

NNCL1112-479v1.0

ROBERT MERLE

Szenvedélyes szeretet

Európa Könyvkiadó Budapest 1993
Fordította Görög Livia
ISBN 963-07-5507-6

Minden elmúlik: századunk, földünk és mi magunk, és nagy szerencsénkre, a jövő elrejtézik szemünk elől s nem férhetünk hozzá, mert ha nem így lenne, örömeink hamvukba halnának születésük pillanatában. Így jártam volna én is, abban a lelkesítő percben, melyben Guise holtan esett össze - hisz halála elviselhetetlen tehertől szabadította meg a királyt s mindannyiunkat, akik őt szerettük. Ennek a megkönnyebbülésnek nyomban jóvátehetetlen kétségbeesés lépett volna a helyébe, ha megsejtjük, micsoda balvégzet sújt le szegény urunkra alig egy esztendő múlva.

Szívesen örökíteném meg képiró módjára vásznon azt a pillanatot, amikor Guise herceg összeszabdalt, hatalmas, vérben fürdő teteme elterült a király ágya lábánál, s a király, ki új dolgozószobája küszöbéről bámulta, alig hívéen tulajdon szemének, meghagyta nekem: vizsgáljam meg. És amikor e (valójában hiábavaló) vizsgálat elvégezte után fennszóval jelentettem neki: a lotaringiai herceg visszaadta lelkét annak, aki érte jött, lett légyen az akárki, kihúzta magát, s bár hangját nem emelte fel, oly nyugodt és magabiztos tekintettel s oly méltósággal szólalt meg, amilyen nyugalmat s méltóságot azóta nem láthattunk tekintetében s magaviseletében, mióta elmenekültünk a lázongó fővárosból, mondván:

- Párizs királya halott. Immár Franciaország királya vagyok, s nem rab és rabszolga, aki a barikádok napja óta voltam.

És átadta nekem azt a gyémántszívvvel ékes gyűrűt, amelyet Beaulieu vont le Guise ujjáról, és meghagyta: vigyem el a navarrai királynak. Ki akart vele békülni, hogy erejüket egyesítve vegyék fel a harcot a Szent Liga ellen, hisz jól tudta ő, hogy Guise pusztulása éppen nem jelenti egyben a liga pusztulását is, épp ellenkezőleg.

Nem volt könnyű kijutnom a blois-i kastélyból. Minden kapuját lezárták, eltorlaszolták és őrizték, amint Guise és a bíboros megérkezett a királyi tanácsba, hogy rájuk záruljon a csapda és fogva tartsa őket. És ámbár a Negyvenötök kapitánya, Laugnac de Montpezat mellém adta kíséretül La Bastide-ot és Montserist - s mindketten jó szorosan beburkolódtak köpenyükbe, hogy ki ne lássék alóla Guise vértől mocskos ujjasuk -, magának Bellegarde nagyúrnak kellett közbenjárnia avégből, hogy megnyissanak előttünk egy kis vízikaput a kastély hátsó frontján. Innen a városba jutottunk, mely éppen csak ébredezett a zuhogó esőben, ólmos, fekete ég alatt, s még mit sem tudott a lotaringiai herceg kivégzéséről; ámbár hamarosan értesült róla, hisz távoztunkban találkoztunk egy ellenkező irányba, a kastély felé tartó menettel. Erős íjászkülönítmény kísért oda vagy fél tucat ligavezért. Ott láttam köztük Neuilly elnököt, La Chapelle-Marteau-t és Brissac grófját, és örültem, hogy ők nem ismertek fel, mivel - mint már említettem - feketére festettem hajamat-szakállamat és a szemembe húztam a Negyvenötök sityakját. Láttam: La Chapelle-Marteau remeg, mint a nyárfalevél a szélben és sárgább, mint valaha; Neuilly elnök könnyezik (ámbár nem jobban avagy kevésbé, mint szokott, hisz nála mindig könnyű helyen állt a sírás, noha a szíve kemény volt). Egyedül Brissac grófja tartotta magát vitézül. Felszegett fejfel lépkedett, mellét kidüllesztve, kancsalítva és ferde szájjal (már csak ilyen volt), gondolom, csavaros eszét máris holmi szép bocsánatkérő mondatokon jártatta, melyekben őfelségének előadja, hogy ő milyen nagy szerepet játszott a párizsi barikádlázadásban.

Sorsukra hagytam a fő-fő ligásokat, s ámbár igazán nem vagyok vérszomjas, a lehető legrosszabbat kívántam nekik a sok megaláztatásért, melynek a liga nevében szerény, hön szeretett uralkodómat kitették. És amint a Két galambhoz címzett fogadó köpadozatát tapodta végre fáradt lábam, elvettem magam ágyamon, s meg sem hallva Miroul kérdéseit, elaludtam, oly hirtelen, hogy még a csizmámat sem vettem le, hisz jóformán két napja le sem hunytam a szemem, azt az éjszakát, amelyet Du Halde-dal a király öltözőszobájában töltöttük, átvirrasztottuk ott a tűz mellett, minthogy Du Halde attól rettegett: el találja szalasztani a percet, melyben a király parancsára, fel kellett őt ébresztenie.

Úgy véltem, pár kurta perce szunnyadhattam csak el, amikor két kéz nyakon ragadott és megrázott. Amire én jól megmarkoltam s ujjaim satujába szorítva csuklóit, rémítő hangon ráordítottam:

- Kutyateremtette! Mi ez? Mit akarnak tőlem? Ki mer itt rám törni?

- Aj, uram, engedjen el! Csak én vagyok itt, én, Margot, a szobalány. Kegyeskedjék elengedni csuklómat. Nem akarom én az urat bántani, és fegyvertelen vagyok.

- Fegyvertelen, Margot? - nyitottam tágra elbűvölt szememet.

- Fegyvertelen, uram.

- Igazán, Margot? - nevettem el magam, s két kezemmel megragadva derekát, magamra húztam s csókokkal hintettem tele puha nyakát. - Azt mondod, fegyvertelen vagy? Nem ér-e fel gyöngé, ó, be gyöngé szívemnek szegzett kopjával-karddal az, amit csókdosok? Hát nem tudod, galambocskám, hogy aki ilyen szép, erősebb tűznél-acélnál?

- Nem én! - felelte Margot, éles hangon, bosszúsan. - Engedjen el az úr! Én nem vagyok olyan parázna szajha, mint azok, akiket Montpezat úr küldöz hétfőnként gaszkonjainak.

- Hát te talán szűz vagy, Margot? - kérdeztem.

- Az vagyok, uram, és az is kívánok maradni! A Szent Szűzanya és szentjei segítségével.

- Remélem, meghallgatják könyörgésedet! - engedtem el Margot-t. - Ne neheztelj rám! Fogadd el tőlem e két solt, lopott csókjaim árában, hisz csak játék volt az egész, s én félig aludtam. És szívből köszönöm, hogy üde arcocskádat pillanthatam meg elsőbben, amint felébredtem. Akkor is megörül a róka a csibe látásának, ha nem foghatja el.

- Uram - pirult el a leányzó s gyanakodva méregetett -, két sol sok pénz! Több, mint amennyit itt egész napi munkámért kapok: Két sol; mert két percet töltöttem karja között! Uram, csak nem akar kísértésbe ejteni?

- Dehogy, dehogy, aranyos szentem! - nevettem. - Eztán egy ujjal se érek hozzád. Csak a szemem árulja majd el, mert azt meg nem fékezhetem, mennyire kívánlak.

- Azám - Margot arca pirosra gyúlt, s két kezét bő szoknyája ráncai közé rejtve fél lábon illegette magát. - A szeme úgy simogat és becézget, mintha kéz lenne!

- Ez ellen mit sem tehetek, Margot. Fuss el!

- Csakhogy izenetet kell átadnom az uraságnak. Hogy is juthatott volna másként eszembe felkelteni? A nagy szálában ül egy nemesúr, ki találkozni kíván kegyelmeddel. Azt állítja, édesapja urának barátja, ámbár a kalapját mélyen az arcába húzta, s állát köpenyébe rejti.

- Miféle ember?

- Rangos. És elég csinos is. S úgy nézem, legfeljebb harmincesztendő.

- Hát a szeme?

- Kék. Orra egyenes és formás, pofacsontja széles. Köpenye alatt, gondolom, kardot, tört, pisztolyt rejteget. Arca és magatartása oly büszkeségre vall, mely nem tűr el bántást, de tiszta, mint a nyíretlen aranypénz és mint kegyelmed, uram, nem lakozik benne sem kicsinyesség, sem gonosz-ság.

- Hát ezt takarosán elmondtad! Ha nem fogadtam volna meg, hogy egy ujjal nem érek hozzád, most jól megölelgetnélek. Eredj, Margot, küldd ide az ipsét!

Margot engedelmeskedett, s egy szempillantás múlva már a szobámban is volt látogatóm, s bezárta az ajtót maga után. Vidáman és baráti mosollyal tekintett rám.

- Uram - kapta le a fejről kalapját Rosny báró, felfedve magas homlokát, mely fölött máris gyérülni látszott szőszhaja, ifjú kora ellenére -, Mespech báróját jobban ismerem, mint kegyelmedet. Ám mivel tudom: éppoly hűségesen szolgálja királyát, mint én az enyémet, a navarrait, volna egy-két szavam urasághoz, ha hajlandó meghallgatni.

Mire én udvariasan megkértem: foglaljon helyet s helyezze magát kényelembe. Apámtól hallottam páratlan érdemeiről, mondtam, s gazdám és uralkodóm, III. Henrik azt tartja róla: noha a navarrai embere, felette szívén viseli az ország üdvét.

Mindezt a Louvre nyelvén adtam elő neki, azaz hosszan, amit röviden is elmondhattam volna, s roppant kíváncsian fürkésztem arcát, mialatt beszéltem; addig ugyanis csak pillanatokra láttam. Azt tapasztaltam, Margot igazat beszélt, van némi góg a magatartásában. De ellentétben Épernon herceggel, akinél e tulajdonság elviselhetetlenné fajult, annál inkább, mivel az egész emberi nem megvetésével társult, Rosny úrnál jól összefért bizonyos férfias és kedélyes jóakarattal. S ennek nem mondott ellent sem szép kék szeme, sem nagy homloka, sem nevetős, széles arca avagy mohó szája. Az volt, akinek mondták: egy igen eszes hugenotta, ki egyaránt alkalmas volt rá, hogy derék csapásokat osztogasson csatában, s arra, hogy kényes tárgyalásokat vigyen jó végre bonyolult viszonyaink közepette. Megfigyeltem: udvari bókjaimat úgy nyeldekelt, mint macska a tejet, lévén oly jó a véleménye önmagáról, hogy a legtúlzóbb dicséretet sem tartotta meg nem érdemeltnek. Ám amikor jobban megismertem, megértettem, hogy Épernonnal ellentétben, ki jó gazdánk halála után csakis saját előmenetelével törődött, s vagyont kívánt szerezni az ország romlásából és széthullásából, Rosny célja soha nem volt más, mint az ország megőrzése, a franciák összebékítése és az általános béke megoltalmazása.

- Uram - mondta, amint beszédemet elvégeztem -, hála Rambouillet úrnak, sikerült szólnom a királlyal, s ő azt mondta: titokban békét akar kötni a navarraival az őt szorongató ligával szemben, s meghagyta nekem, hogy e szándékát királlyal közöljem, útilelet azonban nem adott nekem, nehogy Nevers herceg tudomására jusson a dolog, ki ugyan királyhű ember, azonban mint meggyőződéses pápista, hallani sem akarna róla, hogy III. Henrik szövetségre lépjen egy kiközösített eretnekkel. S mivel ő a királyi seregek vezére, okvetlenül letartóztatna, ha ugyan rosszabbat nem tenne velem, amennyiben rám lelne itt Blois-ban vagy feltartóztatna útközben.

- Jaj, uram - feleltem, hisz végre megértettem, mire megy ki ez a beszéd -, hát nem roppant fájdalmas-e, hogy a király még hű alattvalóitól is óvakodni kényszerül, mivel a pápa mindig közé és alattvalói közé áll?

- Bizony fájdalmas - felelte Rosny úr, és elhallgatott, csak figyelmes és átható tekintete kérdezte: mi legyen. Amiből arra következtettem: alighanem tudja már - talán éppen Rambouillet úrtól -, hogy a király engem menesztett a navarraikhoz Guise gyűrűjével és békeajánlatával felruházva.

- Rosny úr - mondtam mosolyogva -, értem, mit kíván tudni és királyom beleegyezésével meg is felelek. Azt tudniillik, hogy ha gazdám, ki Navarrába küldött, úgy kívánja: vigyem kegyelmedet magammal, az én úti levelemet használhatja ahelyett, amelyet ő nem állíthatott ki uraságnak Nevers miatt. Én ennek fejében csupán azt kötném ki, hogy jelen lehessenek, mikor a navarrai királlyal beszélget, mivel a kegyelmed küldetése egybeesik ugyan az enyémmel, de nem teszi feleslegessé.

Láttam, Rosny urat ez kissé kellemetlenül érintette; nyilván az lett volna a becsvágya, hogy egyedül őt illesse meg a navarrai és a francia király összebékítésének dicsősége.

- Uram - folytattam, amint vonakodásának okát felismertem -, tudom: két álló esztendeje mindenki másnál többet tett a két király összebékítése érdekében, s igen nagy veszedelemnek tette ki magát, amikor egyik táborból átjött a másikba, hogy gazdám a kegyelmed urának jóindulatáról biztosítsa, éppen akkor,

amikor Guise, a liga és a párizsi barikádosok a háború tűzét élesztgették közöttük, a vallás védelme ürügyén. Ezért sincs a legkevésbé sem szándékomban elvitatni vállalkozása sikerének a pálmáját kegyelmedtől. Mi engem illet, noha tíz esztendővel idősebb vagyok kegyelmednél, én csupán egy périgord-i másodszülött vagyok, kit a király az ő jószágában báróvá ütött, azon apró szolgálataim fejében, melyeket a bajszővő liga elleni titkos háborújában tettem neki. És világosan ki akarom mondani, uram, hogy jelen küldetésemet úgy tekintem: pusztán az a szerepem, hogy őrzője legyek útközből, és uram barátságának eleven jele a navarrai király szemében. Semmi egyéb. Ha sor kerülne fegyverszünet avagy béke megkötésére a két király között, kegyelmed szolgál majd összekötőtől köztük. S egyedül kegyelmedé lesz a sikerért jogosan kijáró megbecsülés.

- Ó, báró, ez katonához illő, nyílt és világos beszéd volt! - kiáltotta Rosny, és kitárt karra sietett felém. - Mintha apjaurát hallottam volna szólni, kit királyom hívei közül a legtöbbre becsülök és a legjobban szeretek.

Azzal megragadta és megrázta mindkét kezemet, de nem ölelt meg, mint vártam, minthogy a navarrai hugenották takarékosabban osztogatták ölelésüket, mint a mi derék udvari kislovagjaink. Engem annyira meghatott, amit apámról mondott, hogy megkérdeztem: mit tud róla.

- Ó, Mespech bárója természeti csoda - felelte Rosny úr. - Nyomtalanul múlnak el fölötté az évek, fáradság, életereje csorbitatlan. Első az útközből, és csata végeztével második a szoknyavadászban.

- Miért, ki az első?

- Sajna, a navarrai király.

- Sajna? - nevettem el magam. - Hát jobb szeretne egy töketlen királyt, Rosny úr?

- Azt nem - felelte komolyan ő. - De félek a költségeztől. Vajmi kevés a pénzünk.

Azóta sokszor elgondoltam: e néhány mondat hiánytalan képet adott Rosny úrról. Oly férfi volt ő, kit sok fémből ötvözött szerencsésen a természet. Az ország pénzével igen okosan és takarékosan bánt, noha ő maga szerette a pompát s fényűzést; alkalomadtán egyszerre mutatkozott bölcsnek, mint egy aggastyán, s lendületesnek, mint egy ifjú, félelmet nem ismerő katonának és türelmes diplomatának. És kimeríthetetlen türelmére nagy szükség is volt a tárgyalások során, melyek az én gazdám s az övé között végeérhetetlen folytak decembertől áprilisig. És ámbár nem áll szándékomban aprólékosan elbeszélni őket, hisz mindenki tudja immár: jó végre jutottak, legalább feledhetetlen csúcspontokat szeretném bemutatni neked, olvasóm, amint azok mindmáig elevenen élnek emlékezetemben.

Még nem hirdettek fegyverszünetet, sem békét a két király között, tehát Navarrai Henrik élt az alkalommal, s híret vevén, hogy a királyi csapatok a Blois-t megostromló ligások ellen harcolnak, elfoglalta Poitou tartományt és ostrom alá fogta Châtellerault városát. Igen furcsa és a sors gúnyjának tetsző véletlen folytán Rosny meg én éppen azon a napon érkeztünk meg a navarrai táborába uralkodóm békeüzenetével, amelyen elragadta a várost Franciaország királyától, kinek alattvalója s egyszersmind örököse is volt.

Guyenne-i kiküldetésem óta nem láttam a navarrait, ám úgy véltem: nem sokat változott, attól eltekintve, hogy haja-szakálla megmákosodott, mint ő maga mondta tréfálkozva. Hosszú arca közepén ugyanúgy ült hosszú orra, álla mintha most is az orráig akart volna ágaskodni, arcszíne barna a sok napsütéstől, szélfúvástól, homloka széles, tekintete eleven, ajka gunyoros, mozgása gyors, mint általában a harchoz és más megerőltető gyakorlatokhoz szokott férfiaké. Nem volt nagy növésű, és törzséhez mérten kurtának tetszett lába, hanem csodamód fáradhatatlannak bizonyult a járásban, táncban, labda-és más játékokban, no meg a csatában; tizenkét óra hosszat is megült lován a navarrai, holtra fárasztva az állatot és a kíséretéhez tartozó nemesurakat. És ha aztán lekerült a nyeregből, képes volt táncolni, mint a bolond, vagy nyúlra vadászni, vagy egy halmon paráználkodni valakivel, holott pusztán kenyeret evett fokhagymával, ivott, amennyi beléfért, keveset aludt, s modora a lehető legnyersebb volt - esze annál csiszoltabb. Mert érzésem szerint még gazdámval is felvehetné a versenyt politikai ravaszkodás tekintetében.

Amikor bevezettek hozzá bennünket, Rosnyt és engem, éppen ebédelt sátrában. Még nem vonult be Châtellerault-ba, tisztjei akkor alkudoztak éppen a royalistákkal a város megadásának feltételeiről. És ámbár volt egy zsámoly asztala mellett, nem ült le, hanem állva táplálkozott (mint a lovak, kikre hosszú arca is formázott), s kézzel tömte szájába a húst, mivel hírből sem ismerte a villát, melynek használata oly drága volt gazdám szívének. És az igazat megvallva oly nagyokat kortyolt borából, s oly nagy falatokat kapott be egyre-másra, hogy szakállá s ujjasa magán viselte mindannak nyomát, amit megevett s megivott.

Nem mintha nagy kár lett volna azért az ujjasért! Szürkés volt, kopottas és igen ócska, vásott vállán, könyökén, a páncél miatt, hisz a navarrai sok éve már vértet viselt szünetlen. És hogy ezt az ujjast csak a háború tette ilyenné, arra nem mernék megesküdni, mert másnap láttam Henriket labdajátékot játszani szakadt ingben, annyira nem törődött ruházatával, legalább amikor hadjáraton volt.

- Ej, uram! - szolt Rosny (ki hugenotta takarékosága ellenére hajlott a pompára, s nemcsak a maga, de királyi személyére nézve is) -, hogy fest felséged? Ujjasa szálaig elvászott.

- A béarni szegény - felelte Henrik, teli szájjal, nehézkesen ejtve a szót -, de jó házból való...

Majd egy gunyoros pillantást vetett Rosnyra, s amilyen izgékony volt, fel-alá járt a sátorban, nagy étvággyal falva be közben egy kappant. Szeme olykor Châtellerault falaira tévedt, ahol jól látszott a hatalmas rés, melyet az ő ágyúai törtek: ügyesebben bánt velük, mint bárki kortárs hadvezér.

- Rosny, mi van azzal az átkelőhellyel, melyet a királytól kértem a Loire folyón, biztonságom végett, ha a közeljövőben találkoznom kellene vele, minekutána megkötöttük a szerződést? - kérdezte.

- A király kellemesnek ítéli a dolgot - felelte Rosny. - S ami engem illet, érintkezésbe léptem Brigneux úrral, Beaugency kormányzójával - ez a városka ugyan kicsi, de jó, s a Loire partján van. Brigneux úr biztosított róla, hogy bárminő kényszerűségben lenne is, sose juttatná a várost a liga kezére, hanem haladéktalanul bebocsátaná városába azt, akit felséged oda ohajtana küldeni.

- Ez jól - bólintott a navarrai.

Azzal tálkájába dobta a megevett kappan csontjait, megtörölte kezét egy törülközőben, melyet egy apród nyújtott oda neki, nagyot kortyolt borából, szétvetett lábbal, fél öklét csípejére támasztva megállt sátra bejáratá előtt, s feje búbját vakargatva bámulta Châtellerault-t.

- Mi a véleményük - fordította hirtelen felénk sasorrát és átható tekintetét, egyszerre fordulva Rosnyhoz és hozzám, mintegy mindkettőnknek szánva kérdését -, mi a véleményük: jó szándékkal van-e irányomban a király és igazán gondolja a megegyezést velem?

- Igen, felség, higgye meg, e percben igen - felelte Rosny -, ehhez kétség sem fér, hisz erre kényszeríti a szükség, nem lévén más segedelme a veszedelemben felséged támogatásán kívül.

Ekkor a navarrai rám szegezte okos szemét, mivel én hallgattam, s azt mondta, azon a kedélyes-szívélyes hangon, mellyel annyi nemesurat nyert meg:

- Siorac úr, kegyelmed vajon mit gondol?

- Sire - siettem ráfelelni -, nemcsak a szükség hajtja a királyt. Ő szereti felségedet, mindig is szerette, ezt higgye meg. Ezt úgy mondom, mint az ő híve. És úgy is, illő tisztelettel és lojalitással, mint kijelölt utódjának, de úgy is, mint hugenotta, ki kényszer alatt nyög...

E kifejezés hallatán, mely arra utalt, hogy misét fél füllel hallgatok, Henrik nagyot nevetett, nem úgy, mint hön szeretett gazdám, ki ilyenkor alig nyitotta ki a száját és kezével el is fődte, hanem teli torokból, csípőre tett kézzel s annyira, hogy egész teste rázkódott bele.

- Hallottad ezt, Roquelaure? - kérdezte egy magas és jól megtermett, veres képű nemesúrtól, ki igen híven szolgálta őt, katolikus létére (ámbar oly langyos fajta katolikus volt, hogy akár közömbösnek is nevezhetném).

- Sire - felelte Roquelaure, ki sokszor megnevetette Henriket hírhedten szellemes mondásaival -, jó ideje mondogatom már felségednek, hogy e kényszert el kellene szenvednie a francia nép egysége és békéje kedvéért...

- S szavamra: szenvedélyes szeretettel csüggök e népen - mondta ünnepélyesen Navarra királya, egy pillantást vetve Rosnyra, ki ugyancsak bosszús arcot vágott, amikor Roquelaure felvetette a maga őszinte és keresetlen módján a király áttérésének kérdését.

De rögtön visszatért szokott gunyoros hangjához, elmosolyodott, és ismét Roquelaure-hoz fordulva, jobbjával a hasára ütött, és azt mondta:

- Roquelaure, mivel magyarázod, hogy mióta a pápa kiátkozott, az étvágyam, akár egy emberevő óriásé?

- Mert felséged úgy eszik, mint az ördög! - vágta rá Roquelaure.

Amire fergeteges hahotára fakadt Navarra királya és minden jelenlévő, ámbar, mint megtudtam, legalább százszor hallották már e szellemességet, mivel a navarrai nem tudott betelni vele s minduntalan elmondatta Roquelaure-ról, ki az volt neki, ami Csorba, a bolond, az én uramnak. S mert a navarrai szemében nem tudom, miféle gúnyos szikrát láttam megvillanni, amikor hahotára fakadt, rájöttem: noha bölcsebb politikus ő annál, hogy egy sértő szót ejtsen a pápáról valaha is (hisz úgy számolta: egy szép napon kibékül majd vele), a lelke mélyén nagyon is jólesett neki, hogy e nyilvános tiszteletlenség éppen egy katolikus - Roquelaure - szájából hangozzék el, s egy katolikus adja urbi et orbi hírül, mi csekély hatással volt rá, a hugenotta uralkodóra „a kiátkozás mennyköve”.

E hiperbolikus kifejezés - ha olvasóm megengedi, hogy emlékeztessem rá - a navarrai nagybátyjától, Bourbon bíborostól származott - a Nagy Butától, ahogy Csorba nevezte -, ki elég bolond volt III. Henrik örökségére pályázni, holott a Bourbonok fiatalabb ágából származott, csupán csak azért, mert ő katolikus volt, unokaöccse ellenben hugenotta. E becsvágy nevetségessé tette még az őt támogató ligások szemében is, annál is inkább, mivel e vénember, kinek annyi esze volt, mint a tyúknak, immár gazdám foglya volt Tours-ban; Guise és öccse kivégzése után Henrik rátette a kezét a bíboros úrra, és aranyos ketrecbe zárta. Szegény, hön szeretett királyom balszerencséjére Guise öccse, ki bátyjánál is rosszabb volt s örökké vérről és vérontásról ábrándozott, sajna szintén bíboros volt, miért is a pápa a kivégzése után nyomban kiátkozással fenyegette Franciaország királyát. S mivel ő, mint tudjuk, mélyen hívő volt, ez mély és fájdalmas sebet ütött lelkén.

Ezt elmondtam a navarrainak, ki bólogatott, majd vállat vont, s hozzátette:

- Sebaj! Csak jól el kell páholnunk a ligát és megmutatni: mi vagyunk az erősebbek! És majd meglátja, mivé lesznek ezek a kiátkozások! Hanem, Siorac úr, igazán mondja, hogy a király szeret? Ez csakugyan így van? Meggyőződött róla?

- De még mennyire, sire! Amit az udvar felséged ellen cselekedett, azt mind a liga és Guise felbujtására és általuk kényszerítve tette, oly lagymatagon, ahogy csak lehet. Hisz tapasztalhatta, sire: a király soha nem vitt hadat felséged ellen.

- Ezért óvakodtam hasonlótól magam is, még coutras-i győzelmem után is. Ami engem illet - tette hozzá -, örülök neki, hogy a király szeret. Ő jó uralkodó. A kor rossz, amelyben élünk.

Ezután megint fel-alá sétált sátorában, majd megállt bejáratánál, s elgondolkodó arccal szegezte

szemét Châtellerault falára.

- Nem tudom mégsem, elmenjek-e a király udvarába? S ha odamegyek, ott hogyan éljek? És mit remélhetek ott, hol annyi ellensége van hitemnek és személyemnek? Uraim, mi erről a véleményük?

S akkor mindazok a tisztek, kik a király sátrában tartózkodtak, előadták a magukét, s egyesek helyeselték, mások elleneztek a tervet. A navarrai király igen figyelmesen hallgatta meg valamennyiüket; eleven tűzű szemét a beszélőkre függesztve, s végül Rosnyra, ki egész idő alatt a fejét ingatta, de egy árva szó nem sok, annyit sem szólt.

- Nos, Rosny úr - szólította meg őt a navarrai -; kegyelmed mire vélekedik? Miért nem szól?

- Sire, úgy vélem, bármiféle óvintézkedéseket hozna is, az udvarban mindenha a király lesz erősebb, amint ezt Blois-ban megmutatta. Tehát aki úgy véli; forralnak ellene valamit, ne menjen oda!

- Ettől van miért tartani - vélte a navarrai -, lévén az emberek olyanok, amilyenek.

- Ámde, sire; az efféle esetekben mindenképpen sokat kell kockáztatni. E nélkül soha semmire nem vinnők.

- Így igaz - bólintott a navarrai. - Nos, ne is beszéljünk többé róla. Döntöttem.

Azzal visszatért sátora nyílásához s megint Châtellerault falaira szögezte a szemét. Majd ismét megvakarta a fejét, mint előbb is, és azon az ő gunyoros-tréfás hangján, melyet előszeretettel használt, kijelentette:

- Ha a király szerződni kíván velem, nem kívánom elfoglalni városait. Tehát ez volt az utolsó.

S mi mind nevettünk, annyi kellemmel, kedéllyel volt ez mondva, s e pecsenyét még némi malícia is fűszerezte.

- Siorac - szólt Rosny, minekutána a navarrai kezét nyújtotta nekünk, s mi elkészöntünk -, apródja elkíséri sátrába. Gondolom, kedve lenne pihenni egyet, e hosszú nyargalás ugyancsak kifáraszthatta ülepét.

Azzal elkészönt tőlem, s ámbár szeme barátságosan villant rám, nem csókolt és nem ölelt meg, nem lévén kenyerre sem a sok beszéd, sem a kedveskedés, meglehetősen csalódást okozva egyébiránt nekem, hisz nem volt időm megkérdezni tőle, itt lakozik-e a számtalan sátor valamelyikében apám. Ám mivel az apród úgy száguldott előttem, mint kilőtt nyíl, féltem, szem elől tévesztem a nagy tolongásban - mindenféle katonák, svájciak, zsoldosok, páncélba öltözött nemesurak futkostak fel-alá a táborban. Következésképp a fickó nyomába eredtem kacskaringós útján, szót sem szólva.

- Ez az, uram - mondta fullajtárom, amikor végül kifulladásra, alig szuszogva utolértem, azzal úgy eltűnt, mint ördög a sülyesztőben vagy muskotály a kupából.

Félrevontam a sátor kárpitját, mely előtt az apród faképnél hagyott, beléptem, de mit sem láttam. Ellenben annál inkább éreztem, hogy hirtelen két erős kar fog át szorosan, s egy tüskés szakáll szurkálja arcomat.

- Szent Antal szakállára! - kiáltottam. - Mi ez?

- Hát nem tudja, fiamuram? - felelte egy périgord-i, jól ismert hang. - No és a vér szava?

- Ó, apám, édesapám! - kiáltottam.

Többet nem is szólhattam. Szememet előntötték a könnyek, torkom összeszorult. Hej, kedves Rosny, gondoltam, micsoda meglepetéssel várt! És be jó szíve lehet, ha így kitalálta az enyém vágyát! Időközben hozzászokott szemem a sátor félhomályához, s kibontakozva apám karjából, örömmel láttam: Mespech mit sem változott amaz öt esztendő alatt, mely Épernon guyenne-i követsége óta eltelt, ugyanaz az egyszerű, de fiatalos nemesúr volt most is, sőt most talán még fiatalabbnak és lendületesebbnek tetszik, mióta átengedte várbirtokát elsőszülött fiának, Francois-nak, és sorsát a navarrai kalandos sorsához kötötte, követve őt ostromai, vágtaí és harcai során mindenhová. E látványra nevetnem kellett, könnyeim közepette újra magamhoz öleltem apámat, összevissza csókoltam tüskés szakállát, meglapogattam kezét, vállát, hátát, ostoba papagáj módra egyre csak azt hajtogatva közben:

- Ó, apám! Ó, édesapám!

- A teremburáját! - szólt Jean de Siorac, ki Sauveterre halála óta testvéri kegyeletből átvette fivére szavajárását. - Megszűnt-e peregni fiam nyelve az udvarbéli sok locsogó között? Vagy hugenotta hitemre: megnémult a sok misehallgatástól?

- Csak egy kissé türelmezzon, apámuram! - mondtam elcsukló hangon, sírva s nevetve egyszerre. - Mihelyt megjön a szavam, az ördög maga sem állíthat meg, a beszédben.

Hanem minekelőtte ez bekövetkezett volna, kis híján megfojtott ölelésével a mi behemót Fröhlich barátunk, ki határtalan hálát érzett irántam, amiért kimenekítettem a Szent Bertalan-éj csapdájából, azóta is Mespech báróját szolgálta, s amióta apám követte Henriket hadjárataiban, Fröhlich boldogan öltötte ismét magára a király svájci gárdájának vörös-sárga uniformisát (a sárga lévén Béarn, a vörös Navarra színe), melyet sírva vetett le tizenhét esztendővel korábban, amikor menekülni kényszerült Giacomival, Miroullal és velem együtt az augusztus 24-i gyilkosok elől, egész Párizson keresztül.

Miközben Fröhlich izmos karja kis híján belém fojtotta a szuszt, a szemem sarkából megpillantottam Miroult, ki a sátor egyik zugában éppen málháimat csomagolta nagy komótosan, egy kis tábori ágyon.

- Ejha, szekretárius uram - mondtam, szavam előtte járván indulatomnak -, hát így vártál rám a király sátra előtt, mint ezt meghagytam volt neked?

- Úgy van az, báró úr - Miroul barna szeme mosolygott, a kék hideg maradt -, hogy Rosny úr beavatott apjaura ittlétének titkába, és meghagyta nekem, haladéktalanul tudassam vele, hogy uram megérkezett a táborba.

- Báró, fiamuram? - vonta magasra szemöldökét Mespech. - Hát báróvá ütötte fiamat a francia király?

- Azzá bizony - szegtem föl a fejem, mert Angelinámat kivéve senki miatt nem örültem annyira e címnek, mint apám miatt. - Csak azért nem írtam eddig meg - tettem hozzá -, mert arra vártam, hogy királyi adománylevél erősítse meg jogomat rá. Ez a mai napon megtörtént, tehát immár jelenthetem kegýelmednek: Siorac báró vagyok.

Apám elpirult, ő, ki Mespech bárója volt, afeletti örömeben, hogy kisebbik fia révén ez a nemtelen Siorac név, amelyet ő apjától, a roueni patikustól örökölt tisztességben, ily magas rangra jutott.

- Nosza, Fröhlich! - rikkantotta apám. - Szelj íziben bőven kenyeret, sonkát (kenyér is, sonka is a sátor mennyezetére volt akasztva; oltalmul a patkányok ellen) -, te meg, Miroul, nyiss ki két flaska bort. A teremburáját! Meg kell ünnepelnünk ezt a titulust is, meg találkozásunkat is! Hanem, fiamuram, minekelőtte elbeszelné nekem, mint jeleskedett a király szolgálatában; gyorsan számoljon be, kérem, öccséről, Samsonról, Catherine-ról, Angelináról, Quéribusról, Giacomiról, Fogacer-ról, egyszóval mindenkiről, az utolsó montfort-l'amauryi szolgáláig!

Amit meg is cselekedtem. Fröhlich a sátor közepére tett egy alacsony asztalkát, apám meg én kétfelől leültünk egy-egy zsámolyra, úgyhogy térdünk összeért, s egymás szájába bámultunk, amely szájak vidáman örökltek a sonkát, s az enyém a tetejében még ontotta is a szót, két kerty között, házunk ügyeiről, amivel apám nem tudott betelni. Aj, olvasóm! Be jól emlékszem mind a mai napig e lakomára, melyen nemcsak pecsenyével és sonkával teltünk el, hanem azzal a nagy-nagy szeretettel is, mely engem apámhoz fűzött, s őt hozzám. Elég behunynom a szememet, s máris viszontlátom az egészet, s a körülöttünk zajgó, hatalmas tábort, lármáit és zörejeit, csizmák és patkók kopogását, a szürke sátrak seregletét, a svájciak nagy hangját, kik németül, a mieinkét, kik franciául s a gaszkonokét, kik okcitánul szölongatták egymást, a lovak nyerítését, öszvérek bögesét, a szakadatlan tohuvaohut s a sátor nyílásán át itt-ott megpillantott, háromlábakon gözölgő katlanokat a fából rakott tüzek fölött, melyek számtalan füstfellegelet bocsátván ki, vidáman sötétítették el e derült áprilisi nap mennyboltját.

Apám, ki velem szemközt ült s le nem vette rólam a szemét, oly mohón vágyott látni és hallani, legkisebb koromtól felülmúlhatatlan hősöm volt, ifjúkoromban példaképem és mintám, idősebb koromban tükör, melybe szerettem volna beleírni majdani öregkorom képét. Négy gyermeke közül engem szeretett a legjobban, annyira hasonlítottam hozzá. S én azért az adományáért szerettem, mellyel magához hasonlóknak teremtett. Ő én voltam és én ő, vagy, ami még jobb, ő harminc esztendővel fiatalabb korában. Igazán tiszteltem Sauveterre bácsit nagy erényeiért, s ha nem lettek volna oly magasztosak, még jobban szerettem volna. Ám úgy találtam, mivel nagybátyám szemében a nő merő hívság volt és kárhozat, s így az emberi nem felét száműzte lelkéből, hogy ez a lélek nagyon is száraz. E tekintetben Mespech bárójában megnyugtató gyengeségek rejtőztek, melyek még közelebb hozták szívemhez. Ha szép nőt látott, mindjárt megkívánta, s ámbár mint hugenotta furdalta érte a lélek, a kísértés megelőzte a lelkifurdalást, mely megkésett s így nem küszöbölhetett ki amazt, és gyengébb volt, hogysem megóvhatta volna tőle. Úgyhogy apámat egyszerre tekintvén a legfontosabb erények s legszeretnivalóbb gyengék megtestesülésének, csak egy hibáját tudtam, az viszont annál nagyobb volt: hogy a természet törvénye szerint előbb fog meghalni, mint én, egyedül hagyván engem a kihalt sártekén.

Az igazat szólva, míg ezeket gondoltam, nemcsak én beszéltem. Bármilyen sebes volt is szavaim árja, apám mohó tudni vágyásának az sem volt elég gyors, úgyhogy minduntalan feltartott kérdéseivel, noha siettetni akart.

- Hát kedves öccse, Samson? Róla nem is szól? Már nem szereti annyira, mint régen?

- Dehogynem.

- Ő hogy van? Még mindig edényei között? Jól vezeti patikáját? Hogy van Gertrude és gyermekcséi? A teremburáját! Az a gazfickó sosem ír. És Gertrude sem.

- Hisz tudja jól, apámuram, hogy ügyesebb a medicinái keverésében, mint a betűvetésben. És mi több...

- Hát Zara? Még mindig oly szép és bájos? És hogy áll pöre Gertrude-del?

- Visszacsinálták a szakítást; és ők ketten...

- Szülni fog-e hamarosan Zara? Hát fiam sógornője, Larissa? Még mindig nem akar nőni szegényke hasa? Hát nem különös, hogy Angelina oly termékeny, testvére ellenben meddőbb a Szentírás fügefájánál? Hát Catherine? Szereti-e még, fiam, kishúgát, Catherine-t? Miért nem szól róla? A teremburáját! Úgy látom, több szívbeli köze van húga férjéhez, mint hozzá magához! Egy udvari kislovaghoz! Egy kakaskodó kiskakashoz!

- Ej, apám, Quéribusnek helyén a szíve! Ami pedig kishúgomat, Catherine-t illeti...

- Hát Giacomí vívómester? Hogy van a maestro? Hogy viseli Larissa meddőségét? A mai zavaros időkben szeretném, ha e csoda kardforgató mindig fiamuram mellett lenne!

- Apámuram! - nevettem el végtére magam. - E kérdésáporból mire adjak előbb választ?

- Hát az elsőre! - adta a sértődött Jean de Siorac orcátlanságom miatt. - És ne feledkezzék meg Fogacer-ról! Mindmáig jól emlékszem, mi nagyra becsülte szegény Sauveterre-em Fogacer-t amiatt, mert inkább vele maradt november 15-én a könyvtárban, ahelyett, hogy elkísérte volna a hölgyeket a Puymartin adta bálba.

- Fogacer valóban igen önmegtartóztató a szoknyák irányában - feleltem, arcizomrándulás nélkül.

- S mi van fiam kedves barátnőjével, Alizzonnal? - kérdezte apám, s a szeme ravaszul felcsillant. – Pokolbéli kis legyecskéjével, ahogy akkoriban nevezte, ki oly nagy segedelmükre volt a barikádok napján Párizsban?

- Rég nem láttam - feleltem pirulva -, hisz siettem követni a királyt. Párizs kövezete égette a talpamat, attól fogva, hogy Montpensier úrnő felismert. Hanem, édesapám, beszéljek-e elsőként Samsonról, akiről elsőnek kérdezett?

Beleegyezésével ezt tettem, és Jean de Siorac fülét hegyezve hallgatott, és majd fölfalt a szemével, annyira igaz arra, kinek oly mérhetetlen a szíve, mint az övé, hogy több életet él, mivel az általa szeretett lényeké mintegy megsokszorozza az övét.

Rosny hagyott a mondott napon estig tobzódni családi örömeimben, de már másnap elküldte hozzám apródját, hogy felferjen és hozzá kísérjen. A gyerkőc haja szőke volt, mint az érett búzakalász, dereka karcsú, mint a szitakötőé, állán annyi pihécske sem, amennyi a tenyeremben, és alighanem szárnyas saruja volt, mint Hermésznek, mert alig léptem ki apám sátrából, oly fürgén ellibent, hogy ha nem viselt volna piros-sárga libériát, nyomban szem elől tévesztettem volna. Így is futnom kellett, mint a bolondnak, hogy nyomon követhessem a reggel fényében sátorról sátorra röppenő, csinos szitakötőt, ki végül leszállt Rosny úr sátrára.

Amint beléptem, láttam, Rosny arca elgondolkodó, ajka tétován mozdul, pillantása kérdő, s tapasztalván, milyen óvatosan merészkedik előre beszélgetésünk során, kitaláltam: meg akar kérni egy szívességre, de kétli, hogy kapható leszek rá.

- Báró - mondta -, szíveskedjék helyet foglalni e zsámolyon, és velem együtt elfogyasztani egy szelet báránysültet kenyérrel, amely kenyeret, Istennek hála; nem zabból és árpából sütötték, mint Châtellerault lakosaiét az ostrom alatt, ha igaz, hanem jó és szép fehér búzalisztból. Apród, hozz elő egy flaska bordóit! De gyorsan ám! Ide vele, az asztalra, hogy legyen mivel leöblítenünk pecsenyénket! Siorac úr, kegyelmed is tudja, vannak sokan az udvarnál, kik nem nézik jó szemmel a szerződést, melyet gazdám készül megkötni a kegyelmedével. Nevers, hiába királyhű, hevesen ellenzi, Morosini legátus meg egyenesen ellene tör, s igyekszik összebékíteni a királyt Mayenne hercegével, ami ugyan kudarcra van ítélve, hisz a Nagy Disznó, ahogy őt Csorba nevezi, máris magának követeli a trónt, holott fivére teteme még ki sem hűlt. Hisz ezeket kegyelmed is tudja, Siorac uram és még sok egyebet is. Ez a magyarázata, hogy bajban vagyunk ama hely megválasztásával, melyet a navarrai kér a királytól átkelését és hátát biztosítandó a Loire-on.

- Hogyan? - vontam fel a szemöldökömet. - Hisz azt hittem, épp ellenkezőleg, a kérdés eldőlt, Brigneux úr kész átadni Beaugencyt a kegyelmed gazdájának, mint e város parancsnoka.

- Csakhogy - Rosny szép, őszinte arcát enyhe pír lepte el - a navarrai úgy véli, jobban meggondolva a dolgot, hogy Beaugency túlságosan közel esik Orléans-hoz, hová úgy bevették magukat a ligások, mint féreg a gyümölcsbe. Úgyhogy Mayenne-nek alig kell egy macskaugrás, és az orléans-iak segítségével rajtaüthet hadunkon.

- Tehát - ámuldoztam, nem tudván, hová akar kilyukadni a navarrai, ki akár az egerésző macska, hol előrenyomja a pofáját, hol visszakozik, majd megint előrelopakodik s végül mégsem kell neki az a város a Loire mentén -, tehát Beaugencyről szó sincs többé, Rosny úr?

- Nincs, annál is kevésbé, mivel a király felajánlotta Les Ponts de Cét. Ez egy kisváros Angers-től kétfélmérföldnyire.

- Akkor minden rendben.

- Éppen nem. Les Ponts de Cé silány mezővároska, s mindössze egy nyomorú váracs védi, ha szabad így mondanom. Ráadásul túlságosan közel van Angers-hoz. Az igazat megvallva bizonyosra veszem, hogy e rossz választást udvartársi ellenségeink sugallták a királynak.

- Tehát a navarrai kénytelen nemet mondani.

- A navarrai nem mondhat rá mást, csak igent - felelte hevesen Rosny. - Máskülönben azt fogják majd rá udvartársi ellenségei, hogy olyan, mint Guise, mindig többet követel, mint amennyit neki szántak.

Ezután csend telepedett közénk, s én óvakodtam megzavarni, vagy hirtelen megtörni, hisz sejtettem, ismervén emberemet, hogy kimondja a végső választ előbbi kérdésekre. Ezt Rosny is felfogta, s hirtelen rám mosolygott, úgy, hogy e mosoly, széles arcát kikerekítve, mintegy egészen kitárni látszott azt.

- Jól értettem, Siorac? - kérdezte. - Azt akarja hallani tőlem, mit kíván végül is a navarrai?

- Jól értett - feleltem nevetve. - Mit akar?

- Saumurt - mondta Rosny szemrebbenés nélkül.

- Hohó! - kiáltottam. - Ez nagy falat! S a király nem szívesen mondana le róla, hisz középpütt máris csak Tours-t, Blois-t és Beaugencyt tartja kézben. A másik részen Matignon visszahozta Bordeaux-t, d'Ornano a Dauphinét és Épernon kezén van Angoulême: egy nagy királyság szomorú maradványai. A többi mind a liga bírja.

- A francia király mostani veszedelmes helyzetében nem az a fontos - mondta igen komolyan Rosny -, hogy hány város van a kezén, hanem hogy mekkora erővel képes őket Mayenne ellenében megtartani. Ha a navarrai elfoglalhatná Saumurt, mely jól megerősített Loire-parti város, tizenhét mérföldre lenne Tours-tól, ahol a király van, s így azonnal a segítségére siethetne hadával, ha kell.

- Ez jól van kigondolva - bólintottam röpké töprengés után. - Egyetértek. Tehát azt kívánja tőlem, hogy menjek a királyhoz és könyörögjek neki: adja Saumurt a navarrainak?

- Dehogy, dehogy! - kiáltotta Rosny, égneke emelve mindkét kezét. - Azzal csak udvarbeli ellenségeink kezére játszanánk, és felkeltenők a király ellenérzését, kit igen gyanakvóná tett a sok kudarc.

- Akkor mit tegyünk?

- Ügyeskedjünk - felelte Rosny.

És nyomban előadta a navarrai tervét. Hogy ezt megértse, szép olvasónőm, meg kell tudnod, hogy e zűrzavaros korban az ország nagyjai közt szokás lett pénzt kérni ama helyek visszaadásáért, amelyet előbb őrizetükre bízott a király. E visszaélést kezdetben a király jósága és túlságba vitt nagylelkűsége miatt tűrte el, s később, ahogy a király ereje hanyatlott, a szokás megrögzötté vált, úgyhogy a király kénytelen volt mintegy visszavásárolni azt, ami őt illette meg, ha rendelkezni akart ismét vele.

Ennek tudatában a navarrai három megbízottját indította útnak. Az elsőt a királyhoz, azzal az üzenettel, hogy hálával és alattvalói engedelemmel elfogadja Ponts de Cét; a másodikat Cosseinhez, Ponts de Cé parancsnokához, akinek azt sugallta: kérjen igen nagy árat érte, lévén a király olyan kényes helyzetben, hogy bajos nemet mondania; a harmadikat - és az történetesen éppen én voltam - Lessart-hoz, Saumur parancsnokához, azzal a tanáccsal, hogy igen szerény summát kérjen érte a királytól, lévén üres a kincstár, s akkor a navarrai nyomban négyezer aranyat ad neki, lelkiismeretét megnyugtatóan.

Ez a Machiavellihez méltó terv tökéletesen bevált. Cossein, kinél fukarabb embert nemigen hordott hátán a föld, százezer aranyat követelt a királytól Ponts de Céért, kinek nem lévén annyi pénze, nem tehetett eleget a követelésnek, és kétségbeesett, hogy nem tehet eleget a navarrai kérésének. Ekkor futott be hozzá Lessart levele, melyben az felajánlotta: átengedi neki Saumurt hatezer aranyért. Ez oly mérsékelt követelés volt, hogy Henrik nyomban ígent mondott rá.

A kapzsi Cosseinnek tehát egy árva sol sem jutott silány városa, Ponts de Cé fejében. Lessart innen is, onnan is megkenette magát. A király örült, hogy ily szerény kiadással megúszta. És a navarrai-megkapta Saumurt.

És te, szép olvasónőm, ki fentiek olvastán elámulsz a lelked mélyén azon, hogy a férfiak, kik kedves nemedet rendesen ravasznak, kétszínűnek, fufangosnak bélyegzik, ily alkalmakkor a ravaszkodás hasonló, szemérmetlen példáit kínálják nektek, talán azon is meglepődsz, hogy én, ki oly igaz híve voltam királyomnak, belementem a navarrai ügyes tervébe. Úgy van, szép olvasónőm, a navarrai cinkosául szegődtem, mégpedig szívesen és éppen hőn szeretett gazdám érdekében. Az ő serege nem lévén oly vitéz és jól irányított, mint a navarraié, ez utóbbi csakugyan egy szempillantás alatt ott teremhetett Saumból Tours-ban, Henriket megsegíteni, mint Rosny mondta volt, ha Mayenne megpróbálta volna foglyul ejteni királyi személyét s megbosszulni rajta fivére halálát, amire, gondoltam, nagyon is könnyen kedve támadhat, lévén oly közel a ligapárti Orléans. És meg is próbálta.

Ez év - 1589 - április 30-án létrejött a szerződés a két király között. A navarrai igyekezett Mayenne közelébe férkőzni, s így Tours-t is megközelítette. Ekkor üzenetet kapott a királytól: nem elég a békekötés és a szerződés, arra kéri, a navarrai menjen el a Loire menti Pont de la Motte-ba, hol d'Aumont marsall majd megmondja neki merre találja a királyt.

Tehát a navarrai elment mondott hídhöz délután egy órakor, s ott a marsall közölte vele: a király és udvara Plessis-les-Tours-ban várja őt, s hajókat hozatott Toursból, hogy azok átszállítsák a navarrai nemesi kíséreit és gárdistáit a folyó bal partjára, míg a navarrai seregének nagyja a jobb parton marad. Minekutána ezt elmondta d'Aumont marsall, ki amolyan régi vágású, vérbeli öreg katona volt, a tettek s nem a szavak embere, földig hajolt a navarrai előtt és távozott, nagy zavarban hagyván a navarrait, és kíséretének némely tagjait sötét gyanú martalékául, mivel Plessis-les-Tours kastélyát a jobb partról csak vízi alkalmatossággal lehetett megközelíteni, lévén a kastély egy szigetcskén a Loire és a Cher összefolyásánál - s a két folyó itt igen éles szöveget zár be, egy háromszög csúcsaként, s a háromszög alapját ráadásul a Szent Anna-patak szolgáltatja, mely a várostól nyugatra ömlik fent mondott folyókba. Igaz, a patakon volt egy híd, de azon átkelni csak úgy lehetett, hogy előbb a Loire jobb oldalán el kellett volna menni a Saint-Symphorien nevű elővárosig, áthaladni azon, majd Tours városán La Riche elővárosig, ami nyilván nem állt a király szándékában, nem akarván felfigyelni a helybeli lakosokat - javarészt ligapártiakat.

Két mérföldre a hajóktól, melyeket d'Aumont marsall ígért nekünk, a navarrai gondterhelten leszállt a lóról egy kis mezőn, hol egy malom állt, odaszóltott kettőnknek, Rosnyt és engem, és megkérdezte, mi a véleményünk erről a plessis-les-tours-i egérfogóról, melybe belesétáltunk, miközben hadainktól a Loire, a Cher és a Szent Anna-patak választ el, s azon a kis szigetfélén bármikor ránk támadhat egy ott lesben álló, erősebb csapat.

- Ó, sire - mondtam -, Isten ne adja, hogy a király ily galádságot kövessen el felséged ellen. Közte és a liga közt immár örökre ott van a Guise-ek kiontott vére és a nyomában járó engesztelhetetlen gyűlölet. Egyetlen barátja és támasza felséged.

Mire a navarrai rábólintott, rám szegezve átható pillantását, s mivel az enyémből teljes bizonyosságot olvasott ki, úgy láttam, megnyugszik. Majd Rosny felé fordult, ki határtalanul bölcs és tartózkodó arccal hallgatott, mivel, mint már megfigyeltem, szerette kéretni magát, ha gazdája a tanácsát kívánta hallani.

- Nos, Rosny úr, mint vélekedik? - kérdezte a navarrai, s ámbár pillantása még mindig fürkész volt, hangja vidámabb, homloka ráncatlan.

- Már mondtam, sire - felelte Rosny -, hogy efféle ügyekben olykor nagy kockázatot kell vállalni.

Mégis...

- Mégis? - mondta a navarrai, ki úgy ismerte Rosnyt, mint a tenyerét, s ha Rosny kéretni akarta magát, kérte.

- Sire, többet nem is mondanék. Legfeljebb annyit...

- Mit? - kérdezte a navarrai, egy szent türelmével.

- Hogy ha felségednek kétségei volnának, megteheti, hogy előbb nemes kíséretét küldi át a Loire-on, a helyet felderítendő, s amikor a hajók visszajőnek felségedért, akkor kelne át gárdistáival együtt.

- Ez okos gondolat, Rosny úr. Alighanem így is fogok cselekedni - bólintott a navarrai.

Ezt mondta, mégsem egészen ezt cselekedte. Meghagyta Vignelles kapitánynak, keljen át a gárdisták és a nemesurak egy részével, hagyja a gárdistákat a kastély és a Szent Anna-patak közelében, jöjjön vissza neki jelenteni, hogyan is állnak a dolgok, s akkor ő maga is átkel majd a többivel. Noha a hajósok igen ügyesek voltak, amint láttam, ez az ide-oda hajókázás némi időbe került, s ezalatt a navarrai némán járkált fel-alá a parton, türelmetlenségében a körmét rágva, s időről időre egy pillantást vetve a túlsó partra.

Végre megjött Vignelles, és jelentette: a kastély üres, ő tehát elfoglalta, a Szent Anna-patak hídja őrizetlen, oda állította gárdistáit, s megtudta, hogy a király és kísérete éppen átátoszkodik a ferencesek kolostorában, s végezetül, hogy királyi íjásznak színét sem látta. Mire a navarrai is hajóra szállt, gondolom, határtalanul megkönnyebbülve, de komoly arccal és némán.

Mihelyt szemügyre vehettem, a navarrai nyomában járva, Plessis-les-Tours kastélyát, mindjárt megértettem miért szeretett annyira ott időzni XI. Lajos, ki roppant gyanakvó volt és örökösen rajtaütéstől rettegett. Mint mondtam, a kastély egy szigetfélre épült, s mintha nem szolgálna kellő védelméül a Loire, a Cher és a Szent Anna-patak, még vizesárok is keríti négy oldalról. Igaz, falai nem túlzottan erősek - közönséges téglából épültek, csak a nyílásokat veszi körül fehér terméskő -, de roppant bajos lenne ágyúkkal átkelni a vízen. A tűzéri eszközök egyébként sem voltak olyan hatékonyak XI. Lajos idején, amilyenek azóta lettek.

Ámbár érzésem szerint e hajlék nem oly szerencsés fekvésű; mint Mespech, ahonnan elbájoló kilátás nyílik Périgord dombjaira és völgyeire, igen csinos nyári lak, nagy park közepén - ez, gondolom, vadaskert -, és gyümölcsfákkal dúsan beültetett kertekkel kerítve, s megértem, hogy az a király, ki szerény vala szavában és öltöztetésében, mint XI. Lajos, szeretett itt lenni, annál is inkább, mert a Loire itt szelíden fénylik, és a vidék éghajlata is enyhe, ahogy mondják.

Hanem az én hön szeretett gazdám a városok szerelmese (és elsősorban háládatlan Párizsáért rajong), inkább Tours-ban szállt meg, egy igen szép palotában, hol fellelte szokott kényelmét.

Vignelles kapitány, akinek a navarrai azt parancsolta: fürkészsze ki a kastélyt, nem sokat tévovázott: megállapítván, hogy üresen áll, egy igen agg és elesett majordomust nem számítva (hisz a király, mint már mondtam, a városban lakott), mindjárt meg is szállta. Pro primo: északon a kapuerődöt, melyet két bástya fogott közre, s amelynek tartozéka volt egy függőhíd; pro secundo: nyugaton egy nagy, ötszögű tornyot (kiugró őrtoronnyal ellátva), honnan lépcső vitt fel XI. Lajos egykori szobájához; pro tertio: felállította svájci zsoldosait a díszudvaron, mely nyugatra nézett, minthogy a királyi hajlékot kétfelől egy-egy, a főépülettel derékszöget alkotó szárny zárta le.

- Szent Mókus málára, Vignelles barátom! - szólt vidáman a navarrai a kapitányhoz, ki sarkában fent említett majordomussal sietett rendelkezésére állni -, hát te úgy foglald el a király kastélyát, mint egy ellenséges országot?

- Sire - felelte Vignelles, ki jóképű és nyers modorú katona volt, szűkagyú, de jó akaratú, kék szeme gyermeketlenül nyílt tekintetű, napégette arca szegletes, s teste oly merev, mint egy fakatoné -, sire, gondoskodtam felséged biztonságáról.

- S ezt jól tetted, Vignelles - szólt halkan a navarrai. - Jóllehet - fűzte hozzá hangosan, s rákacsintott - megparancsolom neked: siess visszavonni embereidet, nehogy a király megharagudjon.

- Igenis, felség - felelte Vignelles, kit sokkal boldogabbá tett ez a kis cinkosság közte és gazdája között, hogysem felvette volna, hogy nyilvánosan megrótták.

- Te vagy Plessis majordomusa? - kérdezte a navarrai az öregember felé fordulva, ki egészen kifulladásra, sántikálva követte Vignelles-t.

- Én, nagyuram - felelte az.

- Micsoda? - fortyant fel Vignelles. - Nagyuram? Tudod-e, te pór, hogy a navarrai királlyal beszélsz?

- Én, felség! - meresztett nagy szemeket az aggastyán, és keresztet vetett, rémült arccal.

- Miért vetsz keresztet, koma? - kérdezte a navarrai.

- Mert tisztesség ne essék szólván, sire, felségedet kiátkozta szentatyánk, a pápa.

- Uradat is kiátkozta, vagy ki fogja átkozni - így a navarrai.

- Biztosan - bólintott a majordomus -, csak hogy az én uram, III. Henrik, katolikus.

- Hallottad ezt, Roquelaure? - tréfálkozott a navarrai. - A kiátkozott katolikus nem formáz annyira ördögre, mint a kiátkozott hugenotta.

- Sire - felelte Roquelaure -, a pokol bugyrai se egyformák.

Amire jót nevetett a mi navarraink.

- Vezess engem XI. Lajos szobájába, jóember! - fordult ismét az öreghez.

- Igenis, sire - vetett újra keresztet a majordomus.

- Senkiházi! - gurult dühbe Vignelles. - Ha még egyszer keresztet mersz vetni, amikor uramhoz szólsz, én kettőbe hasítom a koponyádat.

- Nyughass, Vignelles! - intette le jókedvűen a navarrai. - A keresztvetés még soha senkiben nem tett kárt.

A mondott szoba az első emeleten volt, s a navarrai felsietett az ötszögű torony csigalépcsőjén, Vignelles, Rosny, Roquelaure és jó pár nemesúr meg utána.

- Be széles ez a lépcső! - jegyezte meg a navarrai. - Egy lovat is fel lehetne vezetni rajta. Vignelles, magyarázd meg nekem, miért kopott és korhadt e lépcsőfokok némelyike és a többi miért nem az?

- Nem tudom, sire.

- Én tudom - jelentkezett Rosny.

- Diga me - szólította fel okcitánul a navarrai.

- Sire, a lépcsők az ablakok alatt behorpadtak és kopottak, mert a lépcsőn örökös ijátszók itt álldogáltak s innen figyelték a jövő-menőket a díszudvaron.

- Te is így hiszed, Vignelles?

- Nem én - felelte Vignelles, kissé sértődötten. - Egyik-másik ilyen lépcsőfok nem az ablaknál van. Szerintem az ijátszók e fokokon toporogtak télen, hidegben, hogy felmelegedjenek.

- Okos megfigyelés mindkettő - bólintott a navarrai -, Rosny úré is és a tied is, Vignelles. Szeretem, ha a kapitányaim éles szemmel figyelik meg a dolgokat, lévén a háború oly művészet, hol egyetlen részlet is csatanyerésre vagy vesztesre vezethet.

A király szobájához egy nagytermen át vezetett az út, Lajos alighanem itt tartotta tanácsait, a közepén álló hosszú asztalnál. A terem végében, baloldalt nyílt egy ajtó a négyszögletes királyi szobába. A szobát félmagasságig fa borította. Volt benne egy nagy kandalló, három szép láda, egy ugyancsak nagy és szögletes, mennyezetes ágy, és ami a leginkább széppé tette szerintem a szobát, az három nagy és szép ablak volt. Egy keletre nézett közülük, kettő nyugatra.

- Íme, egy napsütötte szoba - vélte a navarrai. - Gondolom, kellemes volt benne élni.

- XI. Lajos itt halt meg, sire - szólt a majordomus.

- Ebben az ágyban?

- Nem, sire. Egy karosszékben, a kandalló bal felén.

- Jobb ülve meghalni, mint fekve - mondta a navarrai (s később, az ismeretes, baljós alkalommal, eszembe idéződtek e szavai). Azzal hirtelen sarkon fordult, mint akinek a torkán akadt a halál emlegetése, s kurta, erős lábát gyorsan szedve kisietett a szobából az ő hegylakólépteivel.

- Roquelaure - szólt hátra a vállá fölé, miközben száguldott le a lépcsőn -, hány évig tartotta börtönben XI. Lajos Balue bíborost?

- Tizenegy esztendeig, sire.

- Kiátkozta-e akkor a pápa a királyt?

- Tudtommal nem.

- Tanulságos lecke, Roquelaure! A pápa gyenge, ha Franciaország erős.

Amint a navarrai kilépett a kapuerődön és átment a vízesárok fölé a függőhídon, Franciaország főpriorja jött vele szembe, a király nemesi kíséretének egy-két tagjával. Gazdája küldte, mondta a főprior, avégből, hogy elkísérje vendégét hozzá. A király most hagyta oda a franciskánus kolostort, és a parkon és a Paille-Maille-on át siet a kastély felé, hogy találkozzék Navarra királyával.

A főprior - ki semmiben sem emlékeztetett egyházi férfiúra, sem származása, sem teendői, sem szokásai révén - IX. Károly és Marie Touchet házasságtörő szerelmének gyümölcse volt, s akkortájt ifjúsága teljes pompájában virult, hisz alig töltötte még be tizenhatodik esztendejét, szép volt, délceg, arányos termetű, mint oly gyakran a törvénytelen gyermekek, kik mindent a szerelemnek köszönhetnek, semmit a státuserdeknek. Egyébiránt, lévén igen eszes, ha kellett, rettenthetetlen, háborúban remek hadvezér, amellet igen kellemes modorú s a szava akár a cseppentett méz, nagy király lehetett volna belőle, ha nem születik fattyúnak, s mintaképe a nemes úrnak, ha le bírt volna szokni szarkahajlamáról, mellyel a természet megverte. Mert úgy lopott, rabolt, csalt, fosztogatott, ahogy az almafa almát terem. Mindazonáltal később nagyot emelkedett rangban, tekintettel előkelő származására: előbb Auvergne grófja lett, majd 1619-ben Angoulême hercege. De szerencsétlen hajlama miatt, mihelyt valahol megjelent, ki-ki nyomban ügyelni kezdett lovára, erszényére, ékszereire, bármi bájos volt is a főprior és bármennyire annak is látta őt mindenki. Máskülönben nem azért lopott, hogy vagyont gyűjtsön, hanem hogy a szélbe szórja a pénzét, lévén esztelenül nagylelkű barátaival és szeretőivel.

A főprior mosolyogva közeledett a navarraihoz, szép arcát beragyogta a mosoly, és úgy tett, mintha térdet akarna hajtani előtte, ám a navarrai visszatartotta, jól megölelte, s kétfelől csattanós csókot nyomott az ifjú hamvas, rózsás arcára (mely mellett az övé oly barnának és érdesnek tetszett, mint egy régi tölgyláda fája), és azt mondta:

- Unokaöcsém, örülök, hogy látom, hisz rég nem jártam az udvarban, és hogy e néven szólíthatom, mivel nagy híré édesatyja életében elég kegyes volt engem fivérének nevezni.

Eztán a király nemesi kíséreit üdvözölte, kiknek sorában megpillantottam Sourdis-t, Liancourt-t és legnagyobb öröömre drága Quéribusömet (mindhármuk mellén ott fityegett a Szentlélek-rendjel szalagja), majd belekarolt a főpriorba, s nem hagyva, hogy az vezesse őt, sebtén magával ragadta, előre, mint aki egy pillanatig nem maradhat immár nyugton, mert határtalan cselekvésvágy tölti el, sőt még a beszéde is -

tömör, lényegbe vágó, határozott - mintegy a cselekvés nyitányának tetszett.

Megvallom, szívem hangosan vert, s a torkom elszorult, nem aggodalmamban, hanem a reménység és az izgalom miatt, arra a gondolatra, hogy végre talán kibékül az a két uralkodó, akiket úgy szeretek, és akik harminc esztendeje vívnak immár könyörtelen vallásháborút, ámbár kénytelen-kelletlen, velük született hajlamuk ellenére, mely inkább megbékélésre, kölcsönös türelemre és barátságra ösztönözte volna őket, semmint testvérharcra - és kibékülvén, együttes erővel szállhatnak szembe az eszeveszettek elvakultságával és azzal, hogy idegen hatalom beleavatkozhaszon országunk ügyeibe. És nyilvánvalóan nem én voltam az egyetlen, aki így érzett, és aki nagy és üdvös eseménynek tekintette e találkozót, melyet többé nem lehet visszacsinálni. Mert mihelyt elterjedt a városban a híre, hogy a francia és a navarrai király találkozni és szövetkezni készül, ahány derék, becsületes polgára csak volt a városnak, az mind előjött - a ligapártiak kivételével -, és kedélyesen félresöpörve Szent Anna hídjánál Vignelles svájci gárdistáit, megrohanta az utat, melyen a két uralkodó egymáshoz közelgett, s még a kert évszázados fáira sem áttaláltak fölmászni, úgyhogy végül több szájtáti csüngött ágaikon, mint levél, most, április végén. Olyan és akkora volt a népek ez a csödülete, mely a két nemesi kíséreten kívül mohón és közlőről vágyott szem- és fültanúja lenni a két király történelmi találkozásának, és olyan mesébe illő, hogy amikor végre feltűnt a két király, egy faszor két végén (amelynek tölgyeiről fűrtökben lógtak, mint már mondtam, az emberek), jó negyedóra hosszat törekedtek kitárt karral egymás felé, s mégsem sikerült összekerülniök, sem az íjászoknak utat vágniok e mérhetetlen sokaságban, hol annyi tours-i lakos nyüzsgött, hogy sem a nemeseknek, sem az íjászoknak nem sikerült visszaszorítani a kíváncsiak folytonosan növekvő áradatát, hisz annyi hely sem volt, hogy a katonák vízszintes helyzetbe hozhatták volna alabárdjukat.

Végre nagyot kiáltott Aumont marsall, s amit az alabárdok nem érthettek el, elérte ez a sztentori hang, oly nagy hatalommal bír egy erős hang az embernyáj felett. Akkor, mintegy csodaképpen, kettévált a sokaság, mint egykor Mózes előtt a tenger hullámai, s az így keletkezett szűk csatornában végre összetalálkozhatott a két király: arcuk ünnepélyes volt, mégis mosolygó, mialatt farkasszemet néztek. Akkor a navarrai fél térdre ereszkedett, ám a király nyomban felemelte, megölelte és „fivéremnek” nevezte.

Hogy mit felelt rá a navarrai, én nem hallottam, és két változat terjedt el. Az egyik hosszú volt és cikornyás, a másik rövid. Az első szerint a navarrai biztosította a királyt: ezt tekinti élete legboldogabb napjának, mivel Isten kegyelme folytán színről színre láthatja urát, kijelenti: alattvalójának tekinti magát és szolgálni kívánja, s immár boldogan hal meg, mivel elnyerhette királya kegyét. A második szerint a navarrai mindössze ennyit mondott: „Eztán elégedetten halhatok meg, láttam királyomat.”

Olvasóm, nem tudom, melyik verzió nyerte meg a te tetszésedet, de ami engem illet, én a másodikra szavaznék, mivel az jobban illik a béarni beszédéhez: jobban szerette ő a velős mondást, mint a szónoklatot. Amiben nagyon is elűtött hőn szeretett gazdámtól, ahogy külsejét és öltözködését tekintve is, az, ahogy ott együtt álltak egymás mellett tizenhárom esztendő óta először, különösen szembeszökő volt. A király fején megszokott kócsagtollas fővege, haja baloldalt is, jobboldalt is fűrtbe bodorítva omlott le, egyik fülében igazgyöngy, a másikban gyémántfüggő, szakálla kurta volt és igen szépen nyírt, s jól keretezte ápolat, finom arcát; tetőtől talpig lila bársonyban volt, zekéjén a hasítékok halványabb lilával bélelve, kezén kesztyű és mindegyiken két-két gyűrű. Termete magas, megjelenése méltóságteljes, lépte lassú, háta egyenes, szava bőven patakozó és díszes.

A navarrai szüntelenül mozogni látszott, még ha éppen igyekezett is veszteg maradni, hol egyik, hol másik kurta és izmos lábára állt, élénk, fürkész, gunyoros pillantása szakadatlanul körbe-körbe járt, arcát barnára égette, cserzette a katonaélet, szava megannyi élc, zekéjét (ugyanaz, amelyet châtellerault-i táborában láttam rajta) vállán és könyökén elkoptatta a vért, amúgy szürkés színű, de a valóságosnál is szürkébb a ráakódott úti portól (eszébe sem jutott lekefélni), hónalja izzadságtól foltos; nadrágja hervadtlevél-színű bársony, ruházatának egyetlen éke egy bő bíbor köpönyeg, fején széles karimájú szürke kalap, fehér forgóval, jobban mondva szürkésfehérral, fent mondott por miatt.

Hogy mit mondtak egymásnak, csak a legközelebb állók hallhatták. Am mihelyt a két király összeölelkezett, a puszta látványra olyan eszeveszett öröm vett erőt a sokaságon, amihez hasonlót sem éltem meg soha. Nevettek, kiáltoztak, éljeneztek: „Éljen a király! Éljen a navarrai!”, sőt, „Éljenek a királyok”, és nőttön-nőtt a tömeg. Annyira, hogy a két uralkodó - noha a kertben sétálva szerették volna megvitatni ügyeiket, lévén ez az április 30-a különösképp napfényes -, kénytelen volt behúzódni a kastélyba - hisz odakünt egy lépés nem sok, annyit sem tehettek -, hogy ott tanácskozzanak. Majd a nyomukban, a felvonóhídon át, a két kíséret is bevonult a díszudvarba, s azonnal összevegyültek.

E nemesurak között, kiknek többsége polgárháborúink kezdete, azaz jó húsz esztendő óta ádázul harcolt a másik tábor ellen, szinte egy sem volt, kinek ne lett volna a másik oldalon fivére, édesapja, unokaöccse avagy barátja, s akkor ott nyomban keresni és szölongatni kezdték egymást, s amint egymásra leltek, köszöntek, megszorították a másik kezét, s mivel most szemtől szemben láthatták egymást, egyszerre meggyűlölték testvérgyilkos múltjukat, s mert az emléket is el akarták törölni annak, hogy mennyit szenvedtek egymás miatt, örök szeretetükről biztosították egymást, s végre eszükbe jutott szép, közös nevük: francia, és szívből elátkozták régi gyűlöletüket, elvakult ellenségeskedésüket s a kegyetlen mézsárlásokat. Hogy is egyezhettünk bele, ámuldoztak, és azt mondogatták egymásnak: „Éppen elég gonoszat cselekedtünk és szenvedtünk el! Húsz esztendőn át mámorosak, esztelenek, vesztettek voltunk! Elég volt!”

Apám ráismert egy kapitányra, akivel harmincegy évvel korábban együtt harcolt Calais-nál az

angolok ellen - Sansac volt a neve, úgy hiszem, ha ugyan nem Senarpont -, nevén szólította, az megfordult, felvonva szemöldökét, hanem amikor emlékezete kódéből végre felmerült apám arca, a nyakába borult, vállon veregette, s miközben borsónyi könnyek hulltak a szeméből, csak annyit mondott, el-elakadó lélegzettel:

- Haj, Siorac, Siorac! Hát itt vagy? Ha elgondolom, hogy még tegnap is megölhettelek volna véletlenül harc közben, csak mert a hugenották fehér karszalagját viseled! Jaj, barátom, barátom! Vajon csakugyan Isten akarata-e, hogy nevében egymást öldössék a vérbeli franciák?

- Nem hiszem - felelte Mespech, ugyancsak igen meghatódva.

Mi engem illet, ki a király orvosa s mint tudnivaló, olykor titkos ügynöke is voltam bizonyos vállalataiban, ám egyszersmind vitorlát kurtító hugenotta III. Henrik udvarában, ki ár ellen hajózott, én, hogy úgy mondjam, mindkét táborhoz tartoztam; hisz szerény helyemen - a király más, hű barátaival együtt - megtettem a magamét a royalisták és a navarrai hugenották összebékítése érdekében. Engem tehát nem húsz év választott el az enyéimtől, hanem mindössze négy hónap: akkor jártam követségben a navarrainál, találkozásaink zavartalan örömben teltek, a kiontott vér miatt érzett kegyetlen lelkifurdalástól mentesen. S mintha mágnes vonzott volna engem feléjük s őket felém, a két király nemeseinek e tarka, ölelkező sokaságában, anélkül hogy én elkiáltottam volna az ő nevüket avagy ők az enyémet, a nagy díszudvar egy csücskében hirtelen megpillantottam azokat, akik iránt bensőséges és örök barátsággal viseltettem, s láttukra majd kiugrott a szívem: Giacomi vívómestert, Quéríbust, az én dali udvari kislovagomat, Du Halde-ot, a király belső inasát és Csorbát, királyom bolondját, kik éppen engem kerestek.

Hanem amint elindultam feléjük, s szinte kiguvadt a szemem, annyira mohón vágytam látni őket, hirtelen egy izmos ököl kapott el hátulról. Megfordultam, és majd összeütköztem Vignelles-lel. Téglaszín, szögletes arca és gyermeteg, kék szeme ragyogott a boldogságtól.

- Aj, báró, báró! - szaladt fülig a szája örömében. - A navarrai úgy összeszidott, ahogy még soha! Az istenit! Hogy én mit kaptam!

- És miért? - kérdeztem csodálkozva, hogy így örül a fejmosásnak, amelyet gazdájától kapott.

- Mert a király igen bosszús lett, amint meglátta, hogy a kastélyban mindenütt az én svájciaim örködnek. A navarrai odahívott, és ugyancsak emelt hangon rám förmedt: „Hé, Vignelles! Mi dolog ez? Hát ellenséges földön hiszi magát, hogy elfoglalta a király kastélyát? Szent Mókus mála! Azonnal rendelve vissza a svájciakat, és kérjen alázatosan bocsánatot királyától, ki nekem is királyom!” Akkor fél térdre ereszkedtem III. Henrik előtt, és azt mondtam: „Sire, alázatosan esedezem: bocsásson meg. Azt hittem, jól teszem, ha gondoskodom királyom biztonságáról és egyszersmind felségedéről is, hiszen immár szövetségesek.” Mire a király elmosolyodott, és azt mondta: „Igen helyesen járt el, Vignelles úr. Adná Isten, hogy minden szolgám oly hű legyen, mint kegyelmed.” És odanyújtotta nekem a kezét. - Hallotta ezt, báró? - Vignelles úgy megszorította a karomat, hogy fájt. - A francia király odanyújtotta nekem a kezét! És ez a kesztyűtlen kéz oly sima volt és finom, hogy alig mertem ajkammal illetni, nehogy beszenyezzen!

Minekutána ezt elbeszélte, elengedett, és eltűnt, gondolom, azért, mert alig várta, hogy másoknak is elbeszélje, micsoda megtiszteltetés érte. Így végre eljutottam enyéimhez, és átengedhettük magunkat a mi kis baráti örjögésünknek, az általános örjögés közepette.

Olvasóim, megkíméllek öleléseink, csókjaink, szenvedélyes, ujjongó és kapkodó szavaink leírásától. Giacomi nyomban beszámolt Larissáról...

- Hanem, Pierre - szakította félbe önmagát -, tudod-e, hogy a Tizenhatok elkönfiskálták a házamat?

- Elvették a házadat? Ó, Giacomi! Che peccato!

- Ma anche la tua, carissimo amico! - mosolygott Giacomi. - Ma anche la mia! - tódította magas, vékony hangján Quéribus.

Mire összenéztünk és harsányan felnevtünk mind a hárman. Teringetté! - gondoltam mégis magamban, lám, máris a francia udvarban vagyok újra! Hisz olaszul társalgunk.

- Be fura nemesurak! - jegyezte meg Csorba. - Az akasztófárávaló Tizenhatok elorozzák városi házukat, s ők csak nevetnek rajta.

- Mert e rablás oka becsületünkre válik! - emelte égnek hosszú vívókardját Giacomi: - A Tizenhatok egy kiátkozott király pokolbéli cinkosainak tartanak bennünket, mert hívek maradtunk törvényes uralkodónkhoz.

- És ugyan kik ezek a szaros Tizenhatok? - szólt az én dali udvari kislovagom, kezét csípejére téve, s úgy düllesztve ki mellét, hogy érvényre juttassa darázsderekát. - Törvényszolgák, ügyészek, botos őrmesterek és más, alacsony származású barikádepítők, rebellis, lázadó zavarkeltők, kik úgy nőttek ki Párizs kövezetéből, mint gomba a szemétdombból, lelkiismeretlen és állhatatlan fickók, akiket megszédítettek a szájas papok, hason csúsznak a pápa előtt, és eladták magukat a spanyolnak.

- Mindazonáltal - fordította felénk hosszú, komor arcát Du Halde, s ő aztán nem nevetett, de nem ám, minthogy katolikus létére szigorúbb erkölcsű és komolyabb gondolkodású, mint a legszigorúbb hugenotta - e Tizenhatok, kiket kegyelmetek annyira megvetnek, jelenleg valóságos kiskirályok Párizsban. Tisztogatást rendeznek a parlamentben, vagyont koboznak el itt és ott, letaszítják trónjáról királyunkat, kinevezik Mayenne-t fővezérnek, royalistákat akasztatnak, hadat állítanak, és az úgynevezett Szent Liga révén kezükre kerítették az ország nagyobb részét és minden nagyvárosunkat, Bordeaux kivételével.

- Du Halde - mondtam -, aranyat ér minden szavad. A két király szövetsége sem rejtheti el előlünk, hogy a franciák még nem békültek össze, az ország kétfelé szakadt, igen nagy erővel kell

megmérkőznünk. Ámde a navarrai nagy hadvezér...

- Mayenne is az - vetette ellenem Du Halde.

- Ejha, Du Halte! - kiáltotta Csorba, a bolond (azóta nevezte Du Halde-ot Du Halte-nak - Megálljnak -, mióta az egyszer nem bocsátotta be a király szobájába). - Mayenne mégsem olyan ügyes, hogy átugorhatná saját árnyékát. Mayenne annyit fal, mint négy másik és annyit alszik, mint negyven álomszuszék. Köszvény bántja és potrohos. Harmincöt esztendő, de kétszer annyinak látszik. Ő Nagy Disznó, ki emsében hentereg. És ha nekikezd, többé senki onnan el nem mozdítja. Ágyban és csatában egyaránt késlekedő és tétova. Soha nem veri meg a navarrait, ki egy pillanat alatt elintézi a dolgát: megizéli a lányt, és vége.

Mire mind neveltünk, kivéve Du Halde-ot; ki Csorba mondásait illetlennek tartotta, hacsak nem sikerült velük megnevetetnie és melabújából felráznia a királyt.

- Hanem te éppen Larissáról szóltál, Giacomi - mondtam.

- Máris folytatom, Pierre-em. - Mivel ezek a gazok elorozták párizsi házamat, Larissa házunk népével együtt elmenekült Párizsból, s most a te montfort-l'amauryi birtokodon lakik Angelináddal.

- Az én Catherine-om nemkülönben és ugyanazért - szólt dali Quéribusöm.

- No és most hármásban siratnak bennünket, távollevőket - szólt Giacomi.

- Ej, uraim, kegyelmetek ugyancsak hencegnek - így Csorba. - Plors de femna et pleja d'estiu fan pas bel riu.

Mire a három sógor, engem sem kivéve, úgy tett, mintha felhúzná az orrát, és elkezdtünk élcélni Csorba állítólagos impotenciáján. E legendát maga találta ki, a király felvidítésára.

- Ha nőkről van szó, Csorba inkább tekézik...

- Lévén a fa természetből fogva merev...

- És többször neki lehet rugaszkodni a lökésnek...

- Ugyan mit tudsz te az asszonyi könnyekről, Csorba, ki nem locsolhatod meg őket?

- Csorba, ne kertelj: mit tudsz te a hölgyekről alapjában véve és formájukra nézvést?

- Mindent - felelte Csorba. - Valaha szerettem egy lányt. Még egy kicsit feleségül is vettem, úgy rémlik.

Mire újfent neveltünk, de nem kajánul, hisz Csorba, noha kiválóan megjátszotta a bolondot, nem volt kicsi, sem csúf, sem torz, hanem igazi gaszkon nemesember, nagy szoknyavadász a szobaleányok körében és igen bátor, ha kard volt a kezében, amint ezt be is bizonyította Rouen ostrománál, hol elesett.

- Uraim - kiáltotta sztentori hangján d'Aumont marsall, túlharsogva a díszudvar zaját-lármáját. - Uraim, itt a király. - És egy oktávval lejjebb hozzátette: - Meg a navarrai király.

Amint a király és a navarrai kilépett a kastélyból, tanácskozásuk végeztével, lóra szálltak, és a navarrai elkísérte a királyt Szent Anna hídjáig, melyen a király átkelt, hogy Tours-ba térjen vissza, nemesei körében. Én is velük akartam tartani, de apám futva jött és igen elégedett képpel jelentette: a béarni szeretne még néhány napig maga mellett tartani, tehát ne kövessem gazdamat, hanem szálljak velük együtt hajóra, hogy átkeljünk a Loire-on. Én úgy is tettem, ámbár kissé megütköztem, amikor partot érve, a hugenotta sereg zöméhez visszajutva azt kellett látnom, hogy a navarrai a folyó mentén folyás ellenében fellovagol nemesi kíséretével egyetemben, és Saint-Symphorienbe tart. Ez Tours északi elővárosa, de egy hosszú és igen szép híd választja el egymástól a kettőt.

A navarrai e híddal szemközt ültette fel tanyáját egy házban, és Roquelaure útján azt izente nekem: én is ott háljak, megosztva mondott úrral nyoszolyáját - ami nem volt éppen ínyemre, lévén hálótársam kövér és hortyogó -, és legyen talpon reggel ötkor. Még Blois-ban vásároltam egy ébresztőórát - lévén e város híres ügyes készítményeiről -, s minekutána Miroul előkereste málhából, beállítottam, ám akárcsak Du Halde a blois-i kastélyban Guise kivégzésének előestéjén, én sem bíztam meg e masinában, s nem mertem mélyen elaludni, úgyhogy felkeléskor fáradtabb voltam, mint lefekvéskor, a szemem bedagadt, a szám összeragadt és a kedvem pocsek volt.

Ily rosszkedvűen tűrtem, hogy Miroul, ki, noha szekretáriusommá léptettem elő, önként inaskodott is mellettem, felöltöztessen - hisz mindennek a tetejébe még a fenekem és a combom is sajgott az előző napi hosszú lovaglástól. Egyszerre kopogtak az ajtón - Roquelaure erre sem ébredt fel, s úgy szuszogott, mint egy kovácsfűjtató. Miroul ajtót nyitott, s belibbent az a bizonyos sárga-piros ruhás szitakötő-apród, ki Châtellerault-ban apám sátrához vezetett volt el. Gondolom, a navarrai éppen légies fürgeségéért kedvelte a fiút, hisz nem is járt, hanem röpült. És a szava is olyan gyors volt és könnyed, mint a lépte.

Köszönésképp lekapta sapkáját, s oly gyors arabeszket írt le vele karcsú teste körül, hogy úgy tetszett, nem egy, hanem hat sapkát látok jobbában.

- Uram - mondta -, gazdám hat órára elvárja lovon a tours-i híd fejénél.

- Egyedül?

- Egyedül.

Azzal elszelelt, oly sebesen, hogy magam sem tudtam: láttam és hallottam-e egyáltalán.

- Uram - Miroul hangja éles volt, barna szeme bús, kék szeme jéghideg -, minek kérdezte meg eme legyecskétől, egyedül menjen-e? Ha nem kérdezi meg, kegyelemmel mentem volna.

- Ej, Miroulom, légy türelemmel! E percben nem a francia udvarban vagy, hanem a navarraiban, ahol katonásan mennek a dolgok hugenotta szigorral, mindenki a béarninak engedelmeskedik, testestül-lelkestül,

szőröstül-bőröstül.

- Szőröm égnek áll a csalódástól - konyult le Miroul feje. - Legalább visszatérte után elmeséli majd nekem, uram, hogy s mint folyt le a dolog?

- Itt a kezem, nem disznóláb.

Elsőnek érkeztem a hídfőhöz, hol az íjászok, mielőtt leengedték volna a láncokat, előbb tisztjüket hívták, aki történetesen nem volt más, mint Gerzé. Alighogy kilépett az őrházból, rám kiáltott:

- A manóba, Siorac, mit keresel itt lovon ez órában? És hová kormányozod azt az állatot?

- Nem tudom. A navarrai király rendelt ide.

- Tours-ba kíván menni?

- Tudj' isten!

- Ez aztán rejtély a javából - nevetett Gerzé: - Be akarjátok venni kettesben a várost? Csak így, zekében? Krisztus öt sebére, ez mulatságos!

Ez a kedélyes Gerzé Larchant alatt szolgált Blois-ban kapitányként, ritka vitézségű katona volt, sziklaszilárd híve királyának, délceg, hat láb magas, jól megtermett fickó, s most itt állt, május elseje hajnalán, szétvetve hosszú lábát és életörömmel eltelve, zekéjét gombolgatva. Barna haját szél kuszáta, hibátlan fehér foga kivillant, ahogy nevetett. Haj, szegény Gerzé! Aligha gondolta volna e langyos május kezdetén, amikor a természet leveleket és virágokat csalt elő mindenfelé, hogy alig egy héttel később - nem, még egy nappal korábban! -, véres, hült tetemét örök nyugalomra helyezik.

Alighogy bevégezte tréfás szavait, megjelent a navarrai, nagy, fehér kancája hátán, és senki más nem kísérte - alig hittünk szemünknek -, sem nemesek, sem katonák, csupán az a fürge kis apród, ki egy kis arabs ló hátán ült, s oly elevennek és tüzesnek tetszett a lovacska, hogy azt gondoltam, meglehet, szárnyra kap, mint Pegazus. Annál is inkább, mert a kis apród pihekönnyű lehetett. Egy király, egyetlen apród és nemesúr kíséretében - azt hittem, az én derék Gerzém elájul.

- Sire - hajtott térdet a navarrai előtt -, át kíván kelni a hídon?

- Át, fiam - felelte jókedvűen a navarrai.

- Engedje meg, sire, hogy átkísérjem a híd túlsó végére!

- Csak ha nem esik nehezedre. Mi a neved, fiam?

- Gerzé, sire. Strázsamester vagyok.

A navarrai hallgatott, míg az íjászok el nem távolították a láncokat, és elsőnek léptetett a hídra. Gerzé gyalogosan haladt mellette, az apród meg én mögöttem kocogtunk az immár pirkadó hajnalban.

- Gerzé, hány strázsamester van Tours-ban? - kérdezte akkor a navarrai.

- Három, sire, Crillon, Rubempré meg én.

- Az kevés. És kevés katonát láttam Saint-Symphorienben is ahhoz, hogy északról megvédjék a várost.

- Ezerszáz talpasunk van itt, sire, és vagy ötven könnyűlovasunk.

- Ennyi az egész?

- A svájci gárda tartja megszállva Saint-Pierre-desCorps elővárost. Ők védik Tours-t keletről.

- Ez a francia király egész ármádiája?

- Nem, sire. A király Soissons grófjának adott egy hadsereget, hogy megbirkózzék Bretagne hercegével, Mercoeurrel. És egy másik Épernon hercegnek, kire Angoulême-et és vidékét bízta. És nagy garnizonokat hagyott hátra Beaugencyban és Blois-ban.

Amire a navarrai ugyan egy árva szó nem sok, annyit sem szólt, de én azt gondoltam magamban, mivel immár kezdtem őt jól kiismerni, hogy nagyon is ízlése ellen van a királyi seregek elosztása.

- Úgy látom, kevés víz csordogál a mederben - vetett egy pillantást a híd korlátján át. - Át lehet-e gázolni Saint-Symphorienből arra a nagyobb szigetre, melyet itt látok, a folyó közepén?

- Most igen, sire, de mihelyt megolvad Auvergne-ben a hó, nem. Akkor nagyon megduzzad a folyó.

- E percben azonban átlátható - szólt a navarrai, s úgy hallottam, hangja nem éppen elégedett. - Vannak-e csapatok a szigeten és megerősítették-e a helyet?

- Nem, sire.

- Pedig úgy látom - mondta a navarrai -, hogy ha Mayenne, ki Vendôme-ban székel, hirtelen rajtunk ütne észak felől és kézre kerítené Saint-Symphorien, melynek védelme igen gyenge, e sziget birtokbavétele mérhetetlen haszonnal járna rá nézve, ha meg akarná ostromolni Tours-t.

- Szent igaz, sire - felelte Gerzé, kissé megszegyenülten.

Ezt vette észre a navarrai is, azért szokott, kedélyes hangján derűsen kifaggatta szűkebb hazájáról és családjáról, s mire megvált Gerzétől a híd túlsó végén, egészen megvigasztalódott a király kegyes jóindulatától.

- Siorac - szólított meg a navarrai, amint egymás mellett lovagoltunk Tours város egyelőre néptelen utcáin, nyomunkban a kis fürge apróddal -, királyod csakugyan olyan koránkelő, mint mondják?

- Az, sire. Sosem lustálkodik ágyában. Öt órákor odahagyja nyoszolyáját, a királyné legnagyobb bánatára.

- Miért nem tartja őt vissza? - a navarrai arcán futó mosoly suhant át. - És mint vélekedsz Tours védelméről?

- Sire - feleltem, óvatosan mérve ki szavaimat -, ámbár nem vagyok járatos a hadtudományban, úgy vélem, felséged nem tartja nagyon jónak.

- Finoman szólva.

- Ez esetben - mondtam, mivel ő elhallgatott -, miért ne mondaná meg felséged ezt a francia királynak, hisz, ha nem csalódom, hozzá megyünk?

- Mert mást és fontosabbat kell neki elmondanom közös hadviselésünkről. És máskülönben is, Siorac - tette hozzá finom mosollyal -, gazdád meg én éppen csak tegnap kötöttünk szövetséget, és nem hiszem, hogy okos lenne durván beleavatkozni dolgaiba. Jobb eltűnni, hogy gyerekünk taknyos legyen, mint letépni az orrát.

Lám, gondoltam, ez mindenestül a béarnira vall. Beszéde parasztos, gondolkodása kifinomult.

Könnyű volt meglelnünk a palotácskát, hol a király megszállt. A környező utcákon csak úgy nyüzsögtek a gárdisták. A navarrai megkért: haladjak előtte és csináljak neki utat. Ami könnyen ment mindaddig, míg el nem jutottunk ahhoz a kapuhoz, hol a derék Crillon őrködött, a francia gyalogság alezredese, az a heves vérű, királyhű és mozgékony férfiú, ki ha olvasóm netán még emlékszik rá, annak idején fejébe nyomta kalapját, hogy ne kelljen Guise-t köszöntenie, amikor az pimaszul semmibe vette az engedelmességet, mellyel Henriknek tartozott, és ismételt, határozott parancsa ellenére nem átalált Párizsban megjelenni, így váltva ki - amint erre számított is - a párizsiak lázadását.

- Krisztus öt sebére! - kiáltotta Crillon. - Te vagy az, báró? És ilyenkor? Pirkadatkor akarsz bejutni a királyhoz? És azt képzeled, kutyateremtette, én beengedlek, ha, mint mondják, orvosa vagy is? Hisz jobban forgatod te a kardot, mint a sebészkést!

- Nem én kérek bebocsáttatást - feleltem nevetve -, hanem a navarrai király, ki nyomomban halad (csakugyan megállt néhány lépésre tőlünk, s mögötte picurka apródja is).

- Tréfálsz, Siorac? - kérdezte Crillon sotto voce -, csakugyan a navarrai király vár ott; egy tetves kis apród kíséretében, ki azon az apró arabs lovon ül, mely még így is túl nagy kicsiny lábának, s előtte egyetlen nemesúr jár, ki még csak nem is az ő híve?

- Périgord-i szavamra, ő az!

- Provence-i szavamra, majdnem seggre ültem, annyira elképedtem - mondta Crillon. - Hej, bátor navarrai! - tette hozzá halkabban. - Egyedül adja magát őfelsége kezére, belévetve teljes bizodalmat! Ő, aki még tegnap harcolt ellene! Teringettét, Siorac! Be vitéz! Be nemes! Be nagylelkű! Krisztus öt sebére: érzem, imádni fogom ezt az embert.

Hogy bátorság kellett e lépéshez, mint Crillon mondta, nem kétlem, ám még inkább finom politikai tapintat. Úgy vélem, a navarrai elégtételt akart adni királyomnak, amiért előző nap, találkozásunk előtt, elfoglalta Plessis kastélyát. És abból, ahogy a király őt fogadta, felfogtam: jól megértette ő a navarrai bátorságát is, tapintatát is, mert mindenekelőtt jó erősen megölelte, és ama naptól fogva még jobban szerette; bizalomra bizalommal válaszolva, mindenkit kiküldött szobájából Du Halde-on és rajtam kívül, és nyomban tárgyalni kezdett a navarraival az ország ügyeiről, a lehető legszabadabban. Mi engem illet, ki szerényen kuporogtam Du Halde-dal egy ládán a szoba távol eső zugában, valósággal reszkettem örömben, hogy viszontláthatom hőn szeretett gazdámat négyhavi távollét után, s majd kiesett a szemem, úgy bámultam, s úgy ittam be szavait, mialatt ő az ő „szép beszédét” előadta, méltóságteljes mozdulatlanságban ülve trónusul szolgáló székén. Ezúttal nem bársonyruhát viselt, hanem lila selymet, lévén e május elseje olyannyira langyos. Lilában gyászolta Medici Katalint, az anyakirálynét, ki nem sokkal Guise után megvált - természetesebb módon - ez intrikus világtól, melynek cselszövényeiből életében jobban kivette a részét, mint bárki más.

A lila selyem igen jól illett Henrik halványkreol bőréhez, s ráadásul a király teleszórta gyönggyel, mert rajongott a gyöngyért, úgyszólván igen feltűnő volt, amit most újból és még erősebben átéreztem, hogy beszéde, erkölcsai, ruhája, szokásai, hite, misztikus lelkifurdalásai mi mélyen megkülönböztetik nyers, egyszerű és faragatlan látogatójától, ki vásott szürke zekéjében ült szemben vele, és annyira nehezére esett ülve maradnia, hogy látni véltem, mint feszíti meg izmait, hogy megmaradjon zsámolyán; ő tetőtől talpig katona volt, még a szaga is a szó szoros értelmében katonaszag, hisz sokat izzadt és ritkán mosakodott, nem lévén rá ideje, kivéve, ha szeretői rábírták. És mind e különbségek ellenére hisz gazdám annyira kifinomult, annyira olasz volt -, az ember óhatatlanul megérezte, mi mélyen összetartoznak, mert mindketten szerelemmel szerették a békét és népüket, és mindketten őszintén megbecsülték a másik esztét és közös eltökéltségüket a tekintetben, hogy megvédik a monarchia utódlási rendjét a ligával és az idegen hatalommal szemben.

Holott úgy tetszett, a király sokkal kevésbé tart eme ligától és idegen hatalomtól, mely a ligát pénzzel-katonával ellátja, a lázadást táplálандó, a veszély roppant közelsége ellenére, mint a kiátkozástól, mellyel a pápa megfenyegette.

- Nem botrányos visszaélés-e - kiáltotta indulattal telve, mintha most, pirkadatkor akarná kiadni magából a gondot, mely egész éjjel marcangolta -, a világi és lelki hatalom ez összekeverése, mely vazallusokat és alattvalókat istenadta királyuk ellen fordít, és alapjaiban ingatja meg a társadalom rendjét? Ha beletörődünk abba, amire a pápa jogot formál: hogy azt átkozzon ki, aki neki tetszik, ő lesz az ura a keresztény világ minden koronájának, és szabadon elragadhatja őket attól, aki joggal viselheti, sőt viseli...

Rövidre fogom királyom beszédét, mely, noha rögtönzött volt, igen választékos nyelven adódott elő, és amelyet a navarrai, természetéből fakadó türelmetlenségét megfékezve, végighallgatott (akármit gondolt is közben magában), és amelyre a lehető legrövidebb választ adta (amelyet már ismertem), de olyan velős, biztos, logikus választ, amilyen tisztán látta világunk való mivoltát, úgyszólván a királyt magát is meglepte vele

és nyomban meg is nyugtatta:

- Ej, sire - szólt a navarrai az ő délies, rekedtes és kedélyes hangján -, egyetlen orvosszerünk van a kiátkozás ellen, amelytől retteg: legyőzni és tönkreverni a ligát. Mert mihielyt felséged győzött és leverte őket, nem kétséges, nyomban bocsánatot nyer és visszavonatik a kiátkozás. Ennyi az egész.

- Nos, ha a ligát kell legyőznünk, vajh mekkora kilátásunk van rá fivérem véleménye szerint?

- E percben rosszak a kilátásaink - felelte a navarrai. - De igen jók lehetnek, ha úgy akarjuk. Egyazon lisztből sokféle lepényt lehet sütni!

Mire a király elmosolyodott és felvonta a szemöldökét, s én láttam, ámbár nem kívánja megkérni a navarrait, hogy folytassa, megengedi neki, arckifejezése után ítélve.

- Ó, sire - kiáltotta a navarrai -, úgy hiszem, bátrabban adhatok felségednek tanácsot, mint akárki. Mert lévén felséged örököse - s ezt felséged fennhangon kijelentette, és fenn is tartotta, viharok és hányattatások közepette is, trónját is kockára téve miatta -, senkinek nem áll annyira érdekében felséged dicsősége és megóvása, mint nekem, és senki nem szeretheti jobban nálam, ki mire sem mentem volna trónutódlási jogommal, ha felséged nem nevez örökösének - a Guise-ek legnagyobb dühére - Alencon hercegének a halála után.

- Fivérem - szólt a király, ki e kezdésből megértette: a navarrai azért halad oly megfontoltan előre, mert attól fél: megbánthatja -, mondja ki nyíltan a véleményét! Hallgatom.

- Sire - mondta a navarrai -, utolsó háborunk során, amikor őszinte sajnálatomra kénytelen voltam felséged ellen hadat vinni, elveszettnek véltem volna ügyemet e földön, ha felséged egész haderejét egybegyűjti. Amikor ehelyett azt hallottam: egy sereget Guise-nek adott, egyet Joyeuse-nek és csak a harmadikat tartotta meg magának, azt mondtam: „Dicsértessék Isten! Immár nincs mitől félnem.”

- Értem fivéremet - bólintott a király. - De hagyhatom-e katonaság nélkül mai helyzetemben azokat a városokat és tartományokat, amelyek még enyémekek?

- Katonaság nélkül nem, sire, de hadsereg nélkül igen, lévén ott a katonák szerepe pusztán védelmi, nem több. S ha sire összegyűjti mindenfelől e különféle, szétszórott seregek fölöslegét, s ily módon erőre kap, maga támadhat elsőként a ligára, ahelyett, hogy bevárna, míg az támad felségedre, kinek erői itt gyengék.

Ez jól volt mondva. És el sem hangzott Soissons grófjának és Épernon hercegének a neve, akiknek javára a király oly meggondolatlanul mondott le seregeiről, holott Bretagne vagy Angoulême tartománya nem volt olyan fontos, mint Henrik győzelme vagy veresége. Henrik mindazonáltal tűnődve nézte a navarrait, és ámbár határtalan jóságában nem volt ínyére, hogy elvegye Soissons-tól és Épermontól a nekik adományozott csapatokat, láttam: a navarrai meggyőzte igazáról és el is szánja magát rá, ha Mayenne időt hagy neki.

- Megtámadni a ligát? - kérdezte végül. - De hol?

- Párizsban, sire - a navarrainak arcizma sem rándult. - Mit érnek a tagok a fej nélkül?

- No de fivérem - tiltakozott a király, egészen megzavarodva -, Párizst megostromolni nagy feladat ám!

- Mégis rá kell szánunk magunkat - így a navarrai. - És minél előbb, annál jobb. Ami engem illet, sire - emelkedett fel szokásos türelmetlenségével félig zsámolyáról -, én engedelmével már holnap elindulnék Chinonba, hogy onnan elhozzam talpasaim zömét. És megerősítsem tours-i seregét.

Olvasóm, e megbeszélés alkalmával oly sorsdöntő ügyekben határoztak, hogy szinte röstellem megvallani: egy-két szóval elintézészt nyert az én szerény sorsom is, mialatt a navarrai visszavonulni készült és a király karon fogva gátolta meg, hogy előtte térdet hajtson, hanem az ajtóig kísérte.

- Fiam, Siorac - mondta váratlanul a király, felém fordulva -, eleddig oly jól szolgáltál, hogy szabadon s magad válaszod meg: hol és milyen minőségben kívánsz ezentúl szolgálni.

- Sire - feleltem én -, míg felséged kurtítani kényszerült a vitorlát, s azért kettős játékot űzött, én diplomáciájának titkos részében voltam felséged eszköze. Eztán ez nem lehetek, hisz felséged immár valódi és hangosan meghirdetett tervei szerint cselekszik. S mivel a liga megtámadása van soron, felséged végtelenül lekötölezné, ha megengedné, hogy megtanuljam a hadviselést egy kapitánya keze alatt.

- Ki ez esetben nem lehet más - mosolygott a király -, mint Navarra királya, lévén ő országom legjobb hadvezére, s Mespech báróval vállvetve küzdhetnél, ki oly jól szolgálta nagyatyámat Ceresolénál és apámat Calais-nál.

E döntés megpecsételte sorsomat, s mégsem egészen, mert a király ugyan átengedett a navarrainak, ő ellenben nem apámra, hanem Rosnyra bízott. S én meg is tanultam Rosny úr keze alatt a hadi mesterséget, mindazonáltal eljött az az idő is, mint majd kitetszik, amikor szinte hihetetlen körülmények folytán ismét oly természetű, titkos és veszedelmes vállalkozásokra kényszerültem, melyekről azt hittem, hogy végképp magam mögött hagytam volt.

Második fejezet

Amikor Navarra királya elvonult Chinonba, hogy összecsdíftse és Tours-ba hozza talpasait, ott hagyta a városban Rosny urat - s így engem is -, hogy tanáccsal s útmutatással szolgáljon a királyi erőknél.

Nem volt könnyű Rosny úr dolga. Crillon, Gerzé és Rubempré, a három strázsamester nagyon nem vette jó néven, hogy egy újonnan jött - ki a tetejébe még hugenotta is - oktassa őket a mesterségükre. És

meg kell vallanom, a kioktatás meglehetősen fensőbbbséges hangon történt, mivel Rosny úr igen büszke volt arra a tízesztendősi hadi tapasztalatra, melyre a navarrai alatt szert tett, és ámbár, mint láttuk, igazán nagyon jó és lágy volt a szíve, magatartása annál merevebb és gögősebb, ami könnyen ellene fordíthatta az embereket. Még maga a navarrai is nehezen viselte volna el Rosny e tulajdonságát, ha azt tréfás kedvének hajlékony játékosága nem ellensúlyozza - ez volt az ő fegyvere, s ezzel sokkal gyakrabban és hatásosabban élt, mint a hidegséggel avagy a szigorral.

Két nappal a navarrai távozása után Rosny úr kiment megtekinteni Saint-Symphorien védelmét, lovászával (egy La Vergne nevezetű emberrel), velem és a fürgé kis apróddal, kit a navarrai átengedett neki; s kit, akár hiszik, akár nem, Verébnek hívtak. Rosny úr úgy vélte, Charles de Mayenne, ki Vendôme-ot tartotta megszállva, csakis északról támadhatja meg Tours városát, mert ha keletről vagy nyugatról akarná, át kellene kelnie a Loire-on, s igen kellemetlenül beszorulhat a Loire és a Cher közé; e pozíció - két folyó összefolyásánál - felérne egy csapdával, melyből bajos egérutat nyerni.

Saint-Symphorien, mint már mondtam, előváros a Loire jobb partján, Tours-tól északra, s a várostól az a hosszú híd választja el, melyen a navarrai, Gerzé, Veréb, az apród és jómagam átkeltünk május elsején, hogy meglátogassuk a királyt. A városka egy domb lábánál épült, és semmiféle természeti gát nem védte, úgyhogy az ellenség egyszerre támadhatta volna meg mindenfelől, hacsak meg nem erősítik az odavezető utakat, ösvényeket és országutakat. Rosny úr valamennyit szemrevételezte, s mert úgy találta: vajmi rosszul védettek, nyomban szólt is a strázsamestereknek.

- Hisz torlaszokat emeltünk mindenütt - vetette ellene Gerzé.

- Csakhogy azok hajtófát sem érnek - vélte igen elutasítóan Rosny úr.

- Uram - mondta sértődötten Crillon -, szíveskedjék megtanítani bennünket a hadi mesterségre, ha annyival jobban ért hozzá, mint mi!

- Ezt nem állítom, uram - felelte Rosny -, de ha kevés emberünk van és ágyunk egy sem, lévén azok mind a városban, ide akadály kell, s ezekért, amelyeket itt látok, egy carolust sem adnék.

Ezt nem hallották örömmel a strázsamesterek, mert a carolus, melyet még VIII. Károly veretett és XII. Lajos ki is vont a forgalomból, nem ért többet tíz dénárnál.

- Hát mi kéne ide? - kérdezte némi éllel Rubempré, egy igen szép, szőke hajú, kék szemű ifjú ember.

- Magasabbra kellett volna építeni e torlaszokat és szélesebbre, uram. S eléjük mély árkot ásni, mely csupán szűk átjárót kínál szekereknek és lovasoknak, sőt még ezt az árkot is dróttakadályokkal szétszabdalni, a rajtaütést elkerülendő. S végül jobbról-balról biztosítani a torlaszt úgy, hogy ne áraszthassák el lövedékekkel.

- Ez igen szép és jó, de száz év sem lenne elég hozzá - mondta gúnyos mosollyal Crillon, és rákacsintott Gerzére meg Rubempréra, mintegy csúfot üzve Rosnyból, ki, ím, parancsolgatni akar nekik.

- Ezer katonája két nap alatt elkészül vele - így Rosny.

- Kutyateremtette! - Gerzé hangjában lenézés bujkált -, ennyi földet kiásni, ez parasztnak való munka, nem katonának.

- Jobb, ha a föld fogja fel a golyót, mintha a mell - vágta rá Rosny.

- Mi engem illet - vélte némiképp türelmét veszítve Rubempré -, amondó vagyok: jók a torlaszaik.

Gerzé és Crillon rábólintott egyetértése jeléül, ámbár úgy figyeltem meg: inkább a sértettség bírta őket rá, Rosny modora miatt, semmint az a meggyőződésük, hogy nincs igaza.

- Látom, uraim - vonta fel a szemöldökét Rosny -, hogy tanácsaimat semmibe veszik. Tehát búcsúszom, uraim, s alázatos szolgájuk vagyok (ezt az „alázatos” szót hihetetlen fensőbbbséggel sikerült kiejtenie).

- La Vergne - fordult lovászához -, siessen saint-symphorien házamhoz, nyergelje fel lovainkat, rakja fel málháinkat; szállítsa el valamennyit a városba és keressen ott nekem új szállást.

- Krisztus öt sebére! - szólt Gerzé nevetve. - Csak nem fél, Rosny uram?

- Javaimat immár nem félttem, uram, mert biztonságba helyezem őket. Mi engem illet, amikor Mayenne úr megrohanja majd kegyelmeteket, engedelmeükkel eljövök e gyenge barikádokra, hogy oldalukon haljak meg.

Amiben rossz prófétának bizonyult, mert több szerencsével járt, mint a három strázsamester, s egyetlen karcolás nélkül úszta meg az összecsapást. A dali Rubempré mindkét lába megsérült, élete végéig sántított. Crillon testét átjárta egy golyó, ámbár csodaképpen kigyógyult sebéből. Szegény Gerzé holtan maradt a csatatéren. Melle fogta fel azt a golyót, és gyászosabb eredménnyel, mint a föld tette volna, melyet nem akart megmozgatni.

No de előreszaladtam. S ha már ezt tettem, olvasóm, kérlek, engedd meg, hogy még előbbre lépjek. Négy hónappal később megtudtuk, augusztusban, egy per során, melyet Tours-ban indítottunk ottani ligások ellen, akiket végül felkötöttek, hogy ez a párt igen hatalmas volt a városban, és nap mint nap tudatta Mayenne-nel, mi történik ott: hogy megérkezett a navarrai, kibékült a királlyal, és Chinonba ment; hogy a királyi csapatok kiszámúak és háromfelé oszlanak. Egy részük Saint-Symphorient védi északról, egy másik Saint-Pierre-desCorps-t keletről; szóltak Saint-Symphorien gyenge védősáncairól s a királynak arról a szokásáról, hogy reggelente kilovagolt, át a tours-i hídon s Saint-Symphorienen át Membrolle-ba tartott, hol kedvére vágázhatott.

Ezek az értesülések arra bírták Mayenne-t - kiben megvolt némely haspókok ravaszsága, holott ezt

fel sem tételezte volna róluk az ember! -, hogy két tervet kovácsoljon, a másodikat arra az esetre, ha az első csődöt mondana. Egy éjjeli menetelés árán elhozta Vendómeből Tours környékére saját seregét, és május 8-án hajnalra - ez egy hétfői nap volt - el is jutott Saint-Symphorien közelébe. Itt csapdát állított Membrolle-ban a királynak, ott, ahol szokása volt vágtazni, hogy elfogja őt. Ha nem sikerül rajtaütnie és rabul ejtenie a királyt, serege, mely jóval népesebb volt a király tours-i hadánál, három oldalról rátámad Saint-Symphorienre, de csak kisebb csetepatékra kényszerítve az ottaniakat, lassan, hogy a királynak legyen ideje saját svájci gárdáját Saint-Pierredes-Corps-ból átdobni Saint-Symphorienbe, a megtámadottaknak segítséget nyújtandó. Mikor Tours-ból elmennek a királyi csapatok, az ott lakó ligások félreverik a harangokat, s fegyvert fogván, foglyul ejtik a királyt, magukhoz ragadják a várost, mialatt Mayenne Saint-Symphorienben végre rájuk szabadítván egész falkáját, elnyomja, számbeli fölénye folytán, Saint-Symphorien királyi védőit.

Mayenne két terve - egyik a másikra épülve - elég bámulatos ügyességről tanúskodott: ha az első bevált volna, Mayenne foglyul ejtette volna a királyt, ha a második, a város kiszolgáltatta volna Henriket és kezére adta volna magamagát. Mindkét esetben más irányba fordulnak az események, szövetségünk a navarraival csírájában fojtódott volna el, a „politikus” párt megsemmisül, s őfelségét Párizsban szégyenteljes módon feláldozzák a Guise-ek házi oltárán.

A király, ki boldog volt és telve reménységgel, mióta kibékült a navarraival, mit sem tudott a ligások szötte s neki szánt hálóról. Május 8-án, amikor is igen szép reggelre virradtunk, s a szokottnál is szelídebbnek tetszett a Loire-vidék édes fénye - melyhez foghatót, esküszöm, soha sehol nem láttam -, elhatározta, hogy rendes szokása szerint kilovagol, át a tours-i hídon és Saint-Symphorienen Membrolle-ig, Francois d'O, Aumont marsall, Bellegarde, Rosny, jómagam és még vagy tíz másik nemesúr kíséretében. Valamennyien zekében voltunk, mint uralkodók is, és pusztán a derekunkra övezett karddal felfegyverkezve.

Ám alig hagytuk el az utolsó Saint-Symphorien védő barikádot, s indultunk meg a Membrolle-ba vivő emelkedőn, ott, ahol az út hirtelen bemélyed, egy öregemberrel találkozunk, ki kétrét görnyedve cipelt egy nagy zsák fűvet - alighanem nyulainak kaszálta a fűvet a közeli közlegelők egyikén. Láttára hőn szeretett gazdám, amilyen nagylelkű volt, megállította lovát, és erszényét előkeresve odavetett neki egy pénzdarabot. Az öreg meglepetten lehajolt, hogy felvegye a pénzt, majd felegyenesedve, hogy köszönetet mondjon, megismerte a királyt, és elkiáltotta magát:

- Hát felséged az, csakugyan? A Szent Szűzre kérem, felség, meneküljön! A membrolle-i erdőben páncélba öltözött lovasokat láttam, s azt gondolom: a liga katonái, hisz jól ismerem a mieinket, mivel a barikád innesső oldalán lakom.

- Aumont - vonta fel a szemöldökét Henrik -, előreküldött-e kegyelmed egy lovas csapatot Membrolle-t felderítendő?

- Nem én.

- Akkor ez a derék ember igazat mond! - A királynak szempillája sem rezdült.

Megfordult, vágtaiba csapott, s mi utána. Alig száz lépésre tőlünk hirtelen előbukkant az út horpadásában egy mellvértet, sisakot viselő népes csapat, és utánunk vetette magát, de nem érhetett utol, hisz nekik lejtőt kellett megmásznia, mi ellenben lefelé vágattunk Saint-Symphorienig. A barikádon túljutva riasztottuk az őrséget, s ők lezárták mögöttünk a bejáratot, majd felsorakoztak a lőrésekhez; amikor üldözőink kilőtték ránk pisztolyaikat, ők puskával viszonyozták lövéseiket, úgyhogy a ligások kapitánya is elesett, a többi pedig elmenekült, ott hagyva a porban a kapitány tetemét.

Hanem akkor oly nagy zaj támadt mindenfelől, hogy láttuk: ez csak csel volt, s az ellenség zöme hamarosan ránk támad. Mihelyt a király átkelt a Loire-on és biztonságos menedékre lelt Tours falai mögött, Aumont, Rosny és jómagam engedélyt kértünk őfelségétől, hadd térjünk vissza Saint-Symphorienbe, honnan immár erős puskaropogás hallatszott.

- Hogyan? Zekében, uraim? - döbönt meg a király.

- Sire - felelte Rosny -, felséged nemességének is részt kell vennie az ütközetben, ez megnyugtató majd katonáit.

A király nem engedte el Aumont-t, őt maga mellett akarta tartani, ellenben Rosny-nak és nekem megadta a kért engedélyt, igen meghatódva azon, amint láttam, hogy Rosny, hugenotta léte, az ő nemességéről beszélt, ezen önmagát is érteve.

Vágtában tettük meg az utat visszafelé a hídon és az elővároson át. Rosnyt mindössze lovásza követte, La Vergne, engem pedig Miroul. A torlaszon egyedül szegény Gerzét leltük, ki oroszládként küzdött. Amint meglátott bennünket, mindössze annyit mondott:

- Hogyan, uraim? Zekében?

És ránk mosolygott. Kaptunk puskát, és egész délelőtt ott csatáztunk, az előváros három-négy házát védelmezve a dombtetőn. Mind a négy ugyancsak rozoga volt és nyomorúságos, és bizonyára nem ért meg annyi vért, amennyit kiontottunk értük mindkét oldalon - hisz francia vér volt ez is, az is! - ámbár a Montpensier úrnő pénzelt papolók szerint a mienk az ördögtől való volt, az övék mennyei. Bárhogy s mint, e roszakat házakat hol elvesztettük, hol visszavettük a délelőtt folyamán, mígnem sorsukra hagytuk őket, amikor Mayenne előhozatta egyik ágyúját, s már láttuk: földig le fogja rombolni mindet.

- Az istenért, uraim! - mondta szegény Gerzé, mialatt még mindig lövöldözve visszavonultunk -, kegyelmetek megtették a magukét! Kérem, menjenek és öltsenek vértet. Ha közelharcra kerül sor, e zekék

vesztüket okozzák.

És be különös, hogy éppen ezeket a szavakat hallottam utoljára szájából - még most is úgy szólnak tollam alatt, mint Gerzé halottas harangja. Elváltunk tőle, puskaportól feketén, a nyomunkban La Vergne és Miroul. Ők ketten jól megértették egymást. A hídon átkelve mégis némi nehézségbe ütköztünk, amikor a városba be akartunk hatolni, mivel a király bölcsen meghagyta Aumontnak: ne engedjen se be, se ki senkit. Azonban a marsall, mielőtt felismert bennünket, kaput nyitott és visszatérhettünk a város ama házába, hol megszálltunk volt.

- Szent Mókus mála! - szólt Rosny, ki átvette gazdájától e szelíd káromkodást. - Hiába öltünk kívül vértet, belül is fel kell vértelnünk magunkat! Befalunk egy halom ételt, felhörpintünk egy csöbör italt, mielőtt visszatérnénk a harcba.

Úgy is tettünk, lévén farkasétvágyunk, s szomjunk akkora, hogy a Loire-t is kiittuk volna. És ami igazán meglepő: ez a szerény, sonkából, kenyérből, borból álló lakoma (melyet, míg ezeket írom, előszedegetek emlékezetem tarisznyájából) annyi év múltán is olyan drága és jóízű emlékeket támaszt bennem, mintha becsét megemelte volna az aggodalom, hogy vissza kell térnünk a csataterre és a halál közelsége.

Eztán mind a négyen segítettünk egymásnak vértet ölteni - La Vergne és Miroul is velünk ettek, hisz velünk is harcoltak előbb.

- Mi ez, Siorac? - kérdezte közben Rosny. - Rendes kardját akarja felkötni? Az itt semmit sem ér. Ide csatabárd kell, a vérték hasítékát eltalálni és szúrni. Íme két fegyver.

- Kettő, báró? - kérdeztem nevetve.

- Hátha egyik eltörik harc közben. Pisztolyai is semmit érők. Itt van helyettük két hosszú csövű, La Vergne négyszögletes acélgolyóval töltötte meg őket. No, így már jobb. És maradjon jobb oldalamon az összecsapás alatt. Miroul pedig kegyelmed jobbján. És ha lova elesne, dőfje le. A ló, hacsak nem a lábán sérül meg, még sebesülten, vérezve is feláll, mert alapösztöne a futás.

Szívből megköszöntem Rosny úrnak, hogy mentorommá szegődött, és beavat a háború tudományába, de aznap mégsem vehettem hasznát okos tanácsainak, mint alább elbeszélem. Ahogy kiléptünk a kapun ugyanis, mindenütt, utcákon és tereken, a király svájciait láttuk örködni. Henrik visszarendelte őket Saint-Pierre-desCorps elővárosból, Tours megerősítésére. És amint a híd felé haladtunk, hallottuk, hogyan parancsolják meg kikiáltók a város lakosainak: ki-ki zárkózzék be házába, zárja be az ablaktáblákat és reteszelve el kapuját, és ki ne dugja többé az orrát, sem az ablakon, sem az utcára, halálbüntetés terhe mellett. A tours-i hídnál ott leltük a királyt tisztjei körében, aki, amint meglátta, hogy már jó messziről kibocsátásunkat kérjük, magához rendelt, és azt mondta társamnak:

- Ne menjen ki, Rosny úr! Nagyobb szükségem van hű szolgálaimra itt, a városban, mint odatúl. Saint-Symphorien elfoglalását amúgy sem akadályozhatná meg.

- Holott úgy vélem, felség, Mayenne csak tessék-lássék támad.

- Ebben áll éppen hadicsele - villant egyet a király olasz szeme. - Unokaöcsém, Mayenne, lévén jó hadvezér, szándékosan késlelteti a fő összecsapást, hogy rábírron: küldjem ki svájciaimat Saint-Symphorienbe. Amitől Isten óvjon. Itt kell tartanom őket a híd emez oldalán, mivel az ellenség nemcsak kívül lakozik, belül is. Ma kora hajnalban futárt menesztettem Épernon herceghez Blois-ba és a navarrai királyhoz Chinonba, s immár csak be kell várnunk, míg az erősítés megérkezik.

Mint később meggyőződhettem róla, amikor nyílttá vált a játszma, hön szeretett gazdám csakugyan kifürkészte, milyen csapdát szánt neki a Nagy Disznó, megmaradt a város falai között, nem sétált bele a csapdába, és svájciak és kikiáltók oly jó munkát végeztek a városban, hogy egyetlen ligás sem merte kidugni még az orra hegyét se, nemhogy mozdulni vagy ágálni.

Látván, mint fordulnak a dolgok, s hogy jelenlétünk itt felesleges, lévén az átjáró lezárva, mi felmentünk a jakobinusokhoz, ahonnan pompás kilátás nyílt Saint-Symphorienre és a hídra egyaránt, és innen figyelhettük meg délután öt óra felé, mint küld rohamra az előváros három oldalán három erős csapatot Mayenne. Ezek hamarosan el is nyomták a mieinket, lévén a roham olyan erős és a torlaszok olyan gyengék. Úgyhogy egy szempillantás alatt feladták és elhagyták állásaikat a mieink, s. a royalista erők nagyja a városba menekült, akkora tolongás és fejetlenség közepette, hogy ha az ellenség két ágyúját előhozza és rálövet a hídon tülekedő sokaságra, egy sem marad élve közülük.

Hét óra tájban lejtöttünk a jakobinusoktól. Addigra annyira elhalóban volt a harc, hogy alig is hallottunk már mást, mint örökös puskaropogást. A hídkapuhoz siettünk, hogy a király rendelkezésére álljunk, s hajszára egyszerre jutottunk oda Châtillon úrral, ki abban a minutában jött meg íjászaival, három órával megelőzve, mint mondta, urát. Soha nem láttam royalista katolikusokat úgy megörülni hugenottáknak. Nem győzték dicsérni őket, amiért úgy siettek, s dicséretük szájáról szájra szállt, azokra a szájakra, melyek később, amikor a navarrai áttért, úgy vélték: a hugenották méltatlanok udvari tisztségek betöltésére avagy a Szentlélek-rendjel elnyerésére. Rosny úr, hogy mást ne említsek, soha nem is kapta meg ez utóbbit, akkor sem, amikor herceggé és főrenddé léptették elő.

Nem tudom, miféle véletlen folytán soha nem futottam össze Châtillon úrral, mialatt a navarrai környezetében időztem, s amikor először pillantottam meg mélabús arcát ez estén, május 8-án, annyira megdöbbentett hasonlósága Coligny tengernaggyal, míg Rosny bemutatott bennünket egymásnak, hogy egyszerűen nem jött ki hang a torkomon. Úgyhogy Châtillon úr, ki vette észre zavaromat, de szép, tiszta arcán egy izom sem rándult nevem hallatán, maga sem szólt akkor hozzám egy árva szót sem, mivel olyan

közel voltunk a királyhoz, hogy nem idézhette fel őfelsége megsértése nélkül azokat a tragikus körülményeket, melyek közepette édesapját megismertem. Amúgy is sürgetett az idő, leszállóban volt az este, a perc nem kedvezett az emlékezésnek. Azt kellett megtanácskoznunk: hogyan védekezhetünk a legeredményesebben, ha Mayerine, az előváros birtokában, netán támadást találna intézni a város ellen.

Én nem vettem részt mondott tanácsban, ahogy Rosny úr sem (ki mintha némi sértődöttséget táplált volna Châtillon úr irányában, noha egy táborba tartoztak), hanem a következményekből kitalálhattam, mit határoztak. Mert mihelyt véget ért a vita a király, Aumont marsall és Châtillon között, ez utóbbi puskásai átkeltek a Loire közepéből kiemelkedő két szigetre - ki a gázlón át, ki dereglyén -, és nyomban nekiláttak a helyek megerősítésének. Akkor eszembe jutott, mit mondott a navarrai május elsején Gerzének, amikor átkelt a hídon, hogy a királyt felkeresse: hogy régóta meg kellett volna szállni és megerősíteni ezeket a szigeteket, mert az ellenség igen nagy hasznukat vehetné, ha kézre kaparintaná őket Tours ostrománál.

Így hát sötétedéskor ott találtam magam a nagyobbik és Saint-Symphorienhez közelebb eső szigeten Rosnyval, kire a parancsnokságot bízta, és nem győztem csodálni, micsoda hozzáértéssel, tapasztalattal és izzadságos munkával látott nyomban neki mentorom, no meg azok is, akiknek parancsolt (holott azok egész álló nap lóhalálában vágtaztak Chinonból ide), hogy bevehetlenné tegyék állásaikat, girbegurba árkokat ásva, nehogy egy puskalövés utat találjon bennük, és az árkok elé még köveket is görgettek. Ezeket ott lelték helyben - eredetileg arra szolgáltak, hogy a híd íveit védjék a víz sodrától -, s minekutána eredeti helyükről elmozdították, igen ügyesen rendezték el őket az árkok külső oldalán, itt-ott lőréseket hagyva köztük, de nem egyenesen az ellenséggel szemközt, hanem ferdén hozzá képest, úgyhogy ők lőhettek az ellenre, az ellenben nem viszonzhatta a lövést, még ha a lőrést eltalálta volna is. S ehhez még hozzáteszem, olvasóm, hogy minden ilyen lőrés ellenkező irányban futott, mint a szomszédja, úgyhogy a mögöttük levők beláthatták az egész mezőt. Ekkor láttam először ezt a bámulatos elrendezést, s ettől fogva igen nagyra becsültem hugenottáim hadi erőit, kik, minekutána jó negyedszázada harcoltak úgy, hogy arányuk ellenségükhöz képest kétszer volt a tízhez, megtanulták, miként lehet találékonyssággal és munkával egyenlíteni ki a számbeli fölényt.

E május 8-a éjjelén a hold kerek volt és fényes, az ég felhőtlen, az éjszaka langyos, s az én szememben volt valami hihetetlen abban, ahogy az enyéim hangyaként szorgoskodtak e fátlan, lakatlan szigeten, mely rendszeren nem is szolgált másra, fogadok, mint menedékhelyül nyáron - a hajléktalan szerelmespároknak.

Olyan világos volt, hogy akár könyvet is olvashattam volna, és tisztán idelátszott Saint-Symphorien, a jobb parton cirkáló őrszemek alig kőhajításnyira voltak tőlünk. Ők is jól látták, mit művelünk, de nem lőttek ránk, nem lévén rá parancsuk. Valójában csak elvétele hallatszott egy-egy lövés az elővárosból, hol egy-egy szerencsétlen lakos vagy hadifogoly életével fizetett egy ligás kapitány túlbuzgalmáért vagy egy katona kapzsiségéért, ki vagyunkáját akarta elrabolni. Lárma, zajgás annál több és nagyobb volt: fejsze tompa koppanásai egy kapun, melyet be akart valaki törni a zsákmány kedvéért, részeg katonák harsogó danája, valakinek a halálordítása, akit éppen ledöftek, vagy egy asszony jajgatása, akin éppen erőszakot követtek el.

Két óra tájban átrándult hozzánk dereglyén Châtillon úr a másik szigetről, szót váltott a lövérekkel, és kijelentette: nagyon elégedett erődítési munkálataikkal. Éppen visszaindult volna, amikor megpillantott Rosny úr balján. Hajadonfőtt voltam, úgy köszöntöttem őt. Azonnal karon ragadott, félrevont, és azt mondta mély, kissé reszketeg hangon:

- Uram, ámbár soha nem láttam kegyelmedet ma estig színről színre, jól tudom, pusztán a neve alapján, kicsoda kegyelmed, s hogy Ambroise Paréval együtt ápolta apámat, amikor ama gyáva merénylet áldozata lett, nem sokkal a Szent Bertalan-éj előtt.

- Ó, Châtillon úr - feleltem, szemre véve a holdfényben szép, bánatos arcát -, nagy megtiszteltetés az számomra, hogy Coligny tengernagyot ápolhattam, ki mindenha a legszebb példája marad a szememben a bátorságnak és hithűségnek.

- Uram - fogta igen halkra a hangját Châtillon úr -, vannak, akik megütköznek rajta, hogy minden erőmmel igyekeztem kibékíteni a navarrait a királlyal, holott úgy mondják, Anjou herceg korában neki is része volt az apám elleni merényletben és a Szent Bertalan-éjben.

- Így mondják - vágtam rá hevesen -, ám ami engem illet, én ebből egy szót sem hiszek, mivel jól ismerem gazdám nemes szívét, tudom, mennyire viszolyog mindenfajta vérontástól. A tetejében nem ő volt akkor Franciaország királya, e galádságokért egyedül IX. Károly királyt terheli a felelősség Isten előtt.

- Ó, uram, be nagy megkönnyebbülés számomra, hogy kegyelmed, ki jól ismeri a királyt, így vélekedik - sóhajtott nagyot Châtillon úr. - Megvallom, lelkiismeretem olykor meg-megrő, amiért tegnapi ellenségeimmel ölelkezem, s ilyenkor attól tartok, a tengernagy nemes lelke onnan fönről, a mennyországból, neheztel érte. Ám nem ugyanazt a célt követi-e ma a navarrai, melyet egykor apám, amikor mint tengernagy országunk katolikusait és hugenottáit egy táborba akarta gyűjteni II. Fülöppel szemben? Nem kötelelességem-e száműzni, mint tette volna a helyemben apám, e barbár és elítélendő haragot, viszálykodást, bosszút lelkemből, amikor az ország üdve forog kockán?

S mert láttam: hugenotta lelkiismerete nagyon is furdalja amiatt, hogy feláldozta személyes hűségét a nemzete iránti hűségnek, elkezdtem vigasztalni őt és erősködni: nemhiába hozta meg a maga áldozatát, azt bizonygatva neki, hogy apja is hasonlóképpen járt el, amikor kibékült IX. Károlyval, annyi üldöztetés után, melynek ő és övéi estek áldozatul.

E ponton kiáltások, kurjongatások szakítottak félbe: Mayenne őrei, kik, mint már említettem, a Loire folyó jobb partján, tőlünk kőhajításnyira posztoltak és jól láttak bennünket, lévén a holdfény oly erős, s szölongatták a mieinket.

- Puskások - kiáltotta egyikük -, tudom, kik vagytok, fehér karszalagotokról: Châtillon lövérei.

- Azok vagyunk - kiáltotta válaszul egyik emberünk ropogós gaszkon kiejtésével. - Azok bizony, szolgálatukra, uraim - tette hozzá csúfondárosan.

- Fehér karszalagosok, vonuljatok vissza! - süvöltötte egy másik ligás. - Nem veletek van bajunk, hanem a királlyal, azzal a buzeráns, áruló, gyilkos, pokolra való királyotokkal!

- Asszonyhoz illő a rágalom, nyálás szájú, száraz alfelű asszonyhoz! - válaszolta a gaszkon. - Cap de Diou! Majd meglátjuk holnap, van-e olyan nagy a bátorságtok, mint a szájatok!

- Ugyan kérdezzétek már meg Châtillon úrtól! - kiáltott át hozzánk Mayenne egyik kapitánya, ki e szöváltás alatt lejött a parthoz -, örül-e vajon, hogy apja gyilkosait szolgálhatja?

- Uram - lépett akkor elő Châtillon, és egészen a sánc pereméig ment előre, hogy azok odalent jól lássák -, én szólok kegyelmedhez, én, Châtillon, és azt kívánom mondani: Ha az ország és a király szolgálatáról van szó és ez a király éppen úgy királya kegyelmednek, mint nekem -, félreteszek mindenfajta bosszút és személyes érdeket, s ugyanígy járnék el kegyelmed irányában is, uram, ha visszatérne a kötelesség útjára.

- Eredjen innen, Châtillon úr - fogta családiasan karon a gaszkon katona, s behúzta maga mellé az árokba -, ezek a gazháziak még rálőnek kegyelmedre! Nem szabad megbízni e ligásokban: ma hízelegnek nekünk, holnap majd le akarnak mészárolni. Egy szavahihető ligás ritkább tünetény, mint egy szövő-fonó kurva avagy egy szántó-vető szerzetes.

E mondás szívből megnevettette embereinket, mint gondolhatjuk, és még nagyobb kedvvel folytatták munkájukat, annál is inkább, mivel ebből a szöváltásból világosan kitetszett, hogy a ligások nem nagyon örülnek, hogy holnap velük kell majd megütközniük. Châtillon úr távozása után a mieink még jó két óra hosszat dolgoztak, mire végül Rosny úr meglegedett az eredménnyel, és öröket állított. És a puskások ott, az árokban, azon sisakosan, vértesen elterültek és álomba merültek, annyira kifárasztotta őket az egész napi lovaglás és a fél éjszakán át tartó robot. Voltak, akik éhségre-szomjúságra panaszkodtak, de keserűség nélkül, mert valamennyien hozzászórtak, hogy aszerint töltik meg a gyomrukat, ahogy a véletlen - a jó vagy balszerencse - hozza.

Mi engem illet, nem sikerült elaludnom, annyira izgatott voltam első csatám előtt, mert ehhez képest semminek sem tekintettem azokat a csapdákat, párbajokat és egyéb veszedelmeket, melyeket kalandos életem során kiálltam. Hétköznapi dolog lett a halál attól a naptól fogva, s ha ma reggel megmenekülhettem tőle, holnap még utolérhet. Ám bármennyire fájdalmas volt is számomra a gondolat, hogy meg kell válnom e világtól, amelyet oly nagyon szerettem, életemtől, melyen hévvel csüggttem, s mindazoktól, akik kedvesek voltak szívemnek, úgy láttam: oly sürgető, elengedhetetlen és szükségszerű megvernünk a ligát s így helyreállítani a békét és lelkiismereti szabadságot, hogy elfogadtam személyes megsemmisülésem lehetőségét, e mérhetetlen jótétemény szükséges áráképpen. Ily erős és eltökélt lelkiállapotban, magamba szállva hő imát intéztem Miurunkhoz: engedje meg, hogy elérjük célunkat, mindazonáltal ha Neki is úgy tetszik, őrizze meg az enyéim és a magam életét. Mikor bevégeztem fohászomat, eszembe jutott, hogy a ligások legjava, azok, akik nem zsákmányért és nők megbecstelenítéséért szállnak harcba, talán éppen ez órában, ugyancsak olvasójukat morzsolva imádkoznak. És sajna, ugyanazon Istenhez, ha az ima más is, mert ezek a szerencsétlenek ádáz és fanatikus túlbuzgalmukban azért fohászkodtak Istenhez, hogy tűzzel-vassal irthassák az eretnekeket, mi ellenben azt kívántuk, hogy minden francia anya szülte járhasson misére avagy istentiszteletre bántatlanul.

Mégis elnyomhatott a buzgóság, mert hajnalban Miroul kiáltására riadtam fel, ki megrázott, és a fülemből rikoltotta:

- A király! Itt a király!

De a lövéreket talán még ez a kiáltás sem kelti fel mély álmukból, holott őrmesterek és őrszemek is tovább-tovább adták, ha egy jól ismert gaszkon hang el nem rikkantja magát:

- Cap de Diou, kenyeret és bort hoz!

A „kenyér” és „bor” szavak jobban megütötték a mély álomba merültek fülét, mint a „király” szó, s a teremburáját!, micsoda tohuwabohu támadt egyszeriben az árkokban, vérték és páncélok koccantak össze s koppantak nagyot, mint kalapács az üllőn, a nagy mozgolódásban, amikor a mi üres hasú katonáink felkeltek és vidáman megrázkódtak, miközben máris összefutott szájukban a nyál.

Mihelyt a király kiszökött szigetünkre, megparancsolta: rakják ki nyomban a hajóból mondott elemőzsiákat, és azon minutában osszák is szét igazságosan az ötszáz ott tanyázó puskás között. Ezenközben őfelsége kegyesen csókra nyújtotta kezét Rosnyknak és nekem, majd meg kívánta tekinteni a fehér karszalagosok építette sáncokat, tehát körüljárta a szigetet Rosnyval és velem, és figyelmesen meghallgatta: miért ferdék a lőrések, miért nem egyenesek az árkok, és nem titkolta, hogy a munka kivívta bámulatát.

- Hej, Rosny úr, mindig így dolgoznak? Az ellenség nemigen üthet rajta egy ily jól megerősített csapaton!

Mire Rosny úr mélyen meghajolt, ám annyira meghatotta ez a szép bók (melyet emlékirataiba is feljegyzett később), hogy összeszorult a torka, egy hang se jött ki rajta. Egyébiránt nem sejtem, hogyan -

hisz a király közönséges, társalgási hangon szólt hozzánk -, alig ejtette ki elismerő szavait a hugenották munkájáról, máris szájról szájra jártak katonáink között, úgyhogy mire a király továbbment a másik szigetre, Châtillonhoz, mindenki tudott már a dicséretéről, s az fokról fokra valóságos dicshimnusszá nőtt, úgyhogy ugyancsak fennhordták az orrukat a katonák, annál is inkább, mert száraz torkukat éppen Loire-i borral locsolgatták, és Tours aranybarnára sült, szép, fehér búzakenyerét falták farkasfogakkal.

- Cap de Diou! - mondta az én gaszkonom. - Kedvelem ezt az uralkodót, és nem hiszem, hogy gyáva lenne, máskülönbben miért jött volna ide, az első vonalba, hogy jól lakasson!

- Úgy ám, Pisseboeuf! - helyeselt komája, kinek jókora szája majd felrepedt a sok belétömött étektől.

E komát Poussevent-nak szólították; soha nem sikerült megtudnom, hogy e két név: Pisseboeuf és Poussevent csúfnév volt-e vagy valódi, noha sokáig velük maradtam, hisz oldalukon vettem részt az ivryi csatában, majd Párizs ostromában, és sokszor hallgattam tréfálkozásukat. Helyesebben Pisseboeuf tréfálkozását, ki hosszú volt és sovány, olyan, mint egy megkopasztott gázlómadár, s mindig ő beszélt, kövér komája, Poussevent beérte egy-egy „úgy ám”-mal vagy „meglehet”-tel, netán „igazat szólsz”-szal.

- Azt beszélnek - folytatta Pisseboeuf sotto voce -, hogy ez a Henricus nem szoknyára vadászik, mint a mi Henricusunk.

- Azt, azt - bólintott Poussevent.

- Meglehet, sokat veszít vele - vélte Pisseboeuf. - Mert finom ám a frissen tojt tojás, a ma sült kenyér és a tizenöt esztendő leányzó.

- Úgy ám - helyeselt Poussevent.

- S ha két micsoda összeér, a gyönyör száz évvel felér.

- Száz év sok - vélte Poussevent.

- Eh, az csak a rím kedvéért van, ostoba - intette le Pisseboeuf. - Folytatom. Mondott Henricus tehát, megvetvén a fehérsépet, jobb szereti a kardot, mint a lőrést.

- Megértettem.

- Vagyis lévén eretnek a szerelem dolgában, ahogy a mi béarnink a vallásában, szükségképpen szövetségesünk.

- Ki mondhatna mást?

- Folytatom. Ami még jobb: ez a franciaországi Henricus elég bátor és vakmerő ahhoz, hogy idejőjön az első vonalba, jóllakatni bennünket.

- Vagyis? - kérdezte Poussevent. - Lehet, bugris, de jó bugris.

- Ezt jobban meg sem mondhattad volna!

- De mit látok? Cap de Diou! - hágott fel Pisseboeuf a sánc mellvédjére, szája telve Touraine szép, aranszín búzakenyerével -, mit látok eme szaros Saint-Symphorienben? Eltűntek a liga őrszemei! Mit süttött ki vajon ellenünk Carolus?

- Carolus? - ámult Poussevent, ki éppen egy nagy korty borral öblítette le torkát.

- Charles, Mayenne hercege. Ne feledd, Poussevent, hogy pap voltam és miséztem, míg ezzel a két szememmel meg nem leltem a Bibliában Isten igazát. Kapitány úr! Kapitány úr! - kiáltott Rosny után, ám mivel Rosny, ki néhány ölnyire eltávolodott már tőle, nem hallotta meg, nyomába eredt hosszú gólyalábán, a kövér, lihegő Poussevent meg utána, egyre azt kiáltozta: „Megállj, hé! A sisakod, Pisseboeuf! Rosny úr móresre tanít, ha így lát meg, fejfedő nélkül!”

És Rosny úr meg is dorgálta, majd megköszönte a figyelmeztetést és dicsérte éberségét, végül egy puskását sürgősen átküldte Châtillon szigetére. A puskás lerakta fegyvereit, levetette vértjét, levetkezett és belegázolt a Loire vizébe, káromkodva: „Az az átkozott víz tízezerszer hidegebb, mint tízezer ligás lány halomba hordva.” Amin ötszáz puskás nevetett jót, tovább-továbbadva a mondást, mivel a gaszkonok kedve - mióta elszállt tegnapi kimerültségük - ma reggel játékosra fordult, annyira felvidította őket az, hogy minden jóval ellátták őket, s mi több, ezt maga a király tette.

- Lehányom ezt a sisakot - morgott az égimeszelő Pisseboeuf, amint visszatért hozzánk, s mondott sisakot a fejére illesztette -, lehányom, leszarom és lehugyozom. Sőt mi több, Poussevent, a pápista pokolra kívánom: ott törnék mozsárban porrá, mint Carolus lelkét.

Éppen bevégezte, amikor híre futott, hogy a dereglye visszaérkezett Châtillon szigetéről a királlyal és a navarraival, ki csak az imént érkezett ide. E névre a bizalomnak és szeretetnek oly lélekig ható remegése járta át embereinket, hogy mind rohantak volna a sziget másik oldalára, összevissza, a navarrait látni, ha Rosny és az őrmesterek hangjukat jól kieresztve meg nem parancsolják nekik, hogy azonnal szálljanak le az árkokba, felcsatolt sisakkal, vérttel és lábhoz tett muskétával, minekutána a tűzkövet ellenőrizték. Az emberek engedelmeskedtek, noha csalódott képpel, s közben ugyancsak folyt az eszmecsere, de halk hangon.

- Íme a mi két Henricusunk - vetett egy pillantást hátra Pisseboeuf. - Az egyik nagy, a másik kicsi. Az egyik szarvas vagy őzsuta, a másik bak.

- És melyik a bak? - kérdezte Poussevent.

- A mienk. Tudhatod a szagáról. No meg a döféséről, mert nem élt még e földön vitézebb harcos a navarrainál. A béarni bak jól ellátja majd Mayenne kecske baját.

- Én úgy vélem, a kecske nyakába szedi a lábát - jegyezte meg nyugodtan Poussevent, mert ugyanabban a percben idehallatszott Saint-Symphorienből tisztán, erősen az orrhangú trombitaszó: visszavonulót fújtak.

- Szent Mókus mála, takarodó! - kiáltotta a navarrai, s hirtelen a király elébe vágva kurta, sovány és izmos lábán, felszökkent a sánc mellvédjére. - Ha, mio cozin Mayenne - tette hozzá okcitánul -, que cagada!

A puskások egyhangú véleménye az volt, noha halkan és okcitánul adtak hangot neki, hogy meg ne sértsék a királyt és seregét, hogy Mayenne azért inalt el a pokolba, mert megijedt az ő fehér karszalagjuktól, bár főne örökkön-örökkéig említett pokol valamely katlanában. Amen!

A navarrai felderítőket küldött ki az elővárosba, s azok azzal a hírrel tértek vissza, hogy Mayenne csakugyan elvonult, pusztán néhány megnyomorodott vagy sebesült lemaradót hagyva hátra. Ezeket elfogták, s ők megerősítették: a liga serege éppoly gyorsan elszelelt, amilyen hirtelen itt termett volt.

Szegény ördögök remegtek, mint a nyárfalevél, amikor kihallgatásra citáltuk őket, foguk vacogott, térdük remegett, s szentül hitték: fellógtatjuk őket - annál is inkább, mert felderítőink jelentették: Aumale hercege (Mayenne unokatestvére) gaztettek ezreit követte el Saint-Symphorienben, a férfiakat leölette, a nőket megerőszkolta -, ám őfelsége, igazhitű és jó keresztény királyként, a tours-i kórházba küldte őket, a mi sebesültjeinkkel együtt, hogy ott ellássák sebüket, s kijelentette: a harc végeztével nem akar többé különbséget tenni francia és francia között.

Elszalajtottam Miroult orvosi felszerelésemért Toursba, és engedélyt kértem Rosny úrtól: hadd siessek a mieink segítségére Saint-Symphorienbe. Mellém szegődött Miroul, Veréb, az apród, és őszinte meglepetésemre Pisseboeuf is, „hogy biztonságomon örködjék”, mondta, ám nagyrészt azért, hiszem, mert tulajdon szemével akarta látni, hogy micsoda bogárpiszok az a Mayenne, lévén kíváncsi, mint az evet, melynek kicsiny fejét, élénk, fekete szemét és nagy fülét viselte is hosszú nyakán.

Fájdalom, bőven volt mit látni, s szörnyűbbnél szörnyűbb dolgokat e szép májusi hajnalon: kiégett házakat és nagy lánggal égőket, melyeket a mieink éppen eloltani próbáltak, zsákmányszerzés végett betört ablakokat és kapukat, az utcára hányt bútorokat és holmikat, bűzhödt, döglött lovakat és az utcákon százával elszórtan holttestemeteket, az övéiket is, a mieinket is - utcáról utcára, ember ember ellen folyt itt, úgy láttam, az öldöklő harc.

Eközben nem hallatszott egy szó, egy hang sem, mintha kihalt volna a város. Hanem amikor a templom előtt elhaladtunk, tompa, nem szűnő, gyászos jajgatás ütötte meg a fületem e némaság közepette, úgyhogy bekukkantottam, és először is vagy harminc zilált hajú-külsejű leányzót pillantottam meg a szószerk lábánál. Előre-hátra hajlongva sírtak, imádkoztak és szívet tépően nyöszörögtek. Meg akarván győződni róla, mi bajuk, beléptem, két puskás kíséretében. Láttunkra a nők hirtelen fülsiketítő és rémült sikoltozásba fogtak, úgyhogy mintegy helyemre szögezett a sikoly; nem értettem, miért fogadnak így. Mozdulatlanságom láttán fokról fokra megnyugodtak, elcsendesedtek, s ekkor előjött a szószerk mögül, hol addig bizonyára meglapult, egy kopasz pap, botra támaszkodva odasántikált hozzám, és azt mondta:

- Uraságod kicsoda? Mayenne vagy Aumale herceg embere?

- Istennek hála, sem egyik, sem másik. Én a király embere vagyok.

- Ó, Istennek hála, csakugyan. Megmenekültünk - sóhajtott az öreg.

- Azám! Mayenne elfutott. A városka a mienk. Nem hallották a visszavonulót?

- Istennek hála! - emelte égnek a kezét az öreg pap. - Vége kálváriánknak. Legalábbis, ami engem illet - tette hozzá halkan, s kézen fogva elvezetett, távolabb a leányoktól, kik ugyan kissé megnyugodtak attól, amit hallottak, mindazonáltal úgy maradtak, guggolva, és folytatták gyászos sirámukat. - Hanem ami őket illeti - tette hozzá az öreg -, nekik csak most kezdődik a balsorsuk. E szerencsétlenek, akiket itt lát, uram, idemenekültek az én templomomba, amikor Mayenne úr elfoglalta az elővárost. Azt hitték, a ligások, kik azt hirdetik magukról, hogy hitünk buzgó védelmezői, tiszteletben tartják legalább Isten házát. Sajna, nem így történt! Mert mihelyt Aumale lovag bedugta ide az orrát és meglátta a nőket, átengedte őket katonáinak, Krisztus öt sebére esküdván, hogy valamennyien az eretnység zsákmányai, hisz királyhűek, tehát úgy kell velük bánni, mint bordélyházi ribancokkal. Jaj, uram, elmondani sem merem, mi történt ezután itt, eme kőpadlón. Egyeseket e szerencsétlenek közül, kik megpróbáltak ellenállni e vadállatoknak, hajuknál fogva vonszolták ide, az oltár lépcsője elé, és agyba-főbe verték őket, míg el nem aléltak. Egyiküket, ki a legmakacsabbul állt ellen, azon nyomban ledöfte e gonosz lelkek egyike, hogy megtanítsa; ahogy ő mondta, „hallgatni és engedelmeskedni”. Majd rávetette magát a haldokló testére és megerőszkolta. Engem előbb szinte jéggé dermedtettek ezek a szörnyűségek, de felháborodásom bátorságot öntött belém, és megpróbáltam megfékezni e vadállatok kegyetlenségét, a lelkükre beszélve és felemlítve, hogy tisztelettel tartoznak e helynek, az Úr házának, hanem az egyik ráunt prédikációmra, karon ragadott, torkomra illesztette kését és megfenyegetett: nyomban el is nyisszantja, ha tovább zaklatom. Mire egy másik, úgy vélem, egy őrmester vagy más, ki parancsolt a többinek, hozzátette, hogy az anyaszentegyház mindent megenged nekik, ők a pápa oldalán harcolnak s úgyszólván az ő zászlaja alatt, miért is minden bűnökre eleve bocsánatot kell nyerniök, még a legnagyobbakra, például az apagyilkosságra is. Ebből a határtalan privilégiumból ő, a maga részéről, igenis bőven ki akarja venni a részét.

- Ó, uram - így folytatta a pap -, hát nem gázság-e, hogy örökösen az egyházra hivatkoznak és valójában semmibe veszik! E latrok egyike elvágta kesével a láncot, mely két ostyatartómra volt fűzve, megvetően a padlóra dobta azt, amelyik cinből készült, gúnyosan megjegyezve: látja, ez alja fémből van, tehát királyi és eretnek, a másik ellenben kétségkívül a Szent Ligát illeti meg, lévén ezüsből.

Egy másik pucérra vetköztetett egy nőt, s mert a kelleténél öregebbnek találta, a többi viszont épp cimborái kezében volt, bosszúból beledugott egy petárdát - amilyen a vízikapukat szokás ostromkor felnyitni -, meggyújtotta és felrobbantotta a szerencsétlent. Amiért aztán megróttá az őrmester, nem

kegyetlensége miatt, hanem mert lőszert pazarolt el, holott megtette volna egy tördőfés is.

Hajnalig folyt ez a gyalázatos kegyetlenkedés, amikor hirtelen elvonultak, minekutána oly módon szennyezték be és szentségtelenítették meg az oltárt, hogy azt kimondani is szégyellem. E szentségtörő cselekedet jól illett a többihez, a rabláshoz, gyilkoláshoz, kínzáshoz, erőszakátételhez és más ocsmányságokhoz, amelyeket elkövettek.

E siralmas beszámoló hallatán összeszorult a torkom, és láttam, hogy Pisseboeuf és Poussevent, noha az ő lelkiismeretük sem lehetett patyolatista - hisz mindkét tábor katonái dicsekedhettek efféle tettekkel -, az itt lezajlottakat kivételesen kegyetlennek találták. A szegény kis apród, Veréb, kinek oly gyengéd volt még a szíve, mint egy hajadoné, lévén igen fiatal, nem tarthatta vissza könnyeit, és sírva járt körbe szegény, nyöszörgő leányokat, és a maga egyszerű és kedves módján igyekezett őket megvigasztalni. Jómagam azt mondtam nekik: a király egyik orvosa vagyok, és azt tanácsolom nekik, hogy ne essenek kétségbe, inkább siessenek haza és mossák ki alaposan a mocskot, mellyel megfertőztették őket.

- Meg vagyunk fertőzve csakugyan! - mondta egy sudár, barna leány, ki cafatokra tépett ruházata maradványaiból ítélve jó házból való lehetett -, mert egy sincs köztünk, kit legalább harmincszor-negyvenszer meg ne becstelenítették volna, ám a legsúlyosabb fájdalom az, hogy ily állapotban kell megjelennünk fiunk, fivérünk vagy férjünk előtt, e szörnyek által bemocskolva és teherbe ejtve, úgyhogy mindenki ujjal mutogat majd ránk az utcában, sőt a házban is, hol lakunk. Haj, tiszteletre méltó orvosdoktor, ha az Úr meg nem tiltotta volna a halandóknak, hogy kezet emeljenek önmagukra, innen egyenest a Loire-hoz futnék és belevetném magam!

- Ej, leányom! - csóválta meg rosszallóan kopasz fejét az öreg pap -, az bűn lenne, s mi több: főbűn.

- S az vajon nem bűn-e, ha netán e gazok magzatát hordom méhemben, holott úgy utálom és megvetem, férjemmel együtt, hogy legszívesebben megölném, mihelyt világra jő?

- Jaj, leányom - felelte a plébános -, az is bűn lenne, s mi több, az ország törvényeinek megszegése, amelyért óhatatlanul felakasztanának.

Ámbár a jóember igazat beszélt, jobb szerettem volna, ha nem szól, mert szavai végképp kétségbeejtették a szerencsétleneket, hisz azt adták tudtukra, hogy a halálos gyalázat, mely gyenge testüket érte, nem múló szenvedés volt, hanem holtig tartó gyötrellem, mivel a törvény szigora ugyanúgy ellenük fordul, mint a zsoldosok, s bevégzi művüket.

Addig könyörögtem nekik és sürgettem őket, a jó plébánossal együtt, míg egyikük-másikuk fel nem tápáskodott, ámbár zokogva és nyöszörögve, s aztán ők segítették talpra társnőiket, majd elvonultak, csüggedten, bánatos arccal, szenvedő testüket úgy-ahogy elfedvén ruhájuk rongyaival.

Úgyhogy végül nem maradt ott más, a szöszék tövében, csupán egy ájult, tizenkét esztendő-s-forma lányka, anyaszült meztelen. Egy idősebb, szobaleányruhás nő tüsténkedett körülötte, igyekezve magához téríteni, mialatt apródunk, ki megfogta a lányka kezét s gondolom, jéghidegnek találta, igyekezett megmelengetni a maga két keze között, melyek alig voltak nagyobbak, mint a kislányé.

- Ez itt - súgta halkan oda nekem az öreg pap, karomnál fogva odább vonva - egy tours-i nemeskisasszony. Szerencsétlenségére éppen látogatóba jött nagynénikéjéhez Saint-Symphorienbe, s Aumale lovag személyes zsákmánya lett, ki előbb legyilkolta a nagynénit, azután a leánykát egy ágyra vetette, torkának szegezte kését, nehogy ellenállni merészeljen, letépte ruháit, és kétszer megbecstelenítette, előbb a szokásos módon, aztán ellenkezőleg, s mindkétszer valósággal szétlépte szegényt.

A szobaleány, ki egy szekrénybe rejtve szemtanúja volt e gyalázatnak, előjött rejtekhelyéről, mihelyt Aumale eltávozott. És mert a szegény meggyalázott lányka sikoltózott, magánkívül volt, és azt mondta: nyomban beleveti magát a Loire-ba, hogy elöltsa azt a pokoli tüzet, melyet ez a nagy ördög gyújtott ki testében, a szobaleány idevezette, jobban mondvá hozta, templomomba, hogy a vallás vigaszában részesítsük.

Döböntén hallgattuk e történetet. Szinte hihetetlennek tetszett, hogy egy ősi és jó nemesi családból való úr, amilyen Aumale is volt, a lotaringiai hercegek unokafivére, ily aljasságra vetemedjék. Úgy véltük, szegény lányka életkora még megsokszorozza e gáztett kegyetlenségét, ahogy azt Pisseboeuf a maga gyermeteg módján ki is mondta komájának, Poussevent-nak - s én meghallottam: „Tizenöt esztendő-s leány, még hagyján! De tizenkét éves! Nagy sebet ejt az a kis testecskén!”

Amikor szegényke végre magához tért, adtam neki egy szemernyi ópiumot, hogy könnyítsek fájdalmain, majd két hosszú órán át mostam, varrtam, kezeltem őt. Azután megint adtam neki egy kevéske ópiumot, s szigorú titoktartást kérve a paptól, elvittem a szobaleánnyal együtt édesapjához, Tours-ba, s minekutána elértem, hogy négy szemközt tárgyaljunk, mindent elmondtam neki, a lelkére kötve, hogy ne verje nagydobra, nehogy R. kisasszonyt annak idején elítélje majd a világ, és kolostorba kényszerüljön.

R. úr özvegy volt, s gyengéden szerette az ő Ariette-jét, nem lévén több gyermeke, csak ez az egy, mivel a többi csecsemőkorban elhalt, s ámbár minden porcikája bosszúért kiáltott, lévén vérbeli nemesúr, egyetértett velem abban, hogy a hallgatás, a ránk kényszerített körülmények között, többet ér egy golyónál. S minthogy R. kisasszonyt egyáltalán nem ismerték a saint-symphorien-i nők, kik közé véletlenül keveredett, ismeretlensége, apja elővigyázata, a plébános, a szobaleány hallgatása - és nem utolsósorban az enyém - elrejtette a világ elől a szörnyű gyalázatot, mellyel R. kisasszonyt illették. Sebén ugyan nem segített ez a hallgatás, ám legalább a szégyentől megmentette, mely szerencsétlen társnőinek oly igaztalanul kijutott.

Szép olvasónóm, ha gyengéd szíved megesett R. kisasszonyon, és tudni szeretnél róla még egyet-mást, elárulhatom, hogy göndör, barna hajú leányka volt, fekete szeme mélytűzű és méla, teste igencsak fejletlen tizenkét esztendejéhez képest, s alig-alig engedte még sejtetni a nőt, akivé lesz, s végül, hogy gyermekded, szelíd, bizalomteli természete volt, és annyira gyengéd szíve, hogy noha mindössze négy napon át látogattam őt Tours-ban, gyógykezelése végett, elválásunkkor forró könnyeket sírt, és megígértette velem: írok neki. Amit meg is tettem. Egyszóval a legbájosabb anyyalka volt, ki valaha leszállt odafentről e sártekeré. És ámbár levelezésünk abbamaradt - mivel ő igen keveset írt és igen rosszul is -, úgy hallottam, tizenhat esztendőskorában férjhez ment egy blois-i nemesúrhoz; ki minekutána megtudta az igazat leendő nászajaja ajkáról, azt rögtön elásta a feledés mélyére, annál is inkább, mivel Aumale lovagot időközben utolérte a halál - majd elbeszélem, miért és ki által -, s így büntetését amúgy sem hagyhatta már másra, mint a Jóistenre.

Mayenne visszavonulása és távozása után, május 9-én reggel a király és a navarrai megtanácskozták, vajon egyesült seregeikkel nem kellene-e nyomban a Nagy Disznó nyomába eredniük. Jómagam nem vettem részt e tanácson, ám Rosnytól, ki jelen volt rajta, megtudtam, a két Henrik úgy ítélte: nem látszik biztonságosnak Mayenne üldözőbe vétele, mivel Charles avagy Carolus, ahogy előszeretettel emlegették, túlságosan nagy előnnyel rendelkezik, hogysem azt remélhetnék: behozzák, és mi több, túlságosan sok jó, ligapárti város akadt volna útjába, hová bezárkózhatik. Ez alkalommal, mesélte Rosny, hón szeretett gazdám ismét elsütött egyet a szívének oly kedves gioco di parolé-kból, mondván, hogy kár lenne két Henricust kockáztatni egy Carolus ellenében, amivel arra az aranypénzre utalt, melyet apja, II. Henrik veretett és még akkor is hatvan solt ért, míg a Carolus csupán tíz dénárt, annyira értékét veszítette.

Az igazat megvallva nem tudom, ezen a tanácson határozták-e el vagy a rákövetkezők egyikén, hogy a két király megostromolja Párizst. Mindazonáltal a terv valamiképpen már ott lebegett előttük, hisz azt eldöntötték, hogy Châtillon és Rosny haladéktalanul elfoglalja Chartres-t. Tudni való, hogy ez a város a főváros éléstára, s aki kezében tartja, kedvére éllelmezi vagy nem éllelmezi jó Párizsunkat beauce-i gabonával és búzával.

A Chartres elleni akciót nagy titokban és gyorsan kellett végrehajtani, ezért adott a navarrai Châtillon kezére háromszáz lovat és ötszáz puskást, csak talpasait nem, ellenben létrákat adott velük és egy hidat, amelyet át lehetett vetni a falon, valamint petárdákat a kapuk berobbantására. Indulásukat kora hajnalra tűzték ki, hogy a tours-i ligapárti kékek ne figyeljenek fel rá, nem volt trombitász, teljes csendben távoztak, mondhatni; bársonyba bonyált patkókon. Hogy hova indulunk, azt sem tudta senki Châtillonon és Rosnyon kívül, végül meg sem álltunk Tours-tól Bonnevalig, hanem egyhuzamban tettük meg az utat, el sem mozdulva a nyeregből, enni is köröm közül ettünk, kétszer s bort kortyoltunk hozzá.

Bonneval közelében egy kis ligás csapatra bukkantunk: legfeljebb huszonöt lovasból állhatott és Recrainville úr volt a parancsnoka. Közeledtünkre elmenekültek, ám előőrseink jócskán megtépázták őket hátulról, ha megsemmisíteniük nem sikerült is őket. Ejtettek ellenben egy-két foglyot. Ez nagy szerencsének bizonyult, mert tőlük tudtuk meg, hogy a környéken három-négyszáz főnyi lovas sereg cirkál. Mivel nem akartuk, hogy Chartres-nál leljenek meg, és úgy sejtettük, Recrainville emberei közül azok, akiket elszalasztottunk, jelentik közeledtünket, úgy határoztunk: egyenesen feléjük tartunk és felvesszük velük a harcot. Châtillon puskásait továbbküldte Chartres felé, amivel meg is lepett: eszerint elegendőnek ítélte lovasságát arra, hogy az ellenfelet megsemmisítse. Így aztán a csata számszerűen egyenlő erők közt folyt le.

Egyébiránt ugyancsak váratlanul került sor rá. Megmáztunk egy kis meredek dombot, hogy kitekintést nyerjünk a környékre, és a csúcsra felérve hirtelen megpillantottuk az ellenséget. Ők ellenkező oldalról mászták meg a dombot, s alig kétszáz méter választott el tőlük. Hihetetlen hevű volt első összecsapásunk. Oly erősen koccantak össze lándzsák és kardok, hogy szempillantás alatt valószínűs hegy támadt a földön lovakból és emberekből - több mint negyven állat és lovas hevert egymás hegyén-hátán. Istennek hála, én nem zuhantam el, s kikerülve egy lándzsadőfést, teljes erővel rávágtam karddal ellenfelem sisakjára. Kardom kettétört, markolatát oly hévvel repítettem ellenfelem fejéhez, hogy lebukott a nyeregből, gondolom, mert volt időm előszedni a nyeregtáskából másik kardomat, mielőtt újból rám támadtak volna, s eközben Miroul jobbra-balra hajigálta késeit a szolgákra s más gazfickókra, kik beférkőztek lovaink közé, hogy felhasítsák a hasukat. Az effajta kézitusákban az a legrosszabb, hogy ha az ember lándzsája avagy kardja eltörik, hirtelen fegyvertelenül találja szemben magát a következő támadóval, hacsak pisztolyáért nem nyúl, amit azonban csak a legvégső esetben tesz meg és csak egyszer. Mint Rosny úr is, amikor a kis apród, Veréb, hozzányargalt volna kis arabs lován, hogy új kardot vigyen neki (kettőt addigra már eltört), az ellenséges lovasok egyike, lábbal tiporva a hadiszokást, mely szerint az apródokat kímélet illeti, átdöfte szegényt lándzsájával. E gáztettéért nyomban életével fizetett: Rosny négyuszögletű acélgolyói áthatoltak páncélján, bele a szívébe.

Ez ádáz küzdelem alatt Rosny úr, noha megállás nélkül osztogatta jobbra-balra kardja „jó csapásait és vágásait”, mint Jeanne d'Arc mondta volt, mégis szemmel tartott engem, mint újoncot a harcban, s amikor észrevette, hogy üldözőbe veszek egy futó ellenfelet, rám kiáltott: ne tegyem. Engedelmeskedtem és mellélovagoltam, s akkor ő elmagyarázta: ez nem igazi megfutamodás, mint lelkem ártatlanságában hiszem, a ligások csupán azért hátrálnak valamennyit, hogy megint összeverődjenek és hevesen ránk rontsanak ismét. És csakugyan ezt is tették, mindaddig, míg tízen maradtak Bátorságuk meg is lepett.

Két hosszú óra elteltével - nekem úgy tetszett: egy évszázad múltán -, csillapult a harc heve, s végül a ligások eltakarodtak, kétszáz halottjukat hagyva a helyszínen. Őket a mieink mellé temettük, s így legalább holtukban egyesültek, ahogy életükben tenniük kellett volna, hisz egyformán franciák voltak, s ugyanazon király alattvalói. Rosny úr, ki imbolyogva ült lován - szegény párát lándzsadöfés érte a pofáján, mely orrán-állán áthatolt, ám mégis talpon maradt -, borsó nagyságú könnyeket hullatott, amikor ott temették el lábánál a szegény Veréb apródot, akiről azt szokta volt mondani: olyan gyors, hogy a golyó sem éri utol.

Jóformán el sem hantoltuk még szegény elesettjeinket a hideg, sötét földbe, amikor az ég hirtelen pokolfekete színt öltött. És olyan heves zápor zúdult ránk, amihez foghatót soha meg nem értem, valósággal átjárt s áthatott bennünket, hisz mind csak páncélban voltunk, úgyhogy ha addig a csata hevétől izzadtunk, most kívül-belül csorgott rajtunk és belőlünk a víz e vízözönben. Amúgy is rosszkedvűek, szomorúak és fáradtak voltunk, már csak ez a kellemetlenség hiányzott! Úgyhogy egyre mohóbban vágytunk leheveredni, jóllakni és pihenni. Hanem amint várost vagy mezővárost kerestünk, hol ezeket végbevihetjük, Châtillon úr igen biztos forrásból megtudta, hogy Mayenne, ki a csatából elmenekült párthíveitől értesült ittletünkről, ezerkétszáz lovasával a nyomunkba eredt. Fogadok, Châtillon, ezt hallva, mélyen megbánta, hogy ötszáz puskását Chartres-ba küldte. Arra semmiképp sem gondolhattunk, hogy Mayenne-nal megütközünk, így, holtra fáradva s jóformán fegyvertelenül, hisz se kardunk nem volt immár, se puskaporunk, s lovaink annyira elcsigázódtak, hogy alig vánszorogtak. Mégis, amikor elhatároztuk, hogy egész éjjel nyargalva elérjük Beaugencyt, a király városát, e szegény, vitéz állatok elvittek odáig, ámbár reszketeg inakkal, támolyogva.

Végül Beaugency kitárta előttünk kapuit pirkadatkor, s ami még jobb, be is csukta-reteszelte őket mögöttünk. Szállásunkon, hová Rosny úrral kerültünk, oly éhesek, szomjasak voltunk s oly álmosak is, hogy a szemünk majd leragadt, s azt sem tudtuk, melyik szükségletünket kell hát először kielégítenünk. Rosny mindenestre meghagyta lovászáának, La Vergne-nek, hogy hozzon nekünk bort, pecsenyét, hanem a következő percben elterült egyetlen ágyunkon, s én mellérogytam, hasra, mert az ülepünk sajgott-égett, hisz két éjjel és egy nap nyeregben ültünk. S mihelyt elterültünk az ágyon, úgy elnyomott a buzgóság, hogy noha La Vergne és Miroul, amilyen ügyesek voltak, előkerítették számunkra az enni-innivalót, de felverni, hogy megegyük, már nem bírtak, s így végül maguk falták be az egészet jó étvágygal, majd a földre hengeredve ugyancsak mély álomba merültek, még vértüket-sisakjukat sem vetve le.

Beaugencyban tartózkodott a navarrai király is. Délajt értünk küldött. La Vergne és Miroul nagy nehezen felkeltett mély álmunkból. Támolyogva a fáradságtól indultunk a király szállására, hol a navarraít Châtillonnal baráti beszélgetésben s kart karba öltve találtuk. Rosny láttán a navarrai elengedte Châtillon karját, s nyomban jól magához ölelte őt, sőt engem is, úgyhogy azt se tudtam, hová legyek a nagy megtiszteltetéstől, annál is inkább, mert az ő tréfálkozó, gaszkon beszédével mindjárt hozzátette:

- Sokat hallottam kegyelmedről, Siorac uram, a bonnevali csata után, s az mind becsületére válik! Vitéz apának rettenthetetlen a fia is!

- A kelleténél is inkább az - mosolygott Rosny. - Féket kell rá vetni.

- Ámulok-bámulok! Ezt kegyelmed mondja, Rosny barátom? - kérdezte a navarrai. - Ki mindig elsőnek veti bele magát a csatába s utolsónak hagyja ott a küzdőteret?

- Felsőged példáját követem - így Rosny, a szokásos választ adva a megszokott csipkelődésre, mint később megtudtam. Szokásuk volt egymás szemére hányni túlságos vakmerésüket.

- Eh, hagyjuk ezt! - legyintett a navarrai. - Örülünk és örvendezzünk ma! Mert most vettem hírért, kedves Rosny, hogy a derék La Noue, a királyi sereg parancsnokaként Senlisnél megverte a liga egy erős csapatát.

- Megverte, sire? - Rosny szinte megmámorosodott az örömtől.

- Megverte! És megfutamította őket. Aumale herceg és Balagny megsebesült.

- Ez szép - bólintott Rosny. - De jobb szerettem volna, ha Aumale lovag sebesül meg és nem a herceg, hisz mindent egybevéve még ő is jobb a fiánál.

- Mit kell hallanom? - Roquelaure vérmes arcán széles mosoly terült el. - Egyesek halált és sebesülést kívánnak a kis Aumale-nak? Egy ilyen derék katolikusnak! Egy máltai lovagnak! Ki, mi több, Bec apátja és a hit galériáinak főparancsnoka! Ezért is rendezett oly szép misét Saint-Symphorien templomában.

Amire a navarrai nagyot nevetett. Nagyon is kedvére volt, hogy Roquelaure, a katolikus mondja ki fennhangon azt, amit ő magában gondolt, mert, mint már említettem, igen óvatos volt a római katolikus egyházzal és főpapjaival, hiszen legfőbb terve az volt, hogy egy szép napon összebékíti a két vallást és helyreállítja országában a békét.

Châtillon szép, komoly, mélabús arca nem derült fel Roquelaure tréfája hallatán.

- Mindazonáltal vannak a ligások között is más bordában szőtt férfiak - mondta. - Úgy hallottam, sire, hogy Maineville igen vitézül esett el Senlisnél.

- Igaz - bólintott a navarrai.

Majd látva, hogy a Maineville név hallatán felvontam szemöldökömet, felém fordította sasorrát és vesébe látó szemét.

- Ismerte őt, Siorac úr? - kérdezte.

- Személyesen alig. Tetteit annál inkább. Az ő neve ott szerepelt minden jelentésben, amelyet Nicolas Poulain tett nekem a barikádok napja előtt, s amelyeket én továbbadtam a királynak. Maineville volt a liga legfőbb mozgatója Párizsban, ő közölte a ligásokkal Guise tanácsait, parancsait és buzdításait. Úgyannyira, hogy őfelsége, ki ádáz és túlbuzgó ligásnak könyvelte el őt, el is keresztelte Maineligue-nek.

- Ez egészen unokafivérem szellemességére vall - mosolygott a navarrai. - A kisujjába több ész szorult, mint összes tanácsosa agyába együttvéve. Rosny, hallotta-e hírét, hogy a királyt arra akarják rábíni: induljon Bretagne-ba s vegye vissza Mercoeur hercegtől?

- Hallottam, sire - felelte Rosny.

- Haj, a guta út meg! - járt nagy lépteivel fel-alá a teremben a navarrai, mintha hegymászáshoz szokott lába alig várná már, hogy Béarn hegyei közt futkározzon. - Megüt a guta! Rosny, ez örülség! Szintisza örülség! A király elhasználja erőit olyanra, amire semmi szükség országunkban. Visszanyerni hatalmát: ehhez az kell, és nem kevesebb, mint Párizs hídjain átkelni és Szent Mókus málára, Bonneval és Senlis után hadaink mindenütt győzelmet aratnak, tehát itt a perc! Itt a perc! És meg kell ragadnunk az alkalmat! Még hogy Bretagne-t, Szent Mókus mála! Odacsámborogni annyi, mint hátat fordítani a szerencsénknek! Ha a király igyekszik, és remélem, hamarosan azt teszi majd, barátaim, hamarosan viszontlátjuk a Miasszonyunk-székesegyház tornyát!

Ezekre a vérpezsdítő szavakra kis híján felujjongtam lelkesedésemben, és mivel megfigyeltem: hasonló hatást tettek minden jelenlévőre, azt gondoltam ezúttal is, mint eztán még százszor: a navarrai úgy hat táborára, mint élesztő a kenyértésztára, pusztán gaszkon beszéde erejével megkelesztette őket, lévén az a beszéd oly egyenes, oly világos, oly buzdító, s tévedhetetlenül rálelt éppen azokra a szavakra, amelyekre ott és akkor volt szükség. Szavakra és nem szónoklatokra, mint hön szeretett királyom, mert a béarni cicomátlan retorikája csupa velős mondásból, élcből, népi kiszólásból állt, egyszerű volt, de erős, és annyira magával ragadó, mintha kivont karddal vágta volna jóval előttünk - amit egyébiránt sokszor megcselekedett a valóságban is csata közben.

Mindössze egy napot töltöttünk Beaugencyban. A navarrai mindenáron tovább akart menni Châteaudunbe, ahová bevette magát ötszáz lovasított puskása, kiknek nem sikerült Chartres-t elfoglalniuk. Itt, e jó városban nyolc avagy tíz napot mulattunk nagy vidáman, arra várva, hogy a király elszánja magát, s meginduljon Párizs ellen a navarraival (ki naponta erre buzdította). Jómagam, mint alább elbeszélem, igen kellemes és jó szállásra leltem. Csupáncsak az bántott, hogy apám, Jacomi és Quéribus akkor a királyi seregnél időzött, mely Senlisnél vereséget mért a ligára. E királyi sereget névleg Longueville herceg vezette, valójában, éppen a herceg kérésére, a derék La Noue, ki hugenotta létére oly nagy tiszteletet vívott ki a royalista katolikusok között ritka erényeivel, hogy csak úgy nevezték: „a protestáns Bayard lovag”.

Előbb nem arra a szállásra kerültem, hol oly jól éreztem volt magam. Az én Miroulom, ki fürgébb s élelmesebb volt, mint patkány a boglyában, előbb egy szép nemesi palotácskát foglalt le számomra (gazdája elmenekült, lévén ligapárti), hanem amikor Rosny meglátogatott és megállapította: az én hajlékom szebb és tágasabb az övéénél, én mindjárt láttam, hogy ez bántani fogja, mivel kora ellenére jóval fölöttem állónak vélte magát, mint tanítómesterem a hadtudományban. Úgyhogy ismerve önérzetét és dicsőiségvágyát (mely legalább akkora volt, mint tehetsége), kérve kértem: cseréljünk szállást, mivel az enyém alkalmasabb népes kísérete befogadására, nekem ellenben elég egy egyszerű ház is, hisz engem csak Miroul kísér. Előbb nemet mondott, de úgy, mint aki arra vár, hogy megostromolják, s akkor engedjen, tehát megostromoltam, s addig kértem, udvaroltam neki, argumentáltam, mígnem beleegyezett kifosztásomba. Cserében annál jobban megszeretett, s mert hálás is volt, és hajlott némileg a túlzásra, nem győzte dicsőíteni erényeimet a navarrai udvarában. Mondott erényeimért egyébként hamarosan el is nyertem új szállásomon a kellő jutalmat, amint azt mindjárt elmesélem.

Rosny volt oly jó, és köszönetképpen meglátogatott berendezkedése másnapján, melyet a rá jellemző gonddal és módszerességgel végzett el, holott jól tudta: nem marad egy hétnél tovább Châteaudunben.

- Aj, barátom, Siorac - szólt, amint belépett; s jól meg is ölelt, a navarrai kedélyességét véve mintául.

- Jobban meggondolva nincs itt rossz helye, hiszen egyetlen kísérője Miroul, s gazdasszonya igen takaros. Azám, ha már e dolog jött szóba, hogyhogy ily satnya kísérettel beéri, barátom? Nem szegény ember, ha jól tudom, lévén szép birtoka Montfort-l'Amauryban, s úgy hallottam, a király is igen bőkezűen ellátta pénzzel.

- Szent igaz - feleltem. - S ahhoz képest, hogy másodszülött vagyok, elég csinos vagyonom van. Ám mivel eddig titkos küldetésekben jártam, kalmárnak öltözve, nem vihettem mást magammal, mint az én Miroulomat, ki a segédemet játszotta.

- Ez így rendjén is van - vélte Rosny. - De most, hogy saját képében küzd a hadban, rangjához illően kell viselnie magát, és kíséretet tartania, máskülönben érdemeit fukarsága mércéjével mérik majd meg, s ami egy kalmárnál erény, egy nemesúrnál ellenben bűn. S ezt én mondom kegyelmednek; noha igen gondosan bánok jószágommal és napra készen tartom számadásaimat. Lévén másodszülött, akárcsak jómagam, és semmi kilátása örökségre, kegyelmed is, Siorac barátom, kénytelen volt egy uralkodó szolgálatába szegődni, mint én. Én a navarraihoz, kegyelmed a francia királyhoz. És e szolgálatban megszédte magát, akárcsak én, kegyelmed megbízatásai által, én a hadizsákmányból és sarcból, úgyhogy, amint mondani szokás, kegyelmed is házat alapított, s ehhez nem kellett egy évszázad.

- Ugyan hogy jön ide az évszázad? - kérdeztem nevetve.

- Apámuram kedves mondása volt, s nem szűnt meg ifjabb fiai fülébe duruzsolni: „Csiná jatok száz év alatt dobogót! Csiná jatok száz év alatt lobogót!” Amivel azt akarta mondani, hogy mi, fiatalabb fiai, éljünk száz évig, s ezalatt alapítsunk házat és váljunk nagyúrrá.

- Ezt én máris megtettem; s kegyelmed nemkülönben.

- Én csak éppen nekiláttam - szegte büszkén fel a fejét Rosny -, s utam legelején tartok. Nem érem

én be a bárósággal, az csak egy lépcsőfok ama méltóságok felé, amelyekre áhítozom, Istent, az országot és magamat szolgálva, úgy, hogy kívánságom szerint történjék minden.

- S én tiszta szívemből kívánom kegyelmednek mind e méltóságokat, Rosny úr - mondtam én, bókolván.

- S én nem kevésbé kívánom azokat kegyelmednek - bólintott Rosny, ám a hangjából kitetszett, nem hiszi, hogy az én méltóságaim valaha is akárcsak feleakkorák lehetnek, mint az ő méltóságai. - Addig is - folytatta vidáman - lekötelezne, Siorac uram, ha már az én nemesi csapatomba került, ha tetemesen megnövelné a maga kíséretét s ezzel az enyémet is.

- Megteszem én, meg, ha ezzel növelhetem dicsőségét, s egyben a magamét. De kérem, adjon tanácsot: mit engedhetek meg magamnak, s mit nem?

- Sokkal többet, mint most és sokkal kevesebbet, mint én, hiszen kegyelmed fölöttese vagyok, minthogy a navarrai király alám rendelte uraságodat. Tehát legyen visszfényem, de ne ragyogjon túl.

- Megszívlelem, Rosny úr - bókoltam újfent.

- Nos, induljunk ki az én példamból és hadinépemből. Egy orvost rendeltem személyem mellé, La Brosse-t. Egy gyűrőt, egy bolondot, egy szakácsot, egy jóst, egy színészt, ki verseket olvas fel nekem, két titkárt, Choisy-Morelli és La Fond urakat, két lovászt, La Vergne urat, akit ismer és Maignant, ki itt csatlakozik majd hozzám, két fegyverhordozót és négy apródot.

- Négyet?

- Pro primo: egy otthoni szolgálatokat ellátó apródot, ki előhossa papucsomat és gyertyatartómat, beveti ágyamat, kiszolgál evés közben, egyszóval, amolyan szobalányféle mellettem, mindazonáltal nem kényszerül oly aljas szolgálatokra, melyeket Kálvin elítél (mégsem mennek ritkaságszámba hadjáratok során oly uraknál sem, kik nem természetből fogva szodomiták). Pro secundo: egy, ki az istállóban gondozza és ápolja lovaimat. Pro tertio: egy hírnök apród, ki leveleimet vagy szóbeli üzeneteimet elviszi távolra. Pro quarto: egy harci apród, ki puskámat hordozza és új kardot hoz, ha a régit el találom törni. Ez volt szegény Veréb tiszte, s kegyelmed tudja, mi lett annak a neveletlen gaznak a sorsa, ki megölte őt Bonnevalnál.

Ez összesen tizenhat enni kérő száj és tizenhat felruháznivaló test. Ez sok!

- Ami kegyelmed személyét illeti, beérhetné egyharmadával - felelte Rosny. - Higgyen nekem, barátom, Siorac, szegődtesen két apródot. Az egyiket házbeli munkákra, a másikat a harcra. Egy lovászt, ki jó családból való, megtölti pisztolyait, segíti viadal közben és becsületére válik az udvarnál. Egy fegyver- és egy istállósolgát. És végül Miroulját, ki egy személyben lenne titkára és az apródok felügyelője, és ha kell, megfenyítjük is, amire biztos adódik is ok, mert ezek a kiskakasok, alighogy kibújnak a tojásból, máris rendet bontanak és pimaszkodnak. Aki igazán szeret, jól büntet.

- Én igazán szeretni fogom őket, báró úr - mondta Miroul, s kék szeme jég hidegen csillogott, a barna igen megbántottan, mert az a gondolat, hogy ezentúl nem maga intézi otthoni dolgait, nagyon is megfektette a gyomrát.

- Hát ez szép! - mondtam -, de hogy etessek ennyi embert?

- Hát a hadizsákmányából - vont fel Rosny a szemöldökét. - A háború igen jól eltartja a maga emberét, ha meg nem öli. 1580-ban, Cahors elfoglalása után, embereim, kik buzdításomra kivették a részüket a város kifosztásából, egy vasládikára lettek; kinyitottuk és négyezer szép aranypénzt találtunk benne. És az igazat megvallva azóta sem vettem úgy részt győztes harcban, hogy némi pénzmagot ne hozott volna nekem a csata, nem is beszélve a nemesi foglyokról, akiket ejtettem, s akikért váltságdíjat fizettek. Miért is amondó vagyok, Siorac, emberei kiválasztásánál ne csak a bátorságukat nézze, hanem ügyességüket, szemfülességüket és fürge kezüket is. Még az sem nagy baj, ha némileg csirkefogók, feltéve, hogy hívek kegyelmedhez.

Minekutána ezeket elmondta, Rosny távozott, igen elégedetten, hogy rendbe szedte házi ügyeimet s elegyengette dicsőségem és boldogulásom útját, s mintegy megindult a magáé felé, és magamra hagyott Miroullal. Ki, mihelyt bezárult a kapu Rosny mögött, kijelentette, miközben felemás szín szeme lángot lövellt:

- Uram, hát ez már tűrhetetlen! Hagyján, hogy elkísérem kegyelmedet a hadba, s ily hosszú időre megválok Florine-omtól, hanem hogy hat másik személlyel egy effajta tohuvabohuban éljek, az már több a soknál! Ezennel kilépek az úr szolgálatából. Van vagyonom, mint tudja, s azt egy becsületes bordeaux-i zsidóra bízom, hogy felhizlalja. Birtokot veszek, és gazdálkodni fogok, mint ezt már annyiszor elterveztem.

- Jaj, Miroulom! - adtam az ijedtet, holott éppen nem voltam az, hisz ha százszor nem hallottam már Miroultól ugyanezt, egyszer sem -, mihez kezdenék nélküled? Lehetetlen, hogy ne engedelmességeskedjek Rosnyknak, s így éppen akkor fosztanál meg testvéri jelenlétedtől, amikor a legnagyobb szükségem lenne rád, s nemcsak mint barátomra és székretáriusomra, hanem mint apródjaim felügyelőjére és szolgálaim háznagyára; hisz azt szerettem volna, ha magad választod ki mondott apródokat és szolgálakat, mivel te fogsz nekik parancsolni!

- Uram - vélte igen komolyan Miroul -, ha kegyelmed alám rendeli az apródokat és szolgálakat, az kissé más színt ad a dolognak. Ám mi lesz azzal a szaros lovással? Ki nemesi születése lévén, nyilván parancsolgatni akar majd nekem.

- Ugyan már - legyintettem -, veled semmi dolga nem lesz, csak velem.

- Azám - Miroul kék szeme még mindig kétséget sugárzott és kétségbeesést -, vajon nem fog-e ellenem áskálódni ez a nemes vitéz és elorozni tőlem uram bizalmát és meghitt barátságát?

- Soha, Miroul! - öleltem őt keblemre, forró csókokkal árasztva el arcát. - Huszonegy év telt el azóta,

hogyan rajtakaptalak, amint egy sonkát oroztál el Mespech kamrájából, lévén szegény árva kölyök, kit rablógyilkosok ítélték éhhalálra. Huszonegy esztendeje mentettelek meg az akasztástól, és azóta soha el nem hagytál, és annyiszor mentetted már meg az életemet, hogy számon se tarthatom többé; még Angelinámnál is inkább voltál nap mint nap társam, s oly szoros része s eleme lettél életemnek, hogy szinte úgy érzem: el sem lehet választani bennünket többé. Hogyan hagyhatnád el ilyformán magamat megcsónkítva egy újonnan jött miatt? Piha! Hát ilyen köpönyegforgató embernek ismersz? Ha így gondolkozol, Miroul, megsértesz!

- Jaj, ne vegye zokon, uram! - kiáltotta Miroul. - Szeretetteljes leereszkedése tökéletesen megnyugtató. Hiszek adott szavának és nyíltan kimondott ígéretének, hogy megtart jó barátságában, és ha megparancsolja: magam fogom azt a szaros kis nemest előkeríteni.

- Jó jó, Miroul - mondtam nevetve -, ám ha magad akarod őt felfogadni, ne nevezd többé szarosnak.

Kopogtak az ajtón, és mielőtt szabadot mondhattam volna, feltűnt az ajtó nyílásában gazdasszonyom igen kellemes arca. Megkérdezte, bejöhet-e. Én bólintottam, s Miroul gyorsan, hajlékonyan, elegánsan eltűnt, rám villantva szikrázó kék szemét. Én felálltam, s könnyű bók után így szóltam:

- Asszonyom, azontúl, hogy ez a kegyed otthona, látogatása igazán örömmre szolgál.

- Ó, báró úr, igazán jóságos hozzám! - felelte látogatóm, ki, gondolom, végtelenül hízelgőnek találta az „asszonyom” megszólítást, Rosny komámasszonyinak szólította, hogy ezzel is a helyére intse, azaz, mélyen maga alá, születését tekintve -, mivel a csinos asszonyka, mint hallottuk, szobaleány volt egykor gazdájánál, ki őt negyedik feleségként vezette oltárhoz, minekutána az első három gyermekágyban meghalt.

A megboldogult szövőmester volt, igen megszedte magát üzletei, s úgy sejtem, fortélyai által, s végül megtette a jelen levő hölgynek azt a kétszeres szolgálatot, hogy feleségül vette, míg élt, és gazdagon hagyta itt, amikor meghalt. Igaz, abból ítélve, ami gazdasszonyom szépségéből megmaradt, és ami még mindig tetemes volt, a hölgy igen finom falatocska lehetett ifjúsága virágában. Mi több, minekutána szobaleányból polgárasszonnyá lépett elő, oly tökéletesen átvette az új állapotához illő hangot, modort, ruházkodást és beszédet, hogy az ember igazán jó család lányának hihette volna. Annál is inkább, mivel ő maga látott hozzá a neveléséhez, és megtanult olvasni, írni, számolni - amely tudományokban a mi hölgyeink sem tündökölnek éppen -, rajta tartotta a szemét a boltján, segédein, és ügyesen elkormányozta az egészet.

Külsejéről leginkább azt mondhatnám: zamatos volt, mint egy gyümölcs, mert arra emlékeztetett ragyogó és meglehet, már-már túlrejtett bája. Az igazat megvallva nem tudom, a harmincadik vagy a negyvenedik esztendejéhez járhatott-e közelebb, annyira óvakodott a korát emlegetni, sőt úgy tett, mintha a Szent Bertalan-éjéről csak apjától hallott volna. Ami iránt erős kétségeim voltak, mert amint jobban szemügyre vettem (s ezt igen szívesen megcselekedtem, lévén a hölgy oly takaros), láttam, a kor itt-ott rajta hagyta immár nyomát, ott, hol szegény nőnemű embertársaink szépsége a legvédtelenebb: a szeme körül, az állán és a nyakán. Ám teste még vítéül ellenállt az időnek, keble gömbölyű volt s felmeredő, háta egyenes, lába izmos, feneke kemény, s mindehhez olyan erőteljes és hajlékony mozgás járult, hogy öröm volt nézni.

Ám hogy az arcára visszatérjek, a szeme volt a legszebb rajta, a legnagyobb, melyet valaha láttam, úgyhogy arcának szinte egyharmadát betöltötte, s úgy világított messziről és messzire, mint a világítótorony, aranyosbarna volt a színe, tekintete megragadó, mégis szelíd, s ha az emberre vetette, mintha holdfényben fürdött volna; szája is nagy volt, vérvörös, és szüntelen bájos mozgásban, ajka mosolyra, félmosolyra nyilván mutatta ki gyöngyfogait, s végtelen sokféle, bájos kifejezést öltött egész arca. Úgyhogy ha vele beszéltem, mint tettem ezen a májusi reggelen szobámban, szemem hol szemére tekintett, hol szájára, örökösen ide-oda járva, mintha szeme-szája úgy foglyul ejtett volna, akár a macska a kiséget.

Ruhája úrihölgyhöz illő volt: kék selyem abroncsszoknya, ugyanolyan színű és anyagú derék, velencei csipkével szegett nyakkivágás, haja ügyesen kibodorítva; homloka tisztára mosva, szemétől eltekintve alig volt kifestve, egészében tiszta volt és jó szagú.

- Báró úr - szólt, amikor kérésemre helyet foglalt -, azt szeretném kegyelmedtől megtudni, mit kíván villásreggelire, tizenegy órára?

- Ó, asszonyom - feleltem (s szép szeme mindig felcsillant örömeiben, ahányszor így szólítottam) -, én katona vagyok, amit kegyed szeret, nekem is ízleni fog. Mert remélem, nem foszt meg az asztalnál gyönyörű arca látásától, s nem hagyja, hogy egyedül faljam be étkeimet, mint szerzetes avagy svájci zsoldos.

- Uram - sütötte le a szemét -, tudom, hol a helyem. És nem mernék egy asztalhoz ülni Siorac báróval, bármennyire kedvesnek találom is őt.

Ez a nyílt támadás annyira meglepett, hogy időt nyerendő, míg magamhoz térek, gyorsan megint fejet hajtottam.

- Asszonyom - szóltam végül -, elragadtatva hallom, hogy kedvesnek talál egy harmincnyolc esztendőss szakállas vénséget.

- Igaz, fiatalabb vagyok kegyelmednél, uram - felelte ő, s én jót nevettem magamban -, de van uraságodban valami, ha merhetek így szólani, ami a jól edzett acélpengére emlékeztet, s amit határtalanul megnyugtatónak érzek.

- Asszonyom, higgye meg, csinos bókja mélyen meghat, s ha nem volnék kénytelen egy hét múlva búcsút venni kegyedtől, s követni sorsom útját, amint ez jelen állapotomból következik, igazán rendkívüli barátságot mernék érezni kegyed iránt.

- Ó, uram - sóhajtott ő nagyot, s engem szép, aranyos szeme édes fénybe vont -, örök kötelékre áhítozni, ez több, mint amennyit halandó sorsunk megenged. Ki sokat markol, keveset fog. Én, ki balszerencsémre özvegy vagyok, nemigen lelem kedvem a rangombeli férfiakban, lévén durvák, udvariatlanok, páváskodók és magahittek. Ha csak a kisujjamat is átengedném nekik, mindjárt a kezemet is akarnák s vele a házamat. Piha! Én ura akarok maradni sorsomnak és személyemnek, s nemcsak nagyon megnézem, kit választok, hanem arra is ügyelek, hogy semmi ne tartson tovább, mint a kedvem.

Ezt jól megmondta és napnál világosabban, s ahogy a tekintetem folyton szeméről ajkára s onnan vissza, a szemére vándorolt, míg a hallottakon meditáltam, egyre különösebbnek találtam a dolgot.

- Ha jól értem, asszonyom - feleltem végül, és megfogtam a kezét -, kegyed éppen azt tartja vonzónak bennem, aki katona vagyok, hogy nem kell majdan folytonos jelenlétemmel terhelnem, hanem útjaink elváltnak, mielőtt rám unna.

- Uram - oly bájosan játszott a zavart, hogy máris bizseregni kezdett a karom, kedvem lett volna magamhoz ölelni -, úgy vélem, kegyelmed lebecsüli magát ez alkalomból. Vonzóereje nem merül ki abban, hogy távozni fog. Nyílt arcáról, csupa izom testéről nem is szólva, arckifejezése oly finomságról árulkodik, melyet csak az udvarnál lehet megszerezni. Mi több, étvágya nem nyers, hanem gyengéd és finom. Megfigyeltem, még szobalányaikkal sem katonaember módjára bánik, hanem udvarias és szíves velük, úgyhogy egyik-másik hamar a kezére adná magát, ha én nem ügyelnék a rendre. És én éppen báró úr érdekében ügyelek rá, mert többre és jobbra tarthat igényt. Ugyan ki érné be a tállal, ha pecsenyét kaphat helyette?

E beszédre, mely oly őszinte volt és mindent annyira a helyére tett, hogy a vak is láthatta, mire megy ki, előbb nem tudtam, mit mondjak. Ez volt az első eset, hol a meggyőzés egész hadereje a női részen volt, nem az enyémen. S mivel ez egyszer nem volt mit mondanom, nagy gyönyörűségemre, hallgattam, elé térdeltem s megcsókoltam a kezét, roppantul meglepve és elbájolva azon, hogy ezúttal én vagyok az ostromlott, nem nekem kell az ostromlótól felhágni vagy a falon átugrani.

- Uram - folytatta ő pirulva, hisz akkor pirult el, amikor akart -, nem szeretném, ha könnyű nőcskének nézne. Lévén némi erényem, azonkívül okom ügyelni a látszatra, e tekintetben is fölötte megnyugtatónak találok uraságodat. Istennek hála, nem ismer Châteaudunben mást, csak engem, és amilyen nemes, nem fog kibeszélni; amellet sem ideje nem lesz rá, se kedve, hisz egy szövőmester özvegyének meghódítása aligha szolgálja dicsőségére.

- Asszonyom - szóltam nekitüzesedve -, higgye meg, ha sikerül, azt éppoly nagy megtiszteltetésnek tekintem, mintha egy hercegnőt hódítottam volna meg. Mindazonáltal azt tartom: az effajta megtiszteltetéssel nem illő kérkedni és hancegni, mert akárcsak barátom, Michel de Montaigne, én is igen aljasnak tartom a mai férfiak ama szokását, hogy tapintatlanul nyilvánosan hánytorgatják és dagasztják azokat az édes gyönyörűségeket, melyeket titokban élveztek.

- Ó, uram - sütötte le újra a szemét, s keble hullámszába jött indulatában -, így beszél egy igaz férfi! Végtelen hálát érzek az úr irányában hajlandóságáért, és az igazat megvallva, elragadtatással tölt el a gondolata is, hogy engedhetek a magam vonzalmának kegyelmed iránt, s úgy, hogy nem kell hírnevemért aggódnom. Mi több - tette hozzá kis sóhajjal -, mivel e kötelék csupán egy kurta hétre szól, még gyóntatómnak sem kell megvallanom, hisz szentül hiszem: ilyen kicsit vétkezni nem is vétek.

E szavakra ugyan ágaskodni kezdett kissé hugenotta lelkiismeretem, de mert már elragadt a pillanat heve, úgy döntöttem, elhallgattatom, s evégből magam is elnémultam, mintegy a csendbe fojtva be lelkiismeretemet, ajkam csakis azzal lévén elfoglalva, hogy forró csókokat nyomjak a szép mesterné mindkét kezére.

- Uram - mondta ő elcsukló hangon, mintegy kifulladás, s felkelt -, uram, ebből elég. Ez az ajtó kinyílhat. Elfutok s holmi ürüggyel elküldöm szolgálóimat nyaralóházamba. Mihelyt ők eltűntek, a ház a mienk. Magamra vállalom a megtisztelő feladatot, uram, hogy pecsenyéjét megsüssém s a szobájában feltálaljam. Uram; máris teszem a dolgom. Lévén oly kevés időre kilátásom, az az óra, amelyet kegyelmedtől távol töltök, esztendőnél is hosszabbnak tetszik majd.

Harmadik fejezet

Emlékszem, apám egyszer azt mondta volt Sauveterre bácsinak - ki őt éppen félrelépései miatt korholta -, hogy az csakugyan lehetséges, hogy valaki egyáltalán ne rajongjon a nőkért, ám ha szereti őket, kénytelen nagyon szeretni. Tudom én, hogy ez jámbor állítás és könnyen cáfolható, ám ha az ember elfogadja, hozzá kell tennie, hogy hacsak nem torzszülött vagy elaggott és ember, és szereti őket, szükségképpen ők is szeretik az embert, annyira ragadós a vágy, mely a mi nemünket hozzájuk vonzza s az övéket hozzánk.

Ezt éppen nem azért mondom, hogy magamat mentsem, őszintén megvallom botlásaimat és a nyomukban járó lelki furdalást, mely, mint már mondtam, nem egyéb; mint balzsam, lelkiismeretünk megkenetetésére és elaltatására, s ily módon titokban álszent engedélyt ad nekünk továbbra is elkövetni a szívünknek oly kedves vétkeket. Mindazonáltal szeretném itt és ez alkalomból kimondani, mi nehéz a

magamfajta, forróvérű férfiembernek Isten törvényeit követni, holott a természet törvényei oly hevesen követelik a magukét.

Cabusse-nek, a mi gaszkonunknak, ki a testvériség alatt szolgált a normann légióban, minek-előtte szolgálatukba szegődött volna Mespechben, szokása volt mondogatni, ahányszor zokszóra fakadt amiatt, hogy Sauvaterre, a maga ridegségében, megtiltja embereinknek a legapróbb bizalmaskodást is a szolgálóleányokkal: „A teremburáját! Túláságos gúzszt vet szegényjóságra!” Ez a mondas visszhangzott különös erővel lelkemben, amikor Châteaudunben három hónapos keserves és sanyarú önmegtartóztatásomat végre megtörtem. Ez az önmegtartóztatás annál jobban megfeküdte gyomromat, mivel naponta farkasszemet nézván a halállal, azt gondoltam, talán soha többé nem elégíthetem ki vágyaimat. Tudni való, hogy a gyönyör sürgető vágyának nincs hathatósabb előmozdítója a halál gondolatánál.

Mindazonáltal a szép takácsné, kinek annyira megcsodáltam bátorságát - hisz ő kezdte az ostromot! -, és aki oly ügyesen kormányozta el boltját, hírnevét és rejtett gyönyöreit, az időnek, melybe ezeket beleférte, már nem parancsolt. Mert két nappal a hét lejártá előtt, melyet cinkos örömeinkre szánt, Rosny úr véget vetett nekik. Egy reggel megjelent nálam, komor és elgyötört arccal, és elmondta: azt hallotta, hogy felesége haldoklik rosnyi kastélyában, ő siet oda, s mivel én közben megnőveltem kíséretemet, szeretné, ha elkísérném őt - annál is inkább, mert lovaim kitűnőek, s gyorsaságuk igen nagy hasznára lehet, ha a ligások elől kell menekülnünk, mivel az ő kezükön van a kastély egész környéke.

Távozása után gazdasszonyom és én csalódottan és kelletlenül vettük tudomásul, hogy előbb kényszerülünk elválni egymástól, mint hittük, olyannyira, hogy ő még sírt is, őszinte meglepetésemre, hisz addig azt képzeltem: takarékosan bánik mindennel, még könnyeivel is. Ám láthatóan nem így volt, mert fojtott zokogásával átáztatván galléromat, elcsukló hangon azt mondta, hogy távozásomat fájó hiányként fogja átélni, s a kötelék, melyet néhány nap alatt kovácsoltak köztünk öleléseink, oly erőssé vált, hogy nem is kellett látnia, elég volt a hangomat otthonában meghallania ahhoz, hogy egész testét nyomban türheterlen, mégis gyönyörűséges fájdalom járja át.

Lelkem mélyéig meghatottak őszinte és naiv szavai és más hasonlók, annál is inkább, mert meggyőződése volt, hogy a szép takácsné mintegy zárójelecskének tekintette életében kapcsolatunkat, s így jómagam is nálam szokatlan könnyedséggel fogtam fel a dolgot. Most határtalanul megzavarodtam, tapasztalván, hogy gazdasszonyom szavai immár nem pusztá megkívánásról árulkodtak, hanem szerelemről. Ez meghatott. És ámbár roppantul sajnáltam, hogy meg kell válnom a gyönyöröktől, amelyekkel elhalmozott, egyszersmind némi megkönnyebbülést éreztem a gondolatra, hogy a háború elszakít egymástól, annyira megrémültem attól, hogy szenvedélyétől megfertőztetve nemcsak testileg válhatnék hűtlenné Angelinához, hanem lélekben is; ennél minden jobbnak tetszett, még a sebesülés vagy a halál is.

Míg én úgy fickándoztam, mint fentebb elbeszéltem, Miroul összeverbuválta kíséretem tagjait, s hogy minél inkább kimutassa fölényét, küldöttemnek mondta magát. Dolga könnyebb volt, mint hittem volna, a bonnevali csata ugyanis, noha győzelemmel végződött, nagy rendet vágott nemesuraink között, úgyhogy szép számmal bolyongtak Châteaudunben gazdájukat vesztett apródok és lovászok, hajléktalanul, nyoszolya és élelem híján. E feleslegessé vált hívek közül Miroul gondosan választotta ki népét, hosszan és fensőbbbségesen faggatva őket, a lovászokat sem kivéve (a lovásztól később megtudtam, hogy ámbár egy szóval ki nem mondta, valahogy értésére adta: ő apám fattya, tehát féltestvérem, úgy gondolván, hogy ezzel fölébe kerül a szóban forgó kisnemesnek).

Mire elhagytam Châteaudunt, gazdagabb (vagy szegényebb) lettem két apróddal: Guillerisszel és Nicolasval; egy istálló- és egy fegyverszolgával: Poussevent-nal és Pisseboeuffel, kik ugyan elfogadták a munkát, de nem a címet; inkább puskásaimnak nevezték magukat; és végül - s ha őt említem utoljára, éppen nem azért van, mintha ő lett volna az utolsó - egy lovással, Saint-Ange úrral, kire sokkal jobban illett e név, mint a hasonló név római várra, mely egyebek közt afféle Bastille, mivel a pápa oda szokta becsukatni foglyait.

Saint-Ange haja szalmaszőke volt, szeme égbé, szakálla kurta és szőke, termete karcsú és sudár, lépte könnyű, s arckifejezése olyan, mintha nem e világra való volna, ám ez csak látszat volt, minthogy igen jól bánt a karddal, igen ügyesen töltötte meg a pisztolyt s lőtt vele célba, noha ahányszor lelőtt egy ellenséget, keresztet vetett, és azt mondta: „Isten bocsássa meg nekem, fivérem, hogy kénytelenségből megöllek.”

Ily szép névvel igazán katolikusnak kellett volna lennie, kétszeresen is. De ő lelkesen vallotta a hugenotta hitet, mely, mint tudjuk, tagadja a szentek és angyalok létét, annyira, hogy amikor levetkőztem, s ő megpillantotta rajtam a Szűz Mária-érmet, felháborodott rajta, de amikor elmagyaráztam neki a dolog okát-fokát, megengyhült. Mindazonáltal a lelke mélyén elmarasztalt, hogy királyom szolgálatába álltam.

Saint-Ange még a huszadik esztendejét sem töltötte be, napsütötte arca édes barackszínű volt, s egész személye oly elbájoló, hogy ha vele vonultam volna be a takácsné lakásába, bizonyára őellene fordította volna tűzérsege egészét, ám a heves vérű hölgy hiába ostromolta volna e várfalat, nem ütött volna rést rajta. Saint-Ange lehunyta a szemét, mihelyt egy hölgy a közelébe jött, s ha az illető még szóba is akart volna vele ereszkedni, bizony, hátat mutatott volna neki. Sokszor elgondoltam, mennyire örült volna Sauvaterre egy ilyen fiúnak, ha a mi Sauvaterre-ünk egyáltalán hajlandó lett volna elég közel menni a mi szép viszályedényeinkhez, hogy megtermékenyíthesse őket.

Mi Guillerist és Nicolas-t illeti, kik ketten együtt sem voltak huszonnégy évesek, kezdetben

elviselhetetlen kis gazháziak voltak, bátrak, pimaszak, hencegők, enyveskezők és hazugok, ám Miroul, Istennek hála, kellően szerette és szigorú kordában tartotta őket, úgyhogy elég használható apródokat formált belőlük, nyughatatlanságuk ellenére. Mindketten őszintén ragaszkodtak hozzám és még inkább Miroulhoz, ki jól értett az efféle kis csirkefogók nyelvén, hisz egykor maga is hasonló csínyekből s cselvetésekből tengette életét.

Guilleris szöke volt, Nicolas barna, mindkettő göndör fürtű. Reggeltől estig füttyörésztek, énekeltek, s ámbár vajmi zöldfülűek voltak még, máris igen elhalmozták őket kegyeikkel a lányok, kik bolondultak értük, mert sohasem fáradtak bele a gyönyörbe, és reggeltől estig szolgálataikra álltak, mint, ha igaz, a fülemülék szerelmes korszakukban.

Elhunyt gazdájuk oly szövetségből csináltatott nekik libériát, melyen fehér virágok és leveles ágak fonódtak össze, s én beleegyeztem, hogy továbbra is ezeket hordják, nem hugenotta takarékoságból, hanem mert virágzó mezőre hasonlítottak bennük, és messziről meglátszott, ha elkéstek a gyülekezőről. Miroul megtanította őket sima falra felmászni, kést hajítani és száz más fogásra még, melyeknek mestere volt, mint például arra, hogy kell egy ipsét úgy elbuktatni, hogy az ember kinyújtja elé a lábát. Ámbár szívből szerették, örökösen püfölték és harapdálták egymást, oldalba bökdösték és képen törülték, úgyhogy Miroul nem is adott a kezükbe kardot, ütközeteinket kivéve, nehogy egy sértő szó miatt felnyársalják egymást.

Noha vagy százan vettünk részt e lovaglásban Châteauduntól Rosnyig - mindazon nemesurak, kik Rosny alá tartoztak, s ki-ki népes kíséretet hozott magával, igen jól ellátva kardokkal, puskákkal; hosszú csövű és közönséges pisztolyokkal, sőt egy kordén még egy kis ágyút is hurcoltunk magunkkal -, lévén célunk nem a harc, hanem a célbajutás, igyekeztünk mellékutakon haladni s elkerülni a találkozást a ligásokkal. Egyetlenegyszer akadtunk mégis össze egy, a mienknél erősebb csapattal, mely ránk akart törni, azonban Rosny úr sietve eléjük küldött egy harsonást, s megizente: nem célunk megütközni, csupán továbbhaladni, mivel felesége haldoklik kastélyában, s ő szeretné vele tölteni utolsó perceit. A harsonás egy levélkét hozott a ligás kapitánytól, ki ezer aranyat kért annak fejében, hogy utunkra enged bántás nélkül. Rosny úrnak a szempillája sem rezdült, kifizette a kért summát, mivel nem akarta életünket oly harcban kockára tenni, mely nem az ország üdvéért folyt volna, hanem egyedül őrá tartozott.

Hosszú lovaglásunk alatt Rosny úr mindvégig igen szomorúnak látszott, s egy szó nem sok, annyit sem szólt, nagyon is szokása ellenére, hisz máskor vidám volt, jókedvű és nyílt lelkű. Fájdalmát betetézendő, amint megérkeztünk veszedelmes utunk céljához, karnyújtásnyira a Rosny-kastélytól, mit kellett látnunk? Hogy a függőhíd felemelkedik és mi kint rekedünk. Mire Rosny úr megállította lovát, és a kapuerőd ablakában megpillantván az őt fejét, nagy haraggal rárivallt:

- Hé, mi ez, szolgálóm? Nem ismersz meg? Nem tudod, hogy ez az én otthonom? Szembe mersz szegülni velem? A fejeddel játszol.

- Jaj, Rosny úr - felelte az őt -, még nagyobb veszedelembé kerülnék, ha nem engedelmeskednék Rosny úr bátyjaurának.

- Micsoda? Hát itt van?

- Itt bizony. És vele huszonnégy talpas.

- Hozd tüstént ide őt, fickó! - süvöltötte Rosny, tombolva dühében.

Ám az őrnek nem kellett messzire mennie. Mondott fivér foglalta el helyét az ablakban. Szakállas volt, és felhőtlenül derűs, mint Jupiter.

- Jó napot kívánok öcsémuramnak - szólt nyugodt hangon.

Rosny úr elvörösödött e kétszínű üdvözletre, mindazonáltal megfékezte magát, és csak annyit mondott:

- Bátyámuram szolgálja vagyok. Szíveskedjék leengedni a hidat és bebocsátani!

- Ó, mennyire szeretném - felelte a báty sóhajtván -, annál is inkább, mert ha jól hallottam, öcsémuram beteg feleségét szeretné meglátogatni.

- Nem is szólva arról, hogy kegyelmed édestestvérem, ez egy okkal több, hogy bebocsásson.

- Fájdalom, nem tehetem - így az idősebb Rosny.

- Nem teheti? - Rosny hangja elcsuklott dühében. - Nem nyithat kaput öccsének, ki haldokló feleségét jön meglátogatni?

- Sajna, nem tehetem - simogatta göndör, fekete szakállát a báty. - Mert a liga hírére vette Recrainville úrtól, ki tegnap megsarcolta kegyelmedet, hogy megszállni készül Rosnyt vagy száz emberrel, s nyomban ideküldött, s én becsületszavamat adtam neki, hogy nem bocsátom be kegyelmedet.

- Fivéremuram - felelte Rosny -, tudom, hogy kegyelmed pápista és a liga híve. Ám az ember lehet ez is, az is, és mégis megóvhatja lelkében a keresztényi könyörületet. Uram, a feleségem haldoklik. Ezennel felszólítom: szegje meg rosszkor tett esküjét és bocsásson be. Az emberség nevében kérem rá.

- Sajna, el kell utasítanom, uram, adott szavam miatt - felelte amaz.

- Ez az utolsó szava? - kérdezte Rosny.

- Ez.

- Akkor tartsa meg magának fivéremuram sajnáit és sóhajait - szólt mennydörgő hangon Rosny -, ezzel megtakarítja a levegőt és a szuszt, amelyre szüksége lesz. Leszek bátor nyomban rohammal bevenni atyai kastélyunkat, avagy meghalni.

- Uram, uram! - kiáltotta felindultan a báty. - Hát Káin akar-e lenni a Bibliából?

- Nem, uram - kiáltotta Rosny -, megfordítjuk mondott históriát. Én leszek Ábel, az ítéletosztó a

barbár, kegyetlen Káinnal szemben, ki álszentül sopánkodik itt, az ablakban. Uraim - fordult felénk -, velem tartanak-e a csatában?

Mire olyan vad és erős üvöltéssel feleltünk, hogy a süket is meghallotta volna, annyira dühbe hozott valamennyiünket az idősebb Rosny pártütése. És Rosny úr, csatárláncba rendezve bennünket, nyomban előhozatta kis ágyúját, és megparancsolta vagy tizenkét puskásának: hozzanak létrákat a közeli faluból. Majd leszállt lováról, ahogy mi is, és a lovakat az apródokra bízta, mi még hátrább húzódtunk, hogy puskásaink meggyújthassák kanócukat, s készen álljanak a lövésre, mielőtt elhangzik a parancs.

Ám ezek az előkészületek és Rosny úr eltökéltsége nagy hatással voltak a vár urára, ismét megjelent az ablakban, s haját markolászva azt mondta, immár korántsem nyugodt és derűs hangon:

- Ez örültség, öcsémuram! Csak nem akarja felpredálni atyáink várát?

- Azt nem - felelte fennszóval Rosny. - Csak beveszem, és egy ujjal sem nyúlok a kegyelmed katonáihoz. Hanem kiküldöm őket, mielőtt én benn leszek. Ami pedig bátyámuramat illeti...

- Ami engem illet - szegte fel az a fejét, mintha holmi hősiességre készülne.

- Akármit érzek is, tiszteletben fogom tartani elsőszülöttségét, és szem előtt tartván a köteléket, melyről kegyelmed megfélemedezett, én lelkiismeretere bízom a többi.

Akkor hosszú-hosszú némaság zuhant a két Rosny közé, s én megcsodáltam a hugenotta figyelemre méltó ügyességét: egyszerre kínálta fel pápista fivérének a háborút és a megbocsátást.

- Uram - szólt végül a báty -, óvakodnék megfélemedezni a kötelékről, melyről öcsém szólt, és igen elszomorítana, ha úgy fordulnának testvérháborúink viszonyai, hogy kénytelen lennék elszakítani. Vajon része legyen-e a világnak abban a kétségbeejtő látványban, hogy egy apától-anyától született két testvér, két Rosny egymást öli Rosnyban?

- Vajon része lehet-e a világnak abban a kétségbeejtő látványban - vágott vissza nyomban a hugenotta -, hogy az idősebb Rosny nem engedi be öccsét a hajlékba, hol hitvese haldoklik?

Mire mi, úgy értem, Rosny kísértői, jónak láttuk szavait alátámasztandó felmordulni, ahogy a megköltözött véreb szokott, öklünket rázni, sapkáinkat a földre vetni, s oly ijesztő pofákat vágni, hogy kétség se férjen hozzá: igenis eltökéltük, leszámolunk e barbár fivérrel.

- Uram - mondta végül az idősebb Rosny -, ha megengedem, hogy belépjen, amire szívem is egyre ösztökél, amióta csak megpillantottam, megígéri-e, hogy nem bántja embereimet, ha bekerül, hogy megadja nekem azt a tiszteletet, mely megillet, mint elsőszülöttet és hogy visszaszolgáltatja nekem atyáink kastélyát, s nem foglalja el a navarrai nevében és nem sáncolja itt el magát?

- Ez sosem volt szándékom, uram - mondta Rosny. - Mielőtt eleget tettem hitvesi kötelességeimnek, visszatérek a francia királyhoz és a navarraihoz, hogy részt vegyek győzedelmes harcukban, melyet a lázadók ellen vívnak.

Az idősebb Rosny, ki éppen e lázadók egyike volt, egyaránt lenyelte az ígéretet és a békát, mintha egyazon lisztből sült zsemlye volna mindkettő.

- Öcsémuram - adta a megelégedett -, kegyelmed teljes elégtétellel szolgált nekem, szava elég nekem, s felold az enyém alól. Őr, bocsássa le haladéktalanul a hidat, húzza fel a kapurostélyt és nyisson kaput! Érezze itthon magát, öcsémuram!

Amit ugyan teljes joggal megtehetett, hanem e jog elismertetéséhez nem kevesebb kellett, mint egy ágyú, létrák és égő kanócú puskák. Szép példája volt ez annak az ádáz buzgalomnak, melyet a liga hívei magukkal hurcoltak minden városunkba, utcánkba, mi több, minden családba, annyira, hogy apa és fia, testvér és testvér, nagybáty és unokaöcs könyörtelen marcangolta egymást, olykor egyazon fedél alatt, s mindig az evangéliom és a szeretet és könyörület istene nevében.

Szegény Rosny úr hitvesét oly súlyos állapotban lelte fel, hogy pár napra rá meg is halt, s e szomorú halál úgy és olyan mélyen lesújtotta Rosny urat, hogy egy álló hónapon át nem láttuk őt másként, csak holtápadtan; lesütött szemmel, és soha nem mosolygott és nem is szólt. Mindazonáltal az az újság, hogy a navarrai rábírta a királyt: induljon meg Párizs ellen és hogy nyomban ezután mindenüvé eljutott egyesült hadaik júliusi győzelmeinek híre - hisz bevették Pithiviers-t és Étampes-ot, s úgyszólván szabad utat nyitottak így a fővároshoz - végre felrázta Rosnyt fájalmából, s elég erőt és kedvet öntött belé ahhoz, hogy nyergelj!-t vezényeljen, és csatlakozzon a két királyhoz, kik, mint hallomásból tudtuk, július végén letáboroztak Saint-Cloud-ban, illetőleg Meudonban.

Ott is lőttük őket. Seregük ugyancsak szétszóródott. A navarrai elfoglalta Vanves, Issy és Vaugirard falvakat, a király Saint-Cloud-ban szállt meg, Jérôme de Gondi házában (ki anyjának lovásza volt), az ő hadai pedig Argenteuiltől Villepreux-ig és Villepreux-től Vaugirard-ig szállták meg a környéket.

Mielőtt eljutottunk Villepreux-ig, e csinos városkáig, és nem volt többé kockázatos egyedül lovagolni, minthogy a mi pártunk kezén volt az egész vidék, arra kértem Rosny urat, adjon nekem néhány nap szabadságot, hadd keressem fel hőn szeretett uramat és királyomat Saint-Cloud-ban, s töltsék vele némi időt. Rosny beleegyezett, ámbár nagyon nem volt ígyére a dolog, részint, mert nem örült neki, hogy kísérete megcsappan, ha mindössze hat emberrel is, részint, mert a lelke mélyén felháborodott azon, hogy valaki, ki mint én, szíve szerint hugenotta, előbb akarja viszontlátni III. Henriket, mint a navarrait.

Olvasóm azonban jól tudja, milyen imádatlaltal csüggttem uralkodómon, milyen határtalan buzgalommal szolgáltam őt Boulogne-ban és Párizsban, sapkakészítő mesternek álcázva magam, és micsoda felbecsülhetetlen jótéteményekkel viszonzta ő buzgalmamat.

A komor Du Halde-nak, valahányszor megpillantott, mindig eszébe jutott az az együtt töltött éjszaka, mikor hajnali négyig virrasztottunk Blois-ban, a király öltözőszobájában - mivel Du Halde nem bízott a városban vásárolt ébresztőórájában -, s most, mielőtt meglátott, a nyakamba borult, és ámbár Gondi hajlékának ajtaját nemesek sokasága ostromolta, átvezetett a kis előszobába de egyedül, Miroul nagy bánatára, ki kénytelen volt kíséretemmel maradni, hisz ő kormányozta őket, a lovász kivételével. És azon nyomban feltárlt az ajtó, és őfelsége, mielőtt megpillantott, behívott, csókra nyújtotta a kezét, és így szólt:

- Ó, fiam, Siorac! Be örülök, hogy viszontláthatom tiszta, nyílt arcodat! Azt hallottam, igen vitézül harcoltál Tours-nál és Bonnevalnál.

- Sire - feleltem én -, százával vannak nemesurak a francia nemesek közt, katolikusok és hugenották egyaránt, kik élnek-halnak királyukért.

- Ma ez így igaz - emelte a jelenlévőkre értő pillantással szép, olasz szemét Henrik. - De tegnap még nem volt igaz. Annyira igaz, hogy a siker úgy vonzza a sikert, mint mágnes a vasreszeléket. Te is tudod, Siorac, három hónapja még oly rosszul állt az ügyem, hogy akár reménytelennek is tekinthettem volna. Napról napra új meg új városokat vesztettem el. Tucatszám hagytak cserben híveim. És aligha volt akkor oly vakmerő játékos, aki akárcsak egy solt is mert volna győzelmemre tenni. Ám Istennek hála! Unokaöcsémmel és hőn szeretett fivéremmel, Navarra királyával kötött szövetségünk mindent helyrehozott. Egyesült seregeink Tours-nál, Senlisnél, Bonnevalnál, Pithiviers-nél és Étampes-nál vereséget mértek az uralmam ellen lázadókra. S mielőtt Saint-Cloud-t megszálltuk, pillanatok alatt kézre kerítettem egy-két ágyúval a ligások megszállta Szajna-hidat. Az a derék Sancy tízezer svájcit hozott nekem, s a Poissyban megejtett díszszemlén harmincezer katona sorakozott föl előttem, mind pihent, ép és jól felfegyverzett. Mi több, mindenfelől özönlének hozzám jóvőru nemesek, nem lévén immár egyetlen francia anya szülte nemesi ifjú sem országunkban, ki ne kívánná kivenni a részét Párizs elfoglalásából.

Mialatt királyom ezeket mondta, gondosan tagolva minden szavát, rendes szokása szerint, és úgy ütemezve mondatait, mint egy szónok a beszédét, mindazonáltal egészen mesterkéletlenül, lévén nála mintegy veleszületett, magától adódó a nyelvnek ez a választékossága, fel-alá sétált a királyi szobában, nem oly kopogós, ideges és izmos léptekkel, mint a navarrai, hanem hosszan és méltóságteljesen lépkedve, felszegett fejjel. Láttam, ugyancsak megfogyasztotta és megizmosította a tevékeny katonaélet, hisz az elmúlt három hónapban többször ült lova nyergében, mint királyi székén. S nekem, ki őt az orvos szemével figyeltem, úgy tetszett, rég nem láttam ilyen jó erőben; pocakja eltűnt, arca nem volt immár szürke, sem gyűrött, s keze is üdének érződött, amikor csókra nyújtotta.

Akkor töltötte be harmincnyolcadik évét - s ezt jó okom volt tudni, hisz pontosan egykorúak voltunk, és most esett meg először azóta, hogy 1574-ben megpillanthattam őfelségét, hogy fiatalabbnak tetszett koránál. Szép szemében a remény szikrája égett, s mintegy ragyogott a gondolatára, hogy immár bizonyos: hamarosan diadalmasan vonulhat be abba a hálátlan Párizsba, kit, mondta, jobban szeretett tulajdon hitvesénél, mégis elűzte őt, tizennégy hónappal előbb, falai közül.

- Haj! - szólt Biron marsall, e hazájához és királyához hű, igaz francia, ki az maradt a legrosszabb időkben is, Blois-ban, mint mindazok, akik jelen voltak: Du Halde, Revol, Francois d'O, d'Entragues, Larchant, Rambouillet és Bellegarde, azaz mindazok, akiket beavatott titkos tervébe a király ama sötét és esős blois-i napokban, amikor elhatározták Guise herceg megöletését. - Haj! Sire! - így Biron marsall, s hangja zengő volt és kemény -, ha úgy parancsolja, holnap rohamra indulok és ismét felségedé lesz jó városa.

- Atyám - felelte a király, ki mélységes leereszkedése és barátsága jeléül gyakorta így szólította az öreg marsallt -, kegyelmed avatott be egykor a hadakozás művészetébe, s bizonyosan tudom: rést törne a legerősebb falon is. Ám szeretnék szelídebb eszközökkel eljárni, hogy elkerüljük a fosztogatást, vérontást, erőszaktevést, mivel irtózom mindezekről. Mint tudja, titkos ígéretet kaptam bizonyos intra muros lakó polgároktól, hogy megnyitják előttünk Párizs kapuit a Saint Jacques és Saint-Germain negyedekben. Várjuk ki, mi következik. Hagyjuk élni a dolgokat. Máris azt hallottam mondott elővárosokban ejtett foglyainktól, hogy a város lakosainak és katonáinak lelkén végképp úrrá lett a rettenet, sokan szökve távoznak közülük, s az utcákon mást sem hallani, csak jajgatást és sírást.

- Sire - vélte finom mosollyal Francois d'O -, a várakozás más és nem kevésbé becses gyümölcsöt is teremhet felségednek. Mert azt hallottam, bizonyos hugenotta nagyurak, noha egykor ádáz harcot vívtak felséged ellen, ma arra hajlanak, hogy hitüket és pártjukat elhagyják felséged kedvéért.

- Eleget suttoztak már erről - intette le Henrik kezének egy kecses mozdulatával, de igen boldog arccal. - Hőn szeretett unokaöcsém és fivérem, a navarrai király, talán bosszankodna, ha megtudná, hogy Châtillon úr, Clermont d'Amboise és Chartres kegyura is köztük van, és hajlandók kurtítani a vitorlát, mint tette a maga idején Siorac báró.

Mire Francois d'O rám nézett, majd nevetve azt felelte:

- Siorac jól tette, s mielőtt a navarrai itt lesz Felséged örököseként a Louvre-ban, ő is jól teszi, ha követi a példájukat. Hisz okosabb ő, hogysen azt képzelné: lehet egy katolikus ország királya protestáns.

- Mégse sürgessük - emelte fel intőn kezét a király. - Kímélnünk kell a lelkiismeret méltóságát. Csakis meggyőzéssel szabad a hitet terjesztenünk, sosem erőszakkal, késsel. Higgyétek meg - folytatta igen komolyan, s szép fekete szeme körbejárt a jelenlévők arcán -, ez az a nagy tanulság, melyet Isten akaratából negyedszázad polgárháborújából le kell vonnunk.

Ekkor Du Halde valamit súgott a fülébe, s őfelsége udvariasan megkért bennünket, távozzunk, mivel

Erzsébet királynő követe jelentkezett be nála. Fülembe csengett még különös erővel az a szép és nemes mondat, mellyel szavait zárta, ám amikor követni akartam a kitödulókat, Henrik hirtelen rám mosolygott, és azt mondta:

- Fiam, Siorac, mivel Quéribus nincs itt, úgy gondolom, kegyelmed unokaöcsémnél, a főpriornál szállhatna meg.

Királyi kegyének e hallatlan jele - lévén a főprior, ha fattyú is, királyi herceg - annyira megzavart, hogy alig tudtam, hol vagyok, míg ezer hálát s köszönetet mondtam, s elképedten emelve szememet királyomra, mintegy a tekintetemmel próbáltam kifejezni, a szavakon túl, mi végzetlenül szeretem. Amit ő pontosan meg is értett, mert ismét rám mosolygott, s e mosoly oly jóindulatú volt s annyi gyengédség sugárzott belőle, hogy kitörölhetetlenül vésődött be emlékezetembe. Elég a szememet behunynom, most, amikor ezt leírom, és újra magam előtt látom. Szokása szerint a kandalló párkányára helyezte jobb tenyerét, míg a bal kezét csípejére tette, derekát kihúzta s felszegett fején ott lengett kócsagtoll bokrétája; mint anyja halála óta mindig, most is lila selyemzekét viselt. Még a szoba falait is lila kárpit fedte, gyásza jeléül. És ámbár volt némi gyászos a képben, Henrik oly derűsnek, vidámnak és erősnek tetszett királyi mozdulatlanságában, s annyira bizonyosnak közeli győzelmében, hogy szívem majd kiugrott mellkasomból, elgondolva, mi hallatlanul boldog is lesz száműzetése nyugtalanító és baljós napjai után; holnap, amikor visszafoglalván Párizst, megtér majd az ő Louvre-jába. Jaj! Szegény gazdám! Pár óra múltán halott volt.

Jaj, olvasóm! Nem bírnám folytatni elbeszélésemet, ha nem éreznéd meg, mennyi könnyembe került minden egyes betű, melyet reszketeg tollam leír.

Pedig víg voltam és szilaj azon az estén Saint-Clouban, mint mindenki. Gondi lakását elhagyván egy meglehetősen meredek utcán indultam lefelé (Saint-Cloud ugyanis egy Szajna-parti dombra épült) a főprior házába. Ott elsőül háznagya fogadott, egy igen jóakarátú és pocakos személy, ruhája után ítélve férfi, hangja és magatartása után nő. Őt Guimbagnette-nek hívják, mondta, s mivel egy lakáj útján megkapta a királytól a rám vonatkozó parancsot, teljes megelégedésemre szállásol el engem, kíséretemet és lovainkat. Gazdája a sereg negyven legrangosabb vezetőjével éppen estebédel, tette hozzá, és azt izeni nekem: kedvem szerint csatlakozzam a társasághoz, avagy, ha fáradt lennék, térjek meg szobámba s ott szolgálják fel vacsorámat. Én azt feleltem, inkább ez utóbbit választanám, mert hosszú volt a lovaglás Châteauduntól Párizsig. Lovainkat apródjaimra és puskásaimra bízam (mint tudják, Poussevent és Pisseboeuf tiltakozott az istállószolga elnevezés ellen), és Saint-Ange, valamint Miroul kíséretében (ki ugyancsak szedte vékony lábát, hogy hajszára le ne maradjon lovászom mögött, mert nem tűrhette, hogy az bármiben megelőzze) felvonultam lakrészünkbe Guimbagnette-től kalauzoltatva, ki annyit fecsegett útközben, mint száz vénasszony együtt, s úgy láttam: roppantul büszke rá, hogy IX. Károly és Marie Touchet fiát szolgálhatja.

- Báró úr - mondta, magát móríkalva s úgy tekergetve könyökét-karját, hogy kissé nevetnem kellett rajta -, nem lepi meg, hogy ma este nem a királynál vacsorázunk? (E többes szám alatt, gondolom, gazdáját értve.)

- Csodálkoznom kéne rajta? - vontam fel kérdőn a szemöldökömet.

- Bizony, báró úr - Guimbagnette udvarias mosolya mintha némi leereszkedést rejtett volna. - Lévén királyi herceg - noha nem törvényes született -, megvan az a privilégiumunk, hogy esténként a királynál vacsorázzunk.

- A mai este - kérdeztem jóakarátúan (hisz mindig gyönyörűségemre és hasznomra szolgált türelmesen meghallgatni, amit tudtomra akartak adni) -, a mai este tehát kivétel?

- Ó, nem, báró úr - felelte bájos és tetszelgő képpel Guimbagnette, s hangja ugyancsak magas regiszterbe csapott, amikor ezt az „ó, nem”-et kimondta. - Mióta hadjáratot folytatunk, a király így határozott.

- Ah - adtam a meglepettet, kit ez az etiketszabály nagyon érdekel -, nem különös és szokatlan-e ez az eljárás?

- Különös lenne és szokatlan, báró úr - Guimbagnette percről percre jobban megkedvelt, amiért oly nagy figyelemmel hallgatom -, ha nem ismernők ez elhatározás okát.

- Fogadok, az úr ismeri mondott okot - biccentettem előzékenyen.

- Ismerem - Guimbagnette határtalanul fontoskodó arcot vágott, és megkönnyebbült sóhajjal tolta előre mellettem haladva, pocakját. - Báró úr is hallani kívánja?

- Természetesen.

- Mivel őfelsége minden áldott este Biron marsallal vacsorázik, kit atyámnak szólít, és mindig újra elmondja neki: ő avatta volt be a hadtudományba.

- Én azt hittem - vontam fel ismét a szemöldökömet -, hogy az Tavannes marsall volt, őfelsége első nevelője.

- Báró úr nem is téved - Guimbagnette szeme gúnyosan csillogott, ajkát úgy szorította össze, mint aki attól fél: kipukkad belőle a nevetés. - Csakugyan Tavannes marsall volt a király oktatója a hadimesterségekben, amikor ő még csak Anjou hercege volt. Igen ám - emelte fel bal keze kisujját, s mért pajzánul végig oldalról -, igen ám, báró úr... Igen ám - kacsintott rám ismét és még hunyorított is hozzá -, csak hogy Tavannes marsall meghalt, Biron marsall ellenben él. Ez a dolog veleje...

S eztán nevetésben tört ki, de oly éles, felcukló és nőies nevetésben, mintha egy egész kolostorra való bolondos apácácskát hallottam volna kacagni.

Mihelyt megvacsoráztam szobámban (Miroul sietve leült jobb oldalamba, hogy a bal oldalt hagyja meg Saint-Ange-nak, amiről lovászom tudomást sem vett, lévén, mint rendesen, ábrándos és méla - természetesen a csatát kivéve), levonultam az istállóba, meggyőződni róla, hogy embereim valóban jól ellátták-e hátasaimat. Mihelyt betettem a lábam az istállóba, melyet egész hosszában félmagasságig állásokra rekesztettek, hogy a lovak láthassák ugyan, de ne haraphassák vagy rúghassák meg egymást, s elkezdtem kancát simogatni, noha nem láttam őket és ők sem láthattak engem, hallottam: Poussevent és Pisseboeuf igen szorgalmasan forgatja a kefé-vakarót, Pisseboeuf azonkívül a nyelvét is, lévén, mint tudják, meglehetősen nagyszájú.

- Poussevent - mondta -, óvakodj ma este kockázni vagy kártyázni, hanem térj ágyba a tyúkokkal és alud ki magad, hogy jó erőben légy holnapra.

- Hát ez mi? - kérdezte Poussevent. - Minek?

- Mivel holnap bevonulunk Párizsba, úgy, hogy egy pisztolyt, muskétát el nem sűtünk és a kardunkat sem használjuk. Ezt egy őrmestertől tudom. Bizonyos benti ipsék megnyitják nekünk a Bucci kaput, s mi oly nesztelen suhanunk majd be jó városunkba; mint madár a levegőbe, angolna a vízbe, vagy férfiember a nőbe...

- Ez jó - felelte Poussevent, ki úgy hitt Pisseboeufnak, mint a Szentírásnak, úgyannyira, hogy ha amaz őt ostobának vagy fafejűnek mondja, talán még azt is igazságnak fogadta volna el.

- Úgy hallottam - folytatta Pisseboeuf -, a párizsiak, látván a fal tetejéről hatalmas seregünket, összeszarják magukat félelmükben, s oly nagy és akkora büzt árasztanak, hogy asszonyaik kikergetik őket a házukból és tiszta ágyhuzattal várnak bennünket.

- Ez igazán kedves tőlük - Poussevent hangja kissé csalódottan csengett -, de hol marad akkor a város meghódítása? Egy-két kis erőszakot jobban megfelelne ízlésemnek.

- Ejnye, Poussevent! - intette le újdonsült erénnyel Pisseboeuf. - Hát mi vagy te, keresztény vagy pogány török? Egyébiránt, ha a király nem akarja is, hogy városát lerohanjuk, zsákmány azért lesz. És én úgy vélem, ha a pocakjuknak szegezzük a kést, a Szent Mihály hídi kalmárok olcsóbban adják majd el nekünk a selymet, bársonyt, mint a vásznat.

- Nekem inkább kéne a kalmárné, ha csinos, mint áruja - így Poussevent.

- Piha! Egy kalmárné? - méltatlankodott Pisseboeuf - Egy kalmárné? Ugyan szerény cél egy báró fegyverhordozójának! Ami engem illet, cap de Diou, én áperthe kimondom: nekem a Montpensier hercegnő kell.

- Micsoda? Egy hercegnő? - álmélkodott Poussevent. - Guise húga!

- Ő bizony! Alább nem adom.

E mértéktelen becsvágy mégiscsak sok volt Poussevent-nak, s rosszkedvűen rávágta:

- Azt beszél, egyik lábára sántít.

- Ugyan ki törődik azzal - legyintett Pisseboeuf -, ha mindkettő a levegőben van?

- Kidob téged.

- Dehogyan - ingatta a fejét Pisseboeuf. - Megvan annak a módja. Nem álszentül, jezsuita módra fognék hozzá, hanem nyíltan, béarni módra. Asszonyom, mondanám neki, Franciaország királya tűzre akarja vettetni kegyedet hazugságai és csalásai miatt, és mert királynőt játszott itt Párizsban és fellázította a csőcseléket. Nos, asszonyom, válasszon: vagy a tüzet vagy az én (jó házból való) bökőmet hercegnői micsodájába.

- Ez már döfi! - Poussevent kefé tartó keze megállt a levegőben, úgy elbámult cimborája eszén.

- Ühüm, így kell egy Guise-t megízélni -, Pisseboeuf, akárcsak III. Henrik, nagy barátja volt a gioco di paroliéknak. - Klerikus koromban megtanultam latinul - tette hozzá, titokzatos képpel -, olvastam a jó auktorokat és tudom, amit tudok.

- Mit tudsz? - csodálkozott Poussevent.

- Hogy óvakodnunk kell a röhögő öszvértől s a kacsingató nőktől, mert a röhögő öszvér jól megrúg, a kacsingató nő kikaparja a szemed.

- Cap de Diou! Hát kiben bízzak e komisz Párizsban? - komorult el Poussevent.

- Sose lógasd az orrod, fickó - vigasztalta Pisseboeuf - A párizsi nőszemélyek nem karmolnak, hanem harapnak.

Még ki sem mondta, megjelent kacsázva Guimbagnette, előtte öt-hat tarka ruhás apród a főprior libériájában. Úgy lépkedett, mintha tojáson járna, s amint megpillantott a lovak közt, meglengette kurta karját, mely alig ért össze pocakja fölött.

- Hogyan? Báró úr itt van? - kérdezte vékonyka hangján. - A ganajban. Bűzben. Istállószoigáival!

- Megkövetem, majordomus uram - szólt méltóságteljesen Pisseboeuf -, mi nem istállószoigái vagyunk a báró úrnak. Hanem fegyverhordozói.

Amire Guimbagnette oly csudásan elképedt arcot vágott, mintha egy féreg mert volna megszólalni előtte, fejét felemelve a porból.

- Báró úr - fordult hozzám -, a főprior úr jelenlétére áhítozik, minthogy estebédje immár véget ér. Kegyeskedjék követni és kivonni magát e bűzhöd szagból.

- Mely éppenséggel vetekszik - jegyezte meg sotto voce Pisseboeuf - ama poréval, melyet bizonyos orrok, amilyen finomak, sohasem szagoltak...

A pártus e nyila hiába találta el Guimbagnette-et háta közepén, meg sem rezdült bele, hanem

felvezetett a szolgálai szintről a nemesire, hol egy arannyal és bíborral bevont előszobából a félig nyitott ajtón át vagy negyven előkelő nemesurat láttam a szomszédos teremben ülni egy nagy asztal körül, lakomázva és cseverészve. Középen, egy trónforma széken a főprior, tizenhat éve virágjában, tejszín-rózsás bőrével.

- Guimbagnette úr - szóltam helyet foglalva egy piros bársonnyal bevont zsámolyon, amelyet elém tolt -, a főprior dűskálhat a pénzben, ha negyven személyt hívhat meg lakomára.

- Sajna, báró úr - emelte fel ismét kurta ujjait Guimbagnette -, sajna, nem így van! A főprior úr főképp adósságaiból él. Roppant könnyen bánik pénzével. Attól tartok, ezen a mai estén felemésztette egész havi javadalmát, melyet a király bőkezűségéből élvez, s ha nem tettem volna itt-ott egy aranyat félre, e percben éppen egyévi praecipuummal volna adósom a gazdám (e szép latin szóval, gondolom, a fizetését jelölte. És ha már úgyis zárójelben vagyok, hadd tegyem hozzá: e tekintetben tökéletesen megbíztam Guimbagnette-ben, valóban takarékosan bánt a főprior pénzével, nehogy úgy folyjon el keze közül e Pactolus-folyam, hogy még csak egy-egy patakocskát sem térít el belőle).

E percben elszóltította egy aranyos libériás lakáj, s ő elsietett, csapongó, tarka apródjai nyomában, kiknek nemigen láttam egyéb hasznát, mint hogy olyan ünnepélyességet kölcsönöznek jövés-menésének, ami megilleti egy vérbeli herceg majordomusát. S hogy magamra maradtam az előszobában, akarva-akaratlan végig kellett hallgatnom - lévén az ajtó félig nyitva - a lakomázók hangos beszédét, s ez nemigen különbözött - az udvari stílustól eltekintve - attól, amit két emelettel lejjebb, az istállóban hallhattam Pisseboeuftól. Mert másról sem beszéltek, csak Párizs másnapra tervezett bevételéről, és az ettől remélhető különös gyönyörökről, melyeknek árát a ligások asszonyai és javai fizetik majd még, az előbbiek testükkal, az utóbbiak prédaként. És különösen a hölgyekről szólva, kiket nem átaláltak néven nevezni, úgyhogy mondhatni, ki-ki kiszemelte s lefoglalta magának előre a magáét, mint mondtam, név szerint; ha nem jutottak is el addig, mint Pisseboeuf a maga ékesszólásában, ki bökjéről szolt a hercegnői micsodában, megfigyeltem, az urak képzelete sem riadt vissza oly pajzánságoktól, melyek hallatán olvasónőim pirulnának. Mindössze annyiban különbözött az urak beszéde istállószolgamétól, hogy a vacsorázók egyike-másika, óvatosan és álszent szavakkal, máris arról cserélt eszmét, egy oktávval halkabbra fogva hangjukat, kit hová fog kinevezni a király, erre vagy arra a tisztségre, kormányzásra, hivatalra, mihelyt visszanyerte hatalmát fővárosa felett, amiből kitetszett: egyesek vajmi türelmetlenül várják hűségük jutalmát. Hej, gondoltam magamban, Poussevent, Pisseboeuf! Kedves talpasaim! Ti nem alkudoztok, ha egyszer hűséget fogadtatok királyotoknak, a szerény mindennapi betevő falatért vitézül szolgáltok, vállalva a sebeket, s meglehet, a halált is.

Őszinte elképedésemre Guimbagnette nem egyedül tért vissza, hanem Larchant kapitánnyal, Biron marsallal, Clermont és d'Entragues urakkal, és kivel, no kivel?

Magával a királlyal! Láttára felálltam és mélyen bókoltam.

- Hát te, fiam, Siorac, nem vacsorázol a többiekkel? - kérdezte szokásos jóságával a király.

- Nem, jó uram - feleltem.

- Siorac báró úr inkább a szobájában vacsorázott, lévén fáradt - sietett közbeszólni Guimbagnette, nehogy megróják.

- Hát hányan vannak itt vacsorára, hogy ekkora lármát csapnak? - kérdezte a király, s maga elé tolva a kövér Guimbagnette-et, hogy őt meg ne lássák, bekémlelt az ajtónyíláson. - Gondolom, vagy harmincan.

- Negyvenen, sire - szolt Guimbagnette.

- Látja, atyám - fordult a király Biron marsallhoz -, a főprior kieszik a vagyonomból, de nem egyedül...

Mire nagyot nevetett a marsall, Larchant, Clermont és d'Entragues is, aminek én nem nagyon örültem, hisz Sancy svájci katonái még nem kapták meg a zsoldjukat.

- Guimbagnette - szolt a király a majordomusnak, ki elpirult afeletti büszkeségében, hogy a király megjegyezte a nevét -, mihelyt vége a vacsorának; de csakis az után, mondd meg dali unokaöcsémnek: jöjjön le hozzám a kertbe, mégpedig egyedül. Úgy értem, Siorac úrral együtt, ki az ő vendége - mosolygott rám. - Hanem várja be, Guimbagnette, várja be, hogy öcsém befejezze estebédjét, mielőtt szólna neki, hogy várom. Nem szeretném őt peccsenyítől megfosztani. Az ő korában nem győz enni az ember.

- Ó, sire - hajtott térdet a király előtt Guimbagnette -, megváratni őfelségét nem istenkísértés-e?

- Őfelségét nem kell sajnálni, hisz a marsall úr és a többiek társaságát élvezheti.

Azzal elvonult a király a kertbe, mely igen szép volt, lévén egy kanonok tulajdona, ki jóval több időt áldozott kertjére, mint imádkozásra, amint ezt Guimbagnette-től megtudtam, ki mindenáron velem akart maradni. Ez, az igazat megvallva, éppen nem volt ellenemre, hisz nem szűnt meg királyom dicséretét zengeni.

- Ó, báró úr - fuvolázta, s hangja még magasabb regiszterbe siklott, miközben kurta ujjacskáit mozgatta -, Isten óvja s oltalmazza III. Henriket Franciaország és szolgálai kedvéért, mert ezennel kijelentem, s Isten a tanúm rá: soha nem kívántak még inkább uralkodójukul senkit, mint őt kivételes jóságáért, melyet, ha eddig nem ismert volna, most szinte kézzelfoghatóan tapasztalhatott. Pro primo: kegyeskedett emlékezni nevemre, holott ha a főprior házában nagy ember vagyok is, az övében pusztán kis féreg vagyok; pro secundo: noha azon kapta rajta a főprior, hogy eltékozolja javadalmát, nem kárhoztatta könnyelműségéért, hanem inkább tréfálkozva megdicsérte nagylelkűségéért. Pro tertio: meghagyta nekem, hogy királyi jelenlétét csupán akkor jelentsem unokaöccsének, amikor az végzett az evéssel. Pro quarto: gondja volt uraságod vacsorájára, és mivel sajnálta, hogy meg kell váratnia (amiért önmagát nem sajnálta), kárpótlásul

unokaöccse társaságát kínálta fel uraságnak a vacsora után, s egyszersmind a magáét. Pro quinto: a főprior kedvéért odáig ment leereszkedésében, hogy hajlandó volt várni rá, holott az országos rangban mélyen alatta áll, s eközben a lehető legszívesebb szóval illette a marsallt és a kíséretében lévő többi urat. Báró úr, szinte elképzelhetetlen, micsoda záporát és harmatát árasztotta alig néhány perc alatt a jóságos és kedves szavaknak mindazokra, akik jelen voltak, s csakis azért áradhat oly magától értetődően és gyorsan ennyi kegy őfelségéből, mert szíve mérhetetlen mélységéből fakad, abból, hogy örökösen másokra van gondja...

E szavak hallatán, melyeket annyira helyénvalónak és okosnak találtam, hogy valósággal elragadtatásba ejtetek, úgy éreztem, elenyészik, amit komikusként láttam Guimbagnette-ben, és nőttön-nő megbecsülésem iránta. Nem lehet szemernyi aljasság sem abban, gondoltam, ki így dicséri embertársát, ha király, ha nem, tiszta lélekből, mit sem kicsinyítve s tagadva el erényei közül. Úgyhogy még a néhány aranyat is megbocsátottam neki, melyet el-elkapdosott röptében, mielőtt a szakadék elnyelte volna őket, hogy így biztosítsa, mint mondotta volt, az ő szerény praecipuumát.

E percben lépett ki az előszobába az, aki fent mondott szakadékot tele szokta tölteni. Igen szép volt és igen fiatal pompás, két sor gyönggyel díszített, halványkék selyemzekéjében, fehér arca erősen kipirult a sok ételtől-itáltól, fekete haja csodásan göndörödött csigákba, szeme ragyogott, ajka vérpiros volt. Guimbagnette mély bókkal járult elé, melybe azonban némi szeretetteljes családiasság is vegyült, közölte vele, ki vagyok, s hogy a király a kertben várja. Ezt hallván a főprior, ki igen szívélyes modorú volt és nagyon meggyerő, meggátolta, hogy térdet hajtson előtte, megragadta kezemet és azt az övében tartva, elmondta: hallott róla, miféle nagyszerű szolgálatokat tettem hőn szeretett bácsikájának és uralkodójának, a barikádok előtti időkben is, és a mostani harcokban nemkülönben, és igen megtisztelőnek tartja, hogy vendégül láthat Henrik parancsára.

Majd a kert felé vette útját, én követtem. Az imént, amikor a király kiment oda, épp csak egy pillantást vethettem a kertre, de csakugyan igen szép volt, közelebről megszemlélve, telve az évszakhoz illő virágokkal, melyek közül némelyik finom illatot árasztott, s itt-ott lámpások vonták titokzatos, tündéri fénybe a képet, mivel eddigre leszállt az éj, e július végi éjszaka. Az ösvény, melyen haladtunk, enyhe lejtéssel futott fel egy széles erkélyre, honnan a Szajna egy kanyarára láthattunk (ámbár valójában csak az alatt suhanó bárkák kivilágított vitorláit láthattuk a sötétben), és még távolabb Párizs fényeit, s a várost védő falakat, melyek tövében az ostromlottak nagy lánggal lobogó tüzeket raktak, hogy meggátolják az éjszakai támadást.

A király az erkély mellvédjére könyökölt, s arról cserélt eszmét Biron marsallal, hogy azt akarja, hogy serege teljes rendben vonuljon be Párizsba, és a város egyetlen lakosának se essék baja vagy kára; a katonák ne vegyenek el mást, csak amiért fizettek, hagyják békén a fehérszemélyeket, ha leányok, ha asszonyok; és el ne hangozzék egy árva sértés, fenyegetés, hencegés, mocskos vagy fülbántó szó mondott lakosoknak szánva, ha ligások, ha spanyolok, akkor sem. És végezetül, hogy ha mégis el kellene bánnunk néhány gonosszal, kik minden baj okozói, inkább száműzetés legyen a büntetésük, ne a bitó. Ezt hallván - mert Henrik, szokása szerint, igen tisztán ejtette ki a szavakat - a főprior, nehogy tapintatlanságot kövessen el, megállt Clermont és d'Entraques urak mellett (mint tudjuk, ez utóbbi később az apósa lett), és odaszólt nekik:

- Hogyan? Henrik még Montpensier úrnőnek is meg akar bocsátani, kiről azt mondta volt: tűzhalálra ítéli?

- Bizonyára ismeri Csorba mondását, ki a hercegnő kicsapongásaira célozva, így szólt: „Sire, felesleges őt tűzre vetni. Ég annak már az egész benseje.”

Mire mind neveltünk, a király meghallotta a nevetést, megfordult és magához szólította a főpriort, ki ifjúkora hevével és bájával sietett előtte térdet hajtani, és szívből jövő lelkesedéssel és szeretettel csókolta meg kezét. Ez mélyen meghatotta a királyt, ki rajongott unokaöccséért, ha balkézről való rokona volt is, s mivel Lujza királyné nem ajándékozta meg őt gyermekkel, jóformán édesfiának tekintette a főpriort.

- Atyám - fordult az öreg marsall felé -, kegyelmed vezetett be a hadtudományokba. Arra kérem, tegye meg ezt unokaöccsémel is. Azt akarom: híd legyen ő köztem és ellenségeim között.

Ez utóbbi szavak oly homályosnak tetszettek előttem, hogy mélyen emlékezetembe vésődtek, és egy évvel később megkérdeztem a főpriort: mit jelenthettek.

- Ó, jaj, magam sem tudom - s ez emlék könnyeket csalt elő szeméből, melyek lecsordultak üde orcáin. Talán azt akarta mondani Henrik, hogy nekem kell őt ellenségeivel szemben megvédenem - mint egy híd szokta, csata közben -, s egyszersmind lehetővé tennem számára, hogy ugyane hídon át hozzájuk mehessen és kibékülhessen velük. Annyi bizonyos: oly lekötözött ajánlott e szavakkal az öreg marsall jóakarata, hogy a mai napig határtalan fájdalom fog el, ahányszor ez emlékezetembe idéződik...

Ám hogy a királyra térjünk vissza: noha az éjszaka langyos volt és a kert gyönyörű, nem sokáig időzött ott, hanem elköszönt Biron marsalltól, meghagyta a főpriornak és nekem, hogy kövessük, és fent említett, enyhén emelkedő úton visszatért Gondi hajlékához, s minekutána megérkezett saját szobájába, hol egy ideig könnyedén elcsevegett a jelenlevőkkel, azt mondta: rég nem volt ennyire boldog, hisz Párizs itt van, karnyújtásnyira, és hamarosan megnyílik előtte, amiről biztosították, s ez annyit tesz, hogy az ország más rebellis városai is sorra visszatérnek hozzá, és újra felvirágozik országunkban a béke, szegény népe nagy megkönnyebbülésére, melyet annyira megtépzott ez a háború.

Minekutána ezt elmondta, és kicsit elgondolkodott, szép fejét vállára hajtva kijelentette: ez oly

boldog estéje, hogy nem akarja megrövidíteni, nem kíván máris ágyába térni, hanem inkább zenét hallgatni, és meghagyta a főpiorinak: hívja ide neki Dupont-t, La Clavelle-t, La Fontaine-t és Baillifot (kik mind az ő zenészei voltak) innen meg onnan, ahol szerinte találhatóak, ami pedig engem illet, elbocsát (kézcsókra nyújtva kezét), hisz igen fáradt lehetek hosszú lovaglásom után.

Tehát együtt távoztunk a Gondi-házból a főpiorral, és éppen áthaladtunk a palota udvarán az édes, csillag- és holdfényes éjszakában, amikor egy jakobita szerzetes megállította a főpior. Kis termetű volt, szakálla koromfekete, fején az a tonzúra, mely az ő rendjebeliéknél szokásos, szeme igen nagy, csillogó és merev. Eme fráter azt mondta a főpiornak, oly nyerseséggel, mely kissé meg is lepett, hogy sürgős és fontos megbeszélnivalója van a királlyal, s Brienne gróf küldte, ki a Louvre foglya, valamint Du Harlay, a parlament elnöke, kit a liga börtönbe vetett királyhűsége miatt.

Mire a főprior, kit egészen elképesztett, hogy valaki ily udvariatlanul mer hozzáfordulni, meglehetősen ridegen azt felelte: a király visszavonult éjjeli pihenőre szobájába, és senki nem juthat be hozzá, s azzal hátat fordított a barátnak. Az követte, pár lépéssel elmaradva és dühös, de érthetetlen szavakat mormolva.

- Ugyancsak nevetlen ez a jakobita - mondtam, amint a kapun kiléptünk. - Mit gondol, nagyuram, fogadni fogja őt a király?

- Bizonyosan - felelte a főprior. - A király, kit a liga urbi et orbi eretnokséggel vádol és a pápa kiátkozott, nem tűrné el, hogy azt mondják rá: elutasított egy szerzetest. Henrik imádja a barátokat. Sokszor hallottam tulajdon szájából: a szerzetesek látása oly gyönyörűséggel tölti el, mint testének kéjes cirógatása.

- Ez igen különös vonás egy ilyen nagy királynál - mondtam, némi töprengés után.

- Ez azért van - mosolygott a főprior -, mert Henrik jobb prior, mint én vagyok, hiába az a címem. Mint tudja, kedveli a manrézákat, cellákat, a darócruhát és az önsanyargatást. Úgyhogy addig látogatta a kolostorokat, hol lelki békére lelt, míg félig-meddig szerzetes lett maga is, s így meglehet: igen jól esik neki egy társának látása.

Az alább következő s itt olvasható oldalak leírása előtt némi fáradságomba és küzdelmembe került kideríteni, ki volt valójában ez a különös barát, mert ama gyáva merénylet után, melyet hön szeretett uram felszentelt személye ellen elkövetett, az általános zűrzavar és düh közepette miszlikbe aprították, így perét immár csupán holttesteme ellen folytathatták le, s az nemigen vallhatott cinkosairól és parancsolóiról, kik e tette rábírták; mindazonáltal kétség sem fér hozzá, hogy a liga és a Guise-ek keze volt e gáztettben, mely egyfelől bosszú volt pártjuk fejének kivégzéséért, másfelől szörnyű csapást mért a királyság ügyére.

Ez a Jacques Clément - hisz ideje őt nevén neveznünk, ámbár e név igen rosszul illik sötét szándékaihoz - egy évvel korábban lépett be a jakobita barátok sensi kolostorába; onnan került aztán a Szent Jakab utcai kollégiumba teológiát tanulni. Ámbár nem volt éppen buta, ahhoz elég együgyű volt, hogy rágatlan lenyelje a dühödt párizsi prédikációkat, amelyek naponta felszították a szent szószékek magasából a katolikusok utálatát a „zsarnok” Valois Henrik iránt, amiért megölette. Guise herceget a Negyvenötökkel, és istentelen szövetségre lépett a „visszaeső eretnek” navarraival. Jacques Clément, kit ily módon örökösen izgatott és emésztett szent haragja, egy szép napon elkezdte hevesen bizonygatni szerzetestársainak, hogy a zsarnoknak meg kell halnia, és pedig csakis az ő kezétől, és annyira elszánt volt, hogy társai kinevették, hisz kicsi volt és beteges, és véres dicsekvéséből gúnyt űzve csak így nevezték: „Clément kapitány”.

Volt azonban ezek között a szerzetesek között egy, ki ugyancsak a sensi kolostorból jött, mint Clément; Chantebiennek hívták, s nem volt oly ártatlan, mint a nevéből gondolhatnánk, mert minekutána megfigyelte, hogy tanuló társa rendszeren a kápolna főoltára mögött imádkozik, nagy ravaszul egy szócső segítségével természetfölötti hangokat adott ki magából, s megparancsolta Clément-nak: készüljön föl a vértanúságra, mivel az Úr őt szemelte ki arra, hogy megölje kard által Franciaország zsarnokát.

Attól fogva Clément folytonosan hallotta e szavakat álmatlan éjszakáin cellájában, hol, mondta volt, valami folytonosan ösztökelte, nógatta, s minduntalan azt ismételtegette: Jacques testvér, tedd meg!

Mindazonáltal, mivel aggályai voltak a neki imígyen megparancsolt gyilkosság jogos volta felől, kétszer is megvallotta a dolgot perjelének, Émile Bourgoing-nek, ki igen különböző tanácsokkal látta el: az első alkalommal elriasztó, a második alkalommal ösztönző tanáccsal.

Meghallgatta valaki gyónását - mesélte előzőleg Clément a perjelnek, némi csalással élve, ami megszokott a szerzetesek között -, ki meg akarja ölni Valois Henriket, de csupán az egyház tanácsa és véleménye alapján szánna rá magát.

Amire Bourgoing előbb azt felelte:

- Fiam, ez az ipse gúnyt űz belőled. Ha meg akarná tenni, amit mond, nem beszélne róla.

Hanem amikor valamivel később Clément új rohamra indult, ezúttal is állítólagos gyónója nevében, a perjel éppen ellenkezőleg nyilatkozott, és úgy beszélt, hogy minél jobban megerősítse elhatározásában:

- Fiam - szólt -, adj a lelki gyermeke tudtára Isten nevében, hogy ha nem azért teszi meg azt a dolgot, hogy személyes bosszút álljon avagy abból valamiféle hasznot húzzon, hanem csak és csupán Isten dicsőségére, s mert buzgó híve hitének, a békének és hazájának, cseppet sem kell attól félnie, hogy lelkiismeretén foltot ejt, ellenkezőleg, nagy érdemeket szerez. És ha belehal, semmi kétség: üdvözülni fog és boldog lesz.

Itt Bourgoing perjel lesüllyedt Chantebien színvonalára, hisz nemcsak az egyház és az Úristen egyetértéséről biztosította Clément-t, hanem attól sem riadt vissza, hogy a természetfeletti hangok mintájára

a vértanúság koronájával kecsegtesse, ha valóra váltja vérszomjas tervét.

Ki ismerte Bourgoing-t, azt egy cseppet sem lepi meg álszent buzdítása. Nemcsak a teológia doktora volt s rendjének egykor tartományfőnöke, hanem túlbuzgó és ádáz ligás is egyben, ki 1589-ben, amikor a navarrai megint megtámadta Párizst, nem restellte csuháját vértre-sisakra felcserélni, és a lövészárkokba leszállni - hol egyébként foglyul ejtették a királpártiak, felismerték, Tours-ba vitték, bíróság elé állították, s Jacques Clément-nal való cinkossága alapján halálra ítélték, majd felnégyelték.

Am ez az eszeveszett pap okos ember volt. S alighanem arra a belátásra jutott Jacques Clément első és második vallomása között, hogy ez a satnya, nyomorult fráter, kit a kolostor egésze bolondnak és egzaltátnak tartott, hozzásegítheti a ligát, hogy valóra váljék a nagy terv, melynek teljesüléséért fohászkodott szentmise alkalmával minden fővárosi prédikátorocská: Valois Henrik megöletéséhez.

Nos, amikor a gyilkosságot már végrehajtotta ez a kolostorok rejtekében kikovácsolt szerszám, s pár nappal később valaki jelentette Montpensier hercegnőnek hön szeretett gazdám halálát, az a nyakába ugrott eszeveszett indulatában, összecsókolta, és azt kiáltozta:

- Haj, barátom, Isten hozott! De csakugyan igaz a hír? Csakugyan halott ez a gonosz, ez a pimasz, ez a zsarnok? Istenem! Mekkora örömet szerzett nekem! Csak egyet sajnálok: hogy nem tudta meg, mielőtt meghalt volna, hogy ez az én művem!

Olvasóm, ez az utolsó szeme a cinkosságok ama láncolatának, mely a szerencsétlen szerzetest körülfonta, s Szent Jakab utcai kolostorából elvezérelte a saint-clond-i Gondi-házba. Chantebien fráter, ki oly ügyesen cselekedett, amilyen gonoszul gondolkodott, és jól tudta, hisz még Sensből ismerte Jacques Clément-t, milyen együgyű és izgulékony, aljas csellel elültette fejébe küldetése gondolatát. S mivel ez a küldetés valóságos rögeszmévé vált a fráter féktelen lelkében, Bourgoing perjel, ki néhány hónappal később bebizonyította: az ő szemében az ima meghosszabbítása a muskéta, ráébredt, micsoda hasznót húzhat e vérszomjas tévképzetből, ezt tudatta Montpensier hercegnővel és a mennybéli üdv ígéretével megnyugtatta „Isten küldöttének” háborgó lelkiismeretét. Montpensier hercegnő, ki fél lábára sántított, hanem az esze kereke hibátlanul járt, lévén machiavellistább Machiavellinél is, kitervelte, hogyan s mi úton-módon juttathatja ki Jacques Clément-t az ostromlott Párizsból, hogyan csempészheti át az előőrsökhöz, s juttathatja be a királyhoz.

Ellentétben Jacques Clément-nal, ki őrző álmaiban a mártíromság koronájára áhítozott, szüntelenül sanyargatta önmagát, böjtölt, imádkozott, meg-megkorbácsolta magát cellájában és mit sem tudott a világról, Montpensier hercegnő mindent tudott róla. Lévén igen rangos hölgy és bejáratos az udvarba, mint Lujza királyné rokona, ki bár gyűlölte, jól ismerte hön szeretett uramat és furcsa és sajátos előszeretettel a szerzetesek iránt, tudta: aki csuhát hord, bármikor és bárhol bizonyosan a király elé kerülhet, s ehhez nem kell más, csak elfogadható ürügy. Erre is rálelt, bevezetvén Clément-t a Bastille-ba - hová senki más be nem juttathatta, csak ez a nő - és ott összehozta a királpártiakkal, akiket a Tizenhatok oda bebörtönöztek, mielőtt Párizs ostroma megkezdődött, közülük is a legjelesebbekkel, a parlament elnökével, Du Harlayval és Paullal, Antoine Portailnak, a király kirurgusának idősebbik fiával. Ennek utána Clément felkereste Portail édesanyját (kit a Tizenhatok nem tartottak szükségesnek tömlőcre vetni), s a könyörület nevében hírt vitt neki fiáról. Valójában mindezek a találkozások csupán azt a célt szolgálták, hogy ha valaki netán vallatóra fogná Saint-Cloud-ban Clément-t, ő hihető és igaz válaszokkal tudjon szolgálni.

A király igen nagy becsben tartotta Du Harlay elnököt, ki gyémántnál is keményebb hűséggel ragaszkodott uralkodójához, a ligások és a Tizenhatok könyörtelen hajszája ellenére, mint ezt egész Párizs tudta. Az ő neve egymagában elég volt, hogy megnyissa a király ajtaját, egy kezétől származó levél pedig a királyi szobáét is. Minthogy Clément nem mondott semmi érdemlegeset bastille-beli látogatása alkalmával Du Harlay elnöknek, ez a levél sohasem íródott meg, de Montpensier hercegnő, kinek palotája vagy tíz éve valóságos gyárrá változott, hol hamis papirosokat fabrikáltak és hamis híreket, melyekkel ő elárasztotta Párizst, hamisított egy alkalmas levelet titkárjai kezével, italicus betűkkel; melyeket könnyű utánózni, lévén olyanok, mint a nyomtatottak. A mintát hozzá egy írásról vették, mely csakugyan az elnök kezétől származott és a zsebében lették meg, amikor lefogták.

La Guesle prokurátor, ki olvasta a levélkét, melyet állítólag Du Harlay intézett a királyhoz, emlékezetből idézte nekem. Íme:

„Sire, e levél vivője elmondja majd felségednek, milyen állapotban vannak hívei és miként bánnak velük, mindazonáltal ez sem gátolja őket abban, hogy alázattal szolgálni akarják felségedet, s talán nagyobb is a számuk, mint felséged hiszi. Most adódna egy igen jó alkalom, melyről kegyeskedjék akaratát kinyilvánítani, s arra kérem illő alázattal felségedet, higgyen el mindent, amit e levél vivője mond.”

Ez a hamisítvány igen ügyes volt, és alkalmas arra, hogy a legnagyobb mértékben felkelte uram érdeklődését, hisz Montpensier hercegnő is tudta, a király azt reméli, a párizsi royalisták megnyitják előtte a város egyik kapuját. Ezért is vetették börtönbe őket az ostrom kezdetén.

Azonban lévén a város körülfogva a két király csapatai által, Jacques Clément-nak úgy kellett átcsúsznia az előőrsök között, hogy vissza ne kergessék és el ne fogják. Ekkor támadt Montpensier hercegnőnek az az eszméje, hogy Brienne grófhoz küldi el Clément-t. A gróf ugyan royalista volt, de lagymatag és nemtörődöm ember, ezért méltatták arra a kegyre, hogy nem börtönbe csukták, hanem a Louvre egyik szobájába, szolgáitól, káplánjától és szekretáriusától körülvéve.

A kisjakobita, kit alaposan kioktatott a hercegnő, felkereste a gróf embereit, és tőlük kért egy úti levelet Orléans-ba, hová, mint mondta, rendje érdekében kellene utaznia. A szekretárius el akarta utasítani, a káplán azonban ragaszkodott hozzá, hogy megírja, azzal argumentálva, hogy az uraság sem kifogásolná, hisz egy szerzetesről van szó. És csakugyan, minekutána elkészült az úti levél, Jacques frátert bevezették Brienne grófhhoz, ki éppen ebédelt, azaz már a gyümölcsnél tartott, és szó és kérdés nélkül aláírta az okiratot, annyira megbízott a fráter igazmondásában, szerzetesi mivolta folytán.

Egy hitbuzgó örült, egy daróccsuha, Du Harlay elnök hamisított levele s egy igazi úti levél, melyet egy szélelbélelt alak állított ki: ezekből az elemekből és összetevőkből állította elő Guise néne a királygyilkosságot. A sátán útjai, akárcsak Istené, egyszerűek, különösen ha még eszköze is az együgyűségig egyszerű. Ugyan ki gyanakodott volna e satnya, alázatos, örökösen térdet hajtó kis szerzetesre, ki szemét lesütve járkált, s kezét csuhája ujjába dugva - ahová, mellesleg, egy kést is elrejtett?

Jacques de la Guesle, a király tanácsosa és főprokurátora a parlamentben - egyike volt azoknak a hű royalistáknak, kik követték a királyt Tours-ba, minekutána Párizsból elűzték őket a barikádok napján, s eltéphetetlenül az övéhez kötötték sorsukat, jóban-rosszban - végtére eljutott Saint-Cloud-ba öfelsége hadseregével. De la Guesle úr párizsi volt (városi házáat a liga ugyanúgy kifosztotta, távozása után, mint az enyémet), s egy nyaralóházzal is bírt a fővárostól délre, Vanves község szomszédságában. Minekutána július 30-án szabadságot kért és kapott a királytól, hogy megnézzze, nem fosztották-e azt is ki a ligások vagy a hugenotta katonák, kik egy ideje arrafelé táboroztak, örömmel konstatálta, hogy szomszédai jóindulata folytán épen megőrződött vidéki háza hála nekik, senki nem nyúlt sem a házhoz, sem a gyümölcsöshöz, a szénát rendben lekaszálták, s jószágai is épek voltak. De la Guesle úr, kit fivére, Alexandre is elkísért útjára, nagy gyönyörűséggel aludni tért házában, s másnap reggel nem győzte köszönni szomszédai jóságát, kiket szép szavakkal ajánlott az ott táborozó hugenotta csapat vezetőjének jóakarátába, majd nyeregbe ült, s bátyjával párban lovagolva megindult a Vanves-ból Saint-Cloud-ba vezető úton, mely, mint tudjuk, Issyn és Vaugirard-on át vezet.

Akkoriban nem ismertem még de la Guesle urat, csupán két évvel később kötöttünk közelebbi ismeretséget, a tanácsos úr ugyanis barátságába fogadott, amiért őszintén elmondtam neki egy beszélgetésünk alkalmával, hogy nagyapám patikus volt, s családom nemessége ezen az ágon apámtól ered, ki azt a csatatéren vívta ki magának, s én magam pusztán vagyontalan másodszülött voltam, orvostudományban gazdagabb, mint pénzben, míg a király báróvá nem ütött bizonyos szolgálatok fejében, melyeket neki tettem.

Elbeszélésem megnyerte de la Guesle úr tetszését, lévén az ő nagyapja is csak takács, ki elég aranyat gyűjtött össze, hogy megvásároljon fiának egy tisztséget, s az, abban meggazdagodván, halála után elegendő vagyont hagyott az ő fiára, vagyis őrá, hogy megvásárolja jelen, hivatali nemességét, melyre igen büszke volt, s azt remélte, ez olyan lépcsőt kínál fiának, honnan az feljuthat oda, ahová én már eljutottam. Mert de la Guesle úr ugyan megvetette a karddal szerzett nemességet, mivel tudatlannak és henyének találta az odatartozókat, mindazonáltal irigyelte és be akarta oda juttatni utódát, lévén országunkban ez a rend az övé fölött álló és a királyhoz közelebb eső. Ezért aztán mihelyt megtudta, hogy én is a munkás nemtelenek közül származom, akárcsak ő, csodálata irántam megkétszereződött: csodált mint orvost, és csodált mint bárót.

Természetét tekintve de la Guesle úr komoly és óvatos volt, szava megfontolt, mozgása lassúdad. Szakálla nagy volt és fekete, és puritán kis gallérja fölött egy ezüstórát viselt láncon, amelyre minduntalan rápillantott. Sokáig nem akarta elmondani, hogyan találkozott július 31-én Jacques Clément-nal, mert azóta is szörnyű lelkifurdalást érzett amiatt, hogy ő volt az a gyanútlan eszköz, ki a gonosztevőt áldozatához bebocsátotta, ám amikor végre legyűrtem ellenállását, sokat és részletesen mesélt róla, mintha valamiképpen megkönnyebbült volna attól, hogy végre feltárhatja okok és hatások ama hihetetlen láncolatát, melyek folytán halálba küldte királyát, holott annyira szerette és oly hűséggel szolgált a barikádok napja után is, tulajdon érdekei rovására.

- Barátom - bökte meg a térdemet de la Guesle úr, ki éppen szemközt ült velem kandallója előtt -, nyilvánvalóan az ördög maga hozta az utamba ama pokol szülte teremtményt, s hogy jobban megtéveessen, Isten szolgájának álcázta. És maga a sátán - bökött ismét térdemre - használta ki ördögien erényeimet s a király szolgálatában való buzgalmamat, hogy siralmas célját elérje. S aki megfigyeli, hogyan követték egymást és zajlottak az események, nem juthat más eredményre, csakis erre. Figyeljen ide! Megjövök Alexandre fivéremmel Vanvesből, igen elégedetten, hogy nyaralóházamat épen találtam, s Saint-Cloud-ba igyekezhén Vaugirard-on át, mondott községtől alig félmérföldnyire, délután négy és öt óra között (s miközben ezt mondta de la Guesle úr, kinek véreben lehetett a pontosság, jobb kezével megsimogatta a nyakában hordott óra ezüsttokját), utolérék egy két katona kísérte jakobita szerzetest - ők gyalog mentek, én lovon. Nem írom le a jakobita külsejét, hisz kegyelmed is találkozott vele.

- De csak futólag és holdfénynél - vetettem ellene.

- Nos - de la Guesle úr szembeszökő viszolygással fogott hozzá a királygyilkos leírásához -, kis termetű volt, satnya, szakálla rövid és fekete, tonzúrája a szokásos s a szeme nagy.

- Fekete; csillogó és merev?

- Fekete, annyi bizonyos - bólintott de la Guesle úr -, és nagy, vagy legalább nagynak tetsző, sovány arcában. Hogy csillogó és merev lett volna, arra azonban nem emlékszem. Az is igaz - folytatta -, hogy ez a

Clément többnyire földre sütötte a szemét. Tudja, milyen alázatot tettetnek ezek a jakobiták!

- Hát az arca? - kérdeztem, mivel ez a leírás nem elégített ki, és rá akartam bírni a tanácsost: írja le pontosabban.

- Nemigen mondhatok többet róla - felel de la Guesle úr, meglehetősen megütközve makacskodásomon. - Leginkább kellemetlennek mondanám az arcát. Facies despicabilis - tette hozzá latinul. - Nem butának találtam, amikor meghallgattam, hanem együgyűnek, tökéletesen ártalmatlannak. Haj, barátom, barátom - folytatta, nagyot sóhajtván -, ezzel vezetett félre az ördög. De folytatom. Megtehettem volna, amikor e barátot megláttam a két katona közt, hogy nem törődöm vele, hanem folytatom utamat, és Isten adta volna, hogy ezt tegyem. Lévén azonban a király főügyésze az ő parlamentjében, lelkiismeretem parancsára igyekszem mindenütt, ahol lehet, tudakozódni őfelsége alattvalóinak tetteiről s magatartásáról, tehát megmondtam a két katonának, ki vagyok, és megkérdeztem tőlük, mit akarnak ezzel a baráttal. Mire egyikük azt felelte, hogy ők Coublans regimentjéből vannak, s ez a jakobita jelentkezett előőrseiknél, azt állítván, hogy kiszökött Párizsból avégből, hogy a királyt felkeresse s hírt adjon neki szolgálatáról, s egyébként is felmutatta úti levelét, melyet annak rendje-módja szerint Brienne gróf írt alá, aminek láttán tisztjük meghagyta nekik, kísérik a szerzetest Saint-Cloud-ba, aminek ők a maguk részéről éppen nem örülnek, lévén az út hosszú, s ők gyalog mennek, s ugyanígy kell majd visszatérniük még az éj leszállta előtt táborhelyükre. Ezek hallatán, s mert úgy láttam: a kis csuhás is fáradt a hosszú gyaloglástól, azt javasoltam a katonáknak, részint mondott szerzetes csuháját respektálva, részint velem született jóakaratom folytán (melyet megint csak kihasznált az ördög, hisz rendes szokása vérszomjas terveihez hajlítani a derék ember erényét csakúgy, mint az útonálló bűnét), hogy nyeregkápámra ültetem a jakobitát és magam viszem őt Saint-Cloud-ba. És ezt is tettem, a katonák hálálkodása közepette, ezt - s ez emlékre összeszorult a torka -, jaj nekem.

- Uram - mondtam, látva, hogy de la Guesle úr lelkét a mai napig kínozza és háborgatja, hogy ő volt az, ki által a baj megesett -, mindenki úgy véli: ha kegyelmed nem veszi is fel nyergébe Jacques Clément-t, bizonytalannal eljutott volna mindenképpen őfelsége elé, mivel a király annyira szerette a szerzeteseket.

- Ez igaz - de la Guesle urat kissé megnyugtatták és megvigasztalták szavaim -, ám az mégiscsak sért és bánt engem, ki a király főprokurátora voltam a parlamentben, hogy így átejtethett egy eszetlen kis szerzetes.

- Eszetlennek látta?

- Nem butának, csak együgyűnek. Annyira, hogy az ember azt gondolta volna: a royalisták, akik őt hozzánk küldték, kényszerűségből választották ki őt, jobb híján. És hogy is juthatott volna eszembe, hogy nem Du Harlay elnök küldte a Bastille-ból, hol fogolyként őrizték, amikor átnyújtotta nekem azt a levélkét s én felismertem az elnök írását? És még a levéllel sem értem be. Lakásomban hosszan vallattam s faggattam Clément-t, lassú tűzön forgatva a nyársat, ám ő mindenre meg tudott felelni. És ugyan mikor találkozott az elnökkel, atyám? - kérdeztem.

- Tegnapelőtt. És ott láttam a Bastille-ban René de Rouillet urat is, a Sainte-Chapelle kanonokját és a parlament tanácsosát. És Paul Portail urat is, a király kirurgusának, Antoine de Portailnak édesfiát.

- De hogyan juthatott be a Bastille-ba?

- Portail úrnő révén, ki odaküldött két-háromszor is, fia után tudakozódni, minthogy ő maga nem léphetett be a börtönbe, lévén gyanús személy.

- Ekkor behívtam Antoine Portailt - folytatta de la Guesle úr -, és azt mondtam neki: „Uram, íme egy szerzetes, ki hírt hoz kegyelmednek párizsi családjáról.”

- Haj, csakugyan találkozott a feleségemmel, atyám? - kiáltotta a kirurgus.

- Két-háromszor is - felelte Clément -, amikor is üzenetet vagy levelet vittem neki fiától, Paultól, kivel a Bastille-ban találkoztam, s ki oly jól van, amennyire lehet. Ami uraságod hitvesét illeti, ő igen bánatos és nyugtalan. Továbbá kénytelen volt ötszáz aranyat kifizetni az úr egyik bérlőjének, ki odahagyja a birtokot, melyet uraságodtól bérelt Párizs mellett.

- És ez igaz volt, barátom - folytatta La Guesle -, nagyon is igaz, Portail maga erősítette meg nyomban, és ez tette bizonyossá a szememben, hogy Clément nem csaló avagy kém, tehát hihetünk szavainak, akármennyire együgyű is. És úgy tetszett, amit a királynak jelenteni kíván, személyéről szólván, az a lehető legfontosabb. Szerinte ugyanis Du Harlay elnök azt izente: a Párizsban rekedt royalisták készek elfoglalni egy kaput és megnyitni hadunk előtt. Clément hajlandó megnevezni a kaput, a napot és az órát is, de a király és csakis a király előtt. Ettől nem tárgított.

- Haj, barátom, barátom - emelte hirtelen rám könnybe lábadt szemét La Guesle úr -, mi lett volna a kötelességem? Mit tett volna a helyemben kegyelmed?

- Pontosan azt, amit uraságod, tudván, mint kegyelmed is - feleltem -, hogy a király hírére vette egy royalista összeesküvésnek Párizsban, mely arra irányult, hogy egy kaput a kezére játsszon, és alig várta a hírt e dologról.

- Kilenc órákor - de la Guesle úr szokása szerint megérintette jobb kezével óráját, de nem pillantott rá, hanem folytatta: - Kilenc órákor este felkerestem őfelségét, ki éppen vacsorázott, s előadtam neki a dolgot. Azt felelte, fogadni fogja Clément-t, ám nem aznap este, mivel szándékában áll vacsorája befejeztével felkeresni a főpriort és zenével üdíteni fel lelkét. Hanem okvetlenül hozzam el őt másnap reggel nyolcra, és elsőnek vele fog szólni, minden más ügyet félretéve.

De la Guesle úr eztán elnémult. Arca nyugodt volt és összeszedett, ámbár igen bánatos; szemét a

tűzre szögezte. S mivel én a magam részéről ugyancsak hallgattam s a folytatásra vártam, ő megérezte várakozásomat, rám nézett, s ámbár udvarias, de meglehetősen rideg hangon hozzátette:

- A többi felesleges elmondanom, Bellegarde úrtól megtudta, ki jelen volt a gyilkosságnál, ahogy jómagam is.

Ha olvasóm még nem feledte el, amit a blois-i eseményekről elbeszéltem, bizonyára jól emlékszik Bellegarde úrra, őfelsége főlovászára, kit ez okból csak úgy emlegettek: a Nagy. Igen daliás úr volt s nagy szoknyavadász, jobban mondva inkább talán eme szoknyák vadásztak őrá, máskülönben komoly és hallgatólag természetű, és ha szerelmeihez hűtlen volt is, annál hívebb királyához. Egyszóval minden tekintetben tökéletes nemesúr lett volna, ha nem szenved telente ugyanabban a bajban, mint Csorba, a bolond: orrán örökösen ott rezgett egy csepp, zekéjét veszélyeztetve, s ez volt az oka, hogy a király, kit ez roppantul idegesített, folyton korholta, noha nagyon szerette és sokra becsülte.

Én a király előszobájában találkoztam Bellegarde-dal, pár perccel a gyilkosság után, mialatt a király kirurgusai, Portail és Pigret, az orvos, Le Febré segítségével a király sebeit vizsgálták odabent a szobában; a sebet, melyet Clément kése ejtett. Be akartam menni a király szobájába, de ezt elutasította a Negyvenötök közül hat, kik ádázul őrizték az ajtót, és ismertek ugyan, csak hogy nem mint őfelsége orvosát, mivel Blois-ban, hol közöttük rejtőztem, egész más szerepet játszottam, mint ezt korábban már elbeszéltem. És mert azt gondoltam, úgysem vehetnék hasznomat a bent folyó vizsgálatnál, hisz nem vagyok kirurgus, nem hozakodtam többé elő e kéréssel, hanem behúzódtam egy beszögellő üvegablak mellé, honnan a kertre nyílt kilátás, s ott leltem Bellegarde-ot, ki forró és keserű könnyeket ontott, úgy hogy átfogva vállát, megpróbáltam lelket önteni belé, noha magam is roppant levert voltam. Ő egy pillanat múltán felhagyott görcsös zokogásával, s mert hirtelen eszébe jutott, hogy orvos vagyok, halk és rekedt hangon megkérdezte tőlem, kigyógyulhat-e valaki egy sebből, mely hasának alsó részén érte.

Amire én titokban megremegtem, mert addig nem sikerült megtudnom, hol sebesült meg a király, hisz útközben bárkivel találkoztam, az egy szót nem bírt szólni, csak sírt, jajgatott vagy káromkodott. De bármit éreztem is a lelkem mélyén e gyászos hír hallatán, melyet Bellegarde a tudomásomra hozott, látva, mekkora aggodalommal fürkész Le Grand úr, nem akartam őt még jobban kétségbe ejteni, tehát azt mondtam:

- Igen, ha a kés nem járta át a beleket.

- Istennek legyen hála! - kiáltotta ekkor Bellegarde, kinek szép arca felderült, noha könnyben ázott -, akkor Henrik megmenekült! Mert a gyilkosság után tulajdon szememmel láttam: újra meg újra belenyúlt a sebbe, és kijelentette: beleit nem érte sérülés. Egyébként sem fájt semmije, és hallottam, amint azt mondta a főpriornak, mihelyt az megérkezett: „Ezek a gonoszok meg akartak ölni, de Isten megóvott gazságuktól, ez semmiség.”

Bellegarde megnyugodott, láttam, s hangja is megjött (addig elfojtotta a zokogás), tehát megkérdeztem tőle, hogy eshetett meg ez a dolog, hisz Henrik a Negyvenötök között élt, kik közül egyesek a galérián aludtak, mely szobája fölött futott, s Du Halde pedig mellette hált, egy kis ágyon.

- Haj, egyes-egyedül Henrik szokott jósága és könnyelműsége miatt eshetett meg a dolog. Jósága ölte meg! Vagy sebesítette meg - tette hozzá elsápadva, mintha megharagudott volna önmagára, amiért ilyen baljós szó csúszott ki a száján, újraéledő reményei közepette.

- Mint tudja, Siorac - folytatta, büszkén felszegve fejét -, estenden az én dolgom és csak az enyém összehúzni a kárpitot a király ágyán, és reggelente én vonom szét. Du Halde óvakodnék megtenni, mert bár ő az első inas, tudja, hogy ez az én privilégiumom. És mivel a király meghagyta nekem tegnap este, amikor zenészeit elbocsátotta, hogy ma reggel, augusztus elsején hét órakor keressem fel, mikor órák pontosan hetet mutatott, beléptem s az ágyhoz tartva félre akartam vonni a kárpitot, Du Halde felpattant kis ágyáról, és odasúgta nekem, ne tegyem, a király mélyen alszik, majd ő hív, mihelyt Henrik felébred.

Akkor kiléptem a szobából, s mivel az ég tiszta volt és a nap is felkelt már, kimentem a kertbe friss levegőt szívni, és ott találtam La Guesle-t, ki e szörnyeteg fráter társaságában járt fel-alá. Abban a percben, az igazat szólva, nem láttam őt szörnyűnek, hisz kicsi volt és satnya, és éppen Bonrepaus uraság lakájával beszélgetett, ki ott volt, és együtt törték és majsolták a mogorót. La Guesle a fülembe súgta, ki ez a fráter, honnan jön és mit akar mondani a királynak. Jobban megnéztem őt magamnak, ám semmi különös nem láttam rajta, hacsak a szemét nem, mert az nagy volt, fekete és csillogó. Minden más tekintetben oly nyavalyás volt, sovány, satnya és sikerületlen, hogy senki nem gondolta volna: az emberfajnak ez a selejtje megingathatja egy nagy ország trónusát, ám Istennek hála, ez nem is lesz így, és tíz nap múlva Henrik újra lóra ülhet, hisz belei sértetlenek.

- Isten hallgassa meg kegyelmedet, Bellegarde! - feleltem én szemlesütve.

- Jaj - kiáltotta Bellegarde -, miért is nem forgathatom vissza az idő kerekét, tudván, amit tudok, s miért nem térhetek vissza újra abba a kertbe, La Guesle-lel és a pokol eme küldöttével, kit ott helyben felnyársaltam volna, átlátva tervein tisztánlátó szememmel. Azonban vak voltam akkor, mint mindenki, és amikor Du Halde szólt, hogy őfelsége felébredt, fürgén besiettem és széttártam az ágy kárpitját, némiképp szertartásos és ünnepélyes mozdulattal, mivel így illő, hisz ezzel kezdődik királyom napja, s megkérdeztem őfelségétől; mint minden reggel, hogy hogy érzi magát. Amire ő azt felelte vidáman, annyira felvillanyozta a gondolata is annak, hogy visszanyeri Párizst és az ő Louvre-ját, hogy kitűnően. Énutánam Du Halde is feltette neki ugyanezt a kérdést (mert így kívánja az etikett), s őfelsége tréfálkozva ráfelelte, annyira jó volt a kedve: „Jól, Du Halde, jól! És még jobban leszek, ha idehozod a szobaklozetomat.”

Du Halde megparancsolta két lakájnak, hozzák be a mondott lyukas széket, s mivel őfelsége meztelenül ült rá - meleg nyári éjszakákon mindig így szokott volt aludni, Du Halde egy hálóköntöst terített a vállára, és behozta neki Michel de Montaigne Esszéit, mivel a király reggelente, emésztőszékén ülve, rendszeren elolvasott néhány oldalt mondott könyvből, hogy ezek egész napra szájába idézzék az értelem és a szép beszéd ízét. „Du Halde - mondta őfelsége -, hívd be azt a szerzetest, akit La Guesle kísért ide. Megígértem, hogy elsőnek őt fogadom ma.”

Du Halde megkereste a kertben La Guesle-t és mondott szerzetest, és visszatért velük. Előbb leültette őket a Negyvenötökkel a királyi szoba feletti galérián, mivel nem akarta megzavarni Henriket olvasás közben. Hanem őfelsége meglátta őket, amint felnézett, visszaadta Du Halde-nak a könyvet, és meghagyta neki, vezesse be látogatóját.

Am ahogy a küszöböt átlépték, La Guesle úr intett a jakobitának: ne lépjen közelebb a királyhoz, kivette kezéből Brienne gróf úti levelét és Du Harlay elnök levelét; őfelsége mindkettőt nagy érdeklődéssel olvasta el, s ha jól láttam, a másodikat, az elnök levelét kétszer is.

„La Guesle - szólt őfelsége -, hadd jöjjön közelebb eme jakobita!”

La Guesle engedelmeskedett, mindazonáltal a jakobita és a király közé állt. Én de la Guesle úrral szemben álltam, úgy értem, Henrik jobbján, ez volt rendes helyem az audienciák alatt, legalábbis akkor, ha jelen lehettem.

„Nos, barátom - kérdezte a király -, mi mondanivalója van számomra?”

„Sire - felelte a szerzetes halk, de eltökélt hangon -, az elnök úr jól van és kezét csókoltatja. Az üzenetet, mellyel megbízott, azonban csak felséged fülének szánta, tehát csupán négyszemközt mondhatom el felségednek.”

„Hát ez mi? - kiáltotta mintegy felháborodottan La Guesle úr. - Beszéljen bátran, barátom! Nincs itt senki, kiben őfelsége tökéletesen meg ne bízna.”

Am e szavak hajszára sem ingatták meg a jakobitát, ki nemet intett, s alázatos hangon, lesütött szemmel közölte: így hagyták meg neki, ő nem tér el a parancstól, vagy őfelségével szól, vagy nem mond semmit.

Ezt hallva, s látva, hogy a fráter eltökélte: nem enged, a király, szokásos jóakarásával (el kell-e újra ismételnem?) azt mondta: „tegyük, amit e klerikus kíván”. És úgy, ahogy volt; székén ülve, meztelen, pusztán a vállára terített köpenytől védve, íntett nekem: távozzam. És ugyanúgy intett La Guesle úrnak, ki hátrálni kezdett, ahogy én magam is; ám mintegy kedve ellenére, akárcsak jómagam, és alig egy lépésre távolodva el a királytól, mivel úgy éreztük: a barát különös macacssága sértő ránk nézve.

A jakobita akkor az én helyemre lépett, őfelsége jobb oldalán, a király mozdult, hogy fülét odatartsa neki, s mivel a szerzetes lehajolt, hisz a király ült, hogy száját őfelsége füléhez közelítse, hallottam, amint Henrik megkérdi e szörnyetegtől, vannak e nála más levelek is, melyeket eddig nem akart előmutatni. Nem hallottam a szerzetes választát, de látva, hogy jobb kezével benyúl bal csuhaujjába, azt gondoltam, odarejtette mondott leveleket, s most elő akarja venni és megmutatni a királynak. Hanem akkor láttam: egy igen hirtelen mozdulatot tesz a király irányában, s a király elkiáltja magát: „Jaj, istenem!”, s felegyenesedik székén. Akkor megpillantottam egy kés fekete nyelét a király hasának alsó részén, honnan szökőárként tört elő a vér, s a király állva, holtápadtan, elképedve bámul a fráterre, és ráüvölt: „Haj, gonosz, megöltél!” És nyomban kiragadva hasából a kést, úgyhogy a vér megint elárasztotta, a jakobita arcába és mellébe dőfte.

Engem e hallatlan tett hirtelensége és kegyetlensége szinte megbénított. Hirtelen magamhoz térvén, rárontottam e szörnyre, galléron ragadtam, s La Guesle-lel együtt, ki rászegezte kardját, a földre tepertük a királyi ágy és Du Halde ágya között. A király állt, kezével nyomva vissza hasából kitüremkedő beleit, s az iszonyattól mintegy megkövült arccal rivallt a barátára: „Jaj, gonosz! Hát mit vétettem én neked?”

Aj, barátom, Siorac, mind kiáltoztunk, jajgattunk, zokogtunk, és nagy volt a zűrzavar. A Negyvenötök úgy rontottak le a galériáról, mint a láncukról elszabadult véredek, miszlikbe aprították a barátot és kihajították az ablakon. Bonrepaus úr fel-alá rohangu, s azt kiáltozta: „Jaj, istenem! Ki hozta ide ezt a nyomorultat?” És szegény La Guesle, mint aki eszét veszti, kiáltva ráfelelte:

„Én! Én! Ezt nem élem túl! Engem is öljenek meg!”

- Ó, barátom, barátom! - támasztotta fejét az enyémnek Bellegarde, mintha azt oly súlyossá tette volna határtalan bánata, hogy el nem viselhette egyedül -, be boldogok is voltunk még tegnap! Henrik hogy örült, hogy viszontlátja Párizst és az ő Louvre ját! És ma ekkora csapás!

- Bellegarde - mondtam -, szépen kérem, vigasztalódjék! Míg az orvosok nem nyilatkoznak, senki meg nem mondhatja, végzetes-e a seb.

- Igaz - helyeselt Bellegarde. - Okosan mondja. Meg kell várnunk a diagnózist.

Nem kellett soká várnia. Nyílt a királyi szoba ajtaja, s kilépett rajta Pigret-től és Le Febre-től követve Antoine Portail, kifürkészhetetlen arccal.

- Jaj, tiszteletre méltó doktor - vetette rá magát Bellegarde, vállát ragadva meg, s szeme mintegy a doktor szemére tapadt -, mi van a király sebével?

- Megszondáztam - felelte Antoine Portail, ki magas, erős, kövér ember volt, fekete szemöldöke roppant vastag, tekintete átható -, és összevarrtam a sebet - tette hozzá, s a szempillája sem rezdült. - Le Grand úr, most nagyon fontos, hogy a király békén nyugodjék, s ne izgassák őt fel hívei kiáltozásai, sírása avagy kétségbeesése. Ezt jól vesse, kérem eszébe, és mondja meg Du Halde-nak is!

- De életben marad? - kérdezte Bellegarde.

- Nincs veszélyben az élete, ha nem inficiálódik a seb - felelte Portail, egy oldalpillantást vetve Pigret-re. - Azt mondtam a királynak, tíz nap múlva újra nyeregbe szállhat.

- Istennek legyen hála érte! - kiáltotta Bellegarde, s ugyanolyan hirtelen odahagyva a kirurgust, ahogy előbb megragadta, rohanvást indult ura szobájába.

- Portail úr - szóltam sotto voce, a kirurgus mellé lépve. - Mint tudja, a király orvosa vagyok. Elöttem is eltitkolja az igazságot?

- Nem - rázta meg a fejét Portail, és körülhézve igen halkán és latinul azt felelte: - A bél két helyen is megsérült. Nem hiszem, hogy páciensünk megmenekülhet.

Negyedik fejezet

Olvasóm bizonyára emlékszik még rá, hogy egy évvel hőn szeretett gazdám megöletése után megkérdeztem a főpriottól, mi volt az értelme annak a homályos megjegyzésnek, melyet őfelsége a merénylet előestéjén tett személyével kapcsolatban Biron marsallnak, tudniillik annak, hogy „azt akarja, váljék híddá közte és ellenségei között”. És a főprior, minekutána kielégítően megválaszolta kérdésemet, ámbár közben könnyek öntözték üde arcát, az emlékek keltette fájdalom, hirtelen elkezdte felidézni őket, korához illő természetességgel és őszinteséggel, mintha az elbeszélés, felfakasztván fájdalma kelevényét, könnyített volna a lelkén.

- Jaj, Siorac! - fogta két keze közé a kezemet (mert hiába volt vérbeli herceg, ilyen kedveskedő volt a természete) -, egy álló esztendeje nem telt úgy el nap, hogy el ne átkoztam volna az ember nyomorú vakságát, ki nem képes a jelen szövedékéből kiolvasni a jövőt: Máskülönben egy percig el nem tűrtem volna, hogy ez a szerzetes tovább éljen, amikor a gyilkosság előestéjén találkoztam vele a Gondi-ház udvarán. És azzal töltöttem volna-e el éjszakámat, hogy léhán kártyázzak nemes kíséremmel, minekutána a király elbocsátott, hogy zenét hallgasson? Úgyhogy hajnalban feküdtem le, Siorac, és aludtam! Aludtam! Mialatt bekövetkezett az a végzetes dőfés! Jaj, Siorac, de megbántam én akkori aluszékonyaságomat!

- Nagyuram - mondtam -, ha ott lett volna kegyelmed a király mellett, mint Bellegarde és La Guesle úr, akkor sem tehetett volna mást és többet, mint ők.

- Hiszem - felelte ő, hanem az arca arra vallott: nem hiszi, mivel bizonynal ő is beleringatta magát abba a csalóka, szeretet sugallta ábrándba, hogy pusztá jelenlétünk képes megóvni azt, akit szeretünk. És egyedül Isten a tudója, mennyire szerette a főprior Henriket, ki egyszerre volt nagybátyja s édesapja, mivel vér szerinti apját egyéves korában elvesztette. - Siorac - szorította meg a kezemet -, mégiscsak aludtam, mialatt az az átkozott szerzetes beledöfte kését egyetlen rokonom beleibe, és csak nyolc órákor ébredtem fel arra, mint később megtudtam, hogy egyik inasom a fülembe kiáltotta: „Megsebeztek a királyt!” Aminek hallatán kiugrottam az ágyból, melyen egy órával előbb amúgy ruhástul vettem el magam, és rohantam a Gondi-házba. És körülöttem mindenki rohant, kiáltozva, sírva és nemigen szólva, hisz szavunkat zokogás szakította félbe minduntalan.

Ily hallatlan tolongás és zűrzavar közepette jutottam végül el a házhoz, melyet íjások fogtak körül, és senkit be nem engedtek, s ők is annyira magukon kívül voltak fájdalmukban és dühükben, hogy engem is elutasítottak volna, ha szerencsémre Larchant fel nem ismer. És amint az ő kíséretében áthaladtam az udvaron, hol előző este kegyelmed társaságában találkoztam volt eme csuhás sáttánnal, ott láttam őt - és iszonyú látvány volt - véreben heverve s mintegy összetörten a kövezeten, amiből megértettem: ő a gyilkos, s hogy megölték és az ablakon hányták ki gáztette után. Larchant nyomában, ki utat tört nekem, felsiettem a lépcsőn, a Negyvenötök között, kik ott örködtek, kivont karddal, és a fogukat csikorgatták, és káromkodtak és sírtak. Úgy bizony, Siorac! Ezek a vademberek is sírtak, hisz a világ legjobb gazdáját veszítették el Henrikben. Képzeld akkor el, mi nagy lehetett az én veszteségem és fájdalmam, senki máséval össze nem mérhető országunkban! Ó, Siorac! Képzeld el, micsoda megrendülés volt a királyi szobába belépve megpillantanom a királyt, ki ágyán hevert, s mert még be sem kötötték, alteste csurom vér volt, s a hasán ott tátongott az a seb. Arca mindazonáltal nyugodt volt és derült, noha igen sápadt.

- Fiam - mondta nekem, amint térdre vettem magam ágya mellett -, fiam - mondta az ő szokott nyugodt, tagolt beszédével -, eme gonoszok meg akartak ölni, ám Isten megóvott gázságuktól: ez semmiség.

És mert én e szavakra (melyeket vigaszomul szánt) görcsös zokogással feleltem, egyik karomat Francois d'O ragadta meg, a másikat Bellegarde, felállítottak és egy ablak mélyedésébe vezettek, hol Francois d'O halkán rám szólt: fékezzem meg könnyeimet és sóhajaimat, nehogy őfelségét elszomorítsam. És én, megértvén, mennyire igaza van, igyekeztem megfékezni felindulásomat, bármekkora veszteség ért is. Mert hisz azt se tudtam, mi lesz velem, kétszeresen árvultam el immár, lévén Henrik születésem óta - mely oly előkelő volt atyám s oly szerény anyám részén - az egyetlen támaszom az udvarnál, olyannyira, hogy ha ő nincs, talán nem is élnék és bizonyára nem lett volna miből élnem. Ily keserves gondolatokkal vívódva álltam az ablakban, odarejtve bánattól kitüzesedett arcomat, mialatt Portail és Pigret megszondázta a király sebéét. Hanem amikor ők elvégezték a dolgukat és bekötötték a sebet, utánuk mentem az előszobába, látva, hogy ők oda tartanak, és ily módon mintegy Portail háta mögött állván előbb örömmel hallottam; amit Bellegarde-nak mondott, majd azt is hallottam, amit sotto voce és latinul közölt kegyelmeddel, és, sajna, azt is jól megértettem, hisz kiskorom óta tanítottak, s oly nagy gondot fordítottak nevelésemre, hogy csupán elmém fogyatékoságának tudhatom be, ha nem profitáltam annyit belőle, mint

kellett volna. Úgyhogy végighallgatva Portail és a többi orvos latin nyelvű vitáját kegyelmeddel, hallottam, kegyelmed nem ért egyet azzal, hogy beöntést kívánnak adni a királynak, indokait azonban nem értettem meg, lévén latintudásom fogyatékos.

- Ó - feleltem, kissé feszélyezve érezvén magam tiszteletre méltó orvoskollégáim miatt -, az effajta viták a kezelésről mindennaposak az orvosok között, és nincs jelentőségük. Érdemes erről még szót ejtenünk?

- Legyen szíves - szólt a főprior oly hercegi hangon, mely akármennyire szíves is, nem tűr ellenkezést.

- Nos, én azzal argumentáltam, hogy ha a belén lyuk támadt, mint Portail mondja, a víz nyomása a hasüregbe lökheti az excrementumot; s ez elfertőződven, megrothasztja a vért. És ámbár Le Febre is ezen a véleményen volt, Dortoman, Regnard és Heroard állította (Fogacer éppen nem lévén Saint-Cloud-ban), hogy mindenképpen meg kell tisztítani a sebet a fecestől, gyógyulása érdekében.

- És kinek volt igaza? - vonta fel a szemöldökét a főprior.

- Nekik lett volna, ha a bél nem lett volna átdöfve. Így, sajnos, nekem lett igazam.

- Jaj, Siorac! - kiáltotta a főprior, s hamvas arcára kiült a zavar szavaim nyomán -, gondolja, hogy a király halálát ez a kezelés okozta?

- Nem, nem, dehogy! Siettette a véget, de nem ez váltotta ki. Henrik nem gyógyulhatott meg, minthogy belét is átszúrta a döfés. Az orvostudomány nem ismer példát rá, hogy valaki e bajból kigyógyult volna.

- Istennek hála! - horgasztotta le a fejét a főprior -, elég bűnbánatot érzek e nélkül is már, legalább ettől megszabadultam. De folytatom. Portail elment. Bellegarde, ki már elindult volt a királyi szoba ajtaja felé, észrevette, hogy a latin szavakra, melyeket kegyelmetek váltottak, arcom elváltozott, visszatért hozzám és megkérdezte tőlem, valamint Épernon úrtól, ki ugyancsak ott volt, mit mondott kegyelmednek a kirurgus. Én válaszképpen sírva fakadtam, s lerogyva egy zsámolyra, fejemet kezemre hajtva, egészen átengedtem magam bánatomnak, hogy csak úgy rázott a zokogás. Le Grand és Épernon urak akkor, látva, hogy belőlem nem szednek ki semmi értelmeset, Portail után futottak, ki heves és sürgető kérdéseikre megmondta nekik az igazat. Ők jobban viselték el nálam, ámbár nagyon elsápadtak és elkomorultak. Siorac, a többi el sem mondom, kegyelmed is tudja, hisz velem együtt tért vissza a király szobájába.

- Nem, nagyuram! - feleltem. - Mert a király nyomban meghagyta nekem, menjek el Ventajoux úrral a navarraiért, és hozzam el őt Saint-Cloud-ba, úgyhogy jó két óra hosszat távol voltam, bármennyire igyekeztem is.

- Ez a két óra - mondta némi hallgatás után a főprior -, ez a két óra, fájdalom, megerősítette reményeinket, annyira, hogy kezdtem kétségbe vonni Portail prognózisát, hiszen a jelek szerint a király alig érzett fájdalmat, s hangosan, tagoltan, szilárd hangon szólt, ama mise után, melyet alamizsnásával, Boulogne-nyal mondatott, amikor imát intézett Teremtőjéhez előttünk, s ez nemcsak nemességével tett mély benyomást hallgatóságára, hanem választékosságával is, hisz Henrik egész életében az effajta beszédet gyakorolta, mivel királyi tulajdonságnak tekintette. Szerinte a legelső franciának illik ugyanolyan jól beszélnie a francia nyelvet, mint legékesebben szóló alattvalójának.

- Én igen sokat hallottam e nyilvános imáról, nagyuram, de senkitől nem hallottam idézni.

- Lám, én jól emlékszem rá! - kiáltotta a főprior. - Mert igen szépnek találtam, de nem merek vállalkozni rá, hogy pontosan idézzem, legfeljebb első szavait. Így kezdődött: „Istenem, teremtőm és megváltóm, most, hogy létem utolsó óráit élem, kérlek, hosszabbítsad meg életemet, ha üdvösnek tartod népemre és országomra nézve. Ha nem, rendelkez vele úgy, ahogy azt a legjobbnak látod ez ország érdekében és lelkem üdvéért, mely hittel vallja: mindenben azt akarja, amit a Mindenható parancsa rendel...”

Ó, Siorac, ki akkor látta a király sápadt, mindazonáltal tökéletesen nyugodt arcát, hallotta hangját, mely szilárd volt és édesen csengő, mint rendesen, azt hihette: a legcsekélyebb fájdalmat sem kell eltűrnie, s e körülmény a reménytelenségben annyi reménnyel töltötte el mindazokat, akik ott voltak, hogy nem tarthatták többé vissza könnyeiket. Amikor ezt őfelsége észrevette, szokott jóságával elmosolyodott, és azt mondta: „Sajnálom, hogy elszomorítottam híveimet.”

És nyomban megkérte Du Halde-ot, szolgáljon szekretáriusául, mivel ájtatossága elvégeztével egy levelet kíván diktálni Lujza királynénak.

- Erről sosem hallottam - mondtam.

- Istennek hála, Siorac, a levél fele birtokomban van, mivel a király megparancsolta: mihelyt végzett a tollbamondásával, készítsenek róla több kópiát és küldjék szét országunk más, fontos személyiségeinek is. E kópiák egyike, nem tudom, miért, befejezetlen maradt (nyilván ezért is nem küldték el), s ezt Du Halde állhatatos kérésére, sőt könyörgésemre nekem adta a király halála után. Azóta úgy őrzöm, mint legdrágább kincsemet, annál is inkább, mivel az írás fontosabb részét tartalmazza, hiszen a második, melyet hallhattam, míg a király tollba mondta, pusztán a merénylet leírása volt, s azt, balszerencsénkre, nagyon is jól ismerjük.

- Guimbagnette - fordult a főprior majordomusához, ki a sarokban egy zsámolyon kuporgott, szemét lesütve, bánatos képpel -, hozd elő nekem mondott levelet!

Amit Guimbagnette meg is cselekedett, miközben könnycseppek gördültek le kövér arcán, elővéve az írást egy ezüstládikából.

- Felolvasom kegyelmednek, Siorac - mondta a főprior, és eközben akarattal vagy önkéntelenül

utánozta szeretett gazdám hangját és kiejtését, s ezt oly megindító hűséggel tette, hogy egy pillanatra el is némultam meghatottságomban.

„Barátném - mondta a király (mert igazán őt véltem hallani mintegy feltámadva) -, minekutána ellenségeim látták, hogy cseleiket semmissé teszi Isten kegye, s egyébben immár nem reménykedhetnek, csupán halálomban, jól tudván, mi buzgalommal és áhítattal szolgálom katolikus hitemet, s mi szabadon engedem közel magamhoz s hallgatom meg az egyház embereit és minden klerikust, ha beszélni kívánnak velem, ki sem találhattak szebb eszközt balvégzetű szándékuk elérésére, mint hogy azt egy szerzetes csuhája alá rejtsek, megsértvén átkozott összeesküvésükkel mindazon emberi és isteni törvényeket, melyek egy egyházi ember öltözködéséhez kötődnek.”

- Haj - mondtam -, mint mindig, jól van elgondolva is, elmondva is. Nagy erővel bélyegzi meg a galádságot, mellyel éppen egy szerzetest használtak fel a gyilkosság eszközeként, és rámutat a tett valóságos végbevívőire, kiket, ha néven nem nevezi is őket, világosan megjelöl. Nem csodálom, hogy a király kópiákat készíttetett e levélről, s azokat megküldette az ország nagyjainak, lévén mondott levélnek legalább ez a része annyival inkább politikus, mint magántermészetű, s nyilvánvalóan arra szánta, hogy a magát szentnek mondó liga jó hírét lerontsa a közvélemény előtt, bemutatván álszent kegyetlenségét és hogy milyen utálatosan visszaél a vallás ügyével.

- Siorac - felelte a főprior -, én ezt nem tudtam volna ilyen pontosan megfogalmazni, viszont nagyon is pontosan átéreztem abban a pillanatban, amikor Henrik e levelet tollba mondta, hogy ha ember mivoltában nagyon szenvedett is, nem ilyenként szólt a királynéhoz s nem erről, hanem gyötrelmén túlemelkedve királyként, amint később a navarraival is, amikor az megérkezett.

Olvasóm, engedd meg, hogy itt átvegyem a szót a főpriortól, mivel magam is jelen voltam az alább következő s méltán emlékezetesnek mondható jelenetnél: a haldokló király és örököse beszélgetésénél, s egyfelől úgy néztem és hallgattam végig, mint hön szeretett uram leghívebb szolgáinak egyike (hisz hogy őt szolgálhassam, kurtítottam a vitorlát és pápista lettem), másfelől mint oly valaki, ki a lelke mélyén hugenotta maradt, ha forma szerint nem is, és nagyon is szíven viseli üldözött hittestvérei érdekét, ha azt soha nem kívántam is, hogy országunk érdekeit mondott érdekeknek áldozzuk fel, ellenkezőleg, azt, hogy együtt s egyszerre érvényesüljenek, hisz ez volt éppen a király és a navarrai célja is.

Ugyan meggyűlt a bajunk, mire a navarrait megleltük Ventajoux úr és én. Éppen Saint-Germain városcában, szinte Párizs falai alatt bonyolódott holmi csetepatéba, el akarta foglalni a Papok Rétjét, nyilván avégett, hogy közelebb nyomulhasson e réven a falakhoz. Amint Ventajoux úr odasúgta neki a hírt, a navarrai megremegett, ám nyomban nyugalmat parancsolt magára, és azt mondta La Trémoille úrnak, könnyűlovassága parancsnokának: hagyjon fel a harccal, és szép rendben vonuljon vissza, mihelyt ő eltávozott, neki ugyanis a királlyal van dolga Saint-Cloud-ban. Azzal fordított a gyeplőszáron, s mindössze tíz-tizenkét nemesúrtól kísérve oly vad vágára ösztökelte lovát, hogy még az én Pegazusom - így neveztem el Châteaudunben szerzett kancámat - is alig bírta lépést tartani vele, nem is szólva szegény Ventajoux-ról, ki végképp lemaradt, lévén az ő heréltje kövér és rossz futó.

Tizenegy óra lehetett, amikor a navarrai belépett a király szobájába. Úgy láttam, reggel óta Henrik arca is, hangja is elváltozott, az előbbire kiült a fájdalom, az utóbbi szilárd maradt ugyan, de sokkal tompábban csengett. Olykor nehezen szedte a levegőt, ezt is megfigyeltem. Halkan megkérdeztem a tiszteleltre méltó Le Febre doktort, adtak-e beöntést neki, s ő azt felelte, fájdalom, igen (hisz ő is ellenezte, akárcsak én), s a királyból a víz fele sem folyt ki, jelölül, tette hozzá latinul nagy búsan, hogy Portail nem tévedett, a bél megsérült, a beteg sorsa meg van pecsételve.

A király csókra nyújtotta kezét a navarrainak, ki térdet hajtott előtte, s a beszélgetés egész időtartama alatt úgy is maradt, fél térdre ereszkedve. Tisztelete jelölül nem akart helyet foglalni azon a zsámolyon, melyet Du Halde a király intésére elé tolt.

- Fivérem - mondta őfelsége -, látja, mint bántak el velem ellenségeim, kik ellenségei kegyelmednek is. Ügyeljen, nehogy úgy járjon, mint én!

- Sire - felelte a navarrai -, nagyon elszomorít, hogy ilyen állapotban látom. Orvosai azonban azt állítják: tíz nap múlva lóra ülhet.

- Isten hallgassa meg őket, de ha nem hallgatja meg, kegyelmednek kell a trónöröklés jogát gyakorolnia, melyet oly nagy fáradság árán őriztem meg fivérem számára. E fáradság gyümölcse az az állapot is, melyben leledzem: sebem és kvázi halálom. Mégsem bántam meg a legkevésbé sem (és kicsit elmosolyodott e szóknál), mivel én voltam az igazság őre országunkban, s a szerint kegyelmedet illeti meg a trón. Mindazonáltal (e szónál kissé megpihent s ünnepélyesen rátekintve a navarraira, így folytatta) fivéremnek igen sok baja lesz abból, ha nem változtat vallásán. Én erre buzdítom, lelke üdvé érdekében csakúgy, mint uralkodása javáért, melyet szívből kívánok.

Mivel a király ágyának túlsó oldalán álltam, s így kényelmesen megfigyelhettem a navarrait, láttam, határtalan zavarba jó; sem azt nem akarta, hogy a király e tárgyban ígéretre bírja, sem azt, hogy elutasítólag feleljen ünnepélyes felszólítására, s végül vártni sem kívánta túl sokáig.

- Ó, sire! - felelte végül, igen ügyesen uralkodására fordítva a szót, vallása és megtérése helyett -, Isten adja, hogy az a nap, melyről szólt, soha el ne érkezzék. És felségednek sem kellene erre gondolnia, hisz sebe bizonyosan begyógyul, mivel oly gyorsan bekötözték.

A király, ezt hallván, nemet intett, inkább komoly, semmint bánatos nyugalommal, körüljártatta szemét a nemesurakon, kik nagy számban voltak jelen szobájában - mivel egy király egész élete szükségképpen a nyilvánosság előtt zajlik, születése csakúgy, mint halála -, és azt mondta nekik:

- Uraim, jöjjenek közelebb!

És türelemmel kivárta, míg engedelmeskedtek és elült a zaj, melyet eközben csaptak, majd így folytatta, erőt véve fájdalmán, ahogy láttam, s erősebb hangon, mint kívánta volna:

- Uraim, hallgassák meg végakaratomat arra nézve, amit tenniök kell majd, ha Istennek úgy tetszik és elszólít engem e világból. Valamennyien tudják, hogy s mint kényszerültem volt Blois-ban, az ország romlását és teljes meghasonlását elkerülendő, élni ellenségeim irányában, ama legfőbb hatalommal, mellyel a Gondviselés felruházott. Ám mivel a düh, melyet emiatt éreztek, nem csitult el, s gyilkos merényletre vetemedtek ellenem (itt a király némi szünetet tartott, majd oly hangon folytatta, melynek ereje elképesztette a hallgatóságot), arra kérlek, mint barátaimat, és azt parancsolom nektek, mint királyotok (itt megint szünetet tartott), hogy holtom után fivéremet, ki itt van oldalamon, elismerjétek, ugyanannyi szeretettel és hűséggel szolgáljátok, mint mindenkor engem, és hogy az én megelégedésemre és kötelezettségképpen itt, jelenlétemben esküdjétek föl rá.

E felszólításra minden itt tolongó nemesúr egy emberként mondott igent, noha zokogva és sóhajtozva, és a kért esküt is elmondták (melyhez, fájdalom, sokan hűtlenek lettek), mialatt a navarrai felállt, úgy fogadta e megiszteltetést, s katonaélet edzette, cserzett, férfias arcát könnyek barázdálták.

Azonban őfelsége, mintha egyszerre sürgősnek érezte volna, hogy véget vessen e dolognak és átengedje magát bajának, kiadta utolsó parancsait.

A navarrainak meghagyta: járja sorra csapatait és figyelmeztesse La Trémoille urat: legyen résen; Sancyt a svájciak táborhelyére menesztette, Aumont marsallt a németekére, hogy ezek is, azok is megmaradjanak örököse pártján, ha ő elmenne.

Mind e parancsokat szilárd hangon mondta el, mely éppen nem vallott haldoklóra, ám mihelyt ezek elhangzottak, mintegy visszahanyatlott, ha szabad így mondanom, szegény, szenvedő teste, s Henrik elküldte a jelenlevőket. Orvosain kívül csupán Bellegarde, Épernon és a főprior maradt mellette. A főprior a király ágya mellett térdelt s a lábát fogta, és jelentette nekünk: a páciens erős fájdalmakat állhat ki, nagylábujjai görcsös összerándulásából következően. Akkor adtunk neki egy szemer ópiumot, s aludt egy jó óra hosszat, ám amikor felébredt, s húslevessel kínálták, az nem maradt meg benne. Ez órától fogva mintegy éjfélig fokról fokra elhagyta testét az élet melege, éjfél tájban hirtelen felriadt álmából, gyenge hangon s nagyon aggódva kérte a főpriort: hívja el sietve káplánját.

- Sire - szölt a főprior -, rosszul érzi magát felséged?

- Rosszul - felelte a király el-elfúló hangon -, s úgy, mintha a vérem meg akarna fojtani.

Ám mialatt előkerítették Boulogne-t, ami némi időt vett igénybe, rosszulléte nőttön-nőtt, többször elalélt, erős fájdalmak rohanták meg, nyögött, felszökött a láza, tűrhetetlen szomjúság kínozza és igen nagy nyugtalanság.

Végre megjött Boulogne. Henrik addigra gyenge volt már a gyónáshoz, s váratlanul megkérdezte: miért oltottunk el minden gyertyát. Amiből megértettük: megvakult, hisz a gyertyák mind nagy lánggal égtek.

Mindazonáltal éjjel két óra tájban hirtelen javulás következett be állapotában, s Henrik annyira magához tért, hogy sikerült Boulogne-nak meggyónnia, ámbár csupán röviden. Ennek utána kimerülten hanyatlott le ágyára, kétszer keresztet vetett, és kilehelte lelkét.

Mind térdre borultunk, a főpriort kivéve, ki fiatalsága és kivételes érzékenysége okán ájultan zuhant a padlóra. Bellegarde parancsára, ki őt igen szerette, a szolgák egy nyoszolyára helyezték, és szobájába vitték. Le Grand úr megkért, kísérjem el, s én utánamentem, és megpróbáltam magához téríteni. Ám mihelyt eszméltre tért és visszanyerte rendes színét, azt kérdezte tőlem, tévován és elveszetten, igaz-e vajon, hogy a király meghalt. S amikor én azt feleltem rá, igaz, rám borult és szívet tépően zokogott.

A francia királyságban a halott fogja az élő. Szép olvasónőm, kinek báját csodálom és nagyra becsülöm szellemét, kérlek, ne haragudj meg e homályos kijelentés hallatán, hanem légy türelemmel, s tanuld meg tőlem, mit jelent, s levetvén a béklyókat, melyet apád és férjed vert értelmedre, engedd meg nekem, hogy megjelenhessek a kis szobában, hol szépítkezel (míg szobaleányod tartja a tükröt), s én legyek ott a magiszter és régens, ki a nemzet ügyeire kioktat, penzum és szemrehányás mellőzésével, szerényen üldögélve zsámolyomon, térdemet térdedhez érintve, s két lecke között szép kezedet szorongatva.

- Uram - jegyezte meg szekretáriusom, Miroul, miközben fentieket az ő tiszta írásával lemásolta -, ezt nevezem szégyentelen captatio benevolentiae-nek! Kegyelmed vajmi szigorú az apákkal és férjekkel szemben, annál kedvesebb viszont leányukkal s hitvesükkel. Honnan e különös elfogultság? Teringettél! Mihelyt hölgyekről van szó, becézgetünk?, simogatunk?

- Egyszerű a magyarázat, Miroul - sóhajtottam -, gyönyörűség elgondolnom, hogy szép szemek olvassák, amit írtam.

- Ohó, uram! - élénkült fel Miroul, és a szeme is felcsillant. - Ez a sóhaj! Azok a „szép szemek”! Hát még mindig visszavágyna a szép takácsnéhoz?

- Miroul - mondtam bosszúsán -, ha te az én apródom lennél, s én a te nevelőd, ezért a kérdésért korbács járna neked!

- Ó, uram - nevetett Miroul -, be kétszínű is haragja! Hogy ne tudnám én, ki megosztom urammal napjait, hogy valójában a kegyelmed számára „szép szemek” és szép „takácsné” egy és ugyanaz?

Mire vállat vontam, s újra alámerülve fent mondott gondolatmenetembe, megmagyaráztam olvasóimnak, mi az értelme Franciaországban, különösképp a királyokról szólva, e kifejezésnek: a halott fogja az élő.

- Hogyan foghatja, uram, ha halott?

- Javai révén, melyek teljes egészében örököse tulajdonába mennek át minden formalitás és szertartás mellőzésével, abban a pillanatban, amint a király kileheli lelkét. Így tehát, minekutána III. Henrik 1589. augusztus 2-án, éjjel két órakor kilehelt lelkét, Navarrai Henrik IV. Henrik lett. Nem kellett őt királlyá kikiáltani. Ipso facto az volt, haladék, várakozás, átmenet nélkül.

- Fogadni mernék, uram, ennek az a magyarázata, hogy a trónus nem maradhat egy pillanatra sem üres úgy, hogy igényeket ne támasszon.

- Amely igények úgy ütötték fel fejüket, sziszegve, a lotaringiai hercegek között, kiknek feje Guise volt, mint a kígyók, mihelyt világossá vált, hogy III. Henrik fiúutód hátrahagyása nélkül hal meg, s örököse egy hugenotta. Szép ürügy, mondhatom, a felekezeti különbség! Jó ok rá, hogy kétségbe vonják a navarrai jogait!

- Hisz III. Henrik elfogadtatta az udvar nagyaival halála napján a navarrait utódául!

- Egy részük nyomban megtagadta esküjét, mihelyt Henrik kiszenvedett. Jaj, hölgyem, alighogy bebalzsamozták szegény, hön szeretett gazdát, tulajdon két szememmel láthattam, hogy azok, akik előző nap könnyáztatta arccal esküdtek hűséget a navarrainak, fejükbe nyomják vagy földhöz vágják kalpagjukat, ökölbe szorítják kezüket, összeesküsznek és szövetségre lépnek, s kölcsönösen kezet adnak rá egymásnak, hogy soha, soha el nem tűrik, hogy egy protestáns foglalja el a francia trónt! Inkább elszenvednek száz halált, semmint egy hugenotta királyt! Inkább megadják magukat ellenségeinknek, semhogy a hugenotta törvényének alá vessék magukat! Hölgyem, ez az udvar úgy tajtékzott s forrongott az árulás mártásában, mint egy boszorkányüst! És mi több, két udvar is volt! Az elhunyt királyé és Navarra királyáé, és ez utóbbi is fortyogott, ám a színén szétpattanó buborékok egészen más nyelvet beszéltek! Mert ha amazok nem kértek egy olyan királyból, aki hugenotta, emezek meg nem akartak olyan királyt, ki áttér a pápista Hitre. IV. Henrik - kit ezentúl e lapokon királynak nevezek majd, illő tisztelettel, szeretettel és engedelemmel, mindazonáltal nem minden szívfájdalom nélkül; amiért mást kell így neveznem hön szeretett gazdám helyett - előde halála után nem kívánt Saint-Cloud-ban a Gondi-házban megszállni, talán babonából, átengedte a házat a főpriernek, kinek szállását cserében magának foglalta le, tehát itt esett meg, ebben a házban, melyet jól ismertem, hisz két éjszakát is eltöltöttem benne, az elsőt jól, a másodikat rosszul, hogy a királyt megostromolták hívei, mert ha egyik-másik tanácsosa arra hajlott is, hogy áttérését javasolja, egyelőre nem merté fennszóval kimondani, amit gondolt - Roquelaure például, mivel maga is pápista volt, Rosny úr, mert politikus elme volt -, mások ellenben azt prédikálták a királynak, s közülük némelyek a lehető legélesebb hangon, mint Marmet lekipásztor, La Trémoille úr és Mornay-Duplessis úr (kit a hugenották pápájának neveztek), hogy maradjon hű hitéhez, s annál hevesebben, mennél hevesebben próbálta őt az ellenkezőjére rábírní az elhunyt király számos híve.

Mi engem illet, míg elnéztem a királyt, ki fel-alá járt a ház nagytermében, meghallgatva a neki adott tanácsokat, de mit sem felelve rájuk, nem tagadhattam, hogy nem oly méltóságteljes, mint elhunyt gazdám volt, s mivel azt szokta meg, hogy katona, nehezére esett királyt alakítani. S az igazat megvallva külseje sem tette rá alkalmassá, mivel a navarrai lába kurta volt, törzse hosszú, viselkedése sem éppen választékos, termete és járása cseppet sem oly királyi, mint Henriké volt arányos alakjával, pompás ruhájában, ha mozdulatlan volt, tiszteletparancsoló mozdulatlanságában, ha mozgott, gesztusai harmóniájában, s ha szólt, szép retorikájával; arcvonásai sem voltak oly kifinomultak, szeme sem oly beszédes, ragyogó és gyönyörű.

Az a király, akit itt láttam, tábor-, bőr- és verejtékszagot árasztott. Legcsekélyebb mozdulata is nagy erőre vallott, s hosszú törzse, sovány, izmos kakaslába kimeríthetetlen energiáról árulkodott. És csakugyan kiváló volt minden testgyakorlatban. Egyszerű volt; józan, tevékeny, annyi időt sem töltött el ágyában, mint Mayenne az asztalnál, s ha nem maga volt ott, többet fiduckodott, mint aludt. Beérte ebédre egy szelet kenyérrel s egy hagymával, lőrért ivott rá, elhált, ha kellett, egy nyaláb szalmán, tizennyolc órát kibírt a nyeregben, úgy harcolt, mint egy oroszlán és úgy gondolkodott, mint egy bölcselő.

Vaskos koponyájáról, széles és hatalmas homlokáról ítélve „feje éppoly teli volt, amilyen jól formált”, Montaigne-nyel szólva. Ez kitetszett metsző, nyílt és átható tekintetéből, mellyel egy szempillantás alatt s tévedhetetlenül felmért embereket és helyzeteket, és szűkre szabott, gyors, mindig találó szavából, mert soha nem mondott mást és többet, nehéz pillanatokban, mint amit mondania kellett, s azt is csálhatatlanul tudta, mikor tanácsos inkább hallgatni, mint beszélni.

Arca éppen nem volt szép, lévén kissé széles testéhez képest, orra görbe és hosszú - hosszabb országánál, mondták, amikor trónra lépett -, annyira, hogy álla kis híján összeért vele. Mindazonáltal oly túlradóan vidám, kedélyes, tréfálkozó és szellemes volt rendes állapotában, s úgy eltálalta a legillőbb és leghízalgóbb szót mindenütt és mindenkor, hogy senki nem állhatott ellen bájának.

Kedvesen kért. Szelíden korholt. Jó szívvel bocsátott meg. Tapintatosan dicsért. Ám mivel az-embereket, mint mondtam, bámulatos, a szokásosnál sokkalta nagyobb gyorsasággal és elevevességgel mérte fel, végletesen bizalmatlan volt, hisz oly sokszor árulták már el, és mivel éppen annál készült fel

leginkább árulásra, akit a legjobban elhalmozott volt kegyeivel, soha nem járt senki túl az eszén, a nőktől eltekintve.

Leggyakrabban e két szót használta általában beszéd közben: értelem és bölcsesség, és értelemből is, bölcsességből is több jutott osztályrészül, mint bárki másnak, szerelmi ügyeitől eltekintve: ezek jelentették életében a bolondságot vagy gyengeséget, melynek híján nem is ember lett volna, hanem Isten. Ami a beszédmódját illeti, noha egyáltalán nem biztos, hogy Montaigne rá gondolt, amikor arról a stílusról szólt, melyet ő minden más fölébe helyez, én leírásában mindenestül a királyra ismerek: A beszéd, melyet leginkább kedvelek, egyszerű és naiv, írva és kimondva egyaránt, ízes és ideges, szűkre szabott és tömör, nem annyira finom és jól fésült, inkább heves, hirtelen, szabálytalan, laza, nem pedáns, hanem katonás.

Szerencsés a harcban, szerencsétlen a házasságban, a királyt arra ítélte balvégzete, hogy királyné nélkül éljen, minekutána Margot királynétól - e húsába fúródott tövistől - előbb elzárkózott, mert az kurválkodott, majd végezetül börtönre vetette, mert meg akarta volt mérgezni őt. Hiúságát kissé sértette e dolog, szívét alig; fájóbb volt sokkalta az a seb, melyet az ejtett rajta, hogy élete során többször is hitet kényszerült változtatni.

És mivel ellenségei sem szűntek meg szemére hányni áttéréseit s a kényszerű és bajos helyzeteket, melyek ismételten áttérésre bírták, engedd meg, kérlek, olvasóm, hogy emlékezetedbe idézzem, avagy ha nem a tiedbe, hát unokáink és dédunokáink emlékezetébe, hogy s mint áll a dolog ezzel a váddal.

Katolikusnak született. Apja, Antoine de Bourbon magáévá tette a reformáció eszméit, s áttérítette őt, hatéves korában, a protestáns vallásra. Majd két évvel később, megtérvén ősei hitére, ez az örült Antoine ostorral kényszerítette fiát, hogy újfent misére járjon. Akkor nyolcéves volt a navarrai. Egy évvel később lelőtték Antoine-t Rouen ostrománál, amikor gyermekes kérdésből a lövészárkok peremére állt ki hugyozni, ekkor édesanyja visszatérítette a protestáns hitre fiát. Kilencéves volt. Tíz esztendővel később, a Szent Bertalan-éj hajnalán, sógora, IX. Károly kést szegezve a torkának kényszerítette választásra: „mishallgatás vagy halál”. Négy évvel később sikerült megszöknie a navarrainak a Louvre-ból, aranyos börtönéből, hol ténylegesen Medici Katalin foglya volt, s megtérvén övéihez, visszatért az ő vallásukra. Ekkor huszonhárom éves volt.

Hatéves korától huszonhárom éves koráig ötször kényszerült tehát a körülmények könyörtelen nyomására vallást változtatni. És ezen a napon, melyről e helyt szólok, 1589. augusztus 3-án, újdonsült királyként híveinek egyik része hevesen rábeszélte: maradjon hű hugenotta hitéhez, a másik része ellenben arra: tagadja meg. Ám ha rááll, az hatodik áttérése lesz; ugyan ki hisz majd őszinteségében? Léven kétségkívül a legnevesebb áldozata egyházaink hallatlan gyűlölködésének, akármit tesz is aznap a navarrai, bizonyosan tudhatja: itt is, ott is nyomban kétségbe fogják vonni jóhiszeműségét.

Nem gyalázat-e, olvasóm és barátom, hogy e század, minekutána így s ennyiszor tett erőszakot egy lelken, még számon is kérje rajta, igazságtalanságát betetőzve?

- Ó, felség! - szólt Marmet, a lelkipásztor fent mondott vita során, mialatt a király; ki nem volt képes ülve maradni, hacsak nem egy alatta futó ló nyergében, fel-alá járt a teremben, fűrge hegylakó lépteivel -, katolikussá válhat-e úgy felséged, hogy meg ne szegje gyáván (e jelzőre összerendezt a király, ám egy szó nem sok, annyit sem szólt) fogadalmát s oly sokszor kinyilvánított szeretetét a reformata vallás iránt, és elhagyhatja-e seregét, melynek vezére?

És mert a király mit sem válaszolt, hanem folytatta sétáját, lehajtott fejjel, szemét földre sűtve, kezét hátára kulcsolva, Mornay-Duplessis, „a hugenotta pápa”, még hozzátette:

- Sire, hányszor nem kérte meg III. Henrik rá, hogy térjen át, s felséged mindig nemet mondott rá. Amit oly sokszor megtagadott uralkodójától; megadná-e alattvalóinak? Ha az alattvaló nem engedett királyának, engedhet-e a király alattvalóinak?

Henrik válaszképpen beírte azzal, hogy fölkonta szemöldökét, jelöl: megértette.

- Sire - vélte La Trémoille, Henrik könnyűlovasságának parancsnoka -, nincs katolikus, mondják, ki hajlandó lenne egy eretnek királynak engedelmeskedni. S ugyan miért? A katolikus király igenis élt protestáns alattvalói szolgálataival. Mi jögon tagadná meg a katolikusok, hogy egy megreformált hitű királyt szolgáljanak?

Mire a király bólintott, és Mornay-Duplessis-re nézett, mintegy ismételten szólásra híva fel őt.

- Azt hozzák fel, sire, hogy még nem volt példa hugenotta királyra - sietett megszólalni Mornay-Duplessis. - Ami új, elvetendő-e ezért? Csakugyan újdonság itt, Franciaországban, hogy egy hugenotta üljön a trónuson, de nem az Angliában, Skóciában, Dániában és a navarrai királyságban.

Itt Henrik arca kissé elváltozott, vagy mert nem vette komolyan az argumentumot, vagy éppen ellenkezőleg: mert komolyan mérlegelte.

- Sire - vélte La Trémoille, a nagy hatalmú úr, ki jóformán Poitou egész hugenotta nemességének parancsolt s elhozta őket Navarrába -, döntenie kell.

E türelmetlen felszólításra megint bosszúsan rándult össze Henrik szemöldöke, de most sem felelt, ami úgy kihozta a sodrából La Trémoille urat, hogy elhatározta: beveti legnagyobb s-legsúlyosabb fegyverét e csetepatében.

- Sire - folytatta erős hangon -, nyomban döntenie kell, és úgy, ahogy tanácsoltuk. Mert vegye tudomásul, sire, ha elhagyja régi pártját, a reformáltakat, azok is elhagyják felségedet.

E felszólításra, mely legfeljebb formája szerint volt tisztelettudó, lényege szerint fenyegetéssel ért fel, a király összerendezt, mert ha bizonyosan tudta is, hogy társai nem hagyják mind el, kétsége sem

lehetett afelől, hogy La Trémoille elhagyja, könnyűlovasságával egyetemben. Mindazonáltal továbbra is hallgatott, azonban úgy rémlett: e hallgatás immár a helytelenítés egy árnyalatát rejt az elhangzottakkal szemben. És így érezhették ezt, hiszem, Marmet tiszteletes és Mornay-Duplessis is, mert mindketten hallgattak, mintha összebeszéltek volna, nehogy úgy tessenek, tódítani akarják La Trémoille úr kijelentését.

Ez a különös tanácskozás, melynek fő részvevője egy árva szót nem szólt, csupán arckifejezése s annak változásai beszéltek helyette, úgy ért véget, hogy megérkezett a terembe a megboldogult király leghívebb embereinek egy küldöttsége. Francois d'O-t tették meg szóvivőjüknek - ámbár jelen volt Épernon is, ki rangban jóval fölötte állt Francois d'O-nak, lévén herceg és főrend, ő azonban nem kívánta elvállalni mondott szerepet, mely nagyon megkötötte volna a kezét.

Mihelyt megnyitotta az ajtót a király parancsára káplánja, de L'Estelle úr (kit ő varangynak nevezett, lévén arca igen hasonlatos ez állathoz, s őfelsége, akárcsak Anglia felséges királynője, szeretett beceneveket adni embereinek; Bellegarde-ot például hulló falevélnék hívta, sárga arcszíne miatt), az elhunyt király híveinek küldöttsége, ahogy ők magukat nevezték, vajmi kevésbé barátságos pillantásokat váltott a navarrai tanácsosaival, s azok nemkülönben velük, jól sejtve, hogy a gabona, melyet ez urak hoznak a királyi malomba, nem ilyükre való lisztet fog kiadni. Nem tudom, a pillantások e csatája tette-e Francois d'O beszédét oly keménnyé, ám mihelyt kinyitotta a száját, szinte látni véltem, mint tekerőznek elő belőle viperák, oly mérgesnek, rebellisnek, lázadónak és ildomtalanoknak tetszett minden szava. Felszólította a navarrait: nyomban hagyja el hugenotta hitét, máskülönben ők nem ismerik el Franciaország törvényes királyának.

- Sire - mondta hangosan és messze zengőn Francois d'O -, mivel ez ország, mely a mai nappal ölébe hull, nem megvetendő örökség, vállalnia kell a hozzá fűződő feltételeket is. Ezért valamennyien úgy véljük: meg kell alaposan gondolnia, milyen hiten vannak a királyi hercegek, a korona fő tisztségviselői, a parlamentek, a három rend és a nép nagyja. Azt is megfontolás tárgyává kell tennie, hogy országunkban soha nem tekintettek eleddig királynak olyat, kit fel nem szenteltek és kentek volna, a felszentelés lévén mintegy a francia királyok jegye és jele, olyannyira, hogy nem is uralkodhat, kit nem szenteltek fel s nem kentek fel. Mi tehát úgy véljük, sire, hogy az országgal együtt az ország vallását is el kell fogadnia - vagy legalább e helyt szavát adnia rá, hogy néhány nap alatt elsajátítja a katolikus hit reguláit -, ha nem akarja a navarrai király nyomorúságos állapotát vállalni ama boldogság és kitüntető helyzet helyett, mely a francia királyt illeti meg.

E felszólítás hallatán a királynak nem sikerült arcát oly kifürkészhetetlenné tenni, mint talán szeretete volna.

Előbb elsápadt, haragjában és ijedtében, felhagyott sétájával és hirtelen szembefordult az elhunyt király híveivel (kik nyilvánvalóan nem voltak egyben az ő hívei is), végigmérte őket, és nyers hangon, ámbár udvariasan a következőket mondta - s a szavak oly hirtelen és idegesen pattantak elő szájából, mint számszeríjból a nyilak:

- Uraim, tiltakozom az ellen, hogy trónra lépésem pillanatában ily hevesen a torkomnak essenek, s mintegy arra szólítsanak fel: fosszam meg magam lelkemtől-szívémtől a királyság kapujában! Ej, uraim! Ez a felszólítás (s e szót nagy nyomatékkaal ejtette ki) hitem elhagyására végigkísér egész életemen. És hogyan? Közben mindig kardot szegeznek torkomnak! Ha lelkiismeretemet semmibe vettem volna is, becsületem tiltotta volna meg, hogy engedjek neki. Uraim - folytatta hévvel -, minekutána felnevelkedtem egy vallásban, s megtanultam tisztelni, becsülni, most hirtelen, se szó, se beszéd, mondom, hirtelen hátat fordítsak neki? Navarra királya ilyet soha nem tenne, uraim, ha harminc másik koronát nyerhetne is cserében.

E heves szavakra, és világos és határozott „nem”-re láttam, körbepillantva az arcokon, mint ragyog fel a hugenotta tanácsosoké, és mint pirul el, s válik felette elutasítónak az elhunyt király híveié. Láttam ezt a navarrai is, ki körbe-körbe jártatta átható tekintetét, míg beszélt, s szokása szerint nagy sebesen végrehajtva egyikét az ő finom visszavonulásainak, mintegy szavait enyhítendő, úgy tett, mintha előbb katonaként szólván, eztán inkább a diplomácia nyelvén kívánná kifejteti álláspontját, annyi olajat öntve az ecethez, amennyit szükségesnek vélt.

- Nos, uraim - folytatta kedélyesen, s közelebb lépett a király híveihez, kezét kinyújtva, mintegy kézfogásra -, nos, uraim, hagyjuk ezt! Ha elém terjesztett kérésükkel csupán a lelkem üdvét kívánják megmenteni; köszönet érte! Ám ha csak azért kívánják megtérésemet, mert attól félnek: én kényszeríteném kegyelmeteket az áttérésre, tévednek! Erről tetteim kezeskednek. S vajon hihető-e, uraim, hogy az én hitemen lévő maroknyi csapata rákényszeríthetne tenger sok katolikust az áttérésre, holott ez a sokaság fél évszázados harccal sem kényszeríthette erre e maroknyi embert?

Ez jól volt mondva, s azzal a szembeszökő okossággal, mely a navarrai minden szavát áthatotta, s noha az elhunyt király hívei közül némelyeknek, úgy lehet, a vallás csupán lepel volt önös szándékaik palástolására s nagyon is sajátos érdekeik érvényesítésére e zavaros korban, azokat közülük, kiknek őszintesége nem volt kétséges, meg is rendítette ez argumentum helyénvalósága. Ezt látva a király, ki sorra szemügyre vette a vele szemközt állók arcát, hirtelen elkomolyodott, s kedélyes hangját megváltoztatva szinte ünnepélyesen mondta:

- Uraim, ezennel megígérem, s holnap írásban is megerősítem majd az ország nagyjaihoz intézett levelemben, hogy fenntartom és megőrzöm országunkban a római katolikus apostoli hitvallást úgy, amint van, és semmit rajta meg nem újítok s meg nem változtatok.

De mert látta: bármennyire fontos is ez az ígéret az újfajta tolerancia folytán, mely mögötte rejlik,

nemigen elégíti ki beszélgetőtársai buzgalmát, a király folytatta sétáját fel-alá a teremben, hátára kulcsolt kézzel, majd bizonyos idő elteltével - mely nekem vajmi hosszúnak rémlett - megint megállt, szemközt velük, s hirtelen elszánva magát, hogy tovább megy az engedmények útján, mindazonáltal megőrizve katonás, nyers hangját, újra rákezdte:

- Uraim, ami vallásomat illeti, arra kérem kegyelmeteket, ne akarják kurta pórásra fogni lelkiismeretemet. Kérem, ne sűrgessenek és ne kényszerítsenek. Világosítsanak fel. Én nem vagyok makacs. Térjenek rá a tanítás útjára. Határtalanul sokat nyerhetnek vele. Mert ha sikerül meggyőzniük arról a másik igazságról, amelyet én nem vallok, fejet hajtok előtte.

Ez ígéret volt, tagadhatatlanul, ámbár formális és bizonytalan, elkötelezte, de nem kötötte meg Henriket, s amint szemügyre vettem a körülötte állók arcát, láttam: a király hugenotta tanácsosai nagyon megriadtak tőle, mindazonáltal nem győzte meg egészen a katolikus urakat, különösen azokat nem, kiknek titkos terve az volt (lévén saját seregük), hogy várakozó álláspontra helyezkednek a liga és a király harcában, s annak adnak majdan segítséget, aki többet kínál érte vagy aki győz.

Nem mintha e párbeszédet követő árulások katolikus részen súlyosabbak lettek volna, mint a hugenottákén, mert ha egyfelől Épernon, királyhűségét hangoztatva, odahagyta a királyi tábornokot azzal a népes sereggel, melyet megboldogult gazdának toborzott volt, ugyanazt tette La Trémouille úr is aggálytalanul a maga protestáns nemeseivel, úgyhogy a királyi sereg, mely augusztus 1-jén még negyvenezer jól felfegyverzett, ép katonából állt, 3-án már csak vagy húszezret számlált, s újabb toborzásra nem is gondolhattunk, lévén a királyi kincstár üres.

- Uraim - szólt a király azokhoz, e különös jelenet estéjén, kik makacsul kitartottak szolgálatában, balvégzete ellenére -, hűségük határtalan hálára készítet, annál is inkább...

S itt félbeszakítva önmagát, és hirtelen elmosolyodva, azon a tréfálkozó hangon, mely nála rendesen bámulatos lelkierőt takart, hozzátette, szemöldökét felvonva, csúfondáros pillantással:

- ...annál is inkább, uraim, mert aki kegyelmek előtt áll, az férj, de nincs felesége, hadvezér, de nincs pénze és király, de nincs koronája...

Mielőtt a király felhagyott volna Párizs ostromával, nem lévén immár elég katonája hozzá, balszerencsémre golyó ütött sebet bal karomon: egy Saint-Germain elővárosi csetepaté alkalmával a fal tetejéről rám lőttek. Rosny úr és lovásza, Maignan, ekkor hazakísért a Gondi-házba, közrefogva Pegazusomat, mert ugyancsak inogtam a nyeregben, hisz fél kézzel fogtam a gyeplőt, erősen véreztem s majd elájultam. Rosny ágyba dugott, és nyomban bekötöztetett kirurgusával, s amikor másnap meglátogatott, azt mondta, örül, hogy így jó színben láthat, s alig van lázam, tehát hamaros gyógyulást remél, hanem a kirurgus is, én is úgy véltük: el fog az tartani egy jó hónapig is, míg karomat úgy használhatom majd, mint addig. Eztán megkért Rosny úr, ki tudta, hogy értek angolul, hisz a megboldogult király azért küldött Londonba Erzsébethhez, Stuart Mária pöre alkalmával, pompázatos Pomponne poggyászaival, hogy e nagy királynőnek átadjam titkos (és a nagykövetének szögesen ellentmondó) üzenetét, fordítsam le angolra a navarrai levelét, melyet fent mondott királynőhöz intézett, s amelyben azt írta igen kedves és hőn szeretett unokahúgának, hogy együttérzését kívánja tolmácsolni az elhunyt király legyilkoltatása miatt, és főképpen együtt kíván munkálkodni vele ama jó és megbízható barátság és egyetértés fenntartásában és szorosra fűzésében. Öközte és önmaga között ügyük közös üdvé érdekében.

Nyomban le is diktáltam angolul a levelet, melynek célja még jobban megvilágosodott előttem, amikor Rosnytól megtudtam: a király elvonul Párizs alól, s minekutána Compiègne-be szállította a megboldogult király tetemét (hisz Saint-Denis-be nem vihette, lévén az a liga kezén), Dieppe-be szándékozik visszavonulni hadával, tudván, hogy annak lakosai tárt karokkal fogadják, részint, hogy ott elsáncolja magát Mayenne ellenében, ki hatalmas sereget gyűjtött időközben, részint, hogy biztosítsa összeköttetését Erzsébettel a tengeren át, hisz pénzbeli és más segílyt is várt tőle. Anglia királynőjének nagy érdeke fűződött hozzá, hogy IV. Henrikre ne mérhessen vereséget a liga és II. Fülöp, hisz tudta, ez esetben ő válna ama halálos harc legközelebbi céltáblájává és áldozatává, melyet a pápa vív az „eretnokség” ellen.

Rosny úr éppen távozni készült, amikor megkérdeztem tőle, miért nem tanácsolta augusztus 3-án a királynak, hogy térjen át, hiszen jól tudom: bár ő maga hitében szilárd hugenotta, helyesli a király áttérését, mert az a véleménye, hogy egy hugenotta király nem uralkodhat valóságosan tenger sok katolikus felett.

- Mert korán van hozzá - felelte Rosny. - És a király még túlságosan gyenge. Ha most megtagadná hitét, nagy veszélybe kerülne: elveszthetné pártját, s bizonyosan nem találna helyette másikat. Emlékezzék csak, Siorac, hogyan vonták kétségbe a ligások az elhunyt király jámborságát, holott igazán az volt, pusztán azért, mert nem kívánta tűzzel-vassal kiirtani a megreformált hitre tért alattvalóit. Még rosszabb lenne a helyzet a katolikussá lett navarrai esetében. E lázadók, kik a vallást csak ürügyül használják rebelliójuk igazolására, most nagy álszentül azt mondogatják: „Hej, ha katolikus lenne legalább!”, és holnap, miután áttért, azt susogják majd: „Hej, csak lenne igaz katolikus!” És holnapután óhatatlanul azt mondják majd: „Ugyan mibe kerül neki misére járni? Hisz mindössze hatodszor tér át! Hej, ha egyáltalán valamiféle hit lakozna benne!”

- És lakozik? - kérdeztem én.

Amire Rosny igen bosszús lett, és rám szegezve kék szemét, visszafordította a kérdést:

- Hát magában lakozik-e, Siorac báró?

- Hogyne! Hogyne! - tiltakoztam, a hirtelen támadástól meghökkenve.
- Mégsem támadtak aggályai, amikor kurtította a vitorlát és misére kezdett járni, hogy elhunyt királyát szolgálhassa - vágta rá Rosny.
- De csak fél szívvel tettem.
- S ugyan miféle hit az, melyet az ember pusztán szóval vall, s a szíve mélyén megtagad? - kérdezte Rosny.

- Értem, mire gondol, de attól tartok, kegyelmed nem ért meg engem. Igaz, fél füllel hallgatok misét, és gyónni vonakodva járok. Ám ez nem annak a jele, hogy hitetlen volnék. Felekezetektől függetlenül Istenként imádom Jézus Krisztust.

- Nos, ez világos, mint a nap - bólintott Rosny. - Kegyelmed úgy véli, mindenképpen üdvözülhet, akár egyik vallást követi, akár a másikat.

- Úgy van, Rosny úr. Pontosan ezt hiszem! Végző soron édes mindegy nekem a rítus maga. Ami fontos a szememben, az maga Isten.

- Nos, Siorac - Rosny úr ajkára diadalmas mosoly ült ki -, roppantul meglepne, ha a navarrai nem osztaná a lelke mélyén a kegyelmed meggyőződését... Ami - fűzte hozzá enyhe gúnnal - igen megkönnyíti majd számára a dolgokat, amikor elérkezik az ideje...

- Követi-e őt ezen az úton, uram? - kérdeztem némi töprengés után.

- Nem én - felelte elutasítóan Rosny. - Ez áldozatra személy szerint semmi sem kötelez, hisz nekem nem kell békét szereznem alattvalóim között, s helyreállítanom egy ország erejét...

És szavának állt. Ámbár később hercegi és főrangú címet nyert a királytól Sully néven, s ő lett az ország második embere, az a nagy miniszter, akinek megismertük, soha nem tagadta meg hugenotta hitét. Ezért is nem kaphatta meg, mint protestáns, a Szentlélek-rendjelet, s ő volt az egyetlen herceg és főrend, ki e kitüntetést nem nyerte el. Ez annyira bántotta határtalan hiúságát, hogy csinált magának egy külön rendjelet, s azt rendesen mellén hordta: IV. Henrik gyémántokkal és igazgyöngyökkel díszített, aranyból kivert képmását. Ó, bámulatos Rosny! Oly kérkedő volt és oly erényes, hogy ha mosolygunk is kérkedésén, csodálattal kell adóznunk erényének. A very excentric lord! - vélte lady Stafford, az angol nagykövet felesége. Egy külön, mondta rá a király, ki igen nagyra tartotta. Miért is nem akadt országunkban több effajta nemes veretű külön? És valamivel kevesebb ravasz róka, kik ahelyett, hogy támogatták volna uralkodójukat e nehéz időkben, alkudoztak vele és drágán adták támogatásukat.

Rosny látogatása másnapján lázam felszökött, s sebesült karom egyre jobban fájt, úgyhogy már attól féltem: elfertőződik a sebem, s elüszkösödven, le kell vágni a karomat. A kirurgus máris arra készült, én azonban nem járultam hozzá, mivel, az igazat szólva, inkább választottam volna a halált, mint testem szimmetriájának megbomlását. Miroul, ki nem tárgyalt mellőlem és kisírt szemű szolgálaim (még az apródok is csendben maradtak, nehogy terhemre legyenek zajgásukkal) könyörögve kértek: álljak rá az operációra, én azonban nem engedtem, és mint a szerencsés befejezés bizonyította: jól tettem.

Mindazonáltal jó néhány napon és éjszakán át szenvedtem, sőt lázálmodat láttam, e lázálmodok során véghetetlen sorban vonultak el előttem mindazok, akiket szerettem, s akiktől gondolatban már búcsút is vettem. Apám, deli öcsém, Samson, kishúgom, Catherine, Quéribus, csinos udvari kislovagom, a tiszteleltre méltó Fogacer doktor, Giacomi vívómester, egy személyben örök barátom és sógorom, hisz feleségül vette Larissát, hitvesem ikertestvérét, s végül feleségem és szép gyermekeim, kikkel megajándékozott. Nem tudom, miért, mindannyiukkal szülőföldemen, Mespechben találkoztam lázas álmaimban, noha valamennyien rég eltávoztak onnan, akárcsak jómagam, és szétszóródtak országunkban. Úgy tetszett, miképpen a sebesült vadállatnak, ki odújába húzódik s ott is marad, sebet nyalogatva, nekem is nagy szükségem volt rá, hogy képzeletben ott találjam magam csipkés kőfészkünkben, hogy mintegy a föld érintésétől, mely megszületni látott, visszanyerjem erőmet, s mintegy azok révén kapaszkodjak vissza az életbe, akiket szeretek.

Augusztus 15-én reggelre leesett a lázam, nem fájt már a karom, s amint kinyitottam a szememet, igen meglepetten tapasztaltam, milyen új fényben látom s legapróbb részleteivel együtt kedves Miroulom arcát, mely azonban csupa bánat volt.

- Mi ez, Miroulom, zokogsz? - kérdeztem. - Hát nem látod, hogy jobban vagyok?

- Hogyne látnám, uram - felelte ő el-elcsukló hangon -, látom is, tudom is, hisz Rosny úr kirurgusa is úgy véli: karja gyógyulóban van, s nem fog elüszkösödni.

- Akkor miért sírsz és jajgatsz?

- Aj, uram, nem kegyelmed egészsége miatt omlanak könnyeim, mert Istennek hála, immár túl van a veszélyen s karja nemkülönben, melynek híján többé nem foghatna kardot, hanem két oly hírt is kell urammal közölnöm övéiről, melyek mindegyike nagyon is sirnivaló.

- Hogyan? - a szívem majd kiugrott a helyéről, s oly hirtelen találtam felülni, hogy jobb karom belesajdult. - Enyéimről? Azt mondod: az enyéimről? Kire gondolsz? Apámra? Samsonra? Angelinára? Gyermekeimre? Az ég nevére kérlek, beszélj, Miroul!

- Nem, nem! Azok, akikről szólok, nem ily közel esnek szívéhez, ámbár nagyon szerette őket s én úgyszintén - sietett szólani Miroul, ki, mint láttam, azért ijesztett annyira rám, hogy csökkentse a csapás súlyát, melyet rám készült mérni. - Uram, Giacomi vívómestert tegnap megölte egy csetepaté során egy gaz áruló, kit előbb lefegyverzett, kiütve kezéből kardját, majd, amilyen nemes lélek, meghagyta életét, s ez a

gonosz rásütötte pisztolyát, mihelyt Giacomo hátat fordított neki.

- Jaj - fedtem el kezemmel szememet -, Giacomo vérbeli olasz maestro volt, becsületes, lovagias, emberséges. Nem született ő a mi kegyetlen s törvénytelen harcainkra, hol a testvér megöli testvérét, ki megkegyelmezett neki. Jól tudom, sosem használta ez összezsapásokban titkos cselét, melyre engem is megtanított, mivel amilyen finom volt a lelke, úgy vélte, e réven túlságos előnyhöz jutna. A teremburáját! Hogy hátulról ölték meg s ily aljasul! Jaj, Miroul, aki azt mondta: ember embernek farkasa, nem az embert káromolta, hanem a farkast.

Majd, szavaimat bevégezve, halkan egy fohászt rebegtem szegény fivéremért, ki immár örökre elment, úgy, hogy viszont sem láthattam és sírjáig el nem kísérhettem.

- Uram - nyögte Miroul -, fájdalom, ez nem minden.

- Diga me - szóltam, elakadó lélegzettel, mintha az, hogy okcitánul szólhattam, nagyobb erőt adott volna elviselni a beharangozott csapást.

- Mialatt uram delirált, levelet kaptunk Montfort-l'Amauryból, s ámbár kegyelmednek címezték, szíves engedelmével feltörtem, uram, mivel megismertem borítékján az én Florine-om írását, s attól tartottam, uram hitvesét érte baj. Istennek hála - folytatta kapkodva -, erről szó sincs. Angelina úrnő ép és egészséges, s csupán azért mondta tollba levelét Florine-nak, mivel hüvelykujja megdagadt és megmerevedett a köszvénytől.

- Miroul - sóhajtottam megkönnyebbülten, miközben úgy összeszorult aggodalmamban a torkom, hogy fájt -, mi van e levélben?

- Fogja, uram, én nem bírom felolvasni. Túláságosan fájna, hogy ennyi halotról kell beszámolnom.

Akkor bal kezembe fogva a levelet, melyet odanyújtott, beleolvastam, és első pillantásra láttam: Larissa haláláról ad hírt. Bármennyire szívembe markolt is ez a szomorú hír, még nagyobb volt meglepetésem, s szinte nem akartam hinni a szememnek. Hát nem különös egybeesése a véletleneknek, hogy férjet és feleséget, mondhatni, egy időben kaszál le a halál, úgyannya, hogy előbb azt képzeltem: egyik oka lehetett a másiknak. S mivel fent mondott levélben azt olvastam: Larissát órák alatt elragadta egy „agyvelőgyulladás”, előbb azt hittem, Giacomo lelövetésének híre, egy amúgy is gyenge lélekre lesújtván, okozta e végzetes bajt. Hanem Miroul felhívta rá a figyelmemet, hogy erről nem lehet szó, hisz Larissa 11-e előtt halt meg, 11-e lévén a levél kelte, Giacomit ellenben 13-án vitte el sebe, később, s nem előbb, mint Larissát érte utol a halál, s így őt is megkímélte kegyes sorsa attól, hogy megtudja, mielőtt meghalt: hitvese nincs többé.

Míg élt Larissa, érzéseim irányában vajmi vegyesek voltak, mivel teste olyannyira hasonlatos volt az én Angelináméhoz, lelke ellenben egészen másmilyen. Mint mondtam, ikrek voltak, s meg sem lehetett inkább különböztetni őket egymástól, mint két porszemet Arábia sivatagjában. Annyira egyforma volt növésük, természetük, szemük, arcuk, hangjuk, léptük és járásuk módja, hogy mindenki összetévesztette volna őket, ha a természet nem jelöli meg Larissa arcát egy kis szemölcsrel bal orcáján, szája széle és álla között: Ez a szemölcs, noha igen kicsi volt, annyira elkésérítette Larissát, hogy nemcsak eltakarta egy szépségtapasszal, hanem elérte; amilyen jószívű volt Angelina, hogy ő is ugyanoda illesszen egy hasonló szépségtapaszt. Én magam sem különböztethettem volna meg őket, ha Samarcas, a jezsuita meg nem tanított volna rá, hogyan tapintsam meg e legyecskét, megérezve, van vagy nincs alatta valami.

Hanem ahhoz sok hiányzott, hogy az ikrek azonossága a felszíntől a szívig, a buroktól a lélekig tartson. Tizenhárom esztendősen korában Larissát rajtakapták, amint apja egyik apródjával szerelmeskedett szobájában, s amikor az apa, első haragjában, kardot rántott, és a halálra rémült apród kiugrott az ablakon, nyakát törve az udvar kövezetén, Larissa rávetette magát szobaleányára, ki őt beárulta, ledöfte, s attól fogva oly szertelenül viselkedett, hogy mindenki azt hitte: az ördög szállta meg. Hol földre vetette magát, s görcsökben fetrengve ütötte, karmolászta önmagát, s órákon át velőtrázóan sikoltzott, hol felpattant, kibontotta haját, meztelenre vetkőzött, s futva végigjárta a kastélyt, rávetve magát minden férfiemberre, akit előtalált, ha öreg volt, ha fiatal, s égő arccal belékapaszkodván, rekedt hangon bujábbnál bujább cselekedetekre biztatta és szította.

Apja, Montcalm úr, ördöngösnek vélvén Larissát, előbb egy montpellier-i kapucinus baráttal próbálta exorcizáltatni, s mert az nem sikerült, s ő attól félt: elevenen megégetik lányát, amiért az ördög megszállta, kolostorba záratta. Innen hozta ki pár év múltán Samarcas, ki egészen hatalmába kerítette, s állítólag tébolyából is kigyógyította. Eztán úgy magához láncolta, Montcalm úr hozzájárulásával, a leányt, hogy az többé el sem mozdulhatott mellőle, még veszedelmes londoni vállalkozásai során sem, mert a föld még nem hordott a hátán ádázabb ligást és fáradhatatlanabb összeesküvőt, mint amilyen ez a jezsuita volt. Végére is belegabalyodván a maga szötte hálókba, életével fizetett érte, minthogy Erzsébet királynő bírái halálra ítélték, s nyilvánosan ki is végezték a Babington-féle összeesküvésben való részvételéért. Ez éppen akkor történt, amikor én (pompázatos Pomponne poggyászával) Londonba küldtettem, s a királynő olyannyira megörült az általam közvetített titkos üzenetnek, hogy cserébe szabadon bocsátotta börtönéből Larissát, hová Samarcas cinkosaként és tetteztársaként csukták volt be, és megengedte, hogy hazahozzam országunkba. Itt nyomban oltárhoz vezette Giacomo vívómester, ki sok éve rajongott érte.

E házasság valójában nagy megkönnyebbülésre szolgált, mivel véget vetett annak a rossz érzésnek, melybe Larissával való, kétértelmű viszonyom sodort. És hogyan is lehetett volna másmilyen e viszony, hisz sem lelkem, sem testem nem maradhatott irányában tökéletesen közömbös? Larissa oly hallatlanul hasonlított szívem szerelmére és annyira azonossá is akart válni vele, hogy nemcsak Angelinám

tekintetéből sugárzott szerelem felém, hanem rendesen az övéből is, ama fenntartás és szemérem nélkül, melyet hitvesemnél tapasztaltam, ellenkezőleg, feltűnően és kihívóan. S ámbár mélyen elítéltem Larissa szemezését, pillantásai mégis megzavartak, s mivel zavarom lelkifurdalással párosult, kissé zokon vettem Larissától, hogy lelkifurdalást támaszt bennem, s hogy felvértézsem magam, oly távolságot és hűvösséget igyekeztem kapcsolatunkba bevinni, mely nem felelt meg érzéseimnek, s amelyet Angelina, galamblelke ártatlanságában, olykor a szememre is hányt.

Egy nappal e siralmas hírek megérkezte után ismét felkeresett Rosny úr, elsőbben is, hogy részvétét fejezze ki irányomban, másodszor, hogy jelentse: mivel a király elvonul Párizs alól hadával, nem lévén elég ereje az ostromhoz, és Dieppe-be megy, elsáncolni magát, ő arra kérte, s nemhiába, adjon szabadságot nekem, hogy lábadozni hazatérhessek Montfort-l'Amauryba, uradalmamra, a Pudvás Tölgybe, s vigaszt vigyek e veszteségek után családomnak. Szokásos és kvázi atyai jólelkűségével (noha én voltam tíz évvel idősebb nála) Rosny úr fél tucat puskást küldött velem, kisdéd kíséretemet megerősítendő, és a lelkemre kötötte: vigyek elegendő pénzt magammal, hogy ha útközben pápista csapatokra bukkannék, legyen miből útívatot fizetnem nekik. Ám Istennek hála, eggyel sem találkoztam, mivel Mayenne nagy harsonaszó és dobpergés közepette gyűjtögette s szította lázadásra a hitbuzgókat törvényes királyuk ellen.

Szívem hangosabban vert mellkasomban, amint a pirkadat kódében megpillantottam bárói váram tornyait. Szegény, hön szeretett gazdám oly bőkezűen jutalmazott meg szolgálataimért, hogy évek során nem csupán birtokomat növeltem meg tetemesen okos vásárlásokkal a tőle kapott pénzekre, hanem roppantul megerősítettem a kastélyt magát is, úgyhogy bevehetetlenné vált minden had számára, mely nem rendelkezett ágyúkkal. Mi több, Rosny hat puskása meg az én cselédségem jó húszfőnyi gyalogcsapatot tett ki. Pisseboeufot neveztem ki őrmesterüknek, Saint-Ange-t, lovászsómat kapitányuknak, s ők mindaddig egzecírozatták embereimet falakon belül és kívül, míg ott voltam, s ez a parádé bizonynyal hatott is a környéken lakozó ligásokra. Igaz, a legádázabbak közülük már csatlakoztak Mayenne-hez, részint buzgalomból, részint zsákmányszerzés és erőszakétel reményében mint ezt Tours-ban is tapasztalhattuk -, s a sík földön csupán a mérsékeltőbbek maradtak honn, no meg az óvatosak, kik úgy gondolták: kívárlják a háború végét, s csak akkor foglalnak majd állást.

Közülük a legnevesebb Ameline volt, Montfort l'Amaury plébánosa. Ő volt az első személy, akivel hajlékom termében találkoztam. Meglepődött, hogy itt lát, s én a pillanat sugallatát követve eltitkoltam előle sebesülésemet (amit könnyen megtehettem, hisz nem volt immár kötés karomon), s azt mondtam neki, azért vonultam vissza birtokomra, mert katolikus lelkiismeretem tiltja, hogy egy hugenotta királyt szolgáljak, hacsak meg nem tér hitünkre. Ameline plébános lelkesen dicsőítette aggályaimat, annál is inkább, mert azt gondolta, kitalálja, miféle földi számítás húzódik meg mögötte, tudniillik az - ami az övé mögött is -, hogy ne foglaljak elhamarkodva állást. Az ő közvetítésével mindenesetre az egész környéken elterjedt ez a magyarázata visszatérésemnek, s nemcsak elhitték és megvitatták, hanem helyeselték is, s ez legalább annyira megvédett holmi váratlan támadásoktól és Guise-párti ármányoktól, mialatt itthon időztem, mint erőm fitogtatása.

Az átépítés során úgy alakítottam ki váram nagytermét, hogy az pontos mása legyen a mespechinek, azaz mindkét végébe kandallót állítottam, mivel akárcsak apám, én is gyűlöltem a gondolatát is, hogy Elölről megsüljek, hátulról megfagyjak, azonkívül vágattam a vastag falba egy csigalépcsőt, mely felvezetett közvetlenül az emeletre szobámba és könyvtáramba, hogy ne kényszerüljek kerülővel ama széles és hideg folyosókon át megközelíteni, melyek átkai az apáink építette váraknak. S mivel észrevettem, amint beléptem, hogy Florine felfutott e csigalépcsőn, gondoltam, értesíti Angelinát megérkezésemről, annyira, hogy kiéhezett kíséretemmel együtt körülültük a nagy asztalt, s a szobaleányok mindjárt hozták is a pecsenyét, bort, hogy kielégítsék kiszáradt torkunkat, farkaséhségünket, s mivel igen korán volt, azt gondoltam, sokáig kell még Angelinámra várnom, hisz az orrát sem dugná ki, lévén a társaság ily népes, míg tetőtől talpig fel nem öltözött. Nagyon meglepődtem hát, amikor Florine kitérte a csigalépcső ajtaját, s megjelent Angelina bő hálóköntösében, s szőke haja kibomolva terült mezítelen vállára. Kissé kihozott ugyan a sodromból, hogy ilyen öltözkében hajlandó mutatkozni cselédeink és idegenek előtt - ami annál inkább meglepett, mert bárki emberfiánál jobban ismertem veleszületett szemérmességét, azt gondoltam mégis, oly sürgősen kívánt találkozni velem, hogy ez menti, tehát felálltam, rámosolyogtam, és két kezemet kinyújtva elé léptem, hogy megfogjam az ő kezét. Ám ő nem így gondolta, hanem karomba vetette magát, erősen magához szorított; és sóhajtozva, sőt szinte nyöszörögve csókolta ajkamat, ahol érte, hogy a lélegzetem is elállt bele. Mi bizonynyal megindított és felkavart volna szobánkban, nagy szerelmünk gubójában, ám ilyen sok ember előtt kínos hatást tett rám, s egészen elképedtem, tapasztalva, hogy Angelina ily tapintatlanul engedi át magát nyilvánosan szenvedélyének, kilépve a szűzies tartózkodásból, melyhez eddig hozzászoktatott, s éppen oly időben, amikor ily földhözragadt szenvedély helyett inkább a gyászról kellett volna magaviseletének tanúskodnia, mely érte.

- Mi ez, Angelina? - súgtam a fülébe. - Nem szokatott hozzá ily merészséghez! Kérem, vonuljon vissza szobájába, s addig ne jelenjék meg itt, míg fel nem öltözött.

E halk és szelíd intelemre mértéktelenül elpirult, többször is elkezdett valamit mondani, de mindig abbahagyta, végül mély bókkal elköszönt tőlem, és elsielt, jobban mondva futott a csigalépcsőhöz, mely elnyelte, vissza sem fordulva, s én döbbenetben tapasztaltam zavarát, mely legalább annyira túlzott volt, mint iménti szemérmetlensége. Mert az én Angelinám, akármilyen jó és szelíd volt is, általában nem tűrt el szó

nélkül szemrehányást tőlem sem, hanem mindig megsértődött kissé és igyekezett megfelelni rá.

Elgondolkodva tértem vissza az asztalhoz, hogy jó mespechi szokás szerint embereimmel együtt költsem el reggelimet; a testvériség soha el nem tűrte, bizonyos evangéliumi egyszerűség nevében, hogy szolgálunk másutt egyenek, ne velünk. És legnagyobb meglepetésemre egy jó óra hosszat vártam ott, s Angelina csak nem jelent meg, s mivel sejtettem: ennyi ideig nem tarthat felöltözése, felszalasztottam Florine-t, ki visszatérvén, sotto voce a fülembé súgta, hogy Angelina, éjjeli köntösben, a lelkét is kisírja ágyán. Elképedtem, hogy egy ilyen enyhe és szelíd hangon elmondott szemrehányás ennyire kihozhatta sodrából, sőt duzzogásra vagy sértődésre készítette. E viselkedés olyannyira idegen volt Angelinától, hogy nyomban felálltam az asztal mellől és szobájába siettem, hol minekutána betettem magam mögött az ajtót, sőt a reteszt is rátoltam, azt kellett látnom - s a szemem majd kiugrott üregéből e szokatlan látványra -, hogy Angelina ide-oda hányja-veti magát ágyán, forró és keserű könnyeket ontva, s dühödten paskolva öklével szétszórta, szőke haját.

- Én Angelinám - mondtam, rávetve magam, testemmel betakarva testét, s egyszersmind megragadtam csuklóját, hogy haját megóvjam -, mi ez? Kész örület! Hogy ejtheti ily dühödten bánatba egy-két enyhe szó?

- Ó, uram - felelte ő el-elcsukló hangon, s félig meztelen keblét meg-megrengette a görcsös zokogás -, látom, immár nem szeret! Bizonyára összetalálkozott hadjáratai során valami fiatal és üde fehérszemélyvel, s miatta száműz engem kedve elővárosába s külvárosába! Első ölelésemre szemrehányással válaszol! Elkerget maga mellől! Nem vágyik többé rám!

- Hisz ez bolondság, Angelina - tiltakoztam, elhűlve esztelenségén. - Csupán öltözkédés és magaviseletét kifogásoltam. Nem utasítottam el szenvedélyét, noha elsietettnek véltem és túlságosan nyílnak, a bennünket ért gyász után.

- Uram, uram - tekertem alattam Angelina, mint egy kígyó. - Van szíve ily gonoszul eszembe idézni e gyászt, éppen amikor igyekszem megfedkezni róla, találkozásunk örömeire? Hát mire sem becsüli immár hitvese szerelmét? S hogy oly hevesen vágytam kegyelmedre oly sok hó alatt, amikor szörnyen szenvedtem, s kegyelmedet szólogattam kiáltozva éjszakáim úrjében?

Ez az Angelinánál oly szokatlan beszéd zavarba ejtett volna dühödten hevéllel, ha agyamat el nem homályosítja a vágy, de már éreztem: testem enged a buja simogatásoknak, melyekkel elhalmozott, s hamarosan fölém és fölém kerekedik, s ebbe bele is törődtem, ámbár habozva, rossz érzéssel és nyugtalanul ennyi illetlen újság láttán, azzal mentegetve magam előtt magamat, hogy ha egyszer kielégítettem szeméremtelen vágyát, végre józanul beszélhetek vele, és megtudhatom mind e furcsaságok okát.

A vihar múltán, mely a nap felét felemésztette, szokása ellenére oly konokul követelte Angelina a magáét, igyekeztem többet megtudni arról a szerencsétlen bajról, mely elvitte szegény Larissánkat. Ám Angelina szóról szóra azt ismételte csak el, amit Florine-nak diktált levelében, s mi több, száraz szemmel ismételte el, úgy, hogy szempillája sem rezdült közben és a hangja is hideg volt.

- De lelkemre mondom, Angelina - szoltam, némi hallgatás után, mert kimondhatatlanul meglepett nyugalma -, hogyan viseli el testvére örökös távollétét, ki mintegy hasonmása is volt?

Mire hirtelen gyanakvó pillantást vetve rám oldalról azt felelte, lehunyva szép ózszemét:

- Jobban, Pierre-em, mint hittem volna. Mert Larissa, akármennyire szerettem is, olykor mintegy arra készítetett, hogy kétségbe vonjam, csakugyan én vagyok-e én, és csak engem szeret-e kegyelmed, olyannyira, hogy ha csak rápillantott is futólag, kegyetlen féltékenységi kínjait kellett elszenvednem. Most, úgy érzem, megszabadultam másik énememtől, és végre én vagyok az egyetlen, az igazi Angelina.

- Ha így érez - feleltem elképedve és elgondolkodva -, hogy van az, hogy mégis odaragasztotta szája sarkához azt a legyecskét, mely alá Larissa a szemölcsét rejtette? Ha Larissa nincs többé, úgy vélem, szakítania kéne e szokásával, melyet ő megkövetelt kegyedtől, amilyen zsarnoki természet volt, hogy meg ne különböztethesse senki a nővéreket egymástól.

- Mert ő ezt még holta után is megköveteli tőlem - kiáltotta Angelina, riadt tekintettel, rémülten, egész testében reszketve, lába ujjától feje búbjáig. - S én nem merem megszegni parancsát, nehogy a lelke, visszatérve a túlvilágról, belém költözzék, s ellopja való mivoltomat. Nem, nem! Esdve kérem, Pierre-em, ne kényszerítsen rá, hogy ne fessek itt ki magam - s ujját úgy szorította a fekete pöttyre, mintha meg akarná védeni támadásomtól. - Az életem forog kockán!

- Eszemben sincs olyat kérni kegyedtől, ami megijeszti - mondtam, attól tartva, hogy megint elkezd hányni-vetni magát nyoszolyáján s görcsösen zokogni. - És ámbár én úgy vélem, a halottak nem parancsolnak az élőknek, és nem költözhetnek beléjük, hogy lelküket ellopják, ám tartsa ott e pöttyöt, ahol kívánja. Az én szememben nem fontos e dolog, ha a kegyedében az, cselekedjék kedve szerint.

Ez valamelyest megnyugtatta, mégsem teljesen, mert megfigyeltem: minduntalan gyanakvó pillantásokat vetett maga köré, mintha egy láthatatlan valaki forgolódna szoknyája körül. És az igazat megvallva, hasonlóképp roppant gyanakvó pillantásokat vetett a körülötte levő személyekre is, Florine-ra, Miroulra, szolgálókra és főként énrám. Ha szerencsétlenségemre kissé nyersebben találtam szólni, könnyekben tört ki, dühöngött vagy mély letörtségbe esett, ahonnan ki sem húzhattam másként, mint végeérhetetlen rimázkodással és becézgetéssel, mely a már látotthoz hasonló kielégíthetetlen szerelmi éhségbe torkolt, úgyhogy nem győztem álmélkodni, mekkora változást idézett elő néhány hónapos távollétem Angelinám rendesen oly nyugodt lelkében. S egész idő alatt egy árva szó nem sok, annyit sem szólt Larissáról, sem sógoráról, Giacomiról, kit, míg élt, nagyon szeretett. Sőt ami még ennél is rosszabb,

ahányszor említeni találtam őket, ő elnémult, süketnek tette magát, összeszorította ajkát, s úgy elzárkózott, mintha nem akarná, hogy a nevek keltette emlékek árnyéka is behatoljon agyába.

Meglátogattam dali Samson fivéremet és Gertrude de Luc úrhölgyet montfort-l'amauryi patikájukban, és azt tapasztaltam: igen boldogok. Irigyeltem is boldogságukat, hisz amióta visszatértein Pudvás Tölgybe, a magam számára is érthetetlen rosszérzések környeztek. Ők igen kedvesen fogadtak, ahogy Gertrude társalkodónője, Zara is, ki valósággal ragyogott romolhatatlan szépsége fényében, s mivel soha le nem tette a gyermekcsét, kit Silvióval csináltatott magának, hanem örökösen karjában hordta, jobban hasonlított egy olasz mester festette madonnához, mint valaha. Más hasznát nem is vették azontúl, hogy a hajlék díszére vált, mert míg öcsémmel és sógornőmmel ebédeltem, hozzá nem nyúlt egy pohárhoz, tányérhoz, üveghez, hanem ott trónolt Gertrude jobbán, ölében a bambino, diadalmas anyasága dicsfényében, s úgy láttam, nem volt más tiszte öcsém háztartásában, mint megbámultatni magát valamennyiükkel (elragadtatott mosolyokkal csodálva tulajdon testét és a belőle lelkedzett testecskét).

Ám bármi melegen fogadott is Gertrude és öcsém, látogatásomat csak vonakodva viszonzották, és óvakodtak velem Angelináról beszélni, akivel - a szokásos köszönést nem számítva - egy árva szót sem váltottak.

Nagy öröömre és meglepetésemre, augusztus végén, egy szép reggel megjelent kapuerődünk előtt Fogacer, egy göndör, barna hajú kis apród társaságában, ki emlékeztetett valamelyest Silvióra. Igen megkönnyebbült, amint váram falai közt menedékre lelt, mert, mint mondta, megint üldözőbe vették ferde hajlamai miatt, s nagy eshetősége volt rá, hogy megégetik, mivel, fájdalom, nem számíthatott többé a király oltalmára, mint szegény, hőn szeretett uram életében. IV. Henrik, mondta Fogacer, könyörtelen azon vétkekkel szemben, melyeket ő maga nem követ el.

Én örültem, hogy élvezhetem élénk szellemét hosszúra nyúlt lábadozásom alatt, lévén Saint-Ange néma, mint a sült hal, s Miroul, amennyire láttam, igen nyugtalan Florine szomorúsága miatt, kit többször is sírni láttam, de könnyei okát tőle meg nem tudhattam.

Fogacer úgy szerette mindig Angelinát, mint édesanyját (noha idősebb volt nála), és társaságában gyermekké válva, nagy elégtételére szolgált, ha Angelina megpirongatta, megmosta a fejét és kényeztette, Angelina pedig oly szívesen mártózott meg Fogacer csodálatában, hogy azt hittem, mihelyt megjön, megint kiújul köztük az a cinkos, finom és gyengéd viszony, mely féltékennyé tett volna, ha Fogacer nem az, aki. Ám nagy meglepetésemre és aggodalmamra Angelina, ahelyett hogy felújította volna a kettejüket összefűző erős, mégis ártatlan barátságot, ugyanazzal a gyanakvással utasította el Fogacer kedveskedéseit, tréfáit és gyerekségeit, amelyet immár mindannyiunk irányában mutatott, s láthatóan Fogacer-t is éppoly kelletlenül fogadta, mint általában az emberi nemet.

Fogacer a maga hosszú természetével, pókkarjával, gúnyos szeme fölé boruló sátáni szemöldökével igen magabiztosnak látszott, holott a lelke mélyén éppen nem volt az, mivel igen érzékeny materiából gyúrták, s az élet viszontagságai erősen megviselték. Ez a hideg fogadtatás jobban sértette, mint mutatta, s számtalanszor láttam, mint szegződik mogyoróbarna szeme megütközve, töprengve és kárvallottan az én Angelinámra, úgyhogy végül, amikor egyszer a montfort-l'amauryi erdőben sétáltunk, megkockáztattam a kérdést: nem gondolja-e, hogy nagyon megváltozott.

- Hogy megváltozott-e? - vonta fel ördögi szemöldökét. - Azzal vajmi keveset mondunk, ha kijelentjük: megváltozott. Más nő lett. Barátom, megmondom őszintén: nem ismerem rá. Ő, ki oly jó és szánakozó volt, most mintha az egész világot gyűlölné és gyanakodna rá. Mindenkitől tart és mindenkitől elzárkózik. Mi több, ha olykor véletlenül előjön régi játékossága, nyomban visszasüpped némaságába, s a szeme hol riadt, hol üres. Ha mégis beszél, gögösen és megvetéssel szól, s ez vajmi kevéssé hasonlít régi, galambszelíd lelkére s szívére. Ami a cselédséget illeti, sokszor goromba, igaztalan, nyers, sőt kegyetlen szobaleányjaival, s mintha elméjén a zűrzavar uralkodna, folytonosan ellentmondó parancsokat ad nekik.

- Jaj, barátom, Fogacer! - mondtam. - Mérhetetlen megkönnyebbüléssel hallok szavait, mert már azon töprengtem, nem én vagyok-e megbolondulófélben, hogy annyira másnak látom őt. És mivel megfigyeltem, hogy nem akar megválni attól a fekete pöttytől, melyet Larissa erőltetett rá, még élt, azzal az ürüggyel, hogy Larissa ezt a túlvilágról is megköveteli tőle, mert ha nem, elrabolja lelkét (s ez a durva babona is oly rosszul illik Angelinám szelíd józanságához), meg kell vallanom, kétségeim támadtak...

- Nekem is! - rezzent össze hevesen Fogacer, s minekutána lesütötte szemét, és a bozótot körös-körül alaposan megnézte, hozzátette: - Beszéljen, mi fili, tudom, miféle kétségek bántják. Beszéljen, talán megkönnyebbül tőle...

Mire sokáig nem bírtam válaszolni, s úgy összeszorult a torkom, hogy fáj, és hátul összekulcsolt kezem remegni kezdett. Végre megszólaltam:

- Felesleges közelebbről megneveznem a gyanút, mely hazatérésem óta bánt, mivel kénytelen vagyok e helyt megvallani: annyi tény látszik cáfolni, hogy ép ésszel nem tarthatom fenn. Mert két hét óta ostromlom Angelinát ügyes kérdésekkel közös múltunkra vonatkozóan, hogy lássam, mit tud, s ezek oly bizalmas és közönséges, apró tényekre is kiterjedtek, melyekről csak kettőnknek volt tudomásunk, Angelinának és nekem, és ő mindig oly hibátlanul megfelelt rájuk, hogy immár nem vonhatom kétségbe: a nő, ki előttem áll, velem együtt átélte mindezeket.

- Ha így van, lelke megnyugodhat - felelte Fogacer, noha őt magát láthatóan nemigen győzték meg argumentumaim. - Hacsak nem volt szokása - tette hozzá kérdő arckifejezéssel -, nem volt szokása Larissának és Angelinának, lévén oly szoros a kapcsolatuk, kisgyermekkoruk óta mindent, a legapróbb

részletig, elmesélni egymásnak. Ne feledje: Larissa egyetlen célja, vágya, kívánsága nem az volt e siralomvölgyében, hogy hasonlítson testvére, hiszen egyformák voltak, hanem az, hogy ő legyen a testvére, Angelina, ő egyedül és senki más.

- Samarcas, a jezsuita, ki Larissát jobban ismerte, többet is mondott. Ő azt állította: Larissa Angelina akar lenni, és éppen ebben rejlik örültsége.

- Úgy emlékszem - mondta rövid hallgatás után Fogacer -, azt hallottam kegyelmedtől, hogy amikor Larissa megpróbálta a testvérenek kiadni magát, kivel titkos találkát beszélt volt meg kegyelmed Barbentane keleti bástyáján, a kis őrtoronyban, Samarcas világosította fel tévedéséről, s azt mondta: csak egy módon lehet Larissát Angelinától megkülönböztetni: úgy, hogy ujjbeggyel megtapintja a fekete pöttyöt, melyet szája sarkában hord, mivel Larissánál megérzi majd a szemölcsöt alatta, Angelinánál nem.

- Hej - mondtam, s izgalomban kiszáradt a szám és elfúlt hangom -, jól emlékszem Samarcas e tanácsára.

- Nos, követte-e jelen bajában? - kérdezte Fogacer felvonva ördögi szemöldökét.

- Nem, barátom - feleltem halkán. - Nem. Nem mertem.

És az, hogy nem kockáztattam meg addig, nem gyávaság volt a részemről, olvasóm, hanem az a bizonytalan érzés, mely azt súgta: a kétség olykor sokkalta kevésbé fájdalmas, mint a bizonyosság. Ezért, holmi állati ösztöntől vezéreltetve; s mivel nem akarunk még mélyebbre süllyedni a balszerencséjében, mely immár utolért, s nem akarjuk, hogy rossz sejtelmünk kétségbeeséssé váljék, visszariadunk a dolog kivizsgálásától, óvatosan meghátrálva a tények kikezdhetsenlen könyörtelensége elől. Erre példa, ha jobban meggondoltam, Oidipusz példája, ki addig kereste a király gyilkosát, kit a trónon és a királyné ágyában követett, míg meg nem tudta, hogy ő maga volt a gyilkos, a meggyilkolt: apja, és a királyné: anyja. Amire nyomban megvakította magát, büntetésül, gondolom, amiért szembe mert nézni az igazsággal. Én a magam részéről úgy hiszem, Oidipusz talán megőrizhette volna szegény szemét, ha bölcsen megmarad addigi vakságában, melyből egy ellenállhatatlan erő ragadta ki, mely arra ösztökélte: tudjon meg többet, mint amennyit boldogsága megkívánt.

Csak hogy nincs oly kötelék, mely le ne oldódna s hullana szemünkről, ha egy baráti kéz levonja, talán némiképpen tapintatlanul. Mihelyt Fogacer, hogy úgy mondjam, kihívott, s rábeszél: tapintsam meg ujjammal a fekete pontocskát, melyet Angelina a szája szögletében hordott, hogy megérezsem avagy ne érezzem meg alatta a szemölcsöt, tudtam: megteszem. Mégis egy teljes hét kellett hozzá (mely roppant gyötrelmeket hozott számomra), hogy rászánjam magam. Hisz jól láttam, micsoda borzalom szakad rám, ha egyszerre kell meggyőződnöm Angelina haláláról - s meglehet, gyanús körülmények között bekövetkezett haláláról -, és nővére csalásáról, ki testvére helyét elfoglalván nem csupán az emberi törvényt hágtá át, hanem a házasság szentségét is szentségtörő módon sértette meg.

- Jaj! - mondtam magamban, ide-oda hánykolódva álmatlanul ágyamon -, mit tehetek, Jóistenem, ha e kettős iszonyattal találom szemközt magam: imádott hitvesem elhunytával, netán legyilkoltatásával, és egy gonosztevő szemfényvesztésével? Hallgatók és szó nélkül nyelem le e hamisítást? Vagy elárulom s azzal máglyára küldöm Larissát és családunkra gyalázatot hozok? És annál nagyobbat, mivel a bírák mindenképpen elkésztettek tekintve majd feljelentésem, könnyűszerrel gyanúba foghatnak, mint olyat, aki valamiképpen cinkosa lett a bűnösnek és tettetársra nővér és hitves vérfertőző helycseréjének.

Habozásom talán még tovább is eltartott volna, ha egy este, lefekvéskor - augusztus 30-án, hétfőn, ha jól emlékszem - Angelina, lévén mértéktelenül nyugtalan, lázas, izgatott, nem kért volna tőlem egy szemer ópiumot altatóul. Mihelyt beadtam neki, mélyen elaludt. És amint elnéztem a gyertya fényénél szőke hajának langymelegében, s arcvonásai oly nyugodtak és édesek voltak, amilyenek egyszer sem láttam őket hazatértem óta, hirtelen mellbevágó kegyetlenséggel csapott rám a felismerés: most tehetem rá ujjamat a legyecskére, vagy soha, hisz az érintésre nem ébredhet fel, az ópium altatóerejénél fogva, tehát elvégezhetem tudtán kívül a kísérletet, és nem kell miatta amaz esztelen és görcsös dührohamok egyikét elviselni, melyek immár mindennaposak voltak nála, mihelyt úgy érezte: gyűlölik és elutasítják. Végző habozásom utolsó perceiben s azok izgalmaiban is feltámadni éreztem bánatos szerelmemet, amint elnéztem a fűrtjei tengerében heverő, nyugodt, békés, kerek vállú, gömbölyű keblű, hervadásában is szép Angelinát, holott e szerelmet jóformán megölték már hazajöttem óta örültségei. Hanem amint az is eszembe jutott, hogy e szerelemre gyűlöletesen méltatlan tárgya, ha valójában másnak szól, nem neki, hirtelen előtört a harag, s túlságított gyáva elérékenyülésen, tehát csöndesen odanyúlva jobb kezemmel, nem is egyszer, három-négyszer tapintottam meg a legyecskét, s kimondhatatlan megkönnyebbülésemre nem éreztem alatta semmiféle domborulatot.

Úgy tetszett, hegynyi súly gördül le lelkemről, s fellélegeztem, szinte először azóta, hogy a kétség befészkelte magát agyamba s fokról fokra hatalmába kerítve lényemet, majd megfojtott. Tehát mégis Angelinát láttam a gyertya reszketeg, sárga fényében békésen szenderegni, szőke haja körülfolyla édes arcát, szemhéja ráborult fekete szemére, s az arca oly ártatlan volt most is, mint egykor, a Barbentane-bástya kis őrtornyában, hol eljegyezte volt magát velem, ifjúsága ragyogásában s ártatlanságában. Akkor a szívem bolondul verni kezdett, s egyetlen szempillantás alatt bizalmatlanságom bizalomnak adott helyt; erővel feledni akartam mostani magaviselete szemérmétlenségét, s úgy tetszett, e feledés révén visszaköltözik belém nagy-nagy szerelmem ereje és gyönyörűsége, s úgy elérékenyültem e felfedezésen, hogy közelebb vittem hozzá a gyertyatartót, hogy jobban lássam, s oly sokáig bámultam őt, mígnem felriadt álmából, kinyitotta a szemét, s amint az enyémből kiolvasta a szívemet átjáró érzéseket,

melyeket ideérkezésem óta nem volt alkalmam szememből kiolvasni, diadalmas örömmel elmosolyodott, s szó nélkül nyakam köré fonva üde, gömbölyű karját, magához ölelt, mintha testem egész súlyát magára akarná vonni.

Ez éjszaka másnapján, amint egymás mellett lovagoltunk Montfort-l'Amaury erdejében Fogacer-val, elmondtam neki, mit tapasztaltam.

- Haj, mi fili, szívből örülök kegyelmed helyett is, hogy a dolog nem úgy van, ahogy gondoltuk s amitől féltünk, mert ha aggodalmaink bebizonyosultak volna, nem tudom, hogyan vonhatta volna ki magát e hálóból s törből. Másrésztől, mivel gyászos feltevésünk végképp megdőlt, nem tudom, emberi szempontból mi magyarázhatja meg Angelina kedélyének e gyökeres megváltozását. Természetfölötti okokkal nem vagyok hajlandó megmagyarázni - tette hozzá, felvonva sötét szemöldökét.

- Mint tudja - szóltam én, némi töprengés után -, Angelina maga mondta nekem, hogy attól tart: a halott Larissa beléköltözik és ellopja lelkét...

- Ezt tagadom! - kiáltotta hevesen Fogacer, égnek emelve pókszerű karját. - Az effajta alantas képzelődés merő hazugság, ostobaság és babona. Igaz, a mai Angelina magatartása jobban emlékeztet az elhunyt Larissára, mint önmagára, de ezennel kijelentem és elismétlem: beérem azzal, hogy okát nem értem és egyszer s mindenkorra elvetek mindenfajta mágiát, boszorkányságot vagy ördögösséget, amivel ezt a tudatlanok magyarázni próbálják. Lehet - tette hozzá némi gondolkodás után -, hogy Angelina gyökeres átalakulása egyszerűen életkorából következik. Ahhoz a pillanathoz közelít, melyen túl nem lehet többé anyává a nő, s innen erednek dührohamai és őrjöngései.

„Dührohamok és őrjöngések” - ezt jól mondta Fogacer, s ezek nap mint nap felkavarták házam békéjét. Kezdetképpen egy este Angelina szobánkban kijelentette, miközben nagy szeme villámokat szórt, szája eltorzult s szinte habzott, hogy lovászom, Saint-Ange úr rávetett tekinteteivel és illetlen magatartásával a becsületébe gázolt. Ezt egyáltalán nem hittem el, és keményen meg is mondtam Angelinának, annyira valószínűtlennek és gyűlöletesnek hatott ez a vád erről a vadóc és szűzies Hüppolitoszról szólva, ki annyira félt a másik nemtől, mint erről száz, ha nem ezer alkalommal is meggyőződtem, hogy még egy szobalányunkat sem merte itt megszólítani, hogy bort kérjen tőle.

És másnap végképp megbizonyosodtam róla, hogy Saint-Ange úr nem a támadó volt, hanem a megtámadott, amikor lovászom, lesütött szemmel és remegő hangon, szabadságot kért tőlem, hogy felkeresse szüleit, kik, mint mondta, öregek és betegesek, és mi több, arra kért: engedjem meg, hogy velük maradjon mindaddig, míg teljesen meg nem gyógyulok és vissza nem térek a király seregéhez. Nyomban megadtam neki a kért szabadságot, hisz tudtam, szegény valójában úgy menekül el házamból, mint a bibliai József Putifárné elől.

Mindazonáltal nem volt bizonyítékom hitvesem szemérmertlenségére, s Saint-Ange lett volna e világon az utolsó, ki azt nekem kiszolgáltatta volna, lévén tökéletes nemes. Tehát úgy döntöttem, nem feszítem túl a húrt, hanem szelídebb hangokat pengetek. Beértem azzal, hogy hűvösen viselkedtem Angelina irányában, és nem háltam többé vele és nála, hanem csakis könyvtáramban.

Itt tartottunk, e néma és alattomos feszültség kellős közepén, amikor valaki más, jobban mondva egy másik emberem is szabadságot kért tőlem. Miroultól jött a hír, ki egyszerre csak kijelentette: ő is csatlakozik lovászom kérelméhez, holott előbb nagyon is örült Saint-Ange eltávozásának, miáltal apródjaim kormányzása mellett átvehette gyalogos katonáim fölött is a parancsnokságot.

- Báró úr - szólt Miroul, s én úgy láttam: ez egyszer kék és barna szeme egyformán szomorú, sőt vigasztalhatatlan -, majd beleszakad a szívem, mégis meg kell mondanom: itt hagyom uramat Florine-nal együtt, s valahol Périgord-ban vagy Bordeaux környékén telepszünk meg.

- Ej, Miroul - mosolyogtam, de éppen nem vidáman -, ezzel százszor is megfenyegetél már. Minek fenyegetsz meg újra és most, amikor tapasztalhatod, mi zaklatott vagyok, ingadozó házi békém miatt?

- Fájdalom, uram - Miroul felemás szín szeme megtelt könnyel -, ezúttal úgy is lesz, s nem én akarom, hanem Florine, ki nem kíván egy percig sem tovább megmaradni hitvese önagysága szolgálatában, mivel nap mint nap korholja, szidalmazza, s olykor szobájában meg is veri.

- Megveri? - pattantam fel elképedve helyemről. - Az én szelid Angelinám megveri? Bizonyos vagy benne, Miroul? Veri?

- Jaj, uram, kétség sem fér hozzá, enszememmel láttam az ütések, verések nyomait Florine testén, kit mindennap pofon vág, megcsipdes, sőt tüvel szurkál Angelina úrnő, míg öltözteti avagy fésűli. Csak tegnap történt, hogy nagyságos hitvese, mivel a hajbodorító vas szerinte túlságosan meleg volt, Florine fejéhez vágta. Valóságos csoda, hogy nem találta el...

- Micsoda? - jártam fel-alá magamból kikelve könyvtárszobámban. - Angelina idáig jutott! Igaz, vannak tudtommal igen magas rangú hölgyek, akár néven is nevezhetném őket, kik naponta ily kegyetlenségekre ragadtatják magukat szerencsétlen szobalányaikkal szemben! Ám Mespechben ez soha nem volt szokás, kivéve megboldogult édesanyám idejét, sem Barbentane-ban, Angelina jószágos szüleinél, sem az én hajlékomban, melyet nem barbárok s nem törökök laknak, hanem keresztények, s elvárható, hogy szívvel-lélekkel legyenek azok, ne pusztán szájjal. Hívd ide Florine-t, Miroul! Szeretnék beszélni vele e dologról.

Florine volt az a párizsi szőkeség, kit Miroul meg én kiragadtunk 1572-ben a Szent Bertalan-éji gyilkosok karmai közül, s azóta, tehát immár tizenhét esztendeje szolgálta hűségesen Angelinát, kit bálványozott, s ki eladdig inkább úgy bánt vele, mintha húga lenne, nem szobalánya, oly kedvesen. Mihelyt

Florine szobámba belépett, leültettem egy zsámolyra, hogy kényelemben legyen, és megkérdeztem tőle, mióta folyik ez a kegyetlenkedés, melynek áldozata.

- Hitemre, jól emlékszem! - lepték el Florine arcát a könnyek. - Azóta, amikor uram sógornője meghalt, s én kezdetben azt gondoltam: Angelina úrnő gonoszkodásai onnan jönnek, hogy nagy bánata miatt kivetkezett s kilépett jó természetéből, s azt hittem, fokról fokra visszatér régi magához, amint gyásza csökken. De fájdalom, nem így történt! Mindmostanáig ugyanúgy folytatódik a dolog, sőt egyre rosszabb s rosszabb.

- Tehát, ha jól értettem, hitvesem nagyon megszenvedte ikertestvére halálát? - kérdeztem meglepetten, mert hazatértem óta Angelina egy árva szó nem sok, annyit sem szólt nekem Larissáról.

-Jaj, uram, mérhetetlenül! Annyit sírt, jajgatott, mintha holdkórossá vált volna. Annál is inkább, mivel egy hónappal korábban Larissát nagy öröm érte.

- S ugyan mi oka volt Larissának arra a nagy öröme - vontam fel a szemöldökömet -, holott az ő ura is elment háborúzni?

- Az, hogy egy varázslótól, ki átutazóban itt járt Montfort-l'Amauryban, kapott egy kenőcsöt, mely nyom nélkül eltüntette szemölcsét.

- Micsoda? - sápadtam el, s kulcsoltam mindkét kezem a hátam mögé, nehogy kitessek: remegnek. - Nyom nélkül? Még forradás sem maradt a helyén?

- Az sem, csupán egy fehér pontocska, ám a mágus azt mondta: egy hónapon belül eltűnik az is.

E hír hallatán annyira megrökönyödtem, s oly zűrzavar lepte meg forrongó agyamat, hogy remegett bele a kezem, rogyadozott térdem: sietve az ablakmélyedéshez léptem, hátat fordítva Florine-nak, nehogy megsejtse izgalmam.

- Miért hordja akkor ma is Angelina azt a fekete pöttyöt a szája csücskében? - kérdeztem, igyekezve határozott hangon beszélni, s csupán a fejem fordítva hátra.

- Mert mindkét testvér úgy vélte, igen jól áll neki, akkor is, amikor Larissának már nem volt szüksége rá, hisz a legyecské nem takart többé szemölcsöt.

- És - kérdeztem, rövid töprengés után - hogyan zajlott le Larissa végzetes betegsége?

- Igen hirtelen ragadta el. Egy reggel, amikor be akartam lépni Angelina úrnő szobájába, ő ott állt a küszöbön, és megtiltotta, hogy bemenjek, mondván, hogy Larissa pihen, igen nagy fájdalmai voltak, s most a tiszteletre méltó Merdanson doktorra várnak.

- Florine - kaptam föl a fejem -, honnan tudod, hogy Angelina beszélt veled?

- Hitemre, báró úr! - felelte Florine az ő hegyes párizsi beszédével. - El sem téveszthettem. Halványkék ruha volt rajta, mint mindig.

- Hát Larissán?

- Halványsárga.

- Hát ez meglepő hír! - mondtam. - Azt tapasztaltam, a két nővér mindig gondosan egyformán öltözött, egyforma volt ruhájuk anyaga, szabása és színe is.

- Igaz, csak hogy egy hónappal a mondott nap előtt hallottam, amint Angelina úrnő szobájában arról beszéltek - én asszonyomat cicomáztam, Larissa úrhölgy pedig eközben egy alacsony zsámolyon kuporgott nővére lábánál -, hogyan érhetnék el, hogy össze ne tévesszék őket a cselédek.

- Erre addig sosem volt gondjuk - feleltem, oly gondolatoktól környékezve, melyeket nagyon nem szerettem. - Jól emlékszem, Larissa kisgyermekkorától, épp ellenkezőleg, ádázul törekedett rá, hogy ne lehessen őt megkülönböztetni Angelinától.

- Mégis ő erősködött a mondott napon, míg úrnőmet cicomáztam öltözőszobájában, hogy ruhájuk alapján különböztessék meg őket.

- Ebben bizonyos vagy, Florine?

- Hitemre! Oly bizonyos, mint abban, hogy a nap holnap is fölkel majd.

És csakugyan felkelt a nap, de ami engem illet, oly emberre virradt, kinek fejében vadul kavargtak a gondolatok, mintegy kígyók fészkebe szorulva; egyik fenyegetőbb volt, mint a másik, s fogukat-mérgüket Florine elbeszélésének legapróbb részletei is segítettek növelni. Úgy tetszett, a kétség rothadásába ütközöm mindenütt, a vidámság álarca alatt. Merő gyanakvás voltam magam is, tekintetem fürkész, fülem nyitott, kérdéseim: megannyi csapda. Azt kérdeztem példának okáért váratlanul attól a szobalánytól, ki segített Florine-nak Angelina szolgálatában:

- Kedvesem, vajon bántja-e még a köszvény hitvesemet? Vetted-e észre, hogy jobb hüvelykujja olykor megdagad s megmered, és így nem foghat tollat?

- Soha, báró úr.

- Bizonyos vagy-e benne?

- Hitemre, igen. És ha magam nem vettem volna is észre, úrnőnk bizonyára jajgatott volna, hisz nehezen tűri a fájdalmat, és mindjárt panaszkodni kezd.

Így táplálkozott önnön húsából kétségem, mint Ugolino, s mégsem oszlathattam el, hisz semmi nem bizonyíthatott semmit, még az se, hogy nem volt domborulat hitvesem arcán, hisz a szemölcs leszáradása óta a szépségtapaszt mindkét nővéreknél csupán a puszta bőre rejtett. Másrészt nem volt-e nyilvánvaló, s nem kell-e végtére is feketén-fehéren ideírnom az igazat: hogy aznap, amikor Florine-nak megtiltotta, hogy belépjen a haldokló Larissa szobájába a halványkékbe öltözött nővér, az lehetett egyik is, másik is: csak ruhacsere kellett hozzá. A szólásmondás ellenére, mely szerint nem a ruha teszi az embert, itt, fájdalom,

igenis az tette, s akár gyilkos is rejtőzhetett alatta.

Florine-nal való beszélgetésünk után is úgy ugrottam ki magányos nyoszolyám öléből pirkadatkor, hirtelen és katonásan, ahogy szoktam, noha lelkem bágyadt volt és elgyávult, s ámbár úgy ráztam meg magam, mint eb, ha vízbe talál esni, nem sikerült szabadulnom a hajamhoz tapadt sötét álmoktól, melyek agytekevénymet is ellepték; s oly keserű lett tőlük a szám íze, hogy éreztem: éltem immár hosszú és csavaros szenvedésbe torkollik, melyből kiutat nehezen találhatok.

Könnyű volt elém, hogy Gertrude de Luc szolgálatába fogadja Florine-t - még csak az okát sem kérdezte, annyira nyilvánvalónak vélte, noha mit sem sejtett -, mindazonáltal nem mulasztottam el kikérni Zara hozzájárulását is, kinek féltékenysége tüskébokorként szurkálhatta volna az újonnan jöttet, ha azt képzelte volna: ki akarja túrni őt úrnője szeretetéből. Ám minekutána Gertrude nagy esküvéssel fogadta: Zara és csakis Zara lesz az, ki, mint eddig, ezentúl is megosztja vele ágyát és álmát - hisz Zara jobban ragaszkodott e kiváltsághoz, mint az életéhez, mint ezt szerencsére sikertelen öngyilkossági kísérlete is mutatta -, Zara, noha ő is csak szobalány volt, királyi szépsége magasáról nagy kegyesen hozzájárult tervünkhöz, s tüskéit behúзва, az én derekamból is kihúzott egy igen fájó tüskét, mivel Miroul, most, hogy Florine megszabadult a mindennapos veréstől és bántástól, megmaradt szolgálatomban, kettős minőségben: egyfelől mint szekretáriusom, másfelől mint gyalogosaim kapitánya, szegény Saint-Ange távollétében.

Még aznap levelet küldtem bátyámnak, Francois-nak, Fontenac bárójának és Mespech leendő bárójának - melyet, apám távollétében, ő kormányzott -, és megkértem: küldje el hitvesem szolgálatára Alazaist, ezt a szigorú hugenotta sárkányt, ki lapos volt, mint a deszka, de erős, mint egy ökör, s ki megfékezte anyámat, és bizonytal meg fogja fékezni Angelinát is dührohamai avagy őrgyöngése közepette.

Tudtam, Francois, ki nagy köpönyegforgató volt és pápista lett, ám nem úgy, mint én, fél szívvel, hanem hitbuzgó, jámbor, gyónásra és körmenetre járó pápista, boldogan válik meg e kemény hugenotta nőszemélytől, ki nem volt hajlandó misére járni, és ahány Szűz Mária képet csak előtalált a várban, azt mind megsemmisítette.

Gondoltam, felkeresem a tiszteletre méltó Merdanson doktort, ki Larissát halálos bajában kezelte. Jól ismertem őt, hisz csikókorunkban együtt korbácsolt volt meg bennünket a pedellus Saporta kancellárius parancsára, amikor a montpellier-i Orvosi Iskolára bekerültem. Hanem, jobban meggondolva a dolgot, ráébredtem: nem faggathatom úgy ki a Larissát elragadó kór szimptomáiról, hogy fel ne keltsem gyanakvását és aggodalmát, s ne kényszerüljek esetleg megosztani vele az enyémeiket, s hirtelen úgy elmélyedtem a gyomrom a gondolatára is, hogy ezt a mocskot felkavarjuk, hogy inkább lemondtam a doktor meglátogatásáról.

Hasonló meggondolásból hallgattam el Fogacer előtt azt is, hogy Larissa szemölcsét eltüntette a varázsló, ahogy Florine nevezte. Gondolom, holmi orvosszerekkel kereskedő sarlatán lehetett, ki vevőit elszédítendő, csillagokkal telehintett, bő fekete köpönyeget viselt és hegyes süveget.

Úgy véltem: mivel az igazságszolgáltatás maga sem deríthetne soha fényt ez ügy sötét szövedékére, ha nekem nem sikerült, jobb örökre hallgatni róla. Ha hallgatásomat most, e lapokon megtöröm, csupán azért teszem, hogy elhárítsam a gonosz rágalmat, melyet ellenségeim (kik egyszersmind királyomnak is ellenségei) terjesztettek rólam, azt állítván hazugul és gonoszul, hogy én kvázi elhagytam hitvesemet birtokomon, hol hajszaál híján éhen halt volna gyermekeivel együtt, ha a jó szomszédok nem segítik. E hazugsággal is csak úgy vagyunk, mint annyi mással, melyek hitelre lelnek a tudatlan és ostoba embereknél. Gyermekeim mindmáig szépek és virulók, és soha nem kellett az atyai gondoskodást nélkülözniük, ami pedig Angelinát illeti, ő minden kényelemmel ellátva élt és fog is élni, míg én magam élek.

Hanem, hogy e számomra oly keserű és nyomasztó időszakra visszatérjek, amikor életem portikusában a fehér oszlopokat feketék váltották föl, mihelyt megjött Périgord-ból Alazais, széles, erős arcán hordva a tízparancsolatot, elköszöntem hitvesem önagyságától; s kíséretemet összegyűjtve, jelt adtam az indulásra, azzal a szándékkal, hogy mielőbb felkeresem a király seregét, s ott derekasan harcolok majd és derekasan megöletem magam.

Ötödik fejezet

A mondott napon távoztam Pudvás Tölgyből, mégsem csatlakoztam nyomban a király seregéhez, egyfelől mert karom ugyan begyógyult s elhegesedett, mégsem foghattam kardot, gyenge volt hozzá az izom, s a csuklóm is kevésbé mozgékony és hajlékony; másfelől, mert indulásom előtt azt hallottam, apám is megsebesült lábikráján a király szolgálatában, és Mespech kastélyában lábadozik.

Akkor eltökéltem, elsőbben is nála keresek vigaszt csipkés kőfészkünkben, tehát elugrottam Saint-Ange-ért Chartres-ba. Szülei kitűnő egészségnek örvendtek, s én előbb megengedtem magamnak egy-két tréfát ez ügyben a rovására, hanem látván, mint felhősödik el kék szeme élcelődő szemrehányásaimra, erősen megöleltem, összeviszsa csókoltam, és a fülébe súgtam: tudom én nagyon jól, miért menekült el Pudvás Tölgyből, és ezt semmiképp nem hányom szemére, ellenkezőleg, tudom, oly ártatlan e dologban, mint a ma született bárány. Mire ő fülig pirult, de szólni mit sem szólt. És én, miközben odahagytam, hogy Miroullal induljak a városba embereinket összeszedni, hol ki bort, ki lányt kajtatott, azt gondoltam, hogy éppen e dologban arra kell majd kérnem egy szép napon az Urat: engedje meg, hogy Saint-Ange jó leányt vegyen feleségül, mert máskülönben sok szenvedés várna e szegény, dali nemesúr

szép fejére.

S ha már tettem egy kitért Chartres irányában, tettem még egyet Châteaudun felé is, szép olvasónőm kitalálhatja, miért. Ám ha azt reméltem, hogy lelkem gyötrelmeit ott egy gyengéd kéz enyhíti majd, reményem testetlen álmoknak bizonyult. A szép takácsnét nem oly lelkiállapotban találtam, melyben odahagyta volt, szép, aranyos szeme - a legszebb s legnagyobb szempár e földkereken - igen gyatra fényt vetett rám, mivel, mint azt legelső szavaiból megértettem, immár egy más tájra sütt. Rövidre fogva azt mondta nekem igen kényszeredett beszélgetésünk során, hogy ismét férjhez megy, és hű lesz férjéhez. Nos, ha egy nő kiejti a száján e varázsszót: házasság, és nem az emberhez kíván hozzámenni, mást nem tehetünk - annyi tűz, hév és konokság lakozik a nőkben -, csupán bánatosan megkondíthatjuk a búcsúharangot, bevonhatjuk a létrát és eliszkolhatunk.

Ezt is cselekedtem, s Pegazusomat szülőföldemre, Périgord-ba irányítottam. Oly gyorsan tettem meg az utat (embereim nagy bosszúságára és bánatára, mivel ők szívesen időztek volna hosszabban az út menti, jó fogadókban), hogy nem egészen két hét múlva megpillantottam Mespech tornyait, majd kapuerődjét, majd a szigetet, s végül a tavat, mely oltalmazó, fekete vizével körülveszi a legszebb s legerősebb sáncokat e földön.

Megírtam apámnak jöveteletem, ám levelem előtt érkeztem haza, úgyhogy Mespech bárója alig bírt magával örömeiben és meglepetésében, amint meglátott tekintélyes kíséretem élén, mely immár tizenkét embert számlált, mivel Miroulon, Saint-Ange-on, Pisseboeufon és Poussevent-on, valamint két ördögfióka apródomon kívül megtartottam, biztonság okából, azt a hat fegyverest is, kit Rosny úr adott volt kölcsön nekem.

Bátyám, Francois, Fontenac bárója ugyancsak megnyúlt képpel nézte, hogy ennyi ember érkezik birtokára, mivel buzgó pápista létére megőrizte a hugenotta garasoskodást, melyben nevelték. Hanem mihelyt tett egy-két epés megjegyzést, apám torkára forrasztotta a szót, fukarnak és zsugorinak titulálta, és kertelés nélkül a tudára adta, hogy amíg ő él és jelen van, Mespechnek nincs rajta kívül más ura.

Én mindazonáltal nem akartam, hogy embereim katona módra csúf tétlenségben éljenek. Kötéllel fenyegettem meg őket az esetre, ha zaklatni merészelik falvaink és tanyáink lakosait és még inkább - ha van „inkább” -, ha lányon erőszakot tesznek, s nyomban be is fogtam őket mezei munkára, valamint útkövezésre, s amint beállt a tél; farkasvadászatra, mivel e fenevadak ugyancsak elszaporodtak erdeinkben s ligeteinkben, igen sok bajt okozva a vidék földműveseinek, emberben, állatban egyaránt kárt téve. Így az én puskásaim jól megszolgálták kenyerüket, és igen jó hírre tettek szert falvaink lakosai körében, olyannyira, hogy bérloink egyike, a módosabbak közül, távozásom előtt eljött megkérni egyik emberem kezét, ki teherbe ejtette lányát, s akit ő szívesen látott volna vőnek, mivel jó karja, jó esze s gondolom, jó micsodája is volt.

Apám most is eleven volt, életerős és vidám, noha szegény Sauveterre-ünk kedvéért úgy tett, mintha húzná sebesült lábát, olykor felülkerekedett természet adta fürgesége, s megfélekedezett sántaságáról. Amilyen jó volt a szíve, hamar észrevette, hogy a bú férge rág lelkemen, s néhány ügyes kérdéssel vallomásra bírt egy novemberi estén, könyvtárszobájában, a nagy lánggal lobogó tűz előtt.

- Én Pierre-em - mondta, minekutána meghallgatott -, jól tette, hogy végül még Fogacer előtt is elhallgatta kétségeit, hisz, ha az ügy kitudódna, nagy veszély, becstelenség vagy akár bűn háramolhatna belőle kire-kire. De hogy s mint vagyunk a gyermekekkel? Irányukban is megváltozott Angelina?

- Nem, apámuram. Most is oly jó anyjuk, mint eddig volt, Istennek hála. Hanem ez gyenge bizonyíték. Mint tudja, apám, Larissa imádta unókaöccseit és -húgait, mivel neki magának nem volt és nem is lehetett gyermeke.

- Ha ő csakugyan ő, talán igazi jótétemény, hogy jelen örültségének nem lehet folytatása gyermekeiben. Hanem, Pierre-em, hogyan ül kegyelmed? Miért zsámolyon, holott ama karosszék, az enyémmel szemközt, karját nyújtja fiam felé?

- Apámuram - sütöttem le a szememet -, az Sauveterre bácsi karszéke. S én úgy képzelem, hall ő minket, ha karosszéke üres is.

Mire apám elnémult, és talán, mert nem jött ki hang a torkán, csupán bólintott.

- Hanem, Pierre-em - kezdte újra végül, kissé elfúló hangon -, elbeszéléséből nem tűnt ki világosan, ki maradt életben s ki nem, véleménye szerint, a két nővér közül. Úgy tetszik, hol azt hiszi, az egyik, hol azt: a másik.

- Jaj, édesapám! - feleltem, s a hangom meg-megremegett -, ne kérje tőlem, mit hiszek, hanem inkább azt, hogy mit akarok vagy nem akarok hinni, hisz nincs mód ésszerűen eldönteni a dolgot, bizonyítékok híján.

- Tehát mit akar hinni, fiam?

- Nem akarom és nem bírom elfogadni - feleltem, s a torkom elszorult -, hogy örökre elvesztettem Angelinát. Fájdalmam nagyobb lenne, hogysem elviselhetném. Tehát arról igyekszem meggyőzni magam, hogy ketjük közül ő él, ámbár most annyira kifordította önmagából ikertestvére elvesztése, hogy őt utánozza mindenben, még romlottságában is, abban a reményben, hogy imígyen feltámasztja őt magában.

- Különös gondolat.

- Nem tudom. Kicsiny gyermekként Angelina sokszor eltúrta a verést, némán, Larissa csínyjeiért, s amikor megkérdeztem tőle, miért szenvedte el az igazságtalan büntetést, azt felelte rá: minekutána a baj megesett, ő maga sem tudta többé, nem ő követte-e el a hibát.

49-28- Eszerint Angelina úgy kelti életre magában Larissát, hogy utánozza, s fiamuram azt reméli: eljön a nap, amikor másként fog majd viselkedni? Pierre, ha ez a gondolat vigaszul szolgál kegyelmednek mostani bajában, azt kívánom, dédelgesse tovább, s oly ügyesen, hogy megmaradjon. Sit caeca mens hominum futuri fati: liceat sperare timent.

December elejére, ha emlékezetem nem csal, jobb karom megerősödött és hajlékonyabbá is vált, annyira, hogy Saint-Ange állítása szerint nem vívtam immár sokkal rosszabbul, mint azelőtt. Egy szép napon, amint reggeli után szobámba visszatértem, egy ismeretlen szobaleányt találtam ott. Éppen ágyamat vetette be.

- Galambom - szóltam okcitánul -, talán új vagy várunkban?

- Az vagyok; báró úr. Tegnap szegődöttem ide apjaura. Szüleimnek szép tanyájuk van Marcuays-tól félmeérföldnyire.

- Nini - mondtam; rajta legeltetve szemem, hisz volt miért, oly csinos volt és üde, ámbár, mint Zanche mágiszter mondta volna az ő marránus nyelvén, annyira péquégne (piciny), hogy emelt fejjel sétálhatott volna át kinyújtott karom alatt, ám ami rajta volt, az mindig takaros volt és gömbölyded, fekete szeme merő elevenség és pajzanság, szája csókolnivaló, orra pisze. - Lám, ezt jól tette - fűzte hozzá. - És ki parancsol itt neked?

- Kegyelmed dajkája, a jó Barberine.

- S mi itt a dolgod?

- Az ágyát vetem be, báró úr.

- Bár hajlandó volnál szét is túrni, velem együtt!

- Uram, nem értem, mit akar - felelte ő, oly hangon, mint aki nagyon is jól érti, testecskéjét riszálva lábujja körmétől a feje búbjáig.

- Hogy hínak, galambom?

- Babilé-nak.

- Babilé-nak? Név ez vagy becénev?

- Marie-nak kereszteltek. De otthon csak Babilé-nak szólítanak.

- Hát olyan fürge a nyelved?

- Meglehet, uram.

- Ez kurta válasz egy nyelves leányzótól. Mutasd meg nekem azt a te fecsegő nyelvedet!

- Ejha, uram!

- Ejha, uram! Hát nem tudod, hogy én orvosdoktor vagyok? Ha a te dolgod megvetni és feltúrni az ágyamat, a legkevesebb, hogy megmutasd a nyelvedet.

- Íme, uram.

- Hunyd be, kérlek, szemed!

Ő nyomban engedelmeskedett, s oly apró volt, üde és ficáncoló, hogy öröm volt nézni, s még nagyobb öröm, odalopakodva, két ajkam közé venni apró rózsaszín nyelvét.

- Aj, uram - nyílt föl szeme, s lépett hátrébb, de nem oly gyorsan, mint a szemérem megkövetelte volna, úgyhogy éreztem: merészebb is lehettem volna, ha nem lett volna ellenemre katonamódon intézni a dolgot. Vágyamat csak a másik vágya kelthette fel.

- Íze után ítélve csakugyan fecsegőnek és nyughatatlannak tetszik nyelved, Babilé.

- Betegség ez, uram? - emelte ő rám félig gyermeki, félig csúfondáros tekintetét.

- Igen súlyos - bólintottam nagy komolyan -, hanem én meggyógyíthatom úgy, ahogy előbb tettük - feltéve, hogy mindennap megismételjük a gyógykezelést.

- Nocsak! - csillant fel fekete szeme. - És énekelhetek-e, ha meggyógyultam?

- Minden reggel.

- Nem tudom, báró úr, van-e kedvem reggelente énekelni.

- S .ugyan miért nem?

- L'auzel que canta lo matin, lo sera plumat.

E szólásmondást a mi vidékünkön az anyatejjel szívják magukba a leányok, és nyomban udvarlójuk fejéhez vágják, mihelyt elérték a hajadoni kort, hogy visszariasszák őket. És engem is visszariasztott Babilé, amint hirtelen mélyet bókolt, s fekete szeme pajkos pillantást vetett rám. Bő szoknyája nagyot penderült testecskéje körül, s ő máris eltűnt az ajtóban, amelyet egy szempillantás alatt kinyitott, majd betett maga mögött. A manóba! - gondoltam -, megfogtak? Az a nyelvecske, mely késlekedett ajkam között, felcsigázott? S én akadtam horogra, holott őt akartam megfogni?

Hanem azért Babilé reggelente mindig ott riszálta magát a szobámban, míg meg nem jöttem, úgyhogy végül már nemigen tudtam: ki akadt kinek a horgára; s meddig játszadozik még el bajszommal ez az egérke, akármilyen nagy kandúr vagyok is.

- Babilé - mondtam egy reggel -, elég a mókából. Elfogadod végre gyógykezelésemet?

- Nem én, báró - felelte ő, ámbár szeme, ajka és fickándozó kis teste is nemet mondott e „nem”-re. - Minek gyógykezelné azt, aki egészséges?

- Hogy még inkább az legyen.

- Vagy megkövéredjék. La filha vay sovent purant lo rire de i un an.

- Miért siratnád, Babilé? Hát sorsodra hagynálak-e, ha teherbe ejtenélek?

- La prumiera annada: naz d naz. La segunda: bras d bras. La tréziema: tire-t' en lay!

- Babilie, hát másként beszélni sem tudsz már, mint szólásmondásokban? Nem látod, mennyire kívánlak?

- los d'uns ora e filha de quinze ans son de bossins friands.

- Babilie - rivalltam rá -, elég ezekből a proverbis de miedá-kból. Nem tehetnék-e erőszakot rajtad, ha akarnék? Nincs-e jogom hozzá? S ki szólna meg érte?

- Hát én - felelte a picurka, úgy kihúzza kis termetét, mint támadásra lendülő kígyó. - Egyébiránt sem szokás Mespechben lányokon erőszakot tenni, akármilyen nagy kakas is atyjaura. Azért is engedett ide az én édesapám.

- Babilie - futott el a méreg -, hogy nem restelsz így beszélni a báró úrról? Hogy nem sülyedsz el szégyenedben?

- Ugyan miért? Ki ne dicsérné a kakast, mert kakas? A tyúk dolga vigyázni.

- Kakas nélkül lehet tojás akármennyi! De csirke egy sem!

- Uram, nem jött el még nekem a csibék ideje. Szűz vagyok.

- Előbb-utóbb el kell kezdeni, Babilie.

- El ám, a férjemmel.

- Aki majd eltángál.

- Az a dolga.

- Egye meg a fene ezt a nyakas leányzót! - fordítottam hátat neki, s indultam az ajtó felé. - Az az igazság, hogy öregnek tartasz.

- Per tant vielb siasgue la boc, mas que la craba siasgue de azon.

- Micsoda? - fordultam vissza hozzá, szemöldökömet felvonva, és két kezemet a vállára téve. - Mit beszélsz? A kecske engedi?

- Engedi ám - nézett a szemem közé hallatlan pimaszsággal, és meg sem rebbent karom súlyától. - De vannak feltételei...

- Nocsak! Hitemre! A vár tárgyal, mielőtt megadná magát. Alkudozunk, kalmárkodunk. Halljuk azokat a feltételeket!

- La prumiera: hogy egyedül én ronthassam el Mespechben a magam vetette ágyat. La segunda: hogy ha teherbe esnék, a kicsi a kastélyban nőjön föl. La treziema: hogy kegyelmed apjaura adjon férjhez, fia távozta után, mint ezt Gavachette-tel is megcselekedte.

- Hát a negyedik? - kérdeztem.

- Hogy báró úr nagyobb és szebb aranygyűrűvel ajándékozzon meg, mint Gavachette-é.

A teremburáját! Arról az aranygyűrűről, amelyet 1572-ben hoztam volt bolond fejjel Gavachette-nek Párizsból - Babilie akkor még meg sem született! -, máig történetek keringnek vidékünkön.

- Csak nem vagy kapzsi, Babilie?

- Nem én, uram. De nekem is megvan a magam büszkesége, és az én apámnak szép tanyája van, s én nem holmi cigány gyereke vagyok, mint Gavachette. Tehát nem tűrhetem, hogy kevesebbre tartsanak nála a falunkbeli búcsúkon.

Jót nevettem e dolgon - mert a mi kisembereinknek is megvannak a maguk rangbéli kocódásai, s ezek semmivel sem ostobábbak vagy kevésbé ostobák, mint udvarbéli kislovagjaink torzsalkodásai -, s nyomban elfogadtam Babilie első és negyedik kikötését. Hanem ami a másodikat és a harmadikat illeti, azok nem tőlem függték, tehát előbb Mespech urával kellett megbeszélnem őket. Ő első szavamra hahotára fakadt:

- Szent Antal szakállára, be örülök! - kiáltotta -, hogy fiamuramnak tetszik Babilie és neki fiamuram. Derék, makkegészséges fehérchseléd, s ha fiat avagy lányt talál szülni kegyelmednek, felneveljük méhének gyümölcsét itt a kastélyban. S még jobban örülök kegyelmednek és kegyelmed miatt. Hisz tapasztalatból tudom - folytatta mély sóhajjal (mivel eszébe jutott Sauveterre halála) -, mennyire kiheréli a férfiembert a nagy fájdalom, gyász, kár avagy szívbeli szenvedés. Ezért is vélem úgy - mint orvos, mint apa és mint filozófus -, hogy a lelket, ha lehet, az érzékek útján kell kikúrálni. Ez ésszerű is és gyönyörűsége. És a kettő együtt jár; akármint mond is erről Pál.

Ezen a Pálon Szent Pált kell érteni, kit apám, mint jó hugenotta, nem akart szentnek titulálni. Egyébként sem tartotta sokra tanítását, mondván: „Pál a végletekig vitte a test megvetését”, apám ellenben, vele ellentétben, igen egészségesnek, erőt adónak és gyógyhatásúnak vélte a test örömeit.

Egész télen melengette szívemet s ágyamat Babilie és az ő kedves fecsegése, mely főként közmondásokból és szólásmondásokból állt, peregord-i bölcsességünk múltjának mély kútjából merített, olykor igaz, olykor téves, de mindig mulattató szólásokból.

Nem állítom, hogy meggyógyultam, még kevésbé, hogy kizárólag „érzékeim révén”, hisz ami ezeket illeti, mihelyt kivirulnak, hála egy leánynak, ki odaadja magát nekünk, oly érzések és felindulások is keverednek hozzájuk, melyek megtízszerezik értéküket. Babilie, akárcsak a gesztenye; tüskés héja alatt édes belet rejtett, s mi engem illet, olvasóm jól tudja: elég jó uraság vagyok, s igen elérékenyülök a női gyengédség láttán, s igen becézgetve, finoman bánok velük, ha eltűrik. Ráadásul itt Mespechben nemcsak a legjobb s legcsodálatraméltóbb apa szeretetében lubickolhattam, hanem a vár egész népéében is, hisz ezek az emberek láttak megszületni, nem egyet én ápoltam közülük, és én voltam a szemükben, sokkal inkább, mint bátyám, e kis királyság fejedelme: Barberine, dajkám, Maligou nő, Cabusse, a gaszkon, Cathau,

édesanyám egykori szobaleánya, Jonas, a pásztor, Sarrazine, Vaskezű Coulondre, Faujanet, Pétromol és még hányan! Nem győzöm mindannyiukat elősorolni, de szép périgord-i nevük ma is a fülemben cseng, míg ezeket írom. Mi több: szerettem Mespechet, még a falait is, és akármilyen furcsán hangzik, merem állítani: ők is szerettek engem, ezt éreztem a kövek melegen és kerekségén, amikor a csigalépcsőn lesietve a nagyterembe, tenyerérel végigsimítottam rajtuk.

E december hó folyamán, mely alatt az én kedves Babilé-om oly sikeresen kúrálta, miről sem tudva, sebhedt lelkemet, két levelet is kaptam, s bár az egyik igen gyorsan megérkezett, a másik pedig hosszan bolyongott, mindkettő nagy-nagy vigaszomra szolgált. Az első, mely előbb ért utol, Fogacer tollából származott, ki ott maradt Silvójával Pudvás Tölgyben, jól tudjuk, mi okból, s ki arról tudósított: Alazais valóságos csodát tett Angelinával, ki igen megcsendesedett, illetve nem volt többé oly hirtelen, gyermekeire ügyel, rólam igen nagy szeretettel beszél, s hozzá is írt volna néhány sort Fogacer leveléhez, ha hüvelykujja ebben meg nem gátolta volna, lévén ismét köszvényes. Ámbár ez utóbbi megjegyzés kissé elrontotta számomra azt, ami előtte állt, olvasóm sejtí, miért, nagy megkönnyebbüléssel hallottam, hogy hitvesem magaviselete ennyire megjavult. Nyomban meg is írtam Fogacer-nak a választ, és csatoltam mellé egy levelet hitvesemhez, melyet részvétem diktált, s melyben hűségemről biztosítottam.

A második levél közeli és holtig hű barátomtól, Pierre de L'Étoile-tól származott, s jöllehet október elején indult útjára Párizsból, több mint két hónapba tellett, míg eljutott hozzám. Jó, nagyszerű, sőt annál is jobb hírt tudatott velem: hogy a király győzelmet aratott Dieppe mellett, Arques-nál Mayenne fő hadereje, a király seregénél kétszerre nagyobb ligasereg felett. E szám szerinti fölényben bizakodva Mayenne kijelentette volt, amikor Párizst elhagyta, hogy elfogja a navarraít Dieppe kellős közepén, és ketrecben hozza vissza jó városába. Mire a párizsiak, kiknél hiszékenyebb és szájtátibb népet még nem hordott hátán e föld, nyomban nekiálltak bérbe venni az ablakokat, erkélyeket fent mondott ketrec feltehető útja mentén, hogy onnan bámulják meg a gúzsba kötött eretneket és elárasszák köpéseikkel - hanem ez utóbbiakat most, hogy Mayenne-t elpáholták, kénytelenek voltak visszanyelni kiszáradt gugájukba.

Másnap megérkezett, e fontos hírt megerősítendő, egy pompázatos és cikornyás levél dali udvari kislovagomtól, Quéribus bárótól. Gondolom, Csorba segített megírni a levelet (hisz dali Quéribusom nem volt éppenséggel nagy írástudó). Ebben Mayenne-t csak úgy emlegették: „A nagy kan, ki emsében hentereg”, s elmondták: több időt tölt asztal mellett, mint a navarrai az ágyban, és többet ágyában, mint a navarrai lován, noha a Tizenhatok - a semmirekellők, zugügyvédek és csuhások e gyülekezete - pimaszul ráruházták a fővezéri tisztet országunkban, minekutána királlyá kiáltották ki X. Károly néven azt a szegény, ostoba, elaggott Bourbon bíborost, ki nemcsak nagybátyja volt a navarrainak, hanem foglya is, hisz e szegény papirosból és bíborból összetákolt király ugyancsak gondos őrizet alatt ült aranyos börtönrácsai között.

Quéribus nem mulasztotta el ecsetelni, gondolhatják, vitézi tetteit a Dieppe környéki csatában - talán kicsit tódítva is rajtuk. Mégis prűszkölni kezdtem tőle, s úgy éreztem, viszket a markom kard híján.

- Szent Antal szakállára! - mondta apám, amikor ezt a levelet felolvastam neki. - Ez egészen úgy hangzik, mintha Quéribus találta volna fel a vitézséget. Ez a kislovag még bölcsőben ringott, amikor én már mellig érő vízben harcoltam, hogy visszavegyük Calais-t az angoloktól.

Mindketten kissé bosszús kedvünkben voltunk tehát, amikor befutott Rosny úr kurta, határozott levele, apámhoz és hozzám címezve, melyben azt olvashattuk, hogy amennyiben apám lába s az én karom meggyógyult, a király haladéktalanul maga mellé szólít bennünket, amiképpen egész jó nemességét, minekutána annyi embert összegyűjtöttünk s felkészítettünk, hogy neki elhozzuk, amennyit csak bírunk, nemkülönben pénzt is, amire nagy szüksége van, s ha volna levágni és eladni való fánk, az ég szerelméért vágjuk le, s hozzuk el neki azt a pénzmagot, melynek híján nem fizetheti ki svájci gárdistáit, nem vehet lőport, sem ágyút és nem élmezheti csapatait.

Azt Isten sem engedte volna, hogy Mespech bárója, amilyen jó gazdája volt birtokának, időnap előtt kivágassa szép gesztenyéseit, ám amint útnak indultunk az ő s az én kísérettemmel, áthaladtunk Bordeaux-n, hol apám két esztendővel ennek előtte négyezer aranyat adott át egy becsületes zsidónak avégből, hogy ő azokat ügyesen forgatván, felhizlalja - ezt egyházaink, tudnivaló, megtiltják híveiknek, miért is a zsidók veszik magukra e rút bűnt, felhasználván hozzá a mi jámbor pénzünket, s levéve a maguk sápját.

Már ez a kitérő is késedelmet okozott, ám ennél is inkább hátráltatott bennünket az a körülmény, hogy kénytelenek voltunk - hiába számlált csapatunk huszonöt lovat, s hiába voltak kitűnőek lovaink is, fegyvereink is - bársonypatkókon és igen nagy óvatossággal előrehaladni, nehogy összetalálkozzunk a számtalan ligás banda egyikével, melyek a sík földön garázdálkodtak, mivel apám nem akarta volna váltságdíjra vesztegetni a drága aranyakat, melyeket a királynak szánt. Amikor végre eljutottunk Tours-ba; a királyi kormány székhelyére, ott egy hetet pihentünk, hiszen még előttünk állt a legnehezebb feladat: fellelni a király seregét. Tours-ban senki nem tudta pontosan, merre található, egyesek azt állították, Poissyban, mások azt, hogy Meulanban, s végül megint mások szerint Evreux-ben. Ez volt utunk legeslegveszélyesebb szakasza, hisz Mayenne, ki elégtételt készült venni a királyon, mint valamennyien jól tudtuk, ott időzött népes hadával, úgyhogy ha lovasok tűntek fel a látóhatáron, mindaddig nem tudhattuk: ellenségeink-e vagy barátaink, míg elég közel nem jutottunk hozzájuk ahhoz, hogy megpillantsuk sisakjukon a lotaringiai keresztet. Mely esetben lóhalálában menekültünk, s ámbár gyakran üldözőbe vettek, Istennek és hatásaink gyors lábának hála, soha utol nem értek.

Foglyul ejtettünk ugyan három lovat, kik éppen lovukat abrakoltatták, de balszerencsénkre egyebet

ki nem vehettünk belőlük, csak annyit, hogy ők Egmont gróf seregének katonái; a gróft II. Fülöp küldte át Flandriából Mayenne segítségére. Szegények már kiterítve látták magukat, ám apám úgy rendelkezett: vegyék el tőlük lőporukat, golyóikat, s szabadon bocsátotta őket.

Mi folytattuk kockázatos kalandozásainkat Evreux-ig, hol egy földművesre akadtunk. A király tíz napja hagyta oda a várost, mondta ő, Mayenne-től erősen szorongattatva, s ő úgy véli, most Nonancourt táján járhat. S csakugyan ott akadtunk rá, határtalan megkönnyebbülésünkre és örömünkre, amint éppen a csata tervét és rendjét döntötte el. Rosny úrnak azonban se híre, se hamva nem volt, noha azt mondták: bármelyik percben itt lehet századával.

A király aznap meg nem állt, úgyhogy akármerre ment az ember, minduntalan beleütközött; este összehívta kapitányait, s az ő egyszerű és közvetlen módján közölte: imádkozni indul, hugenotta hite szerint, s arra kéri azokat az övéi közül, kik más hiten vannak, hogy menjenek imádkozni saját templomukba. Örömet elmondtam volna vele a Miatyánkot, ám mivel immár pápista voltam, ha fél szívvel is, nem tehettem mást: katolikus templomot kerestem. Ugyancsak meglepett, hogy valamennyi annyira megtelt hercegekkel, nemesekkel és katonákkal, hogy a nagy tolongásban mindenünnen kiszorultam, mígnem végül az elővárosban találtam egy templomra, hová beléphettem. S ámbár nem természetem a sok imádkozás, itt és most áhítatosan fohászkodtam apámért, Angelina meggyógyulásáért s lelkem üdvéért.

Henrik Boussey és Lente között állította hadrendbe embereit, úgyhogy csak az ördög tudja, miért keresztelték el e csatát ivryi ütközetnek, hacsak azért nem, mert Mayenne e városkában kelt át az Eure folyón március 14-én reggel és ugyanitt vonult is vissza pár óra múltán, megverve. A király nagy győzelmet aratott itt a ligán, ám, ami engem illet, minthogy a harc kelős közepén voltam; kardvágásokat osztva és elhárítva, és mit sem sejtve arról, ami másutt történik, később megpróbáltam a krónikások elbeszéléseiből megtudni, ám feljegyzéseiket oly zavarosnak és ellentmondónak találtam, hogy mind a mai napig nem sikerült megtudnom, amit bennük kerestem. Tehát belenyugszom, s olvasóm is kénytelen lesz ezt tenni: ez a nagy ivryi győzelem lepecsételt könyv marad, nevével egyetemben. Mindössze annyit tudok (ezt is a király szájából), hogy Mayenne lovassága - mely nagy veszélybe sodort bennünket - több dühödő roham után hirtelen pánikba esett és elfutott, otthagya a talpasokat, kiknek egy része megadta magát, a másikat miszlikbe aprították.

Egy dolog bizonyos - hogy ellentétben azzal a sok más mondással, melyet Henrik szájába adtak, példának okáért később a híres Párizs megér egy misét!, amit soha ki nem ejtett a száján; ezen a napon, március 14-én reggel, mielőtt rohamra indult volna, azt mondta a körülötte várakozó nemesuraknak: Bajtársaim, ha elesne zászlóvivőjük, kövessék az én fehér sisakforgómat, az a győzelem és a becsület útjára vezeti valamennyiüket.

Ezt tulajdon fülemmel hallottam, a fehér sisakforgót pedig - igen egyszerűen öltözködő királyunk egyetlen pompás ékét - többször is ott láttam a fején, s mivel, mint olvasóm is tudja, szeretem az ékszereket, megfigyeltem: alul egy fehér ametiszt díszítette, vagy tizenkét gyöggel körülvéve, s ez a fényűzés annyira meglepett egy oly uralkodó részéről, ki vásott zekében jár és szakadt ingben labdázik, hogy Vitry után három-négy nappal meg mertem kérdezni Rosny úrtól, ki máris szemmel tartotta a király kiadásait, mennyit fizetett vajon öfelsége e díszért.

- Van okom tudni! - felelte rosszkedvűen Rosny. - Hisz én adtam kölcsön az árát. Száz aranyat! Két esztendeje száz aranyat fizettem e cafrangért! Szent Mókus mála! Be ostoba pénzkidobás! A kegyelmed királya a kócsagtollat szerette! Az enyém a sisakforgót!

- A kegyelmed királya az enyém is - feleltem, kissé hegyesen.

- Igaz, igaz! - szólt gunyorosan Rosny, s elmosolyodván, széles arcának járomcsontján megfeszült a bőr és világos szeme jókedvtől szikrázott. - A király kegyelmedé is, kivéve tollforgóját, mert annak árát sosem fizette vissza nekem.

Henrik maga mellett akarta tartani apámat, úgyhogy huszonöt fős lovas bandériumunk egyedüli vezére lettem, s a király parancsára Rosny századához csatlakoztam, ki reggel fél kilencre befutott. A király őt saját svadronába helyezte, és azt mondta neki:

- Rosny, szállítsa le lovukról puskáit! Küldjék vissza lovaikat, málháikat az apródokkal és szolgálkával! Azt kívánom, ma engem szolgáljanak, feláldozott gyermekként.

Pisseboeuf meghallotta a király parancsát, mellém kormányozta lovát, és sotto voce, az ő gaszkon nyelvjárásában holtsápadtan megkérdezte tőlem:

- Báró úr, nekünk is le kell szállnunk a lóról?

- Éppen nem! - feleltem én. - Eszetekbe se jusson! Ti az én embereim vagytok, mivel Rosny úr nekem engedett át titeket. Ezt kíséretem többi fegyveresének is elmondhatod.

- Ó - sóhajtott nagyot Pisseboeuf -, Istennek legyen érte hála és a báró úrnak! Nem bánom, ha megölnek, de lovon akarok meghalni! És ha Isten is úgy akarja, báró úr oldalán...

S ha nyíltan ki akarta volna mondani, amit titkon gondolt, azt is mondhatta volna, hogy amíg egy jó ló nyergében ül az ember a csatatéren, megmenekülhet, a gyalogosnak ellenben sokkalta rosszabb a dolga, és különösen azoké, akiket e különösen résztvevő kifejezéssel illetnek: feláldozott gyermek...

Mert tíz esetből kilencben csakugyan odavesznek, szép olvasónóm, ki bizonyára nem ismered a háború kegyetlen cseleit, tehát hadd magyarázom itt meg neked, hogy ezek a „gyermek”, mialatt apjuk messze maga mögött hagyja őket a csatamezőn, szétszóródnak és elrejteznek, ahogy tudnak, ki egy fa, ki

egy bokor mögé, ki egy bemélyedésben, s a feladatuk az, hogy az ellenséges lovasságra lőddözzenek, amikor az összecsap a mienkkel, következésképp igen nagy a veszélye annak, hogy eltíporják és lekaszabolják őket.

Nyomban kiszáradt a torkom, mihelyt megpillantottam ügetve közeledni egy lovassvadront, s mivel azt a parancsot kaptuk: menjünk elébük, előkaptam kardomat, és bal kezembe fogtam a kantárszárat. Nagy szégyenemre és zavaromra ez a kezem remegni kezdett. Szerencsére eszembe jutott, mit mesélt Rosny a királyról - akinél bátrabb férfiú nem élt még e sártekén -, hogy tudniillik ahányszor csatába indult, rájött a hasmenés, amin ő maga gúnyolódott a legjobban, míg lukas székén kuporgott, s az ő hetyke és kendőzetlen modorában azt mondta, ellenségeiről szólva: Barátaim, ezt nekik szánom! E magas példából megértettem, hogy nem kell restellnem kezem remegését, hogy a bennem rejlő állat riadt vissza a veszélytől, ám a szív akkor szólal meg, ha a tetten a sor, nem előbb. E gondolatból erőt merítve fellelegeztem, s izmaimat megfeszítve már-már türelmetlenül vártam az ellenség dőféseit.

Erre azonban nem került sor, mert a zsoldosok, minekutána vágta csaptak, s úgy tetszett, dühödten nekünk rontanak, vagy harminc lépésre tőlünk a levegőbe sütötték pisztolyukat és megfordultak.

- Lépésbe! Lépésbe! - kiáltotta Rosny saját lovasai közül azokra, kik üldözni akarták a menekülőket. S folytonosan kiáltozva, kapitányai és őrmesterei segítségével hátrább vonta és szoros rendbe állította századát.

- Hát ez mi, Rosny úr? - kiáltottam oda neki, amint kőhajításnyira haladt el előttem. - Ilyen gyávák ezek a németek?

- Nem, dehogy! - tiltakozott ő tele torokból. - De csaknem mindannyian hugenották. Ezért nem kívántak ellenünk harcolni, hisz akaratuk ellenére hurcolták ide őket. Hanem itt egy másfajta felhő készül lecsapni ránk! - mutatott kardjával egy ligapárti svadronra, mely megeresztett kantárszárral vágatott felénk. - Szerencsére Henrik igen ügyesen állította fel hadait, a széljárását is figyelembe véve, így nem vakít el bennünket a porfelleg, melyet a ránk rontó ellenség kavart fel.

- És kik ők? - kérdeztem.

- Sisakjukról ítélve Egmont gróf és az ő vallonjai. A bátorság maga! Ahányan csak vannak! A liga seregének dárdája! Ránk jön, Siorac. Isten óvja!

- Isten óvja kegyelmedet is, Rosny úr! - A szívem úgy vert, mint a bolondóra.

- Üetés! - harsant Rosny parancsa, s jó húsz öllel megelőzte századát, miért is a király tulajdon unokaöccsét menesztette hozzá, mint később megtudtam, hogy megüzenje neki: bolondabb a bolondnál, ne merészkedjék annyira előre.

- Vágta! - kiáltotta Rosny, s ámbár hagyta, hogy százada valamelyest utolérje, ügyelt rá, hogy első legyen az összecsapásban!

Haj, olvasóm! Be különös dolog is ez a vágta, szemközt egy másik lovassvadronnal, magasra emelt lándzsák sötét erdejével, melyek egy-két ölnyre tőlünk hirtelen vízszintes irányba fordulnak, hegyüket szívünknek irányozva, holott nekünk nincs más a kezünkben, csupán egy kard, sokkalta rövidebb, mint a hosszú lándzsák! Igaz, ha eltörne az a kard, két pisztoly van még a nyeregkapában, közről két halálos lövés, de csupán kettő. És ugyan mit számít e ránk szegzett erdőben, ha két fát sikerül kiütnünk! Az is igaz persze, hogy ha egyszer eltörik, lehull, elvesz vagy oly mélyen fúródik be valamibe a lándzsa, hogy nincs mód visszahúzni, a lándzsásnak nem marad más menedéke, mint a kurta kard. Ami kevés egy igazi szabállyal szemben és semmi a pisztoly ellenében.

Hanem amiket itt mondok, olvasóm, azt csak utóbb gondoltam el. Akkor csak vágtaztam, vágtaztam a mezőn, mely fel volt szántva, és igen száraz volt, jobban előrenyúló kardom, a szívem vadul dobogott, hátamon patakokban csorgott a verejték, s a halántékom úgy lüktetett, mintha harang kongna a fejemben. És mihelyt bekövetkezett az összecsapás, összeütköző lándzsák és kardok, egymásnak döndülő páncélok, ágaskodó, nyertő lovak fülsiketítő zajában, s a lovak szüggel-farral egymásnak mentek, ahogy a lovasok összeugratták őket, semmi más nem számított többé, csupán a dühödő vágy: győzni, míg farkasszem néztünk a minden oldalról fenyegető halállal, s úgy osztogattuk csapásainkat, ahogy a kovács veri az üllőt. A por akkora lett a kiszáradt szántóföld-dön, hogy ködként borított el bennünket e kegyetlen összecsapás során, ahol nemcsak látnunk kellett volna, de jól, sőt egyszerre harminchat felé látni, mint a légy, kivédendő a végzetes csapást, s ekkor a kardom hirtelen eltört, kétujjnyira markolatától, s én, megmarkolva pisztolyaimat, kilőttem egyiket a másik után; sisakom egyszeriben mintegy belenyomult hátulról kobakomba, s én nehéz páncélomban a földre zuhantam, ahová nyomban követett Pegazusom, holttá meredten, Istennek hála nem rám, hanem mellém rogyva, s hirtelen elsötétült szemem előtt a világ, de fokozatosan hunyt ki eszméletem, úgyhogy felfoghattam: annak a vidéknek a határához jutottam, ahonnan még senki nem került soha vissza.

Amikor végre ájulásom múltán magamhoz tértem, egészen elképedve tapasztaltam, hogy tagjaim mozognak, sőt fel is bírok állni, s még inkább elhültem, amikor egyedül találtam magam a csatatéren. Bármerre néztem, noha kissé ködös volt még a szemem, senkit nem láttam sem a mieink, sem ellenfeleink közül. Ebből arra következtettem, hogy a vallonok legyűrték a királyi lovasságot, és vereséget szenvedtünk. Királyom veresége lesújtott, az életéért aggódtam, s magamért is, hisz itt álltam kard és pisztoly nélkül, kiszolgáltatva a parasztok kénye-kedvének, kik sötétedés után eljönnek kifosztani a sebesülteket és halottakat, és sietve a másvilágra küldik, aki még él, mert örülnek, ha legyilkolhatják a nemesurakat, kik tönkretették szántóföldjüket.

Levéve sisakomat a fejem búbjáról, mert nagy fájdalmat okozott, óvatosan megtapogattam ujjam hegyével koponyámat, és éreztem: alvadt vérrögök vannak hajamban és az arcomon széles sávban lecsurgott vér nyoma. Ebből megértettem, hogy egy hátulról ért kardcsapás volt az oka bukásomnak és ájulásomnak, s hogy másutt nem is sebesültem meg, noha egész testem sajgott, hisz amikor a nyeregből kizuhantam, kemény összeütközésbe kerültem az anyaföld rögeivel.

Első gondolatom az volt, hogy keresek valami fegyvert; tehát körülnéztem. Szemem immár visszanyerte tisztá látását. Úgyhogy rájöttem: halomban hevernek körülöttem a halott vagy haldokló lovasok és lovak, vérükkel áztatva a könyörtelen földet, mely biztonnal élni és teremni fog száz meg száz év múltán is, amikor régen nyoma veszett ez ádáz csata emlékének is.

A nap már magasan járt, és a döglött lovak jellegzetes émelyítő és fojtó bűze egyre erősebbé vált. Végre ráleltem egy lándzsára, egy haldokló vallon keze között, kinek lába lóva alá került, s mellén egy tallér nagyságú vörös luk éktelenkedett, ahonnan minden lélegzetvételére kibuggyant pár csepp vér. Fájdalom; mit sem tehettem ezért a szerencsétlenért, ki itt halódott, mert az ő Németalföldjéről Spanyolhonba szőlítették, hogy egy olyan ügyért adja életét Franciaországban, amelyet nem is értett. Láta, hogy kiveszem a kezéből lándzsáját, s a köpeny miatt, melyet viseltem, azt képzelte: mindjárt ledöföm, miért is lehunyta a szemét, s ajka görcsösen megvonaglott, amitől elszorult a szívem. Még vizet sem adhattam neki - kulacsom elveszett -, sem egy jó szót, hisz nem értettem az ő nyelvén, s ő sem az enyémen.

Mivel már felfegyverkezve éreztem magam, a vallon lándzsával a markomban, kikászálódtam lovak és emberek fent mondott halmából. Kissé botladozva lépkedtem még, zuhanásom következtében, de a bűz immár elviselhetetlen volt. Vagy kétszáz öltre tölem megpillantottam a mező közepén egy magányos kőrtefát, melynek ágai igen alacsonyak és terebélyesek voltak, s arra irányoztam lépteimet, abban az esztelen hitben (jelélül, hogy még nem tisztult ki teljesen az agyam), hogy gyümölcseivel elolthatom majd szomjamat és éhemet, noha csak márciusban voltunk.

Hanem amint százölnyre megközelítettem mondott fát, a lándzsát a földön vonszolva magam mögött, mert nehéz volt nekem, hirtelen földbe gyökerezett a lábam, olyat láttam. A királyi hadsereg egy tisztje (hogy az, ruházataról tudtam, arcát ugyanis teljesen elborította a vér), lovát vesztvén sántikálva, fegyvertelenül menekült egy lovas elől, ki kivont karddal üldözte, sisakján a Guise-ek fekete lotaringiai keresztjével, s teli torokból bömbölve, hogy „mindjárt megölöm e gaz eretneket!”. A szegény királyhű nemesúr nem tehetett mást, lévén fegyvertelen és sebesült, mint hogy csetelve-botolva a kőrtefához futott és elrejtőzött alacsony, földig lógó ágai mögé. Mire a támadó kerülgetni kezdte a fát, minduntalan általdöfve ágai között, hasztalanul. Ezen ugyancsak elcsodálkoztam, hisz sokkal könnyebben utolérte volna zászmányát, ha leugrik lováról. Én erre sietni kezdtem, amennyire szegény lábam bírta, ez ádáz Guise-párti felé, és hogy elvonjam figyelmét, rákiáltottam: nyomban felnyársalom. Ezt hallván az ipse megszűnt a fa körül körözni, elém lovagolt, kardját előreszegezve, hanem amikor én erre jól megvettem a lábam, s a lándzsát nekiszegezve eltökélt arccal vártam, hirtelen gondolt egyet, megfordult és elmenekült. Ekkor vettem észre: igen csúnya és erősen vérző seb van az egyik combján. Gondolom, ezért nem szállt le lováról, hogy az üldözöttet megölje, hisz méltán tarthatott tőle, hogy utána nem bír visszavergődni lóva nyergébe. Az lepott meg a legjobban, hogy ha valaki ily súlyosan megsebesül s az élete forog veszélyben, hogy lehet mégis kedve embertársát megölni, holott a csatának régen vége.

Nem tudom, kiálltam volna-e valójában e gonosz lélek támadását, hisz mihelyt eltűnt, kiesett tehetetlen kezemből a lándzsa, és nem éppen katonásan jutottam el a kőrtefáig, a lándzsát magam mögött vonszolva. Ám alighogy megragadtam egy ágát, hogy utamból elhárítsam, egy ismerősnek rémlő, ámbár igen gyenge hang azt mondta, igyekezve szavainak fenyegető hangsúlyt adni:

- Ne jöjjön közelebb! Pisztoly van a kezemben. Kicsoda az úr?

- Franciaország és Navarra.

- Neve?

- Siorac báró.

- Jaj, Siorac, Siorac! Be szánalmas állapotban láthat! - hallottam Rosny hangját. Áttörtem az ágak alkotta sáncot, hogy eljussak hozzá, ki hátát a törzsnek vetette, de annyira vérzett és szenvedett, hogy nem mertem meg sem érinteni. - És - folytatta ő - be szánalmas állapotban van Franciaország ügye is! Jaj, Siorac! Attól félek-remegek: elvesztettük a csatát. És még örülhetünk, ha Isten megtartotta nekünk a király életét. Látott errefelé valakit?

- Csak holtakat és rothadó lótetemeteket.

- Fegyvere van?

- Csak ez az egy lándzsa, ezt is alig bírom el.

- Nekem meg ez az egy pisztolyom van, de se löpor, se golyó hozzá! Annál gazdagabb vagyok sebekben - tette hozzá, szokott gúnyos mosolya halvány árnyékával. - Lábinamat lándzsadöfés, bal karomat kardvágás érte, csípőmön egy pisztolylövés ért, a golyó hasam alján távozott, s a fejemet is megvágta - a seb nem veszedelmes, de úgy véreztem tőle, mint egy disznó. Persze túléltem én mindezt, ha lóra lelhetek! - tette hozzá, szokásos gögjével. - Hej, Siorac, Siorac! Báróságomat egy lóért!

- Piha, Rosny úr! - mondtam. - Báróságát egy hívének? Lábam nem elég erős, hogy lovat hozzak uraságodnak, de mivel a király kegyelmednek adott, szolgálatkész barátként és hűbéresként átnyújtom lándzsámat távozásom előtt, s arra kérem: cserébe adja ide pisztolyát. Én jobb hasznát vehetem kegyelmednél, mert van nálam golyó is, löpor is.

- Siorac - Rosny hangja ünnepélyesen csengett, és fejet hajtott előttem. - Ezt örökre emlékezetembe vésem.

Hanem ami igazán különös, nem emlékezett rá, és soha senkinek nem is szólt róla, még nekem magamnak sem, sőt emlékirataiban sem ejtett szót arról, hogy én úztem el az ipsét, ki a fa körül nyargalászott, lándzsámmal, noha azóta annyi tenger népnek megmutatta e szép körtefát, hogy az mintegy külön nevezetességre tett szert háborúinkban. Sajnos, Rosny úr máris oly nagyra tartotta magát, hogy véleménye szerint ő nem köszönhetné életét másnak, hanem csakis önmagának, és azt képzelte, megalázó lenne számára, s csökkentené dicsőségét és vitézségét, ha valaki más segítségének köszönhetné volna, hogy a csatát túlélte, még ha az csak lovat szerzett volna is neki. Pedig igenis én leltem rá a csatamezőn egy igen pompásan felkantározott kancára - a tetemek közül húztam ki, s szegényke inkább rémült volt, mint sebesült. Nyomban fel is pattantam nyergébe, könnyebben, mint hittem volna, tagjaim állapotát tekintve. Visszatértem mondott körtefához, mely oly híressé vált e csata történetében, mivel Rosny úr uroi et orbi elharsonázta saját dicsőségét, s Rosny urat is egy poroszka lovon leltem. Azt mondta, most vette egy La Roche-Forét nevezetű embertől ötven aranytallérért, mivel Rosny úr mindig hordott magánál pénzt, ha olvasóm még emlékszik rá. Hanem amikor mellé kormányoztam pompásan felszerszámozott szép kancámat, láttam, irigyli, mégsem kérte el tőlem, mert nem akarta, hogy azt mondják majd, nekem köszönhetné hátsát e veszedelmes helyzetben. Mi engem illet, visszaadtam neki pisztolyát, megtöltve, visszakaptam tőle lándzsámat, és lépésben követtem az ő lovát, egyedüli kísérőjeként a csataterre, ámbár maga sem nagyon tudta, merre tart, amint láttam, és igencsak ingadozott a nyeregben.

Amint így lovagoltunk, a kiszáradt szántóföld barázdáin zötykölődve, s Rosny úr öt sebből vérzett, jómagam pedig annyira elbutultam a fejemet ért csapástól, hogy egy ép gondolatot nem sikerült végiggondolnom, egyszerre mit látunk? Hét vagy több nemesúr tart felénk libasorban, sisakjukon a lotaringiai kereszt, s mi több, egyikük Mayenne úr fehér hadilobogóját hozza. És ámbár ők sem voltak sokkal jobb állapotban, mint mi, lassan zötykölődtek a nyeregben és lehajtott fejjel, jól tudtam, ha heten meg akarnak verekedni kettőnkkel, otthagyjuk a fogunkat. Hanem a szerencsétleneknek ez eszükbe sem jutott, mint majd látni fogjuk.

- Ki az? - kérdezte az élen haladó.

- Rosny báró - szegte fel szokott göggyével és pöffeszkedésével a fejét Rosny.

- Ó, Rosny báró - folytatta az, aki megszólította -, Istennek hála, valamennyien ismerjük. És jól tudjuk: vérbeli és becsületes nemes.

- Uraim, köszönet e bókért. Mit óhajtanak?

- Azt, Rosny úr, hogy kíméletesen bánjon velünk és hagyja életünket.

- Hogyan? - képedt el Rosny. - Meg akarják adni magukat nekem? Ez úgy hangzik, mintha kegyelmeket lennének a vesztesek.

- Hát csak ennyit tud, Rosny úr? - kérdezte az, aki szólt, azaz Sigogne úr (mint később megtudtam).

- Elvesztettük, de még mennyire! Minekutána Egmont gróf lerohanta a kegyelmed lovasságát, a navarrai (amilyen ostoba Guise-párti volt Sigogne úr, nem akarta királynak nevezni Henriket, azért emlegette így) oly vadul rontott nekünk, hogy egész lovashadunk megfutott, cserbenhagyva talpasainkat. S ami bennünket illet, legalább négyen közülünk nemigen juthatnak messzebb, lévén hátsunk félig halott.

És igazat mondott, szegény párák közül három három lábon járt, s a negyediknek kilógtak a belei.

- Uraim - szólt Rosny úr a legfinomabb udvariasság hangján -, látom, a szükség a bátraknak is törvényt szab. E perctől fogva hadifoglyaimnak tekintem az urakat és kezeskedem az életükért, készen megvédeni bárki és bármi ellen, ha veszély fenyegetné.

- Rosny úr - mondta ekkor a lovasok egyike, ki addig hátrébb állt -, én nem kérek az oltalomból, melyet oly nemes lelkűen kínált fel emez uraknak. Jómagam Nemours vagyok, itt, a jobbomon, ez az úr Aumale lovag (e névre önkéntelenül hevesen összerezsentem, és a megnevezettnek jól a szeme közé néztem, képzelhetni, miféle érzéssel), ez pedig - folytatta Nemours - Trémont úr. Mi magunk sem vagyunk jobb bőrben, mint itt bárki, ám hátsaink, mint látják, jó futók és bírják szusszal, s mivel a királyi csapatok közelegnek, mi elvonulunk, Rosny úr, ezer hálát-köszönetet mondva udvariasságáért, és még egyszer, utoljára figyelmébe ajánlva négy nemes társunkat.

Akkor Rosny úr igen csinosan bókolt Nemours úrnak, ki uralkodó herceg volt és Mayenne féltestvére. Ezalatt Aumale lovag, ki igen fiatal és fölötte daliás, barna bőrű, fekete hajú nemesúr volt, hozzám kormányozta lovát, és mellém szegődve, nyergéből kihajolva azt kérdezte tőlem halkan:

- Uram, kicsoda kegyelmed? Miért néz rám ilyen furcsán?

- Siorac báró vagyok.

- Siorac úr, van kegyelmednek oka rám haragudni? S ha igen, szabad tudnom, mi?

- Lovag - feleltem sotto voce -, a tours-i Saint-Symphorien-templomban kegyelmed erőszakot követett el egy kislányon, torkának szegezve kését.

- Emlékszem rá - nézett félre Aumale lovag -, és sokért nem adnám, ha nem kéne rá emlékezniem. Az effajta örültségeket rendszeren harc után követi el az ember, a pillanat lázától hevítve.

- A kisasszony nemes volt és jó házból való.

- Ezt sajnálom - felelte a lovag. És jól a szemem közé nézve, hozzátette: - Ha ez az ügy szívügye, Siorac úr, elégtétellel szolgállok kegyelmednek, mihelyt eljutunk oda, hogy kardot ránthassunk.

Mire némán és zordan bólintottam, egyetértésem jeléül.

- D'Aumale - kiáltotta Nemours, hátrafordulva nyergében -, nem késlekedhetünk tovább! A királyi sereg közeleg. Induljunk. Isten kegyelmeddel, Rosny úr! Isten kegyelmeitekkel, uraim, Rosny úr és Isten szent oltalmába ajánlom valamennyiüket!

Azzal mindhárman elvágattak, s igen jó iramban, mint láttam, míg a másik négy úr mögénk sorakozott fel, s ott kocogott mögöttünk, hisz hátasaik alig bírták már el őket. Sigogne úr előbb átnyújtotta - bizonyos szertartásossággal - Mayenne úr fehér lobogóját Rosny úrnak. Pompás zászló volt, vastag fehér selyemből, hímzett, fekete lotaringiai keresztekkel telehíntve. Rosny úr azonban, nem bírván el terhét, hisz mindkét karja megsérült, nekem adta tovább. Meg kell-e itt vallanom: alig hittem a szememnek, hogy íme, én hordozom e trófeát, ki néhány perce még eszméletlen hevertem ló és fegyver nélkül a csatamezőn, a halottak közt, kvázi annak számítva, egy vesztesnek hitt sereg tagjaként. S a dolgok ilyenén fordulata, ha lehet, még váratlanabb volt Rosny úr számára, ki minden tagján megsérülve - a legfontosabb belső orgánumokat kivéve -, még rosszabb sors elé nézett az imént, úgy bújván meg körtefája alatt, mint nyúl a bokorban, ki arra vár, hogy egy véreb fogai között végezze, most ellenben diadalmasan tér vissza táborunkba, négy magas rangú hadifogollyal, kik dicsőségére is válnak, váltságdíjat is hoznak, s mi több, birtokában van, segédje markában, a legyőzött fővezér lobogója.

Emlékeztem: azt tanultam a római történelemben, hogy az az imperátor, akinek a triumfusát jóváhagyta a szenátus, a szertartás egész folyamán azt hallotta az őt követő rabszolga szájából, hogy a tarpeji szikla (ahonnan a halálra ítélteteket vetették le a mélybe) közel van a Capitoliumhoz, hová diadalszekere tartott. Hanem esetünkben, épp ellenkezőleg, elmondhattuk volna Rosny úrról, hogy Istennek hála a Capitolium egész közel volt a tarpeji sziklához, honnan hajszaál híján menekült meg.

Négy foglyunk neve - kiknek máris váltságdíját latolgatta Rosny úr, hidd el nekem, olvasóm, bármennyi sebből vérzett is, s bármennyire elcsigázott volt is, jól ismervén vagyoni állapotukat - Sigogne, Chanteloup, d'Aufreville és Châtaigneraie urak. Ez utóbbi nem volt oly súlyos sebesült, mint társai, s így nem sejtette, hogy már csak percek vannak hátra az életéből. Elmondom itt, miért s hogyan.

Rosny úr végre oda vezetett vissza bennünket, ahonnan utolsó rohamunkra indultunk: Boussey és Lente falucska közé. Temérdek embert találtunk ott, a többi között a liga zsoldjában álló svájciakat, kik mozdulatlan és rezzenetlen, csatarendben, döfésre kész lándzsákkal néztek farkasszemet a mi svájciainkkal, kik rájuk szegezték meggyújtott kanócú kovás puskáikat, de sem ők nem lőttek, sem azok nem támadtak, nem akarván haszontalanul legyilkolni egymást, hisz egy nemzet fiai voltak, s a csatát a liga úgyis elvesztette már, minthogy lovasságunk szétverte az övéket. Ezért vártak a svájciak mindkét részen arra a vezényszóra, mely egy órával később el is hangzott, se könnyet, se vért nem hullajtva, Aumont marsall tanácsára, ki milyen régi, vérbeli katona volt, ismerte e derék svájciak értékét, akármelyik oldalon harcoltak is éppen.

Ám miatt a mi svájciaink és az övék rendíthetetlen sziklaként álltak egymással szemközt, a csatamező annál mozgalmasabb volt körülöttük. Lovas csapatok nyargalásztak fel-alá, egyesek menekültek, mások üldözték őket, s a zűrzavar és a kavargás akkora volt, hogy az ördög sem ismerte volna ki magát benne.

Egy ilyen csoport a mieink közül, amint megpillantott bennünket, s különösképpen foglyaink fekete bársonnyal bevont, ezüst lotaringiai keresztekkel telehíntett sisakját - olvasóm engedje meg, hogy itt elmagyarázzam: ha Mayenne lobogója, amelyet én hoztam, fekete lotaringiai keresztekkel volt is díszítve, ez a szín szokatlan Lotaringiában és a Guise hercegért viselt gyászt akarta jelképezni, kit fivérével együtt gazdám parancsára Blois-ban megöltek volt -, ez a csapat tehát, mondom, amint megpillantott, nekünk rontott, mohón és előre fickándozva a gazdag zsákmány fölött érzett örömeiben, mely, ím, az ölésbe hull. Mert olvasóm ne tévessze percre sem szem elől, hogy ha e háború lelke a hűség volt is a királyhoz (vagy a ligához), teste az ellenségtől szerzett zsákmány volt, olyannyira, hogy mint azt már régen megmondta volt a mi gaszkon Cabusse-ünk: annak, aki túléli sebesüléseit, ez a legbiztosabb, ha nem is a legtisztább módja rá, hogy némi pénzmaghoz jusson e sárteken.

Látván, hogy e csapat felénk tart, Rosny úr elénk léptetett - én a nyomában -, s a csapat vezetője, Thorigny gróf, megfékezvén láttára lovát, csodálkozva kérdezte:

- Uram, ön kicsoda?

- Rosny.

- Rosny! A kutyafáját! - álmélkodott Thorigny. - Rá sem ismertem volna, uram, annyira por- és vérlepte az arca. Csak a hangja árulja el. És az ott, aki Mayenne lobogóját hozza, kicsoda?

- Siorac, uram.

- Ejha, Siorac, hát kegyelmed az? - kérdezte egy ismerős hang. - Kutyateremtette, mindene véres.

Amint megfordultam, hogy megnézzem, ki szólt, Larchant-t pillantottam meg, a megboldogult király gárdájának parancsnokát, ki hű maradt öfelségéhez a leghívebbekkel, s kit jól ismertem, mióta eljátszott a rá kiosztott szerepet (ahogy ezt már hosszan elbeszéltem), mikor Guise-t kivégezték Blois-ban. Hanem amint Thorigny megpillantotta mögöttünk Châtaigneraie urat, egy igen csinos, égszínkéék szemű ifjat, azt mondta:

- Legyen szíves, Rosny úr, adja át nekem Châtaigneraie urat, ki édes unokaöcsém. Mert kegyelmed oly súlyosan megsérült, hogy attól tartok, nem védheti meg őt a rá fenekedő ellenségek ellen, kikkel a csataterén összeakadhat.

- Châtaigneraie úr az én foglyom, nekem adta meg magát - felelte elutasítóan Rosny, mert éppen

nem örült a gondolatnak, hogy egy váltságdíjról le kell mondania.

- Ó, uram - felelte Thorigny -, eszemben sincs megfosztani foglyától! E nemesurak előtt szavamra fogadom: visszaszolgáltatom őt kegyelmednek, mihelyt maga is biztonságban tudhatja magát.

- Ez esetben engedek kérésének, uram.

És szegény Châtaigneraie Thorigny kíséretéhez szegődött, és ellenkező irányban indult meg, mint mi, hogy a halállal találkozzék, mivel nem sokkal később a megboldogult király három gárdistája felismerte, és célba vette:

- Hej, a kutya meg a mája! - kiáltotta egyikük. - Te királyaruló! Te örültél királyunk halálának! Kitűzted a zöld szalagot!

Ezt a zöld szalag dolgot - lévén a zöld a bolondok színe - Montpensier úrnő találta ki és osztotta szét párthíveinek, hogy mintegy gúnyképp viseljék szegény, hőn szeretett uramat „gyászolva”, s így mutatva ki, hogy aki a megölt zsarnokot siratja, bolond.

Thorigny gróf a kisujját sem emelhette fel unokaöccse védelmében, nem volt ideje rá. Châtaigneraie-t három, egyszerre eldörrent lövés buktatta le lováról, s azt mondták, kiszenvedett, mielőtt földet ért volna.

- S a legrosszabb az volt a dologban - mesélte nekem egy hónappal később Thorigny úr -, hogy szegény unokaöcsém nem volt igazán lelkes ligás. Mindössze egy napig hordta a zöld szalagot, azt is csak Montpensier úrnő unokahúga kedvéért, akiért rajongott.

- Jeanne de la Vasselière-ért?

- Hogyan, kegyelmed ismeri őt, Siorac?

- Ismerem.

- És nagyra tartja?

- Még annál is nagyobbra. Az ördögöt annál jobban tiszteljük, minél jobban megismerjük.

De hagyjuk azt a csinos nőstény ördögöt, ki csupán széles abroncsszoknyájának köszönhetette, hogy nem látszott ki lólába, hagyjuk magára, ismétlem, s annál könnyebb szívvel, mivel találkozni fogunk még vele emlékiratom lapjain, minthogy a sors (ahogy Montaigne szokta volt mondani, ha nem akarta életünk kétes eseményeiért a gondviselésre hárítani a felelősséget) rendelése folytán útjaink többször is kereszteltek egymást.

Magam sem tudom, hogyan jutott el Rosny úr sebesülten, nyergében ingadozva az anet-i kastélyba, ám ennek az embernek hét élete volt, akárcsak a macskának, és úgy hiszem, senki és semmi nem meríthette ki erejét. A kastély öre előkészített számára egy nagy szobát, és Rosny, minekutána elterült a két ágy egyikén, megkért, hozzak neki pro primo: egy ügyes kirurgust, ki képes ellátni és bekötözni a sebet csípején, mely, mint már mondtam, hasa aljáig nyúlt; pro secundo: egy kancsó jó bort, hogy vért csináljon neki, az elvesztett vért pótlandó, s e célból mellém adott segítségül egy apródot. És ámbár én erősen kétlem, hogy a bor jó ily célokra, a jótevő hatásába vetett hit olyannyira elterjedt kapitányaink között - lévén a bor piros, mint a vér -, hogy nem akartam ellentmondani Rosny úrnak, gondolván magamban, hogy az ital, ha mértékkel él vele, legalább attól megóvja, hogy eszméletét veszítse. És amint az apróddal elindultam a kastélyban a mondottakat megkeresni, erősen sajgó fejjel, kit pillantottam meg a folyosó egy kanyarában? Az én Miroulomat, ki elsápadt, amint meglátott, mert előbb halottnak hitt, s keresett is az elesettek közt a csatamezőn, és csak az imént hallotta meg Larchant-tól, hogy megmenekültem. Kis híján megfojtott ölelésével, csókjaival, könnyeket vegyítve a csókok közé; részint afeletti örömeiben, hogy rám lelt, részint afeletti bánatában, hogy kénytelen volt tudtomra adni: huszonöt főnyi kíséretem tagjai közül tizenöten estek el a csatában, köztük Guilleris apród, amitől úgy elkeseredett másik apródom, Nicolas, hogy ha le nem fogják a kezét, tulajdon kardjával döfte volna keresztül a szívét.

- Ó, Miroul, hozd őt fel szobámba - mondtam -, hadd vigasztalom meg, hisz oly fiatalka és a szíve oly lágy.

Találtam egy kirurgust, kit elég ügyesnek néztem végigszemlélve, hogyan köti be kapitányaink egyikét -, s pár aranyat nyomva markába rábírtam: kövessen Rosny szobájába, hol ügyeltem rá, hogy előbb kezét mosson, mielőtt barátom alsóhasi sebéhez nyúlna, lévén e céhnek nem éppen erős oldala a tisztaság, mint tudjuk. Majd, amikor végzett Rosny sebeinek bekötözésével, öttel vagy hattal, megkértem, mossa meg újra a kezét, mielőtt megvizsgálná, mi van a koponyámmal. Ő, ennek megcselekedte után, megnyugtatót: szerinte a koponya sértetlen, csak a fejbőröm sérült meg, de sok vért vesztettem. Utasításomra kitisztogatta sebemet pálinkával, s eztán alighanem elaléltam az ágyon, mert jól emlékszem rá: Miroul vállamnál fogva feltámoogat és bort itat velem, s a szemem rányílik egy gyertyafényben úszó szobára, melyet mintha akkor láttam volna először. Rosny úr sápadtan feküdt ágyán, Mayenne fehér lobogójának nyelét szorongatva gyengesége ellenére, három foglya pedig az ágy mellett ült, a falnak támaszkodva. Chanteloup és Aufreville urak igen csendesek voltak, annál többet fecsegett-locsogott Sigogne úr.

Igyekeztem odafigyelni szavaira, ám úgy találtam: nincs értelmük, s azt gondoltam: bizonyosan rajtam múlik a dolog, még nem tértem egészen eszemre. Amiben tévedtem, mert azt vettem észre: azt nagyon is jól értem, amit Miroul mesél nekem arról, hogy mi történt a vallonok rohama után. És minekutána Miroul elhallgatott, jobban szemügyre vettem Sigogne urat, kinek társaságában az elkövetkezendő tíz napot eltöltöttem.

Arcát tekintve nem volt Sigogne úron semmi különös, lévén szeme meglehetősen üres, ám a

természet oly nagy és széles orral áldotta meg, hogy az úgyszólván előrehúzza: ha ő belépett egy terembe, azok, akik ott voltak, előbb pillantották meg az orrát, mint őt magát. Máskülönből elég derék ember volt, csak ostoba, s mint ez a butákkal gyakran megesik, e gyengéjéből elviselhetetlen magahittséget merített, s úgy pöffeszkedett és páváskodott, mint tán senki más Franciaországban, s akármilyen semmiséget ejtett is ki a száján, azt úgy mondta, mint holmi orákulumot.

Chanteloup és d'Aufreville urak ketten együtt sem voltak negyvenévesek, és még nem tértek magukhoz a meglepetésből, hogy itt vannak, holott Párizsban Mayenne azt harsogta: a navarrai máris porrá van zúzva, és csakugyan: az ő serege Ivrynél is, Dieppe-nél is kétakkora volt, mint az eretneké és az „eretnek cinkosaié” (így nevezte ő a király zászlajához csatlakozott katolikusokat). Mi több, a papoló papok nem győzték bizonygatni és hirdetni, hogy az Úr őket ajándékozta meg a győzelemmel, lévén ők Isten bosszúálló pallosa, s lelkük galambártatlanságában fel nem foghatták, miért hagyta cserben a Jóisten az igaz hitet védelmező szent légiókat, s juttatta diadalra a hamis hitet. És mivel nem volt kéznél sem pap, sem barát, ki megmagyarázta volna, hogy ez a vereség csupán próbatétel volt az Úr akaratából, lelküket megtisztítandó az egyetlen római, apostoli katolicizmus elkerülhetetlen győzelméhez vezető úton, némán és mozdulatlanul ültek, mint két kőszobor, addig is, míg valaki megmondja nekik, mit gondoljanak.

Legalábbis szembeszökő zavarodottságukból úgy véltem, ilyesformán érezhetnek. Ám megjött Miroul, apródommal, Nicolas-val, s a szegény fiú láttán, kinek arcát egészen elgyötörte a bánat és a sok sírás, felhagytam az urak figyelésével, siettem leültetni szegény Nicolas-t egy kisszékre ágyam mellé, s nekiláttam vigasztalni, ahogy bírtam, fejére téve kezem, és simogatva kurta, barna, göndör haját.

- Én Nicolas-m, nem kívánsz-e hazatérni e csapás után? - kérdeztem tőle. - Szólj bátran! Kíséretet is adok melléd, ha menni akarsz, és útipénzt.

- Jaj, nem, nem! - felelte ő zokogva. - Az gyávaság lenne! És Guilleris megvetne odafentről, a mennyországból, ha azt látná: megfutok és megbújok, mint nyúl a likában. Piha! Harcolni akarok, és itt nőni fel, és megtanulni a mesterségemet! Inkább a halál, mint a gyalázat!

- Siorac - szólt közbe Rosny, meglehetősen gyenge hangon, a szomszéd ágyról -, jó apródja van, derék anya szülte.

- Én is úgy vélem - feleltem, Nicolas haját simogatva, ki végtére kissé megnyugodott becézgetésemtől, vigasztalásomtól és Rosny úr kitüntető dicséretétől, mintegy álomba sírta magát, hisz gyerek volt még és a végsőig elcsigázott. Mire megengedtem neki, hogy oldalamon pihenjen meg, az én ágyamon. Ő álmában átölelte nyakamat, s göndör fejcskáját vállam gödrébe hajtotta, mintha édesanyja lennék, hisz valamiképpen az is voltam, az anya távollétében, nagyon megszerettem, akármilyen elviselhetetlen kópé volt is nyughatatlan napjain, melyek, egyébiránt, hamar visszatértek, lévén ez az életkor, szerencsére, a feledés kora. Bár adná az ég, hogy ily gyorsan gyógyuljon be szívem sebe, s tűnjék el az aggodalom lelkemből, melybe Larissa halála vetett, de jaj, az mintegy életem alapját rendítette meg, és meg nem mondhattam volna, e zavar és bizonytalanság közepette, melybe különös bajom taszított, vajon helyreállíthatom-e valaha családi boldogságomat.

Amint az apród elaludt, Miroul Saint-Ange-hoz sietett, őt gondjaiba venni (lovászom is megsérült fél karján), s mivel Rosny úr fájdalmai nagyobbak voltak, hogysem beszélni támadt volna kedve, Chanteloup és d'Aufreville urak pedig továbbra is zavarodottan hallgattak, végre Sigogne úr is felhagyott eszetlen locsogásával, úgyhogy a teremben síri csend honolt, amikor hirtelen nagy zajjal kinyílt az ajtó, s belépett d'Andelot úr, öt-hat fegyveres kíséretében. Ez az Andelot fia volt annak a nagy hugenotta kapitánynak, kinek parancsnoksága alatt harcolt volt apám Calais-nál, és akit Medici Katalin legyilkoltatott, pusztán, mert öccse volt Coligny tengernagynak. D'Andelot (a fiúra gondolok), egyébiránt jó kapitánya volt Henriknek, ámbár hirtelen haragú és kötekedő fickó.

- Uram - fordult Rosnyhoz, barátságtalan hangot ütve meg, zord és mord arccal -, alázatos szolgája vagyok.

- Uram, üdvözlöm - felelte Rosny, igen elámulva és bosszankodva amiatt, hogy ez az ember fegyveresekkel ront be a szobájába.

- Van itt egy nemesúr, uram - szólt igen kihívóan d'Andelot (és ujjával Sigogne úrra mutatott) -, ki az én foglyom, és ez a fehér lobogó is, itt a kegyelmed ágyán, engem illet meg. Következésképp felszólítom, uram, adja át nekem egyiket is, másikat is!

- Nem addig van az! - Rosny úr súlyos sebei és vérvesztesége ellenére hirtelen visszanyerte veleszületett erélyét, látván, hogy ily pimaszul követeli valaki tőle zsákmányát és javát. - Istenemre mondom, uram, hogy gondolta ezt? Gondolom, tréfál.

- A manóba! - bömbölte d'Andelot, s széles arca úgy kivörösödött dühében, mint a füstölt sonka. - A manóba is, uram, én nem tréfálok! Sigogne úr és Mayenne úr fehér lobogója az enyém, és én el is vagyok tökéltve mindkettőt magamhoz venni!

- Hohó! - Rosny urat nem volt könnyű megijeszteni. - Tehát komolyan beszél? Az egy igaz Istenre mondom: meg vagyok döbbenve! Ha lábam és karom oly ép volna, mint tegnap, ugyancsak hamar véget vetnék disputánknak...

D'Andelot elsápadt e nyílt kihívás hallatán, s mivel láttam: a dolog nem kívánt fordulatot vehet, s Nicolas úgyis felébredt a hangos szóváltásra, a fülébe súgtam: titokban toborozza össze a kastélyban fellelhető ép puskásokat, és hozza ide őket. Mire az apród úgy csusszant ki nesztelenül ágyamból, mint egy macska, s úgy iramlott ki bársonytalpakon a félig nyitott ajtón át a szobából, hogy senki észre nem vette.

- Uram - fordult Sigogne úr felé d'Anelot -, felhívom: tanúskodjon mellettem!

Mire Sigogne úr felállt, s meghajolt előbb d'Anelot úr, majd Rosny előtt (ki, noha ágyából nem kelt ki, felkönyökölt), engedelmeskedett, s bőbeszédűen - hisz a bőbeszédűség, mondhatni, elválaszthatatlan volt lényétől - előadta, egy hosszú beszédet vágva ki, mely meglehetősen zavaros is volt, hogy mialatt Rosny úr tőlük pár lépésre Thorigny gróffal beszélgetett szegény Châtaigneraie dolgában, d'Anelot úr odalépett hozzá, kijelentette, hogy saját foglyának tekinti, és a maga kezébe veszi, oltalma alá helyezi, Mayenne úr fehér lobogójával együtt. Sigogne úrnak nem volt ideje válaszolni, mivel d'Anelot urat abban a pillanatban magához rendelte Aumont marsall, ki azt hallotta: az ellenség újabb rohamra készül (ez a hír utóbb hamisnak bizonyult).

- Lám, uram! Maga is láthatja! - csapott le Rosny, ki nem volt éppen szerény, ha felülkerekedett. - Sigogne úr nem adhatta becsületszavát kegyelmednek, még kevésbé a lobogót, mivel mindkettőt már előbb nekem adta volt.

- Ej, uram - vágott vissza d'Anelot. - Sigogne úr ezt nem mondta, és nem is adta át kegyelmednek a lobogót, hiszen azt abban a percben, amelyről beszélek, az ő kísérideinek egyike hozta, kinek az arcát, tisztán emlékszem, egészen ellepte a rászáradt vér.

- D'Anelot úr - szóltam közbe, és felültem, hogy nagyobb nyomatékot adjak szavamnak -, szíveskedjék meghallgatni, hadd mondok el a magamét! Én magam Siorac báró vagyok, apám, Mespech bárója a kegyelmed apjaura alatt szolgált Calais ostrománál, s igen nagy becsben tartotta őt, amiképpen én is uraságot. Hanem e dologban nyilvánvalóan téved: az a nemesúr, ki Mayenne lobogóját vitte, abban a percben, melyben kegyelmed Sigogne úrhoz lépett, nem Sigogne úr kísérője volt, hanem Rosny úré. Jómagam.

S noha szokásom szerint sok olajat vegyítettem az ecet közé, míg fentieket elmondtam - s nem annyira elővigyázatból, inkább azért, mert él annyi jóindulat bennem az emberi állat irányában, hogy igyekszem nem megsérteni, ha elkerülhetem -, d'Anelot gyomrát rögvess marni kezdte az ecet, és annyira felforgatta, hogy barátságtalanul hátat fordítva nekem, dühösen ráivallt Rosnyra:

- Mivel ez a nemesúr a kegyelmedé, én tagadom, kétségbe vonom és elvetem tanúságtételét.

- Uram - mondtam a hátának -, ha kegyelmed kétségbe vonja nemesi szavamat, ezért számolni fogunk, mihelyt felgyógyultam.

- Ahogy óhajtja - felelte ő, a vállán keresztül.

- Uram - fordult ismét Sigogne úrhoz -, szíveskedjék követni! Kegyelmed az én foglyom.

Sigogne úr időközben visszaült a szőnyegre, hátát a falnak támasztva, de e felszólításra sem mozdult, és ez egyszer nem szólt egy árva szót sem. Ami részéről bátorságra vallott: D'Anelot úgy kijött a sodrából, hogy családottságában akár ott helyben ledőlhette volna vagy ráparancsolhatott volna talpasai egyikére, hogy végezzen vele, hisz látni való volt: alig várják, hogy megtehessék.

- Nagyuram - mondta egyikük, kinek gonosz pillantása és rókapofája mindjárt igen ellenszenves volt nekem -, végül is nincs más jelen, csak három fegyvertelen ligás két ágyban fekvő sebesült. Elég a szófia beszédéből! Vigyük rögvess magunkkal a ligást és a lobogót! Ki gátolhatna meg bennünket szándékunkban?

A tanács nem volt méltó ahhoz, akihez szólt, d'Anelot talán mégis megfogadta volna, úgy hiszem, annyira kihozta a sodrából, hogy kicsúszik a markából ez a dicsőséges zsákmány és haszon, melyet képzeletben máris bezsebelt, mivel ott, a csatamezőn nem vette észre, hogy Sigogne és a lobogó már más kezére került. És meglehet, volt némi tettetés is ez elvakult indulatban, hisz valójában nemigen nézhetett engem Sigogne kísérőjének, mivel nem viseltem a Guise-párt sisakját.

De bármi és bármiként zajlott is le agya tekervényeiben, d'Anelot nem élhetett adott helyzetében erőszakkal egy sebesült bajtársa kárára, mert abban a pillanatban, amikor láthatóan már-már rászánta magát, berontott a terembe Rosny tizenöt-tizenhat puskása, mind vértben és fegyveresen, és szó nélkül körülvették uruk nyoszolyáját, gúnyos és kihívó pillantásokkal méregetve d'Anelot talpasait.

- Eh, Rosny úr! - szólt d'Anelot, ki e fordulatra kissé elsápadt -, mivel kegyelmed sebesült s így nem rendezhetjük el nézeteltérésünket egymás közt, majd máskor folytatjuk.

Amire nem volt később sem módja, mivel Thorigny és Larchant urak Rosny mellett tanúskodtak, s a király egyetlen szava eldöntötte a vitát. Ehhez nagyon értett Henrik: megsimogatta egyiket is, másikat is, ahogy két civakodó ebet, kik ugyanazt a csontot akarják. E látvány, jobban meggondolva, nem volt méltó a felek egyikéhez sem, és újabb bizonyíték rá a szememben, hogy a háborúban az ember egyszerre mutatkozik igen nagyknak és igen kicsinynek:

- Uram - mondta másnap reggel Miroul, mihelyt felébredtem, sürgetően és hevesen, mintha egész éjjel e gondolon rágódott volna -, nem tarthat egyetlen apródot. Találnunk kell még egyet.

- Ugyan mire jó ez a sietség? - mosolyogtam, hisz tudtam én jól, mi bántja az én Miroulomat. - Nem ég a ház! És egyébként is: hol találsz Anet-ban apródot?

- Épp ez az! Anet tele van gazdátlan apródokkal, mivel gazdájuk elesett az ütközetben.

- De miért oly sürgős a dolog? - adtam az ártatlant. - Nem várhatnád meg, míg sebem begyógyul? És nem fegyvereseinket kell előbb pótolnunk?

- Uram - sütötte le Miroul felemás szín szemét -, Nicolas-nak társ kell, hogy új erőre kapjon. Rossz dolog az, ha egy apród csak mészlik és búsul, és még rosszabb, ha a szobát őrzi, mint tegnap is, amikor úgyszólván egy percre nem tárgított uram ágya mellől, s úgy hagyta kényeztetni és vigasztalgatni magát,

mint gyermekcse édesanyja ölében. A teremburáját! Ha ez így megyen tovább, Nicolas végképp elromlik, kis kedvencnek képzeli majd magát és kormányozhatatlan lesz. Szavamra, uram, még egy-két ilyen nap és én nem kezeskedem érte!

- Én Miroulom - mondtam -, nem helyesebb-e hosszabb pányvára engedni az emberi érzelmeket? Mi rossz van abban, ha enyhíteni próbálom Nicolas bánatát, hisz oly fiatalka még?

- Uram - felelte Miroul, igen komolyan -, az benne a rossz, hogy nem egy fürge, harcos apródunk lesz, kit a szabad levegő és a testgyakorlás edzett meg, s futva teljesíti ura megbízatásait és bátor a csatában, hanem egy bágyadt, ágy melléki apród, ki siránkozik, ájldozik, nyögdéccsel, és inkább arra való, hogy egy úrnő tükrét tartsa, míg az szépítkezik, semmint a tört vagy a kardot.

- Hogyan? - vontam fel szemöldökömet, mintegy megdöbbenésem jeléül -, Nicolas egyetlen nap alatt ukmukfukk elromolhat?

- Nem mondtam, uram, hogy egy nap alatt - Miroul megérezte szavaimban a gúnyt és meg is sértődött rajta -, csak azt, hogy megindult a mondott úton. Ám tegye, uram, amit jónak lát! Mi engem illet, énnekem mindegy, rossz útra tér-e Nicolas vagy sem, biztosíthatom! Ez a kegyelmed dolga, uram!

- A tied is, Miroul - feleltem, mivel úgy véltem, immár elég volt az ugratásból -, hisz te kormányozod apródjaimat és szolgálóimat. Ha tehát te így látod jónak, a szolgálat érdekében, hogy nyomban pótoljuk szegény Guillerist, és Nicolas-t visszatérítsük szokásos életmódjához, megbízom ítéletedben. Eredj, Miroul, eredj!

S Miroul úgy suhant el, mint a kilőtt nyíl. Kétség sem fért hozzá: pillanatok múlva talál apródot.

- Siorac - szólt Rosny, ki ágyában végighallgatta beszélgetésünket -, kegyelmednek igen jó és hűséges szekretáriusa van. Ami mindenestül a kegyelmed becsületére válik. Jó gazdának jó a szolgálója. Mi engem illet - folytatta -, három szekretáriusom van, és alapjában elégedett vagyok velük, egyet kivéve: a kelleténél jobban legyezgetik hiúságomat, mely amúgy is nagyobb, mint kívánnám, az Úr bocsássa meg.

E percben belépett Maignan úr, Rosny lovásza. Keze a nyakába kötve, fején is kötés, és hozzá oly arckifejezés, mely igen jól illett hosszú, igen sovány s noha fiatal, igen szigorú arcához, lévén roppant hajthatatlan hugenotta, ki nagyon is szíven viselte ura ügyeit. Látszott rajta, mennyire bántja, hogy be kell jelentenie Rosny úrnak foglya, Châtaigneraie úr halálát, kit, mint tudjuk, Rosny Thorigny grófra bízott volt, annak kérésére, s akit három királyi gárdista ölt meg, mert megharagudtak rá, amiért kitűzte gúnyképpen a zöld szalagot. E gyilkosságot elbeszélésem folyamatossága kedvéért már el is regéltem, hogy arra az időpontra helyezzem, amikor megesett, holott jómagam is csak a mondott napon, Rosnyval együtt értesültem róla Maignan szájából.

- Ez nincs ígyemre! - Rosny csakugyan igen kárvallott képet vágott. - Ha visszautasítom Thorigny gróf kérését, az a szegény Châtaigneraie még ma is él.

- És váltságdíjat kapnánk érte! - tette hozzá Maignan, ki nagyon is jól ismervén gazdáját, kiegészítette gondolatát. - Thorigny úr nagyon rosszul gondolta, hogy inkább meg tudja óvni az életét, mint mil!

- Igaz, igaz! - felelte Rosny, megnyúlt arccal. - Thorignyt súlyos felelősség terheli az ügyben, hisz becsületszávára fogadta: épen visszaszolgáltatja foglyomat.

- Amondó vagyok - mondta Maignan, ki Rosnybb volt Rosny nál -, mivel Thorigny nem szolgáltatta vissza uram foglyát, kötelessége lenne kifizetni azt a váltságdíjat, melyet uram kaphatott volna Châtaigneraie úrért, ha élne.

- Jó gondolat, Maignan - vélte Rosny -, mégsem hiszem, hogy Thorigny felajánlana nekem a fizetséget.

- S nem kellene ez esetben követelnünk tőle? - kérdezte a hajthatatlan Maignan.

- A dolog kényes - rázta meg a fejét némi hallgatás után Rosny, mely alatt mintha magában mérlegre vetette volna titokban a dolgot. - Igazságunk volna, kétségkívül.

- Miért ne tennők tehát meg? - kérdezte Maignan. - Báró úr, kívánja, hogy evégből felkeressem Thorigny grófot?

- Nem, nem! - sóhajtott nagyot Rosny, mint aki kedve ellenére nehéz elhatározásra jutott. - Nem, Maignan. Hagyjuk futni. Nem fogok semmit kérni Thorignytól. Pro primo: mert igen kedves barátom. Pro secundo: mert úgyszólván elég elszomoríthatta unokaöccse halála, kár volna még pénzt is kérnem tőle.

Rosny fukarságát tekintve ez az áldozat méltán betudható érdeméül, de kárpótlásképpen mindenütt elbeszélte és eldicsekedett vele. Ezt minden rosszakarat nélkül mondom, hisz mérhetetlenül szeretem és csodálom ezt a férfit, kinek annyit köszönhet Franciaország és királya.

Alighogy Maignan távozott, bosszús és csalódott képpel gazdája döntése miatt, belépett Rosny egyik szekretáriusa; Choisy úr, egy kövér, pompakedvelő és nagybeszédű férfiú, és két újságot jelentett gazdájának, melyek bámulatos hatással voltak rá: hogy Mantes kapitulált és a király eljutott Rosny kastélyába.

- Istenemre! - vágott közbe Rosny, röviden és szárazon, gátat vetve Choisy retorikájának. - Ez mindent megváltoztat. Choisy, hívja ide orvosomat! Hé, Choisy, Choisy! Küldje ide Maignant is!

Choisy kövérségétől nem várt fürgeséggel engedelmeskedett. Térült-fordult, s máris ott termett mondott orvossal, és az orvos nyomában Maignannal.

- La Brosse, utazhatok-e? - kérdezte Rosny.

- Nem, uram - jelentette ki La Brosse, egy kis rókaképű ember.

- Nem úgy értem, hogy lóháton - vonta össze a szemöldökét Rosny -, hanem hordágyon.
- Az egészen más - fordított nyomban egyet a kormányrúdon La Brosse. - Coligny tengernagy sebesülten, hordágyon vezette serege híressé vált visszavonulását. Mindazonáltal sokkal kockázatosabb hordágyon járni be hegyet-völgyet, mint itt maradni, ebben az ágyban...

- Mit nekem kockázat! - vágta rá gyorsan, metsző hangon Rosny. - Maignan! Hol van Maignan?
- Itt, uram - mutatta hosszú képét, hűséges szemét Maignan. E szemek figyelmesebben csüggtek Rosny ajkán, mint a gazda intésére váró, futásra kész agáré.

- Maignan, sürgősen készíttess el egy erős hordágyat faágakból, de ne hántasd le az ágakat, felesleges, hisz az ágyamat fogjuk rájuk felrakni. Ennek megtörténte után adj tüstént jelt az indulásra, mielőtt elkészül a hordágy, útnak eredünk.

- Repülök, uram!

És nem a levegőbe beszélt! Csakugyan röpillt, s nyomában a kövér Choisy meg a pocakos La Brosse. Úgy véltem, az utóbbiak nem győzik sokáig szusszal az iramot, és nem tudtam, minek sietnek úgy, hisz semmi dolguk a hordágygal. De úgy látszik, mielőtt Rosny kiadott egy parancsot, emberei mind elkezdtek sűrögni-forogni.

- Siorac, képes lovagolni? - kérdezte Rosny, iménti kimért hangján.

- Bizonnyal, uram.

Ám ha kicsi, ha nagy, aki báró, báró, én tehát meg mertem kérdezni mentoromtól, hová készülünk és miért oly sürgős utunk.

- Mérhetetlenül sürgős - felelte Rosny, ki mindig mindent rendbe tett, szavait csakúgy, mint bármi mást. - Pro primo: feltett szándékom eljutni rosny-i kastélyomba, minthogy a király ott időz. Pro secundo: szeretném, ha a király látná, milyen állapotban vagyok, hogy ha belehalnék sebesüléseimbe (ezt Rosny egy percig sem hitte), tudja meg: érte adtam életemet. Pro tertio: kedvem van királyomnak átadni e mindennél becsesebb trófeát: Mayenne herceg lobogóját. Pro quarto - tette hozzá erős és magabiztos hangon -; ha Mantes kapitulált, meg akarom kérni a királyt, nevezzen ki kormányzójának.

A teremburáját! - gondoltam, ez aztán nem késlekedik szolgálatai elismerését behajtani a királyon! És érti a módját, hogy vitesse keresztül parancsolatait. Egy óra sem telt bele, ahogy mondom: egy óra sem, s elkészült a hordágy, felszerszámozták, felnyergelték a lovakat, riasztották és összegyűjtötték a puskásokat, s máris úton voltunk. Sokkal hamarabb értünk célba is, mint hittem volna, hisz lépésben haladtunk, és amint eljutottunk a városkába, melynek ura Rosny volt (s mely csakugyan igen kényelmes közelségben volt Mantes-hoz, melynek kormányzóságára Rosny pályázott), Beuvronon át haladtunk, hogy a rouge-voyet-i dombvidék rázkódásaitól megkíméljük a hordágyat. Úgyhogy a domb tetejéről leláthatunk a síkságra, mely lábunknál terült el. Lovak és ebek sokaságát láttuk alatt. És amikor a lakosoktól megkérdeztük, kik ezek a vadászok, azt felelték: a király. Jól hallották! Pihenésül, egy nappal azután, hogy kivívta Ivrynél fényes győzelmét, a mi fáradhatatlan királyunk vadászni indult!

Akkor Rosny megállította hordágyvivőit, hogy bevárja Henriket, mert azt mondták: a vadászat végeztével visszatér a városkába, hová a mienkkel ellenkező irányból jutott be, úgyhogy szükségképpen össze kellett futnunk vele útközben. És mivel ez a találkozás gyorsan elkövetkezett és sorsdöntő volt, szeretném itt, ha szabad így mondanom, a király szemét kölcsönvenni, és elmondani, miféle rendben avagy elrendezésben avagy felállásban látta maga felé vonulni menetünket. Mert ezt nem a véletlenre bízta, épp ellenkezőleg, igen nagy gonddal megtervezték.

Szép olvasónóm, ki öltözőszobádban pongyolában szépítkezel (s e látvánnyal nem tudok betelni!), s körülötted öt-hat szobaleány szorgoskodik - az egyik tükröt tart eléd, a másik hajadat rendezi el, a harmadik arcodat vonja be viasszal-pirosítóval, a negyedik cicomádat aggatja rád, az ötödik cipellőt húz kecses lábacsádra, egyszóval mind azon igyekeznek, hogy kiéleítsék mindazon fegyvereidet, melyekkel hamarosan megsebzéd gyenge-gyenge szívünket -, bizonyára nemigen hinnéd, hogy egy csatából királyához megtérő nagy kapitány versenyre kelhet veled e művészetben, kendőzésben és kacérságban. Ám lásd, ami következik!

A menet legelején haladt Rosny két legnagyobb és legszebb lova, mindkettő harci vértben, s egy-egy lovász kötőfékén. Utánuk két apród következett, két igen csinos fickó, ugyancsak két nagy lovon, melyek egyikének, egy fakó ménnek hátán és szügyén hosszú forradás ékeskedett, ugyanannak a lándzsának a nyoma, mely Rosny lábikráját megsebezte. Ez az első apród Rosny páncélruháját vette magára, mely több helyütt is behorpadt, és jobbájában Mayenne fehér lobogóját lengette. A másik apród a hős sisakját emelte a magasba, egy törött lándzsára tűzve: a fejére nem vehette, lévén a sisak vasa ugyancsak behorpadva és összevissza hasadva.

A két apród után következett Rosny belső inasa, ura köpenyében, mely merő rongy volt, annyi dőfés érte a csata folyamán, s jobbájában egy csomagot tartott, melyben kegyelettel egybegyűjtötték és összekötötték a kapitány eltört kardjait, tönkerezűzött pisztolyait és sisakforgóját.

Mögötte Maignan lépkedett, bekötött fejével, felkötött karral. Maignan mögött, hasonlóképp bekötött fejével, jómagam, mert rám is szükség volt e szép elrendezésben. És mögöttem: halljátok-lássátok!

Négy hatalmas termetű puskás emelte hordágyán hevert Rosny báró maga, feje alatt párna, hogy lássa, ki látja őt. Csupa kötés volt, legalábbis az, ami belőle kilátszott: karja és feje, mivel teste egyéb részeit lepedő fedte, amelyre foglyai lotaringiai keresztes fekete köpönyegét és sisakját helyezték el. Közvetlenül a hős hordágyát követték a mondott foglyok: Sigogne, Chanteloup és d'Aufreville urak, ahogy egykor

Vercingetorix követhette Caesar diadalszekerét, útban a Capitolium felé, ám nem úgy, mint a gallus, gyalog és béklyóba vert kézzel, hanem tisztességes öszvéreken ügetve, s igen ápoltan, jól tápláltan, mindennel ellátva, minthogy váltságdíjat kapunk majd értük.

Deli udvari kislovagjaink, meglehet, úgy vélnék, elég megemlíteni a menet további részét, hiszen az csupán egy század talpasból és két század lovas puskásból állt, csakhogy mivel őket őfelsége feláldozott gyermekeként küldte volt saját svadrona elé, a csapat fele holtan maradt a csatatéren: S én örömet képeztem el, hogy ha a testük nem is, árnyékuk láthatatlanul ott lebegett a menet felett, s ők is megindultan ünnepelték kapitányuk diadalát. Rosny megvigasztalta az életben maradottakat, mondván, hogy számuk ugyan nagyon megfogyatkozott, ám annál jobban megnövekedett dicsőségük.

Hanem ami engem illet, aki hajlamos vagyok mindent fontolóra venni, én azt gondoltam, amikor Rosny fentieket mondta, hogy a halott katonákat övező dicsőségnek kizárólag az élők látják hasznát, s közülük is elsősorban vezéreik.

Mondott vezér, ki ily jól megrendezte saját triumfusát, végeérhetetlen éljenzésben részesült a városcsúcs alattvalói részéről. És ami ennél is jobb, amikor végül a király odajött hozzá, őfelsége elég kegyes volt lováról leszállni, megölelni őt és az udvar füle hallatára csudás dicséretekkel elhalmozni, mert szokása volt fegyvertársai irányában ugyanolyan bőkezűen élni a bókokkal, mint mások a hölgyek irányában, nem kávéskanállal, hanem lapáttal mérve a dicséretet, hogy magamat idézzem.

Hanem mihelyt Rosny, lábra állása után megkérte a királyt: nevezze ki Mantes kormányzójának, visszautasításban részesült, mivel őfelsége trónra léptekor megígérte, hogy ha egy ligapárti város katolikus kormányzói széke megürül, csakis katolikus vallású royalistával tölti be a helyét. Rosny ugyan tudott e rendelkezésről, de azt képzelte: az ő kedvéért hajlandó lesz őfelsége kivételt tenni; nagy haragra lobbant elutasítása miatt, s igen erős hangot ütött meg a királlyal szemben. Odáig ment, hogy szemére hányta: nem veszi figyelembe, hálátlanságában, mi régen szolgálja, mennyi költsége volt már eddig is, és mennyi vért ontott ki királyáért.

Ez a jelenet, mely mintegy szerelmi csalódásnak hatott, annyira szerette lelke mélyén királyát Rosny, hármában zajlott le, egyedül én voltam tanúja, s igen nagy zavarba ejtett. És amikor Rosny végre visszavonult, haragtól tájékozva, s a lehető legkurtább bókkal (igaz, térdet nem hajthatott, hisz lábikrája még nem gyógyult meg), nem tudtam: kövessem-e vagy maradjak. Végül ez utóbbi mellett döntöttem, annyira meglepett mentorom esztelensége, hisz napnál világosabb volt: ha a király megszegte volna adott szavát, s egy hugenottát nevez ki a ligától visszavett katolikus város élére, zúgolódás és lázongás támadt volna mindazon nemesurak körében, kik misére járnak.

- Fura ember - mondta a király, Rosny távozása után, félig gúnyos, félig búbanatos mosollyal; fel-alá sétálva a teremben, kurta és sovány lábát erőlyesen csapva a padlóhoz. - Hanem furcsasága csupán öltözték - tette hozzá az ő tömör és összefogott modorában. - Nem az öltözéken, a lelken múlik minden. Láttam, Rosny bejövetelekor triumfusa elrendezésében tanúságot tett némi túlságba vitt hiúságról. Ez csupán mellékes oldala karakterének, ő maga színarany és mindenkinél hívebb. Vissza fog térni. Nem akarja, hogy nélküle történjenek fontos dolgok az országban. Hát kegyelmed, Siorac - fordította felém hosszú arcát, melyen elsőnek hosszú orra és ravasz pillantása tűnt fel az embernek -, mit szándékozik tenni? Követi sértett Akhilleuszunkat sátrába, vagy Agamemnónnal marad, és támogatja őt Trója elfoglalásában?

- Ó, uram - feleltem, mivel megértettem, Párizs ostromára készül -, felségeddel maradok. Míg csak a végére nem járunk! És fegyverrel a kezemben!

- Hát ez, Rabelais-val szólva, piszkosul jól hangzik - mosolygott rám a király. - És ez azért is becsületére válik, barátom (most szólított így első ízben), mert akármilyen bátor legény is, úgy hiszem, nem kedveli a harci mesterséget.

- Nem, sire - feleltem, elámulva azon, hogy ily gyorsan és jól fölémért engem -, lévén orvos, jobban szeretek gyógyítani, mint ölni, s ezen túl is van valami a csetepatéban, ami ellenemre van. Az, hogy merő véletlen dolga, életben maradunk-e vagy elpusztulunk, holott ama titkos és veszedelmes megbízatások során, melyeket megboldogult királyom ruházott rám, úgy éreztem: sokkal inkább rajtam múlik, túléltem-e az ügyet vagy belehalok.

- Ej, egykutyá! Itt is a szerencsén múlik minden! - vont vállat a király, ki szenvedélyes játékos volt, s nap mint nap nagy summákat nyert vagy veszett kockajátékon vagy hasonlókon (amin Rosny örökösen dühöngött). - És igazán azt hiszi, barátom, hogy magának köszönheti, ha mindazon halálos merényletektől megmenekült, melyek kegyelmed ellen irányultak kiküldetése során?

E kérdésére a mai napig nem emlékezhetem másként vissza, csak úgy, hogy összeszorul a szívem, mert ha ez a nagy király nem hitt volna oly erősen a vakszerencsében, s valamivel jobban bízik az óvatosságban, nem hullott volna el ő is, mint hön szeretett gazdám, egy gyilkos késétől találva.

- Valójában természetéből fakad - folytatta a király -, hogy jobban szereti a harcnál az álruhát, a titkolódzást, a földalatti munkát. Nem a babért szereti, inkább gyümölcsét. És ámbár kevesen tudják, kegyelmednek többet ér, hogy megőrizte elhunyt királyának Boulogne-t, mint hogy a harcban elnyerte az ellenség lobogóját.

- Ez így igaz, felség - feleltem én, egészen elképedve azon, hogy úgy olvas lelkemben, mint nyitott könyvben.

- Barátom - csapott vállamra a király, azzal a vidámsággal, mely annyi szívet hódított meg neki -,

minthogy ebben áll a kegyelmed sajátos tehetsége, ki fogom használni, higgye meg, mihelyt elérkezett az ideje. Minden hegedűnek megvan a maga húrja. És én ezen is eljátszom a nótámat!

Hatodik fejezet

Choisy, Rosny pocakos szekretáriusa kissé elsiette a dolgot, amikor előző nap jelentette: Mantes-ot elfoglaltuk. Ez még nem történt meg, és csak annak a napnak az estéjén került sor rá, melyen bölcs mentorom oly diadalmasan vonult be Rosnyba. A király, vadászata bevégeztével, s mintegy pihenésül megjelent Mantes falai alatt, s éppen nem kellett hétszer megkerülnie a falakat, mint Józsuának Jerikó falait, hogy leomoljanak, azaz megnyíljanak előtte. S ha már belelendült, Vernont is elfoglalta, majd visszatért Mantes-ba, és ott ütötte fel hadiszállását. Én is követtem; igen megcsappant kísérettel, mivel előbb visszaadtam apámnak embereit és Rosnyban is az ő fegyvereit. Csak Miroult tartottam magam mellett, Saint-Ange-ot, Pisseboeuf-ot, Poussevent-t (mindketten megsebesültek), apródomat, Nicolas-t, és Mignont, egy kedves kis gazfickót, kit Miroul vett szolgálatomba Anet-ban, s akinek igazi neve oly kétértelmű volt, hogy átkereszteltem Marsalnak, ama mespechi emberünk emlékére, ki a Sarlat előtt vívott, lendrevie-i csatában elesett.

Két hétig maradtunk a királlyal Mantes-ban, s ezalatt nem borotváltam le államon szakállamat, amint ezt Miroul hamarosan észrevette. És ámbár nem merte tüstént megkérdezni: mi okom van rá, vaktában és alattomosan elejtett megjegyzésekkel zaklatott, miközben barna szeme felcsillant (a kék ellenben hideg maradt), mintegy így adva tudtomra, hogy sejtí ő: e mögött titok lappang, s ezt szeretné kiugratni.

- Uram, még nem oly öreg, hogy szakállat hordjon! Még apjaura sem növeszti ily hosszúra. - Vagy: - Piha, uram! Ugyan mit szólnak majd a fehércselédek e szúrós tuskéhez? Hát eltökélte, hogy szakállas lesz? Vagy nem akar immár tetszeni a kisasszonyoknak öreges bozontjával? Hát már nincs kedve szerelmeteskedni? Ezentúl jobban szeret majd misére járni, mint szoknyát felhajtani? - Vagy: - Uram, szakálla arra az időre emlékeztet engem, amikor kalmárt játszott Boulogne-ban Alizon úrhölgygel. Vagy arra - és ez az emlék még kínosabb -, amikor nála bújtunk meg Párizsban a barikádok idején. A teremburáját! Már látni vélem magam egy kötéssel a szememen, hogy elrejtsem felemás színét!

Hitemre! - gondoltam, nem hagyja nyugodni, sőt emésztő aggodalomba taszítja a gondolat, hogy felemás szín szeme, mely elárult bennünket a barikádok napján (hisz a kötés leesett és La Vasseliére kisasszony felismert bennünket), okot adhat rá, hogy ne vigyem magammal, ha megbízatást kapok. Mert ami azt illeti, rég kitudta e dolgot; oly közel állt hozzám, hogy semmit el nem titkolhattam előle, még Angelina iránt táplált kétségeimet sem.

Erre a gondolatra, hogy megnyugtassam, hasonló kerülő utat választottam, mint ő irányomban, mit sem árulva el a megbízás időpontjáról, mibenlétéről és mikéntjéről (melyről egyébiránt magam sem tudtam sokat).

- Nagy bolondság volt tőlem - mondtam - a kötéshez folyamodni, hisz a legjobb álarc számodra, én Miroulom, egy olyan szemüveg lenne, melynek egyik fele kék.

Két-három nappal e beszélgetés után őszinte elragadtatásomra meglátogatott a főprior, igen pompásan kiöltözve, két sor igazgyönggyel díszített halványkék zekéjében. Szép arcát még a gyermekkor barackszín bársonya fedte, kék szeme is oly gyermekded és kedves volt, s e gyönyörű égszínkékel éles ellentétet alkotott fekete csigákba göndörödő haja. Vérbeli herceg léte jó megszorongatott (amit Rosny szinte soha nem engedett meg magának, mivel ezt méltóságán alulinak tartotta volna), és telehintette csókjaival orcámat - azaz inkább szakállamat -, mivel érintetlen megőrizte ifjúkora hevét és báját, és az egész udvarral ily szívesen bánt. Úgyhogy soha senki nem haragudott meg rá szarkatermészete miatt, mert amilyen költekező volt, mindig hiányzott ötvenkilenc solja a tallérhoz, s lopott, ahol tudott, sőt azt beszélték, kiküldte inasait az országútra, kirabolni az arra járókat.

- Siorac - szólt magas és éneklő hangján, amikor felhagyott a becézgetéssel -, igazán boldog vagyok, hogy látom, annál is inkább, mert azt hittem, beteg, hisz valósággal bezárkózik lakásába, és soha nem jelenik meg az udvarban.

Azzal úgy ült le, fél seggel egy zsámolyra, mint aki máris távozni készül.

- Nem, uram - feleltem -, higgye meg, ép vagyok és egészséges, nyomát sem érzem immár ama kardvágásnak, mely fejemet érte az ivryi csatában.

- De Siorac - fogta el a nevetés, amiért is szája elé emelte szép kezét -, hogy néz ki? Szakállt növeszt? Hisz nem oly öreg és nem is oly szigorú erkölcsű, mint Mornay-Duplessis úr!

- Fogadalmat tettem - feleltem, igen kényelmetlenül érezve magam. - Ezért is nem járok el hazulról. És arra kérem, uram, senkinek ne szóljon az udvarban szakállamról, a királyt kivéve.

- A királynak tehát megmondhatom - szólt a főprior, ki éppen nem szűkölködött ravaszságban, és fél szóból is értett -, és jobban meggondolva - tette hozzá - négy szemközt fogom neki megmondani. Egyébiránt, kedves Siorac barátom - váltott hirtelen hangot, komolyra fordítva a szót -, akármennyire szeretem is kegyelmedet, a király parancsára jelentem itt meg, megtudni, hogy van.

Azzal felpattant, s kedves biccentéssel viszonzva térdhajlításomat, egy szempillantás alatt elröppent lakásomból. Minekutána e szép és csillogó madár szárnyát kitérve elszállt, kit, ha nem oly pompás a tolla, szarkának is mondhatott volna az ember, Miroul így szólt hozzám:

- Uram, ne áltasson tovább azzal, hogy nem tudja, mire jó e szakáll. Nem hiszek kegyelmednek.

- Miért? Hisz magam sem tudom, kedves Miroul, ámbár kezdem pedzeni a dolgot. Várj még egy kicsit! Érzem, nem telik úgy el a mai nap, hogy be ne állítana egy újabb hírhez.

És csakugyan, a sötétség beállta után megjelent lakásomon szemébe húzott kalappal, állát-száját köpenyével eltakarva Mornay-Duplessis úr, kit, mint talán már mondtam, a hugenotta pápának neveztek, mivel nagy teológus volt, s már akkor nekifogott a Szentháromságról szóló nagy traktátusához, mely azonban csak tíz esztendővel később jelent meg, és nyomban ízekre is szedték a pápista teológusok. Egyébiránt talpig becsületes férfiú volt, s a királyt folytonosan tanácsaival látta el, ellentétben Rosnyval, ki minduntalan a sátrába visszavonult Akhilleusz szerepét játszotta el.

Kérésemre Mornay-Duplessis úr helyet foglalt a szobámban fellelhető egyetlen karosszékből, amelyet hölgyeink „csevegőnek” neveznek, talán mert szívesen ülnek bele, hogy barátnőikkel elbeszélgessenek, s minekutána levetette köpönyegét és Miroul megszabadította kalapjától, helyet foglalt mondott „csevegőn”, méltóságteljesen, mert mindig mindent úgy csinált, ámbár a gög árnyéka nélkül, pusztán azért, mert örökösen úgy érezte: az Úr arra szemelte ki őt, hogy feltárja kívánságait az emberek előtt. Ami talán igaz is volt. Mert legalábbis testi mivoltát tekintve, Mornay-Duplessis bámulatosan hasonlított Mózesre a Szinaj hegyén, jobban mondva arra, ahogy őt ott festőink és szobrászaink elképzelik. Homloka magas volt, szeme tüzes, orrlíka hatalmas, és szakála nemcsak olyan hosszú és sűrű, amilyen sosem lesz az enyém, hanem, mi több, majdnem galambősz, noha akkoriban alig hagyta még el negyvenedik esztendejét.

- Siorac uram! - szólt mély hangján, halkán -, a király egyelőre titkos terve az, hogy megindul Párizs ellen, s mielőtt megostromolná, elfoglalja a környező helyeket, hogy lezárja a városba vezető vízi és szárazföldi utakat mind, melyeken át élelem érkezik a fővárosba. Aminek az az oka, hogy hadserege mindössze tizenötezer embert számlál, tehát gyenge ahhoz, hogy arról álmodhatna: rohammal beveszi a várost. Kénytelen lesz kiéheztetni.

- Uram - feleltem, fejet hajtva -, végtelenül megtisztel, hogy bizalmukba fogadtak s e tervbe beavattak.

- Kénytelen vele a király - felelte Mornay-Duplessis -, mivel kegyelmednek is megvan a maga szerepe tervében, s ez a szerep ugyan igen veszedelmes lesz és igen kényelmetlen, ám ha sikerrel eljártssza, nagy hasznára lehet a királynak.

- Uram, hallgatom - szóltam, s szívem zakatolni kezdett e bevezetésre.

- Egy hónap - kezdte újra Mornay-Duplessis -, egy jó hónap is beletelik, mire a királynak sikerül mindazon helyeket elfoglalnia fővárosa körül, melyek kezébe adják élelmezése kulcsát. Tehát bőven lesz ideje, Siorac úr, tökéletesítenie álcázását, és berendezkednie Párizsban, az ostrom kezdete előtt.

- Párizsban? - kérdeztem.

- A király - Mornay-Duplessis-nek a szeme se rebbent - ad kegyelmednek egy úti levelet, melynek hatalmánál fogva bármikor átlépheti vonalainkat.

- Csakhogy - vetettem ellene -, ha kötelességem lesz, mint hiszem, tájékoztatni a királyt arról, ami Párizsban az ostrom alatt történik, hasonló úti levelet kell a ligától is szereznem, hogy kijöhessek onnan, ha odabent vagyok.

- A király - felelte Mornay-Duplessis, ki egészen természetesnek találta, hogy őfelsége nevében nyilatkozzék, hisz rég megszokta, hogy Isten nevében szóljon a hugenották nagy összejövetelein -, a király úgy véli, kegyelmed bizonytalanságot megelégeli a módját, hogy illet adasson magának.

- Majd töprengök rajta. De miért gondolja, Mornay-Duplessis úr - folytattam -, hogy párizsi tisztem nemcsak veszedelmes lesz, hanem igen kényelmetlen is?

- Mivel kegyelmed ott éhezni fog, hisz Párizs élelem híján lesz.

Azzal fel is kelt helyéről Duplessis úr, hozzátette, hogy másnap este ismét eljön, megtudni, mint határoztam, s ismét felöltve köpenyét-kalapját, távozott, így elkendőzve nem kevésbé méltóságteljesen, mint kendőzetlenül, és én azt gondoltam: hiába fűdi el oly gondosan arcát, a gyakorlott szemet nem tévesztheti meg, hisz senki így nem jár az udvarnál, mint ő.

Nem is kellett másnap estig várnom. Még azon az éjszakán két nemesúr kopogtatott lakásom kapuján, s amikor Miroul a kémlelőnyíláson kipillantva megkérdezte, kik ők, egyikük szótlanul felemelte lámpását annyira, hogy szakállát megvilágítsa, mely tévedhetetlenül Mornay-Duplessis úr szertelen nagy prófétai szakála volt. Akkor Miroul bebocsátotta őket a házba, sőt szobámba is, hol éppen lefekvéshez készülődtem. Már levettem volt galléromat és zekémet, s a számát is eltátoztam bámulatomban, amikor Mornay-Duplessis oldalt lépett, s felfedte azt, aki mögötte jött, tudniillik a királyt. Nyomban lába elé borultam:

- Ó, sire! Itt, énnálam! Ez hallatlan megtiszteltetés!

- Dehogyan, dehogyan! - legyintett a béarni, csókra nyújtva kezét (mely az igazat megvallva fokhagymaszagú volt) -, én nem sokat adok a ceremóniákra. Én egyszerűen intézem dolgaimat, a régi jó francia módj szerint. Kegyelmed, Mornay-Duplessis uram, üljön ide ebbe a karosszékbé, kegyelmed meg, Siorac, eme számlóra, és figyeljenek rám.

S minekutána bennünket így leültetett, ő maga elkezdett fel-alá járni szobámban, oly gyors és ideges léptekkel, hogy egyszeriben úgy tetszett: kicsi a szoba. És én, amint elnéztem járkálását, visszaemlékezve rá, hogy így tett szegény, hön szeretett gazdám is ideges perceiben, igaz, kisebb lendülettel, de több bájjal, nem háríthattam el magamtól azt a gondolatot, hogy a béarni korántsem olyan szép, mint az én Henrikem, sem termetét, sem arcát tekintve, mely utóbbi, ha itt újra le kell írnom, hosszú

volt és lópfára hasonlított, s egész hosszában kettészelte végeérhetetlen orra. Az ember mégis megfedkezett az aránytalanságokról, ha tekintete rátévedt a király széles, domború homlokára, s főképp csodálatos, csupa élet, veséig ható, pajzán szemére.

Itt tartottam elmélkedésemben, amikor a király hirtelen megpenderült, felém fordult, és tréfásan azt mondta:

- Szent Mókus mála, Siorac! Be szép szakáll! Majdnem olyan szép, mint Mornay-Duplessis-é! Csak az övé teologikus szakáll, a tied meg kalandorszakáll.

Mire én jót nevettem, Duplessis azonban csak fél szájjal mosolygott. Ezt vette észre a király is, és kipukkadt belőle a nevetés, majd hirtelen elkomolyodott, rám szegezte fényes, ragyogó szemét, s mintha kitalálta volna, miféle érzelmek töltöttek el egy perccel előbb, azt mondta, majdnem ünnepélyesen:

- Barátom, kegyelmed egy kitűnő gazdát veszített el. De tapasztalni fogja, örökölni hagyta rám kegyelmed iránt való jóakarátát.

- Ó, sire, ezt tudom! - kiáltottam. - És azt is tudom: az ő emlékét szolgálom, ha felségedet szolgálom, hisz felséged is hugenották és pápisták összebékítésén fáradozik országunkban, mint ő tette volt.

Ez nagyon tetszett a királynak, annál kevésbé Duplessis-nek, ki igen buzgó volt a maga hitében, és attól tartott: a megbékélés ára az lesz, hogy a béarni áttér.

- Siorac - jegyezte meg harapósan Mornay-Duplessis -, a király király, kegyelmed engedelmességgel és szolgálattal tartozik neki pusztán, mert törvényes király.

- Ez magától értetődik, uram - feleltem kissé hidegen -, ám mit gondol: ha a király ligapárti lenne és idegeneket hívna segítségül hugenotta honfitársai ellen, ugyanilyen lelkesedéssel szolgálnám?

- Ezt jól megmondta, Siorac! - bölintott a király, akit Mornay-Duplessis úr megjegyzése kissé kihozott a sodrából. - A mi harcunk: a jó franciák harca azok ellen, akik e szép nevet megtagadván, beálltak spanyolnak. És ellenük, Szent Mókus mála, haladéktalanul bevetem hadamat. Siorac, mivel kegyelmed a barikádok napját álöltözetben Párizsban töltötte, beszélje el nekem, hogy s mint történt a dolog...

És én, mivel éreztem, IV. Henriknek nem úgy kell mesélni, mint III. Henriknek, s amit elhunyt, hőn szeretett gazdám oly sokra becsült, a szép beszédet most a gyorsnak kell felváltania a béarni előtt, azon nyomban tömören, mindazonáltal pontosan elmondtam sebten a magamét, s láttam: elégedett szavaimmal.

- A megboldogult király nem akkor tévedett - mondta -, amikor behívta csapatait Párizsba, védelmül a lázadók ellen, hanem akkor, amikor szétszórta őket Párizs különböző negyedeibe. Ehelyett a Louvre köré kellett volna összehívnia őket, hogy onnan őt ki ne verhessék, míg Guise Párizsban időzik.

A királynak e megjegyzése, melyet ő mintegy mellékesen és a parte ejtett el, annyira meglepett okosságával, hogy úgy gondolom: érdemes feljegyeznem itt, emlékirataimban, mivel a krónikárok oly sokszor és sokat kárhoztatták III. Henriket ama elhatározásáért, hogy a svájciakat behívta Párizsba: ők bezzeg nem látták át nyomban, mint a béarni, hogy nem a behívás, elhelyezésük és felhasználásuk módja mondott ellent a józan észnek.

- És én - szegte fel hosszú lófejét Henrik, s éles pillantást vetett jobbra-balra - igenis oda akarok menni, és jól megnézni, miféle szőrrel ékeskednek e párizsi madarak!

Szórt mondott, nem tollat, úgyhogy elmosolyodtam, mert ebben is gúnyt gyanítottam. Hanem mosolyom láttán a király sebten rávágta:

- Vagy miféle tollakkal! Hanem a toll lefoszlik, ha szőr ellenében simogatják!

Mire nagy kegyesen elmosolyodott Mornay-Duplessis is, szigorú szakálája bozontja közt, a király meg én pedig jót neveltünk, de csak kis ideig, mert ő, szokásos gyorsaságával, hirtelen újra elkomolyodott, és parancsoló, kurta modorában megkérdezte:

- Milyen néven és miféle mesterség gyakorlójaként kíván Párizsban megjelenni?

- Mint Coulongre kelmeárus, sire.

- Tehát kocsira van szüksége, portékája szállítására.

- Arra, sire.

- A kocsi padlója alatt rejtékhelyet készíttessen, hogy élelmiszert vigyen magával. Ennek utána induljon egyenesen Párizsba! És Párizsban egyenesen Montpensier hercegnőhöz.

- Hozzá? - ámultam el. - Az annyit tenne, mint fejemet a farkas szájába bedugni, hisz unokahúga ismert rám álruhám ellenére a barikádok napján!

- Éppen hozzá - felelte a király. - Majd átad neki egy levélkét, melyben figyelmébe ajánlom, valamint jó unokanővéreim figyelmébe is, hogy ők kiszolgáltassanak kegyelmednek egy úti levelet, melynél fogva tetszése szerint ki-bejárhat Párizsból az ostrom egész időtartama alatt. Mialtal gondoskodhat az ő élelmezésükről.

Szép olvasónőm, ne csak Montpensier hercegnőre gondolj, az elhalt Guise herceg nővérére, ha azt hallod a királytól, „jó unokanővéreim”, hanem a herceg özvegyére, Nemours hercegnére is, ki a három nő közül a legszelídebb és legbéketűrőbb volt.

- Hogyan, sire? Felséged élelmezni szándékozik a lotaringiai hercegnőket - emelte fel megbotránkozva kenetteljes kezét Mornay-Duplessis -, mialatt fivérek és fiaik ily ádázul harcolnak felséged ellen?

- Az az ő dolguk - nézett gúnyosan Mornay-Duplessis-re a király. - Ami engem illet, én nem szoktam nők ellen háborút viselni, és nem kívánok oka lenni, hogy jó unokanővéreim elveszítsék szeretni való gömbölydedségüket.

- Sajnos, sajnos, sire! - felelte Mornay-Duplessis -, mindannyian tudjuk, hogy felséged a kelleténél is jobban szereti e csalárd nemet! És nem botrányos dolog-e, sire, nem is titkolt szerelmeinek sokasága, melyek annyi idejét és erejét emésztik fel?

- Ami az időt illeti, igaz - vont vállat a király. - Hanem ami az erőt illeti; azt növelik is!

- Végtére is, sire - Mornay-Duplessis elengedte a füle mellett a király utóbbi szavait -, nem jött-e el az ideje, hogy felhagyjon hóbortjaival, és ezentúl beérje Franciaország iránti szerelmével?

- Mornay-Duplessis - szólt hirtelen felindultan a király -, ez szép mondás volt, eszembe vésem. Siorac, egyetért-e tervemmel? - folytatta, az ő gyors beszédével.

- Tökéletesen, sire, annyi különbséggel, hogy csak akkor merészkedem majd a hercegnők közelébe, amikor tudni fogom, hogy ők is éheznek.

- Ez okos elhatározás! - helyeselt a király. - Üres gyomor jobban hallgat szavunkra, mint a teli bendő. Mornay-Duplessis - fordult ismét tanácsosához -, kegyelmed elkéri d'O úrtól e küldetéshez szükséges pénzmagot, ám egy szót el nem árul neki az okáról, és emelte fel intőn ujját - késedelem nélkül.

- Holnap pitymallatkor elintézem, sire - fogadkozott Mornay-Duplessis.

- Siorac, barátom - fordult ismét hozzám a király -, határtalanul bízom a kegyelmed irántam való jóindulatában és a státus üdve iránti odaadásában, és mivel jobban szeretem kegyelmedet, mint képzeli, szívből kívánom, mihamarább nyíljék alkalmam azt neked be is bizonyítani.

Ez a roppantul kedves mondat, s a mód, ahogy a király elmondta, ez a magázás, mely tegezésbe csapott át, annyira megzavart, hogy bár máskülönben ugyancsak felvágták a nyelvemet, ez egyszer egy szót nem bírtam kinyögni, hanem csupán őfelsége kezét csókoltam meg, térdet hajtva előtte. Mire felegyenesedtem, a király már el is tűnt; s Mornay-Duplessis követte, amilyen gyorsan csak tehetette méltóságteljes járásával.

- Uram - szólalt meg Miroul, mihelyt az ajtó becsukódott látogatóim után -, ki vesz részt e kiküldetésben kegyelmeden és rajtam kívül?

- Ej, Miroul - nevettem el magam, ügyes kérdése hallatán -, miből gondolod, hogy részt vehetsz benne?

- Uram, egy jó kalmár nem lehet meg segéd nélkül.

- Ezt helyesen látod, Miroul. És kell még neki egy kocsis, ki batárját hajtja és egy istállószolga, ki lovait ellátja. Tehát Pisseboeuf és Poussevent.

- De uram, mindketten okcitánul beszélnek, s oly feltűnően, hogy el sem lehet véteni, nem lévén eleddig alkalmuk, hogy vidékies beszéd módjukat Párizsban levetkőzzék, mint kegyelmed meg én, uram! Mi több, Pisseboeuf nagybeszédű.

- Majd lakatot tesz a szájára, Miroul, Poussevent meg hallgat, akár a sír. Csak a segge beszédes. És Istennek hála, a fing mindenütt egyformán szól.

- Uram, örülök, hogy visszanyerte régi jókedvét. Az a mélabú, melybe Pudvás Tölgyben esett, nem illik uramhoz. Hát Saint-Ange úrral mi lesz?

- Mihez kezdenénk, titkos ármányaink közepette, egy angyallal, ki a légben szokott röpködni? Apámnak adom őt, ahogy két apródunkat is.

- Hát ez remek! - kiáltotta Miroul, kinek némi gondot okozott apródjaink kormányzása. - És mikor indulunk, uram? - Miroult máris vad türelmetlenség emésztette, annyira bolondult Párizsért, és előre elképzelte, mennyi gyönyörűségben lesz része, ha a főváros utcáin csámboroghat, akármennyi veszély les is rá.

- Holnap, Châteaudunbe.

- Châteaudunbe, uram?

- Megmondtam.

Másnap pitymallatkor Mornay-Duplessis elhozta nekem útipénzemet, mely sem oly dús nem volt, mint lett volna elhunyt gazdám idejében, sem annyira szűkre szabott, mint amitől féltém: kétezer aranyra rúgott. Nyomban elszalajtottam Miroult batárt venni, s egyszersmind eladni azt a sárga kancát, amelyet a holtak halmából szabadítottam ki az ivryi csatátéren, s amely szépen kigyógyult sebeiből. Azt akartam volna, Miroul adja el nyergét is, mely szép bőrből készült, mesterien kidolgozva, ám mivel, mondhatni, beleszeretett e nyeregbe, megfeledkezett parancsomról és ezt jól tette, mivel még aznap, amikor birtokába vette, egy bőrzacskót talált, ócska rongy alá rejtve, a nyereg vázában, s a zacskóban ezer aranyat. Bizonyára ezt zsákmányolta ama vallon nemesúr Franciaországban, kié a kanca volt, mióta Flandriából idejött, mert csupa Henricus volt, másfajta pénz nem is akadt közte, se flamand, se spanyol.

Megörültem e talált pénznek. Kárpótolt a sok kiadásért, és költségért, melybe e háború kezdete óta vertem magam, hiszen egyetlen foglyot sem sikerült ejtenem, kiért váltságdíjat remélhettem volna. Egy részét Miroulnak akartam adni, ő azonban kereken elutasított, mondván: a kanca az én hadizsákmányom volt, magam szereztem a csatamezőn, nyergével egyetemben. A kanca eladásából is befolyt ötszáz arany, úgyhogy elégedetten konstatáltam: immár van annyi pénzem, a királytól kapottal együtt, amivel kiállhatom a párizsi ostromot.

Mantes és Châteaudun között megállítottam egy ligetben a batárt, és ott öltöttem magamra azt a kalmárruhát, melyet Alizon csináltatott nekem boulogne-i kiküldetésemkor, és megparancsoltam Miroulnak, Pisseboeufnak és Poussevent-nak: ők is váltsanak öltözetet. Ezt két puskásom igencsak kedve ellenére

cselekedte, nem szívesen váltak meg piros-sárga uniformisuktól, melyre büszkébbek voltak, mint egy báró a koronájára. Így felkészülve oly jól intéztem ügyeinket, hogy az est leszálltakor érkezünk meg Châteaudunbe, s az utcák immár egészen kihaltak voltak, amikor bezörgettem a szép takácsné kapuján, és megvilágítva lámpásommal arcomat, a kémlelőnyíláson át beszóltam a szolgálnak: a nevem Coulondre, rőfös vagyok Mantes-ból és bebocsáttatást kérek. A szolgáló kihívta úrnőjét, ki előbb igen meghökkent, nem ismervén meg sem arcomról, sem ruhámról, végre ráismert a hangomra, és meghagyta szolgájának: bocsássa be batáromat az udvarba.

Mihelyt kettesben maradtunk szobájában, a szép kalmárné - meg sem tudakolva álruhám okát - hirtelen könnyek özönét árasztotta rám, azt a vajmi gyászos hírt adva tudtomra, hogy második férje, alig egy héttel házasságkötésük után, elhalálozott egy miserében. Ekkor vettem csak észre, hogy tetőtől talpig feketében van (ami egyébiránt igen jól illett tejszín bőréhez). Mennyire sajnálom, mondtam neki, hogy nemkívánatos megjelenésem megzavarja őt gyászában.

- Ó, uram! - felelte ő elcsukló hangon, s rám emelte aranszín szemét (a világ legszebb és legnagyobb szemét) -, éppen ellenkezőleg. Megment. Legalább az időre, amelyet itt tölt, mert én elhatároztam: véget vetek életemnek, mivel nem tűrhetem tovább egy óra hosszat sem azt az űrt, melybe férjem - a világ legjobb férje - halála vetett! Ezért is küldtem el embereimet mind, csupán azt az öregasszonyt tartván itt, ki kaput nyitott kegyelmednek.

- Ó, asszonyom, mit kell hallanom! - kiáltottam, s elébe térdelve megragadtam mindkét kezét. - Hogy kezét emelne édes életére! Az nagy bűn lenne! Hát nem tudja, miként bánik el az egyház az öngyilkosokkal, elzárva előlük temetőit?

- Eh, mit bánom én, mi történik halandó testemmel! - kezdett még jobban rá a zokogásra. - Mit bánom én, mihelyt levetkeztem. És még az sem számít, ha elkárhozok - folytatta hévvel -, hisz nagyon is tartok tőle, hogy szegény, hőn szeretett, megboldogult uram is e sorsra jutott; egyetlen szempillantás alatt halt meg, sem meg nem gyónt, sem nem áldozott előtte, s mondhatni, bűnökben tobzódva, mivel előző éjjel oly gyönyörteljes becézgetésekben részesített, melyeket hitem szerint az egyház nem helyeselhet.

- Ó, asszonyom, hagyjon föl keserves gondolataival! - nyugtatgattam. - Ugyan mit tudunk mi a nagy mennyei bíró ítéleteiről? Hisz senki nem tért még vissza onnan, hogy elmondja nekünk, hogy s mint áll a dolog! Éljen, asszonyom, éljen! Aki ily fiatal és ilyen szép, nem foszthatja meg a világot ama privilégiumától, hogy örüljön a lelke, ahányszor kegyedre néz!

- Ó, uram; minden szava cseppentett méz! Kedvessége hallatán megboldogult férjemet vélem hallani, ki a férfiak legeretemetlőbbika és a legszebb szavú volt. Jaj, igaz Isten! Édes Jézus! Boldogságos Szűz! - És újra elővette a zokogás. - Miért is fosztott meg tőle oly gyorsan a balsors!

S míg ezeket mondta, úgy emelte arcához két kezét, mintha körmével fel akarná hasogatni, s borsószem nagyságú könnyek gördültek le mondott arcon; én jobb kezemmel megragadtam az övét, hogy meggátoljam az önmarcangolásban, s a ballal szelíden simogattam, hogy megnyugtassam, mint egy gyermeket.

- Tudja-e, uram - mondta ő -, hogy amikor e kémlelőnyíláson át megláttam kegyelmedet így, szakállasan, lesimitott hajjal s ebben a ruhában, előbb azt képzeltem, bolondul, hogy a férjem tért vissza hozzám holmi csoda folytán, holott magam kísértem őt ki sírjához ma reggel, s ezzel a két szememmel, ni, magam láttam, mint nyeli el őt a föld mélye.

S mihelyt ezt kimondta; elalélt, és el is zuhant volna, ha fel nem fogom, helyemről felugorva. Karomban vittem ágyáig, s ott hozzáfogtam eszméltre téríteni, levéve nyakfodrárt és vállfűzőjét, mely alatt még egy igen szűk szoknyát is viselt, mint tapasztaltam. De ahhoz már nem nyúltam, mivel orvos létemre is restelltem folytatni levetköztetését, hanem arcát paskolgattam hasztalan, úgyhogy végül mégis visszatértem első gondolatomhoz, hasra fordítottam és megoldottam szoknyája kötőjét, mely szemlátomást úgyszólván agyonszorította. Amikor aztán visszafordítottam a hátára, úgy tetszett, szabadabban lélegzik, s fülemet bal csecse alatt keblére nyomva konstatáltam: szíve sokkal egyenletesebben ver, mint reméltem. Tehát azt gondoltam, észrevétlenül, fokozatosan eljutott ájulásából az alvásba, mivel kimerítette a heves bánat. Akkor befejeztem vetköztetését és tetőtől talpig lemeztelenítve őt, betakartam. Március vége volt ugyan, az este mégis hűvös és a szobában nem égett tűz. Hanem amikor egy párnát csúsztattam a feje alá, kezem egy törbe ütközött. Nyomban elővontam rejtékhelyéről, s az ágy fejénél lobogó gyertya fényénél megvizsgálva láttam: igen kicsiny ugyan, de nagyon hegyes és éles is, tökéletesen megfelel ama gyászos célnak, mely végett odarejtették.

Visszatettem helyére, megígérve magamnak, hogy távozásom előtt magamhoz veszem, hisz bizonyosra vettem: míg ott vagyok vigasztalójának, a szép takácsné nem akarja megölni magát. Addigra arca is megszínesedett kissé, amiből arra következtettem: alszik, és elnéztem álmában könnyeztette, szép arcát a gyertyafényben. És amint így elnéztem, nagy részvét fogott el iránta, úgyhogy a torkom is összeszorult bele, mégis kellemes érzéssel töltött el, mert igen erős vágy támadt szívemben megoltalmazni szegénykét, megvigasztalni, becézgetni, életben tartani. Vettem észre, hogy volt színpadiasság abban, ahogy szenvedélyesen arról beszélt: véget vet életének, hanem a kis tört mégsem azért rakta a feje alá, hogy lássam, hisz azt sem tudta: jövők, vagy hogy a cselédség lássa, hisz mindet elküldte nyaralóházába, s végképp nem a félvak öreg szolgálnak. Tehát igenis volt ok attól tartani, hogy e végzetes cselekedetre ragadtatja magát határtalan kétségbeesésétől, embertársai közönyétől, a magánytól s végül a dactól sarkallva.

Láttam, mélyen elaludt, tehát azt gondoltam: megyek, megnézem, mivé lettek embereim. A házban csend honolt, szobáról szobára járva mindhárom kíséremre ráletem, egy-egy ágyon, oly mély álomba merülve, hogy a vészharang sem kelthette volna fel őket. Aludt az öregasszony is kamrácskájában, melynek ablaka az udvarra nyílt, hol batárom nyugodott, rúdjaikat a földre támasztva. Átvágtam az udvaron - az éjszaka hűvöskés volt ugyan, de fényes, a hold csinosan gömbölyű és egy felhőcske sem fedte -, és benéztem lovainkhoz. Lógó fejfel, hunyt szemmel álltak az őket cirógató holdfényben, nyugodtan szuszogva, e fajta különös szokása szerint álltukban alva. Hanem mivel egyikük megmoccant jöttömre, lévén hátasaink álma mindig könnyebb, mint a lovasoké, elosontam, s szobáról szobára megtéve visszafelé az utat, eljutottam a szép takácsné szobájába, ki meztelen kebelével ült ágyán, arca tébolyultnak tetszett, s a kezében tartotta kis törét.

- Jaj, uram! - csuklott el a hangja. - Azt hittem, kegyelmed is elhagyott.

- Hölgység - siettem hozzá -, ez ellentmond a józan észnek! Hogy hagyhattam volna el kegyedet? Hát csak ennyire becsüli gyengéd barátságomat?

- Ó, én Pierre-em - szólt ő, és oly engedelmesen hagyta lefegyverezni és visszafektetni magát, mint egy gyermekcse -, hát még mindig őriz irányomban némi barátságot, noha oly barátságtalanul fogadtam, amikor legutóbb Châteaudunban járt?

- Hát azt képzeli, hölgység - tettem hanyagul az ágy végébe a törét, mivel nem akartam oly színbe keveredni, mintha túlságosan komolyan venném öngyilkos terveit -, azt képzeli, hogy megharagudhattam kegyedre, amiért szerelmes lett férjeurába? Csak azért hagytam el szobáját, hogy meggyőződjem róla, embereim jól el vannak-e helyezve. De íme, máris itt vagyok megint - s azzal odahúztam egy karosszéket az asztal mellől -, és itt, ágya mellett szándékozom eltölteni az egész éjszakát, egy percre el nem hagyva kegyedet.

- Pierre-em - eredtek el ismét könnyei, miközben fél könyékre támaszkodott, ám ezek a könnyek nem voltak immár annyira keserűek -, lelkem mélyéig meghat és ellágyít bámulatra méltó jósága. De piha! Nem tűrhetem, hogy e karosszékben aludjék, s holnap összetörten ébredjen. Szíveskedjék idejönni, Pierre, s megosztani velem nyoszolyámat. úgy alszunk majd, kéz a kézben, szűziesen, mint a jó testvérek.

Előbb úgy tettem, mintha nem hallottam volna ajánlatát, lévén sokkal kevésbé bizonyos magam felől, mint a jelek szerint ő maga felől. Hanem mivel a szép takácsné megismételte ajánlatát, s vajmi kevésbé lett volna ínyemre az éjszakát ezen az igen kemény fából készült széken felöltözve eltölteni - hisz még csak ki sem volt párnázva az a szék! -, míg két takaró közt melegen is lennék, puhán is esnék a fekvés; és mivel el is álmosodtam, beleegyeztem, a takácsné mellé bújtam, és azon nyomban el is nyomott a buzgóság.

Akkor sem tudtam, azóta sem, mit gondoljak arról az éjszakáról, amelyet ott töltöttem, mert korántsem az történt, amit a szép takácsné ígért, mindazonáltal egy árva hangot ki nem adott egész idő alatt, és szép szeme sem nyílt fel - mint ezt a haldokló gyertya világánál láthattam. Az idők végezetéig meg nem tudhatom immár, mennyiben volt önmaga cinkosa s igyekezett engem álomnak hinni. Igaz, ez álom valósága alig volt hihető, hisz az ott töltött hét minden éjszakáján megismétlődött. Ám mivel egy árva szót ki nem ejtettünk ez ölekezések során (s más nesz ott nem is hallatszott, csupán lélegzetvételünk, az is halkan), s nappal még kevésbé beszéltünk róla, és én nagyon vigyáztam, hogy mire ő felkel, én már talpon és felöltözve legyek, szertartásosan „hölgységnek” szólítottam, s ő is visszatért a kezdeti „Pierre-em”-ről az „uram” megszólításra, hallgatásunk gyümölcseként, ha szabad így mondanom, elfojtott az a mélységes rossz érzés, mely eltöltött volna engem és még inkább őt, ha nem tartottuk volna oly makacsul a nyilvánvaló igazságot kútjának légfenekén.

Nagy gyönyörűségemet leltem (s most, visszaemlékezve, megint lelem) ez álszent kéjelgésekben, és határtalan barátságot táplálok ez emlék meg az iránt is, ki annak tárgya, és nem szeretném, hogy olvasóm a kelleténél szigorúbban ítélje meg a szép takácsné s szertelen cselekedetét, melyre gyászának túlsága ragadta. Mi engem illet; nem kívánom megbolygatni a kétségeket, melybe sodort, sem gyengéink bírójává tolni fel magam, hiszen, ha a Bibliának hiszünk, agyagból gyúratunk, következésképp nagyon is hajlamosak vagyunk széttöretni avagy meggyúratni magunkat a halál avagy a gyönyör által.

Másnap, amint felöltöztem, első dolgom volt embereimet felkelteni, majd némi pecsenyét kérni az öregasszonytól számukra és a magam számára, s reggelink végeztével elküldtem a nőt úrnőjéhez, megkérdezni: hajlandó-e fogadni. És amint engedélyt megkaptam, siettem szobájába, és odaléptem hozzá, ámbár tisztes távolban maradva, úgy, hogy még a kezét sem csókolhattam meg, újfent „hölgységnek” szólítottam, szemhéjamat félig alábocsátva lángoló szememre, nehogy cinkos hallgatásunk árulója váljék.

A szép takácsné ugyanúgy volt öltözve, mint tegnap: talpig gyászban. Az éles szemnek arca a bánat és elégedettség különös egyvelegét mutatta; mindkét érzés őszinte volt, csakhogy az első igyekezett elfedni a másikat, hasztalanul, legalábbis ami engem illet. Szeme, mely hatalmas volt és sötét tóra emlékeztetett, aranyos villódzásokkal a felszínén, kifürkészhetetlennek, sőt hűvösnek tetszhetett volna, ha nem oly halk és édes hangon szólít fel: foglaljak helyet, s. ha e hangban nem véltem volna holmi remegést hallani. S mivel ettől engem is reszketés járt át fejem búbjától a talpamig, igen nehezen nyomhattam csak el tulajdon hangom remegését, mialatt előadtam neki a mesét, melyet jó előre kigondoltam:

- Hölgység - kezdtem rá -, bizonyára nem érti, miért jelentem itt meg így, ahogy lát: álöltözetben, szakállal, kölcsönvett név alatt. Ez azért van, mert okvetlenül el kell jutnom Párizsba, hogy ottani érdekeimet megoltalmazzam, ezt azonban nem cselekedhetem meg valódi kilétemet felfedve, mivel bizonyos emberek,

kik manapság teljhatalommal bírnak fővárosunkban, gyűlölnék. Tehát azt gondoltam ki: más név mögé rejtezem, minekutána itt elegendő árut szereztem be ahhoz, hogy rőfösnek álcázhassam magam.

- Uram - mosolygott ő rám -, Châteaudunben annyi selymet, szatént, brokátot, gyapjút, gyapotot, perkált vásárolhat össze, amennyit csak kíván. Hanem Párizsban nemigen adhat el semmit vevőinek, mert az ottani kalmárok nyomban kegyelmedre vetik magukat és széjjeltépik. Ám ha őket magukat keresi fel elsősorban, mint unokaöcsém és társam, nekik azt ad el, amit csak óhajt, lévén manapság oly kevés az elérhető áru a nehéz helyzet folytán. Mindazonáltal ha igazán el akarja hitetni velük, hogy kalmár - fűzte hozzá futó mosollyal -, ádázul alkudnia kell velük, s csak solról solra engednie áraiból. Ami nem szokásuk a nemesuraknak.

Beszéde meghatott; emlékezetembe idézte kis pokolbéli legyecskémet, Alizont, ki oly jól kioktatott rá, hogyan beszél és ejti a szót egy sapkakészítő mester, minekelőtte elindultam volna vele Boulogne-ba, hasonló öltözetben. Nem meglepő-e, gondoltam, mennyi erővel, bámulatos odaadással, fenntartás és habozás nélkül szolgálják a nők szeretőjüket, ha csak valamennyire is bizonyosak lehetnek baráti érzelmeikről? Nézetem szerint ez a legjobb és legmagasztosabb tulajdonsága e kedves nemnek, mely alkalomadtán haragjában és gyűlöletében kezes báránnyal nemegyszer tigrissé válik.

Engedelmes tanítványa igyekeztem lenni szeretetre méltó nevelőmnek, s hagytam, hogy a szép takácsné vegye meg azokat a kelméket, amelyeket jónak lát, s gondosan elraktározta emlékezetem tarisznyájába, mit tanácsolt s javasolt eladásuk tárgyában. Közben meghagytam Miroulnek, ki oly ügyes volt, hogy fabrikáljon rejtékhelyet batárunk padlója alá, hová az elemózsiát helyeztük el, mindazt, amit Poussevent és Pisseboeuf a város legkülönbözőbb pontjain külön-külön összevásárolt, nehogy bárkinek is feltűnjön ez a túlhajtott eleségbeszerzés.

Ily módon, a rejtékhely befogadóképességét teljesen kihasználva, nagy készletre tettem szert kétszersültből, szalonnából, sonkából, sózott húsfélékből, mézből, sőt még gabonából is, gondolván, hogy előbb-utóbb a kenyér is el fog fogyni a fővárosban.

De bármennyire elfoglalt voltam is a Châteaudunben töltött hét minden percében, reggeltől estig titkos remegéssel vártam éjszakáink csalárd gyönyöreire. És látva, mennyire ügyel a szép takácsné, hogy se szóval, se tettel el ne árulja, mi történik éjjelenként, hanem igenis megmarad a mi szűzies barátságunk diktálta fegyelem és ceremóniák mellett, minden este, amint a cinkos éj leszállt, eljártszottam, hogy beérem a karosszékkal, úgyhogy kénytelen volt újra és újra megkérni, kényelmem végett osszam meg vele nyoszolyáját, s aludjunk úgy együtt, mint jó testvérek. Mindig ugyanazok a szavak hangzottak tehát el, s mindig ugyanazok a szavakat cáfoló tettek következtek be, mihelyt a gyertyát elkoppintottuk, s míg a nyájas sötétség körülölelte a szobát és bennünket, mi némán és csendben alvást tettünk, s közben észrevétlen, apró mozdulatokkal beteljesítettük álmainkat.

Öt nappal azután, hogy a városba érkeztünk, készen álltam a továbbutazásra, - ám megeshetett volna, hogy még egy hétig elhengergek abban, amit a szép takácsné, ha egyáltalán megmunkált volna, „bűneink zsírjának” nevezett volna. Ám a hetedik napon egy levélkét kaptam gazdámtól - Saint-Ange hozta el -, s ebben az volt olvasható, az ő sietős és merész kézírásával:

„Ha e levél ott ér, Szakállas, ahol vagy, eredj nyomban egyenesen oda, ahol lenned kell. Hét nap múlva én is ott vagyok a falak alatt. Országunk sorsa függ attól, hogy e szép várost szájon csókoljam s csöcsét megmarkoljam. Neked helyben kell lenned, hogy elmondod: hogyan fogad. Lóra, Szakállas!

Henrik”

A király becenevet adott nekem! Ez mélységes örömmel töltött el. Így csak azokkal a szolgálóival tett, akiket a legjobban szeretett. Mi több, e levélke, melyet rögvest elzártam irattáramba s kincseim közé, elevenen festi íróját: királyként parancsolt, ám oly ellenállhatatlan vidámsággal s oly hízelgő bizalmassággal, hogy az embernek nyomban kedve támadt engedelmeskedni.

Azt is tettem. Abban a minutában felkerestem szobájában a szép takácsnét, és bejelentettem: másnap elutazom. Valójában azt képzeltem, most félreveti álarcját, sírva fakad és karomba omlik. Hanem, az igazat megvallva, noha úgy tetszett, sírás és ájulás között ingadozik; szemét félig lehunyva és sápadtan, de uralkodott magán, mert erős lelkű asszony volt, s teste is merő ideg és ín mint ezt szótlan éjszakáink heve is mutatta -, és alig remegő hangon azt felelte: igen fáj ugyan neki, hogy eltávozik tőle egy ennyire hű barátja, ki oly nagy vigaszt nyújtott neki kétségbeesésében, de megérti: nem tehetek mást, engedelmeskednem kell gazdám parancsolatának. Azzal nagy szoknyasuhogás közepette sarkon fordult és otthagytott, hogy, mint mondta, dolgai után lásson, s én igen megindultan néztem utána, a becsukódó ajtóra, ragaszkodása és lelkiereje miatt egyaránt. Úgyannyira, hogy a rangkülönbség ellenére, úgy hiszem, beleszerettem volna, ha továbbra is Châteaudunben maradok.

- Hölgyem - mondtam neki másnap, távozásunkkor -, oly határtalan hála él szívemben baráti fogadtatásáért, hogy szeretném másként is kinyilvánítani, mint pusztá szóval. Ám mivel jól tudom, hogy nem fogadna el tőlem ajándékot, baráti viszonzás híján, azt ajánlom: cseréljünk.

- Cseréljünk, uram? - felelte ő remegő hangon, tágra nyitva aranyszikrákkal teleszórt, nagy szemét. - Ugyan mit? És mi ellenében?

- Arra kérem, hölgyem, adja nekem e gyűrű ellenében, melyet ezennel levonok kisujjamról, azt az ezüstnyelű tört, melyet vánkosa alatt rejteget.

- Ó, uram - sóhajtott ő nagyot, és futó mosolyra derült arca -, igen rossz kalmár kegyelmed, ha ezt a gyönyörű rubinköves aranygyűrűt hajlandó egy ekkorka törre elcserélni, melynek nyele még csak nem is színezüst, hanem ezüsttel futtatott réz!

- Hölgym - bocsátottam alá pilláimat szemem bogarára, nehogy eláruljon alább következő szavaim közben -, mindennek annyi a becse, amennyit megadnak érte. Mivel fivéréként aludtam kegyed mellett egy héten át, ugyanazon vánkossra hajtva fejem, e tör, mely alatta bújt meg, lett, mondhatni, néma tanújává álmaimnak, s eszembe fogja idézni őket, ahányszor felmerül majd emlékezetemben nagy szemének képe.

- Ó, uram - pirult ő el -, ezt igen szépen mondta és jó szívből.

És sebtén elfordulva tőlem, talán, hogy pirulását rejtse, sietett előhozni ágya fejpárnája alól a kis tört, majd visszatért hozzám, immár nyugodtabban, és átnyújtotta, s én, minekutána nadrágom zsebébe dugtam a kis fegyvert, ujára húztam a mondott kis rubinköves gyűrűt.

Nagy volt a kísértés, hogy langymeleg, lágy kezét egy kicsit tovább szorongassam az enyémben, ám mivel magam sem tudtam, mit tennék utána; annyira felhevített és meghatott e jelenet, nagyon kedvem ellenére elengedtem kezét, és azt mondtam, igen komolyan:

- Hölgym, azt kívánom: e kis törrel együtt, mely örökre eltávolodik kegyedtől, távolodjék el egyszersmind a hozzá tapadt kísértés, és ha megengedi, arra merészném kérni: fogadja is meg nekem ezt.

- Uram, megfogadom! Erősen fogadom! Igen nagy és igen kárhozatos bűn lett volna meg merésznem tenni, amit mondani merészeltem, és most a pusztá gondolatára is pirulok. Kegyelmed jóakarata végképp eltérített tőle. Én cserében arra kérném, ígérje meg, hogy visszatér hozzám, amint teheti: mint tudja, a barátság a találkozásokból táplálkozik, és meghal, ha megfosztják tőlük.

Megígértem, ahogy azt is, hogy írok neki Párizsból, ha tehetem, hisz mostantól fogva unokahúgom és jelenlegi mesterségemben üzlettársam. Eztán megváltam tőle, nagy szívdobogás közepette, hisz nem tudhattam, hogy abban a darázsfészekben, ahová készültem, élek-e addig, míg őt viszontláthatom.

Még Mantes-ból írtam kedves Alizonomnak, béreljen ki nekem egy házat fővárosunkban. Nem akartam őt veszélybe sodorni azzal, hogy ismét nála szálljak meg, hisz La Vasseliére megismert a barikádok napján, tehát könnyen megeshet, hogy ő vagy cinkosai közül valaki megint rám ismer. Ez esetben szegény Alizonom erősen abba a gyanúba keveredett volna, hogy cinkosom, és talán tönkre is teszik az ádáz ligások, kik csak úgy pöffeszkedtek és páváskodtak Párizs-szerte.

Tehát amint megérkeztünk jó városunkba, sötétedéskor, mint Châteaudunbe is, az én kis pokolbéli legyecském, számtalan ölelés és csók után elvezetett a Saint-Denis-i kapuhoz, egy elég szép és tágas házba, amely az Isten leányai utcában volt a hasonló nevű apácakolostor mellett. A háztulajdonos, Férot úr, ki hivatali nemes volt, és igen jómódú, két héttel ezelőtt visszavonult normandiai udvarházába, azt hozván fel ürügyül, hogy tüdejének van valami baja, holott a valóságban azért tette, mert sejtette, hogy a király megostromolja Párizst, és el akar bújni csigaházába a nyomor és éhség elől, mely csakugyan el is következett.

Ott tartottam Alizont vacsorára és éjszakára, mivel nem akartam életét kitenni ama veszélyeknek, melyek éjszaka lestek volna rá Párizsban, még akkor is, ha kíséretet adok mellé, hisz tudtam, hány gazfickó nyüzsög az utcákon sötétedés után. Így aztán módom volt estebédünk után kettesben maradni vele és kifaggatni őt, hogyan állnak a dolgok Párizsban.

- Szavamra! - felelte kis pokolbéli legyecském, ki fölött úgy múltak el az évek, hogy nem hagytak nyomot sem csinoságán, sem elevenségén, lévén most is karcsú, tüzes, ficáncoló, s ámbár vajmi kevés gömbölyűség volt található rajta, de ami volt, az örökösen izgett-mozgott; azzal a hegyes párizsi kiejtéssel beszélt, mely annyira tetszett nekem az ő hetyke szájából. - Szavamra, Pierre-em! Rosszabbul már nem is mehetnének a dolgok, Mayenne irháját kiporolta Ivrynél a navarrai, hogy azóta ide se meri dugni Párizsba azt a nagy orrát. Most féltestvére, Nemours hercege itt a fővezér, ez a zöldfülű, ki huszadik életévét is alig töltötte be, a párizsi sereg vezetője pedig unokaöccse, Aumale lovag.

- Aumale lovag! - képedtem el.

- Az bizony. És ámbár ifjú, vitéz és szép, én nem szeretem, gonosz a tekintete.

- Nemours és Aumale! - szóltam én elgondolkozva. - Hiába halt meg Guise Blois-ban, Párizs királyai még mindig a lotaringiai hercegek!

- És királynéi a lotaringiai hercegnők! - felelte Alizon, oly epésen, ahogy még nem hallottam beszélni. - Szavamra! Az anyakirályné még hagyján, ő elég jóakarátú. Hanem Guise-né! És Montpensier hercegnő! Szavamra! Gonoszabb ördög még nem járt szoknyában, mint a Sánta! Papoló papjaink, kiknek jól megkeni a markát, már csak azt az evangéliumot hirdetik, amelyet ő ír elő nekik kis céduláin, és a Boldogságos Szűzre, azokban sosincs egyébről szó, mint hogy inkább haljunk meg hitünkért, semhogy behódoljunk az eretneknek! Szavamra! Mi hasznunkra lenne a világ legszebb hite, ha mind meghalunk éhen! Azonban ellenkezni nem lehet! Aki kinyitja a száját, annak vége! Csak tegnap vetettek a Szajnába zsákba varrva két kalmárt, kiket néven is nevezhetnénk, csak mert azt merészték mondani: jó lenne békét kötni a navarraival, hisz a kereskedelem úgyszólván belepusztul a háború okozta bajokba.

- Hát te, Alizon, hogy boldogulsz a magad boltjával? - kérdeztem.

- Ma nemigen, holnap még kevésbé! - felelte ő kedvetlenül. - Ha a navarrai megostromol bennünket, ugyan ki vásárolja majd meg sapkáimat, szoknyáimat, fűzőimet? Jaj, Pierre, én is kulcsra zártam volna

ajtómat, mint Férot úr, és elmentem volna vidéki házamba, ha nem restelném egyszerre kitenni munkásnőim szűrét, még az ostrom előtt éhezésre kárhoztatva szegényeket. Jól emlékszem még rá, hogy éltem, amikor a fukar Recroche-nál dolgoztam!

Majd elpirult, és elfordította fejét, mivel ekkoriban arra kényszerült, nem keresvén meg a sapkakészítő mester Recroche-nál a maga meg a kicsinye kenyerét, noha látástól vakulásig varrt, hogy éjjelente áruba bocsássa testét a fürdőházban. Ez az emlék fájó, nagy seb volt szívemben.

- Volt-e elég előrelátás benned, Alizon, hogy nagy készletet szerezz be élelemből az ostrom idejére?
- kérdeztem, hogy eltereljem figyelmét e fájó emlékről.

- Volt ám! - vágta rá Alizon -, nem mulasztottam el annyi élelmet beszerezni, amivel egy hónapig is meglehetek úgy, hogy semmit nem vásárlak.

- Jaj, Alizon, egy hónap nem sok idő! Gondold meg, hogy Mayenne nem bír a királlyal...

- A királlyal! - riadt meg roppantul Alizon. - Ne nevezd így Párizsban a navarrait, az isten szerelmére! Nyomban széttépnének érte. Párizsban nagybátyja számít királynak, az az ostoba Bourbon bíboros, akit a ligások X. Károlynak hívnak, s akit a navarrai börtönbe vetett. Emez állítólagos X. Károly nevében kormányozza Nemours Párizst és Aumale a hadra kelt párizsiakat.

- Tudom - bólintottam -, és jól eszembe is vésem. De gondold meg, Alizon, gondold meg, hogy Mayenne nem remélhet mástól segítséget a navarrai ellen, mint a páрмаi hercegtől, és az ő spanyol seregétől, mely e percben éppen a flandriai „koldusok” ellen harcol; hogy a páрмаi herceg a kisujját se mozditja, míg Fülöptől parancsot nem kap rá, és ahhoz, hogy Mayenne e tárgyban kérést intézzon II. Fülöphöz és választ is kapjon rá, ahhoz, a legszerényebb becslés szerint is, két hónap kell!

- Két hónap! - riadt meg Alizon.

- Legalább kettő!

- Két hónap! - kiáltotta, nagy szemeket meresztve, száját is eltátva. - Kéthavi ostrom! Azt nem élem túl.

Megérkezésünk másnapján elküldtem Miroult, orrán egy szemüveggel, melynek egyik üvege kék volt - épp az, amelyik barna szemét takarta -, hogy kószáljon egy kicsit Párizs utcáin és hozzon híreket. Ez a megbízatás elbűvölte, lévén szenvedélye a szaglászás. És nemcsak azért küldtem, mert azt gondoltam: megtudom tőle, mint vélekednek a párizsiak, hanem azért is, mert meg akartam látogatni Pierre de L'Étoile-t a Tehénlelő utcában, s csak Pisseboeuföt akartam magammal vinni, ki a lábát sem tette be soha a fővárosba, tehát nem is ismerhetett rá senki. Poussevent-t ezenközben elküldtem a piacra élelemért, mivel úgy gondoltam, amennyim van, nem lesz elég négy éhes szájnak.

Noha régóta nem láttam az én Pierre de L'Étoile barátomat, szép hajlékában azt tapasztaltam, hogy nem sokat változott, noha mákos hajában megszaporodott a fehér a fekete rovására, és hosszú orra, fittyedt ajka, mély ráncai keserűnek mutatták arckifejezését, szeme azonban változatlanul eleven volt, csillogó és jószágos. Mivel inasának azt mondtam: kelmeárus vagyok, ki a főtanácsnok úr útmutatását szeretné kikérni egy őt érdeklő ügyben, ugyancsak elámult, amikor megvallottam neki, ki vagyok.

- Ó, báró - derítette fel epesárga arcát egy baráti mosoly -, soha rá nem ismertem volna kegyelmedre, ha meg nem nevezi magát, és most is csak a vidám és meleg hangjáról ismerek rá. De nem örültség-e megjelennie itt Párizsban, hol minden ádáz ligás gyűlöli kegyelmedet, amiért oly jól szolgálta megboldogult urát, és még jobban azt a királyt, akit a liga nem akar elismerni?

- Eh - legyintettem -, sőtlan lenne életünk, ha nem volnánk készek feláldozni a jó ügyért.

- És ez az ügy igazán jó! - felelte Pierre de L'Étoile, ki azok közé a politikusok közé számított, akiket a ligások mindenekfelett gyűlöttek, mert titokban a király hívei voltak, és hugenották és pápisták tisztességes egyezségére áhítoztak. - A dolgok - folytatta barátunk - itt oly irányba fordultak, mely sehogy sem tetszik nekem. A Sorbonne szaros vaskalaposai, kik úgy kárognak, mint varjú a tornyon, ünnepélyes határozatot hoztak, hogy nem szabad békét kötni a navarraival akkor sem, ha áttér, mivel, állították, az kétszínűség lenne részéről és árulás. Hallotta, báró? Ezek az elvakultak pápábbak a pápánál! Én úgy vélem, nem az az eretnek, ki át akarna térni a katolikus hitre, hanem sokkal inkább azok, kik megtagadnák kioktatását, azon ürüggyel, hogy kétszínűség és árulás lenne áttérése, noha a kérdéses személy tettei közül egy sem ad okot ily gonosz gyanúra. Mert a navarrai mindenütt tiszteletben tartotta a papokat és a templomokat az általa elfoglalt városokban.

- Barátom, ez színigaz - mondtam. - De miért nem királynak nevezi őt, miért a navarrainak? Ez a beszéd sérti fületem.

- Pedig magáévá kell tennie - felelte csípősen Étoile -, ha nem akarja nagy hirtelen egy zsákba varrva a Szajnában végezni. Mert Párizsban manapság ez a mi Szentírásunk. Aki ki merészeli ejteni azt a szót, „király” vagy „béke”, azt nyomban ledöfik vagy a folyóba dobják, feleségét vagy leányát megbecstelenítik és házát kifosztják Isten nevében.

- Kutyateremtettel! - horkantam fel. - Be kedves erkölcsök! Nemours nem képes megszelídíteni őket?

- Nemours még nem király, bármennyire szeretne is az lenni, sárgacsőrű létére.

- Ha nem ő a király, ki parancsol itt?

- Haj, itt van a kutya elásva, barátom! - felelte Étoile. - A hatalmat Párizsban négyvel osztják, mint szegény Ramus mondaná (e nagy matematikust, mint hugenottát, megölték, megcsonkították és ízekre szaggatták Szent Bertalan éjszakáján, mint olvasóm talán emlékszik is még rá).

- Az első hatalom - folytatta Étoile - a lotaringiaiak, úgymint Aumale, Nemours, ez utóbbi édesanyja,

Guise hercegné, a Blois-ban megölt herceg özvegye és végül utolsónak emlitem, noha éppen nem ő a legkisebb köztük - Montpensier hercegnő, ki olyan a másik két hercegnéhez mérten, mint tigris a báránnyhoz mérten. De hisz kegyelmed ismeri, Siorac, a mi nagyszerű Sántánkat. Mi több, igen közről ismeri - tette hozzá, s élénk szeme gúnyosan és vidáman megvillant közben.

- Haj - feleltem én, olyan arccal, mint aki vackorba harapott -, ez az emlék nem tartozik éppen a legkedvesebbek közé, hisz a sánta Venus kétszer is le akart öletni. De kérem, folytassa, kedves Étoile-om, ki a második feje e négyfejű királyságnak?

- Gaetano bíboros, a pápa legátusa. Igen nagy úr, egy nagy hatalmú herceg fia, szerfelett ravasz, nagyon olasz és igen kedve ellenére időz itt Párizsban, ez északi, nyughatatlan és hamarosan kiéhezett városban, holott sokkal jobban érezné magát római palotájában. Egyébiránt rengeteg kellemetlenség érte már az ideúton is. Sens városában a püspökségen szállásolták el: beomlott alatta a padló. A lotaringiai herceg zsoldosokat adott mellé kíséretül, s ezek a barbárok bünt bűnre halmozva bemocskolták a templomokat és húst faltak böjtök.

- Gaetano ligapárti?

- Amennyire csak az lehet valaki. Inkább, mint a pápa, ki csak félig az, ám mégsem annyira, mint Mendoza nagykövet úr, a mi mostani párizsi monarchiánk harmadik feje.

- Jaj! - kaptam a fejemhez -, Mendoza! Erzsébet királynő főellensége, aminthogy szegény, hön szeretett gazdámé is. Mendoza, ez a pókhendi kasztíliai! Mihelyt a száját kinyitotta királyom előtt, máris parancsolgatni látszott neki.

- Báró - biggyesztette le ajkát Étoile. - Hagyján a kasztíliai gőg! De vajon kegyelmed szerény és alázatos lenne-e, ha maga mögött tudná II. Fülöpöt, a kereszténység leghatalmasabb királyát, a spanyol gyalogságot (amelynél nincs jobb a világon), az amerikai aranybányákat és mintegy csizmája előtt a római pápát?

- V. Sixtus nem hever II. Fülöp csizmája előtt!

- Igaz. De mondhat-e nemet neki, ki a katolikus anyaszentegyház bajnoka a hugenották ellenében? Báró, kérem, figyelje meg, milyen furcsa ez a párizsi királyság! Három feje idegen: Nemours a lotaringiai klánból való, Gaetano olasz, Mendoza spanyol. Hát ily sorsra jutunk mi, vérbeli, régi franciák, ősi Franciaország fiai, mióta meggyilkoljuk királyainkat!

- És ki a negyedik feje a Párizst kormányzóknak?

- Az, meg kell adni, francia, s talán mindegyiknél rosszabb, vakbuzgalma és kapzsisága folytán. Kitalálja, kicsoda?

- A Tizenhatok!

- Az ám, a Tizenhatok!, kik nem tizenhatan vannak, hanem ötvenen: fiskálisok, plébánosok és prédikátorok gyűlévész hada! Ötven gazember, kik kétszázezer ostoba, hiszékeny és szájtáti párizsinak parancsolnak! A Tizenhatok: az egyesített papság és a „világi sújtó kar”. Ezek minden vágya számúzni, gyilkolni és fosztogatni, és fájdalom, nemcsak vágnak rá, meg is teszik!

E szenvedélyes beszéd hallatán megértettem: Étoile nem tud hova lenni félelmében, hogy a Tizenhatok egy szép napon kiűzik világos hajlékából mint politikust. S hogy eltereljem figyelmét e baljós félelemtől, megkérdeztem tőle: volt-e gondja rá, hogy élelmet halmozzon fel az ostrom idejére.

- Volt bizony! De az egész utcából csak nekem! Ezek a semmirekellők szentül hiszik, hogy mihelyt a navarrai megjelenik falaink tövében, a spanyol hadsereg segítségünkre siet a pármai herceggel az élén, hogy leterítse a sárkánykígyót. Amit én nem hiszek, a pármai hercegnek van elég dolga Flandriában.

Akkor búcsúzkodni kezdtem Étoile úrtól. Vasárnap volt, s én misére akartam menni az én negyedem templomába, mely éppen az Isten leányai-templom volt, azért is, hogy imádkozzam és azért is, hogy ott lássanak. Elámultan hallgattam végig a lázító szentbeszédet, bőkezűen adakoztam, amikor perselyeztek, s juhhá váltam a nyájban, hogy gyanúba ne fogjanak. Erre az én derék Étoile barátom, ki a kapuig kísért, átfogva vállamat fél karjával, elmesélt egy anekdotát, kigyúlt, mégis szigorú tekintettel, a sok történet közül, melyeken Párizsban csámcsognak és sápióznak.

- Ismerte Sélincourt-t, báró?

- Hogyne. Ő volt a fegyvertár parancsnoka.

- Még mindig az, csak hogy egy Vasseur nevezetű borkereskedő múlt szombaton kardot fogott rá s megsebezte.

- Ugyan mi alapon?

- Mi alapon? Ez a helyes kifejezés. Egy szajha miatt, kit Sélincourt eladott mondott Vasseurnek, amikor feleségül kívánta venni özvegy Yvert-nét.

- Eladta?

- El bizony. Négy száz aranyért!

- Ilyenek a párizsi erkölcsök?

- A jelek szerint ilyenek. És súlyos ár volt azért a könnyűvérű nőcskéért. Annál inkább, mert özvegy Yvert-né meghalt, két hónappal a házasságkötés után, és Sélincourt, az özvegyasszony özvegye, vissza akarta kapni rimáját.

- Ingyen?

- Ingyen. Ezért szúrta meg Vasseur.

- Saját kardjával?

- Tréfál, báró? Hol van egy borkereskedőnek kardja! Sélincourt kardjával, kit Vasseur lefegyverzett és megdöfött tulajdon fegyverével.

- Jó őre van a fegyvertárnak! - nevettem nagyot a történeten.

Ám, Étoile, noha a lelke mélyén roppant elégedett volt az ő kis adomájával, nem nevetett, hanem lebiggyesztette az ajkát, égre emelte a szemét, és erkölcsös nekibuzdulásában nagyot sóhajtvá felkiáltott:

- Korunkhoz méltó perpatvar!

Amire én megint elnevettem magam.

- O tempora, o mores!, mondta már Cicero is. Kedves barátom, korunk erkölcsének legrosszabb vonása mégsem a tallér és az alfél, hanem a hívők vérszomjas buzgalma.

- Ámen! - vágta rá Étoile, ki mint gallikán, igen kevésbé bízott a pápában, és mélységesen bizalmatlan volt a zsarnok egyházak iránt is.

Az Isten leányai-templom, ahová tőle egyenesen misére vonultam, minekutána hazaugorván magamhoz vettem egy vaskos imakönyvet (mert minél vastagabb a könyv, annál jámborabb a lélek), hamarosan visszhangzott, mint ezt el is vártam, egy szájtépő prédikátor szavaitól. Dühös prédikátorunknak habzott a szája, s azt kukorékolta szószeke magasából éles hangon, hogy a béarni nem egyéb bűzhödött baknál, vörös szárnál, ebnél, fattyúnál, szajhafínál, hisz anyja, a vén farkasszuka ki tudja, hányféle farkastól foganta; eretnek, visszaeső bűnös, kiátkozott, istentagadó, hétpróbás zsarnok; hogy anyaszentegyházunkkal hált és felszarvazta Miurunkat, mivel minden általa elfoglalt városban megbecstelenített minden apátnőt; hogy semmiképpen sem szabad ide befogadnunk és bebocsátanunk, még ha katolikussá lenne is; hogy a párizsiak nem oly ostobák és hiszékenyek, hogy ne vennék észre: állítólagos áttérése nem lehet más, mint csalás és ámtás; hogy máskülönben is ez a bűzhödött navarrai bak hiába hallgatna misét, ez mit sem változtatna rajta, s csak oly meredeken hugyozna, mint eddig; a párizsiak éppúgy nem kérnek belőle eztán sem, mint eddig, és jó okkal, tudván, hogy ha ez a fattyú katolikus álorcával fedné is el rút pofáját, csupán bárányszőrbe bújít farkas lenne, ki be akar lopózni az akolba. Mihelyt itt lenne, elragadná tőlünk szép vallásunkat, szent misénket, pompás szertartásainkat, relikviáinkat és feszületeinket, a templomokból istállót csinálna lovainak, legyilkolná papjainkat, s szentséges ruháinkból katonáinak szabatna nadrágot. Tehát találnunk kell egy új, nagyon tisztelt Jacques Clément-t, ki megölné őt. Ő, az Isten leányai-templom plébánosa saját kezével fojtaná meg, ha tehetné, elnyervén ezáltal a vértanúság palmaágát és a paradicsomot, hanem addig is plébániája minden tagjának kötelessége felkutatni, feljelenteni, letartóztatni és a Szajnába vetni a politikusokat. Egyszóval, egy új Szent Bertalan-éji érvágásra lenne szükség, hogy drága, szent városunk újfent megistiztúljon rossz vérével.

Képzeltetik, hogy hallgattam e gaz ostobaságokat, arcizomrándulás nélkül, a legnagyobb áhítattal, két kezemet kalmárrhasamra szorítva, szememet félig lehunyva, komoly arccal és egyetértésem jeléül bólogatva a legjobb passzusoknál, úgyhogy igazán épülésére szolgáltam szomszédaimnak, kik e dühöngő hallgatása közben oly torzpopákat vágak, mint holmi majmok, és mise után a templom előterében úgy ismételtették el szavait, mint a szent evangéliumot, helyesebben szent Heródes evangéliumát, mondhatnám, hisz egyébről sem esett szó, mint halálról és vérontásról.

Amikor hazatértünk Pisseboeuffel, ki a templomban szokásos ravaszságával minden mozdulatomat utánózta (ami annál inkább becsületére vált, mert akármilyen vidám és kéjsóvár cimborá volt is, mély hugenotta hit élt lelkében), ott lertük a pitvarban a pocakos Poussevent-t, földig lesújtva, s az árak miatt lamentálva, amelyeket a piacon elkértek tőle.

- Báró úr! - mondta riadtan -, mind tönkre megyünk. Egész pénze el fog úszni. Ez a város nem is Párizs, hanem maga Babilon! Châteaudunben négy solt fizettem egy font sózott vajért, itt a kétszeresét. Hasonlóképp állunk a tojással is. A hús annyira megrágult, hogy harminc solt kellett kiadnom egy pár tőrhető kappanért. Hogy ne is beszéljünk arról a két kappanról, amit otthagytam, mert eladója egy aranyat kért értük! Jól hallotta, uram, egy aranyat! Ami a gyümölcsöt és zöldségféléket illeti - ezt az itteniek „főzeléknek” mondják -, az embernek azt kell hinnie; a francia föld összezsugorodott, annyira drágák! Tizenöt solt kértek tőlem egy font cseresznyéért! Ha ennyit kell kidobnunk „főzelékre”, akár el is mehetünk legelni! Báró úr, amondó vagyok, ne vásároljunk többé semmit e rabló párizsiaktól, hanem éljünk tartalékainkból!

- Nem úgy, nem, nem! - feleltem felindultan. - Éppen fordítva, Poussevent. Hozzá sem nyúlunk tartalékainkhoz, és minden áldott nap annyi élelmet vásárlunk össze, amennyit csak bírunk. Bármilyen áron! Nem az árusok a zsványok, Poussevent, az áru fogy napról napra, és még inkább meg fog fogyatkozni, ahogy a király szorosabbra vonja a gyűrűt a város körül, és egyre kevesebb hajó és szekér juthat el ide! Az a két kappan, amelyet nem vettél meg ma egy aranyért, egy hónap múlva hat aranyodba kerül majd. És egy további hónap múlva ez ár kétszereséért sem vehetsz majd egy kakastaréjt se! Vásárolj, Poussevent, vásárolj! Addig vásárolj, ameddig van mit, és a napi áron, sose takarékoskodj pénzünkkel! Az életünk forog kockán.

Miroulom csak éjszaka tért meg kalandozásaiból, fáradtan és elgyötörtén, mert, mint mondta, a cipője talpa is elvászott s a lába térdig lekopott szolgálatomban. Minekutána nem győzött panaszkodni, no meg saját erőneit dicsőíteni, s ezáltal leplezni el: micsoda élvezetet lert a csatangolásban Párizs utcáin, nekifogott eposzáat elbeszélni.

- Aj, uram! Életemben sem láttam hiszékenyebb, szájtátibb, ostobább és a legképtelenebb dolgokat is elhívó népet, mint a párizsiakat. Amit csak prédikátoraik a királyról összehordanak, azt ők mind híven

hiszik és fennhangon hirdetik, és e hitükért, mely sokkal inkább világi, semmint spirituális, ízekre szaggattatnák magukat.

- Miroul - intettem őt óva -, ha kedves az életed, ne „királyt” mondj, hanem „navarrait”, az előbbi nagyon is politikusán hangzik. Továbbá ne azt mondd: bizonynyal, hanem azt: természetesen. Ez a „bizonynyal” hugenottára vall.

- Eszembe vésem, uram.

- És ne ismételd el nekem a papolók papolását, aki egy prédikációt ismer, ismeri valamennyit. És én beérem az Isten leányai-templomban hallottal. Kutyateremtette, majd kihánytam a belemet!

- Én nemkülönben - szólt Pisseboeuf.

- Hát azt tudja-e, uram - folytatta Miroul -, hogy a párizsiak azzal kérkednek: nemcsak zsoldosaik vannak éppen hatezer fő -, hanem azon kívül saját kebelből harmincezer fegyverest képesek kiállítani?

- E számokról valahogy meg kell majd bizonyosodnunk - véltem.

- Következésképp cseppet sem félnek a navarraitól, mondják, hisz annak feleannyi embere sincs.

- Ami igaz is.

- És annál is kevésbé, mert mind Mayenne Nemourshoz intézett levelére hivatkoznak, melyben bejelenti: hamarosan megérkezik ide a pármai herceg spanyoljaival.

- Ezt a textust ismerem.

- Uram - sértődött meg kissé Miroul -, van egyáltalán olyan, amiről nem szerzett előbb tudomást, mint én? Tudja-e, példának okáért, hogy a párizsiak, kik valamennyien született lázadók és rebellisek, ahányszor a szájukat kinyitják, rágalmak özönét zúdítják elhunyt királyunkra? Elmondják mindennek: zsarnoknak, eretneknek, ördög cimborájának, istentagadónak, pederasztának, szodomitának, s holtában ugyanúgy gyűlölik, ahogy életében gyűlölték. És egyébiránt a béarnival sem bánnak jobban, csak őt nem pederasztának nevezik, hanem szajhabolondnak és apácák megbecstelenítőjének.

- Soha nem becstelenítettem meg apácát - sóhajtott nagyot Poussevent. - Pedig lehet, hogy élvezetes mulatság.

- Piha, vén kéjenc! - mondta Pisseboeuf, ki némi szeméremről akart tanúságot tenni, legalábbis előttem, noha nem hittem neki; az volt a gyanúm, a rossznál is rosszabbakat követett el egyes városok felpredálásakor.

- Csend legyen! - szólt közbe Miroul, ki soha nem feledkezett meg róla, hogy ő kormányozza nevemben puskásaimat. - Hát azt gondolta volna-e, uram - folytatta más hangon -, hogy Jacques Clément-t vértanúként ünneplik mindenütt és szinte szentként tisztelik? Hogy miséket szenteltek neki a Miaszsonyunk-székesegyházban, s ezeken a Montpensier-dög kézen fogva elővezette Clément anyját, s azt mondta: „Áldott legyen a méh, melynek gyümölcse Jacques Clément, s a kebel, mely tejével táplálta”? Ennek utána megéljenezték a jó asszonyt, s azóta a nép úgy tiszteli vagy majdnem úgy, mint Jézus Krisztus anyját. Ki gondolta volna, uram, hogy egy szaros kis jakobita szerzetes ily fényes dicsőségre jut, s nem imái, hanem kése által?

- Erről csakugyan nem volt tudomásom. De beszélj, Miroul, beszélj, látom, alig fér beléd az a sok értesülés, melyet Párizs utcáin szereztél!

- Nohát, itt a legjobb. Avagy inkább a legrosszabb - felelte Miroul. - Ezt a végére tartogattam. In cauda venenum, ahogy a skorpió mondta volna, farkát begörbítve. És ami itt elhangzik, uram, azt nem úgy hallottam mások szájából (holott Isten a tanúm, mennyire fecsegő ez a népség!), hanem tulajdon szememmel láttam.

- És ugyan mit láttál, Miroul? Mi az, amihez ilyen zajos előbeszéd kell?

- Egy körmenetet.

- Hisz százat is láttam!

- Ez, uram, felülmúlta valamennyit. Hallgasson csak ide! Megtudtam, az egyház nagy parádéra készül, felvonultatva minden szerzetesét, klerikusát, növendékét; odasiettem, igen kíváncsian és alig várva e látványosságot, s becsusszanva a hatalmas sokaság közé, mely ott tolongott, halandó életem végéig tartó látni- és hallanivalókkal gazdagodtam. Hej, uram! Mennyi baráttal dicsekedhetünk itt, Párizsban! És a közvetítőknak mekkora légiójával köztünk és isteni urunk között! Annyiféle csuha, kámzsa, öv, hogy még most sem tértem magamhoz, mert láttam ott együtt és egy halomban fehér barátokat, szürke barátokat, barna barátokat, gesztenyeszín barátokat, fekete barátokat és mit tudom én, még miféléket nem. Ott lépkedtek, kígyóztak Párizs utcáin végeérhetetlen sorokban, mind kövér és zsírtól fénylik, mint giliszta a barázdában, a feuillantinusokat kivéve, kik nem esznek egyebet, csak kenyeret és „főzeléket”, ahogy itt mondják, s akik ezért soványak és sápadtak. De csakis ők ilyenek! Mert életemben nem láttam annyira jóllakott embereket, mint a négy kolduló rend felvonulói, kik szegénységi fogadalmat tettek és közadakozásból élnek, mégis igen urasan! Azt, az igazat szólva, meg nem mondhatnám, a négy rend közül melyiknek adnak többet a jóemberek, mert pocakjuk hatalmas gömbölyűségére nézve nem tudom, ki viszi el a pálmát: a dominikánus a franciskánus előtt, avagy az Ágoston-rendi a karmelita előtt...

- Az istenért! - szólt Pisseboeuf. - Feuillantinusok, dominikánusok, franciskánusok, Ágoston-rendiek, karmeliták - hát hány szerzetesrend van Franciaországban?

- Eh, ez semmiség, hugenotta! - legyintett Miroul, tudásával kérkedve. - Értünk imádkoznak még a kapucinusok, a minoriták, a karthauziak, a jeromosok, a jezsuiták, és, sajnos, az a viperafészek is, a jakobiták, ahonnan előmászott Jacques Clément, s meg sem állva Saint-Cloud-ig, megölte királyunkat.

- Ugyan, ugyan, Miroul! - mondtam. - Nem akarlak megbántani, de mi különbség van abban, hogy barátok körmenetet rendeznek az utcán, mezítláb taposva a sarat?

- Az volt benne a különös, uram - szegte fel igen önérzetesen a fejét Miroul -, hogy ma fel voltak fegyverkezve.

- Felfegyverkezve?

- Azám! Felfegyverkezve! Mind vitézül feltúrte csuháját, hogy katonásan lépjen, hátravetve a kámzsát, s volt, aki könnyű vértet hordott csuháján, volt, aki páncélt, mások gömbölyű vagy szögletes sisakot viseltek, és menet közben mind fegyverüket lóbálták.

- Miféle fegyvereket?

- Gondolom, a szomszédoktól kölcsönvetteket. Mert ki muskétát vitt, ki pisztolyt - hosszú csövűt vagy kurtát -, ki meg íjat, pikát, kardot vagy szablyát.

- Szép kis körmenet! És voltak kapitányaik és őrmesterei is?

- Voltak ám! Az élen haladt a parancsnok, s nem mezítláb, hanem csizmásan, a senlisi püspök, Rose őminenciája, kinek a képe éppen nem rózsás, mint hinni lehetne, hanem sáfránysárga, a tekintete dühös és parancsoló, szája baloldalt kissé ferde. Ő egyik kezében feszületet vitt, a másikban alabárdot.

- Alabárdot? Te tréfálsz, Miroul.

- Nem én. A kapitányok mind feszületet és alabárdot vittek, s ezek a kapitányok ama rend perjelei vagy apátjai voltak, amelynek élen haladtak. A jó nép hangosan megéljenezte őket. A nevüket nem jegyeztem meg, kivéve a karthauziak perjeléét, don Bernard-ét. Az őrmester, ki a sorokat rendezte, Hamilton volt, Saint-Come plébánosa, egy skót, ki bizonyára katona volt, mielőtt papnak állt, mert ügyesen elrendezte négyes sorokba a barátokat, s úgy futkározott ide-oda, mint a juhászcutya, úgy ordítozott, mint hadgyakorlaton az őrmester, s hol azt parancsolta a menetelőknak, hogy álljanak meg és énekeljenek el egy himnuszot; hol azt, hogy menjenek tovább, és kiáltás: „Halál a fattyú navarrai! Szajnába a politikusokkal!” A nép átvette a kiáltást és csapott akkora bömbölést-lármát, hogy egy süket is meghallotta volna.

- Csak szerzetesek vettek részt e menetben?

- Nemcsak ők. Nyomukban klerikusok és sorbonne-i diákok haladtak, sőt vakbuzgó polgárok is, kik ugyan a fejüket csóválták, de azt beszéltek egymás közt: hja, más idők, más erkölcsök, és éppen ideje a nagy veszedelem közepette, melyben forognak, hogy az imádkozó egyház átalakuljon harcos egyházzá.

- Harcos egyházzá, Szent Antal szakállára! És volt még valami, Miroul?

- Volt ám, volt - vágta rá Miroul, roppantul örvendező arccal -, e körmenet ott tetőzött, ott érte el csúcst, amikor összetalálkozott Gaetano őminenciája pápai legátus hintájával, ki azért jött oda, hogy a menetet köszöntse, noha Gaetano, lévén igen nagy úr és olasz, nem szereti a jó nép szagát (s meglehet, a barátokét sem), tehát nem volt hajlandó kiszállni kocsijából, hanem csupán fent mondott hintó ablakán át mutatta meg magát. Amit jól is tett, mert Hamilton dízsorotüzet rendelt el tiszteletére, s a szerzetes-katonák közül a legkövérebb, ki bizonyára jobban bánt a főzőkanállal, mint a muskétával, ügyetlenségében agyonlőtte a legátus alamizsnását és megsebezte egyik inasát. Amire Rose őminenciája fennhangon kijelentette: minden részvéte az alamizsnásé, ám jobban meggondolva szent ügyért halt meg, egy szent aktus során.

- Ámen! - tört ki a nevetés Pisseboeufból s példája nyomán Poussevent-ből is, annyira mulattatta - mi két fegyveresünket, hogy a szerzetesek a fegyverforgatás nemes művészetéhez nyúlunk puha kezűvel. Én azonban, minekutána kissé elgondolkodtam e különös körmeneten, csak fél szívvel mosolyogtam. Ez nem kerülte el Miroul figyelmét.

- Uram - kérdezte -, hát nem tetszett elbeszélésem? Nem örült neki?

- Tetszeni tetszett - feleltem, de elég komolyan. - Tetszett a dolog mulattató és nevetséges oldala. De örülni éppen nem örültem neki.

- Ugyan miért nem, uram?

- Mert azt gondolom, hogy ha a népet ily ádázul meggyúrta és megedzette a papság, ugyan kemény acél lett belőle, s nem lesz könnyű kiéheztetéssel megtörni. Úgyhogy megjósolom: az ostrom hosszú lesz, és sok francia hagyja ott a fogát.

Az „otthagyja a fogát” - párizsi kiszólás és annyit tesz az ő nyelvükön, mint „meghalni”. És össze sem számolhatom, hányszor hallottam az elkövetkező négy hónap alatt, még a mi utcánkban s az Isten leányai negyedben is, oly gyakran elhangzott.

A bujtogató barátok körmenetét követő három héten meghagytam Poussevent-nak, Pisseboeufnak és Miroul-nak: menjenek el külön-külön a város más-más piacára, s ott annyi élelmet vásároljanak össze, amennyit csak bírnak, ne nézzék az árát. És nem várva meg, míg kifogyunk belőle, nyomban el is kezdtem kiadagolni az élelmet négyünknek, ami elég nehéz volt, különösen ami Poussevent-t illeti (kinek nagy szája szívesebben befogadta az elemőzsiát, mint agya a tudást), de a sovány Pisseboeuffal se volt sokkal könnyebb dolgunk. Ami az én eleven, kecses és karcsú Miroulomat illeti, ő nem szeretett sokat enni, nem időzött sokáig az asztalnál, ha elverte az éhét, nem várta be a második, harmadik fogást, sem a többi, akárcsak én. Úgyhogy amikor pár nap elteltével számot vettem készletünkkel, azt találtam: ha jól sáfárkodunk vele, legalább hat hónapra futja négy személynek. Ami megnyugtató. Nem hittem, hogy az ostrom tovább húzódhat.

Ám hogy némi okát adjam párizsi tartózkodásomnak, felkerestem a kalmárokat, akiknek nevét a

szép takácsné megadta volt nekem. Eleinte hallani sem akartak portékáim megvásárlásáról, mivel, mondták, attól tartanak: nem tudják eladni őket, és végeérhetetlen jeremiádkat adtak elő arról, hogy a városban tönkremegy a kereskedelem (kivéve az élelmiszer-kereskedést, mely jövedelmezőbbnél jövedelmezőbb), és az övék is úgyszólván már a tönk szélén van. Ám ez, tudnivaló, a pénzcsináló emberek megszokott beszéde, kik a legkisebb baj esetén is szívszakasztó jajgatásba kezdenek, elmondják, hogy nincs már egy ingük a ládájukban, sem egy lat szózt hús bődönükben. Szavukat sem hittem, mert a sok siránkozás után nem elküldtek, hanem elkezdtek leszólni áruimat és ádázul lealkudni árukat. Amiből arra a gondolatra jutottam, hogy növelni szeretnék gyapjú-, selyem- és gyapotkészletüket, mert azt gondolják: az ostrom után annyira megdrágul majd minden, az általános hiány miatt, hogy nagy haszonnal adhatják tovább.

Mi engem illet, mivel igazán nem volt fontos nekem: sikerül-e üzletet kötnöm vagy sem, oly ádázul alkudoztam, hogy minden portékámat eladtam, s mi több, elnyertem a kalmárok megbecsülését és bizonyos mértékig bizalmát is, noha az emberek e fajtája elővigyázatosabb és gyanakvóbb, mint sajtra lelt patkány: nemigen meri kidugni a fejét a likból, melyet magának vájt, mert attól fél: az orrára koppintanak.

Egyikük, egy Borderel nevezetű, ki a Szent András utcában lakott, azaz a Bücci kapu környékén; mégis barátságába fogadott, mert felesége halálán volt, s minekutána elmeséltem neki, hogy orvostudományt tanultam Montpellier-ben, mielőtt apám rám hagyta volna vagyonát, mindenáron azt akarta, vizitáljam meg, s én megfigyeltem: annyira köhög az asszony, hogy vért köp, s egész teste kiszáradóban, sovány és gyenge. Megkérdeztem Bordereltől: mivel kúrálják orvosai. És amint megtudtam, hogy beöntéssel, érvágással és diétával kezelik, azt tanácsoltam neki: hagyjon fel e halálhozó kúrával, hanem táplálja őt minél jobban, ne purgálja, ne vágasson eret rajta, és ne is zárja be szobája négy fala közé, hanem tárja ki ablakát, ha süt a nap. Amit végül is Borderel megtett, annyira kétségbeesett felesége haldoklásán, noha nem hitt nekem. Szegényke azután pár nap alatt kissé jobban lett, és az arca is megszínesedett egy kicsit, sőt vidámsága is visszatért, s mint később megtudtam, két esztendővel később halt meg, s nem az orvosok ölték meg, hanem tüdőbaja.

Ez a Borderel igen rangos volt a maga céhében, ő látta el selyemfélékkel, szaténal Nemours úr és a lotaringiai hercegnők szabóját. Ezért aztán gondosan ápolni kezdtem barátságunkat, gondolván, hogy találok majd felcsipegetni való szemet beszédében, annál is inkább, mivel nem volt sem ligapárti, sem royalista, hanem arra várt, hogy valamelyik győzzön a két párt közül, s akkor ő majd a mellé áll, és valójában hinni sem hitt másban, csak aranyaiban. Mindazonáltal gyakran járt misére, buzgón bólogatott a vérszomjas prédikátor szentbeszédeire, és bőkezűen adakozott, ha a Tizenhatok gyűjtést rendeztek, nehogy politikusi hírbe keverdjék.

Egyébiránt meg is szerettem kissé eme Borderelt (noha kapzsi volt), józan gondolkodású és elég jólelkű férfi volt, nagyon szerette gyermekeit és imádta feleségét, ki húsz esztendővel fiatalabb volt nála, s mihelyt felszedett csontjaira némi gömbölydedséget, igen szép is volt, noha kissé bágyadt baja miatt. Borderel csupa szürke szakáll volt és szomorú képű, bár általában jó természetű és tréfás kedvű, nagyon kedvelte a pletykát, és örömet mesélt adomákat, főként a párizsi nagyurakról, mint a legtöbb párizsi. És én sokszor azt gondoltam: mélabús külseje a természet tréfája - *lusus naturae* -, és főként annak köszönhető, hogy arcának minden vonása ernyedt: szeme héjastul besüppedt, orra szájára lógott, szája két sarka ugyancsak lepittedt, és felteszem: álla is (amelyet szakállá eltakart) tokájára csüggött. Láttam azóta olyan kutyákat (a nevükre az istennek sem emlékszem), melyeknek szánalmas és könnyező és hasonlóképp lefelé ívelő szemük örökös bánatról látszott tanúskodni szőrös pófájukban, holott az ember láthatta, mi vidáman futkároznak, ugrádoznak, kunkorítják föl farkukat vagy csóválják örömeikben.

Úgy vélem, május 15-e vagy 16-a lehetett, azaz az ostrom kezdete óta egy hét telt el, amikor Bordereltől megtudtam: elhalálozott a kövér Bourbon bíboros, akit a ligások X. Károlynak neveztek, hogy e papírkirályal takarják el lázadásukat, holott sosem hordott más koronát, mint papi tonzúráját.

- Nem bírt hűgözni, attól kapott tartós lázat, s ez sietette halálát - mesélte Borderel. - Ez a bizonyosság rá - folytatta -, hogy aki élni akar, annak pisálnia kell, s aki pisálni akar, annak innia kell - töltötte színültig meg poharamat jó mēdoci borral. - Igyon, komám!

- Hát most itt állunk király nélkül - szóltam kortyolgatás közben, óvatosan fűzve a szót, s csakis avégből, hogy elkapjam a fonál végét, mellyel, úgy lehet, legombolyíthatom az egész orsót.

- Nem éppen! - vélte Borderel. - Ebben a portékában nincs nálunk hiány. Inkább több is akad a kelleténél.

- Több? - adtam az ártatlant. - Hogyhogy?

- Három lotaringiai, két Bourbon és egy spanyol. Az hat trónkövetelő - simogatta szakállát Borderel. - Nem több ez a kelleténél?

- Lotaringiaiból csak egyet látok: Mayenne-t - így én.

- És Nemours.

- Hogyan? Az a sárgacsőrű?

- Ő erről ábrándozik, és édesanyja, ki jobban szereti őt féltestvérénél, ugyancsak. Ám mivel okos asszony, két vasat is tart a tűzben. Ha mégis a navarrai győzne, örömet összeházasítaná kedvenc fiát a király húgával, hogy ha Nemours király nem lehet, legalább sógorságba keveredjen az uralkodóval. Ezért is nem oly heves ligapárti, mint a Montpensier nőszemély.

- De ha Nemours erről ábrándozik, miért ne ábrándozna róla a Blois-ban megölt herceg fia is?

- Az ifjú Guise herceg? Hisz azt teszi! És édesanyja, Guise özvegye még inkább. Úgyhogy lévén az

ifjú herceg a navarrai foglya, ő is csínján bánik az eretnekekkel.

- Ami pedig a Bourbonokat illeti - mondtam -, én csak egyet látok: Soissons grófját.
- Mert megfélemedezik róla, hogy Vendôme bíboros is Bourbon.
- Nos - sóhajtottam nagyot -, e hat trónkövetelő közül kegyelmed melyikre fogadna?
- A spanyolra.
- Hogyan? - adtam a meglepettet. - Hogy egy nő uralkodjék Franciaországban? Hát megfélemedezik a

száli törvényről?

- Nem törvény az, csak szokás - felelte nevetve Borderel. - Mi több, Claire-Isabelle-Eugénie francia királyi családból való, lévén Medici Katalin unokája.

- Hohó! Az mit sem számítana, ha nem lenne egyszersmind II. Fülöp leánya - vetettem ellene.

- Csakugyan ez erejének titka - bólintott gúnyosan mosolyogva Borderel - és kétségbevonhatatlan jogcíme.

- Mégsem tudom, jó képet vágna-e ehhez a parlament!

- Talán igen, ha a leányt nőül adják Nemours-hoz vagy az ifjú Guise-hez.

- Látom már - merészkedtem óvatosan még előbbre, máris készen a visszavonulásra -, hogy nagy zűrzavar lesz itt, mielőtt a vérbeli franciák királyhoz jutnának.

- Ez azért van - simított végig szakállán határtalanul bölcs képpel Borderel -, mert ez esetben megtagadták az örökösödési törvényt, holott annak megvolt az a jó oldala, hogy nem kuruttyolt annyi béka a mocsárban.

Minekutána elejtette e megjegyzést, mely politikusnak számított volna, ha egy ligás hallja, Borderel úgy nézett rám, hogy abból megérthettem: többet nem mond, még tulajdon otthonában, négy fal között és négyszemközt sem. S mert csend lett, egy idő múlva, mintha jobban meg akarná világosítani elmémet, hozzátette:

- Komám, ezen a hétfőn zsákba varrva vízbe dobták Moret-t, egy kisembert, kit jól ismertem, mert fennszóval kimondta: jó lenne békét kötni a navarraival, ha áttérne. Kedden Régnard-t, a Châtelet prokurátorát több társával együtt letartóztatták és tömlőcbe vetették, azzal a váddal, hogy át akarták játszani a várost a navarrai kezére. És másnap mindnyájukat felakasztották.

- Hogyan, ítélet nélkül?

- Úgy ám, komám, ítélet nélkül, a Tizenhatok parancsára, Isten áldása legyen rajtuk - tette hozzá Borderel oly arccal, mely meglehetősen ellentmondott fenti kérelemnek: hogy Isten áldása legyen rajtuk.

E szólás, gondolom, elővigyázatosságból lett szokása, s immár nemcsak a nyilvánosság előtt használta, hanem odahaza is, nehogy kijöjjön a gyakorlatból. Szép példája volt ez annak, mekkora erőszakot követtek el ez időben a lelkeken (és a testeken) e zsarnokocskák, kik a király és a parlament jogait bitorolván, tisztségeket osztogattak, adót vetettek ki és a bírói hatalmat gyakorolták.

Itt tartottunk párbeszédünkben, amikor megjelent a gazdasszony, kétfelől két szolgától támogatva jártában. Leültették őt egy karosszékre, s ő elsőbbsen is köszönetét és háláját fejezte ki nekem az üdvös gyógykezelésért, gyenge és kedves hangon. És csakugyan, immár nem attól haldoklott, hogy éhezették és pintszám vették vérét, hanem csupán bajától, mely könyörületesebb volt hozzá, mint orvosai, s csupán lassacskán emésztette el, pihenőkkel és javulásokkal közben-közben, melyek egy időre legalább, véltem, a gyógyulás reményével töltik majd el. Most is ez a remény táplálta, s én a világ minden kincsvért meg nem fosztottam volna tőle, hisz ez leplezte el előle baja súlyosságát. Nagyon megvigasztalta, hogy alig két hét alatt hízott is, erősödött is, noha igen sápadt volt még mindig, és szép fekete szeme, mely mohó életvágyról árulkodott, kissé lázasan csillogott, amitől még szebb lett. Úgy néztem, még húszéves se volt, s ártatlan arca itt-ott a gyermeki báj vonásait mutatta. Borderelre és rám, kik majd kétszer annyi idősök voltunk, mint ő, gyermeki bizalommal tekintett, mintha kettőnk ereje meggátolhatná, hogy tovább csússzék lefelé a halálba. Láttam, az én szegény Borderelem visszatartja könnyeit, mert ha örül is, hogy hitvese jobban van, tudja, hogy ez csak egy időre szól, mint én ezt elárultam volt neki. E titkos tudás nagy súllyal nehezedett lelkére.

- Asszonyom - mondtam, kezemet intőn felemelve -, kérem, ne szóljon, és engedje meg nekem, hogy elmondjam, amit a nagy Ambroise Paré szájából hallottam: hogy tudniillik teljesen meg lehet gyógyulni a mellbajból, ha az ember eleget pihen, nem köhécsel, nem beszél és bőségesen táplálkozik.

- Így is teszek - felelte ő, arcát gyermekesen elfintorítva, amitől még bájosabbnak tetszett -, mégis tovább emészt a láz.

- Erre is volt gondom, asszonyom, s hoztam egy köteg fűzlevelet: azt ajánlom, ennek főzetét igya reggel és este láza ellen.

Nem győzte köszönni, férjével egyetemben, és mihelyt eltávozott, szolgálóitól támogatva, Borderel, nem tudván, mi módon nyilvánítsa ki nekem háláját, felajánlotta, hogy ellát élelemmel, ha kifogynának készleteim az ostrom alatt. Felmértem ez áldozat nagyságát, hisz az akkori, nehéz időkben kinek-kinek csak magára volt gondja. Jól el vagyok látva mindennel, feleltem én, mire ő gratulált előrelátásomhoz, és búcsúzóul forrón megölelt. Ekkor hirtelen könnyek lepték el a szemét: ez egyszer kedve nem cáfolt rá búbanatos külsejére.

Hazafelé menet igyekeztem száműzni emlékezetemből páciensnőm nagy, lázas szemét és lankadozó bájait, s ahelyett igyekeztem kiválogatni abból, amit férje mondott, azt, amit addig nem tudtam - hisz sokat tudtam. Ennek utána arra jutottam, hogy a leginkább jelentőséggel bíró közülük az volt, mely Nemours úrnőre vonatkozott. Bizonyára ő lesz a leginkább hajlamos ráállni ama tervemre, hogy úti levelet

kapjak fiától, hisz titokban abban reménykedik: sikerül őt összeboronálnia a navarrai hűgával, tehát nem lehet oly élenjáró ligás, mint Montpensier hercegnő.

A hercegnő volt továbbra is az a nagy buktató, mely nemcsak szándékaimat keresztezhetette, életemet is fenyegette. Mert nem fedhettem fel kilétemet Nemours hercegnő előtt úgy, hogy arról a másik ne szerezne tudomást, s mivel ő egészen más terveket kovácsolt, mint anyja, lévén adáz ligapárti és Mayenne-t akarta volna az üresnek mondott trónusra feljuttatni, volt némi valószínűsége, hogy Nemours úrnő szándékait meghiúsítandó, igyekezni fog megöletni azt, aki anyja és a király között közvetít.

Azaz, gondoltam, még nem jött el a pillanat, amelyben felfedhetem kilétemet, hanem meg kell várnom, hogy az ostrom elhúzódásával a sánta Venus ne vegye immár annyira bizonyosra az övéi győzelmét; és inkább hajoljak a király megkímélésére. Egyébiránt e meggyőződésemben megerősített az, amit két héttel később Bordereltől megtudtam, s amitől a szám is tátva maradt: Montpensier hercegnő elbocsátotta cselédségének háromnegyedét, s a megmaradtaknak mindössze egy font kenyeret adott napi ebédjük-vacsorájuk fejében, mivel nem gyűjtött elegendő készletet, amikor lehetett volna, oly erős bizalmat táplált - és jól csak ezt az egy dolgot táplálta - fivére és a pármai herceg hamari segítségében.

- Lám - mondtam Miroulnak dolgozószobám rejtékében -, ez nagyon is az én malmomra hajtja a vizet. Ha Montpensier úrnő maga is éhezik és én élelmet kínálok neki, levágja-e az őt tápláló kezét? Úgy mondják: üres has, süket fül. Én fordítva gondolom.

- Jaj, uram, ne akarja újfent e sárkány keze közé adni magát! Remegek kegyelmedért! Az a nő maga a testet öltött démon, és adáz ligás! És azt sem hiszem - folytatta -, hogy csakugyan éhezne. A nagyurak segítenek egymáson.

- Eh, Miroul - kiáltottam -, a nagyok éppoly kevésbé, mint a kicsik, ha hihetek azoknak a szörnyű történeteknek, melyeket Ambroise Paré mesélt el nekem Metz ostromáról. Az éhség csak magával gondol és állattá süllyeszti le az embert.

Egy héttel később megtudtam Pierre de L'Étoile-tól, hogy a kalmárok céhmestere és a városatyák május 26-án felkutatták a gabonakészleteket és összeszámlálták Párizs lakosait, és arra jutottak, hogy jó városunk kétszáznegyvenezer lelket számlál és a gabona egyhavi élelmezésükre elegendő. Mi a zabot illeti, mely szükség esetén kenyérül szolgálhat, gondolták, mindössze ezerötszáz muidra bukkantak, ami nagyon kevés. E nagyon is aggasztó jelentést ugyan titokban tartották, Pierre L'Étoile-hoz mégis eljutott - az ő hosszú füle mindent meghallott. És amint ezt elmondta nekem, hozzátéve, hogy immár június 15-ét írunk, elküldtem Poussevent-t felvásárolni, amennyi búzát csak kap, és ámbár talált volna, üres kézzel tért haza és igen riadtan, mondván, hogy egy véka búzát négy aranyért akartak rásózni, s ő inkább éhen hal, semhogy ennyit adjon érte.

- Fajankó! - kiáltottam rá. - Bizony felkopik az állad és veled együtt a mienk is, ha nem fizeted meg a búza árát.

És nyomban visszaküldtem a kereskedőhöz, ám ezúttal Miroul és Pisseboeuf kíséretében, amit jól is tettem, mert a hazaúton egy-két szem kihullott a Poussevent cipelte zsák varratán és a kövezetre esett, mire vagy fél tucat szerencsétlen pára, a látványtól esztét vesztve nekiesett, hogy elragadja tőle becses terhét. Hasztalan, lévén ők legyengültek az éhségtől, az én embereim pedig annál erősebbek. Hanem attól fogva meghagytam nekik, csakis úgy menjenek furmányolni (ami itt, Párizsban annyit jelent: bevásárolni), hogy hármasban, hajnalban és fűtykösökkel felszerelve.

Június 20-án ismét vettem egy muid búzát, ezúttal hat aranyat adva vékájáért, s a többi tartalékhoz raktam, mely szobám padlója alatt, egy rejtett és lakattal elzárt veremben rejtve.

A mondott kereskedő nem nyíltan, a piacon árulta portékáját, hanem nagy titokban, boltja hátsó ajtaján át. Amiből arra következtettem, hogy bizonyára összebeszélt egy királyi tiszttel, ki titokban és éjjel, a falon át juttatta el az árut hozzá. És mivel Miroul is azt állította, soha nem látott nála senkit, akit az Isten leányai negyedben ligapártinak tartottak volna, arra jutottam: annak köszönhetem, hogy vevője lehetek, hogy magam sem vagyok ligás, mivel a jóember nyilvánvalóan tartott tőle, hogy ha a vakbuzgók felfedeznék ügyeskedését, felakasztanák. És meg kell vallanom: noha fájlaltam, hogy ez a ravasz róka meggazdagszik embertársai hasán, igen kellemesen érintett, hogy a város legvadabb uszítói még aranyért sem vásárolhatnak búzát.

Minden áldott nap megörlettem két font búzát egy kis kézimalmom, amelyet a magtárban találtam, s minekutána Poussevent korpástul bedagasztotta a kenyeret, bevártuk az estét, s, ajtót-ablakokat jól bezárva, hogy a szag oda ne csálja szomszédainkat, megsütöttük a kemencében. Másnap Poussevent kirakta a frissen sült cipót a pitvarbeli asztalra, ahol aztán Miroul - jómagam és két fegyveresem jelenlétében - négy csodálatosan egyforma részre vágta mondott cipót, melyről le nem vettük közben a szemünket és némán bámultuk. Csodálatosan egyformára, mondta, mert Pisseboeuf, ki hajlott kissé az irigységre, egy szép napon rákezdte, hogy nem egyformák a részek, s akkor én léniával lemerém, és Pisseboeuf szégyenben maradt. Attól fogva Miroul lett a mi fő kenyérszótónk és általános tiszteletünk tárgya: felemelte kését, egy pillanatra rászegezte felemás színű szemét a kenyérre, de soha nem rajzolt rá osztó vonalakat, hanem hirtelen négyfelé vágta, oly gyorsan, könnyedén és pontosan, hogy nem győztük csodálni, s hogy az igazat megvalljam, kis híján kicsordult a nyálunk is közben, annyira mardosott az éhség.

Azért vezettem be ezt a mindennapos kenyérszertartást, mert apám sokszor elmondta nekem, hogy éhínség avagy legalább szűkösség vagy élelemhiány idején, ami háborúban könnyen előadódik, a kapitánynak le kell mondania mindenfajta rangjához vagy nemesi voltához kötődő előjogáról, és szigorúan

meg kell osztania katonáival azt a keveset, amije maradt, mert különben eljártssza előttük tekintélyét, és az éhség, mely rossz tanácsadó, fel is lázíthatja őket ellene, legalábbis lélekben. Egyébiránt az ő tanítása nélkül is így cselekedtem volna, mivel velem született természetem és hajlamom, hogy megszeretem azokat, akik szolgálnak, és azt akarom: ők is jól érezzék magukat velem. Mint olvasóm is tudja, III. Henrik személyében nagyszerű, határtalanul nagylelkű és jószívű gazdára tettem szert, úgyhogy a mai napig nem gondolhatok rá anélkül, hogy el ne öntené egész lelkemet a szeretet és a hála hirtelen hulláma; úgyannyira, hogy elszorul belé a torkom és kis híján sírva fakadok. Ezért akarok én is ilyen gazda lenni szolgálaim szemében, s azt kívánom: ne csak azért engedelmeskedjenek nekem, mert ez kötelességük, hanem azért is, mert irántam való érzelmeik erre hajtják őket.

Az ostrom negyvenharmadik napján, június 20-án elhatároztam: kissé csökkentem a porciónkat, legalábbis kenyérből, mivel arra semmi nem vallott, hogy húsféleségből is kifogyhatnánk. Embereim arcizomrándulás nélkül vették tudomásul döntésemet, noha - mint ezt Miroultól megtudtam - óvatosságomat túlzottnak ítélték, s azt a félelmemet, hogy hiányt szenvedhetünk, esztelennek, lévén készleteink olyanok, amilyenek. Nos, ezen a reggelen, amikor éppen marokra akartuk fogni a Miroul felvágta kenyeret, kopogtak az ajtón. Miroul kitekintett a kémlelőnyíláson, és visszajött jelenteni nekem, hogy egy tiszta ruhába öltözött leányzó kér bebocsátást, azt mondja magáról: a neve Héloise, és Alizon munkásnője. Igent mondtunk rá, és bejött egy magas, szemrevaló, ámbár igen sápadt, igen sovány és igen gyenge leányzó. Annyira kimerült volt, hogy alig állt a csinos lábán, ingadozott.

- Gazdám és uram - mondta Héloise pergő párizsi beszédével -, kérem, engedje meg, hogy leüljek! Három napja nem ettem, nem bír el a lábam, alig vonszolhattam idáig magam.

- Ül le, kedvesem - mondtam -, eme zsámolyra! De hogy lehetsz ennyire kiéhezve? Hisz Alizon ad nektek ebédet.

- Fájdalom, asszonyunk elbocsátott bennünket - felelte ő. - Hát nem tud róla? És két hete a boltját is becsukta, lévén oly ritka madár a vevő, s néki magának is alig van meg a betevő falatja.

E szavakra szólni sem bírtam és keserves lelkifurdalás fogott el, hogy immár tíz napja feléje sem néztem Alizonnak, holott oly határtalanul lekötelezett. Ám noha mondott érzések miatt elnémultam, hamar észrevettem, hogy a leányzó is elnémult, s egy pillantást vetve rá láttam: mintegy magánkívül van, le nem veszi szemét az asztalon maradt négy kenyérdarabról, s oly mohón bámulja őket, hogy majd kiugrik a szeme.

- Aj, gazdám és uram - lehelte gyenge hangon, táguló orrcimpával. - Még van kenyerük? Méghozzá búzakenyér!

S oly mozdulatot tett hirtelen, mintha neki akarna ugrani és magához kaparintani a kenyeret, ám vagy az ereje volt kevés hozzá, vagy elszégyellte magát, nem tudom, miért, visszazuhan a székre, és csak ült ott sápadtan, elképedve és remegve, s nem bírta levenni szemét a szép aranybarna, illatos kenyérről, amelyet Miroul felvágott.

- Kedvesem - mondtam -, láthatod, négy darab van és embereim meg én is négyen vagyunk, tehát nem adhatok neked egy darabot sem, legfeljebb a magaméból vághatok le neked egy karéjt.

- Uram - szólt Pisseboeuf okcitánul -, ez örülség! Mi oka van a maga része felét e pilának adni, s nem akármelyik másiknak amaz ezer leány közül, kik e percben éppen éhen halnak Párizsban? És mire megy ma ezzel a karéjjal a lány, ha holnap megint nem ehet?

- Nyughass, Pisseboeuf! - szólt rá Miroul, de ugyancsak lagymatagon, amiből gondolhattam: a lelke mélyén igazat ad puskásomnak.

Poussevent ugyan egy szót sem szólt, de abból, ahogy végignézte, mint kurtítom még saját porciómat, megértettem: ő is egy véleményen van a többivel.

Azt vártam, hogy a kicsike ráveti magát a karéj kenyérre, amit adtam neki, annál is inkább, mert hiszen a pusztá látványra kicsordult a szája két csücskén a nyála, de eszében sem volt a szájába tömni és egyszerre lenyelni, ehelyett közelebb lépett az asztalhoz, fogta a kést, és végtelen gonddal kis kockákra vágta a karéjt, s egyenként kapta be és rágogatta hosszan, s amikor befejezte, a morzsákat is beleseperte kis tenyerébe, s úgy csipegette fel, mint egy madárka. Méla csendben néztük végig, hogy eszik, annyira kézzelfoghatóvá tette mindannyiunk szemében, mit szenvedhetett Héloise és miféle kínokat áll ki ugyane percben még ezer meg ezer ember.

- Gazdám és uram - mondta, s eszébe sem jutott megköszönni, amit tettem, annyira kiszorított a fejéből minden más gondolatot a kenyér -, megengedné, hogy négy szemközt szóljak az úrral?

Mire azt gondoltam, talán Alizon üzent vele valamit, tehát karon fogtam (igen soványnak és könnyűnek tetszett a karja), és bevezettem szobámba, hol, amint szólni próbált, egyszerre igencsak elfogta a restelkedés: pislogott; lehorgasztotta a fejét és fülig pirult.

- Nos, szólj, kedvesem - biztattam. - Mi bajod, miért hallgatsz?

- Gazdám és uram - emelte rám végezetül roppantul gyengéd kék szemét -, elbocsátásom előtt Alizon sokszor beszélt kegyelmedről, mialatt a sapkákat varrtuk, s igen fájlalta, hogy nem hall hírt uraságod felől és nem is látja, és azt mondogatta: kár bizony úgy élnie e nagy házban embereivel, hogy nincs itt egy fehércseléd, ki megfőzné eledelüket és tisztán tartaná szobájukat. És annyira dicsérte közben kegyelmed vitézségét és nagylelkűségét, hogy arra gondoltam, lévén árva, ki semmiféle segítségre és támogatóra nem számíthat, s napról napra gyengülök otthon, kenyér és pénz híján, hogy megkérem uraságodat: hadd maradjak itt szolgálonak.

Míg ezeket elmondta, egész testében remegett, s oly esdeklően függesztette rám kék szemét, hogy elfordultam, részvétemet elrejtendő, mely oly nagy volt, hogy a torkom is elszorult bele.

- Kedvesem - nyögtem ki végül, elfúló hangon -, nem tehetem. Amink van, négyre elég, ötre nem, s ha szolgálatomba fogadnálak, az ugyancsak csökkentené esélyünket, hogy épen ússzuk meg az ostromot.

- Ej, uram, volna szíve enni, miközben a nép rút éhhalált hal körös-körül?

E szóra, mely váratlanul ért s a szívem közepébe talált, mint a nyílvevessző, feltámadt hugenotta lelkiismeretem a fejembe szállt, s mondhatni, torkom ragadott a lelkiismeret-furdalás - mely egyébiránt az ostrom kezdete óta nem hagyott nyugodni - amiatt, hogy én oly jól felkészültem az éhezés ellen, mialatt ez a temérdek nép körülöttem elmulasztott jókor készletet gyűjteni, mivel prédikátorai a gyors segítség reményébe ringatták, vagy mert a szegényebbje meg se engedhette magának. A bűnös, kétségkívül, nem én voltam, és nem is a politikusok, kik békét akartak, hanem a megveszekedetten ádáz liga. Ám tény és valóság volt: én ettem, ők nem. És hiába mondogattam magamnak: „Ugyan mit tehetnék? Ha csupán az Isten leányai utca lakosaival osztanám is meg, amim van, akkor sem lenne elég egy hétre, s utána ők is éhen halnának, én is.” De hiába mondtam, az emberi természet oly különös, hogy mégiscsak azt éreztem: valamiképpen bűn annyi emberrel szemben magunkat részesíteni előnyben.

Ily gondolatok háborgatták lelkemet, mialatt fel s alá járkálva a szobában, örökkön magamon éreztem Héloise mélységesen aggódó és könyörgő tekintetét, úgyhogy alig mertem rápillantani.

- Kedvesem - álltam végül meg előtte -, újra csak azt mondom: nem tehetem.

Mire úgy megingott, mintha pofon teremtettem volna, megragadta alkaramat soványka kezével, és irulva-pirulva, szemét földre sűtve, halkan azt súgta:

- Gazdám és uram, ha szolgálója lehetek, azt tehet velem, amit akar. Mindenestül a kegyelmedé leszek.

- Piha, galambom! - igyekeztem nem túlságos szigorral szólni, és halkabbra fogtam hangomat -, szajhává lennél?

- Aj, uram - s az ajka remegett, szeme ide-oda rebbent -, igen resteltem, hogy így beszélek, mert jó és becsületes leányzó vagyok, s utcámban tisztelnék is, mert sokat dolgozom ezzel a két kezemmel, és béreimből élek. Ám immár se munkám, se pénzem, se kenyerem, és kétségbe kell esnem.

- Testedet eladni mégis bűn!

- Gazdám és uram - villant rám kék szemének pillantása, s én elámultam gyors eszejárásán -, ha nincs kenyerem, testem sem lesz hamarosan. Mire lenne jó, ha nem adnám el? És ugyan miért lenne az oly nagy áldozat? - tette hozzá, amiből arra következtettem: Alizon, ki nagy fecsegő, nemcsak imént felsorolt erényeimet dicsérte előtte.

Megint hátat fordítottam neki, és újra nekiindultam. Nem tudtam, mit feleljek, annyira ellentétes érzések prédája voltam: részvét, vágy, szűgyen, hugenotta óvatosság és még más, alig megfogható érzések, melyek kusza szövedékét fel sem bírtam fejteni. És igaz, hogy ez az Isten leányai utcai ház hiába volt nagy és kényelmes, igen szomorúnak tetszett az elmúlt hetekben egyetlen szoknya nélkül, mely hol itt, hol ott megperdülne, fülünkbe kedvesen csengő, szelíd hangok és a százféle gyengéd zsarnokság nélkül, melyekkel a nők otthon mindig megpróbálnak uralmuk alá hajtani, akár édesanyáink, akár hitveseink, akár szolgálóink.

- Kedvesem - mondtam végül -, nem is gondolhatok rá. Mit szólnának embereim, ha eggyel több száj fogyasztaná az ő részüket? És máskülönben sincs ínyemre, hogy kenyérért vegyem meg szép testedet.

- Jaj - felelte ő, mit sem jegyezve meg abból, amit mondtam, a dicséretet kivéve -, most éppen nem is olyan szép, lévén túlságosan sovány az éhezéstől. De csak hadd egyem két hétig kedvemre, s majd meglátja, uram, hogy kigömbölyödik: egy királynak sem lehetne kifogása ellene. Ami pedig a megvételről illeti, uram, mi rossz van abban? Van, akinek pénze van. Van, aki prédikációval kereskedik. Megint másoknak kardjuk van vagy puskájuk, azzal rabolják ki embertársaikat. De nekem miféle fegyverem van a csinos természetem kívül, mellyel Isten megajándékozott?

Íme egy leányzó, gondoltam, akinek jól felvágták a nyelvét, s akinek nem lehet akármilyen bebeszélni, lévén elég esze a két fülecskéje között; eleven, gunyoros, szórakoztató természet és ami a fő, éppen nem ligapárti. Emiatt csakugyan még szeretnivalóbbnak és barátságosabbnak tetszett.

Amint Héloise, ez a ravasz párizsi legyecky vette észre, hogy habozom, újfent támadásba lendült.

- Ami az alkudozást illeti, mi mást tett gazdám és uram jó asszonyommal, Alizonnal, amikor fürdőben árulta testét, hogy legyen miből táplálnia kisgyermekét, és ott, a fürdőben összeháldoztak, amint ezt Alizon elmesélte nekem? Mégis oly hű és jó barátságba keveredtek, hogy azóta kétszer is megmentette uraságod életét.

- Hogyan? - ámultam el. - Ezt elmesélte neked? Nagy bizalma lehet benned, Héloise!

- És nem érdemtelenül - szegte fel önérzettel a fejét Héloise. - Mert igaz, nagybeszédű vagyok, de ha kell, úgy hallgatok, mint a sír.

Hanem fokónként visszatért önuralmam, s keserves szemrehányást tettem magamnak gyengeségeimért, s közülük is a legfőbbért, hogy mindig meg tud hatni s lágyítani egy fehérszemély, tehát hosszú hallgatás után, mely alatt ő is néma maradt, látván, mint töprengők, eltökélten, de nagyon kedvem és szívem ellenére azt mondtam:

- Héloise, meggondoltam a dolgot. Az igazat megvallva, tetszel ugyan nekem, ám a mondott ok miatt, mely igen sokat nyom számomra a latban; nem tarthatlak itt.

Szegény Héloise úgy hallgatta szavaimat, mintha egy taláros bíró most ítélte volna bitóra, és csakugyan, ha az ember a képzeletére hallgatott - amelynek a bírák mindig híján vannak -, ami ezek után várt rá, rosszabb volt a kenderkötélnél. Hirtelen elcsendesedett, s száraz szemmel, merev arccal leült egy zsámolyra, és nyugodtan s mintegy beletörődve ült ott, két kezét egymásra téve. E látványtól jobban elfacsarodott a szívem, mintha könnyezett volna.

- Gazdám és uram - szólt végül fakó, halk hangon -, ha már engem meg nem menthet, legalább Alizont mentse meg, ki nincs sokkal jobb állapotban, mint én, s úgyszólván a végkimerülés fenyegeti.

- Héloise! - kiáltottam magamon kívül e hír hallatán -, miért nem mondtad ezt előbb?

- Hisz mondtam! - a méltatlankodás némi erőt kölcsönzött hangjának. - Azzal kezdtem! Mondtam: neki magának is alig van betevő falatja.

- Héloise - vezettem őt át gyorsan karjánál fogva közös szálánkba, hol embereim igen nyugtalanul várták beszélgetésünk kimenetelét -, Héloise, maradj itt még egy kis ideig. És te, Miroul, kérlek, ügyelj, hogy enni kapjon valamit és adj neki bort is, ezt parancsolom. Én rohanok Alizonhoz.

- Egyedül? - kérdezte sértődötten Miroul.

- Egyedül.

És csakugyan futottam, de kitérőt tettem, s felkerestem egy szörnyű vénséget, ki a Hentes utcában lakott - nem messze tehát a Vasmíves utcától, hol Alizon háza volt -, és e Gorgótól, ki titokban őt tyúkot tartott csűrjében (melyet úgy elfalazott és elzárt, mint egy erődöt), ötven tojást vásároltam. Négy aranyért adta a némbere! Jól hallotta, olvasóm, négy aranyért! És tovább futva bekopogtam Alizon ablakán (miközben a szívem is nagyokat koppant), kinek alig volt ereje kaput nyitni, úgy elgyengült, s nyakába borultam, minekutána a tojást leraktam egy ládára. Nem mondom itt el, mit mondtam én neki, hogy könnyeztem, kértem bocsánatát, hogy ölelgettem-csókolgattam őt s ígértem meg: gyakran meglátogatom - könnyen elképzelhetik anélkül is. Elmondom ellenben, miféle, minden képzeletet meghaladó, váratlan és elképesztő dolog várt otthon, annyira elképesztő, hogy a mai napig alig akarok hinni emlékezetemnek, holott tulajdon szememmel láttam, amint Párizs utcáin át hazatértem hajlékomba.

Hetedik fejezet

Minekutána végignéztem, mint éled fel Alizon, mialatt két tojást befal - csak úgy nyersen ette, annyira mardosta az éhség -, elbúcsúztam tőle, megnyugtattam, hogy eztán soha nem lesz híján segítségemnek és támogatásomnak, s a kapun kilépve a Vasmíves utcán haladtam tovább a Tehénlelő utcáig, hogy ellátogassak Pierre de L'Étoile barátomhoz, kit immár egy hete nem láttam, annyira elfoglaltak saját ügyeim.

Pár ölnyre voltam már csak barátom házától. A máskor meglehetősen forgalmas utca most kihalt volt, eltekintve egy-két szegény embertől-asszonytól, kik holtápadtan totyogtak a fal mellett, annyira ingadozók voltak lépteik. Egyszerre szinte a két lábam között futott át egy rémült, vörhenyes szőrű kutya, olyan gyorsan, amennyire lesoványodott lábai vinni bírták. A szegény pára maga is oly sovány volt, hogy zörögtek a csontjai, s bordái kiálltak szőre alól, ahogy lihegett-zihált. Megálltam. Meglepett a kutya látványa, csak most ébredtem rá: jó az idő, s mégse látok egy árva ebet-macskát egész Párizsban, holott máskor mozdulni sem lehet tőlük (a párizsiak ugyanis annyira szeretik az állatokat, hogy még a legszegényebbek is hajlandók megfelezni velük sovány eledelüket). Hátról futó lábak dobogását hallottam a kövezeten, s amint megfordultam, nagy csapat férfit-nőt vegyest láttam futva közelegni, egyeseknél kötél, másoknál kés, sőt olyanok is voltak, kik nyársakat lóbáltak. Olyan gyorsan futottak, ahogy csak bírtak, kiáltozva - gyengén, mégis vadul. Igaz, nem nagyon bírták az iramot, lévén roppant soványak és valójában nem is sápadtak, hanem zöldes színűek. Csak a szemük ragyogott ki már-már embertelen fénnel csupa csont arcukból.

Előbb azt gondoltam, ezek ligások és felfedeztek engem, meg akarnak gyilkolni, beugrottam félelmemben az első kapumélyedésbe, és előkapva két kézzel az olasz módra hátam mögé s a köpenyem alá rejtett két kardot, kinyújtottam mindkettőt, hogy szembeszálljak támadóimmal. Hanem a falka úgy rohant el mellettem, hogy meg sem látott. Más zsákmányra fájt a foguk, nem rám, amint ezt tapasztaltam, amikor a nyomukba szegődtem, ami éppen nem esett nehezemre, lévén az ő előrehaladásuk, akármennyire elszántak voltak is, igen lassú. Odafordultam egy sunyi képű kis alakhoz, ki a többiek mögött bicegett, az utolsó sorban, s fél kezében egy asztalosfűrész-t vitt - de milyen nehezen! -, és megkérdeztem tőle:

- Kit üldöztök, cimbora?

- Hát nem látta, mester uram? - vetette oda nekem. - Egy kutyát.

- Kutyát? Egy vörhenyes szőrűt?

- Azt.

- De hát mit művelt? Megharapott valakit?

Mire a kis ember úgy mért végig oldalról, mint aki azt gondolja: nincs ki a négy kerekem, baljós kis nevetést hallatott, és azt felelte rá:

- Inkább mi fogjuk megharapni!

Majd, hogy ezt elmondta, intett, jeléül, hogy többet ki nem nyitja a száját, mivel attól félt, láttam, elfogy a szuflája és lemarad a vadászatról. Én akkor elébe vágtam, bár alig gyorsítottam meg lépteimet, s mivel erőm teljében voltam, pillanatok múltán a sokaság első sorába kerültem, azoktól toszogatva, akik mögöttem ziháltak, halk, mégis vad morgásokat hallatva, melyek előbb annyira megleptek. Egyszerre

hangosabbá vált a kiáltozás, amikor a vörös kutya botladozva befordult egy zsákutcába, amelyet mintegy két öl magas léckerítés zárt le. Akkor hirtelen megállt az emberfalka, részint, mivel kifulladt, részint, mert látta: zsákmánya immár nem menekülhet. És csakugyan, bármint erőlködött is az eb, hogy átugorja a kerítést, visszaesett, annyira gyenge volt a lába. Kétszer is nekifutott, de másodjára még kisebbre sikerült az ugrás. Eztán elterült a földön, fejét felénk fordítva, de eszébe sem jutott vicsozni. Szelíd, esdeklő barna szemét üldözőire emelve szívfacsaró kis vakkantásokat hallatott. Hanem amikor látta, hogy lassacskán szűkül a kör körülötte, végső erőfeszítéssel lábra állt, mintha újra neki akarna rugaszkodni az ugrásnak, ám még meg sem kísérelhette, már utolérték, ledöntötték, elnyisszantották a torkát, és izgalomtól remegve ízekre szedték. Odább léptem, hogy a sintérek e csúszó-mászó és kavargó sokaságától elkülönüljek, mégis ott maradtam, mintegy földhöz szögezve a látvány borzalmától: amint emberi lények nyüzsgve-tülekedve, hihetetlen kegyetlenséggel verekszenek az állat testrészein, utóbb már cafatjain. Voltak olyanok is köztük, láttam, és kis híján elhánytam magam, kik a beleit markolták meg és falták fel, úgyhogy arcuk csurom vér lett.

Végre elszakadva e jelenettől, melyhez hasonlóan undorítót a csatamezőn sem láttam, amilyen gyorsan csak bírtam, kisiettem a zsákutcából; bekopogtam a Tehénlelő utcán Pierre de L'Étoile kapuján és a kémlelőnyíláson át bementem nevemet. A kapu kinyílt előttem, és becsukódott mögöttem, s egy szolgáló, ki láthatóan nem sokat éhezhetett, annyira csinoskán gömbölyded és telt volt, tudomásomra adta, hogy gazdája nincs otthon, elment a palotához, mert valakitől azt hallotta - nagy népcsődület támadt arrafelé.

- Mi engem illet - szólt a kedves lányka -, egyedül vagyok itthon, mióta gazdám távozott, és nagyon örülnék társaságának uram visszatértéig. Attól félek, ezek a megveszekedettek még betörnek kapunkat, mivel utcánkban az a hír járja, hogy mi nem lehetünk igazi ligások, lévén túl kövérek hozzá.

- Egyedül? - csodálkoztam. - Hát Étoile úr családja? Emberei? Kísérete?

- Mind távoztak tegnap, minekutána gazdám úti levelet kapott Nemours úrtól és pénz ellenében egy levelet Saint-Laurent úrtól, mellyel átléphetik a királyi ostromgyűrűt.

- Nocsak - mondtam -, Saint-Laurent kapitány! Tehát van, akit táplál e háború. Hanem, kedvesem, miért vagy ennyi bizalommal hozzám, hisz sosem láttál?

- Szavamra, én ismerem kegyelmedet - így ő. - Legutóbbi látogatása alkalmával a félig nyitott ajtón át ugyancsak kíváncsian nézegettem, mert meghökkentett, hogy gazdám, ki előkelő hivatali nemes, s mi több, első felesége révén báró rokona is van, ennyire szíveskedik egy egyszerű kelmekezeskedővel.

Amire nagyot nevettem, s ez igen jólesett.

- Kedvesem, ahogy így elhallgatlak, azt kell gondolnom, magad is nemes vagy - mondtam, még mindig nevetve.

- Nem én - szegte ő fel a fejét -, de ha nemes nem vagyok is, jó házból való vagyok.

- Én nemkülönben.

- Szavamra, elhiszem - felelte ő -, hisz tapasztalom, mi jól beszél és milyen udvarias. Mert ismerem egynémely kalmárt, ki, ha kettesben maradtunk volna, már megmarkolászta volna a csöcsömet.

- Isten mentsen meg attól, hogy tisztelenül viselkedjek jó házból való csöcsökkel!

- Uram, kegyelmed csúfot üz belőlem!

- Dehogy, dehogy, s hogy az igazat megvalljam, bár csupán egyszerű kelmeárus vagyok, igencsak kedvemre való vagy!

- Akkor maradjon velem!

- Sajna, nem tehetem! Sürgős dolgom van uraddal, s máris futok a palotához.

- Ó, uram, megint egyedül maradok! Reszketek! Belehalok!

- Kedvesem, a kapu erős tölgyfából készült, keresztvasakkal, pántokkal igen jól meg van erősítve. S ha mégis be akarná törni valaki, úgyse lenne ereje hozzá.

- Uram - sóhajtott nagyot a leányzó -, kérem, öleljen meg és nyomjon egy csókot ide az arcomra, mielőtt elmegy, hogy bátorságot és bizalmat öntsön belém, amikor magamra hagy.

Ezt jó szívvel megcselekedtem, hisz nekem is volt annyi okom vigaszra áhítozni, nem holmi képzelt félelmek miatt, mint neki, hanem az imént végignézett gyomorforgató borzalmak miatt. És talán több időt is rászántam volna mondott becézgetésekre, jól ismert, éhező rossz szellemem biztatására, ha kötelességem, mely, mint tudjuk, az volt, hogy mindent halljak-lássak, ami Párizsban történik, nem szakított volna ki a leány karjának gyöngéd kötelékéből, s nem kényszerített volna a palotába futni.

A hírhozó nem csapta be Étoile-t. Nagy csődületet találtam a palota előtt, többnyire szegény és sovány embereket, bár akadtak közöttük polgárok is, nem sokkal különb állapotban. Mind azt kiáltották: éhezünk! Voltak ott elég kövérek, sőt nemesek is, és hírhedett ligások, kik ugyancsak hegyezték a fülüket, gyanítva, hogy az „éhezünk” szó mögött az rejlik: „békét!”. Rövidre fogva: ordítózó tarka sokaságra leltem, s könnyebben megtaláltam volna egy tűt a szénakazalban, mint kedves Étoile barátomat ennyi nép közt. Mégis ott maradtam, látván, hogy a ligásokat ugyancsak kihozzák a sodrukba ezek az emberek, kik nem fogtak fegyvert, nem rebellisek és nem is politikusok, csak azt a nagy sérelmüket kiáltják világgá, hogy üres a bendőjük, fogy az erejük, és hamarosan éhen halnak; kiáltásuk üres beleikből tört fel, s a legádázabb ligás sem találhatott benne lázadást, vagy pláne okot az akasztásra, holott az mindent megoldott volna.

A tolongás nőttön-nőtt, a belváros rakpartját és a környező utcákat betöltötte a nép, mely ugyan erőszakos nem volt éppen, de makacsul kitarzott jajgató, egyetlen könyörgése mellett: kenyeret! kenyeret! kenyeret! E kívánság, úgy látszik, végre eljutott a hatalmasok fülébe is, mert félóra sem telt el idejövetelem óta, amikor is fegyveresek tűntek fel, kik egy fedett batárt kísértek elől-hátul s közrefogva. Több

aranycafrang volt azon a batáron, mint egy katolikus templom oltárképén, s benne a főváros négyfejű monarchája, ahogy Étoile barátom oly találóan nevezte, tudniillik Nemours herceg, Gaetano bíboros legátus és Mendoza, a nagykövet. Az igazat megvallva egy fej hiányzott: a Tizenhatok - annyi fej, mint a lernai hidráé -, úgyhogy ők be se fértek volna e batárba, hacsak úgy nem tekintettük, hogy valamennyiüket képviseli Pierre d'Epinaç, a lyoni érsek, bizonynyal a világ legravaszabb, legfurfangosabb és legóvatosabb ligása.

Hanem róla, ki negyedikként foglalt helyet e csillogó batárban (mely az áprilisi napsütésben aranybatárnak látszott), utolsó helyen szólok majd. Egyébiránt minthogy ő volt az egyetlen francia e batárban, hol egy lotaringiai törzsökből való herceg, egy olasz és egy spanyol foglalt helyet, s mindhárman sokkal hatalmasabbak nála, jó, hogy ha már királyával szemben az idegenek pártjára állt, maga elé engedte őket e helyt, lévén szándékom alábbi soraimmal kiegészíteni néhány vonással e baljós hercegek arcképét.

A szörnyű Mendoza, e galaxis napja, megparancsolta: állítsák meg a batárt, és gőgös arcot vágva megkérdezte egyik tisztjétől, hogy mit keres itt ez a sok naplopó és mit követelnek. Jobban mondva nem vágott gőgös arcot: mindig ilyen volt az arca, lévén születésétől fogva igen sűrű szemöldökkel és átható tekintetű fekete szemmel megáldva, meg egy hatalmas, előreugró állal (mint gazdája, II. Fülöp), mely alsó ajkát, amelyre hosszú ibér orr konyult, örökös megvető lebiggyedésre készítette. Egyébiránt igen zömök alkatú volt, magas gallérja egyszerű és kicsi, fekete haja mereven hullott alá fülére, bajsza kicsi volt és viaszos, alsó ajka alatt pamacszerű szakáll.

Ez aranyfényű batárban ugyancsak aranyszínűben és bíborban pompázva ült mellette Gaetano bíboros legátus, ki, mint később megtudtam, oly cinkos barátságba keveredett Mendozával, hogy végül már inkább Spanyolország politikai érdekeit képviselte, mintsem gazdáját, V. Sixtusét, noha ezt olasz módon tette, azaz csendben és finoman ott is, ahol Mendoza vaskesztyűt használt volna. Gaetano római szépség volt, csupa bársonypuhaság, igen előkelő születésű, határtalanul szellemes, kedves modorú, ám a lelke mélyén gőgös, titokban V. Sixtus is megvetette (ki ifjúkorában disznót őrzött), és saját előremenetelét a spanyol párt győzelméhez kötötte.

Szemben a spanyollal és az olasszal, a dölyfössel és a kétszínűvel, s mindkét csirkefogóval éles ellentétet alkotva ült Nemours herceg, kinek tiszta arca ragyogott a nap derűs fényében, haja aranyászóke, szeme égszínkék, arca északi metszésű. Sugárzott róla a bátorság (csakugyan bátor volt), valamint az őszinteség (az csak látszat volt); ezért szerette őt a nép legalább annyira, mint Francois de Guise-t, holott nem tőle származott, hanem Nemours hercegtől, s csupán anyja révén kötődött a lotaringiai ághoz. De akárcsak a Guise-ekben (hiába nem volt az), félelmes becsvágy lakozott benne, s ámbár hangosan nem merte kimondani, a francia koronára pályázott, mint XII. Lajos d'Épinaç.

A szóke Nemours mellett Pierre d'Epinaç érsek ült, ki nem a koronára vágyott, mint Nemours és Mendoza, nem is a pápai tiarára, mint Gaetano, hanem csupán a bíboroskalapra. Amilyen szóke volt Nemours, olyan fekete volt ő - szeme, szőre, bőre és lelke, hisz tulajdon húgával tartott fenn bűnös kapcsolatot, amelyért III. Henrik meg is fedtte, kvázi nyilvánosan. Ezért lobbant csillapíthatatlan gyűlöletre szegény, hőn szeretett gazdám iránt, íratott ellene pamfleteket és esküdött össze fáradhatatlanul ellene, úgyhogy Blois-ban őt is letartóztatták Guise herceggel és Guise kardinálissal együtt, s csak azért vihette el szárazon, mert unokaöccse, Lux báró közbelépett érdekében; attól fogva kétszeresen gyűlölte III. Henriket, ki megkímélte életét. Ám mintha esze és szíve mit sem tudott volna egymásról e fekete burok alatt, az egyik hajszra vont a másik csáléra; ez a gonosz ember roppantul eszes, tapasztalt, ékesen szóló és biztos ítéletű volt, s erényei határtalanul bölcs tanácsadóvá avatták a liga szolgálatában.

De hogy Zeuszra térjünk vissza; azaz Mendozára, mihelyt megállíttatta batárját szinte pontosan szemközt azzal a szép, nagy toronyórával, mely a palota homlokzatát díszíti, megjáratta olümposzi tekintetét a sokaságon, mely körülötte tolongott, és azzal a gőgös arcával, melyet ha akart volna, sem változtathatott volna meg, azt kérdezte egyik tisztjétől:

- Qué hacen aquí estos ganapes? Y qué piden?

- Pan, su Excelencia - felelte a tiszt.

- Así piden pan? - állapította meg Mendoza, megvárva, hogy a francia pain (kenyér) szót pan-ra fordítsák le neki, holott ezer szájából hallotta ugyanazt a kiáltást, s amellet éppoly jól tudott franciául, mint kasztíliai nyelven, s a francián kívül még angolul, olaszul és latinul, lévén tökéletes, ámbár nyersen erőszakos diplomata.

- Bernardino - fordult egy spanyol színekbe öltözött langaléta lakájhoz, ki a batár mellett volt -, echales moneditas!

Mire a Bernardino nevezetű égimeszelő lapátkezelével belenyúlt egy vászonzsákba, és marékkal szórta jobbra-balra a sokaság közé a fél solokat, ami ugyancsak felingerelte, amint láttam, Nemours herceget, mivel Mendoza a francia király jogát bitorolva, ki egyedül verethet pénzt országában, önkényesen pénzt mert veretni Párizsban, s mi több, a spanyol király képmását viselő pénzdarabokat.

Mint Pierre de L'Étoile-től később megtudtam, Mendoza nem először szórattott pénzt a sokaság közé, s mindig sikerrel: a nép a lába előtt csúszott-mászott, égnek álló fenékkal, és összekapkodta a fél solokat. Hanem ezúttal tökéletesen csődöt mondott a spanyol olcsó bőkezűsége.

Mert a sokaság nemcsak hogy nem hajtott térde-fejet a pökhendi kasztíliai előtt, s nem verekedett a II. Fülöp képmását viselő pénzekért, hanem - hallatlan dolog! - le se köpte őket; senki nem hajolt le egyetlen pénzdarabért sem, hanem azt kiabálták: nem kellenek nekik ezek a kis pénzek, semmit nem lehet kapni egy

fél solért, sőt egy solért, sőt egy aranyért sem, és ha meg akarják őket nyugtatni és megmenteni az éhhaláltól, ne pénzmagot szórjanak közéjük, hanem kenyeret. És a párizsiakra jellemzőes gyors észjárással, mivel meghallották, hogy mondják spanyolul, ami nekik kell, kórusban bömbölték:

- Pan, Senor, pan!

Mire az előkelő Gaetano titokban elmosolyodott, mivel, gondolom, nevetségesnek tartotta Mendoza tettetését, ki azt mímelte, hogy nem érti a francia szót, amelyet a nép a fülébe ordított. Mendozát vérg sértette, hogy a nép megveti az ő monetidas-ait, amelyek százával heverték a kövezeten, s így a spanyol király képmását por lepte és francia lábak tapodták. S mert haragjában nem tudta, mit mondjon vagy tegyen e hálátlan néppel, oly tekinteteket vetett rá a magasból, melyek bizonynal megsemmisítik, ha golyóvá s löporrá változnak.

Hanem a lyoni érsek megszimatotha, micsoda veszedelmet jelenthet a háború folytatása tekintetében, ha a jó nép vonakodik felszedni a pénzt - ilyet, nagy tapasztalata ellenére, ő sem látott soha! -, tehát előrehajolt, s halkan eszmét cserélt Mendozával és Nemours herceggel, majd felkelt párnázott üléséről, s fél kézzel a batár ajtajába kapaszkodva felemelte jobbját, csendet kérve, és erős hangon elkiáltotta magát:

- Jóemberek, megértjük bajotokat, és sietünk segíteni is rajta, ahogy tudunk. Eredjetekek békével, térjen meg ki-ki otthonába, és bízzatok továbbra is anyaszentegyházunkban, amelynek oldalán jó harcotokat vívjátok az eretnekek ellen!

Majd az ég áldását kérte a sokaságra, mely csakugyan elég jámborul eloszlott, ha mással nem, hát az érsek áldásának kenyerével jóllakva.

Már rég nem reméltem, hogy Étoile-t megtalálhatom e tenger nép közt. Mégis találkoztam valaki mással, és ez a találkozás is gyümölcsözőnek bizonyult. Ahogy a Pénzváltók hídján áthaladva a Châtelet után rátértem Saint-Denis főutájára, egy óriás lakájt pillantottam meg pár lépésnyire, kinek termetét, járását és libériáját egyaránt jól ismertem. Akkor megszaporáztam lépteimet, utolértem és megláttam Franznak, Montpensier úrnő inasának derék, négyszögletes képét, kinek, mint olvasóm tán emlékezik még rá, egykor száalomból egy aranyat adtam, amiért úrnője megkorbácsoltatta miattam. Ez aranyat érdemes volt kiadnom, mert utána Franz mindig figyelmeztetett a halálos csapdákra, melyeket az az ördögi némbér állított nekem. Az igazat szólva Franz képe ugyan megőrizte négyszögletes formáját, hanem elveszítette húsát és nyerssonka-színét, úgy láttam, roppantul lesóványodott, csakúgy, mint nagy teste, amely erőtlőenl imbolygott az apró léptek ütemére.

- Franz! - szóltam halkan.

Mire felém fordította elfakult tekintetét, és elhaló hangon megkérdezte:

- Hozzám szólt, uram?

- Hozzád bizony! Hiszen ismerlek!

- Uram - felelte ő lotaringiai udvariasságával -, bocsásson meg, én nem ismerem az urat.

- Hogyne ismernél, hisz az életemet mentetted meg!

- Uram, csúfot űz belőlem?

- Nem én! És hogy bebizonyítsam neked, mennyire megtartottalak jó emlékezetemben, ha velem jössz, kapsz két tojást!

- Két tojást, uram! - Franz hirtelen halkra fogta hangját és körülpillantott: nem hallotta-e meg a környéken valaki e szót. - Azt mondta, két tojást? Ej, uram, nem szép dolog ám gúnyt űzni egy szegény lakájból, ki mindjárt éhen hal.

- Nem tréfálok. Gyere velem! Nem bánod meg.

Hanem amikor elérkeztünk a Hentes utcába, a vénasszony háza elé, nem akartam, hogy Franz is bejöjjön, nehogy a Guise színeiben pompázó libériája elijessze a vénséget. Meghagytam neki, várjon rám egy zsákutcában, mely onnan nyílt, és ahol teremtet lélek sem járt - s ezt okosan is tette, mert ha egy szegény macska erre vetődik, mindjárt leölik, mihelyt az orra hegyét kidugja.

Négy tojást vettem, s. minekutána kettőt zekém zsebébe rejtettem, kivonultam a zsákutcába és kettőt átnyújtottam Franznak. Ő azon nyomban elővette kését, lukat fűrt a tojásba, és egyetlen hörpintéssel kiitta, lapáttyerével eltakarva száját, nehogy meglássa valaki. A tojás héját sem dobta el, hanem zsebre vágta, s én megkérdeztem, miért.

- Hogy megegyem, ha újra mardosni kezd az éhség. Tudja-e, uram, hogy mivel úrnóm mindössze egy szelet zabból és korpából süttött kenyeret ad ennem egy napra, titokban gyertyáit szoktam felfalni?

- Pedig úrnőd igazán nem szűkölködik aranyban - mondtam.

- Aj, uram - felelte Franz, kinek arcába némi szín, testébe némicske erő költözött -, hisz kegyelmed is tudja, akárcsak én, hogy Párizs élmezőnye manapság a politikusok kezére került; csakis ők mernek a falon át trafikálni a király tisztjeivel (s hirtelen ijedten nézett körül), úgy értem, a navarrai király tisztjeivel.

- Tehát úrnőd is kifogyott a kenyérből?

- Azt hiszem, mert hiába pöffeszkedik és páváskodik, lassanként elküldte egész cselédségét. Negyvenen voltunk, hárman maradtunk. Én és még két szobaleány, ám azok közül is csak egy van már meg, a másikat ma reggel holtan leltük szobájában.

- Éhen halt?

- Sajnos, éhen, uram! És gyertya híján magam is halott lennék már.

- Hát a másik szobalány?

- Őt is ugyanazzal az étekkel táplálom - bocsátotta alá pilláit jámbor szemére Franz -, mivel rajongok érte, és el is akarom venni feleségül, ha ugyan túléltem ezt az ostromot és ő is. Jaj, uram! - tette hozzá -, igen-igen bántja a lelkemet, hogy kénytelen vagyok ellopni jó úrnőm gyertyáit.

- Ki nem is annyira jó - szóltam sotto voce -, hisz megkorbácsoltatott, amiért köhenten merészeltél jelenlétében.

- Hát ezt honnan tudja, uram? - rezzent össze mintegy ijedtében Franz. - Tán kegyelmed az ördög? Nevettem rá egy jót.

- Mindenesetre jó ördög - mondtam -, mivel akkor egy aranyat adtam neked, feneked balzsamául.

- Hát kegyelmed az, lovag úr? - nézett nagyot Franz. - Ki ismerte volna föl e polgárruhában, hacsak nem a szemérről!

- Ne lovagurazz, Franz, kérlek! - Hogy III. Henrik Blois-ban báróvá emelt, azt nem tartottam tanácsosnak elárulni neki. - Én itt rejtezkedem. Aki néven nevez, megöl.

- Uram - húzta ki magát ridegen, gyanakodva Franz -, ha kegyelmed jó úrnőm ellen szó csejt, rám ne számíts, hiába adott tojást.

- Épp ellenkezőleg, Franz - mondtam, e percben az őszinteséget tartva a legjobb eszköznek -, azért vagyok itt, hogy a király parancsára élelmet vigyek úrnődnek.

- Hihetek uraságod szavának? - képedt el Franz.

- Hazudnék-e neked, Franz?

- Bizonytal nem, uram - mondta zavartan -, hanem másfelől tudom: úrnőm halálosan gyűlöli mondott navarrait.

- Ej, Franz, hát nem tudod, hogy a mi hercegeink mostanában hol hízelegnek egymásnak, hol legyilkolják egymást, és senki nem tudja, miért?

- Ez szent igaz - bólogatott bölcs képpel Franz.

- És miért lenne bűn úrnődet élelmezni?

- Uram, fussak máris és jelentsem neki?

- Ne még! Ne még! A találkozás veszedelmes lehet számomra, hisz Montpensier úrnő és La Vasselière úrnő már két ízben megpróbált a másvilágra küldeni, mint tudod.

- Sajna, tudom! - horgasztotta le a fejét Franz (kit másodjára ezzel bízott volt meg úrnője, ám ő megkímélt).

- Én tehát bizonyos akarok lenni benne, mielőtt felfedném magam előtte, hogy végképp kifogyott a kenyérből. Akarsz velem mindennap találkozni, Franz, a palota nagy órája alatt, hogy elmondd: hogyan is áll úrnőd?

- Uram - felelte Franz, némi habozás után -, ha megesküszik a mindenható Istenre, a Boldogságos Szűzre és a menny összes szentjére, hogy nem tör jó úrnőm életére, ráállok.

- Franz, a mindenható Istenre esküszöm - válaszoltam (elhagyva mellesleg Máriát és a szenteket). - Beéred ezzel?

- Be én! Mert semmit nem akarnék titokban cselekedni úrnőm ellen, ami árthatna neki. Annál is kevésbé, mert máris bánt a lelkiismeretem amiatt, hogy ellopom gyertyáit, s abból táplálom behemót testemet és mein Liebchen kis testét.

Szavai annyira meghatottak, hogy pillanatnyi ellágyulásomnak engedve így szóltam:

- És add neki e két tojást is, Franz!

Azzal elővontam zekémből és odaadtam neki a két tojást.

- Ó, uram, uram, uram! - Franz szemét elfutotta a könny.

Láttam, torka annyira összeszorult, hogy nem bír köszönetet mondani, tehát elköszöntem tőle, és utánanéztem, amint elvonul, oly gyorsan, amennyire csak gólyalábai vinni bírták, s tudom, hevesen dobogott a szíve arra a gondolatra, hogy legalább a mai napra vért és életet visz Liebchenjének. És én, míg hazatértem, ahogy azt a ravasz, vérfertőző lyoni érsek tanácsolta valamennyiünknek, azt gondoltam, hogy a sokszor emlegetett mondás: „amilyen a gazda, olyan a szolga” (ahogy az én Babilé-om is mondogatta, a maga okcitan nyelvén), inkább hamis, mint igaz, hisz a gonosz is szívesen veszi körül magát jó szolgákkal.

Babilé-ról nyomban arra tért rá gondolatom, aki vigaszomul szolgált, ám mivel ez a gondolat elszomorított, rögvést elkergettem, lévén, enélkül is elég okom a bánatra, ahogy az utcákat benépesítő kísérteteket elnéztem útközben.

Hanem otthon nem bánat vagy bú fogadott, hanem éppen az ellenkezője. Embereim körülülték Héloise-zal az asztalt, előttük borospohár, és a leányzó vígan csacsogott. Miroul mindazonáltal kimutatta egész magaviseletével, hogy ő itt a kormányzó, s rangosabb a két puskásnál.

- Aj, uram, engedelmével szeretnék kegyelmeddel négyszemközt szót váltani! - és közben barna szeme ugyancsak melegen csillogott, a kék ellenben félig hideg maradt, ám csak félig, mivel, mondhatni, átragadt rá valamennyi hő a másik szemből.

Miután beszédére igenlőleg bólintottam, követett szobámba, hol elsőbben is levettem polgárruhámat; lévén az idő igen nyomott, s én merő izzadság a járástól.

- Nos, Miroul - fordultam felé -, mi tehát az a sürgős ügy?

- Uram - felelt szokott ügyességével kérdéssel az én kérdésemre -, igaz, hogy Héloise arra kérte: hadd legyen szolgálónk, és uram visszautasította?

- Miroul - feleltem meglehetősen nyersen, s egy pillantást sem vetve rá, úgy tettem, mintha egészen lekötne a vetkőzés -, ha tudod, minek kérdezed?

- Mert úgy vélem, uram, nem lenne rossz gondolat itt tartani Héloise-t, hogy főzzön nekünk, s tisztán tartsa szobáinkat...

- Ágyat vessen ki és be...

- Uram, ezt nem mondtam.

- Csak gondoltad, és az egyre megy.

- Uram, nemcsak én gondolom így.

- Nocsak! Pisseboeuf és Poussevent szintén? Szolgálónk alaposan meg lesz löve. És ha belemegy a játékba, aligha kell tartania tőle, hogy tovább soványodik.

- Uram csalódott és haragszik az ő Mirouljára?

- Csak mert az én Miroulom szövetezik szolgálóimmal.

- Aj, uram - riadt meg szörnyen Miroul. - Ez nem így van. Én csak uram érdekeit nézem.

- Az én érdekem azt parancsolja, hogy ne osszam ötfelé kenyérünket, holott elég lenne négyfelé osztanom.

- Uram, ami a kenyeret illeti, szolgálai meg én megállapodtunk benne, hogy leadunk a magunk részéből valamennyit Héloise javára.

- Nocsak! Ez ám az újdonság! A szolga ingatag.

- Uram, nemcsak a gyomor éhezik. Ha az jóllakott, mindjárt másfajta éhe támad az embernek.

- Én talán nem tudom?

- Uram, mi nem akarjuk kegyelmedet sem kihagyni ez alkuból.

- Ezt szépen köszönöm, Miroul, de amellett, hogy nem vagyok nagy híve az osztozkodásnak, ha szegény kislány túl gyorsan meg találna hízni, nem akarnék oly hírbe keveredni, hogy én vagyok az apa.

- Uram, kegyelmed orvosdoktor. Tudja, milyen füveket kell használni és hova rakni.

- Csoda, mi mindenre nem gondoltál!

- Aj, uram! Az volt a csoda, hogy e házban egy leány tiszta kacagását hallhattuk.

- Szegény Florine!

- Uram - szólt Miroul cinkos mosollyal -, oly posztóba öltözöm, amilyenhez jutok, ha nem châteauduni is...

Látva, mi ügyesen dobta vissza a követ kertecskémbe, önkéntelenül elnevettem magam, annyira szerettem e csupa élet, fürge eszű csirkefogót.

Ő felbátorodott nevetésemén, és megkérdezte:

- Uram, hát nem szánja szegénykét?

- Miért szánám inkább őt, hogy a mi Pisseboeufünket idézzem, mint más ezer drolá-t, kik e percben éhen halnak Párizsban?

- Mert ő itt van, a kezünk ügyében.

- A kezünk ügyében, ezt jól mondtad. Védenétek-e ennyire, ha nem hajlana kedvetekre?

- Nem, bizonyára nem.

Eztán nem szóltam; hallgatásom ugyancsak megtépázta tollait. Végül megtörte a csendet, s a lehető legszerényebb hangon kérdezte:

- Uram, tisztelettel kérdem, mit határozott?

- Holnap megmondom.

Az igazat megvallva már eldöntöttem magamban a dolgot, csak hogy jólesett Miroult föni hagynom saját levében. Ám, gondoltam Franzcal folytatott eszmecegerem után, egy hét, de legfeljebb tíz nap múlva vagy szerez nekem a Montpensier némbér úti levelet Nemourstól, s akkor jól ellátom őt élelemmel, s vele együtt mimagunkat is. Vagy engem ledöfnek, embereimet pedig azon melegében felkötik. Jó esetben Héloise nem csorbítja részünket. A rosszabbikban hadd legyen meg embereimnek legalább az az öröme, hogy egy hétig az övék volt a leány, hisz bizonyosan magammal rántom őket a halálba, hiába vagyok jó gazdájuk.

Mégis módfelett elégedetlen voltam magammal, hiszen hagytam, hogy embereim elragadják tőlem a drolá-t, kit bizonytalannal nem utasítottam volna vissza, ha beszélgetésünk nem megelőzi Franzcal való találkozásomat és a gyors kibontakozás reményét, hanem követi. S ami még rosszabb: éppen nem lehettem büszke rá, hogy ilyen tüskésnek mutatkoztam Miroul irányában, féltékenységről és csalódásról tévén ezáltal tanúságot, holott ez érzéseket, akármennyire általánosak is, gyerekesnek tartom.

Másnap futottam kedves barátom, Étoile hajlékába. Tőle akartam megtudni, mi lett a vége a palota előtti nagy csődületnek, hol a nép vérig sértette Mendozát, megvetvén monetidas-ait. Ám csupán a már említett szobaleányt találtam ott, ki megint vissza akart tartani, s én örömet fenn is akadtam volna hálójában, ha nem jutottam volna arra a hitre, látván a kicsike ölelkező kedvét, hogy ha Étoile kiküldte a városból hitvesét (ki áldott állapotban volt), valamint húgát és fiacskáját, Mathieu-t, azt talán nemcsak a könnyebb élelmezés végett tette, hanem más kényelem kedvéért is. Mi több, órámról láttam, hogy mindjárt dél lesz, tehát lefejtettem magamról e futószőlő kacsait, és rohamléptekkel indultam a palotához, hol a nagy óra alatt már várt rám Franz, akinek abban a minutában a kezébe nyomtam, vászonba tekerve, egy darabka szózott szalonját.

- Ó, uram, ezer hála és köszönet a magam és az én Liebchenem nevében - szólt pirulva Franz, és

harisnyájába dugta a csomagot. - Annál is inkább - folytatta aggodalmas hangon -, mivel kevés jelentenivalóm van. Mindössze egy beszélgetés, amelyet az én Liebchenem hallgatott ki úrnője dolgozószobájában, s amely közte és az anyakirályné között folyt le (tudja, uram, kire gondolok, nemde?). A két magas rangú hölgy Mendoza úr javaslatát vitatta meg, ki előző napon egy tanácskozáson Courtin udvari tanácsos úrnál adta tudniillik azt elő, hogy a növekvő éhínség megzabolázása végett meg kell parancsolni a legszegényebbeknek: hantolják ki az Aprószentek temetőjének halottait, öröljenek lisztet a csontjuktól, hígiítsák fel vízzel és süssenek kenyeret belőle.

- Franz, csakugyan ezt hallotta a te Liebchened?
- Ezt bizony - vágta rá hűvvel Franz. - Az én Liebchenem sosem hazudik.
- De Franz, ez a szörnyűségek szörnyűsége!
- Ezt mondta rá az anyakirályné is, és elszántan kijelentette: inkább éhen hal, semhogy ily eledelhez nyúljon. „Én is” - felelte úrnőnk, azonban hozzátette: meg fogja parancsolni prédikátorainak, ajánlják az ő nevében a holtak e kenyerét híveiknek. Ha a nép megtölti valamivel a gyomrát, megnyugszik, és nem követel többé békét. „Hisz belehalnak” - így az anyakirályné. „Annál nyugodtabbak lesznek” - felelte rá úrnőm.

- És mit felelt rá az anyakirályné?
- Semmit. Elhúzta a száját, felvonta szemöldökét, és hamarosan el is távozott.
- Franz - mondtam rábeszélő hangon -, ha ez a kenyér valaha megjelenne úrnőd házában, hozzá ne nyúlj, még a nyelvéd hegyét se érintsd hozzá, és a te Liebchened sem.
- Uram, hát csakugyan meg lehet halni tőle?
- Csakugyan. Mondd el ezt mindenkinek a környéken, csak ne hivatkozz rám!

Mégsem hittem el egészen, amit Franz Liebchene hallott, annyira gyalázatosnak és gyomorforogatónak tetszett e dolog, ám már másnap megerősítette L'Étoile (kit végre otthon leltem). Azt mondta, magától Courtintól hallott róla, akinek Mendoza megadta a halottak kenyerének recipéjét, mellyel II. Fülöp némely alattvalói táplálkoztak ama szörnyű éhínségek idején, melyek gyakran törtek ki Spanyolországban - Amerika minden aranya ellenére, bizonyosságául, hogy ez az arany nem hullott jótékony esőként a népre.

- Az a dolog jó oldala - mondta Étoile -, hogy mondott kenyértől gyorsabban halnak meg az emberek, mint az éhezéstől. Mindazonáltal a lyoni érsek és a Szent Liga, talán mert azt gondolta: párizsiak nélkül bajos lesz Párizst megvédeni, másfajta orvoslást gondolt ki, és gyűlésbe hívta a plébánosokat, egyházi kurátorokat és a kolostorok perjeleit.

- Fogadok, hogy kegyelmed is jelen volt.
- Nagy titokban - Étoile szürke szeme hamisan csillogott -, nem lévén semmiféle jogom hozzá.
- És azt tapasztalta: a plébánosok igen kövérek?
- Nem annyira, mint a szerzetesek, sőt akadtak köztük soványak is, hanem olyan soványak azok sem voltak, mint a kurátorok. Úgyhogy éppen nem lepott meg, amikor egy kurátor szólásra emelkedett valamennyiük nevében, és azt javasolta: azok az egyháziak, akik bőviben vannak az élelemnek, adják el pénzért feleslegüket a pénzzel, de elemózsiával nem bírónak, és azonkívül élelmezzék két hétig a szegényeket gratis pro Deo.

- Ez a gratis bizonyára nagyon felbosszantotta őket!
- Haj, Pierre, ha ez a kurátor viperafészekbe lépett volna, akkor sem ért volna el nagyobb hatást. Ám Nemours, ki szent embereink gyűlésén prezideált, dicséretesnek mondta a javaslatot, és elrendelte, hogy kutassák át az egyházi épületeket, keressenek élelmet.

- Ej, be óvatlan ez a zöldfülű! - szóltam. - Eztán nemigen fognak érte imádkozni a kolostorokban. Mindazonáltal le merném fogadni: Nemours parancskiadása és annak végrehajtása között nagy volt a futkosás!

- Igen nagy és csendes. Mégsem oly csendes, hogy híre ne ment volna. Kitudódott példának okáért, hogy Tyrius, a jezsuiták rektora elment a pápai legátushoz, Gaetanóhoz, és arra kérte: mentesítse rendházukat a kutatás alól. Mire azt felelte a kalmárok atyamestere, ki éppen jelen volt, mennydörgő hangon: „Rektor úr, kérése nem méltó keresztényhez és polgárhoz! Hát nem kellett volna régen előjönniük azoknak, kiknek gabonájuk van, s azt áruba bocsátaniuk, hogy a közösség szükségletét fedezzék? Miért mentesítenék rendházukat e kutatás alól? Minek-kinek a nevében? Avagy többet ér-e rektor úr élete a mienknél?”

- Ezt La Chapelle-Marteau mondta?
- Ipse. Ismeri őt?
- Nemde egy nagy égimeszelő, birssárga képű, orra kajla, szeme is sárgás?
- Hajszálla ilyen.
- Akkor ő az - mondtam -, ki a barikádok napján három arany vámot követelt rajtunk, rajtam és Alizonon, hogy átengedjen a maga barikádján, és hazatérhessünk.
- Fukari uram jól megalapálta kegyelmeteket kápolnája javára! - nevetett Étoile. - Lisette - fordult szolgálójához, ki éppen belépett s egy kancsó bort, valamint két kupát hozott egy tálcán. - Tedd le a tálcát ama ládikára, a kandalló mellé.
- Kitöltsem a bort, uram? - kérdezte Lisette.

- Ki.

E látványra az ablak elé plántáltam magam, nehogy tekintetem elárulja, mennyire megkívántam a leányzót, mindazonáltal szemmel tartottam a hátam mögött zajló jelenetet egy jobb oldalt lógó kis tükör segítségével. És így láttam, hogy amikor a takaros fehércseléd lehajolt, hogy kitöltse a bort, Étoile titokban meglapogatta a fenekét. Amely gesztus azt bizonyította egyfelől, hogy Étoile mégsem oly merev moralista, mint amilyennek látni szeretne volna magát, másfelől valamiféleképpen és más értelemben, bár koros, mégiscsak merev volt még.

- Nos, mi lett az eredménye az egyházi épületek átkutatásának? - kérdeztem, amikor Lisette mögött becsukódott az ajtó, és Étoile a kezembe nyomta borral töltött kupámat.

- Tanulságos. Mindenütt fél évre vagy annál is többre elegendő élelmiszert találtak. A jezsuitáknál különösen nagy mennyiségű gabonát, szózott húst, zöldségféléket és kétszersültet. Annyit, hogy egy évig is élélhettek volna belőle, nem fukarkodva a fejadagokkal.

- Úgy képezem, Nemours elrendelte: foglalják le e készletek egy részét, és osszák ki a szegények között.

- Nemours csakugyan ezt akarta tenni, galamblelke ártatlanságában. Hanem az anyakirályné lebeszélte róla, mert attól tartott: ő, ki titokban a koronára áhítozik, fejére vonta volna általa a hitbuzgók gyűlöletét.

- Miért támogatja Nemours úrnő inkább ifjabb fia aspirációit, idősebb fiával, Mayenne-nel szemben, holott ez utóbbi igen jó hadvezér, s ami ennél is több: valódi Guise?

- Mert ő maga nem Guise, csupán házasság révén tagja e családnak. Azonkívül Mayenne pocakos, fal, mint a sáska, iszik, mint a kefekötő, ágyban lustálkodik és köszvényes. Nemours ellenben oly elbájoló kék szemével és hajnalfényű orcáival...

- Drága Étoile barátom - nevettem nagyot -, be hálás vagyok kegyelmednek, hogy oly jól megmagyarázza nekem a Szent Liga titkait!

- Szó sincs itt titokról. A papság és a nép azt hiszi: a katolikus vallás fennmaradásáért harcol. Hanem a hercegek szintjén a vallás csupán ürügy. Egyedül a fejfedő számít.

- A fejfedő?

- A korona. A tiara. A bíboroskalap. Nemours-nak, Mayenne-nek, II. Fülöpnek a korona kellene. Gaetanónak a tiara. Pierre d'Epinaçnak a bíboroskalap. Mint jól tudja - fűzte hozzá mosolyogva -, a férfi a fején hordja hiúságát.

- Nem úgy, nem úgy, kedves Étoile barátom! - nevettem most én nagyot. - Másutt is hordja: a nyakán, ha Szent Mihály vagy Szentlélek-rendjelnek hívják; az angol meg a harisnyakötőjén. És ki-ki a jobbájában lóbált eszközön is: a király kormánypalcáján, a marsall botján és a püspök pásztorbotján.

- Hát a magunk hiúságáról mit mondhatunk? - kérdezte Étoile, kinek szeme igen fiatalosan csillogott ráncos arcában, mióta családja eltávozott.

- Az enyém abban van, hogy magam lealacsonyítva kalmárszerepét játsszak; királyomat minél jobban szolgálándó. Miért is roppantul nagyra vagyok a lelkem mélyén alázatossággal.

- Az enyém pedig az - vágta rá Étoile -, hogy szeme és füle legyen e nagy Párizsnak, s mindenkor a világ legjobban értesült embere.

- Üritsük tehát kupánkat hiúságunkra! - tartottam oda neki a magamét. Ő koccintott, és azt mondta rá: - Tartsanak addig, ameddig mimagunk, mivel boldoggá tesznek!

Ez egészen újfajta beszéd volt az én kedves Étoile barátom szájából, s én azt gondoltam magamban, nem is egészen moralistához illő.

- Nohát - mondtam -, Nemours villámgyorsan elkapta a mancsát a forró gesztenyétől, nehogy megégesse, érte ezen az egyházi javakat. De mihez kezdett vajon vele?

- Továbbadta a Tizenhatoknak, s ők úgy határoztak: a kolostorok eztán napjában egyszer enni adnak negyedük szegény lakosainak.

- Ez tisztességes eljárásnak látszik.

- Szinte tisztességesebbnek, hogysem igaz lehetne - felelte Étoile, ki lévén tisztségviselő, nem szerette a csuhásokat és azóta még kevésbé, mióta rebellisnek mutatkoztak és szembefordultak királyukkal.

Egy héttel beszélgetésünk után megtudtam Miroultól, ki szót értett Nemours egy őrmesterével, hogy Saint-Denis városa megadta magát a királynak. Ez véleményem szerint sokat lendített őfelsége ügyén, lévén Saint-Denis mintegy a főváros fellegvára. Ez az őrmester éppen mondott városban tartózkodván, foglyul esett, s a király parancsára engedték szabadon, mivel felesége és gyermekei Párizsban maradtak. És fogsága idején saját fülével hallotta, hogy a navarrai, ki meglátogatta Saint-Denis templomát, megsejlemlítte királyaink sírját, megállván Medici Katalin nyughelye előtt, kissé elmosolyodott, és azt mondta: Hej, be jó helyen van itt! E megjegyzés ugyancsak felvidított, hisz emlékeztem rá, mennyire üldözte a firenzei nő a szerencsétlen navarrai herceget, mivel Nostradamus az ő jelenlétében megjósolta, hogy azé lesz az egész örökség, ámbár azt Katalin halála után is elvitták még tőle.

A rákövetkező vasárnapon elmentem misét hallgatni a párizsi Miasszonyunk-templomba, mivel azt beszéltek, Boucher plébános - ez a fő-fő ligás - nagy fontosságú prédikációt készül ott tartani. Egy angyal türelmével szenvedtem végig az egyórás szentbeszédet, melyben semmi új nem volt, csak a megszokott és vérszomjas hév, hacsak a lázas prédikáció végét nem számítjuk, amikor is Boucher Párizs városa nevében ünnepélyesen megfogadta, hogy loretoi Miasszonyunk, az ostrom végeztével, egy lámpást s egy két és fél

ezer unciát nyomó ezüst hajót kap ajándékba, hálából azért, hogy közbenjárt isteni fiánál városunk felszabadítása érdekében. Hugenotta lelkemet roppantul felháborította e fogadalom, lévén véleményem szerint kétszeresen is pogány. Először azért, mert azt sugallta, hogy a loretoi Szűz Mária nagyobb befolyással dicsekedhet a menyeeiek határozatára, mint a párizsi. Másodszor, mert feltételezte, hogy Miasszonyunkat holmi ajándékokkal érdekeltté lehet tenni a főváros védelmében. E nagy hangon meghirdetett fogadalom mégis erős hatást tett a jó népre, mely a város legtávolabbi zugaiból is idesereglett a Miasszonyunk-templomba, és annyira megtöltötte, hogy egyesek kívül rekedtek, s a tolongás odabent akkora volt, hogy egy áldott állapotban lévő asszony méhe gyümölcseivel együtt meg is fulladt. Ami a megígért ajándékot illeti, az ostrom megszűntével senki nem gondolt rá többé, és szegény loretoi Szent Szűz hoppon maradt. Így megyen ez az emberek közt. Hazudnak még tulajdon kis isteneiknek és istennőiknek is.

Aubryn, a kis feuillantinus barátan meg a skót Hamiltonon kívül (ki az őrmester szerepét játszotta a fentebb általam leírt papi körmeneten) a nevéhez méltó Boucher volt a liga legádázabb prédikátorainak egyike, ő még meg is toldotta a Montpensier némbér küldte cédukákat. És el kell ismerni, a plébánosoknak - úgy értem, a ligapárti plébánosoknak, mert nem mind volt az, még Párizsban sem, egyesek csakugyan a Szentírásból vették prédikációjuk, velejét - ugyancsak volt dolguk, hogy megtartsák a népet a háború pártján. Minduntalan körmeneteket szerveztek, hetes imákat rendeltek el, s beszédekben megnyugtatták híveiket, hogy Párizs hamarosan segítséget kap Mayenne-től és a páрмаi herceg spanyoljaitól, kiknek küszöbönálló megjelenését két hónap óta minden áldott nap beharangozták, s amellet biztosították őket, hogy ha a város holtbiztos felszabadulása előtt találnának mégis meghalni, lelküket egyenesen a mennyországba, az egek Urához viszik föl az angyalok, hisz szent vallásukért haltak meg. Mire nyájuk ez ígérettől megrészegülve, elégedetten tért haza, annyira vágytak elnyerni a szépséges paradicsomot, s ezt másként nem is tehették, csak úgy, ha éhen halnak, amint erre alaposan kioktatták őket jó pásztoraik, felelőlegesen minden kötelességüket, kivéve a böjtölést - azt felesleges lett volna figyelmükbe ajánlani.

Mi azokat a jóakarátú és becsületes párizsi plébánosokat illeti, kik nem voltak ligapártiak, és ritka bátorságról tévén tanúságot, visszautasították Montpensier hercegnő céduláit és a velük járó aranyakat, olykor megesett, hogy minekutána majd belesüketültem a vérszomjas Boucher és más, hozzá hasonló szájtépők prédikációiba, elmentem, lelkemet felüdítendő, e jámbor papok szentbeszédét meghallgatni, mivel ők csakis békét, jóakaratot, szeretetet hirdettek. Igen sajnálom, olvasóm, hogy nem emlékszem nevükre, arra azonban emlékszem, hol prédikáltak: a Saint-Séverin-, a Saint-Sulpice- és a Saint-Eustache-templomban.

Nem sokkal ama fogadalom után, melyet Boucher a loretoi Szent Szűznek tett, Párizs utcáit járva hol itt, hol ott bukkantam a legkülönbébb negyedekben éhen halt emberek - szegények és gazdagok - tetemére a kövezeten. Kezdetben kevesen voltak, hanem ahogy a napok sorjáztak, egyre többen lettek, s a hullabűz oly fojtó lett, hogy La Chapelle-Marteau sírásókat toborzott, mint pestis idején volt szokás: azok szedték össze a holtakat és hányták a közös sírba, ha családjuk nem kérte ki őket. Azonban, fájdalom, az érintett családok maguk is halottak voltak már vagy haldokoltak. És ámbár e halálesetek fő és eredeti oka az éhezés volt, néhányan e szerencsétlenek közül a befalt utálatos tápláléktól pusztultak el, mások megint különféle betegségektől, melyek végképp elgyengült testükbe beférkőztek.

Fent mondott halálos étkek között első helyen állt a halottak kenyere, vagy ahogy a párizsiak hívták, annak a neve után, aki ajánlotta: a Montpensier-kenyér. De voltak másfélék is. És emlékszem, július közepe táján, amint a palotához tartottam, hogy a nagy óra alatt Franzcal találkozom, láttam egy fickót, ki nagykapuja előtt egy mérföldkövön ülve tetőfedő palát tört apróra egy mozsárban. Megálltam s megkérdeztem, miért e különös szórakozás, s ő alig hallható hangon azt felelte rá: a porrá zúzott palát feloldja vízben és megeszi. Megkérdeztem, kóstolt-e gyertyafaggyút.

- Ó, uram és gazdám, szavamra, megkóstoltam én már mindent, még a csalánt is: ha jól megfőzik, olyan, mint a paraj. De a fővárosban immár egy szál csalánt nem találni sehol, sem a réten, sem a kertekben vagy előkertekben. Ami pedig a gyertyát illeti, annyit megettünk már, hogy kevés van, és immár négy aranyat kérnek tíz darabért.

- Hát az a palapor, amelyet most készítesz? Nem fájdtja meg a gyomrod, jóember?

- De nagyon is, uram, hanem én még mindig jobban szeretem ezt a fájdalmat, mint azt, amit az üres gyomor okoz.

Volt nálam egy darabka kenyér, azt odaadtam neki, de nagy titokban és az utcát folytonosan szemmel tartva, nehogy megrohanjanak az arra járó férfiak s még inkább a nők, hisz valamennyit szajhává züllesztette az éhezés, eladták volna testüket egy kis darab kenyérért.

Franz legalább tíz nap óta nem szolgált újsággal, hanem aznap, amikor azt a mozsaras jóembert megpillantottam, már messziről, a szemérlől láttam, mielőtt találkozunk volna a nagy óra alatt, hogy van végre mit pletykálnia a Sántáról, a csekélyke élelem fejében, mellyel naponta elláttam őt és Liebchenét.

- Ó, uram! - mondta, mihelyt eltüntette ajándékomat nadrágijában -, csoda, mit nem hallottam ma reggel a félig nyitott ajtón át! Nem sokat törődtem volna vele, mit tárgyal úrnőm a kalmárok atyamesterével, ha nem láttam volna, hogy mondott kalmár drágaköveket és ékszereket rak ki az asztalra, ő azt mondta: kétezer aranyat érnek, és felajánlotta őket ott helyben úrnőmnak.

- Kétezer arany! Szent Antal szakállára! És mit akart cserébe úrnődtől?

- Én is ezt szerettem volna rögvést megtudni - felelte Franz. - Ámbár - sütötte le a szemét - nem

vagyok kíváncsi természet. De kétezer arany! Ez bökte a csőrömet! Oly közel osontam az ajtóhoz, amennyire csak mertem, és fületem a nyíláshoz hajtottam.

- És mit tudtál meg?

- Igen különös dolgokat. Ez a kincs, mondta a kalmár, nem övé, hanem egy rokonáé, kit halálos kór támadott meg, s az orvosok szerint e bajból csak úgy gyógyulhat meg, ha megeszi egy kutya agyát; főve.

- Ez mulatságos - mondtam. - És csalókra vall. Lefogadom, az orvosok megfőzték volna a betegnek a kutya agyvelejét, s a többi húsát maguk ették volna meg. De honnan venne bárki kutyát manapság e szegény városban? Rég megették valamennyit!

- Megbocsásson, uram, úrnőmnek van kutyája.

- Nagy?

- Inkább kicsinyke.

- Ezért az ajánlat. A pokolba! Kétezer arany ára drágakő egy ölbéli ebecskéért! Jó üzlet úrnőnek!

- Épp ez az, uram. Elutasította.

- Ez a pénzsóvár némbor? Nem hihetek fülemnek! És miért?

- Mert, mondta, már nem hisz a spanyolok eljövételében, és úgy véli, az éhínség eltart még egy darabig, tehát meg akarja tartani a kutyát magamagának.

- Ejha! Tehát azt adja papoló papjai szájába, amit maga sem hisz! Az ostoba népnek reményt, ő maga ellenben nem remél többé.

- De van még egy ebe! Uram, úgy hiszem, ha most állít be, nem fogadják rosszul.

- Köszönöm, Franz. Majd gondolkodom rajta.

És csakugyan gondolataimba merültem otthon vacsora közben, s nyomban szobámba vonultam utána. Mialatt vetkőztem, kopogtak ajtómon. És amint kinyitottam, megjelent a küszöbön Héloise, betette maga mögött az ajtót és nekitámaszkodott.

- Uram - mondta -, ma este nem volt beszédes kedvében. Gondjai vannak?

Én tátott szájjal bámultam, úgy meglepett éles szeme, s miközben megnéztem magamnak, megcsodáltam, mennyire „kigömbölyödött mindenütt” a nálunk töltött két hét alatt, amint ezt megígérte. Csinos, magas leányka volt, szorgalmas a ház körüli munkában és reggeltől estig dalolt.

- Igen - bólintottam.

- Uram, nézze el nekem, ha beleütöm orrom abba, ami a kegyelmed dolga! Veszélyben forog?

- Meglehet.

- Halálos veszedelemben?

- Meglehet.

- Tehát kifogytunk a kenyérből? - ült ki hirtelen nagy kék szemébe a rettenet.

- Nem.

- Be megnyugtató, uram! - sóhajtott ő nagyot. - Ám hadd tegyek fel, engedelmeivel, gazdám és uram, még egy kérdést.

- Kedvesem, a kíváncsiság még szép lánynál is rút vétek.

- Igen, uram, igen, de mégis! Az-e kegyelmed, akinek kiadja magát? Emberei, ahányszor egymás közt okcitánul beszélnek, úgyhogy én egy kukkot sem értek belőle, csak úgy emlegetik kegyelmedet: baron.

Be ravasz legyecske, s be éles fülecskéje van, gondoltam.

- A baron - nevettem el magam végül - azt jelenti okcitán nyelven, hogy: gazda.

- Ha gondjai vannak, uram, nem könnyíthetnék-e rajtuk? - kérdezte ő.

- Hogyan?

- Úgy, hogy ma éjjel itt maradok.

- Mi végett?

- Hogy kamatyoljak az úrral, nahát!

A válasz úgy talált célba, mint kilőtt nyílvevő, s a gyöngye avagy az erős pontomon talált éppen el, aszerint, ahogy a természet avagy az erkölcs véli.

De bármennyire fennakadtam e horgon, még töprengtem egy sort.

- Kedvesem - mondtam végül -, nem veszem el embereimtől, ami őket illeti.

- Uram, a kenyérből éppúgy levesz egy darabot, ami megilleti, mint emberei, hogy nekem adja.

- Mert boldog vagyok, Héloise, hogy itt vagy. Úgy vélem, három dolog van a világon, aminél nincs szomorúbb: kemence tűz nélkül, asztal kenyér nélkül és otthon asszony nélkül.

- Ágy asszony nélkül sem éppen vidám dolog - vélte ő. - És én jól tudom, kire és mire fáj a foga, annyira mohó a tekintete.

- Ez igaz, kedvesem. De nem akarom, hogy okom legyen embereimre féltékenykedni, vagy nekik rám. Kedvesem, eredj innen, különben még megtoldod gondjaimat, ahelyett hogy könnyítenél rajtuk.

- Uram - riszálta meg derekát -, hazugság nélkül, nem találja csinosnak természetemet, most, hogy nem kell éhezniem?

- A fenébe kotkodácsolásoddal! Tűnj el innen, s mielőbb.

- Uram, szeme ellentmond szájának. És mihelyt átlépem e küszöböt, kegyelmed a körmét fogja rágni sajnálatában.

- Úgy valahogy. Mégis eredj, és hagyj magamra! De ezer hála és köszönet szíves szándékodért.

Mire engedelmeskedett, egyfelől igen csálódottan, mert nemet mondtam, másfelől igen elégedetten,

hogy úgy bánom távozását. Egyébiránt nemcsak osztolni nem szeretek kupámon s boromon, hanem jól át kellett gondolnom dolgaimat. S ezt csak egyedül tehettem, s nem úgy, hogy gyönyörben fetrengék közben, mivel az éjszaka jó tanácsadó, de csak annak, ki magamagának ad tanácsot, hosszú virrasztás és töprengés után. Mert éppen nem kerülte el figyelmemet, hogy ha a Montpensier némbor annyira elveszítette is reményét a spanyol segítségben, hogy saját kutyusát készül megenni, amint beteszem a lábam barlangjába, hatalmába adom magam, s a hölgy, mihelyt megpillant, habozás nélkül megölethet, amilyen pokolbéli fűria, hisz az ő szemében annyit sem számít egy ember élete, mint egy csirkéé.

Minekutána egész éjjel tervem tuskéit forgattam zúgó fejemben, másnap délben elmentem a találkára Franzcal a palota nagy órája alá, és megkérdeztem tőle, vajon meghatározott napokon látogatja-e meg Nemours hercegné leányát otthonában.

- Igenis, gazdám és uram - felelte ő -, az anyakirályné olyan pontos a maga szokásaiban, mint ez az óra itt, lá. Kedden és pénteken délután kettőtől négyig tartózkodik úrnőmnél. Péntekenként elkíséri fia is, Nemours herceg, de az csak percekig marad, mivel nagyon is félvállról veszi féltestvére iránti kötelezettségeit, mert vajmi kevéssé szereti őt, ahogy a hercegnő sem a herceget, ki megbocsáthatatlan módon nem Guise sem apai, sem anyai részről. Mint uraságod is jól tudja, úrnőm csak egy jogos trónkövetelőt ismer el: Mayenne-t.

- Csakugyan jól tudom - bólintottam. - És mit gondolsz, Franz, ha pénteken három órára kérek kihallgatást úrnődtől és az anyakirálynétól élelmezésük dolgában, fogadnának?

- Könnyen meglehet, uram.

- És mit gondolsz, Franz, Guise hitvesének van befolyása a hercegnőkre?

- Uram - jelentette ki paposan Franz -, akármilyen rangos is egy hölgy, súlya csak fivére, fia vagy férje révén van, kit rábírat kedveskedéssel erre-arra.

- Hát Jeanne de la Vasseliére?

- Régebben sokat nyomott a latban véleménye úrnőmnél, most azonban kissé elhidegült irányában.

- Vajon miért?

- Úrnőmről kezd lefoszlani minden gömbölyűség, de la Vasseliére kisasszony ellenben megőrizte bájjait.

- S ez mit jelent?

- Hogy úrnőm azzal gyanúsítja őt: vannak élelmiszer-tartalékai, amelyeket nem oszt meg vele.

- Aj, ezt nem szeretem! - mondtam. - Ugyan miért kímélné meg életemet La Vasseliére, ha van mit ennie?

- Azám! - vélte Franz. - Csakhogy ahhoz, hogy rosszat akarjon kegyelmednek, előbb tudnia kellene, kicsoda, áruhája ellenére.

- Egyszer már átlátott a szitán, Franz, a barikádok napján.

- Haj - sóhajtott nagyot Franz -, nemhiába Belzebub lánya! Uram - tette hozzá rövid hallgatás után -, igen sajnálnám, ha miatta lemondana úrnőm élelmezéséről. Szívből szeretem az úrnő kiskutyáját.

Ez a gyermek megjegyzés szerfelett felvidített, a perc komolysága ellenére, és nevetve jelöltem meg látogatásom óráját pénteken háromra (nevetésem Franz ugyancsak elcsodálkozott).

- Bízhat benne, uram, hogy ott leszek, hisz manapság én meg az én Liébchenem vagyunk egyedüli cselédei úrnőmnak nagy palotájában, melyben csak úgy nyüzsögtek a szolgák az ostrom előtt. És kérem, ne ijedjen meg; ha megváratom kissé a kapunk előtt, minekutána bekopogtatott. Hogy úrnőm gyanúját fel ne keltsem, úgy teszek, mintha alig bírna a lábam, s oly lassan mászkálok ide-oda a lakásban, mint a csiga a salátalevélen.

A következő két napon ádázul vitakoztunk Miroullal azon, elkísérhet-e pénteki látogatásomra. Attól féltem, a kék szeműveg ellenére megint elárul felemás szín szeme. Végül ő győzött, s szinte megszegényített, szememre lobbantva, hogy nem akarom magammal vinni, holott az efféle találkozókon ő mentette meg nemegyszer az életemet, és - amilyen ravasz fickó volt - szinte babonás félelmet sikerült belém plántálnia az esetre, hogy kicsoda veszedelem érhet, ha ő nincs ott. Ám mivel Pisseboeufot mindenképpen magammal akartam vinni - otthon hagyva Poussevent-t, ki szégyentelen pocakjával botrányt kavart volna Párizs utcáin -, elhatároztam pro primo: hogy mindhárman páncélinget veszünk felsőruhánk alá, hogy meg ne támadhassanak hátulról, egy folyosófordulóban; pro secundo: hogy Miroul és Pisseboeuf puttonnyal a hátán követ, a puttonyokba alkuim után megmaradt selymeket és szaténokat rakunk, s csak Pisseboeuf jön be velem, Miroul az előszobában marad, s az ő puttonyába három kardot rejtünk a selymek alá, melyre talán szükségünk lehet. Azonkívül mindannyian olasz módra a köpenyünk alá rejtve két-két hosszú kardot viszünk a hátunkon.

Így felszerelkezve indultunk útnak mondott pénteken - ámbár felszerelésünk mit sem ért volna egy pisztollyal szemben - Montpensier úrnő palotájába, mely, mint már mondtam, a Szajna partján épült, úgy, hogy déli fala a vízbe ért. Igen meleg volt e júliusi napon, s csak úgy dőlt rólunk a víz a ruhánk alatt viselt páncéling miatt, ámbár igen lassan haladtunk célunk felé, no meg azért is, mert némi izgalommal gondoltunk arra, ami e boszorkányok barlangjában ránk várhat - boszorkányon a Sántát és La Vasseliére-t értem, Nemours úrnő nem lévén effajta pokolfajzat, sőt.

Franz, mint jó előre megmondta, igen lassan került elő, miután bekopogtunk a kapun egy aranyozott kis kalapács segítségével, melyen a Guise címer ékeskedett, s még lassabban hozta meg a választ és bocsátott be bennünket, ami egyszerre töltött el elégedettséggel - hisz célhoz értem - és lázas

nyugtalansággal.

- Franz, engedd meg, hogy Miroul itt maradjon puttonyával a sarokban - kértem, amikor ő utat mutatva befordult egy hosszú folyosóra, mely a Szajna folyó fölé ugrott ki, amint láttam -, hogy szólíthassam, ha szükségem van rá, mivel innentől fogva csak legényem, Pisseboeuf követ:

- Mi van e puttonyokban? - kérdezte gyanakvó képpel Franz, ki meg akarta őrizni hűségét úrnője iránt, bármennyire fukar volt is önagysága és bármi rosszul bánt is vele.

- Csupán kelmék, Franz - feleltem bosszúsan. - Vagy azt gondolod, oly ember vagyok, ki megöli úrnődet? Ő az és nem én, aki halomra ölet embereket, és sokszor éppen a te kezéd által és e helyt, s a szerencsétlenek testét azután a Szajnába vetteti emez ablakon át. Mered tagadni?

- Fájdalom, nem! - sápadt el hirtelen és szégyellte el magát Franz. - Magam árultam el kegyelmednek, és most sem mondhatok egyebet. Gyakran bánt miatta a lelkiismeretem, noha minden esetben feloldott bűnöm alól úrnőm káplánja, az okból, hogy én csupán úrnőmnek engedelmeskedtem, ki, mondta volt a káplán, nem tévedhetett, lévén oly magas rangú hölgy, és oly buzgó katolikus, azok pedig, akiket ledöftem, aljas eretnekek és a sátán cimborái.

- Ledöfnél-e engem, Franz - ragadtam meg a karját s néztem jól a szeme közé -, ha Belzebub fiának nevezne? Engem, ki misére járok, gyónok és áldozom?

- Bizonytalán megtenném, uram - felelte oly szaporán, mint aki ezt már alaposan meggondolta -, bizonytalán. Csakhogy szerencsére - tette hozzá, és el sem mosolyodott - nem futná erőmből, és oly lassan vonnám ki kardomat, hogy kegyelmed egy szempillantás alatt lefegyverezne.

Mire lopva rámosolyogtam, ő azonban nem viszonozta mosolyomat: kétszínűen önmaga előtt is fenn akarta tartani a látszatát annak, amit ő úgy nevezett: „hűség az úrnőhöz”. Mert máskülönben oly őszinte volt és tiszta, mint az újonnan vert aranypénz.

Hanem beszéd közben elérkeztünk fent mondott hosszú folyosó végére, melyet fényárba vontak Szajnára néző nagy ablakai. Eztán egy csigalépcsőn felmentünk a második emeletre. Franz; ki többé nem törődött puttonyaival tartalmával, elmagyarázta nekem, hogy a hercegnő a palota legfelső részét tartotta fenn magának s földszintjét és első emeletét engedte át cselédeknek, mert nagyon fél a folyó párjától.

- Fenséges hercegnő - nyitott be Franz egy kis szalonba -, bebocsáthatom-e a kelmeárust, kiről beszéltem?

- Be - felelte egy éles hang, melyet ezer közül is megismertem volna.

- Fenséges hercegnő - kaptam le kalapomat, úgyhogy hajam szinte a földet söpörte, amint bókoltam -, legalázatosabb, legengedelmesebb és leghívebb szolgája vagyok.

S mivel ekkor vettem észre, hogy Montpensier hercegnőn kívül jelen van még, egy-egy karosszékben ülve, Nemours hercegné is - kit egyszer-kétszer láttam volt Medici Katalin társaságában -, valamint Jeanne de la Vasseliére, kit, sajna, sokkal jobban ismertem, e két magas rangú hölgyet is rangjukhoz és az én jelentéktelenségemhez mérten üdvözöltem, hisz mi más voltam a szemükben, mint egy közönséges kelmeárus, ki annyit sem ér, mint egy cica? Majd Montpensier hercegnő felé fordulva rákezdtém:

- Fenséges hercegnő, szabad-e megszólalnom...

- Egy kukkot se halljak! - vágott ő közbe a lehető legsértőbb hangon. - Ha azt kívánom, hogy elmondd a magadét, kalmár, majd megparancsolom neked...

Mire én elnémultam, és ismét földig hajoltam, lenyelve gyilkos gondolataimat, a Sánta pedig folytatta, mintha ott sem lettem volna, elbeszélését, s imigyen végighallgattam újra esetét La Chapelle-Marteau-val és kis kutyájával, s volt időm, látszólag mély tisztelet mögé rejtve éles pillantásaimat, kedvemre megfigyelni a beszélőt és hallgatóit.

Olvasóm már ismeri de la Vasseliére kisasszonyt, ki egy fogadóban ledöfte volt álinasomat, Mundane-t (minekutána fiduciózott vele), hogy megszerezzen tőle egy levelet, lévén Mundane valójában Erzsébet királynő egyik nemesembere, kit én királyom parancsára kísérim közé rejtettem, amikor Épermont elkísértem követi útjára Guyenne-be, a navarraihoz. Nem is vesztegetek több szót e megtestesült démonra, csak annyit mondok: magas volt, barna, üde és szép, ha olvasóm szépnek akarja látni, ámbár kétlem, hogy ha úgy ismerte volna őt, mint én, kénbüzü bájai felkeltették volna vágyát.

Montpensier hercegnő kegyetlensége, ha szabad így mondanom, ártatlanabb volt s mintegy veleszületett, lévén ama Francois de Guise leánya, ki királyságra vágyott, s húga amaz Henri de Guise-nek, ki a kormánypalcára áhítozott, s ugyancsak nőtestvére ama Mayenne-nek, ki pocakján csúszva-mászva kapaszkodott a trón lépcsőjéhez, tehát szükségképpen királynőinek látta önmagát és magasan a közönséges emberek fölött állónak. Mindazonáltal napi gyakorlatában, akármilyen gyilkosak voltak is plébánosai prédikációi, nem ölt meg több embert a szükségesnél, és nem vitt bele gyilkosságaiba annyi fűriát és ádázsgót, mint La Vasseliére.

Mi külső megjelenését illeti - amelyet jól ismertem, hisz amikor egyetlen alkalommal és először felkerestem őt hajlékában, való kitémetet felfedve, arra kényszerített, kvázi kést szegezve torkomnak, hogy kamatoljak vele azon a különös módon, ahogy azt egyszer már elbeszéltem (mivel a hölgy ama Messalinák közé tartozott, kik a latin auktor szavával „kimerítik magukat, de soha ki nem elégülnek”), ő is magas növésű volt, szőke, kék szeme igen eleven, teste „mindenütt igen gömbölyded”, mint Héloise mondta volna, ámbár e két hónap alatt gömbölyűsége kárát látta éhezésének. De akár gömbölyű volt, akár nem, és akármennyire szeretem, nyár végi érettségében, a női nemet, melyhez ő is tartozott, titokban gyűlölettel és undorral

szemléltem akarva-akaratlan, hisz jól tudtam, ő nyomta a fegyvert Jacques Clément kezébe hön szeretett gazdám ellen.

Ő maga vérbeli lotaringiai volt színeiben, természetében és egész habitusában egyaránt, hanem édesanyja, Nemours hercegné félfrancia-félolasz volt, lévén édesanyja, Renée, francia királylány, édesapja pedig ferrarai herceg. Már származása is szeretnivalóvá tette őt a szememben. Renée királylány védte, amennyire tehette, a hugenottákat, és a ferrarai herceg maga is hajlott a reformra. Igaz, minekutána a hercegnő házasságra lépett Francois de Guise-zel, szükségképpen katolikus lett és ligapárti, de egész életében langyosan volt ez is, az is, és inkább kötelességtudásból, mint hajlamból. A liga heves szenvedélye amúgy sem illett veleszületett jóindulatához, mely olyannyira közismert volt, hogy Brantôme barátunk ismételtelen elmondta róla: „Soha senkinek sem ártott és nem okozott bajt.” Ha az ég nem is, a föld elámul majd egy szép napon azon, hogy ez az angyali lelkű nő szülhette Guise-t, a bíborost, Mayenne-t és leggonoszabb gyermekét, Montpensier hercegnőt.

Volt elég része gyászban. Első férjét és két fiát gyilkosság veszejtette el, második férjét, Nemours herceget, a mohóság, de e szelíd lelket semmi meg nem keseríthette tartósan. E lélek testi burka is mintegy mennyei fényben csillogott, és sokban hasonlított nagyanyjára, Lucretia Borgiára, mindent tőle örökölt, kivéve a bűneit: sűrű, szőke haját, égbéi szemét, bájos szájacskáját és hosszú, hajlékony nyakát. Apám, ki látta őt tizenhét esztendősen, amikor nászt ült Guise-zel (kinek vezénylete alatt apám harcolt volt Calais-nál), sokszor elmondta nekem, hogy ifjúkorában azt gondolta: nincs a hercegnénél szebb nő az egész keresztény világban.

Azidőt, amelyről itt beszélek, már elmúlt ötvenhét esztendő, de haja még mindig igen szép volt, noha immár ősszel elvegyülve, ami még lágyabbnak mutatta bájos arcvonásait. Kora ellenére arca bámulatosan fiatalosnak hatott, nem volt rajta egyetlen ránc sem, húsa sima volt és nem petyhüdt, szépen feszült csontjaira, s mi több, egész személyén, magaviseletén, szemén, mosolyán, azon, ahogy előkelő nyakát, csinos fejét meghajtotta, meglátszott az az olasz báj, amelynek leánya teljességgel híján volt.

Gondolom, tekintetem elárulhatta valamit érzelmeimből iránta, minden elővigyázatosságom ellenére, mert míg a Montpensier némbor végláthatatlanul fecsegett, s annyit sem törődött velem, mintha a zsámoly lennék, melyre lábát felrakja, Nemours úrnő észrevette, mi megalázó helyzetem, ahogy ott állok, némán, noha lánya bebocsátott. És kihasználva azt a percet, amelyben a Sánta kifulladásra elhallgatott, felém fordította finom metszésű arcát, s azt mondta vidáman s annyira leereszkedően, hogy magázott:

- Nos kelmeárus uram, mit kíván nekünk elmondani? Kíváncsian várom szavait.

- Úrnőm - hajoltam meg ismét mélyen -, arra várok, hogy fenséges leánya megparancsolja: szóljak.

- Nohát szólj, kalmár! - mondta rosszkedvűen Montpensier hercegnő, megsértődve édesanyja szelíd rendreutasításán.

Mire ismét és nem kevésbé mélyen meghajoltam édesanyja előtt, sőt Jeanne de la Vasseliére előtt is, mivel megfigyeltem volt: a legádázabbul alkudozó kalmárok sem szoktak a bókokkal fukarkodni.

- Úrnőm - fordultam ismét Montpensier hercegnő felé; hisz nála voltunk -, a nevem Coulondre, kelmeárus vagyok, és unokahúgommal Châteaudunban van közös boltunk. Mivel ő előzvegyült és mifelénk bajosabbá lett a kelmék eladása, április végén elhatároztam: Párizsba jövök, hogy ott adjam el legalább brokátjaimat, csak hogy Corbeilnél batárommal és legényeimmel együtt a navarrai király fogságába estem.

- Te kalmár! - rivallt rám a Sánta durván -, ha csak azért szájalsz, hogy ránk szózd a puttonyodban rejlő semmiségeket, csupán az idődet vesztegeted.

- Nem, úrnőm - hajoltam meg újra, ámbár a hátam is belefájdult már az örökös hajlongásba. - Nem ez a szándékom. Egész más célra szolgál puttonyom.

- Pokolra e titkolódzással! - kiáltotta a Sánta. - Beszélj végre világosan!

- Folytassa, kelmeárus úr - szólt Nemours hercegné. - Türelemmel hallgatjuk.

- Hála és köszönet érte, úrnőim - tettem úgy, mintha alázatosságomban elhinném, hogy a hölgyek mindegyike türelemmel viseltetik irántam. - Tehát két napra ott tartottak fogolyként Corbeilben, majd nagy hirtelen a navarrai király elé vezettek, ki azt mondta: ellát úti levéllel, hogy hadai átengedjenek, ám ha továbbra is kitartok ama szándékom mellett, hogy Párizsba megyek, jól lássam el magam élelemmel, mert szándékában áll éhséggel törni meg a várost. Én követtem tanácsát.

- El is hiszem - felelte csípősen Montpensier hercegnő -, hisz látom: oly kövér vagy, mint a patkány.

- Nem kövér - vetette ellene szokásos jóakaratóval Nemours hercegné. - Egészséges és jó kiállítású.

- Mit bánom én, hogy egészséges és jó kiállítású - vont vállat a Sánta. - Mire megyünk mindezzel?

- Máris rátérek, úrnőm - feleltem egy újabb kimerítő meghajlás közben: - A navarrai azt is mondta nekem, ha azt hallanám Párizsban, hogy kedves rokonai, a lotaringiai hercegnők inséget szenvednek, küld nekik általam ételmezt, ha sikerül hozzá visszatérnem, mivel nem kíván nők ellen háborúzni.

- A kétszínűje! - kiáltotta La Vasseliére, ki addig a száját ki nem nyitotta, hanem igen kíváncsian figyelt engem. - Ez a bűzhödött bak jól kitalálta, hogy mérgezhette meg bennünket!

- Ezt nem hiszem - vélte Nemours hercegné. - Családunk irányában a navarrait semmi bűn nem terheli. Férjem meggyilkoltatásában aligha lehetett része, hisz akkor még csak tizesztendő volt. Ami pedig a fiaim legyilkolását illeti, az egyes-egyedül III. Henrik műve volt. A navarrai akkoriban éppen azzal volt elfoglalva, hogy elvegye Henriktől városait.

- Még ha a Guise-eket nem sértette is meg, a kegyed navarrai ellensége országunknak és szent hitünknek! - kiáltotta hevesen La Vasseliére.

- Családomnak mindenesetre nem ellensége - szólt szelíden Nemours hercegné, ki, akárcsak Medici Katalin, hajlott rá, hogy családját fölébe helyezze az országnak.

- De eretnek! - tombolt magánkívül La Vasseliére.

- Lárifári, unokahúgom - intette le Nemours hercegné. - Anyám is, apám is kvázi eretnek volt, és mindketten jámboran végezték be életüket, megtérve anyaszentegyházunk keblére. Ha a navarrai beveszi Párizst, a mi derék püspökeink egykettőre eltüntetik eretnokságát, meghintik szenteltvízzel és máris katolikust faragnak belőle.

- A pápa eretneknek nyilvánította és visszaeső bűnösnek, és soha nem fogja feloldozni! - La Vasseliére-nek az egész vére arcába tódult.

- Lárifári - kaccantott Nemours hercegné. - A pápának akkora könnyebbség lesz, hogy Franciaországnak katolikus királya van - ha fél szívvel katolikus is -, hogy végül igenis fel fogja oldozni. S mi engem illet, tisztelt unokahúgom - folytatta édes hangján, kecsesen félrehajtva hosszú nyakát és finom metszésű fejét -, ha ez az ostrom elhúzódik, szívesebben eszem eretnek kenyeret, mint semmilyen.

E szóra, „kenyér”, nagy csend támadt a szobában, s ki-ki elmerült gondolataiban, ámbár őrizkedett azokat szavakba önteni. Úgy véltem, La Vasseliére nincs kenyér híján, és noha Montpensier hercegnő kenyeke ugyancsak fogytán van, ezt nem akarja elismerni, mint édesanyja tette, mindazonáltal nagyon jól tudja, hogy áll a dolog La Vasseliére-rel, látva, milyen jó húsból van, és gyűlölködő pillantásokat vet rá, hiába barátnők, rokonok és cinkosok. Én nem győztem csodálni, hogy e hölgyek, kik oly magasan állnak rangban, és még magasabbra törnek, és ráadásul oly gazdagok, hisz százával vannak birtokaik szerte az országban, s itt ülnek, e gyönyörű szalonban; elragadóan kiszépítve, csudálatos brokátruhákban, s elhalmozva, mint rendesen, drága igazgyöngyökkel, e percben mégsem vágnak másra, csupán egy karéj fehér kenyérre, mert a lelkük mélyén halálosan rettegnek, hogy soha többé nem élvezhetik ízét és illatát.

- Kalmár, ha a navarrai csakugyan megbízott ezzel a különös feladattal, hogy van az, hogy két hónapja itt élsz már Párizsban és nem jöttél el hozzánk? - kérdezte hirtelen a Sánta, ki hallgatott, mialatt anyja és unokahúga vitáznak.

- Mert nem tudtam, úrnőm - bókkoltam ismét előtte -, hogy bajban vannak. Csak tegnap értesültem róla, hallván, hogy úrnőm nem akarta kis kutyáját a kalmárok prefektusának eladni, mert attól tartott: kénytelen lesz maga megenni.

- Csirkefogó! - rivallt rám torkaszakadtából La Vasseliére -, nem került nagy fejtörésbe e magyarázatot kiszelni; hisz Montpensier úrnő a füled hallatára mesélte el a dolgot.

- Mégis igaz, úrnőm - feleltem eltökélten -, hogy tegnap értesültem róla.

- Ami nem is csoda - mosolygott Nemours hercegné. - Egész Párizst bejárta a híre. Elsőnek szobaleányomtól hallottam. És szóba hoztam volna-e egyáltalán a dolgot, leányom, ha nem hallottam volna róla?

- Mégis igaz - La Vasseliére szeme lángot lövellt -, hogy vannak itt Párizsban nagyurak, még igen nagyok is, kik titokban szívesen bevinnék eme bűzhödő navarrai bak maszlagát, de mi, Guise-ek, nem állhatunk rá, hogy vele szóba ereszkedjünk.

Hanem villámra villám, a Sánta kék szeme volt oly haragos, mint unokahúgáé.

- Bevinnék-e? Szépen mondja, kedvesem! - tört ki hirtelen. - Kegyednek nem kell akármit bevinni, mert látni való, hogy nem fenyegeti az éhenhalás veszélye!

- Hölgyem - fordult ekkor roppant méltósággal Nemours úrnő La Vasseliére-hez -, remélem, nem ama gonosz pletykát visszhangozza itt, mely szerint házasság készül Nemours fiam és a navarrai húga között?

- Tisztelt nagynéném - állt fel karosszékéből La Vasseliére, s hajlott meg mélyen Nemours hercegné előtt -, biztosíthatom, e gondolat meg sem fordult soha a fejemben, oly gyűlöletesnek és utálatosnak vélem.

Nemours hercegné, úgy látszik, beérte ezzel a kétértelmű válasszal, és elhallgatott, két kezét ölben nyugtatva, s kissé jobbra hajtva hosszú nyakát, finom, szép fejecskejét. És engem annyira elragadott ez a kecses tartás, mely egyszerre volt derűs és határozott, hogy hitemre a helyt beleszeretek a hercegnébe, ősz haja és magas rangja ellenére, ha nem vesz annyira igénybe feladatom teljesítésének gondja.

- Kalmár! - hangzott fel ismét Montpensier hercegnő nyers hangja. - Mi van ebben a puttönyban? És mit keres itt?

- Ej, asszonyom - kiáltotta La Vasseliére igen-igen mérgesen és szikrázó szemmel -, takarítsuk el végre innen e gazházat, puttönyával és hazugságaival együtt! Egy árva szó nem sok, annyit sem hiszek meséjéből, annyira gyanúsak, ingatagnak és hazugnak tartom. Úgy vélem, késedelem nélkül át kell őt adnunk a rendőrségnek. Feszítsék kínpadra és szedjék ki belőle az igazat!

Amire én egy árva kukkot sem szóltam, és igyekeztem jó képet vágni a dologhoz, noha patakokban folyt le hátamon a verejték.

- Semmi jele, hogy ez ember hazudna - szólt a világ legnyugodtabb hangján Nemours hercegné.

- Én másként vélekedem, engedelmeivel - vetette dühösen ellene La Vasseliére. - Nem tetszik a szeme.

- Nekem nagyon is tetszik - felelte Nemours hercegné, oly elbűvölő mosollyal, hogy ha erőt nem veszek magamon, azonnal a lába elé borulok.

- Én mindenképpen úgy vélem, nyomban át kell adnunk a prefektusnak, és fel kell akasztani!

- Szép jutalom - hajoltam meg előtte - egy olyan embernek, ki azért jött, hogy ellássa kegyeteket

élelemmel.

- Ne merj hozzám szólni, senkiházi! - rivallt rám La Vasseliére. - Én nem kérek pokolbéli eleségeidből!

- Ha ennyire megveti őket, bizonyára van elég saját készlete - sziszegte váratlanul Montpensier hercegnő. - És bizonyára más látogatásokat is tennie kell még a környéken, unokahúgom. Ez esetben egy világrt nem rabolnék el többet drága perceiből.

Nemours hercegné felvonta a szemöldökét ez elbocsátásra, annyira nyersnek tartotta, és jóakarátúan rámosolygott La Vasseliére-re, ki kővé vált arccal hajtott előtte térdet, majd ugyanúgy unokanővére előtt is, és fenyegető szoknyasuhogás közepette, szót sem szólva, kirohant a szobából. Ami ugyancsak nyugtalanított. Jobb szerettem volna, ha nem gyanakszik annyira rám, és nem ellenzi ily hevesen tervemet; hisz jól ismertem e fúriát, s hogy miféle tettekre képes.

- Nos, kalmár! - fordult felém a Sánta, kék szemében a harag lángjával -, nem kérdeztem meg tőled, mi van-e puttonyban?

- Úrnőm - hajoltam meg újra, ami annál kínosabban érintett, mivel ilyenkor mindig benyomódott páncélingem a hasamba -, szerény ajándék búvik meg benne, ha volna kegyes elfogadni, fel merném kínálni úrnőmnek.

- Micsoda! - kiáltotta ő a legmegvetőbb rosszkedvvel. - Selymek! Szaténok! Nekem! Ezzel az erővel akár vizet is hordhatnál a Szajnába!

- Nem, úrnőm - feleltem -, a selymet, szatént csak azért raktuk puttonyunkba, hogy elrejtjük ajándékunkat a nép elől, míg az utcát róttuk.

Azzal intettem Pisseboeufnek, ki a puttonyt vitte, hogy forduljon meg és hajoljon le, s mindkét kezemmel a kelmék alá nyúlva elővontam két búzalisztből aranyosbarnára sült, szép szőke, friss, még meleg és ropogós kenyeret, melyek, amint felmutattam őket, egyszeriben úgy betöltötték csodálatos jelenlétükkel a kis szalont, hogy esküszöm az élő Istenre, nem volt még oly igazgyöngy, drágakő vagy gyémánt egyetlen boltban sem a Pénzváltók hídján, melyre e nagy rangú hölgyek oly mohón vágytak volna, mint ezekre. Igazságos fordulata a sorsnak, gondoltam magamban, hogy a hercegnők legalább egyszer életükben átérezzék, micsoda kínzó éhség gyötri örökösen országszerte soha jól nem lakott alattvalóikat.

Am egyikük sem nyitotta ki a száját, amint megfigyeltem, és nem is mozdultak. Mintegy egészen áthatotta őket ez a hallatlan csoda. Én eközben Montpensier hercegnő elé térdepeltem, ki lakában elfogadott, és átnyújtottam neki az egyik kenyeret, majd Nemours hercegné előtt borultam térdre - s mennyivel nagyobb és igazabb tisztelettel, mint a lánya előtt -, és átadtam neki a másik kenyeret. A Sánta egyébként egy szó köszönetre sem méltatott, hanem nyomban elbocsátott (talán mert annyira szeretett volna máris beleharapni e szép, fehér kenyérbe), és barátságtalanul rám mordult:

- Gyere el holnap újra, ugyanebben az időben, kalmár. Akkor megmondom neked, sikerült-e Nemours hercegnének úti levelet kieszközölnie fiánál, Nemours hercegnél, melynek birtokában kihajthatsz batárodon a városból és vissza is térhetsz ide.

- Megteszem, ami tőlem telik - szólt Nemours hercegné, édes mosolyával. - És addig is kalmár úr, ezer hála és köszönet szép és jó ajándékáért.

- Franz, te itt maradsz - parancsolta Montpensier hercegnő. - Egyedül is kitalál a kalmár.

- Ahogy parancsolja, kegyelmes hercegnő - felelte Franz.

Akkor lesiettem a csigalépcsőn, Pisseboeuf kíséretében, ki a hosszú folyosóra, mely a Szajnára nézett. És miközben szaporán igyekeztem a kapu felé, s nagyot sóhajtottam megkönnyebbülésemben, hogy szerencsésen túlestem e veszedelmes találkozon, hirtelen azt kiáltotta mögöttem egy csengő hang:

- Siorac báró!

A kiáltás váratlanul ért és óvatosságom cserbenhagyott. Elkövettem azt az ostoba, kis híján halálos hibát, hogy megfordultam, és szemközt találtam magam La Vasseliére-rel, ki egy szobából lépett elő, amely előtt elhaladtam volt a folyosón és megesküdtem volna rá: üres. Mindkét kezében pisztolyt tartott, s kétfelől két lakáj állt mellette (gondolom, hordszéke vivői), mindegyiknél egy-egy kivont kard.

- Nem, báró, ne mozduljon - szólt a fúria -, e pisztolyok könnyen elsülnek. Örülök, hogy hallgatott igazi nevére, ámbár amúgy sem volt sok kétségem kiléte felől, bármi tökéletes is álruhája. A szeme árulta el. Nem annyira vágása avagy színe, hanem az, ahogy Nemours hercegnét nézte. Báró, kegyelmedet az a heves szenvedély veszejt el, mellyel a másik nemhez tartozóknak adózik, akár fiatalok, akár öregek. Most majd hosszú-hosszú pihenőre tér, mégpedig egy nő keze által. Nem vigasztaló-e kegyelmed számára e gondolat?

Amint elnéztem ezt a gúnyolódó, vihogó, nagyszájú némbert, ki éppen nem sietett velem végezni, hanem, ha szabad így mondanom, igyekezett minél jobban elnyújtani e perc gyönyörét, rögtön elhatároztam: rábírom, hogy folytassa fecsegését, s így időt hagyjak Miroulnek, kinek színét sem láttam, hogy a segítségemre siessen.

- Asszonyom - mondtam -, nem értem, miért áhítja ily forrón halálomat. Nem ellensége vagyok a Guise-eknek. Hanem élelmezőjük.

- Hát ennyire ostobának vél, báró? - kacagott fel. - Ennek az óvatos navarrai rókának, akinek eszköze kegyelmed, van egy félelmetes fegyvere: a kegyosztás. Akár számításból, akár természetes jóindulata sugallatára teszi: azzal nyeri meg az embereket, hogy feledi sérelmeit. Oly enyhe feltételeket szabott Saint-Denis lakosainak városuk megadása fejében, hogy ezek a bolondok most a tenyeréből

esznek. Gondolja, hogy unokanővérem úgy fogja őt gyűlölni, amint gyűlölnie kellene, ha enni kap tőle? Az anyjáról már nem is beszélek, ki, ha nem láthatja a trónon fiát, Nemours herceget, legalább hozzá akarja adni e bakkecske hűgát!

- Meggondolta-e, hölgyem, hogy ha nem élelmezem őket, meghalhatnak?

- Hát aztán! Szép kis veszteség a ligának! - kiáltotta határtalan csúfondárossággal La Vasseliére kisasszony. - Nagynéném túlrejt körte, annyira puha, hogy beleszalad az ember ujjá. Unokanővérem pedig csak kívülről kemény, csak a kérge az. Ha megkaparják, előbújik a nőstény. A barikádok napja előtt egy jó óra hosszat kényszerültem vele alkudozni, hogy a kegyelmed életére törhessek, annyira szívesen emlékezett vissza paráználkodásukra.

- De nem játszotta el kegyed is, hölgyem, a nősténykedő nőstényt a fogadóban Mundane úrral? - vágtam vissza.

Azt hittem, ott nyomban keresztüllő, mint egy nyulat, annyira elsápadt őrzőgő haragjában.

- Utálatos emlék! - kiáltotta. - És mennyire rossz néven veszem, hogy uraságod felemlegette! Tudja meg, uram, hisz úgyis mindjárt meghal, hogy én felszentelt apáca vagyok titokban, csupán rendem parancsára élek idekint a világban, s hogy a mondott fogadóban a leggyomorforatósabb áldozatot hoztam meg, amelyet csak lehet, egy szent ügyért.

- Asszonyom - mondtam, hogy újra tűzbe hozzam, miközben azért imádkoztam Istenhez, hogy Miroulnek legyen ideje közbelépni akár késeivel, akár kardjával -, ha felszentelt apáca, immár nem csodálom, hogy nincs kenyér híján. Hanem oszlassa el, kérem, egy kétségemet! Azt mondja, megöl. És ez a folyosó sok hasonlónak volt valóban tanúja. Oly néptelen! És oly kényelmes a Szajna. Mindazonáltal egy pisztolylövés nagyot durran. És kegyed nem tart tőle, hogy a láрма idecsalhatná unokanővérét, ki netán meghökkenne azon, hogy nemcsak nem osztja meg vele kenyerét, hanem mi több, még meg is öli azt, aki neki élelmet ígért, ha mindjárt Siorac bárónak hívják is az illetőt?

- Ezen én is elgondolkodtam - felelte ő. - E pisztolyok csupán arra valók, hogy kétségbeesésében rám ne vesse magát. Az a szándékom, hogy tulajdon kezemmel ölöm meg, karddal, becsületes párviadalban, feltéve, hogy azonnal leveti azt a páncélinget, melyet ruhája alatt visel, s mely annyi arcrándulásra készítette, ahányszor meghajolt.

- Nocsak, párviadal! Ezt jobb szeretem - véltem.

- Majd meglátjuk! - nevetett ő gúnyosan.

- Ha itt párviadal lesz - mondta Pisseboeuf az ő szörnyű gaszkon kiejtésével -, én lerakom puttonyomat.

Úgy is tett, s így mindjárt felszabadult mindkét karja.

La Vasseliére bosszankodott, hanem a lakájok meg sem moccantak.

- Hölgyem - szoltam, hogy figyelmét elvonjam -, ugyan mi gátolná meg lakájit abban, hogy ledöfjenek, mielőtt leveszem páncélingemet?

- Nem mernének megfosztani engem e gyönyörűségtől. - La Vasseliére fekete szeme felragyogott.

- Akkor legyen meg Isten akarata, úrnőm, ha csakugyan becsületes lesz a párviadal!

- Ha mégsem lenne az, a jelenlevők egyike sem élné túl, hogy ezt elmondja.

- Hallottátok, cimborák? - fordultam nyomban a két lakájhoz; e meggondolatlan szavak hallatán kissé elsápadtak. - Siorac báró megölése után a lehető legkurtábban bánnának el veletek is, hogy elhallgattassanak.

- Ki mondta? - kiáltotta magánkívül La Vasseliére. - Elég a szófia beszédéből! Vetközzék, báró, vagy lövök.

Engedelmeskedtem, mindazonáltal elrejtettem köpenyem alá olasz módra ott hordott két kardomat, s a köpenyt egy ládára tettem, mely egy ablakbemélyedésben állt. Páncélingemet levettem ugyan, de nyakánál fogva a kezemben tartottam, azaz lelógattam karomról.

- Picard - szolt száját összepréselve La Vasseliére egyik lakájának -, fogd ezeket a pisztolyokat és add ide a kardokat.

Ez lett volna az a pillanat, amikor nyilvánvalóan bizonyosságát adhatta volna tisztességének, s amelyre vártam, és nemhiába: mielőtt kezéhez kapta a két kardot, ahelyett hogy az egyiket nekem dobta volna oda, a jobbájában tartott pengével máris szúrt, s ha félre nem ugrom, által is döfött volna. Ugrás közben rávettem a kezemben lógó páncélinget mondott pengére egy hirtelen mozdulattal - valahogy úgy, ahogy egy retiarius hajította volna hálóját a régi Rómában a kardra -, és kirántottam a bestia kezéből, felsebezve közben ujjait is, gondolom.

- Lőj, Picard, lőj! - kiáltotta dühösen La Vasseliére. Picard vagy nem lelkesedett annyira a gondolatért, hogy megöljön, azután, amit úrnője szájából hallott (vagy az enyémből), vagy csak habozott egy pillanattal, mielőtt a ravaszt megnyomta volna, de Pisseboeuf véget vetett habozásának, fejéhez vágva súlyos puttonyát, úgyhogy a két pisztoly a földre esett, és egyik lakáj sem mert lenyúlni, mivel Pisseboeuf máris előhúzta köpenyéből két kurtá kardját.

Az idő alatt, míg ez a gyors támadás lezajlott - s vele egy időben és nem ezt követően, ahogy az én krónikám elbeszéli -, Miroul, ki La Vasseliére háta mögé lopódzott, elkapta a hölgy nyakát behajlított karjával, és mindaddig mozdulatlanságra kényszerítette, míg én fel nem szedtem a kardot, melyet kezéből kitéptem volt. Legalább ezt mesélte nekem később Miroul is, Pisseboeuf is, mert én, mialatt azzal bajlódtam; hogy kihámozzam valahogy kardomat a páncéling szemcséi közül, azon csodálkoztam, miért nem nyársal

fel La Vasseliére „becsületesen” megmaradt kardjával. És igen meglepett, amikor konstatáltam: egyenlő fegyverzettel, számban és pályán vehetem fel a harcot ezzel a nőstény ördöggel.

- Hölgyem - tisztelegtem kardommal -, azt beszélük, kiskora óta a nagy Sylvie-től tanult vívni, és karddal a kezében két férfival ér föl.

- Mindjárt megtapasztalhatja! - felelte ő, fogát összeszorítva. - Téved, báró, ha azt képzeled: megmenekült.

És igazat mondott, mert azon percben keresztelte kardja az enyémet, s oly gyors volt, finom és ravasz minden mozdulata, oly pontosan megérezte készülő cseletemet, hogy csakugyan kezdtem aggódni a párviadal kimenetele felől, hisz már vagy két ízben csak úgy kerülhettem el a halálos döfést, hogy hátraugrottam - amit az én szegény Giacomim szigorúan elítélt volna. Akkor azt gondoltam: úgy úszhatjuk meg a legkisebb kárral, ha kifárasztom, és hátrálni kezdem gyors ütemben, arra kényszerítve őt, hogy szüntelenül mozogjon nehéz abroncsszoknyájában; ha ellankad, bizonyára alábbhagy bámulatos pontossága. Így is tettem, mintegy menekülve, azaz körbefutva előtte kétszer is a körfolyosót, s amikor ismét a csigalépcsőhöz érkeztünk, éreztem, hogy riposoztja pengém érintésére már nem oly gyors, visszavágása kevésbé biztos, lélegzete akadozó. Ám még akkor is hajsza híján menekültem csak meg döfésétől, minekutána én megkockáztattam egyet, és hirtelen cserbenhagyott a bátorságom.

- Uram, a cselét! - kiáltotta Miroul okcitánul, nyilvánvaló jeléül, hogy nagynak látja a veszélyt, amelyben forgok, hisz tudta: megesküdtem Giacominak, nem használom soha máskor, csak ha életem forog kockán.

Hallva szavát; és még inkább a rémületet, melyről hangja árulkodott, végre rászántam magam. És ha előbb teszem, bizonyára kárba veszett volna fáradságom. Hanem így, hogy La Vasseliére úgyszólván levegőt is alig kapott, annyira kifulladásztotta a testmozgás, amelyet rákényszerítettem, kivédte ugyan a cselvágást, de késve: lába ina alaposan megsebesült: És amikor fürgén elugrottam, úgy felordított dühében, hogy fogadok: a Szajna túlsó partján is meghallották, és erőnek erejével belerohant kinyújtott kardomba, mintegy megbüntetve magát azért, hogy nem győzött.

Leültem, azaz inkább lerogytam a csigalépcső első fokára. Arcomon patakzott a verejték, minden izmom remegett, akkora erőfeszítést követelt tőlem e harc, s csak néztem, alig hívén szememnek, La Vasseliére tetemét a földön elterülve. Annyi erőm sem volt, hogy kihúzzam belőle kardomat.

- Uram - tette a vállamra kezét Miroul -, most mit teszünk?

Amire kitátottam ugyan a számat, hogy feleljek, de egy árva hang ki nem jött torkomon, mert annyira összeszorult és kiszáradt, hogy az a kevés nyál, ami még megmaradt a számban, egészen összesűrűsödött s mintegy összeragasztotta ajkamat. Akkor a Szajnára néző ablakok egyikére mutattam, de e gesztus után úgy elfogott a hányhatnék és az émelygés, hogy fejemet két kezem közé rejtettem.

- Uram, és a lakájok? - kérdezte Miroul.

- Ők velünk jönnek - feleltem.

De hiába tért végre vissza hangom, még jó darabig eltartott, mire fel bírtam tápászkodni a lépcsőfokról, amelyen ültem.

Nyolcadik fejezet

- Uram - szólt Miroul, amikor másnap reggel felrázott lidércnyomásos, véres álmaimból -, a harci spádé használata lerontotta vívását, lassúnak és nehézkesnek láttam ama darázssal szemben. Kutyateremtette, micsoda vívó! Micsoda villámsebesség! Annyira féltettem uramat, hogy ha elvétette volna Jarnac-féle cselét, én kést dobtam volna ama némbér háta közepébe, megkockáztatva, hogy ezzel örökre magamra haragítom kegyelmedet. Ami, jobban meggondolva a dolgot, elképesztett, az az volt, hogy megpróbálta rögvest megölni kegyelmedet, mihelyt kezébe kaphatta a két kardot, holott ily pazarul vívott.

- Gondolom, leginkább az árulásban lelte örömét - vakartam meg a fejemet, mely ugyancsak hasogatott. - Mihez kezdél a lakájokkal?

- Megettem őket este is, reggel is, úgyhogy elképedten tapasztalják: még élnek, sőt pecsenyét is kapnak, „gazdámuram”-nak szólítanak és a kezemet csókolgatják.

- És mint vélekedsz felőlük?

- Hogy derék, becsületes fickók, a sík földre valósiak, és nincs bennük szikrányi gonoszság vagy fondorlat.

- Nevüket tudod-e?

- Ők maguk is alig tudják. Mi több, szörnyűségesen beszélnek. Az, akit úrnője Picard-nak nevezett, Pikárdiából jött, a másik, a Breton nevezetű Bretagne-ból.

- Akárhogy beszélnek, tudd meg családi nevüket! Rá akarom írni őket a Nemours-tól kapott úti levélre.

- Hogyhogy? Hát elvisszük őket Párizsból?

- Elvisszük? Kicsodák viszik el?

- Uram, gúnyt űz belőlem.

- Azt hiszed? - ragadtam meg jobbját, egy csókot nyomva orcájára. - Hogy is válhatnak meg az én bölcs szekretáriusomtól? Csak hogy Poussevent és Pisseboeuf itt marad, Héloise-zal.

- Hát valakinek csak kell őriznie a házat - vont vállat Miroul, elégedetten, amiért fegyvereseink nem

jönnek velünk.

- Micsoda? Nem vagy féltékeny?
- Ha igazságos az osztozkodás, nincs féltékenység.
- Mit adjunk mégis Pisseboeufnek, ki oly jókor vágta Picard becsületes képébe azt a puttonyt?

Harminc aranyat?

- Ennyit megér e tett.
- Hát neked?
- Uram - szegte ő fel büszkén és mintegy sértetten a fejét. - Én vagyonos ember vagyok.
- Tudom én azt jól, eleget mondod nekem. Mit szólnál kis gyémántokkal szegett ametisztgyűrűmhöz?

- Az sok, uram!
- Tehát elég. Az a fúria felnyársalt volna, ha te nem vagy.
- Aj; uram, ezer hála és köszönet!

És őszinte, tiszta arca elpirult az ajándék nagyszerűsége miatt, nem annyira azért, amit pénzben jelent, hanem mert Florine előtt megnő majd a tekintélye - s miközben barna szeme szinte ugyanolyan megkönnyebbülten szikrázott, mint a kék -, mélyen meghajolt előtte, és fürgén, frissen, táncos léptekkel elsietett. Utána szóltam:

- Miért nem kérdezted meg, mit kezdünk majd Picard-ral és Bretonnal, ha a városból kijutunk?
- Nos - fordult vissza, boldogan e többes szám miatt -, mihez kezdünk velük?
- Felfogadom őket birtokomra, a Pudvás Tölgybe.

- Uram - szinte mámorossá tette az öröm -, hát elmegyünk Montfort-ba? Nem mertem uramat erre kérni. Attól tartottam, nem lesz alkalmunk odamenni.

És mert hirtelen eszébe jutott, hogy én nem látom oly örömmel viszont Angelinámat, mint ő az ő Florine ját, szeme kissé elsötétült, és nem annyira témát, inkább irányt váltva hozzátette:

- Ez jól van elgondolva. Így bizonyosak lehetünk örök időkre Picard és Breton hallgatása felől.

Mihelyt magamra hagytott, megint elaludtam, lévén igen elgyötört, és álmomban magamat láttam, átszúrt szívvel, amint a Szajna folyó sodra visz lefelé Chaillot-ig, hol a Szajna egy kanyart ír le. Itt megrekedt holttestem - mint a Szent Bertalan éjszakáján leölte -, a folyópart fűvébe belegabalyodva s fennakadva. Mindazonáltal ott álltam a parton a kíváncsiak között is, kik messziről bámulták tetememet, miközben hajósok hosszú rudakkal partra vonták. E körülmény meglepett s egyszersmind valamiképpen meg is nyugtatott, mivel ködösen azt gondoltam: mégiscsak s mindennek ellenére itt lehetek e világon, hisz látom saját holttestemet.

Hanem az a félelem, hogy talán mégis tévedek, annyira gyötört és kínzott, hogy felriadtam. A szívem úgy vert, mint a nagyharang nyelve, s a hátam verejtékben fürdött. Ez állapotom miatt annyira elszégyelltem magam, hogy hamarosan ismét visszanyertem az uralmat lelkem fölött. Mégis hittem - és még ezután is sokáig - ez álom jóslat voltában, s azt képzeltem, La Vasseliére teste fel fog bukkanni Chaillot-nál, amit bizonyosan tudomásomra hozott volna L'Étoile, amikor visszatértem Párizsba, hol eleinte sok szó esett a hölgy hirtelen eltűnéséről, aztán egyre kevesebb és végül semmi, lévén a nemességnek más gondja az akkori inségben és éhezés közepette.

Igaz, Miroul roppant bölcsen és elővigyázatosan járt el, mert amint kiléptünk a Montpensier-palotából, megparancsolta a két lakájnak: vigyék vissza a hordszéket La Vasseliére házához, és hagyják ott, libériájukkal egyetemben, s azután tíz öl távolságból kövessenek, hogy senki ne lásson bennünket együtt. Egyébiránt jobban meggondolva nem tüntettem fel családi nevüket, sem Miroulét úti leveleimen, mely csupán az én nevemre szólt és név nélkül „három legényemről”.

Batárom a Saint-Denis-kapun át hagyta el Párizst július 24-én reggel, s az őrség parancsnoka alig méltatta egy pillantásra is mondott úti levelet, mert szegény emberek nagy sokasága tolongott a kapunál, amikor odaértem, ki kaszát, ki kést szorongatva, hogy a falakhoz legközelebb eső földeken learassák a búzát, mely mondott falakról nézve oly csodálatosan hullámozott július égető napja alatt. A tiszt azt mondta nekik: a navarrai katonái le fogják puffantani vagy levágják őket. Hanem azoknak beszélhetett, szinte megvesztek, amint a fal tetejéről elnézték ezt a szép, aranszín búzát. Az intelmeket meg sem hallva, a veszélyt meg sem látva, dühödten kiáltották, kaszáikat, késeiket lóbálva: „Búza! Kenyér! Búza! Kenyér”, úgyhogy a tiszt, nehogy tumultus támadjon, végül kiengedte őket is a kapun, s imígyen az én batárom nem sokkal előzte meg őket, mire az első királpárti barikádokhoz értünk. S minekutána azon is simán és akadálytalanul átjutottunk, úgy határoztam, megállítom a batárt, kiszállok; és megnézem, mi történik e szerencsétlenekkel.

Az igazat megvallva a királpártiakat előbb megzavarta ez a békés roham; e szegény, piszkafasovány emberek igazán nem mutattak ellenséges indulatot, egyre csak azt kiáltották: „búza” és „kenyér”, s még késeik sem hatottak fenyegetően, hisz oly gyenge kezek markolták nyelüket. Úgyhogy a katonák végül is átengedték őket, noha sokan voltak, legalább ezren. Akkor e kiéhezettek rávetették magukat baloldalt az első búzamezőre, s megszállták, mint a sáskák, kitépve és azon nyersen szájukba tömve a kalászsokat, ki sem szedve a szemeket a toklászból, avagy a földre hasaltak, és maguk alá gyűrték a kalászsokat, hogy biztosítsák maguknak legalább a zsákmány e részét, nehogy valaki elorozza tőlük. És eközben oly morgásokat, nyögéseket hallattak, melyek nem is hasonlítottak emberi hangra. Akkor azonban a király egyik kapitányát odavonzotta e tumultus, s látván e hajcihőt, megharagudott, és meghagyta a

puskásoknak: vessenek véget neki. Előbb kiáltozással próbálták elriasztani őket, hasztalan, majd puskatussal, s amikor még ez sem volt elég, annyira nagy volt a búzafalók makacssága, szurkálni és kardlapozni kezdték őket, és többet meg is sebesítettek közülük. Voltak, akik sántikálva és vérezve visszavonultak, néhány kalászt markolva görcsösen, mások azonban erre sem mozdultak; mint akik eltökélték: inkább szaggassák ízekre őket ott helyben, semhogy felhagyjanak a lakomázással.

Lovas futár érkezett eztán vágatában, a király parancsával, ki meghagyta: ne bántsák e szerencsétleneket. Mire a fegyveresek, kiknek amúgy sem volt ínyére ez a munka, visszatértek barikádjaikra. Hanem a béke csak rövid időre állt helyre, mivel a legközelebbi faluból egész csapat földműves érkezett oda, kiket, mint utóbb hallottam, a búzaföld tulajdonosa lovalt fel. Cséphadaróval voltak felfegyverkezve, és sokkal dühösebben és vadabban, mint a katonák, könyörtelenül agyonverték a szegény kiéhezetteket. Többet nem is kívántam látni, hanem visszaültem a batárba, igen leverten és csüggedten e sírni való jelenettől.

Nem akartam álruhában mutatkozni az udvarnál, amikor Saint-Denis-be megérkeztem, mert úgy sejtettem, akad ott nem egy liga felbérelte kém, s azok rám ismerhetnek, amikor majd visszatérek Párizsba. S mivel a királyon kívül csak ketten ismerték kalmár-álöltözékemet, Mornay-Duplessis és a főprior, Miroult elszalajtottam tudakozódni a járókelőktől, hol lakik egyik vagy másik. Hanem hiába mentem oda, mindkettő távol volt, s embereik nem tudták, mikorra várhatók, s én nagy zavarban voltam, nem tudván, hogy értesítem a királyt, s még kevésbé, hol szálljak meg, lévén minden fogadó színültig telve királyi tisztekkel. Így ültem, rosszkedvűen és nyugtalanul batáromban Saint-Denis főutcáján. A batár ablaka nyitva volt, s én szórakozásul az arra járókat nézegettem, jobban mondva az arra járó fehércselédeket. Az ég meg is jutalmazott ez erénybeli fogatékosságomért, mert egyszerre megremegtem örömben, és kezemet Miroul karjára téve azt mondtam neki:

- Miroul, látod azt a magas, sudár hölgyet, ki éppen szemközt jó velünk az utcán? Haja barna, szeme fekete, lépte fürge, válla széles és igen pompás ruhát visel.

- Látom bizony, uram. Királynak való falat.

- Vagy lordnak. Eredj, Miroulom, és mondd meg neki, hogy Erzsébet regina saját külön kis francia pacsirtája e batárban raboskodik, és ha öladysége hajlandó e batárba beszállni, mondott pacsirta oly dalt énekel a fülébe, mely alighanem érdekli.

- Ó, uram, hogyne ismerném fel! Elfelejtethném-e valaha is a barikádok napját?

- Eredj, Miroul!

Röpillt, mint a kilőtt nyíl, és oly hirtelen termett a hölgy előtt, hogy az önkéntelenül nagyot ugrott hátra, és gyorsan és hirtelen, mint farkasszuka, máris elővont félig egy pisztolyt bő szoknyája alól, de nyomban visszasüllyesztette rejtkehelyére, mihelyt Miroul, két lépésre tőle, lekapta szemüvegét és megmutatta felemás szemét. Láttam, mint neveti el magát a hölgy, kivillantva ragadozófogait, s minekutána Miroul a fülébe súgta az üzenetet, sietős léptekkel megindult a batár felé, felszállt és a következő pillanatban már be is csukta maga mögött az ajtót.

- Hogyan, Pierre-em! - szólt a lady. - Már megint álruhában? Krisztus öt sebére mondom (e mondást Erzsébettől vette volt át), hogyan találhatnám meg ajkát ennyi szőr között?

Mégis nyomban megtalálta, s szenvedélyes csókokkal halmozott el, hogy a lélegzetem is elállt bele, s közben jobb keze kigombolta zekémet és ingemet, hogy megsimogassa mellemet.

- Mylady - mondtam neki levegő után kapkodva, amikor végre eleresztett. - Avégre van-e itt a pacsirta, hogy megkopasszák és haladéktalanul ropogósra süssék ladységed kemencéjében, vagy hogy énekeljen?

- Istenemre! - tört ki belőle a nevetés. - Be gyorsan jár a franciák esze kereke! Még hogy az én kemencémbe! Ezt elmesélem királynőmnek. Halálra fogja kacagni magát mondásán.

- Hogy van őfelsége?

- Most éppen igen szomorú - felelte lady Markby, elszontyolodva. - Walsingham halálán van, és honnan venne őfelsége még egy ilyen buzgó alattvalót? De én Pierre-em, mit keres itt ugyanabban az álöltözékben, amelyben a barikádok napján láttam?

- Hát ladységed mit keres itt?

- Mivel Londont csak Párizson át lehet védeni, Philippo regnante igyekszem észre téríteni ezeket a bolond franciákat.

- Hogyan? Egy szoknyás nagykövet? - álmélkodtam. - Hát Stafford lord?

- Ó túlságosan feltűnő lenne itt az udvarnál, egy szoknyával több vagy kevesebb ellenben fel sem tűnik, Henrik úgyis annyi nővel veszi körül magát.

- Még ha e szoknya zsebei titokban pisztolyt rejtegetnek is?

- Sőt még kardot is, lévén a Szent Ligának oly nagy hajlama a gyilkolásra.

- És hogy van a derék T. lady?

- Londonban van és derék, ennyivel érje be ő is, uraságod is - tett úgy lady Markby, mint aki haragra lobban, ámbár talán tényleg megharagudott. - Van-e oly hű teste is, mint szíve, én Pierre-em? - kérdezte aztán.

- Úgy hiszem.

- Majd meglátjuk.

- Ez fenyegetésnek hangzik, hölgyem, holott édes ígéret.
- Francia száj aranszáj. Még egyszer megkérdem, uram, mit keres itt?
- Hölgyem, Párizsból jövök, és mihelyt sikerült találkoznom a királlyal, vissza is térek oda. Csakhogy titokban kell találkoznom vele és titkos helyen.

- Nálam - vágta rá lady Markby. - Aki Henriket szolgálja, Erzsébetet is szolgálja. És jó háziasszonya leszek, kedves Pierre, ha nem is oly jó, mint T. lady. Mi több, a nap bármely órájában bejuthatok a királyhoz.

- Sürgősen beszélnem kellene vele.

- Holnap - jelentette ő ki, ellentmondást nem tűrően. - Ma este az enyém, kedves Pierre.

Mivel így szállásra leltem batárommal és legényeimmel együtt e túlsúfolt Saint-Denis-ben, okom volt örülni neki, hogy összetalálkoztam lady Markby-jal, ki amellet, hogy mintegy angol megfelelőm volt (hisz ugyanolyan szerepet játszott Erzsébet, mint én a navarrai mellett), segítséget és menedéket adott nekem a barikádok napján, s mint szép olvasónőm talán még emlékszik rá, abroncsszoknyája alá rejtett, s ott kuporogva hallgathattam végig a beszélgetést, melyet Guise herceg nevében folytatott le a főligás Brissac gróf Stafford lordunkkal a fellázadt Párizsban.

Hanem ha szép olvasónőm most azt képzei, úsztam a boldogságban, amiért jó szállásra, jó vacsorára és forróvérű háziasszonyra leltem, alábecsüli valódi becsemet és mivoltomat. Épp ellenkezőleg. Két súlyos aggodalom emésztett. Attól tartottam: ha lady Markby idehozza házába a királyt, jelen kíván majd lenni beszélgetésünkkel - hisz én is ezt tettem volna az ő helyében. S ezt éppen nem tartottam kívánatosnak, mivel úgy véltem: a királynak nem tetszene, hogy Erzsébet ugyanúgy értesüljön Franciaország ügyeiről, mint ő maga.

Ami második aggályomat illeti, az csak rám vonatkozott, s meglehet, ki is találták már: mivel úgy határoztam, itteni megbeszélésem után el kell vinnem két lakómat, Picard-t és Bretont birtokomra, a Pudvás Tölgybe, ott nagyon kedvem ellenére el kell majd szenvednem annak jelenlétét, akit Larissa halála után nagy gonddal elkerültem, mivel akkor úgy véltem: a megfutás ha nem is a legjobb, de a legkevésbé rossz válasz, amelyet tulajdon kételyeimre, kérdéseimre és hallatlan kínjaimra adhattam a halott valóságos kilétét illetően.

Első aggályom hamar elenyészett. A király igen bölcsen már másnap értem küldött egy gyaloghíntőt lady Markby hajlékába és azon elvitetett sötétedéskor a saint-denis-i főutca egyik házába, hol mérhetetlen örömeimre Rosny úrral találkoztam. Sántított ugyan és fél karját felkötve viselte, mindazonáltal arca pirospozsgás volt. Ép karjával erőteljesen megölelt, ami mélyen meghatott, mivel ő, jó hugenottához illően, igen szűken mérte csókjait.

- Ó, Rosny úr! - tekintettem végig nyájasan szép kék szemét, mohó száját és főként magas homlokát, mely most még magasabb volt, mivel szőke haja alaposan elhullott -, be örülök, hogy épen és egészségesen láthatom itt viszont! Ismét őfelsége tanácsosaként és bizalmasaként! A Mantes kormányzóságát illető múltkori kis sértődöttsége ellenére.

- Eh - szegte fel a fejét Rosny, mérhetetlenül kevélyen. - Jól tette a király, hogy megtagadta tőlem, hisz már előbb odaígérte volt egy pápista királypártinak. Meg voltaképpen mire mennék ezzel az aprósággal? Többre vágyom. Csak a princípium kedvéért adtam a sértődöttet. Maga az ügy vajmi keveset számít a szememben. No és ami Henriket illeti - folytatta, szokásos fennhéjázásával -, még két hónapja sem voltam távol tőle, máris értem küldött, mert nem lehet meg nélkülem. Lovas futárt menesztett hozzám egy levélkével és magához rendelt.

- Képzelem, hogy sietett hozzá! - nevettem nagyot. Ám mivel Rosny méltóságán alulinak ítélte, hogy velem együtt nevésszen, igen komolyan felelte:

- Kedves Siorac barátom, csakugyan megvan az a gyengém, hogy hasznosnak vélem magam az országára nézve.

- És igazán az - hajtottam fejet előtte. - Hasznosabb, mint bárki más országunkban.

Rosny oly nagy véleménynel volt magáról, hogy egy szóval se tiltakozott, hanem viszonzta köszönésemet. Ekkor zajt hallottunk az utcára nyíló nagykapu felől, majd gyors lépteket az emeletre vezető csigalépcsőn. Nyílt a szoba ajtaja, ahol beszélgettünk, és megjelent a király, kíséret nélkül, s mint mindig, sietősen, jókedvűen, türelmetlenül elhárítva mindenfajta bevezetést és ceremóniát.

- Szakállas - mondta, azt sem várva be, hogy térde hajtsak előtte, és elrántotta a kezét (mely most is fokhagymaszagot árasztott), mielőtt megcsókolhattam volna. - Szent Mókus málára, örülök, hogy épen és jó húsban látlak viszont. Ül le arra a zsámolyra, a kandalló mellé. És te se álldogálj, Rosny, hisz bicebóca vagy, különben sose fogsz meggyógyulni. Hallgatlak, Szakállas. Hogy áll eme háládatlan Párizs dolga, mint a megboldogult király nevezte?

Majd, minekutána paucis verbis elmondtam - hisz a szolgának illik gazdája hangját átvenni -, amit láttam és megfigyeltem a fővárosban töltött hetek alatt, ő szokása szerint nagy léptekkel járt fel-alá a szobában, rövid, sovány és inas lába csak úgy csattogott a padozaton, kezét hol hátrakulcsolta, hol az orrát húzogatta egyikkel vagy másikkal - azt a hosszú és ferde orrát! -, tekintete hol elgondolkodó volt, hol acélos, hol rám irányozta oldalról, hol a földre sütötte, s nagy és erős koponyájába, gondolom, elraktározta mindazokat a tényeket, nagyokat-kicsiket egyaránt, amelyeket begyűjtöttem neki.

- Szegény párizsiak - mondta, amikor elvégeztem beszámolómat -, mennyire sajnálom őket inségük miatt! És mennyivel nagyobb még sajnálatom irántuk, amiért ily ostobák és szájtátiak! Hogy nem látják, ami kiböki a szemüket, hogy ez az átkozott Mendoza gúnyt űz belőlük, s annyi halottak kenyerét töm beléjük,

amennyit csak bír, hogy mind felforduljanak, s ő elfoglalhassa jó városukat. És egész Franciaországot, ha tehetné. Szent Mókus mála! Egyedül ő és gazdája, Fülöp állják útját szegény, végre tönkrement országunk békéjének és nyugalmanak! Hanem, Szakállas - váltott hirtelen hangot, hangnemet, modort (hisz sem az elégia, sem a bánat nem volt erős oldala) -, hogy vannak az én kedves unokahúgaim, a lotaringiai hercegnők (Rosny itt ugyancsak felvonta a szemöldökét), kikkel bizonyára találkozta, másként Nemours nem adott volna úti levelet neked.

Akkor elmeséltem, mi történt velem a Montpensier palotában, mégpedig részletesebben, mint az eddigieket, mivel tudtam: ha fehérszemélyekről van szó, nem fog el oly hamar őfelsége türelme. És csakugyan úgy tetszett: elbeszélésem nagyon is megnyerte tetszését - annál kevésbé Rosnyét -, mindazonáltal nem fűzött hozzá megjegyzést, csak annyit mondott, amint befejeztem, Rosnynek:

- Barátom, fizessen ki ötszáz aranyat kincstáram terhére Siorac báró kezéhez, hogy húst és más élelmiszereket vegyen rajta unokahúgaimnak.

- Felső, természetesen megteszem - felelte igen rosszkedvűen Rosny -, de örömség táplálni e viperákat.

- Nem viperák, nőszemélyek.

- Az egykuty - vélte Rosny.

- Ejha! - nevetett a király. - Mintha Duplessis urat hallanám. A vipera hideg, Rosny. A nő kívül-belül meleg.

- Ezért buzgólkodnak ezek oly hevesen felséged ellen.

- A nők nem tehetnek mást, azért dolgoznak, akit szeretnek. Az egyik bátyjáért, a másik fiáért, mint Nemours hercegné. Nos, ha beveszem Párizst, össze kell békülnöm a hercegekkel! És ezt jobb most elkezdni, Rosny. És éppen az asszonyokon át, kikre e hercegek hallgatnak. Egyébiránt Montpensier hercegnő nyelve három regimenttel ér fel - tette még hozzá. - És én nem akarom, hogy ellenem tüzelve prédikátorait, amikor én már ott leszek az én Louvre-omban.

- Inkább kívágnám azt a nyelvet - így Rosny.

- Piha! - felelte a király oly cinkos és vidám szemhunyorítással, hogy még Rosny is kénytelen volt elmosolyodni. Egyébiránt Rosny korántsem volt oly szigorú erkölcsű, amilyennek látszani akart, és korántsem volt a nők ellensége, ámbár dicsőségének gondja messze megelőzte agyában a nőügyeket.

Kopogtak az ajtón. Egy apród jelentette: lady Markby kéri őfelségét, kegyeskedjék őt fogadni.

- Hogyan? - forrt fel Rosny epéje. - A király már nem tanácskozhat úgy tulajdon szolgálival, hogy ez az angol komámasszony bele ne ütné az orrát? Mylord Stafford nem képes egyedül közölni a királlyal Erzsébet kívánságait? Minek az ő nadrágja mellé még egy szoknya is?

- Mert a szoknya hangosabban szól a térdnadrágnál - nevetett a király. - Az igazat megvallva lady Markbynak ugyancsak nagy a szája, de hát Erzsébetnek ő így tetszik. Jómagamnak is. Azonkívül örömet látom, hisz igen szép. Apród, vezesd be!

- Ó, sire! - hajózott be teljes vitorlázattal a szobába lady Markby, mint egy tengerjáró hajó, s futva sietett a király elé térdepelni, úgy terítvén szét maga körül brokátszoknyáját, mint egy virágkelyhet, mely kellőképpen kiemelte dereka karcsúságát és melle domborúságát. - Ezer hála és köszönet, sire, ahogy úrnőm mondaná, amiért volt kegyes nyomban és minden ceremónia nélkül fogadni.

- Asszonyom - emelte őt fel a király kezénél fogva, s vezette a szoba egyetlen karosszékehez -, kérem, foglaljon itt helyet, minél kényelmesebben, és fújja ki magát, lévén e csigalépcső oly meredek. Jó unokanővéremnek és testvéremnek, Erzsébet királynőnek, kinek határtalan hálával tartozom segítségéért és támogatásáért, amúgy is minden joga megvan rám, ladységed szépsége pedig még újabbakkal toldja ezt meg, úgyhogy nem tűrhettem, hogy csak egy percig is megvárassam ajtóm előtt.

Teringettét, gondoltam, tehát megbizonyosodott: Henrik kétféleképpen beszél. A férfiakhoz tréfásan, tömören és katonásan szól. A nőkhez egészen másként: roppant hízelgően. Mindazonáltal minekutána lady Markbyt leültette a karosszékebe, s neki háttal felénk indult, oly éles, cinkos, ravasz pillantást vetett Rosnyra, hogy ebből megértettem: e váratlan és mintegy ráerőltetett beszélgetés során ugyancsak résen lesz.

- Asszonyom - fordult vissza a hölgyhöz, ámbár nem ült le, és nem hagyott fel ingamozgásával -, mi dolga van velem e szép nyári reggelen?

- Sajna, sire - szólt lady Markby oly mély sóhajjal, hogy szép csecsei megemelkedtek, s mintegy őket lecsillapítandó, rájuk szorította fehér kezét, ami által felhívta rájuk a király figyelmét, ahogy az enyémet és gondolom, Rosnyét is, noha e pillanatban nem volt módomban őt is nézni. - Valóban, sire - folytatta a hölgy, újabb sóhajjal -, dolgom van, jobban mondva, dolgom lenne felségeddel, ha venném magamnak a bátorságot, hogy beleártsam magam felséged kormányának ügyeibe.

- Asszonyom - bókolt cseppet a király -, higgye meg, nem veszem zokon, sőt tanácsát a lehető legbecsessebbnek fogom tekinteni mindazok között, amelyeket kaphatnék. Tudnia kell, mennyire szeretem igen kedves és imádott testvéremet és unokanővéremet, Erzsébet királynőt, s hogy oly egységben akarok vele maradni, mint a kéz két uja, hisz meggyőződésem: ha nem ily szoros köztünk a kötelék, Fülöp egymás után felfal bennünket. Ellenben ha barátok és szövetségesek maradunk, országaink megmenekülnek Fülöp karmaiból és megóvjuk bennük a lelkiismeret szabadságát a pápa zsarnokságától.

- Ó, sire - szólt lady Markby, körülhordozva szép barna szemét, s úgy hajtva előre fejét, hogy fekete fürtjei ráomoljanak tejszín nyakára -, felséged csakugyan nagyon felbátorított, mégis hogyan mernék én, gyenge nő (erre Henrik elmosolyodott), ellentmondani felséged komoly tanácsadónak, kik hosszú

tapasztalatukból határtalan bölcsességet merítenek - s azzal Rosny felé fordulva roppant kecsesen biccentett.

- Könyörögve kérem, asszonyom, beszéljen - mondta a király, ki úgy hiszem, sejtette, mi sül ki a beszélgetésből. - Senki nem fog megneheztelni a jelenlevők közül, sem én, sem Rosny úr és a legkevésbé Siorac úr, ki, ha jól tudom, szíves ismerőse.

- Nos, sire - fohászkodott neki lady Markby -, ha már ki kell mondanom, íme véleményem. Azt hallottam, ámbár lehet, félrehallottam, hogy felséged engedve a kiéhezett párizsiak kérésének és könyörgésének, kik felségedhez deputációt menesztettek, megengedte, hogy közülük háromezren elhagyhassák a várost és átköltözzenek a sík földre.

- Igaz, asszonyom - bólintott eltökélten a király. - A határozat megszületett, s holnap megtörténik a dolog.

- Jaj, sire - sütötte le a szemét kétségbeesett arccal lady Markby -, én, ki jól ismerem Erzsébet királynőt, illő tisztelettel és alázattal kijelentem: ez nagyon nem fog tetszeni neki. És ha tolmácsolni merészném véleményét...

- Tegye ezt, asszonyom - a király arca kifürkészhetetlen volt.

- Azt merném állítani, sire, hogy ez felséged részéről alig megbocsátható könnyelműség.

- Könnyelműség, asszonyom? - állt hirtelen meg előtte Henrik.

- Vagy nemtörődömség, sire, ha ez a szó jobban megfelel ízlésének. Minthogy felséged ki akarja éheztetni Párizst, nem különös gondolat-e megengedni éppen azoknak a kiéhezetteknek, kiket az éhség megadásra bírt volna, hogy eltávozzanak a városból?

- Asszonyom - szólt komoran a király -, már eddig is harmincezer párizsi halt éhen. Még hánynak kell közülük meghalnia, hogy kegyed elégedett legyen?

- Ő, sire - pirult el a lady -, nagyon fájna nekem, ha felséged embertelennek vagy könyörtelennek tartana. Csakis az a veszély késztet szólásra, mely felséged engedekenységéből fakad. Mert minél jobban elhúzódik az ostrom, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a páрмаi herceg segítséget hoz a városnak, s akkor felséged igen nagy kockázatot vállal, hisz egy spanyol sereg lesz a hátában, mialatt Párizst ostromolja.

- Asszonyom - a király odahúzott egy zsámolyt és lovagló ülésben elhelyezkedett rajta -, erre pontos magyarázatot kell adnom, mivel szeretném elűzni azt a rossz ízt, melyet jelentése kelthet Erzsébetben, azt hitetvén el vele, hogy ez alkalommal nem tartottam szem előtt a háború szigorú törvényét.

- Valóban nem tartja szem előtt, sire - felelte lady Markby -, és királynőm még azt is hozzátenné, hogy felséged késlekedik önnön javán munkálkodni és jobban szeret kockáztatni, mint a csomót elvágni.

- Nem, asszonyom - rázta meg a fejét a király -, ez nem így van. Ha nem engedem meg ezeknek a szegényeknek, hogy kijöjjenek, éhen halnak a falak között, és hasztalan halnak éhen. Ettől a város még nem adná meg magát. Értse meg, asszonyom - a király felemelte hangját -, kérem, értse meg, hogy azok, akik Párizsban éhen halnak, és azok, akik makacsul kitartanak a lázadás mellett, nem ugyanazok. Ez utóbbiak, a leggonoszabb lázadók és ligások kezében van a hatalom egésze: pénzük van, fegyverük, katonáik és élelmük is, mivel a kezdet kezdetén összeszedtek többet is, mint amire szükségük lesz. Úgyhogy elnézik majd, hogy a szegények éhen haljanak és nem segítenek rajtuk, és tapodtat sem engednek közben. Tehát nem igaz, hogy az én könyörületességem meghosszabbítja az ostromot. Éppen ellenkező eredményre fog előbb-utóbb vezetni, mert úgy hat majd a lelkekre, hogy a város egy szép napon azért adja majd meg magát könnyen, mert bízni fog nagylelkűségemben.

Nem tudom, hogy ez a beszéd - melyben a jólelkűség szépen összefért ez egyszer a politikai ügyességgel - valóban meggyőzte-e lady Markbyt, mindenestre nem erősködött tovább, hanem elhalmozta a királyt bókjaival, hálájával, mosolyaival, elbocsátását kérte, amit a király kegyesen megadott, s távozott, abröncsszoknyája nagy suhogása közepette, oly illatot hagyva hátra, melyet sokkal kellemesebbnek találtam, mint királyomét.

- Sire - szólt Rosny -, nagyra becsülöm ez orcátlan teremtetést.

- Én is - nevetett a király, ki a lelke mélyén nagyon megkönnyebbült, hogy véget ért ez a beszélgetés. - Hanem egy nő részéről eltűr az ember oly merészséget is, amelyet egy férfitől soha. Gondolom, ezért van az, hogy Stafford lord bókol nekem és lady Markby vállalja a szemrehányó szerepét. Jó unokanővérem, Erzsébet, igen bölcs asszony.

- És egyszersmind igen kényelmetlen és könnyen sértődő szövetséges.

- Majd megbékítjük - vélte a király. - Az idő csakugyan sürget, előbb-utóbb valóban rám tör a páрмаi és Mayenne. Ebben nem tévedett lady Markby. Nem is késlekedem hát tovább, és kiadom a parancsot a főváros összes elővárosának megtámadására. Eljött az ideje, hogy Párizst még inkább falai közé szorítsuk és térdre kényszerítsük.

- Már holnap, uram? - Rosny reszketett az örömtől és a reménytől.

- Holnap kapitulál a saint-germain-des-prés-i apátság, de még egy kicsit várnunk kell.

- Mire és kire? - kiáltott Rosny.

- Châtillonra és az ő új csapataira. Hej, Rosny - tette hozzá a király, váratlan költőiséggel -, már semmi másra nem várok, csak Châtillonra és az ő vértjein felcsillámló első, vidám napfényre.

- Ó, sire! - ujjongtam részegen az örömtől -, ez szép és jó. Elmondhatom lady Markbynak?

- Még ma este, a közös vánkoston - a király gunyoros és nevetős pillantást vetett rám. - És váljék

egészségedre, Szakállas.

S azzal kitört belőle a nevetés. Rosny is, én is követtük példáját.

- Rosny - beszélt tovább a király, még mindig nevetve, ám elgondolkodó tekintettel. - Eztán sose engedj a közelembé másféle embert, csak olyat, aki vidám, mint te, én Rosnym, vagy mint a Szakállas, vagy Roquelaure. Nem akarom, hogy melankolikus emberek szolgáljanak; ki maga-magához rossz, hogyan lehetne jó másokkal? Egy önmagával elégedetlen ember hogyan szolgálhatna megelégedésemre? A jó eb farkát feltartva fut. Elegendem van a besüppedt szemekből, gyér szőrzetéből, lekonyult farkokból.

Mivel még nem vetkőzhettem le álöltözékemet, és nem is vehettem volna úgy vissza, ha egyszer levetkőztem, hogy mindenki rám ne ismerjen, nem vehettem részt az elővárosok lerohanásában, s ama kevesek közé tartoztam, kiket a király magával vitt a montmartre-i apátságba, mert annak egyik, magasan a város fölé nyúló ablakából akarta megszemlélni a várost és áttekinteni percről percre csapatai mozgását. Ezeket, mint Rosny elmondta nekem, tíz egyenlő részre osztotta, és úgy helyezte el, hogy egyszerre támadjanak rá a Saint-Antoine, Saint-Martin, Saint-Denis, Montmartre, Saint-Honoré, Saint-Germain, Saint-Michel, Saint-Jacques és Saint-Victor elővárosokra.

Július 27-én, egy szuroksötét éjszakán, éjfélkor indult a támadás. Úgyannyira, hogy kezdetben azt hittük, mi, akik az apátság mondott ablakából néztünk ki a királlyal együtt - Mornay-Duplessis, Rosny úr (kit a király leültetett sebesült lába miatt) és ha az emlékezetem nem csal, de Fresnes uraság -, semmit sem láthattunk e vakhomályban, hanem amikor a lövöldözés megkezdődött és vad iramban folytatódott a város körül, valóban csudálatos látvány volt, amint a kék tűznyelvek körülnyaldosták az elővárosokat: és annyi volt belőlük, oly sűrűn és bámulatosan villództak, hogy az ember azt kívánta: bár ott lenne egy festő, és vászonra vinné a képet. Hanem amit semmiképpen vissza nem adhatott volna, az a lárma és zaj volt (hol távolabbról, hol közelebbről hangzó): hangok zűrzavara az éjszakában, kiáltozás, szólongatás, puskaropogás. S én, aki szeretek mindenhez kommentárt fűzni, megállapítottam, hogy a dolgokat kellő távolságból szemlélve a háború lehet igen szép, noha azoknak, akik átélik, éppen nem az. És minekutána megéltem közről Ivrynél és most messziről, kétségem sem volt többé aziránt, hogy azoknak az uralkodóknak, kik ki sem mozdulnak palotájukból, s nem indulnak rohamra katonáikkal, mint a mienk szokta tenni - noha ma nem tehetné, mivel a lovasság nem vett részt e támadásban -, könnyű egyetlen tollvonással mozgásba hozni csapataikat, elmondhatatlanul sok bajt zúdítva tulajdon alattvalóikra csakúgy, mint ellenségeikre. És e gondolat végén, természetes folytatásaképpen, torkon ragadott az az érzés, hány vérbeli francia hal meg ma éjjel amiatt, mert elragadták fővárosát elhunyt királyomtól, s nem akarták visszaadni a most uralkodó királynak, mivel értelmük elhomályosult, s ők maguk elbutultak a hercegek és papoló papok bűnétől.

A lövöldözés éjfélkor kezdődött meg és jó két óra hosszat tartott, amikor is oly szerencsésen bevált a király terve, hogy minden előváros egyszerre megadta magát! S ez nagy fontosságú esemény volt, hisz a király katonái oly szűkre vonták az ostromgyűrűt, hogy immár, mondhatni, Párizs falai alatt voltak, és elállták minden kapuját: egy teremtet lélek nem léphetett be, sem ki e kapukon az ő engedélyük nélkül. Így szegény Párizs még szűkebbnek és kényszerítőbbnek érezte szorongatását, mint előző este, s a szegény nép ínsége odabent még nőtt. És mindenki úgy vélte: a hercegek immár nem kerülhetik el, hogy hamarosan meg ne egyezzenek a navarraival.

E győzelmet a legegyszerűbb puskáson kezdve a kapitányokig s a kapitányoktól a királyig lakomával ünnepelték meg az elővárosok mindegyikében, s nem fukarkodtak sem pecsenyével, sem borral. Részt vettem rajta én is, igen boldogan, hisz azt hittem, ez a siker karnyújtásnyi közelbe hozta a békét, ámbar ugyanakkor elszomorított, hogy a falakon túli franciák egészen híján vannak annak a kenyérnek, amelyet a kint lévők oly vidáman tékoznak el. Kicsit aggódtam is Alizonért, Franzért és az ő Liebchenéért, mert hiába adtam parancsba távozásom előtt Pisseboeufnek, hogy élmezse őket, attól féltem, megfedezkedik utasításomról.

Óvakodtam a királyt körülvevő nemesek közé vegyülni ezeken a lakomákon, a környezetébe tartozó polgárok, magisztrátusok, kalmárok és prefektusok közé keveredtem, és eljátszottam az én kis kelmeárus-szerepemet, remélem, a legcsekélyebb gyanút sem keltve, annyira belejöttem immár a komédiázásba. Egyébiránt alig beszéltem, torokbajomra hivatkozva, s Miroullal együtt az asztal végén ültem le, a legsötétebb sarokba.

Elővigyázatomból ellenére felismert az arra őgyelgő Csorba, a bolond, és a fülemből sügta:

- Istenemre, Köpöly uraság, álöltözéked tökéletes, ám azontúl, hogy láttalak így eleresztve a barikádok napján is, arról is felismertelek, hogy milyen mohón és éhesen bámultad azt a csinos barna leánykát, ki az imént bort töltött kupádba. Hej, a kutya mindenit! Miért is nem viszonzhattad szívességét, a magad kupácskáját öntve az ő csészéjébe! Micsoda? Te nevensz, Köpöly uram? Te vagy itt az egyetlen, kit megnevetetnek élceim! De gyere, fiam, ülj mellém felemás szín szemű legényeddel, ide, ebbe a kis zugba, hol nem hallhatnak meg ezek a pocakos polgárok!

- Csorba - sügtam oda neki, miután átültünk -, megbízatásom titkos. Ittlétem ugyancsak titok, kérlek, egy szót se ejts róla - még ha egy gioco di parolá-ról kell is lemondanod miatta! Nagy veszélybe sodornál vele.

- Fiam, fogadom, hogy hallgatok, és meg is tartom. De különben is, ugyan kivel válthatnék ma szót? Fiam, szomorú, amit látsz: egy állástalan bolondot.

- Mit nem kell hallanom? - vontam fel a szemöldököm. - A király elűzött csípős nyelved miatt?

- Szó sincs róla. De hogyan mulattathatnék egy királyt, ki reggelről estig harcol és harcol? És ha nem harcol, vadászik. És ha nem vadászik és nem csatázik, tyúkokkal hentereg. S mi több, egy olyan királyt, ki mindezek közben nevet, mint a bolond, megfedkezve róla, hogy a bolond: Csorba.

- Csorba - nevettem rá -, de hisz engem megnevettetsz!

- Csekély érdem, Köpöly uram - ingatta a fejét Csorba -, mivel kegyelmed is abból a sajnálatra méltó fajzattól való, melyből a navarrai: természetesen hajlama készteti nevetésre. Hej, amikor még az én jó gazdám, III. Henrik pácolódott örökösen kedélyének setét levében, vitézi tett volt őt melankóliájából kizökkenteni, újra nyeregbe segíteni és megbékíteni királyi mivoltával. A kutya mindenit, én hasznára váltam gazdámnak; az Udvarnak, sőt az Úristennek is, ki nem akarhatja a ligások győzelmét, hisz jóságos.

Mire újra felnevettem, s ez balzsam volt Csorba sebére, mely, úgy hiszem, ugyancsak sajgott, noha ő tréfát űzött belőle.

- Hanem az egészben az a legrosszabb - folytatta Csorba -, hogy mivel a király örömet vigad, mindenki azon igyekszik az udvarban, hogy alkalmat adjon rá öfelségének, ki egy élccel, ki egy versikével, ki egy történettel. Summa summarum, itt mindenki az én szerepecskémet orozza el és helyettem bolondozik. Rosny. Roquelaure. Biron marsall.

- De Mornay-Duplessis nem!

- Aj be szeretem érte! - lelkengett Csorba. - Hacsak egy félórácskát tárgyal a királlyal, az majd meghal az unalomtól, s ilyenkor egy fanggal is fel lehet vidítani.

- Csorba, te mégis meglepsz - véltem. - Hagyján, hogy azt mondod: Rosny és Roquelaure felvidítja a királyt. De Biron! A szigorú és haragos Biron!

- Tudom, amit tudok, hisz saját fülemmel hallottam - felelte Csorba. - Halld meg te is, fiam!

- Csorba, az a te cseppel! - szóltam rá. - Töröld meg az orrod hegyét! Mindjárt bepiszkítja gallérodát az a csepp.

- Pokolra vele - vonta elő kendőjét Csorba. - Ez az én átkozott testem télen-nyáron örökké csepereg. Miről is beszéltem?

- Bironról.

- Csakugyan, Bironról. Hallgass ide! Talán nem tudod, fiam - fogta halkabbra hangját -, hogy amikor Henrik felvontatta tűzéréjét Montmartre dombjára, ismeretségbe jutott a kolostor egyik ifjú apácájával, és elhancúrozott vele.

- Párizsban hallottam egyik prédikátorunk tajtékat túró szájából, hogy „ez a navarrai bakkecske megbecstelenítette az apácákat és felszarvazta Krisztus urunkat”.

- Ámbár Krisztus urunknak - tette szája elé a kezét Csorba, hogy a hangját elfojtsa - annyi hitvese van a keresztény országok kolostoraiban, hogy egyet közülük igazán odakölcsönözhet a francia királynak.

- Piha, Csorba! Ez istenkáromlás!

- Ahogy rágalom azt mondani, hogy erőszakot tett az apácán. A szépleány bizonyára túlságosan terhesnek ítélte szüzességi fogadalmát, vagy tán azt gondolta, hogy egy királyi hímvessző csakis növeli szentségét...

- Máglyára veled, Csorba!

- Ott végzem-e, ha a szép apáca bűne bocsánatot nyer? Márpedig minden jel erre mutat, hisz a király, apró szolgálatai fejében, nyomban megtette őt apátnőnek a Hölgyek hídján apátságban.

- Találó a név - nevettem.

- Hanem a dolognak ezzel még nincs vége - folytatta Csorba -, mert a király Montmartre-ről átköltözvén Longchampba, ott kikezdett egy ottani apácával, ki nem bizonyult sem büszkébbnek, sem félénkébbnek, mint montmartre-i elődje. Nos, tudnod kell, fiam, hogy ez idő tájt O úr és a királyhű katolikusok örökké sürgették és biztatták a királyt: térjen át. Úgyhogy egyszer, amikor déli pihenője közben Biron marsall meglátta, mi gondterhelt és méla, azt mondta neki, beállva bolondnak a helyemre:

- Hallotta felséged, mit beszélnek?

- Mit, Biron?

- Párizsban úgy hírlík, felséged hitet változtatott.

- Hogyan?

- Áttért a montmartre-i hitről a longchamp-ira.

Amire szívből nevettem, hogy semmit el ne hallgassak előttem, olvasóm, s Miroul nemkülönben, kezét szája elé kapva és úgy, hogy a hasa is rázkódott bele. Megkövetem a történetért az egyházakat, hanem a kolostorokat és apátságokat nem, azokat nem tisztelem, mióta királyomat megölték, s tudom, csak azért oly magasak és vastagok falaik, hogy sok mindent elrejtse, minek kitudódása éppen nem válna javukra.

Minekutána Rosnytól megtudtam, hogy apám éppen birtokomon, a Pudvás Tölgyben tartózkodik, hogy pihenjen és kiheverje kis köszvényrohamát, eggyel több okom volt rá, hogy odamenjek, azonkívül, hogy ott kellett elhelyeznem Picard-t és Bretont, és hogy ott olcsón beszerezhettem élelmünket. Az elővárosok lerohanásának másnapján engedélyt kértem és kaptam a királytól a távozásra, és késedelem nélkül kiadtam a parancsot a nyeregbe, jobban mondva batárba szállásra, ám akármilyen türelmetlen voltam is, bevártam az est leszálltát, s csak akkor jelentem meg váram felvonóhídjánál, nehogy Montfort lakosai közül felismerjen egy is, míg a városon áthaladunk.

Igen nagy öröömre nemcsak Angelinát és apámat találtam otthon, hanem egy fényesen kivilágított

és pecsenyével, borral roskadásig megrakott nagy asztal körül egész családomat és kedves barátaimat (bátyámat kivéve, ki, az igazat megvallva, nemigen hiányzott boldogságom teljéhez), úgymint: dali Samson öcsémét, Gertrude-öt, Zarát, Quéribust meg kishúgomat, Catherine-t, s ámbár utolsó helyen említtem azt, aki éppen nem volt kevésbé fontos szívemnek: Fogacer-t. Azt hittem, megfulladok ott helyt, annyi csókkal, öleléssel s ujjongással fogadtak mindannyian, s amikor végre elszabadulhattam tőlük, siettem szobámba tisztálkodni és ruhát váltani. Eztán sorra becézgettem gyermekeimet, kiket szobaleányaink már ágyba dugtak. És amikor megkönnyebbülten lesiettem a nagyterembe, megint körülfogtak, simogattak, lapogattak, tapogattak, vállon veregettek, összecsókoltak, és én mintegy mámorosan viszonztam csókjaikat, kedveskedéseiket, és úgy tetszett, soha abba se hagyhatom, annyira kielégíthetetlené tett mindannyiunkat kölcsönös szeretetünk. Mert mindennek a tetejében nemcsak engem ölelgettek, hanem aztán egymást is a jelenlevők mind, és kölcsönösen gratuláltak egymásnak, lévén oly boldogok attól, hogy megjöttöm mintegy teljessé tette és megkoronázta összejövetelüket. Olvasóm képzeletére bízom, miféle éljenezések, kiáltások, sóhajok, sőt könnyek kísérték kedveskedéseinket.

Amikor végre magam is odakerültem az asztalhoz, csókoktól nedves arccal, még megkettőztem örömeiket azzal a bejelentéssel - mert a hír még nem jutott ide Párizsból -, hogy a király elfoglalta Párizs elővárosait. A jelenlevők mind úgy gondolták: akkor már nem lehet messze Párizs eleste sem, és véget érnek a testvérgyilkos és örökös harc évei. Hanem ami az én megbízatásomat illeti, arról nem szóltam egy árva szót sem, s mivel itt mindenki tudta, milyen szerepet játszottam Boulogneban, Sedanban, a barikádok napján, és amint beléptem, kitalálta kalmárlőzékemről, hogy ez álcázásra jó okom lehet, kérdést e tárgyban senki nem intézett hozzám, legfeljebb szakállamra tettek csúfondáros megjegyzéseket. Nekem azonban nem kellett hasonló tartózkodást mutatnom, és nem is fukarkodtam a kérdésekkel, érdeklődtem erről is, arról is, gyermekeimről, birtokomról, a montfort-i dolgokról, és nagy meglepődéssel hallottam, hogy ivryi győzelmünk és Párizs körülzárása óta a politikusok túlsúlyra jutottak a ligásokkal szemben.

Angelina szemben ült velem az asztalnál, és egész idő alatt csendben, nyugodtan nyugtatta rajtam szép fekete szemét, melyből bizonyára kiolvashattam volna heves szerelmét, ha rá bírtam volna szánni magam, hogy hosszan elnézzem nemcsak egy-egy szemvillanás erejéig, mivel ismét feléledt egyfelől szerelmem, másfelől kétségem.

Vacsora után engedélyt kértünk a hölgyektől, hogy elvonuljunk, s ezt ők nagyon nem szívesen ugyan, de megadták. Ennek utána a könyvtárba mentünk mind az öten, mármint: édesapám, Quéribus, Samson, Fogacer és jómagam, s elbeszélgettünk szót szóba öltve erről-arról. Előbb Gertrude szakított félbe minket, Zara kíséretében, s a szívére kötötte Samsonnak: ne időzzön túlságosan sokáig el e férfibandában, mivel egyik kicsinyük otthon nem jól van, másodszor Angelina, ki fülíg pirulva halkan odasúgta nekem: szeretne négy szemközt szót váltani velem, mielőtt lefeküdnék.

Én egyiküktől a másikukhoz mentem, nem győzvén nézni őket; s mivel jól sejtettem, hogy az én kedves Samsonom hamarosan itthagya bennünket, Gertrude intelmét követve, tehát elsőbbsen is őt faggattam ki patikájáról, ám őszinte meglepetésemre nem volt oly beszédes, mint máskor szokott, nem mintha kevésbé rajongott volna görebeiért, mint eddig, gondolom, hanem mert két fáradhatatlanul fecsegő nőszemély társaságában élén, jóformán leszokott a beszédéről, de nem az engedelmességről, mert egy kurta félóra sem telt bele, s távozott körünkből, azzal vigasztalván távoztakor, hogy másnap délben velünk ebédel. Én kikísértem a nagyterembe, s ott biztonság okából Gertrude-del is megismételtettem a kapott ígéretet, kit úgy elárasztottam bókjaimmal, hogy Zara megsértődött, s őt is ki kellett engesztelnem hízélgések sokaságával; szokásom szerint nem kiskanállal mértem a mézet, hanem lapáttal.

- Mi van veled, kedves Pierre? - súgta a fülembe apám, amikor a könyvtárban megjelentem. - Kissé csüggedtnék látszol!

- Azért, apámuram - feleltem sotto voce -, mert csalódásomra szolgált, hogy Samson ennyire engedékeny férj.

- Eh! - legyintett Mespech bárója -, Samson anyja nélkül nőtt föl, és Gertrude, ki egyébként öregebb is nála, egyszerre játssza az anya és hitves szerepét. És ámbár teljhatalommal uralkodik fölötte, ez a hatalom szelíd és jótékony, mert amilyen galamblelkű és ártatlan a mi Samsonunk, Gertrude nélkül örökös veszélyben forogna, és ha ő boldog az ő edényei között és az ő Gertrude-jével, mint hiszem, végtére is nem kell a szívünkre vennünk, hogy kicsit könnyebben hajlik a szavára, mint szokás.

Ekkor odajött az én dali Quéribus barátom, ki addig a könyvtár túlsó sarkában beszélgetett Fogacer-val, no meg Fogacer is, és Quéribus megkérdezte: mi újság az udvarban? Egy ideje távol tartotta ugyanis magát az udvartól, mert úgy érezte, Henrik nem jutalmazta meg kellőképpen Ivrynél végbevitt vitézi tetteiért. Én beszámoltam, s ő meglehetősen rosszkedvűen hallgatta híreimet. Látván bosszúságát, hogy felderítsem, elbeszéltem neki Henrik esetét a két kis apácával - a montmartre-ival és a longchamp-ival -, és Biron élécét. Ő azonban csak fél szájjal kegyeskedett mosolyogni, noha apám és Fogacer is nevetésben tört ki.

- Valóban - szólt szép Quéribusöm, ki még itt, az én vidéki hajlékomban is pompás halványkék, két sor igazgyönggyel kivarrt zekében feszített, úgyhogy ehhez képest apám szürke ruhája és Fogacer kopott, fekete öltözete valósággal szégyellnivalónak tetszett. - Nem azt gondolom én, hogy a navarrai nem jó király, ám ahányszor rápillantok, elfutja szememet a könny, visszagondolva szegény, hőn szeretett gazdámra, ki olyan volt hozzá képest, mint Apolló Vulcanushoz képest.

- Vulcanus sántított - vetette ellene Fogacer.

- Emennek meg kurta a lába - felelte Quéribus. - Ha őt látom, királyomat látom ugyan, de nem őfelségét. Nagyon is katona ő, beszéde nyers, modora faragatlan.

- Faragatlan falusi tuskó - nevettem, hogy eszébe idézzem, hogyan hívott ki párbajra 1572-ben a Louvre udvarán.

Nem méltatott mosolyra.

- Egyébiránt - folytatta - nincs az arckifejezésében semmi méltóság, sem komolyság, kopott nadrágban, vásott könyökű zekében jár, fokhagyma- és verejtékszagú, állva eszik, mint a ló, úgy beszél, mint egy bolond vagy bohóc, és örömet van együtt nemtelenekkel. Alenconban meghívott asztalához egy kézművest. Ahogy mondom: egy kézművest! És Mantes-ban kiállt labdázni holmi pékekkel.

- XI. Lajos sem vetette meg a köznépet - szólt közbe apám -, és igen szerényen öltözködött.

- Én azonban azt szeretem, ha királyom király, azaz nagyszerű, mint szegény, hön szeretett gazdám volt; ő aztán király volt, szavamra; király, tetőtől talpig, s minden királyi volt rajta: ruhája, magatartása, járása-kelése, elbűvölő komolysága, páratlan ékesszólása és az a fényes udvar, melyet maga körül teremtett, és csodálatra méltó nagylelkűsége. Hitemre, ez semmiben sem hajaz rá! Színarany gazdánkat felcseréltük egy vasból valóra, ki úgy véli, kellőképpen megjutalmaz hadi tetteinkért, ha megígér nekünk egy újabb csatát! Istenemre! Ez legfeljebb a hugenottáknak tetszik, kik ellenségei a kényelemnek s a gyönyöröknek, s úgy hozzájuk nőtt vértjük, mint békához a teknője!

- Hálás köszönetem a teknőért, vöm uram! - nevetett apám.

- Megkövetem, uram - pirult el Quéribus. - Én tisztelem a kegyelmek kemény iskoláját, engem azonban másra neveltek. Ahányszor megboldogult királyunk egy nemes vérből való embernek - tette csípőre két kezét, s körbependerítvén előkelő természetét, megmutatta darázsderekát - ötezer aranyat ajándékozott, ezerszer is bocsánatot kért, amiért csupán ily szerény ajándékokra telik, és ezer elbájoló bókkal halmozván el mondott nemesúr személyét és szolgálatait, még jócskán megtetézte adományát. A navarrai ellenben orcapirulás nélkül nyom ötven aranyat egy rangos nemesúr kezébe, leszólván szolgálatait, sőt arra buzdítva őt, hogy eztán jobban teljesítse kötelességét.

- A király arra tartogatja kevés pénzét - szólt igen komolyan apám -, hogy ki tudja fizetni a svájciak és más csapatai zsoldját. És ha III. Henrik nem ajándékozott volna sok százezer aranyat Joyeuse-nek, Épernonnak és más udvaroncainak, hanem e pénzen sereget toborzott volna, csírájában ölhetne volna meg a ligát és igen sok bajt elkerülhettünk volna...

- Ami engem illet, fivérem - karoltam át Quéribus vállát -, megboldogult királyunkat mindenkinél jobban szerettem, de a mostanit is szeretem. Katona, hanem most katonára van szükségünk, hogy jól elpáholjuk a ligát.

- Mondhatnak nekem, amit akarnak! - rázta meg szőke hajfürtjeit Quéribus, melyek a halántékán immár őszbe vegyültek -, én mindig csak fél szívvel állok majd mellette. Mindazonáltal hű leszek hozzá - sietett folytatni, látva, hogy apám átható tekintettel figyel -, mivel becsülete az az parancsolja: maradjak az ő táborában, s így álljak bosszút megboldogult királyunk gyilkosain.

- Ez, vöm uram; jól volt mondva is; gondolva is! - szólt Mespech bárója.

Quéribus ekkor elkészönt apámtól is, tőlem is, és kegyeskedett egy nyájas szót és mosolyt Fogacer-ra is pazarolni, nemtelen származása ellenére, mivel Fogacer kúrálta ki feleségét, Catherine-t torokbajából.

- Mi fili - fordult hozzám Fogacer, mihelyt Quéribus kivonult a nagyterembe, apámtól kísérve -, erősen fájlalom, hogy vissza kell élnem vendégszereteteddel, ám Párizsban nem ült el a hajtóvadászat ellenem - részint pederasztáságom miatt, részint mert ateista hírében állok. Nincs más hajlékom, csak a tied.

- Hol szívesen látott vendég vagy magister, az idők végezetéig - feleltem. - Annál is inkább, mivel úgy hallottam, jó gondját viseled családomnak, cselédeknek és szántóvetőimnek. Pudvás Tölgyre nézve megtsisztelő, hogy elhunyt királyunk orvosa kúrálja.

- Ámbár ez az orvos is - nevetett gúnyosan Fogacer, sátáni szemöldökét magasan felvonva mogorószínű szeme fölé - ől oly eredményesen, mint akármelyik...

- És - mondtam, röpké mosollyal, mert alig vártam, hogy apám távollétében kipuhatozzam a helyzetet - mi van az én Angelinámmal? Csakugyan javulást tapasztaltál magaviseletében?

- Kétségtelenül. Amilyen izgatott, lázas, fékezhetetlen volt, amennyire kidülledt a szeme, hánytá-vetette tagjait, tüzelt az arca, oly nyugodt és derűs most. Amennyire szemérmetlen volt a férfiakkal, annyira tartózkodó most engem leszámítva, ki alig vagyok férfinak nevezhető. Amennyire ütötte-verte, rúgta, harapdálta, csipdeste szobaleányait, annyira szelíden és türelmesen bánik most ismét szegényekkel.

- Ejha! - ámultam el. - Ezek mérhetetlenül megnyugtató újságok. Vajon Alazais vitte végbe e csodát?

- Alazais kezdetben, amint megérkezett, feketé vetett Angelina dühöngéseire. De nem ő gyógyította meg Angelinát. A gyógyulás magától következett be, nem tudni, hogyan és miért.

- Van róla legalább némi fogalmad?

- Mi fili, hypotheses non fingo - vont vállat Fogacer - a tudás semminő ágában. Vannak például, akik azt mondják: Isten teremtette a világot. Én azt mondom: A világ létezik. És semmi többet.

Megfeleltem volna ez istentelenségre, ha nem toppan be éppen akkor apám a könyvtárszobába. S ezt látva Fogacer elkészönt tőle is, tőlem is, gyanítván, hogy apám négy szemközt szeretne beszélni velem. S apám, ki látta, mennyire elgondolkodó és töprengő vagyok, s az okát is kitalálta, azt mondta, mihelyt

Fogacer eltávozott:

- Fiamuram nem túlságosan hideg és szigorú-e Angelina iránt? Hosszú távolléte alatt egyébről sem beszélt Angelina, csak kegyelmedről, és egyébre sem gondolt, csak kegyelmedre. Annyira, hogy két hónap óta, ha elmeséltem egyet-mást fiamuram gyermekkori csínyeiről s tetteiről, szép arca nyomban felderült. Nem látom, mi kivetnivalót találna rajta most bárki is. Az én szememben olyan, amilyennek mindig is ismertem.

- Mert édesapám nem látta őt, amikor őrvöngött.

- Minden nőnek, és, meglehet, minden férfinak is megvannak a maga eszeveszett pillanatai - felelte apám. - Tudja-e, fiam, hogy édesanyja haragjában le akarta döfni Alazaist?

- Barberine elmesélte.

Angelináról annyi mondanivalóm lett volna, és még mindig annyira emésztett a kétség valódi kilétét illetően, hogy nem akartam folytatni a vitát, hanem azt kérdeztem:

- Mint vélekedik apámuram Quéribusról és arról, ahogy ő a királyt megítéli?

- A teknőctől eltekintve azt hiszem, jól tükrözi a katolikus nemesség véleményét a navarrairól. Nem könnyű az utolsó Valóis helyére lépni, fiam. III. Henrik belevészte a nemesség agyába tulajdon elképzelését a királyról, s ezt nehéz lesz kiirtani. Én ez elképzelést így foglalnám össze: egyfelől a király legyen az elegancia mintaképe mindenben: ruházatában, magaviseletében, beszédében, udvara fényűzésében; másfelől tékozzon el javait mindannyiukra, felülmúlva határtalan és örökös adományával a kereszténység minden uralkodóját, ha az ajándék nem áll is mindig arányban a szolgálattal. Úgyhogy nemeseink, mint megannyi elkényeztetett gyerek, immár elvárnák az uralkodótól, hogy ajándékokkal halmozza el őket. A béarni nem így érti, ehhez ő túlságosan hugenotta. Ezért hányják aztán a szemére, mint fiam is hallotta: hogy fukar és hogy külsejében, magaviseletében egyaránt durva.

- Durva? Apámuram annak tartja?

- Sajnálom, hogy ezt kell felelnem, fiam: annak.

- Példának okáért miért?

- Vegyük azt a két apácát, a montmartre-it és a longchamp-it. Tudván, hogy népe nagy része katolikus, szembeszegülhetett-e így vele a király, olyat téve, amit a nép istenkáromlásnak lát?

Ejha, gondoltam; nekem ez eszembe sem jutott, de apámnak van igaza. És ez igen finom érzésre vall egy öreg hugenotta részéről, ki jót mulathatott volna e kalandon, mint annyian mások - és én magam is -, észre sem véve, mennyire sérti pápista testvéreinket. „Testvéreink”, mondom, mert azt szeretném, ha végül azzá válnánk, s inkább Ábelokká, semmint Káinokká.

- Hát köszvényével mi van? - kérdeztem eztán apámtól.

- Fiamuram ismeri Hippokratész aforizmáját: A fiúgyerek nem eshet köszvénybe első koitusza előtt, az asszony a menopauza előtt, s az eunuch soha. Én azt gondolom, a köszvény oly kórság, melyet magunk mérünk magunkra pecsenyefalással, túlzott borivással és a kellő testmozgás elmulasztásával. Én Pierre-em, míg a Párizst ostromló seregnél voltam, többet faltam és ittam az ésszerűnél, és ámbár testmozgásban ott nem volt hiány, jobb lábam nagyujja hirtelen úgy megdagadt, hogy sántítani kezdtem, mint Sauveterre (s ahogy e nevet kimondta, elfordította a fejét, és kék szeme könnyes lett). Tehát szabadságot kértem királyomtól, és eljöttem ide, Pudvás Tölgybe, szabad levegőre, és bor helyett bodzalevet iszom, kappan helyett zöldséget eszem.

- És ez segített a duzzanaton?

- Istennek hála, segített. Nem szeretnék olyan köszvényessé, koszoszá és podagrássá válni, mint az a szegény Mayenne...

És csakugyan nem haladt arrafelé, ha jól megnézte magának az ember; lévén most is egyenes, mint a cövek, hasa lapos, szeme tiszta, és a szeme mélyén annyi életöröm bujkált, hogy az ember egészen megfeledkezett cserzett orcájáról, ősz hajáról, míg vele beszélgetett, annyira szeretnivaló volt társasága.

Jó éjt kívántam neki, és bekopogtam Angelina szobájába. Szívem hevesen dobogott, annyira tartottam e beszélgetéstől, melyre ő kért meg. Állva fogadott, hosszú égszínkék bársony hálóköntöse kis kék bársonypapucsáig ért, szőke, kibontott hajának özöne csípejét verdeste. Elsőnek éppen csípejét pillantottam meg, mivel sarkig tárt ablakán kikönyökölve bámulta beléptemkor a langyos éjszakában a Mesnuls erdőt. A telihold majd oly erős fénybe vonta, mint a nap, de gyengéd sugara elmosta mégis Angelina érett korának itt-ott feltűnő ráncait és az aranyszín sörényében itt-ott megcsillanó ezüstöt, könyörületos varázslattal mintegy visszaadva neki ifjúkora első hamvát.

Odaléptem és mellékönyököltem: A torkom úgy elszorult, hogy alig bírtam megszólalni.

- Asszonyom, beszélni kívánt velem?

- Valóban, uram - felelte ő, de nem nézett rám, s hangja fojtott volt és el-elcsukló. Majd, minekutána ennyit mondott, elnémult, mintha az az erőfeszítés, melybe e néhány szó kimondása került, elvette volna erejét a folytatástól.

- Beszéljen, asszonyom - mondtam. Részvét lopódzott szívembe, s ez mintegy megerősített. - Beszéljen és ne féljen!

- Nos - bátorodott fel, „ám rám nézni még most sem mert -, most, hogy visszaváltoztam önmagammá, szeretném, ha Florine, megbocsátva gonoszságaimat, visszatérne hozzám. Mindig szerettem őt, és nagyon hiányzik.

- De asszonyom - feleltem, meglehetősen csalódottan e kezdet miatt, mert nem hihettem, hogy csak

azért kért e beszélgetésre, hogy egy ilyen szerény kérést előterjesszen -, egészen bizonyos benne, hogy nem fogja újra verni, tüvel szurkálni és más módon gyötörni, mint tette Larissa halála után?

E névre hevesen összerándult, s a holdfényben láttam: ajka megremegett és szemhéja megrebbent. Ám nyomban erőt vett magán, és azt felelte:

- Egészen bizonyos vagyok benne.

És bár remegett a hangja, igen eltökélten hangzott, amit mondott.

- Nem látom be - mondtam -, honnan meríti e bizonyosságot, melyre hivatkozik.

- Uram - húzta ki magát, mintha kételyemet sértőnek találta volna -, annyira bizonyos vagyok benne, amennyire csak lehetek, mivel a mindenható Istennek fogadtam meg.

- Ha hiszek bizonyosságának, Angelina - szóltam, immár lágyabb hangon -, azt kell gondolnom: elmúlt örültségeinek ideje.

- Az én örültségeimé? - hökkölt mintegy hátra, felháborodottan. - Jaj, kérem, kedves férjemuram, ne így mondja. Ezek az örültségek nem az enyémekek voltak.

- Hát ki másé? - vontam én fel a szemöldökömet.

- Larissáé - kerekedett el a szeme, mintha meglepné vakságom. - Larissáé, ki belém költözött, amint meghalt, s ő kormányozta tetteimet.

A válasz végképp megdöbbsentett, nem annyira tartalmával, melyet már ismertem, hanem inkább azzal, hogy Angelina hangja a lehető legteljesebb és legnyugodtabb meggyőződésre vallott.

- Angelina - mondtam türelmesen -, ennek semmi értelme. Nem lehet egyszerre magamaga és Larissa, sem egy időben, sem hol ez, hol az. Ha mára visszaváltozott Angelinává, akkor csakis a lehető leghszerencsétlenebb utánzás révén lehetett Larissa.

- Nem! Nem! És újra: nem! - kiáltotta ő hevesen. - Nem utánóztam. Belém költözött.

Látván, hogy soha e meggyőződésétől el nem tántoríthatom, némi töprengés után elhatároztam: belemegyek a játékba (ámbar nem örömet), és azt kérdeztem:

- És mikor szállt ki kegyedből Larissa?

- Nem egyszerre történt a dolog - felelte ő, meghökkentő gonddal ügyelve a pontosságra -, hanem fokként. Az első fokra akkor jutottam el, amikor férjemuram más szobába költözött tőlem.

- Az annak a napnak a másnapján történt - jegyeztem meg ridegen -, amelyen kegyed Saint-Ange úrnak akart a nyakába borulni, tudtommal.

- Nem én akartam! - toporzékolt felháborodásában Angelina. - E szégyenteljes és becstelen magatartásért egyedül Larissa felelős.

- Folytassa, Angelina - szóltam, s elárasztott a tehetetlenség és fáradtság érzése. - Könyörgök, folytassa! Még csak az első fokán tart Larissától való különválásának. Mikor következett be a második?

- Amikor kegyelmed Florine-t Gertrude-höz helyezte. És a harmadik, amikor távozásakor elejtett egy-két szavából megértettem: azzal gyanúsít, hogy én nem Angelina vagyok, hanem Larissa.

- Csakugyan élt bennem ilyen gyanú - feleltem, lassan ejtve a szót. - És az igazat megvallva, megesik velem most is, hogy e gyanúm feléled.

- Ó, uram - tekintett rám vádló szemmel -, holott igen egyszerűen meggyőződhetett volna az ellenkezőjéről, és e tekintetben felmenthetett volna minden további vád alól.

Erre mit sem feleltem, csak a szemöldökömet vontam fel, azon elképedve, mi ügyesen fordította meg szerepünket, olyannyira, hogy ha igaza van, a mellemet kéne vernem bűnbánatom jeléül, amiért effajta kétségeket tápláltam irányában.

- És mi módon tehettem volna ezt meg? - kérdeztem, rosszkedvűen, amikor ő elhallgatott. Magamban azt gondoltam, csakis arra gondolhat, hogy egy ujjal megtapintva a tapasz helyét, éreznem kellett volna: nincs alatta semmi. Ami, mint olvasóm is tudja, semmit nem bizonyított volna, hisz egy sarlatán eltüntette Larissa szemölcsét távollétemben.

Angelina válasza azonban ismét váratlanul ért és elképesztett.

- Férjemuram - felelte, igen nagy zavarban és fülig pirulva -, igen szégyellem s resteltem kimondani, amit szeretnék, annyira félek attól, hogy kegyelmed úgy ítéli majd: szavam túlmegy a határon, melyet a nő szemérem megenged.

- Beszéljen, asszonyom! - szóltam, igen elámulva e várakozásaimmal ellentétes kezdeten. - Beszéljen és ne várásson! Beszéljen kendőzetlenül! Most nem leszek híjával sem annak a türelemnek, sem annak a jóakaratnak, amelyet mindig is mutattam kegyed iránt.

- Uram - hajtotta meg picikét a fejét, és nagy fekete szemét az enyémekekre függesztette -, ezer hála és köszönet jóakarataért. Tehát így áll a dolog, kereken kimondva, ahogy óhajtja. Talán még emlékszik rá férjemuram, hogy Larissa - kicsapongó magaviselete ellenére, mely gyakran rájött - szerencséire sosem esett teherbe, lévén tökéletesen és jóvátehetetlenül meddő. Ez volt, míg élt, a legnagyobb és fő-fő különbség köztünk, hisz én nemcsak hat gyermekkel ajándékoztam meg kegyelmedet, de még nem vagyok oly öreg, hogy méhem ne telhetne meg ismét a kegyelmed magjából kikelt gyümölcscsel, ha kegyelmed helyesnek látná termékenységet újabb próbának vetni alá.

- Angelina - mondtam -, miért nem intézte hozzám már korábban ezt a kihívásfélét, úgy értem, utolsó ittlétem alkalmával? Kínok légióitól szabadíthatott volna meg!

- Akkor nem tehettem - sütötte ő le a szemét. - Larissa lakozott bennem.

- Jaj - kiáltottam elbúsultan -, mindig ide jutunk vissza!

- És mindig ide is fogunk visszajutni, mert ez az igazság! - kiáltotta szenvedélyesen Angelina, farkasszemet nézve velem. - Ó, én Pierre-em, kérve kérem, higgyen nekem!

Ez a tekintet, kiáltás, szenvedély hatással volt rám, és akármennyire ellene mondott is gondolkodó eszem az Angelina állította, hihetetlen tézisnek, jobban ismertem őt, hogysen kételkedtem volna őszinteségében, és immár azt gondoltam, akármennyire valószínűtlennek tetszik is a szememben, ez az igazság - jobban mondva az az igazság, amelyet ő kigondolt gyógyulása után, hogy tébolyát megmagyarázza.

- Asszonyom - szóltam végül -, mindez annyira új számomra, hogy előbb meg kell gondolnom, s csak azután mondhatom majd meg kegyednek, mint vélekedek a dologról és mit határoztam. Mindenesetre higgye meg: semmit nem kívánok forróbban, mint újrakezdeni kegyeddel amaz édes kapcsolatot és határtalan bizalmat, mely oly hosszú ideig fűzött össze bennünket.

S mert láttam, reszket izgalmában és máris könnyes a szeme, kezembe fogtam kezét, gyengéd csókot nyomtam rá, és jó éjszakát kívántam neki, átengedve őt éjszakai nyugodalmának - vagy, ha a magaméból ítélek, egy álmatlan éjnek.

Másnap négy szemközt akartam Alazaiszal beszélni, s vallomását meghallgatni Angelina változásairól, úgyhogy amint megvirradt, szobámba hívtam őt Miroullal, ki a szememből kiolvastván, hogy egyedül akarok maradni Alazaiszal, mindjárt el is sietett.

- Alazais - kezdtem hozzá, tudván, hogy szigorú szobaleányunk, lévén maga is kevés beszédű, lemond a bevezetésről -, milyennek tapasztaltad Angelina magaviseletét, amikor megjöttél?

Alazais töprengett egy darabig, kezét hátrakulcsolva s szemét a földre sűtve, s egészen úgy festett erős állkapcsával, mintha kérésesen rágódna, amilyen szilárd hugenotta volt, igazi óriás nő, bajszos, konok homlokú és szögletes, hat láb magas, ám sehol semmi domborulat rajta: keble öklömnnyi, feneke nem sokkal húsosabb, mint egy csontvázé, hanem a lelke olyannyira tele volt erénnyel, mint az eb bolhával.

- Uram - felelte az ő kemény és mély hangján -, Angelina úrnő nem volt valójában annyira beteg, mint hittem, amikor ideérkeztem. Mert szemmel láthatóan egész erejével igyekezett megfékezni démonát, minduntalan bocsánatomat kérve utána, ha sértésekre ragadtatta magát, könnyek között. És sokat imádkozott és sanyargatta magát.

- Démonát? - ütöttem fel a fejem. - Ő így nevezte?

- Nem. Ő úgy mondta, „húgom” vagy „ikertestvérem” vagy „Larissa”. Azt mondta, megszállta őt Larissa.

- Hát te mint vélekedtél minderről?

- Meglehet, van benne némi igazság - vontam meg széles vállát Alazais. - Hazudni nem szokott.

- Köszönöm, Alazais - mondtam, és felálltam, mert megértettem: többet úgysem húzok ki belőle.

- Uram - Alazais egy tapodtat sem mozdította el hatalmas testét -, ha Angelina úrnő immár helyrejött és Florine visszatér hozzá, kérem, küldjön vissza engem Périgord-ba, nemigen szeretem az itteni népeket, és hazakíváncszom.

- Szólok apámnak, Alazais, hisz te az ő szolgálója vagy.

Július hó végén jártunk, a nap vakítóan sütött estig, amikor is átengedte helyét a teliholdnak, melynek édes fénye, tisztán emlékszem, bevilágította szinte Angelina szobájának egészét, amikor fél könyékre támaszkodva, heves öleléseinktől bágyadtan elnéztem őt álmában. Szép olvasónőm, ha elnézted valaha szerelmed tárgyát, mint én, alva, bizonyonnyal emlékszel még rá, micsoda tiszta elragadtatás töltötte be szerető szívedet! Mert itt van előttünk az, akit szeretünk, némán, csendben, se lát, se hall, s ami élet van benne, mind tőlünk jön, s oly gyenge, oly szelíd, oly fegyvertelen, s oly ártatlan minden vétektől, annyira nincs tudatában szépségének, még a boldogságról sem tud, amelyet nekünk nyújt... Ó, Angelina, gondoltam, hová lettek immár a gyötrelmek, melyekbe eltávolodásunk téged taszított, és hová az a temérdek kín, melyet te mértél rám? Hová tűntek a mélyben mozgó polipok? Jóságos Isten! Ha két sol ára józan eszem lenne, nem kellene-e felhagynom ez örökös kételkedéssel, és beérni azzal, hogy szeressem - akár vakon is - Angelinámat, akit itt látok: félig felfedezett szigetemet.

Minekutána bőségesen megraktuk batárom titkos rekeszét élelemmel (és nem kellett ezért messzire fáradnom), kénytelen voltam, ha tetszett, ha nem, hamarosan kiadni a jelt az indulásra, mivel akkor még abban a gyermekkorban éltem, hogy ha soká halasztom elindulásunkat, meglehet: Párizs eleste után érkezem meg Saint-Denisbe. Ennyire nem lát jövőjébe az ember, még a legközelebbibe sem!

Tehát újfent magamra öltöttem kelmeárusi ruhámat, s a sötétség beálltával távoztam Pudvás Tölgyből. Apám és Angelina elkísért egy darabig lóháton, egészen Montfort túlsó kapujáig. Ott megparancsoltam Miroulnak, álljunk meg, és búcsút vettem apámtól és Angelinától, ki a nyeregből leszállt s feljött a batárba, meghittebb búcsút venni tőlem, mialatt apám tartotta heréltje kantárszárát. Angelina átölelt, és súgva arra kért: adjam meg címetem, hogy megírhassa, ha összebékülésünk eredményeképpen netán ismét áldott állapotba kerülne.

- Angelina - mondtam -, párizsi címet nem adhatok. Ám ha sürgősen el akar juttatni hozzám egy levelet, címezze Rosny úrnak, a saint-denis-i főutcára. Ő bizonyonnyal módot talál majd rá, hogy a levelet hozzám eljuttassa. De hát Angelina - kérdeztem -, immár tud írni? Hüvelykujját nem bántja többé a köszvény?

- Sohasem is bántotta - felelte ő, szégyenkezve, lesütött szemmel. - Ez a betegség is csak egyike

volt a sok hazugságnak, melybe a meghalt Larissa belekényszerített.

Ez a válasz elképesztett, több okból is. Mert jól emlékeztem rá: Larissa haláláról Florine leveléből értesültem, s e levélben az volt: Florine Angelina helyett ragadott tollat, mivel az úrnő nagy fájdalmakat áll ki köszvénytől megdagadt és megkeményedett hüvelykujja miatt. Az igazat megvallva, erre a körülményre egymagában nem figyeltem volna fel. Ám amikor viszontláttam Angelinát, és tapasztaltam: úgy viselkedik, mint Larissa, ama gyanúmat, hogy Larissa játssza Angelina szerepét, megerősítette ez az állítólagos köszvény, mely egyébiránt is igen valószínűtlen volt egy még fiatal nőnél, ki keveset eszik és még kevesebbet iszik. Ám ha volt a világon olyan dolog, amiben Larissa soha nem utánozhatta volna nővérét és nem adhatta volna ki magát Angelinának, az éppen a kézírásuk volt, mivel Larissa, kit őrvongása miatt kolostorokban tartottak elzárva, igen hiányos nevelésben részesült. Úgyhogy alig bírt macskakaparással két szót összehozni, Angelina kézírása ellenben választékos volt és kiírt, és stílusa is kitűnő. Angelinának az az ígérete tehát, hogy ír nekem, amitől az elmúlt hónapokban mindig elzárkózott, úgy tetszett, összehangzik azzal a fentebb elhangzott kihívásával, hogy tegyem próbára termékenységét.

Ezt gondoltam, mihelyt ő befejezte, s oly tündökletes örömmel töltött el ígérete, mint nyári villámfény, úgyhogy megkérdezhettem volna tőle abban a pillanatban is, miféle hihetetlen s titokzatos hatalommal kényszeríthette őt az elhalt Larissa e hazugságra. Csakhogy apám várta őt, az idő későre járt; Angelina heréltje erősen rángatta kötőfékét, és főként, magával ragadott újsütetű bizalmam, és szinte égetett a közelinek; elérhetőnek tetsző remény, hogy levelet kapok Angelinától, mely egyszerre ajándékoz meg két páratlan örömmel: hogy Angelina keze írását láthatom és áldott állapotáról értesülhetek, kettős és perdöntő bizonyítékaként annak, hogy levethetem gyanúm elviselhetetlen terhét. Úgyhogy egy árva szót sem szoltam többé, hanem könnyek árával öntözve drága, szép arcát - s ő az enyémet -, csókokkal halmoztam el, s csak azután mondtam, elcsukló hangon, hogy üttött a perc, távoznia kell és ismét lóra szállnia.

Saint-Denis-be megérkezve egyenesen Rosny úr lakására mentem, kit szerencsémre otthon találtam, mivel a lába még mindig fájt. Arra kértem, fogadjon be bennünket, azaz batáromat, Miroult és engem, azzal az ürüggyel, hogy ki szeretném vonni magam Lady Markby fürkész vendéglátása alól, valójában azért, mert amióta kibékültem Angelinámmal, lelkiismeretem tiltotta, hogy angol Kirkém varázsitalából igyak.

- Istennek hála, Siorac, kegyelmedet az ég küldte - mondta Rosny. - Lábam ma annyira gyötör, hogy se járnai nem bírok, se nyeregbe szállni. És a kegyelmed batárja nélkül, kedves Siorac, soha nem érnék oda déli tizenkét órára a Saint-Antoine-des-Champs kolostorba.

- Szent Mókus mála! Csak nem imádkozni akar? - kérdeztem mosolyogva.

- Hogyan? - ámult el Rosny. - Hát kegyelmed nem tudta? Párizs elküldi hozzánk tárgyalni püspökét, Gondi bíborost és Pierre d'Epinaot, a lyoni érseket.

- Hallatlan! Két főpapot! Nem kockáztatják-e meg, hogy kiátkozzák őket, amiért szóba ereszkednek egy kiátkozottal, ki ráadásul visszaeső bűnös?

- Gaetano pápai legátustól felhatalmazást kaptak rá.

- Felhatalmazást? Ez valóságos csoda. Aki törvényt szab; fel is oldozhat alóla. Hát a kolostor? - kérdeztem, felvillanyozva e palinódiától. - Ki választotta ki a Saint-Antoine kolostort?

- Hát a király - felelte sokat sejtető mosollyal Rosny.

- Gondolom, azért, hogy megszentelje a találkozást.

- Lehet, de az is meglehet, azért, hogy odaszólítsa nemesurainkat és megmutassa e főpapoknak, milyen sok katolikus nemes harcol az ő oldalán.

43-6- Egyedül kíván batáromon odahajtani, báró, avagy én is mehetek, egyszerű ember létemre?

- Hogy foszthatnám meg, Siorac, attól a mérhetetlen gyönyörűségtől, hogy lássa, mint viaskodik az a két taláros, alattomos macska a ravasz béarnival? Kegyelmed titkárom lesz. Hanem húzza jól a homlokába nagy kalapját, a szeme túlságosan beszédes.

A királpártiak közül elsőnek érkezünk meg a Saint-Antoine kolostorba, s már messziről megpillantottuk a mi két ravasz, taláros macskánkat pompázatos öltözékben - az egyik lilában volt, a másik bíborban - néhány klerikus kíséretében, de fegyveresek vagy kapitányok nem jöttek velük. Rosny messziről mélyet bókolt előttük, de nem ment a közelükbe, s, a kolostor másik végében sétálgattunk, ő elől, én alázatosan a nyomában. Igen szép és tágas kolostor volt, kerengőjének négy oldala egy négyszögletes, nagy és kikövezett udvart fogott körül. Hanem amint a delet elütötte, az udvar egyszeriben kicsinek tetszett, mert valósággal elárasztotta a király kísérete, ami persze nem zajlott le némi lármá és csörömpölés nélkül. Volt ott vagy ezer nemesúr, ha nem több, kardosan, vértben. Előttük a király lépdelt, a sokaságtól szorongatva. Csak ő volt egyszerű zekében, ám úgy látszik, ez egyszer költségbe verte magát öltözeke miatt, mert a zeke elég újnak látszott és hervadtlevél-színe sem fakult még ki.

Megérkeztek a két főpap mélyen meghajolt előtte, ám nem hajtott térdet és nem csókolt kezét neki, ami, gondolom, azt jelezte, hogy nem ismerik el Franciaország királyának. Henrik a legcsekélyebb jelét sem adta, hogy meg lenne sértve, hanem lekapta, némi derűvel, kalapját, majd visszahelyezve fejére, vidám hangon üdvözölte a vendégeket, és megkérte őket: kevés szóval adják elő, amivel megbízták őket. És mivel abban a percben majdnem előrelökték őt nemes kísérei - némi tolongás támadt ugyanis köztük, hisz mindenki az első sorban akart helyet kapni, lévén roppant kíváncsiak arra, amit látni-hallani fognak. Henrik elmosolyodott, és így szólt a két főpaphoz:

- Nem tartja különösnek, bíboros úr, hogy nemeseim ennyire szorongatnak? Még jobban szorongatnak azzal a kéréssel: vigyem csatába őket.

Ezt hallván, a vértbe öltözött urak, igen elégedetten, hogy vitézségüket dicsérik, olyfajta morgást hallattak, ha szabad magam így kifejeznem sértés nélkül, mint a megkötött eb örömeiben, ha eloldják. Mi engem illet, ki szorosan Rosny úr mellett álltam és jegyzeteket készítettem a tárgyalásról, amint ő meghagyta nekem, láttam, Henrik szeme vidáman és csúfondárosan megvillan, hogy így megmutathatta erejét ellenségeinek.

- Uraim - kérdezte, változatlanul vidám hangon -, mi dolguk velem?

- Sire - szólt Gondi bíboros, ki két alattomos macskánk közül egyedül szólalt meg a tárgyalás egész ideje alatt, lévén a bíbor ruha előkelőbb a lilánál (amit nem úgy kell érteni, mintha a ravasz és jól értesült lyoni érseknek nem lett volna beleszólása e tárgyalás menetébe, tárgyát és módját tekintve egyaránt) -, Párizs legelőkelőbb férfiainak gyülekezete küldött ide bennünket, hogy igyekezzünk enyhíteni e ma oly dúlt ország bajain.

Henrik felvonta a szemöldökét, mint aki azt mondja: nem ő támasztotta e bajokat, ő törvényes királya Franciaországnak, hanem igenis lázadó alattvalói. Hanem óvakodott hangot adni e gondolatnak, melyről csupán arckifejezése árulkodott, és beérte azzal, hogy így szólt:

- Uraim, bemutatnák-e nekem a megbízólevelet, mellyel mondott gyülekezet, kinek nevében beszélnek, felruházta volt eminenciátokat?

Ez némi időt igényelt, mert a király eleitől végig elolvasta a dokumentumot, egyetlen szót sem hagyva ki. S míg királyom az olvasással van elfoglalva, elmondhatom-e szép olvasónőmnek, minekutána kegyesen elfogadott politikai kérdések elmagyarázásában iránymutatójának és kormányzójának, mialatt egyik szobaleánya kendőzi; a másik tükröt tart elébe, melyben megcsodálhatja bájait, hogy ez a Gondi bíboros, ki úgyszólván egyenrangú félként tárgyalt a királlyal, előkelő firenzei családból származott, mely Franciaországban és Itáliában egyaránt kitűnik, kitűnt és ki fog tűnni az idők végezetéig az emberi tevékenység ama három ágában, melyhez a legtöbb elmeél kívántatik meg, s ezek: a bank, az egyház és a diplomácia.

Ami eme Pierre de Gondit, avagy pontosabban Pierre-t illeti - ahogy Pierre volt Epinac is, noha kétlem, hogy eme köre, mely természetétől fogva oly változékony volt, felépülhetett volna az örök egyház -, unokaöccse volt annak a Jean-Baptiste de Gondinak, ki Medici Katalin bankárja és háznagya volt, s szerencséjét ő is az anyakirálynénak köszönhette, ahogy unokaöccse, és egész családja is, amely szintén jelen volt itt, hiszen az olaszok, mint tudjuk, bámulatosan ragaszkodnak a genshez, melyből eredtek, még ha történetesen pápák is.

Ellentétben Pierre d'Epinackal, kinek egyetlen szíve volt s az mindenestül a ligáé, Pierre de Gondinak három szíve is volt: az első a pénzé, a második az oltaré s a harmadik a nagy, országos ügyeké. Ez a három szív úgy egyezett ki egymással, ahogy tudott, lévén a dolgok állása nem éppen egyszerű s a jövő nem éppen kristálytisztá annak, ki mindenáron felszínen akar maradni, akárhogy is ér véget egyszer testvérgyilkos háborúnk. És amint elnéztem finom, nyájas és ravaszdi arcát, azt gondoltam: győzzön bárki a háborúban - IV. Henrik vagy a spanyol II. Fülöp -, bizonyosan számíthat majd Gondi bíboros szerfelett hajlékony és sokféle tehetségének szolgálatára.

- Sire - szólt behízsgő hangon a bíboros -, olvashatta a felhatalmazásban, hogy Párizs jelességei bennünket küldtek el Navarra királyához, hogy az ország általános békéjéről tárgyaljunk, és ha felséged jóváhagyását elnyertük, Mayenne herceget is megkeressük, és őt is rábírnánk a békekötésre.

- Bíboros uram - felelte a király kissé bosszúsán és elég rideg hangon -, én itt azt mondom: megálljunk. Eminenciád nem a navarrai királlyal beszél. Ha én itt csupán a navarrai király lennék és bíboros úr csakugyan annak tekintene, nem volna közöm Párizs és Franciaország békéjéhez, és bíboros úr nem is bajlódna azzal, hogy tőlem kérjen békét.

Amire Gondi bíboros, ki nem ismerhette el Henriket Franciaország királyának, hisz a liga követe volt, s az elvitatta tőle e címet, azonban meg sem tagadhatta, hisz békét kért tőle (s ezzel valójában mindjárt el is ismerte de facto király voltát), azt tette, amit a kitűnő diplomaták tenni szoktak, ha a helyzet tehetetlenségre kárhóztatja őket: hallgatott. De ezt igen kellemesen tette, mélyen meghajolva Henrik előtt, cinkos mosollyal és bársonyos szeme felvillanó tekintetével, mintegy így adva királyi beszélgetőtársa tudtára: a lelke mélyén egyetért vele, ám ezt fennszóval nem mondhatja ki. Ha másért nem, hát már csak azért sem, mert itt áll mellette ez a fő-fő ligás d'Epinac, kit, meglehet, azért is adtak mellé, hogy őt megfigyelje.

Ezt látván Henrik - akinek gaszkon esze felért az olasz ravaszsággal -, megértette, hogy olyan ember áll vele szemben, ki mindig az árral úszik, akármerre sodorja. Nagyon megenyhült, és kedélyes hangon folytatta:

- Noha ez a „navarrai király” cím, melyet a kegyelmeteket ideküldő hatalom használ, sérti méltóságomat, nem kívánok formai kérdésekkel bibelődni, oly nagy lelkemben a vágy, hogy békében tudjam országomat. Mert, ha jól értettem, bíboros úr azt kívánja, keressem a módot a megbékélésre Mayenne herceggel, s akkor átadják nekem Párizst. Így gondolta?

- Így, sire - hajtott újra fejet Gondi bíboros.

Akkor a király ellépett tőle, és három fő tanácsadója felé fordult, azaz Mornay-Duplessis, Rosny és Biron marsall felé, sokatmondó, gunyoros pillantást vetett rájuk, és okcitánul azt mondta sotto voce Bironnak, ki pégigord-i volt:

- Ezek az álszentek csupán időt akarnak nyerni, hogy a párizsi hercegtől segítséget kaphassanak.
Azzal rájuk kacsintott és visszatért a küldöttekhez, eléjük plántálta magát, és messze csengő hangon, hogy mindenki meghallja, így szólt:

- Uraim, nem szokásom tettetni. Ami a szívemen, az a számon. Általános békét akarok: Ezt akarom. Ez kívánságom, mert eszköznek tartom arra, hogy általa könnyítsek népem terhein, s ne kelljen pusztulnia és tönkremennie, mint most, nagy fájdalomra. S ha egy ujjamat odaadnám egy csata megnyeréséért, kettőt is adnék a békéért. Amit azonban uraimék kértek tőlem, arra nem állhatok rá.

Henrik emelt hangon mondta ki utolsó szavait, majd elhallgatott, s a két főpapnak hátat fordítva fel-alá sétált a kolostorban.

- Sire - Gondi bíboros tanácsalánabbnak látszott, mint a macska, ki szálkát nyelt, és egyébiránt sem akart belenyugodni, hogy az ő szerény kis békegömbjét, akármilyen csalóka volt is, egyetlen tűszúrással kipukkasszák -, kegyeskedjék felséged megmagyarázni, miért nem állhat rá!

- Uraim - tért vissza hozzájuk a király, s szokott gyors, szapora, szinte vágázó beszédmódján így folytatta: - Szeretem városomat, Párizst. Legidősebb leányom. Féltékeny vagyok rá. Több jót akarok tenni vele, mint amennyit elvár tőlem. De azt akarom, hogy mind e jót nekem köszönhesse, ne Mayenne hercegének vagy a spanyol királynak. Amit kértek: hogy Párizs csupán az általános béke megkötése után kapituláljon; egyébként is csak temérdek jöves-menés árán valósulhatna meg Mayenne herceg és köztem, s a haladék igen nagy káromra volna s még inkább kárára Párizs városának, hisz amilyen kiéhezett, nem várhat oly sokáig.

Míg ezeket mondta, könny futotta el szemét, s ámbár tudtam: Henrik akkor fakad sírva, amikor neki tetszik, lévén utolérhetetlen commedianté, éreztem: ezek a könnyek őszinték, amint az őket kísérő szavak is.

- Uraim - szólt meghatottan -, máris annyi ember halt éhen, hogy ha Párizsnak még egy hetet kell várnia, legalább tíz-húszezer hal még majd utánuk. Hej, uraim, be különös könyörület lenne ez! Uraim, én az igazi édesanya vagyok Salamon könyvéből, ki inkább lemond gyermekéről a hamis anya javára, semhogy kettévágni engedné az igazság nevében. És megvallom: inkább örökre lemondok Párizsról, semhogy ily sok francia halála árán, tönkretéve, elvesztetten, megtizedelve kapjam meg.

Ez a részvételi beszéd annál inkább megzavarta Gondi bíborost, mivel nem cáfolhatta meg, ha nem akart a párizsiak irányában könyörtelennek látszani, ami nem illett, sem megbízatásához, sem ruhájához, sem, meglehet, természetéhez. Hanem a fodrai (mint Henrik szokta mondani, gondolom, az agyvelőt érve alatta) kellőképpen hajlékonyak és találékonyak voltak, tehát némi hallgatás után megszólalt behízselő hangján:

- Sire, ha jól értem, úgy gondolja: Párizs adja meg magát az általános megbékélés előtt, mi ellenben úgy véljük, hogy a mondott általános megbékélésnek meg kell előznie Párizs fent mondott kapitulációját, aminek az az oka, hogy ha a város megadja magát felségednek, ám a béke még nincs megkötve, hamarosan itt terem ostromlóként Mayenne herceg és a spanyol király, és esetleg visszaveszik.

- A mindenségit! - kiáltotta a király, és sarkon fordult, hogy szemügyre vegye a mögötte tolongó ezer nemest, kik betöltötték az udvart és a kolostort -, ha beleártják magukat, majd bebizonyítjuk nekik, hogy a francia nemesség képes megvédeni magát.

Majd hirtelen úrrá lett felindulásán, és helyrehozva nyelvbottlását, hozzátette:

- Szitkozódtam, ami nem szokásom. De az élő Istenre mondom: e gyalázatot soha el nem tűnök nemességem meg én.

Amire a nemesurak oly hangos kiáltozásban törtek ki mind egyszerre, hogy a süket is meghallotta volna. Éltették a királyt szavaiért, s voltak, akik azt mondták: okkal káromkodott, és igazi fogadalommal ért fel szava.

Az éljenzés és lármával elültével Henrik, ismét hátat fordítva a főpapoknak, csúfondáros és cinkos pillantást vetett tanácsadóira, mintha arra szólította volna fel őket: tapsolják meg nemességét - melyet ő oly ügyesen tűzbe hozott -, majd hirtelen megváltozott arccal visszafordult a küldöttekhez, s azon a jóakarató hangon folytatta, amelyet előszeretettel használt:

- Uraim, nehogy arra a véleményre jussanak, hogy túlságosan sürgetem a párizsiakat, kigondoltam valamit, ami kielégülésükre szolgálhatna. Ők Mayenne herceg gyors segítségével reménykednek. Nos, uraim, állapodjunk meg egymás közt abban, hogy ha Párizs nem kap egy héten belül segítséget a hercegtől, kapitulál.

Képzavarral élván azt mondhatnám: a sarokba szorított Gondi bíboros meghátrált. Pedig igazán ezt tette.

- Sire - mondta -, nincs Párizs előkelőségeinek gyülekezetétől felhatalmazásunk ilyen egyezséget kötni felségeddel. És mondott gyülekezet bizony nem is szánná rá magát mindaddig, míg meg nem tudakolja Mayenne úrtól, ő mint vélekedik erről.

Mire Henrik, szemöldökét kérdőn felvonva, tanácsadói felé fordult, és Biron marsall azt mondta, okcitánul

- Felség, köntörfalaznak és időt akarnak nyerni.

- Világos - felelte a király, sotto voce.

Mégis, amikor visszafordultak a papokhoz, tekintete vidám volt, hangja jóakarató, s igen udvariasan mondta:

- Nos, uraim, tegyenek belátásuk szerint. Visszakísértetem kegyelmeteket a falak mögé, illő tisztelettel és megbecsüléssel. És kérem, mondják meg a párizsiaknak, hogy én nem vonakodtam velük békét kötni, ellenkezőleg, kitárt karral várom őket, feltéve, hogy elfogadják feltételeimet, és több jót akarok velük tenni, mint amennyit eddig ők tettek önmagukkal...

Ez a megbeszélés augusztus 6-án folyt le, déli tizenkettő és egy között, mint mondtam, a Saint-Antoine-des-Champs kolostorban. Nos, olvasóm, mivel augusztus 8-án már ismét Párizs falain belül voltam, elmentem a Miasszonyunk templomába misére, Héloise-től értesülve, hogy Boucher fog prédikálni. És nem is kellett csalódnom, mert az ipse, kinek pocakja cseppet sem apadt le a hosszú ostrom alatt, és kinek az arca úgy vöröslött, mint a pokol kemencéi, lévén vérszomjasabb, mint valaha, sértések miriádjait okádta a béarnira, és ismét buzgón fohászkodott egy új „tiszteletre méltó Jacques Clément-ért”, ki a gázt megölné, s mi több, nagy hangon kijelentette: ő, Boucher, a Miasszonyunk plébánosa, biztos forrásból tudja (mely forrás, gondolom, pénzt sodort magával és a Sánta szájából fakadt), hogy Gondi és d'Epinaç eminenciás urak kimerészkedvén a falak közül, hogy találkozzanak ezzel a bűzhödtt navarrai bakkecskével az elővárosban, úgy találtak rá, hogy még magához sem tért a fajtalanokodásból, melyet isteni jegyesüktől elragadott apácácskákkal követett el (itt Boucher még jobban elvörösödött és keresztet vetett), és jó és általános békét javasoltak neki, melyet e hugenotta kurafi nyomban elutasított, és azt mondta, Isten szent nevét káromolva, hogy két vágya van, az első: hogy minden templomunkat földig rontsa. A második: hogy ahány párizsi, azt mind felköttesse.

Kilencedik fejezet

Még aznap elvittem a király küldte élelmet Montpensier hercegnőnek, ám mivel Franz azt mondta: a hercegnő elment meglátogatni édesanyját, Nemours hercegnéhez mentem, ki igen kegyesen fogadott; s ki előtt felfedtem, amint batárom istállójába került, hol más nem láthatta, a rejtékhelyet, és átadtam a király ajándékát. Egyébiránt rájuk bízam, hogy osztják el egymás között, s számolnak-e Guise hercegnével az osztzkodásnál, minthogy Henrik „az ő jó unokanővéreiről, a lotaringiai hercegnőkről” beszélt.

Ez alkalommal alig esett szó Montpensier úrnő és édesanyja, valamint énközöttem, mivel a hölgyek, ha jól értettem, nem voltak bizonyosak benne, hogy megegyezik véleményük az ajándékozóról. Hisz az anyakirályné, mint tudják, két vasat tartott a tűzben - hogy Nemours király legyen vagy a navarrai veje -, a Sánta ellenben csak egyet: hogy Mayenne király legyen vagy semmi.

Mindazonáltal a Montpensier némben, minekutána a függönyöket összevonva berakta a maga részét hordszékébe; minek folytán, úgy véltem, arra kényszerül, hogy térjen meg palotájába, bemocskolván csinos lábacskaát az utca sarával, némi fensőbbiséggel odaszólt nekem:

- Kelmeárus, remélem, a navarrai nem ringatja magát abba az ostoba reménybe, hogy e húsok befogják számat, vagy hogy prédikátoraim eztán nem prédikálnak ellene oly keményen, mint eddig.

- Kegyes hercegnő - feleltem, ama fárasztó és mély meghajlások egyikével kísérve szavaimat, melyre álsruhám kényszerített -, a navarrai király semmiféle feltételhez nem kötötte ajándékát. Csupán annyit hallottam tőle: nem akarja, hogy kedves unokanővérei, lévén nők, nagyon szenvedjenek az ostrom miatt, és ennek folytán elveszítsék csinos asszonyi domborulataikat.

- Nahát! - fakadt oly gyöngyöző, ifjú apácakacajra Nemours hercegné, mely rácáfolt haja hószínére -, ez egészen a béarnira vall. Apjától, Antoine-tól örökölte. Egy kebel felizgatja! Egy női lábikra esztét veszti!

- Igaz - mosolyodott el Montpensier hercegnő -, ez legalább nem fajtalan, és szereti kedves nemünket (e jelző, az ő szájából és róla szólva, nem látszott a szememben egészen helyénvalónak). Az is igaz, hogy nem gyűlölöm úgy, mint III. Henriket, két bátyám gyilkosát. (Erre az emlékre, melyet kár volt a Sántának felidéznie, Nemours hercegné szempillái lecsukódtak, és a szeme megtelt könnyel.) Mindazonáltal - folytatta - óvakodom feledni, ha engem táplál is, hogy eretnek, visszaeső bűnös, csavaros eszű és alattomos ellensége anyaszentegyházunknak.

- Bár O úr és az egész, hozzá pártolt katolikus nemesség erősen szorongatja, hogy térjen meg ez egyház keblére - szólt szelíden Nemours hercegné, cinkos pillantást vetve rám.

- Akkor sem kérnék belőle! - fortyant fel a Sánta, s keble vadul hullámozott, szeme villámokat lövellt.

- Áttérése csupán csel fogás lenne, álca, palinódia!

- Jobb szeretne, lányom, egy spanyol királyt? - vonta fel a szemöldökét Nemours hercegné.

- Anyámasszony - hajolt meg a Sánta, ámbár pillantása éppen nem volt barátságos -, jól tudjuk egymásról, kit szeretnénk a trónon látni...

E nyíl kilövése után Montpensier hercegnő kezét csókolt anyjának, elköszönt tőle, és megkért, jobban mondva megparancsolta nekem, vigyem haza batáromon palotájába. E parancsnak engedelmességnem kellett, tehát kiültem Miroul mellé a bakra, s bár kedves arcot mutattam; bévül igen bosszankodtam; mindazonáltal odáig mentem, amikor eljutottunk a palotához, hogy ajtót nyitottam a hölgynek és leeresztettem a lépcsőt. E lakájfeladatokat rábizhattam volna Miroulra is, mégis én ereszkedtem le hozzájuk, jó módú kalmár létemre, s nagy meglepetésemre egy mosolyt és köszönömöt kaptam cserébe, oly nagy hatást gyakorolnak e kisdud figyelmességek a nőkre, legyenek bár mégoly rangosak avagy képzeljék magukat még annál is többnek. S ha megkérdené valaki tőlem, miért bántam ily udvariasan e vajmi kevésbé udvarias hölgygyel, úgy hiszem, csak azt felelhetném rá: mert vérembe ivódott az udvariasság és gyöngédség a női nemhez tartozók iránt, melynek folytán mindig jót akarok nekik, akkor is, ha ők nekem

rosszat. Mindazonáltal a sors akaratából alig egy félóra múltán csodálatos kárpótlásban volt részem fent mondott kedvességért, melyért a Sánta egy mosollyal és egy köszönőmmel fizetett.

Amikor batárom a palota közelébe jutott (mivel a legrövidebb út szállásomra az óvároson át vezetett), nagy lármát, kiáltozást hallottam, és meghagyván Miroulnek, fékezze meg a lovakat jóval távolabb, egyedül szálltam le, hogy megvizsgáljam e tohuwabohu okát. Amint gyalog eljutottam a rácskapuig, polgárok sokaságát pillantottam meg. Ahogy mondom, polgárokat, mégpedig városzerte ismert és rangosnak számító polgárokat. Pikát, kardot lóbálva teli torokból, fülsiketítően kiáltoztak:

- Kenyeret vagy békét! Békét vagy kenyeret!

Elképedtem e derék férfiak merészségén, s jobban szemügyre vettem őket, mint amikor odaérkeztem, és a parlamenti bíróság színe-javára ismertem bennük, azonkívül sok nagykereskedőre, kiket legalább arcról ismertem, s mind politikus hírből álltak, ideértve Jean Prévoi magisztert, Saint-Séverin plébánosát is, a főváros ama ritka papjainak egyikét, ki nem a Sánta akaratára szerint hirdette az evangéliumot.

Az igazat szólva, ezek a derék emberek nem tettek egyebet, csak kiáltoztak: kenyeret vagy békét!, és fegyverüket lóbálták, de semmi jelét nem adták annak, hogy használni is akarták volna őket, rendezetlenek voltak, parancsnok se volt velük, amint láttam. Úgy találtam külsejük és természetük alapján, hogy maguk nem lehetnek nagyon kiéhezettek, nyilvánvaló volt, hogy a kétfajta nép közül, mely ekkor Párizst lakta - a kövérek népe és a soványak népe -, ők az előbbihez tartoznak. És szentül hiszem, ha hagyják, hogy kedvükre kiabáljanak egy darabig, mivel ez a csödület nem is akar mást, csak összevissza kiáltozni, mindenfajta terv és irányítás híján, maguktól visszavonultak volna, mihelyt berekedtek, ki-ki a maga hajlékába, elégedetten és a fegyvert hüvelyükbe dugva.

Hanem aki ezt várta, nem számolt a Tizenhatokkal. Az ő fülükben a béke szónek eretnek csengése volt, azt nem használhatta más, csak Gondi és d'Epinaç avégett, hogy a navarrai lovát tegyék és tétlenségre bírják. Úgyhogy mihelyt a béke szó büze megcsapta főligásaink orrát, összegyűjtöttek hamarjában annyi milíciát, amennyit felhajthattak, a palotához rontottak és a rákövetkező zűrzavaros csetepaté alkalmából sikerült megöletniük egyik kapitányukat, Robert Legois-t.

Ez a Legois, ki a Tizenhatok közül is kitűnt faragatlanságával, azon nyomban a hit vértanújává vált a szemükben, kiért haladéktalanul bosszút kell állni. Eddigre megjöttek Aumale lovag puskásai, s egy szempillantás alatt letörték a politikusok ellenállását, körülfogták őket, és akármilyen rangos polgárok voltak is, a helyt elkezdték őket agyba-főbe verni, megsarcolni, börtönbe vetni, sőt minden jogi procedúrát mellőzve, egyikét-másikat felkötni.

Már azt hittem, ily sorsra jutok magam is, mivel négy-öt megveszekedett ligás feltartóztatott, amikor el akartam tűnni. Vezetőjük, kit felismertem, Louchart volt, a Tizenhatok egyike. Nálánál gonoszabb latort és gyilkost nem sokat hordott hátán a föld. Rögtön azzal vádolt meg, hogy politikus vagyok magam is, holott mindaddig a színemet sem látta. Átkutattak és megtalálták köpenyem alá rejtve olasz módra hordott két kardomat. Louchart szerint ez a bizonyítéka annak, hogy részt vettem abban a tumultusban, amelyet a Tizenhatok és Aumale lovag feloszlattak, és ezt mondván máris nyakamba vetette a köteleket.

- Louchart mester - mondtam, elég eltökélt hangon, noha a hátamon patakokban csorgott az izzadság a kötél érintésére -, ezek a kurta kardok személyes biztonságomat vannak hivatva szolgálni Párizs utcáin, és nem sokat használnának rendes kardok, pikák vagy puskák ellenében egy tumultus során. És én nem is vettem részt benne, csupán az igazságügyi palota előtt jártam, minekutána hazavittem lakására Montpensier hercegnőt, lévén az ő kelmeárusa, s a hercegnő gyaloghintó híján.

- Mesebeszéd! Csalás! Hazugság! - kiáltotta Louchart, kinek oly rút volt a képe, hogy egy varangy is elbújhatott mellette. Igen csúf, lebiggyedt szájához és tömpe orrához hideg, kegyetlen baziliszkus-szemek társultak.

- Nem az, Louchart mester - tiltakoztam. - Ha hajlandó ez órában elkísérni Montpensier hercegnő palotájához, ez a nagy rangú hölgy megerősíti majd szavaimat.

- Kárba vészett fáradság lenne! - kiáltotta Louchart. - Ismerlek, gonosz! Politikus vagy, lázadó, az eretnek cinkosa, s mivel volt képed fegyverrel a kezekben békét követelni, mindjárt örök békéhez juttatlak a bitón...

- Bocsásson meg, Louchart mester - szólt közbe váratlanul egyik kísérője, kinek, úgy tetszett, nincs rossz arca -, igazat beszél a kelmeárus. Magam láttam őt ezzel a két szememmel, ni, a Montpensier-palota előtt, amint egy batár ajtaját kinyitotta és lebecsátotta a lépcsőt, és láttam, hogy a mondott batárból csakugyan Montpensier hercegnő szállt ki, s lévén sánta, fél kézzel e kalmár vállára támaszkodott közben, köszönetet mondott neki, és még rá is mosolygott, ami meglepett, lévén ez a férfi csupán közember, s a hölgy oly rangos...

Látván, hogy Louchart némiképpen zavarban van és tanácstalan, mindazonáltal egy csepp kedve sincs szabadon bocsátani, mivel főként és kezdettől erszényemre sandít, messze hangzóan kijelenttem:

- Louchart mester, jó szándékom igazolóra talált. Engedjen utamra, és ne zaklasson tovább! Egyébiránt plébánosom, az Isten leányai parókián jó véleményekkel szolgálhat kegyelmednek felőlem, mivel szorgalmasan járok misére, gyónni, szentbeszédeiket meghallgatni, és bőkezűen adok, ha a templomnak vagy a Szent Ligának gyűjtenek.

Láttam, Louchart emberei kezdenek szavaim hallatán hozzám hajolni, egyikük pláne önszántából levette nyakamról a köteleket, ám Louchart még mindig nem engedte el karomat, hanem erősen megmarkolta,

és azt mondta:

- Mégsem hiszek, mondjon bárki bármit! És mivel kétséges az eset, vessük börtönbe, addig is, míg fény nem derül ügyére.

Ez annyit tett volna, mint Kharübdisztól Szküllához csapódni, úgy értem: Louchart-tól Bussy-Leclerc-hez, ki akkor a Bastille parancsnoka volt, és a legádázabbak egyike a Tizenhatok közül.

- Louchart mester - mondtam, érezve, hogy másként nem szabadulok karmai közül, csak ha otthagynom egy-két tollamat, s akkor már jobb, ha magam válok meg tőlük, s nem marokszám tépik ki mások.
- Legyen szíves négy szemközt meghallgatni: oly dolgokat kell közölnöm, melyeket nyilvánosan nem mondhatok el.

Alighogy ezt kimondtam, Louchart cinkos pillantást vetett rám baziliszkus-szeme sarkából - ez a fő-fő gazember fél szóból is kivette, hogy mondanivalómnak pénzszaaga van -, és félrehúzott egy tölgyfa mellé, megenyhülten, hanem a karomat most sem engedte el.

- Louchart mester - mondtam -, tévedésbe esett. Tévedni valóban emberi dolog, s én értem, hogy tévedése sokba kerül kelmednek, tudniillik a zsákmányba, mely osztályrészeül jutott volna, ha én helyettem, ki ártatlan vagyok, egy lázadót tartóztat le. Miért is igaz barátsággal kárpótolni kívánom a csalódásért és bánatért, mely emiatt érte...

- Lássuk! - Louchart orrlíka mohón kitágult, baziliszkus-szeme szinte emberi kifejezést öltött. - Mennyit akar adni.

- Tíz aranyat.

- Húszat! - így Louchart.

- Kezet rá! - mondtam, és nyomban oda is adtam a pénzt. Machinációnkat eltakarta az ő teste, az enyém és a tölgy, melyre felkötött volna, kísérője tanúságtétele híján, lévén ez idő tájt a törvények mintegy halottak Párizsban s a Tizenhatok mindenhatóak az utcán.

- Uram, hová megyünk? - kérdezte ártatlanul Miroul, ki mit sem tudott a történetekről, hisz a lovakat őrizte és szem elől tévesztett a tolongásban.

- Nemours hercegnéhez - ugrottam fel lihegve az ülésre -, és amilyen gyorsan csak bírunk, Miroul, az isten szerelmére!

Nemours hercegnét ugyan nagyon meglepte, hogy ily rövid idővel távozásom után viszontlát, ám jóságos és nyájas volt, mint mindig, és rögtön fogadott. Engem annyira kihozott a sodromból az, amit láttam és elviseltem, hogy mihelyt megpillantottam karosszékén ülve kis fogadószobájában - s be szép volt dérepte hajával! -, nem fékezhettem tovább indulataimat, hanem odafutva lába elé omlottam, oly szerelemmel, mint egy pápista a Boldogságos Szűz képmása elé, s hihetetlen merészséggel megragadtam és csókokkal borítottam el kezét, akármilyen magas rangú hercegné volt is. Ő előbb elpirult, aztán felcacagott, s kiszabadítván két kezét, arcon legyintett, ámbár ez inkább simogatás volt, mint pofon, és haragot mímelve, de cseppet sem bosszús, inkább nevető szemmel mondta:

- Ejnye, kelmeárus mester, mi ez? Elfelejtette, ki vagyok? Kérem, keljen fel, és magyarázza el, miért ez a nagy izgalom?

- Jaj, úrnőm - feleltem -, a palotából jövök, hol Párizs előkelőségei összegyülekeztek és békét követeltek, ám a Tizenhatok és Aumale lovag oly kegyetlenül nekik estek, hogy mindet megölik, ha le nem fogja a kezüket valaki.

- Jól hallottam, kelmeárus mester? - kérdezte az ifjú Nemours herceg, ki akkor toppant be a kis fogadószobába. - Gyilkolnak?

- Gyilkolnak, nagyuram - feleltem meghajolva előtte. - Saját szememmel láttam. Ütnék, vernek, ölnek, akasztanak, még parlamenti tagokat is...

- Ejha! Hát ez már több a soknál! - Nemours lilíomfehér arcára kipirult, égszínkék szeme elsötétült a dühtől. - Meg kell vallanunk, bármi hasznosak is a Tizenhatok a nép jó útra terelésében, páratlan csirkefogók! Ami pedig unokaöcsémet, d'Aumale-t illeti, ha vért lát, kivetkőzik magából. Anyámasszony, alázatosan bocsánatát kérem, amiért máris távozom, noha csak most jöttem meg, ám a palotához kell sietnem, nem tehetek mást. A keresztény világ töröknek vagy barbárnak nézne, ha eltűrném, hogy lemészárolják a párizsi parlamentet, bármennyire rosszul tették is az uraságok, hogy zavart keltettek.

Szavaiból arra következtettem (és Étoile másnap megerősítette sejtésemet), hogy Nemours előre értesült kémei útján ez örült vállalkozásról, mielőtt az kikelt volna a tojásból, és megparancsolta: törjék le és oszlassák szét, de nem oly kegyetlenül, ahogy tették.

- Kelmeárus - szólt édes hangján a hercegné -, látom, sápadt és reszket. Kérem, üljön le erre a zsámolyra, ide a lábam elé! Személye is veszélyben forgott?

Elbeszéltem neki esetemet, s ő tágra nyílt szemmel hallgatott, egyaránt meglepve attól az imádattól, melyet az enyémről olvashatott ki, és felindulva a veszélyen, amelyet kiálltam. Amikor bevégeztem, azt mondta, elgondolkodva:

- Meg kell adni, maga igen különös kelmeárus. Kimegy Párizsból, majd visszatér, fittyet hányva a puskáknak. Ha jól megfigyeli az ember, nem is olyan nagyon érdekli a pénz. Kurta kardokat visel a hátán, mint egy spadaccino, és úgy tetszik, van ereje is, ügyessége is elegendő a kardok forgatásához. És amikor egy perccel ezelőtt meg merészelt csókolni a kezemet - ami nagy orcátlanság, kelmeárus uram, én mégis megbocsátom -, ezt oly kecsesen és merészen cselekedte, amihez foghatóval sosem találkoztam a fajtájábélieknél. Sokat kellett forgolódnia magasabb körökben, hogy oly jól majmolja szokásaikat!

- Ó, nagyságos hercegné! - szóltam. - Ez a „majmolás” nem valami kedves. Vajon egy őszinte érzés nem hozhatta-e elő hiányos neveltetésem kérge alól azt a gráciát, mely végtére is minden emberben megvan?

- Egy őszinte érzés! - kiáltotta Nemours hercegné, és úgy kacarászott, mint egy apácánövendék. - Hitemre, kelmed udvarol! Kelmeárus uram, kelmed úgy kellemkedik, mint egy udvari kislovag!

Én ugyan nem éreztem csalódást szavaira, mert nem volt bennük sem gúny, sem rosszakarat, s tekintete is jószágos maradt, mégis szégyelltem, hogy ennyire kiestem szerepemből, még álorcámat is kockára téve, tehát elcsendesedtem, és lesütött szemmel feleltem:

- Fenséges hercegné, engedje meg, hogy elbocsátásomat kérjem! Máris túlságosan visszaéltem bámulatos türelmével.

- Mindazonáltal? - kérdezte ő, látva habozásomat, s arca, úgy tetszett, vidám is, megindult is.

- Mindazonáltal, fenséges hercegné, ha személyesen bármiképpen, bármi módon és mértékben hasznára lehetnék, szeretném, ha elhinné: jó szívvel állnék szolgálatára, amennyiben igényt tartana segítségemre.

- Ezt is a navarrai király parancsolta? - mosolygott ő rám.

- Nem, asszonyom.

- Igaz-e ugyanez leányomra, Montpensier hercegnőre vonatkozóan is?

- Nem, asszonyom.

- Ez jófajta „nem” volt - nevetett ő. - Őszinte és egyenes. Amiképpen a szeme is, uram! - folytatta, és most szólított első ízben uramnak. - Bárkit szolgáljon is - villant egyet kék szeme, ami ugyancsak elgondolkodtatott -, lehetetlen, hogy ne híven, igen híven szolgálja. És én nem mondom, hogy státusügyeket érintő kérdéseken kívül, mivel ezeket fiamnak, Nemours-nak engedem át (tökéletesen megelégedve másik fiáról, Mayenne-ről, holott az volt az idősebb), nem mondom, hogy alkalomadtán nem kérem majd segítségét. Addig is, keressen fel hetente egyszer vagy ha dolga akad velem, akár többször is. Ajtóm mindenkor nyitva fog állni kegyelmed előtt.

E hányatott nap estéjén, melyen kis híján fellógattak, mint egy utolsó csavargót, elbeszéltem a dolgot Miroulnak. Előbb szinte esztét vette a méreg.

- Ej, uram, soha többé! - mondta. - Soha többé nem tévesztem szem elől. Eztán Pisseboeuf lesz a kocsisa, én meg egy tapodtat sem tágitok - Szent Antal szakállára! uram mellől, akárhová menjen is. Akár egy szajha ágyába is!

És látva, mennyire elsápad és kétségbeesik a gondolatára is, hogy szégyenteljes halállal végezhettem volna nélküle, hogy másfelé terelem gondolatait, elmeséltem neki beszélgetésemet Nemours hercegnével.

- Hát ez mindennek a teteje! - kapott a fejéhez Miroul. - Már meg egy hercegné törébe s csapdájába sétál be, s éppen egy lotaringiai hercegnéébe, ki húsz évvel idősebb kegyelmednél! Aj, uram, ez örütség! Még miféle szoknyák után fog futkosni? S oly óvatlanul viselkedett, hogy a hercegné már is gyanítja: öltözéke álruha. És kegyelmed a navarrait szolgálja! Hisz jóformán nyíltan ki is mondta.

- Lárifári! - nevettem rá. - Miket beszélsz, Miroul? Nő még soha nem volt életemben ártalmamra.

- La Vasselière-t kivéve!

- Hát az nemigen volt nő, annyi bizonyos. És én sosem szerettem.

Miroul nagy szemeket meresztett rám.

- Hát csakugyan szereti Nemours hercegnét, uram?

- Magam sem tudom, Miroul - kezdtem elgondolkodva, mélán fel-alá sétálni a szobába. - Furcsa érzés! A szó igazi értelmében nem vagyok belé szerelmes úgy, mint más nőbe, és nem is kívánom, de rajongok érte, amennyire csak rajongani lehet valakiért. Úgy vélem, határtalanul bájos.

- Uram - szaladt ráncba Miroul homloka -, egy szót sem értek beszédéből. Hogyan szerethet egy férfi, kit oly fából faragtak, mint uramat, egy nőt úgy, hogy ne támadjon kedve megölni?

- Pedig semmi kedvem. Csak mindennap látni szeretném, beszélgetni vele, megcsókolni a kezét, s azt kívánnám, hogy mosolyogjon rám és simogasson a szeme.

- Csakhogy itt két bökkenő is van, uram - Miroul kék szeme pimaszul megvillant. - Az egyik az, hogy Nemours úrnő nem uram jó dajkája, Barberine, és nem is megboldogult édesanyja, kit alig ismert. A másik, hogy ha viszonzni találja érzelmeit, mindent akar majd, mint Joyeuse úrnő.

- Nem, nem! Ő nagyon jó keresztény, és ellentétben lányával, Montpensier hercegnővel, minden létező erények tüköre.

- Akkor, uram, mivel a nők mindig megfogják valamelyik végén, ha nem ezen, hát majd egy másikon fogja meg a hercegné uramat.

- Ezt meg hogy érted? - kérdeztem kissé sértetten.

- Felhasználja saját céljai érdekében.

- S ugyan miért ne - feleltem ridegen -, ha azok nem ellentétesek királyom céljaival?

- Majd meglátjuk! - vont a vállát Miroul, nem mintha igazán kétségei lettek volna, hanem hogy bosszantson; még mindig dolgozott benne a düh amiatt, hogy nem volt jelen, amikor az életem forgott kockán.

Fogadalmához híven - hogy egy tapodtat sem tágit ezentúl tőlem (még egy szajha ágyába is elkísér, ha kell) Miroul másnap csakugyan eljött velem Pierre de L'Étoile lakására, a Vasmíves utcába, hol Lisette,

mihelyt megpillantott bennünket a kémlelőnyíláson át, azt mondta fiatal, csengő hangján:

- Nini, gazdámuram! Immár ketten vannak, holott eddig mindig csak maga volt?

- Ez itt, Lisette, szekretáriusom, Miroul, ki, ha neked is úgy tetszik, veled marad majd, mialatt én gazdáddal társalgok.

- Csakhogy felemás színű a két szeme - vélte Lisette. - És úgy mondják, a felemás szín szeműek szerfelett kíváncsiak.

- Mert két szépséget látnak ott, Lisette, hol más csak egyet - vágta rá Miroul, kit soha nem hozott még zavarba fehércseléd. - Egyik szemem barna, a másik kék. Aminek végső és elégséges oka az, hogy szöveteküket kétszeres forrongásban tartják azok az animalculák, melyek tobozmirigyüket kétfelé fordítják.

- Ez igen tudományosan hangzott! - tátotta el száját Lisette. - Iskolában tanulta Miroul úr?

- Mira quaedam in conoscendo suavitas et delectatio - felelte Miroul, gyorsan kihasználva az alkalmat tekintélye növelésére. - Ami, kedvesem, annyit tesz latinul: a tudásban édesség rejlik és gyönyörűség.

- Láthatod, Lisette - mondtam erre én komolyan -, hogy megbízhatasz Miroulban. Udvarias természetű és igen tudós férfiú.

- Meglehet, uram - igazította meg Lisette a keblét eltakaró kendőt. - Mégis ismerek tudós uraságokat, kik nem pusztán a tudományban keresik és lelik meg az édességet és gyönyörűséget.

Amire jót nevettem; hisz megértettem: míg ezt mondta, szükségképpen gazdája járt az eszében.

- Csak nevéssen, uram, nevéssen - csattant fel csengő hangja -, én azonban jó helyről való vagyok, és kétségbeejtő, hogy e zavaros időkben az éhező Párizsban kell sanyarognom, hol, mihelyt a lábam kiteszem, az a veszély fenyeget, hogy megtapogatnak, elrabolnak, erővel paráználkodásra kényszerítenek és megbecstelenítenek, vagy ami még rosszabb: megesznek.

- Megesznek, Lisette?

- Megesznek, uram. Szavamra! Kegyelmed nem tudja, milyen barbár és kegyetlen népség a német zsoldos...

- Hogyan? Ennyire elvetemültek lennének?

- Még annál is rosszabbak! Hát nem tudja, uram, hogy mindenütt azt beszélik: ha egy zsoldos meghal és Szent Péter kiűzi őt a paradicsomból, még a pokolba se juthat be, mert az ördög fél tőle. És ezek az átkozott zsoldosok manapság, szörnyű éhségüktől sarkallva, kigyerekeket és gyenge leánykákat vesznek üzőbe az utcán, mint tették egy-két hónapja még az ebekkel, az Aprószentek temetőjében nyárson megsütik őket, mint a bárányt, s felfalják húsukat, csak csontjaitakat hagyva meg.

- Micsoda, Lisette? Az Aprószentek temetőjében? Úgyszólván a te utcádban? E fal túlfelén? Ezt biztosan tudod? Magad láttad?

- Ó, uram, ki merne éjszaka behatolni az Aprószentek temetőjének falai mögé? Mindenütt lidércfények látszanak, ördögfattyakat szülő boszorkák, pározó sátánok, a holdfényben táncot lejtő csontvázak és halott lelkek fogcsikorgatása. Szavamra, a lábamat be nem tenném oda. De éreztem egy oly pecsenye szagát, melytől kis híján elhánytam magam, mert ájtott a falon, éppen ott, ahol Szent Bertalan éjszakáján csodaképpen kivirult a galagonyabokor.

- Talán csak lopott kappan szaga volt - nevettem. - Mi engem illet, akkor hiszem el, ha látom. Hanem ami Miroult illeti, nyugodtan ellehetsz vele, Lisette. Ő oly tudós, hogy csakis latinnal táplálkozik. Téged nem esz meg.

- Legfeljebb a szemével! - csillogott gyanús fényben Miroul kék szeme.

- Hohó, én ugyan nem bízom meg benne! - csendült fel Lisette vidám, kedves hangocskája. - Ismerem én a férfiakat. A szemük csupán előhírnöke kezüknek.

- Ezt jól megmondtad, pergőnyelvű - szoltam. - Bejelentenél-e immár uradnál?

Éppen ekkor jelent meg a nagyterem ajtajában mondott gazda, és keservesen legörbítve száját, azt mondta, keserédesen, mindazonáltal jól megropogtatva csontjait:

- Kedves Pierre, kinek szól megtisztelő látogatása? Nekem vagy Lisette-nek?

- Kegyelmednek, uram barátom! - feleltem nevetve.

- Alázatos szolgálja vagyok, törvénybíró uram - hajolt meg Miroul.

- Gyere be, Miroul! - biztatta Pierre de L'Étoile. - Gyere be te is, kérlek. Az ördögbe is!

- Uram - felelte Miroul, nála szokatlan szerénységgel - túlságosan kegyes hozzám. Tudom én, hol a helyem! Az előszobában akarok maradni.

- De nem - erősködött Étoile, titokban Lisette-re sandítva. - Jól tudom, mi nagyra becsül téged gazdád. Tehát arra kérlek: gyere be, nem mondhatasz nemet!

- Uram, azt teszem, amit kíván - szolt Miroul, oly búbanatos és kárvallott képpel, mint a macska, aki elszalasztotta az egeret -, és ezer köszönet a megtiszteltetésért.

- Kedves L'Étoile barátom, igaz, amit Lisette mesél? Hogy a zsoldosok manapság vadásznak a gyerekekre és megeszik őket? - kérdeztem, amint helyet foglaltunk.

- Fájdalom! - sóhajtott nagyot L'Étoile -, előbb magam is hazugságnak és szófia beszédnek tartottam a dolgot, gondolván, hogy hoc erat atrocius vero, ám mivel e rémtettet megvallották azok, akik elkövették, minekelőtte azon melegiben felkötötték volna őket, nincs immár semmi kétség. Két gyermeket faltak fel a Palaiseau-palotánál és egy harmadikat a Saint-Denis-nél. És ámbár bitóra kerültek a bűnösök, ez sem riasztotta el a többi zsoldost. Úgy mondják, az Aprószentek temetőjében, ahová, mint tudják, éjjel nem

merészkedik anyaszülte, boszorkányszombatot rendezve falják a zsenge húst.

- Hát az őrség?

- Az őrség nem bírna velük, lévén olyan gyenge. O tempora! O mores! - emelte égnek tekintetét L'Étoile. Mire, hogy elébe vágjak szokott vádbeszédének korunk hanyatlása ellen, azt mondtam:

- Ott volt-e tegnap, kedves Étoile barátom, a palotánál a kenyerek napján?

- Isten ments! Isten ments! - kiáltotta Étoile hevesebben, mint valaha. - Nem voltam e bolondok között, ahogy az sem, ki őket ez örült vállalatra felbujtotta, aki őket zsinóron rángatta, ám maga elő nem bűjt szobájából, amilyen álnok macska!

-S ki ő?

- Brisson elnök.

- Hogyan? Brisson elnök! Ilyen nagy rangú személy! Mondhatni: maga a parlament. Azt hittem, nagy és derék ember!

- Hisz az - felelte L'Étoile, s eleven, jóakarátú, gunyoros tekintete mintegy végigsiklott hosszú orrán.

Majd, ahogy szokta, keserűen elbiggyesztette a száját, úgyhogy egy-egy hosszú, keserű és epés redő jelent meg szája két csücskében.

- Az, csakhogy egyszersmind a világon ő vigyáz a legjobban rá, hogy a kecske is jóllakjék és a káposzta is megmaradjon. Amikor a barikádok napján elűzték III. Henriket Párizsból Tours-ba, Brisson elnök nem követte őfelségét, mint a parlament egyik-másik tagja, hanem itt maradt Párizsban, és beérte azzal, hogy titokban levelet írt a királynak, melyben biztosította őfelségét: mindaz; amit a Tizenhatok diktálnak, lelkiismerete ellen való lesz. Minekfolytán Brisson eljátszotta a Tizenhatok bizalmát, s a királyét sem nyerte el.

- És most miben mesterkedik ez a kétszínű Brisson? - Hisz láthatta, miben! Úgy véli, a navarrai hamarosan beveszi Párizst, tehát cselet sző érdekében: És kétbalkezesen szövi. Csak vizsgálja meg kissé közelebről, kedves Pierre! A kenyerek napját éppoly rosszul tervezték el, amilyen rosszul irányították. Ha legalább békés demonstráció lett volna! De mire a fegyverek? Mit remélhettek holmi pikáktól és hosszabb-rövidebb kardoktól Aumale lovag puskái ellenében? És mire való egy fegyveres vállalat, ha vezetője nem áll az élére, hanem meghúzódik kényelmes kuckójában? Egyszóval: katasztrófa volt szegény résztvevőknek, és valóságos jótétemény a Tizenhatoknak, kik könnyű szívvel ölték volna le az összes politikust, ha...

- Ha? - adtam a mit sem tudót.

- Ha lóhalálában be nem fut Nemours herceg és meg nem gátolja. Jó Nemours-unk emberséges is, vitéz is. A párizsi parlament jobbik fele ma neki köszönheti az életét.

Már a nyelvemen volt, hogy egy kicsit nekem is. De mivel láttam, hogy L'Étoile, ki mindig és mindent tudni szokott, mit sem tud szerény szerepemről ez ügyben, úgy határoztam: hallgatok, mivel nem kívántam szólni sem a lotaringiai hercegnők élmezőnyéről, sem arról a kapcsolatról, amelyet Nemours hercegnével építettem ki, és amely, kellő körültekintéssel, úgy lehet, hasznára válik még királyomnak, s máris igen jól tett lelkemnek.

- Mindazonáltal - vettem ellene - akármilyen keveset tett is Brisson elnök és akármilyen rosszul, legalább megpróbált tenni valamit...

- A semminél is kevesebbet - biggyesztette le száját Étoile. - Ahogy a navarrai sem csinál semmit a fal túlfelén, miközben Gondi és Epinac általános békével kecsegtetik.

- És azt hiszi, a navarrai ráharap e csálétekre?

- Talán nem.

- A navarrai király hadereje ahhoz elég, hogy az elővárosokat elfoglalja, de ahhoz nem, hogy a falon átjusson. Vagy kiéheztetéssel nyeri el Párizst, vagy nem nyeri el.

- Akkor nem nyeri el! - szólt Étoile keserűen. - Hol a polgár is csődöt mondott, hogyan lázadhatna fel a nép? Hisz egészen elbutítja az éhség, megzavarja esztét a sok prédikátor, és retteg Aumale-től. Más különben is százával hullanak el a szegények, láthatta, ahányszor kilép az utcára. Tele az utca tetemekkel. Nem győzik elásni őket, oly gyorsan halnak.

- Nem hozták-e határozatba, hogy a kolostorok tartoznak táplálni a szegényeket?

- Ugyan - legyintett L'Étoile. - Hát nem kegyelmedtől tanultam, Pierre, azt a pégigord-i mondást: „Csuhas barát, tetű jól nem lakik soha, hamar, hamar mindent befal.”

- Ezt hogy értsem?

- Úgy, hogy amikor Nemours megparancsolta a szerzeteseknek, hogy táplálják a szegényeket, ők azt mondták az embereknek, hozzák el nekik ebeiket, macskáikat, ők aztán megnyúzták az állatokat és gondosan félrerakták bőrüket, nagy kondérokban megfőzték húsukat, és naponta egyszer kiosztottak a plébánia listáján szereplő szegényeknek egy-egy bögrényit ebből a húsból, nagy ritkán egy-egy kenyérdarabkát adva mellé.

- Ez rácsáfol mondásomra.

- Várja ki a végét! Két hét múltán nyoma veszett a kenyérnek. Három hét után a kutya-macska főzetnek is. És egy hónap múlva - jól figyeljen, Pierre! - a szerzetesek eladták a szegényeknek ama macskák és ebek bőrét, melyet ők hoztak volt el nekik.

- Jól hallottam? Eladták nekik? Pénzért?

- Jól bizony. Egy macskabőr ára tizenöt sol volt. Egy kutyabőrre harminc sol. Illetve valamivel több

vagy kevesebb, nagyság szerint. És a nyomorultak lekaparták a szőrt, az irhát többször is megfőzték és vékony csíkokra vagdalva megették.

- Drága Étoile barátom - szóltam meghökkenten -, az agyára ment haragja a csuha és a papi szoknya ellen. A szerzetesek ez ocsmány boltját kegyelmed találta ki!

- Nem én. Tanúk sokasága igazolja szavaim hitelét. Akár maga Lisette is, ki megkóstolta mondott étket, mielőtt szolgálatomba lépett.

És különbséget tudott tenni a tizenöt solos macskabőr és az én drága L'Étoile barátom kínálta jó kenyér között melynek fontja egy arany, a sovány-sovány tehenek után ráakadván a legeslegjobb gazdára, ki őt táplálja, felhizlalja s becézgeti. Ami talán vétek (O tempora! O mores! - mondaná rá L'Étoile), azonban bocsánatos vétek szerintem ahhoz mérten, amit azok követnek el, kik a hitbuzgalom ürügyén nem átnak éhhalálra ítélni egy várost, holott a környék dúskál jó búzában.

Augusztus 12-én, vasárnap senki nem tudta, még L'Étoile sem, hol tartanak a család tárgyalások, amelyet két jól ismert alattomos prémes macskánk közvetít Mayenne és Henrik között, tehát elmentem a Miasszonyunk templomába meghallgatni Boucher beszédét, abban a reményben, hogy talán ráakadok egy-két igazságszemre prédikációjának bűzhödt szalmájában. Hanem a remélt jobb helyett még rosszabbra leltem, Boucher, ki úgy rászolgált nevére, felülmúlta önmagát, sértések miriádait okádta a navarraira, pocakját kidüllesztve, vörösre gyúlt arccal, kiguvadt szemmel, s öklével a szószerket verve, úgyhogy a székesegyház magas boltívei visszhangzottak vérszomjas bömbölésétől. Békéről szó sem igen esett, mindössze annyi, hogy ez a bűzhödt navarrai bakkecske nem akarja: ezt a nőt már a fülünkbe húzta egyszer-kétszer Boucher.

Ezzel szemben előadott egy történetet, amelyet akkor el sem hittem, később azonban újra hallhattam ama szerencsétlen szolgáló tulajdon szájából, ki egyszerre volt mondott történet szereplője és túlélője.

- Múlt hét hétfőjén - mondta Boucher, hangját visszafogva, a figyelem felkeltése végett s komoly arccal - elhunyt egy párizsi hölgy. Halála után fedezték fel, hogy előbb megették két gyermekét. A gyermekek éhen haltak, ő a szomszédok szeme láttára két kis koporsóba rakta tetemüket, hanem mihelyt magára maradt, kivette őket onnan és homokzsákokat rakott a helyükbe, majd a koporsókat eltemettette a mi római katolikus anyaszentegyházunk előírása szerint. (Itt Boucher keresztet vetett.) Hazatérve lakására, a hölgy beszólította szolgálóját, és azt mondta neki: „Kérlek, ne árulj el! Látod, mi nagy a mi ínségünk, ezért őriztem meg a két holttestet, hogy táplálékunkul szolgáljanak. Tehát fogd és darabold fel őket, maradék sónkkal sózd be, és naponta megeszünk majd egy-egy darabot, kenyér helyett.”

A szolgáló úgy is tett, hanem a szegény anya szíve nem bírta sokáig. A hölgy meghalt, nem éhen, hanem szegyenében és bánatában. Örökösei holtá után átkutatták élesztárát, mivel ez egyszer inkább kenyérre vágytak; mint pénzre, s nagy megrökönyödésükre rálelt az egyik gyermekcse beszózott combjára. Akkor visszahívták a szolgálót (kinek már felmondtak volt), hogy megkérdezzék tőle, mi történt, és ő ott helyben beismerte tettét.

- Úgy hallom - folytatta hirtelen édeskésé vált hangon Boucher -, hogy Párizsban igen különbözőképpen ítélik meg e szerencsétlen esetet. Mert egyesek argumentumnak használják, s azt mondják: tárgyaljunk a béarnival, nehogy ilyen szomorú végletekre ragadtassuk magunkat. És ez álnokok egyikének, Brisson elnöknek hogy néven nevezzük -, ki a párizsiakat szorongató ínséggel hozakodott elő, a Bastille parancsnoka, Bussy-Leclerc e büszke választ adta:

- Ínség! Ínségről beszél! Mindent e mögé a szép ínség szó mögé rejtenek. Én azt mondom kegyelmednek: egyetlen gyermekem van. Nos, inkább felfalnám gyermekemet, semhogy engedjek az ínség miatt és megegyezzek a béarnival.

- Hanem erre azt mondhatná valaki: ezt egy férfi mondta, kinek gyomra nem oly kényes, szíve nem oly lágy, mint egy anyáé. Nos, hallgassák tehát meg másik történetemet, ezt is biztos forrásból merítettem! Egy jó családból való kisasszony felkereste Nemours hercegnét (szép olvasónóm, gondolhatod, hogy felfigyeltem e névre e gazember szájából!), s nem győzött siránkozni neki Párizs ínségéről (Boucher mély megvetéssel ejtette ki e szót), mely oly nagy és felmérhetetlen, hogy ha nem orvosolják, megeshet: az anyák kénytelenek lesznek leölni tulajdon gyermekeiket, hogy megegyék őket. Amire Nemours hercegné habozás nélkül megadta a méltó választ: „És ha szent hitünk védelme azt követelné is meg tőlük, hogy megöljék gyermekeiket, ugyan mit számítana az? Hisz mi másból vannak ezek a gyermekek, mint az összes többi is, ha nem sárból és köpetből! Hitemre, szép matéria! Minek ezen sópánkodni?”

Ezt hallván, kis híján felpattantam helyemről, veszett dühvel eltelt, és majdnem odakiáltottam e gonoszok gonoszának, hogy hazudik, a jó Nemours hercegné soha ki nem ejtene ily gyalázatos szavakat; hogy maga találta ki e hazugságot embertelensége igazolására, s torkára forrasztom a szót, ha ezt nyomban be nem vallja. És talán engedtem volna első, őrgöngyö indulatomnak, ha Miroul sebesen meg nem ragadja karomat, s a fülembe nem súgja:

- Cave canem! Lupus ipse canem metuit.

Amiben nagyon is igaza volt, mert ha ki merem nyitni a számat, Boucher nyomban politikusnak bélyegzett volna nyája előtt, s hívei rögvést kihurcoltak volna a templomból s ízekre téptek volna, ami valóban megesett nem sokkal előbb egy szerencsétlen emberrel, ki nevetni merészelt a prédikáción. Ily bolondok és vakbuzgóak lettek eddigre a franciák az őrgöngyö prédikációk hatására, melyekkel táplálták őket.

Az öklömet harapdáltam e túrhetetlen beszéd végéig, s mihelyt vége lett a misének, futottam

Nemours hercegnéhez, sarkamban a lihegő, ziháló Miroullal, s ámbár a hercegnét nagyon meglepte, hogy délelőtt keresem fel, s mi több, vasárnap, kegyeskedett öltözőszobájában fogadni, szobalányai körében, és megparancsolta: üljek le egy zsámolyra, lába előtt, és hallgassak, míg szolgálói nem végeznek szépítgetésével és haja feltűzésével, mivel egyelőre e műveletek kötötték le egész figyelmét.

A hercegné, ki akkor kelt ki az ágyból, hosszú, mályvaszín hálóköntösbe volt öltözve avagy inkább vetkőzve. A köntös mélyen kivágott volt, s így félig látni engedte csecstét, s én nem mulasztottam el, minden tiszteletem mellett, egy pillantást vetni mondott kebelre, s megállapítottam: a kor nem kezdte ki, s a test is megőrizte az ifjúság élénkségét és mozgékonyágát, amennyire azt a mályvaszín köntös sejtetni engedte (s be jól állt a hercegné szelíd vonásaihoz ez a szín!). Mindazonáltal nem mertem nagyon nyíltan megbámulni a hercegné testének mondott részeit, mivel vettem észre, hogy időről időre vet rám egy-egy pillantást, nem egyenesen, hanem a tükör segítségével, melyet egy szolgáló tartott elé, s melyet kezének egy gyors és könnyed mozdulatával úgy igazított be, hogy tisztán beleessek látókörébe. Engem elragadtatással töltött el ez a határtalan női kacérság, mely még egy hercegnét is arra késztet, hogy ne vegye semmibe egy kelmeárus hódolatát. S mert nem mertem alaposabban megbámulni, amit mályvaszín köntöse sejtetett (hisz végtére megharagudhatott volna érte), beértem azzal, hogy arcára szegeztem káprázó szememet, a világ legfinomabb, legszelídebb, legszebb arcára, és hósín haja hosszú, selymes, hullámos zuhatagára, melyet egy csinoska szobaleány oly lassú, gyengéd, sőt merem mondani, áhítatos mozdulatokkal kefélt, amellyel magam is végeztem volna e műveletet, ha a hercegné rám bízta volna.

Mindhárom szobaleány, ki Nemours hercegné körül sűrűlőddött, üde volt és takaros, ám megrögzött szokásommal ellentétben, melynél fogva akárhol pillantok meg egy csinos arcocskát, akár a misén is, nem győzöm bámulni és a szemem rajta legeltetni, pusztán egy gyors és látszatra közömbös pillantást vettem a leánykákra, hisz jól tudtam: ha jobban megnézegetném őket, halálosan megsérteném Nemours hercegnét. Ám míg némán kuporogtam az alacsony zsámolyon, e jó illatú öltözőszoba mélyébe zártan, arcom éppen egy magasságban a szobaleányok suhogó szoknyája szegélyével, és le nem vettem szememet a hercegnéről, határtalan gyönyörűséggel lélegeztem be azt az édes női szelídséget, melyet nem csupán a hercegné árasztott rám, hanem a leánykák is, kik szolgálták, s kik abban felülmúlták a hercegnét, hogy elérhetőek voltak.

Kis idő múltán mégis azt vettem észre, noha Nemours hercegné egyszer sem pillantott rám, s ha mégis, csak a tükör segítségével s akkor is csak futólag, hogy neki magának is gyönyörűségére szolgált most, amikor koránál fogva a tél dere leszűkítette imádói körét, egy ily buzgó udvarlóra lelhetni, kinek becsét még növelte, hogy lévén közrendű, annyira sem volt veszedelmes, mint ha egy más fajhoz tartozott volna. S mert úgy ültem ott a lábánál, mint egy másik tükör, mely báját visszaveri, csak az igazán élőbb, érzőbb, férfiasabb, annyira elbájolta e kétértelmű helyzet, hogy igyekezett meghosszabbítani, amennyire lehet, anélkül hogy szobaleányait meglepné vele vagy bolhát tenne a fülükbe, elárulva, mi különös örömét leli néma jelenlétemben.

- Nos, lányaim - szólt végül vidám hangon, de székéről el nem mozdulva -, elkészültünk. Most hagyjatok magamra. Dolgom van kelmeárusommal.

Ha nem ismertem volna nagy rangú hölgyeink ama szokását, hogy öltözködés vagy akár fürdő közben nem törődnek többet egy kalmárral, mint egy lakájjal, s egy lakájjal, mint egy ölelbel, elképesztett volna, hogy hajlandó négy szemközt fogadni öltözőszobájában, alig felöltözve. Igaz, a szokásra sok mindent rá lehetett kenni, és a hercegnő búbajos kétszínűséggel úgy tett, mintha nem vette volna észre pillantásaimat, melyeket elfogott, és az is igaz, mihelyt magunkra maradtunk, s nem a szolgáló tartotta tükör közvetítette pillantásaimat, kioltottam tűzüket. És mivel ehelyett haragom lobbant lángra a gyűlöletes szavak miatt, melyeket ama nyomorult Boucher adott a hercegné szájába ex cathedra, azon melegében elismételtem neki őket, szemtől szembe, és igen elégedetten láttam őt pirulni pirosítója alatt szégyenében és dühében.

- Boldogságos Szűz! - kiáltotta -, inkább száradjon és sorvadjon el nyelvem, semhogy ily gonosz szavakat formáljon! Uram - folytatta (megint „urazva!”) -, igen nagy hálára kötelezett azzal, hogy elsőként hozta el nekem e szájtepő pap szavainak hírért. Fiam, Nemours herceg meg fogja őt a nevemben dorgálni: Igaz - tette hozzá -, ez a Boucher, amilyen nagy pimasz, azzal fog mentegetőzni, hogy csupán nevet tévesztett, az anya szájába adta azt, amit leánya mondott, mert, uram, fájdalom, meg kell tudnia, Montpensier hercegnő csakugyan ilyen esztelen szavakra fakadt, s ezt az a rókaelkű Boucher is tudja jól, de mert azt is tudja, hogy nem sokat nyomnának latban egy dühöngő nő szájából, kinek nincs gyermeke, inkább nekem tulajdonította e szavakat, ki anya vagyok, s azonfelül híres mértéktartásomról.

Bölcsen hallgattam, hisz a hercegné oly nyíltan kárhoztatta a Sántát, hogy csak tódítottam volna szidalmát, ha a számat kinyitom, akármennyire viszkett is a nyelvem, e fűriáról szólva az „esztelen” és „dühöngő” szavak is szelídek tetszettek. Ám mivel láttam, Nemours hercegné sem kívánja folytatni, elbocsátásomat kértem tőle, amit elsőre megtagadott.

- Hogyan, uram? - kérdezte, árnyalatnyi kacérsággal. - Csak most jött, és máris menne? Netán más hölgyekhez is el kíván látogatni ma délelőtt? Avagy így értette, hogy szolgálatomra áll, amire meg is esküdött?

- Asszonyom - feleltem hévvel -, kegyed jól tudja: híven követem parancsát minden ügyben, mely nem státusügy, mint ezt úrnőm maga oly jól megmondta.

- Uram - kacagott ő jókedvűen -, csodálom e megszorításban rejlő elővigyázatot. De vonakodása

ellenére nem diplomata-e valójában kegyelmed, kelmeárus létére? Hisz van egy úti levele fiamtól, Nemours hercegtől, hogy a várost elhagyhassa, és van egy másik úti levele a navarraitól, hogy ide visszatérhessen.

- Asszonyom - feleltem kifürkészhetetlen arccal -, mindkettőre szükségem van ahhoz, hogy kegyeteket élmezselem.

- Igazán? - nevetett még nagyobb. - Uram, kegyelmed mélyebb, mint első látásra hinné az ember. De ebből elég ennyi, nem szeretnék megnyitni egy oly jól összevarrt száját, amilyen a kegyelmedé. Hanem inkább hasznát venném, így, összevarrtan, ha nincs ellenére.

- Asszonyom - óvakodtam egy lépést előre, készen, hogy nyomban kettőt ugorjak hátra -, nagyon odaadó, hű és titkos szolgája leszek ama határok között, melyekben megegyeztünk, nem akarván, ami engem illet, a két szemben álló párt egyikének sem ártani, avagy őket kihívni.

- „Ama határok közt, amelyekben megegyeztünk”, ez minden tekintetben csodálatra méltó kifejezés! - nevetett a hercegné. - Hisz ezeket a határokat kegyelmed szabta meg. De hagyjuk ezt - komolyodott el hirtelen, és fűrészve nézett rám. - Csakugyan szolgálatomra lehet, uram, és meg is mondom, hogyan: azt hallottam, Aumale lovag az éj leszálltakor elhagyja Párizst, áruhában, hamis néven és tulajdon aláírásával ellátott úti levéllel, az éjszakát Saint-Denis-ben tölti, és reggel visszatér Párizsba.

- S lévén Saint-Denis a navarrai kezén, kegyed tudni szeretné, mit művel ott Aumale lovag? De asszonyom, ha Aumale lovag netán Vic úrral, Saint-Denis kormányzójával tárgyal arról, hogy megnyitja előtte Párizs egyik kapuját és kezére játssza a várost, az kétségkívül státusügy lenne.

- Csakugyan az lenne, ha hihető lenne - felelte Nemours hercegné -, ám ez lehetetlen. D'Aumale ádáz ligapárti, örvöngő és vérszomjas. Annyi jó királypártit ölt meg saját kezűleg, hogy egy órával sem élne túl, ha akár árulás árán is, átállna.

- Nos, asszonyom - feleltem némi hallgatás után -, engedje meg nekem, hogy egyelőre ne tudassam kegyeddal, elvállalom-e megbízatását vagy sem. Ily módon mit sem tud majd a dologról, ha státustitokról van szó, ellenben mindent megtud, ha magánügyről.

- Uram - a hercegné cinkosan mosolygott rám -, erősen bízom küldetése sikerében, ha belevág, kegyelmed oly ügyes. Mégis van ellene némi kifogásom. Mostani vonakodása igen messze van attól a lendülettől, mely múltkor arra készítette, hogy a lábam elé vesse magát.

- Asszonyom; most is megtenném, ha nem félnék, hogy ellenére lenne.

- Ej, uram - válaszolta kis fintorral -, kegyelmednek vállalnia kell e kockázatot. Vagy erre sem futja bátorságából?

No, ez a fél szó felér egy egészszel, gondoltam, és bátorságom - ha már ő így nevezte és nemhiába hivatkozott rá - elnyerte most is jutalmát, mint előbb is.

- Uram - szólt ő, kissé megkésett zavarral, s hogy igazi volt-e zavara vagy mímelt, meg nem mondhatom -, nem tudom, valójában miért tűröm el viselkedését, hacsak azért nem, mert mulattat. De legyen elég, adja vissza a kezemet - tette hozzá elbűvölő mosollyal -, mielőtt egészen felfalná. Távozzon, uram, ezt parancsolom, és ne mulasszon el hűségesen meg-meglátogatni, amint ígérte, és szolgálni, amennyiben elővigyázatossága ezt megengedi.

Az én szegény Miroulom alig bírta magába fojtani kérdéseit hazautunkon, az Isten leányai utcáig, mégis kénytelen volt vele, minduntalan beleütközve pillantásom rideg sorompójába. Hanem amint hazajutottunk, s kettesben maradtunk szobámban, mindent elmeséltem neki.

- Uram - riadt meg Miroul -, most meg már d'Aumale lovag után fog kémkedni Nemours hercegné kedvéért? És ha netán tudatja Vic úrral, hogy a lovag Saint-Denis-be ruccan ki éjszakánként, és a lovagot elfogják vagy megölik a royalisták, a két Nemours, anya és fia, szükségképpen azt gondolja majd, hogy ez kegyelmed segítségével történt.

- Meglehet - feleltem elgondolkodva -, hogy a Nemours-ok rossz néven veszik, ha megöletem unokaöccsüket. De az is lehet, hogy hálásak lesznek érte. E percben Nemours csupán kormányzója Párizsnak. Ha Aumale-t megölik, rászáll a csapatok parancsnoksága is. Ez nagy lépés lenne előre, s rangban-erőben egyenrangú trónkövetelővé lehetne bátyjával, Mayenne-nel.

- Uram - csillant fel Miroul kék szeme -, ezt oly tisztán kikövetkeztette, hogy azt kell hinnem: már nem oly nagyon szerelmes a hercegnébe, mint azelőtt.

- Ebben tévedsz, Miroul - feleltem mosolyogva. - Fogadni mernék: Nemours hercegnének semmi köze sincs fent mondott machiavellista számításokhoz. Úgy hiszem, maga Nemours akar - mit sem sejtő édesanyja közvetítésével - engem felhasználni céljaira.

- Tehát mit tesz, uram?

- Hogy mit kell tennem, Miroul, az világos. De hogy mikor, és kinek mondom meg; kinek nem, meglátjuk.

- Ha jól értem, uram, aziránt vannak kétségei, mégpedig nagyok, hogy kinek árulja el, amit d'Aumale lovag saint-denis-i ténykedéséről megtud: Vic úrnak avagy Nemours hercegnének? De nem a király érdeke kell-e, hogy e tekintetben eligazítsa, uram?

- Csakhogy azt nagyon-nagyon finoman kell mérlegelnünk. Meglehet, a király érdeke azt kívánja, hogy d'Aumale lovag meghaljon. De az is meglehet, jobb neki, ha a lovag életben marad és Nemours hatalma nem nő annyira meg. Párizs serege harmincezer főt számlál, és Nemours jó hadvezér, népszerűbb és nem oly eszeveszett, mint a lovag.

Nemours hercegnével folytatott, felette kétértelmű beszélgetésünk estjén, öt óra tájban, zajt véltem hallani utcánkról, s kiléptem a kapun. Ám nem láttam mást, csupán a kövezeten meg-megbotló kísértetek szokásos vonulását, mert tény és való, hogy akik Párizs ostroma alatt éhen haltak, sosem maradtak otthon, hanem attól a reménytől sarkallva, hogy talán künn valami ehetőre lelnek, az utcán tették meg utolsó, tántorgó lépéseiket, mielőtt összeroskadtak volna, tátott szájjal, mely némán kiáltott élelem után, karjukat kinyújtva s nyitott tenyerrel, mintha végre megragadhatnák azt az ételt, melyet senki nem adott nekik.

Nem sikerült megtudnom, miféle láрма készített kilépésre, ám amint vissza akartam térni, elszomorodva a fantomok olyannyira megszokott látványán, kiknek teteme holnapra ellepi utcánkat, egy előkelően öltözött asszonyra figyeltem fel, ki mindazonáltal maszka és szolgáló nélkül járt az utcán és egy háromévesforma kisgyermeket vitt karjában. A gyermek oly sovány volt, arcocskája bőrét szinte kibökték csontjai. S amint csodálkozva bámultam e nőre, mert meglepett, hogy egy rangos hölgy maszka és szobaleány nélkül jár-kele az utcán, a hölgy szeme, mely sötétkék volt, s arca soványsága folytán mélyen besüppedt gödrébe, rám tévedt, s gondolom, mivel igaz részvétet látott az én szememben iránta és a kicsi iránt, ingadozó léptekkel megindult felém, és elhaló, gyenge hangon kenyeret kért tőlem fiának. Egészen elképedtem e kérés hallatán, lévén a hölgy oly előkelő külsejű, s kérése sem alázatosan hangzott, hanem valahogyan kétségbeesett méltósággal.

- Asszonyom - karoltam bele, mert lába rogyadozott, ereje fogytán -, kérem, jöjjön be hajlékomba. Nem kenyeret, tejet fog kapni kisfia.

- Uram - azzal rám roskadt, úgyhogy odaszólítottam Miroult és Pisseboeufot, és felvittem őt szobámba, az ágyamra; félájult volt, mindazonáltal annyi öntudata maradt, hogy egyre szorongassa sovány karjával a gyermeket.

Meghagytam Pisseboeufnak, hozzon tejet raktárunkból. E tejet tegnap szerezte sózott hús ellenében egy pásztortól, ki három fivérével együtt a Tehenek szigetén legeltette állatait - mind a négyen állig felfegyverezve és felvértezve. A Tehenek szigete egy nagy sziget volt a Cité szigete fölött. IX. Károly össze akarta köttetni a Farkas-szigettel, hogy egy még nagyobb szigetet alkossanak. Hanem abban a percben, amelyben Pisseboeuf visszatért, egy kancsót és poharat hozva, a szegény kis csemete sovány teste görcsbe rándult, s zokogva kiadta lelkét.

Azt hittem, hogy az anya, ki e pillanatban nyitotta ki a szemét, őrlöngő kétségbeesésbe zuhan, de nem futotta rá erejéből. Száraz szemmel bámult gyermekére, s oly dermedt mozdulatlanságba süppedt, hogy maga is félig halottnak tetszett. És csakugyan az volt. Kivettük kezéből a gyermeket - nem ellenkezett. Engedelmesen ivott néhány korty tejet, de mindjárt ki is hányta, és oly hevesen csuklott közben, hogy azt hittem, belehal. Akkor meghagytam Héloise-nak, ki odafutott, hígítsa vízzel a tejet, fele-fele arányban, tegyen bele mézet, és magam adtam be szegény asszonynak kiskanállal e keverékből egy keveset. Ezt bevette a gyomra. Éjfél nem is kapott mást enni. Akkor mély álomba esett.

Reggel megparancsoltam Héloise-nak, aprítson kenyeret a feles tejbe. Ez láthatólag nagyon ízlett páciensünknek, s mert közben valamelyest föleszmélt, fiát kérte. Amikor megmondtuk neki, hogy este meghalt, felsóhajtott: „jaj”, de egy könnyet sem ejtett, gondolom, mert túlságosan gyenge és elesett volt ahhoz, hogy igazán átérezze a csapás fájdalmát. Nem akartam halogatni a temetést, lévén ez az augusztus vége igen meleg, tehát elküldtem Pisseboeufot az utcánkbeli asztaloshoz, egy kis koporsót megrendelni. Az asztalos csak estére ígérte a koporsót, mondván, hogy el van halmozva rendelésekkel. Ami nagyon nem tetszett nekem, mivel a hírek szerint éjjelente nem volt valami bátorságos az Aprószentek temetője. Aztán rá kellett jönnöm, hogy a keresztény városban nem adják ingyen a földet, még egy kis halottnak sem, hanem fizetni kell érte a szerzeteseknek, akiknek tulajdonába adták a temetőt. Elszalajtottam hozzájuk Miroult, s ő azzal tért vissza: két arany a sírhely ára, ám előbb tudniok kell a halott nevét és azt, hogy meg van-e keresztelve.

- Asszonyom - szóltam, a szobába lépve, hol Héloise őrizte betegünket, miután egész éjjel ott virrasztott mellette (amilyen jó és derék leány volt) -, ha állapota megengedi, hogy beszéljen, megkérdezném, hogy hívják, mert enélkül nem temethetem el illendőképpen kisfiát.

E szavak hallatán sírásra fakadt, jeléül, hogy visszatérőben van ereje s egyszersmind képessége a szenvedésre.

- Dona Clara Delfin de Lorca a nevem - felelte halk, tompa hangon, mégis jól érthetően. - Egy kapitány özvegye vagyok. Férjem Bernardino di Mendoza kíséretéhez tartozott, és három hete, az elővárosok ostromakor elesett. Azóta felesleges szájnak tekintettek a párizsi spanyol követségen, s nem kaphattam többé egy falat kenyeret sem magamnak, sem gyermekemnek. Valameddig eltengődtem szerény készleteimen, ám amikor kegyelmed segítségemre sietett, uram, már három napja egy falat nem sok, annyit sem ettünk.

Ezt minden keserűség nélkül mondta el, de mintegy dermedten, ami meg is lepett.

- Asszonyom - mondtam -, itt mindenki úgy véli, hamarosan vége szakad az ostromnak, így vagy úgy. És amíg ez be nem következik, kérem, tekintse magáénak kenyeremet és hajlékomat.

Ő gyenge hangon köszönetet rebegett, és lehunyta a szemét. Nagyon gyenge volt, e beszélgetés végképp kimerítette.

Az Aprószentek temetőjének szerzeteseit, kikhez Miroul elsietett fentieket megmondani, az édesanya spanyol neve egymagában megnyugtatta afelől, hogy a gyermekcse nem lehetett pogány, sem eretnek, s így megnyílhat előtte az Aprószentek keresztény földje, hisz csontocskái nem fogják

megszentségteleníteni. Tehát kegyesen elfogadták két aranyunkat, és kijelölték Miroulnak azt a helyet, hol az ő felesküdtöt sírásójuk harminc solért (melynek harmadát, ha jól láttam, a szerzetesek levonták tőle), csekély mélységű gödröt vájt ki drágán megfizetett sírhelynek, ránk hagyva, hogy ha a koporsót belesüllyesztjük, magunk hányjuk rá vissza a földet.

Az Aprószentektől hazatérőben benéztem az asztalosműhelybe, hol kész, illetve készülő vagy összeállításra váró koporsók szomorú halmát pillantottam meg, s vagy tíz asztaloslegényt, kik vígan szabdalják a fát, mivel az ostrom kezdetéig munka nélkül voltak s éheztek, míg a mester, a szükségétől hajtva, fel nem fogadta őket és el nem látta ennivalóval. Úgyhogy embertársaik halála megmentette életüket, s amellet szép pénzt hozott a szerzeteseknek, sírásóknak és asztalosoknak.

- Teringettél! - mondta az asztalos. - Be sürgős kegyelmednek, uram, hogy földbe tegye azt a pici halottat. Eltemetni úgyis csak holnap tudja, hisz a koporsót csupán ma éjszaka szállíthatom le.

- Szó se róla, asztalosmester - feleltem én. - Még ma éjjel eltemetem, mert tartok a fertőzéstől és következményeitől.

- Hogyan? - hökkent meg a mester. - Uraságod be mer menni éjjel az Aprószentek temetőjébe? Hát nem fél a kísértetektől és rossz szellemektől?

- Nem én - ráztam meg a fejem. - Csakis az emberektől félek, tehát többen leszünk és felfegyverkezünk.

- Hitemre, ezt jól megmondta - vélte az asztalos, ki nagy kövér ember volt, eleven tekintetű, s a képe vörös, mint a főtt sonka. - Uram, nagy kedvem lenne fegyvert ragadni és elkísérni uraságodat. Nem szégyen-gyalázat-e, hogy egy párizsi a nadrágjába csináljon, ha éjjel be kell merészkednie egy temetőbe? Hogy oly ostoba, gyáva és tudatlan legyen, mint egy falusi tuskó? Uram, elkísérhetem? - kérdezte eltökélten.

- Hogyne, ha akar, asztalosmester! - csaptam a vállára, igen megörülve e segítségnek. - Hanem akkor - tettem hozzá jó hangosan - hozza magával legényeit is (kik e szóra felhagytak a kopácsolással és úgy füleltek, kalapáccsal a kezükben), ha ugyan van bennük annyi férfiasság, hogy kövessék mesterüket.

E pártusi nyíl nemcsak a mestert bővölte el, hanem, amint láttam, legényeit is eltalálta: mi sem könnyebb, mint derék férfiakat rávenni, hogy nagy kockázatot vállaljanak: csak kétségbe kell vonni férfiasságukat. Pedig, ha jobban belegondol az ember, furcsa dolog ez nagyon: csakugyan a herezacskóban rejlene a bátorság? És hogy hihetnők ezt el, amikor oly sok bátor asszony él a földön?

Hazatérve megtudtam Héloise-től, hogy Dona Clara egyebet sem tesz, csak alszik, eszik s újra alszik, és ez szép és jó a gondviseléstől, hogy annyit alszik, mert mihelyt felébred, eszébe jut elhalt kisfia, és borsó nagyságú könnyeket hullat. Az igazat megvallva én is hallottam a sírását a zárt ajtón át, mialatt puskáinkat és kanócainkat megvizsgáltuk Miroullal, Pisseboeuffel és Poussevent-nal. Ez utóbbi kettő délután elindult „mustárt keresni”, lévén ekkoriban az élelempiac felette titkos, és az eladók szinte fellelhetetlenek. Valójában elnékülözhettem volna e piacot, hisz amikor legutóbb kimentem Párizsból, legalább oly jól elláttam magam eleséggel, mint a lotaringiai hercegnőket, de úgy véltem, szomszédaim miatt okosabb folytatni ezt a szakadatlan élelemvadászatot, mely ezidőtt a böjtölő nép egyetlen gondja-dolga volt Párizsban.

Kopogtak. Nagy meglepetésemre Miroul jelentette: Franz van itt, holott én soha nem adtam meg címemet Montpensier hercegnő óriás lakájának, akármilyen baráti volt is kölcsönös kapcsolatunk.

- Franz, szívesen látlak itt - szoltam -, de honnan tudod, hol lakom?

- Uram - felelte Franz kissé zavartan -, nyomon követtem.

- Nyomon követtél, Franz?

- Jó úrnőm parancsára. - Franz sosem emlegette másként a Sántát, csak így, ámbár ezt csupán illendőségből tette, hisz volt alkalmá megítélni, mennyire jóságos e nagyúri dáma, ki megkorbácsoltatta őt csak azért, mert köhécselni merészelt a jelenlétében.

- Úgy, szóval követtél, Franz - szoltam kimérten. - Tudtomon kívül.

- Nem tudtán kívül, uram - felelte Franz -, hiszen megmondtam. És épp ezért ellenkezőleg: úrnőm tudtán kívül, aki azzal gyanúsítja uramat, hogy a navarrai embere.

- És mióta jársz a sarkamban, Franz? - kérdeztem elképedve.

- Mióta uraságod ételmezt hozott nekünk.

- Hát ez igazán szép és igaz háládatosság jó úrnőd részéről. És mit fedeztél fel?

- Hogy uraságod gyakran felkeresi Nemours hercegnét.

- Nocsak!

- Ez az éppen, uram. Megmondjam-e úrnőmnek?

A kérdés meglepett, de nem volt időm megválaszolni, mert újfent kopogtak az ajtón, és Miroul bevezetett egy karósovány lóti-futi gyerkőcöt, ki levelet hozott nekem Pierre de L'Étoile-tól. Íme a levél:

„Kedves Pierre, magam sem tudom, mitévő legyek e gyalázatos korban. Betelt a pohár. Lisette, ki körül több széptevő forgolódott, mint ahány darázs a mézesbödön körül, tegnap szó nélkül eltűnt, alighanem egyikükkel, s most benne vagyok a pácban. Komisz közsvény bántja a lábam, járóképtelen vagyok. Tudván, hogy emberei és kegyelmed is, Pierre-em, örökösen az utcákat róják, megkérhetem-e rá, hogy ha rábukkanna Lisette-re, mondja meg neki, térjen meg haladéktalanul hajlékába. Tegnap a város minden negyedében meghirdettem személye leírását a városi kikiáltó útján, tetemes jutalmat ígérve annak, aki visszahozza, de hasztalan. Igen sajnálom szegényt, amilyen hiszékeny a leányzó, megeshet, hogy mit sem

sejtve hagyja, hogy egy gazember bordélyházba hurcolja avagy feredőbe. O tempora! O mores! És mit gondoljak háládatlansága felől? Hisz jóformán a sírból hoztam vissza, nem lévén mit ennie, amikor befogadtam. Pierre-em, maradok nagy bajomban és csalódásomban is alázatos szolgája.

Pierre de L'Étoile"

A levél olvastán mulattam is, búsultam is, és ott helyben megírtam L'Étoile-nak rövidke válaszevelemet, hogy megvigasztaljam és megígérjem, segítek, mihamarabb végeztem azzal a dologgal, amibe most belefogtam. A levélkét a kis lóti-futi gyerekekre bízta, adtam neki egy kis pénzt meg egy darabka kenyeret, s oly mohón falta be ez utóbbit, hogy attól féltem, a pénzt is le találja nyelni. Jobban meggondolva, alighogy elment, tehát később; elszalajtottam Pisseboeuföt Pierre de L'Étoile-hoz némi sózott hússal, gondolván, meglehet, szűkében van élelemnek, hisz ő maga nem léphet ki a házból, és Lisette-et sem küldheti a piacra.

- Franz - mondtam, mihamarabb a kis lóti-futi elröppent (amit igazán megtehetett, lévén oly könnyű, hogy alig érte lába a földet), - mit akarsz tőlem?

- Meg szeretném tudni, eláruljam-e jó úrnőmnek vagy sem, hogy kegyelmed oly gyakran ellátogat édesanyjához?

- Miért ne mondanád meg?

- Uram, az veszélyt hozhat kegyelmed fejére.

- Veszélyt, Franz? - vontam fel a szemöldökömet.

- Úrnőm máris azzal gyanúsítja uraságodat, hogy a navarrai ágense, tehát arra a gondolatra juthat, hogy nagyságos édesanyja kegyelmed útján izenget neki.

- Ugyan mit izenhetne általam?

- Hát a navarrai húga és Nemours herceg között kötendő házasságról.

- E terv igen távoli és ingatag.

- Mégis felette aggasztja jó úrnőmet, annyira, hogy lévén ő a kurta megoldások híve, eszébe juthatna, hogy elpusztítsa a hírvívót.

- Franz - nevettem el magam -, ezt szépen elgondoltad, és úgy is mondtad el. Tehát ne szóljon szád Nemours hercegnénél tett látogatásaimról.

- Csakhogy akkor én kerülök veszélybe, uram - felelte komoran Franz.

- Hogyan s miért?

- Meglehet, jó úrnőm más kémet is küldött az úr után, s ha azt jelenti, amit én nem, mi lesz velem?

Ez aztán annyira elgondolkodtatott, oly mély töprengésbe ejtett, hogy sokáig nem szóltam, nem bírván magammal dűlőre jutni. Végül rákacsintottam Miroulra, kimentettem magam Franz előtt, és átvonultam a szomszéd szobába, hová Miroul nyomban követett, betéve maga mögött az ajtót.

- Mit tegyünk, Miroul?

- Azt kell Franznak mondanunk, hogy Nemours hercegné megbízta uramat d'Aumale lovag megfigyelésével.

- Eláruljam a hercegnét, Miroul?

- Dehogy, dehogy. A hercegné egész szívével Nemours-t pártolja, a Sánta Mayenne-t, de fogadni mernék, ő sem szereti jobban unokaöccsét, d'Aumale lovagot, mint édesanyja. Az a harmincezer ember, kinek parancsol, Mayenne vetélytársává teszi a lovagot. És uram, kegyelmed is tudja jól: ezek a csavargó Guise-ek még jobban gyűlölik egymást, mint mi őket. Ezt csak azért merem mondani - tette hozzá Miroul, csúfondáros mosollyal -, mert Nemours hercegné nem a Guise, hanem az Este családból származik. Mindazonáltal ő sem éppen ügyetlen a cselszövésben.

E megjegyzést hallatlanná tettem, nem feleltem rá. Ám mivel Miroul meggyőződött igazáról, visszatértem a nagyterembe, és elmondtam Franznak, mivel bízott meg Nemours hercegné.

- S ezt én honnét tudhattam volna meg? - kérdezte Franz.

- Nemours hercegné egyik szobaleányának a fecsegéséből, kinek te a szépet teszed.

- Uram - Franz négyezőletes arca erénytől fénylett -, én soha nem teszem a szépet másnak, mint az én Liebchenemnek.

- A valóságban nem is kell tenned semmit. Csak állítsd azt, hogy megtetted.

- Az hazugság lenne - vélte Franz.

- Jobb hazudni, mint ölni. Vagy le szeretnél döfni, úrnőd parancsára?

Kilenc órakor, amikor már rég megvacsoráztunk és jóformán lemondunk az asztalosmesterről; megjött, őt legényétől kísérve. Mind fel voltak fegyverkezve, ámbár elég gyatrán. A mester maga pikát, vértét viselt és övébe pisztolyt tűzött. Hóna alatt, mint egy játékszer, hozta a kis koporsót, és belépve, letette az ebédasztalra, hogy lássuk: milyen jól megmunkált, szépen összeillesztett, fényezett koporsócska, noha alig hagyunk időt elkészítésére.

Gyengéd, anyai mozdulattal helyezte be a koporsóba Héloise a szegény kicsi testét, könnyezve. Fel akarta kelteni Dona Clarát, hogy egy utolsó pillantást vessen gyermekére, mielőtt megválna tőle, én azonban megtiltottam, hogy felébressze, attól tartván, hogy gyenge szíve nem bírná elviselni anyai fájdalmát. Mihamarabb a gyermekcsére, kinek neve Alfonso volt, rácsuktuk a koporsó fedelét, teljes harci készültségbe vágtuk magunkat mind a négyen: Miroul, Pisseboeuf, Poussevent és jómagam. Az asztalos ugyancsak elámult

szép fegyvereink láttán, s oly zavarbaejtő kérdéseket tett fel, hogy eltökéltem, sietek más elfoglaltságot kínálni nyelvénem, tehát felbontattam Poussevent-nal két üveg jó bort, és kiosztottam annyi kupát, ahányan voltak, sőt kenyeret is adtam a bor mellé, gondolván, hogy az asztaloslegények nem oly jól tápláltak, mint az én embereim.

És ezt jól tettem, mert amikor beléptek, szemlátomást sápadtak voltak és szinte remegtek, imbolyogtak, most pedig, a kenyér, a bor és a szíveslátás hatására, erőre kaptak, s majd oly vidámak lettek, mint két puskásom; ők valósággal újjászülettek a gondolatára is, hogy harcolhatnak. És én eszembe idézve, hogyan s milyen beszédet mondott Sauveterre bácsi és apám kisdéd périgord-i csetepatéink előtt, igyekeztem embereim bátorságát fokozni azzal, hogy jó előre dicséretüket zengtem, és hozzátettem, mennyi tisztelettel fognak rájuk tekinteni szomszédaik, amiért éjjel be mertek menni az Aprószentek temetőjébe, egyedül ők egész Párizsban.

- Nem fogtok ott sem kísértetekkel, sem ördögökkel találkozni - jelentettem ki nyomatékkal -, legfeljebb zsoldosokkal, kikről azt beszélnek, kisgyerekeket sütnek ott. Eszetekbe ne jusson félni tőlük, barátaim, amilyen kegyetlenek, olyan gyávák is, hanem azok, akiknek puskájuk van közületek, ne késlekedjenek, ha azt látják, hogy ők a maguk muskétáját a gyomrukra szorítják, mert ők ily helyzetből lönek, nem úgy, mint mi, aminél fogva meglepetésszerűen és gyorsabban lönek nálunk, de pontatlanul.

- És nem sérti meg a gyomrukat az elsült puska, amikor visszarúg?

- Nem, mert e szokás folytán valóságos páncélként borítják gyomrukat az izmok. Tehát ha azt látjátok, hogy odatámasztják a muskétát, nyomban löjtek, vagy bújjatok egy sírkő mögé, és csak akkor gyertek elő, ha eldőrdült a lövés.

- Uram - szólt az asztalos -, kegyelmed bizonyosan szolgált a királyi seregben, hisz mindent tud.

- Ifjúkoromban csakugyan katona voltam - feleltem -, mivel összeveszttem volt szegény apámmal, azonban amikor hazatértem, ő megbocsátott nekem, és rám hagyta boltját és kereskedését, s én ezt sokkal különbnek tartom, komámuram, mint a katonáskodást, mivel az ember jól megél belőle, s nem kockáztatja a nyakát.

- Ezt jól megmondta! - bólintott az asztalos. - Én mindig is úgy véltem - fordult legényei felé -, és most is úgy vélem, azokról szólva, kik nem érik be a betevő falattal, hanem folyvást sebekről s dudorokról ábrándoznak, hogy jobb, ha az erszényünk dagadt, mint ha a fejünk. Mindazonáltal - vontam le a tanulságot, kihúzva magát - időről időre jó bebizonyítani, hogy az ember legény a talpán, s elkápráztatni a fehércecselédokat és a szomszédokat.

Ha e vállalatunkat emlékezetembe idézem ma, amikor ezeket írom, be kell ismernem magam előtt és meg kell győnnöm olvasómnak, hogy ámbár színigaz, amit mondtam, s amint ezt az orvostudomány legjobb művelői tanítják, hogy a halottat el kell temetni legkésőbb egy éjszakán és egy napon belül, mert különben a rothadó tetem megfertőzheti a házat vagy egyenesen pestist támaszthat, cselekvésre késztetett, az egyfelől legalább annyira tevékeny természetemnek volt köszönhető, másfelől ama vágyamnak, hogy tulajdon szememmel lássam, mi igaz azokból az ijesztő mesékből, melyek az Aprószentek temetőjéről keringtek, illetve a temetőbeli éjszakákról. Mert nappal békés hely volt, itt-ott fákkal s a sírdombok közt kanyargó gyepes ösvényekkel, úgyhogy voltak, akik itt szerettek sétálgatni, a temető bejáratát őrző szerzetes engedelmével, aki melleleg ugyan hiába őrködött, hisz a temetőt körülvevő fal több helyütt is félig leomlott, úgyhogy még egy gyerek is átléphetett rajta.

Mindazonáltal mondott őr ezen az éjszakán nagyobb-nál nagyobb nehézségeket gördített belépésünk elé, és azt mondta, ő maga sem merne bemenni, még feszületével felfegyverkezve sem, oly sok szörnyűség esik ott meg éjjelente. S mert láttam, szavai megingathatják az asztaloslegények új keletű vitézségét, és sejtettem, hogy ellenállása és vonakodása mi célt szolgál, megkentem a markát egy-két sollal; e kenet hatására egy percenet alatt sarkig tárult előttünk a kapu.

Az igazat megvallva, első pillantásra a temető, noha sötét volt és a hold sem sütött (telihold volt ugyan, hanem vastag, fekete felhők takarták el), csupán lámpásaink adtak némi világosságot, éppoly ártatlannak tetszett, mint az Aprószentek, kikről nevét kapta. Miroul rálelt a sírásó kívájt gödörre, és az asztalos, kit, olvasóm, Tronsonnak hívtak (amire Miroul azt sutyorogta sotto voce a fülembe: ha ekkora a csonk, mekkora lehet a törzs maga), leemelte válláról a kis koporsót, melyet olyan könnyen hozott idáig, mintha csak pihe lett volna, és a földre térdelve vaskos kezével a gödörbe helyezte; mozdulata mégsem volt bizonyos finomság és áhítat híján.

- Boldogságos Szűz! - szólt felegyenesedve és öklével a homlokára csapott. - Most mit tegyünk, uram? Nem hagyhatjuk úgy eltávozni egy embertársunkat, akármilyen kicsike volt is, hogy a szokásos imákat el ne mondják fölötte. Ide kell hívnunk a barátot!

- Dehogy jön az ide! - vélte az egyik asztaloslegény, kinek máris dagadt a büszkeségtől melle, hogy idáig elmerészkedett. - A pusztá gondolatára is, hogy idejőjön; összeszarja magát!

- Azt meghiszem! - helyeselt Tronson. - Ezek a barátok nem jobbak a herélteknél, mivel nőtlenségben élnek. Tény, hogy a herezacskó akkor telik jól meg, ha előbb kiürítik, és üres lesz, ha nem használják. És mi jön akkor? Oda a bátorság, a csuhából szoknya lesz.

- Ezt jól megmondta, asztalosmester - véltem (e kifejezéssel hiúságát legyezgetve, hisz ő minduntalan használta). - Hanem zacskó híján csodát tehet egy erszény is. Megyek és fogadok, egy szempillantás alatt idehozom.

Úgy is tettem, hanem, olvasóm, soha imákat még így el nem hadartak, mint ez a szerzetes, ki alig

várta, hogy visszajusson kapujába, mivel olyasformán érezte magát éjjel a temetőben, mint a házat vesztett csiga. Miroul eléje tartotta a lámpást, mialatt hihetetlen sebességgel ledarálta a Miatyánkot, s akkor láthattam, hogy nem öreg és nem is csúnya, olyan lapos képe van, mint egy nyúlnak; ima közben orra együtt mozgott szájával, riadt, fekete szeme félve járt körbe-körbe. Azt nem merem határozottan állítani, hogy a füle is úgy hátrahajlott, mint a nyúlé, ámbár így őrizte meg képét emlékezetemben, de ennek nem adok hitelt, lévén oly kevéssé valószínű. Akárhogy s mint, mihelyt elmotyogta az utolsó avé-t, s én megkentem tenyerét vigasztaló aranytallérommal, elinált.

- Boldogságos Szűz! - szólt Tronson -, pokolian végezte el ezt az istenes munkát! Ripsz-ropsz! Az egyik lába itt, a másik ott. Ha kicsi volt is a halott, nem szabad ily kicsinyesen imádkozni fölötte. Szent Antal szakállára! Ha én úgy összezsápnám koporsóimat, mint eme barát az imáit, hat hónap alatt megenné a föld meg a féreg. Guillaume, hantold el a kicsikét, de finoman ám!

Guillaume éppen végzett munkájával, amikor a kövér Poussevent azt súgta a fülembe:

- Uram, lidércfényeket látok.

Akármilyen halkan mondta, meghallották, és egyszeriben nagy remegés-mozgolódás támadt az asztaloslegények között, majd néma csend, jelöl, hogy sokért nem adnák, ha máshol lehetnének. Még Tronson is elnémult, holott ugyancsak felvágta a nyelvét, és úgy hiszem, ha mersze lett volna hozzá, máris takarodót fújt volna.

- Ugyan már! - vontam vállat. - Lidércek? Ez valóban furcsa lenne. Úgy mondják, a lidércfény az ördög műve, nem hiszem, hogy felszentelt és megáldott földön megjelenhet. Vessük el a gondját! Megyek és megnézem.

- Uram, kegyelmeddel tartok - így Miroul.

- Én is - mondta egyszerre Poussevent és Pisseboeuf. - Ti ketten nem! Itt maradtok Tronson mestert támogatni, kit távollétemben hadnagyomnak teszek meg.

Minekutána a mestert így kitüntettem e címmel, hogy el ne fusson - lévén a hiúság a bátorság legjobb támasza -, előbb felragadtam egy lámpást, ám amikor a hold egy csücske előtűnt a kósza fellegek alól, mégis ott hagytam a lámpást, nehogy elárulja közeledtemet. Az a halvány fény szolgált kalauzomul, mely a temető legtávolabbi zugából jött, hol Poussevent lidércfényeket vélt látni. Hanem amint nagy nehezen közelebb jutottunk hozzá a sírok közt, álnok gyökerekbe és indákba botolva, a fény egyre nőtt, s végül lobogó tűzzé vált, mely előtt emberi árnyak mozogtak, olykor-olykor elfedve előlünk a lángokat.

Nem értettem, minek gyújt valaki tüzet e helyt, augusztusban, ily langyos éjszakán. Akkor eszembe jutott, mit mesélt L'Étoile, és elhatároztam, még közelebb megyek, noha Miroul kétszer is megszorította a karomat, hogy óva intsen: ne tegyem! És amit láttam, amikor elég közel kerültem, mivel az árnyak szétváltak s szívták a tüzet, attól oly szánalom és iszonyat fogott el, hogy szinte megállt a szívverésem, s egy darabig csak álltam, hátamon a hideg futkározott, hónom alját kiverte a verejték és a hajam égnek állt - e fordulatot mindaddig igen túlzónak tartottam, míg éppen ebben a pillanatban, először életemben, magam is át nem éltem a szóban forgó érzést.

Miroul újra megszorította a karomat, némán, és ezúttal feleletképpen én is megszorítottam az övét, és mindketten hátrálni kezdtünk, annyira megzavarodott állapotban, hogy némi zajt is csaptunk, ám Istennek hála, a nyomorultak nem figyeltek föl rá, mivel éppen akkor kezdett ropogni a tűz.

Amikor már majdnem visszajutottunk embereinkhez, és felmagasodott előttünk Tronson tekintélyes árnyalakja, Miroul megkért, álljunk meg egy pillanatra. Ezt is tettük, s a hold fényénél láttam: Miroul egy sír fölé hajolva hány. És én is azt tettem volna, ha nem lett volna a zsebemben egy kis pálinkásüveg, amelyet mindig magammal viszek, ha harcra készülök, s miután ittam egy kortyot, továbbadtam Miroulnak az üveget. Eztán az én szegény Miroulom, láttam, megdörzsölgette arcát, talán, hogy elűzze sápadtságát. Szégyellt volna ily dült állapotban mutatkozni puskáink előtt, hisz ő volt a parancsnokuk.

Mihelyt megjelentem, embereink közrefogtak, nagy-nagy csendben, s amikor elmondtam, amit láttam, ha lehet, még nagyobb lett a csend. Hanem erre a riadt némaságra hirtelen leráztam magamról a kábulatot, és visszanyerve színemet és erőmet, eltökélten Tronson szemébe néztem, és azt mondtam neki, halkán, de jól hallhatóan: ő immár eljátszotta a maga szerepét, eltemette Dona Clara fiacskáját, tehát szabadságában áll elvonulni legényeivel együtt. Ami engem illet, én szentül eltökéltem, nem tűrhetem, hogy úgyszólván a szemem láttára vigyenek végbe ily kegyetlen tettet, hanem véget vetek neki, ha másként nem, hát a bűnösök halála árán.

- Uram, ők hatan vannak, ha kegyelmed jól látta - felelte Tronson. - Kegyelmetek csupán négyen lennének. Tehát kegyelmetekkel tartok, de legényeimet nem kényszerítem rá, hogy kövessenek, ha inkább itt akarnak maradni.

- Mester uram - tette nyomban kezét Tronson izmos karjára Guillaume, s hangja némi megindultságról árulkodott -, én követem, részint hogy helyrebillentsem a számbeli egyensúlyt, részint hálából mester uram iránt, ki ennem adott akkor is, amikor nem volt munkám.

Mire egy emberként kijelentette a többi legény is: velünk jön. Gondolom, magukban felmérték, mitől félnek jobban, és arra jutottak: egyedül maradni, vezér nélkül és szégyenszemre, rosszabb, mint mesterüket követni.

Ennyire igaz, hogy a katona bátorsága valójában szégyenkezés, tehát a gyávaság egy neme, mégis tiszteletre méltó.

Akkor vettem magamnak a fáradságot, és elmagyaráztam csapatomnak, hogy nesztelenül kell a

helyet megközelítenünk, így máris mienk a meglepetés előnye, továbbá el kell egymástól távolodnunk, nehogy egymásra lőjünk; úgyesen el kell bújniuk egy-egy sírkő mögé, és meg kell várniuk, hogy az első lövés eldördüljön - akár az én fegyveremből, akár az ellenségéből -, s csak aztán tüzeljenek, de ne átabotában, hanem amennyire lehet, célozva, és jó előre készítsék ki maguk mellé a szűrő avagy vágó fegyvert, hogy felragadhassák, ha az ellenség közelharcra szánná el magát, és főként: ne moccanjanak, míg én nem adok rá parancsot.

Eztán három csoportba osztottam embereimet. A középső Miroulból, Tronsonból, Guillaume-ból és jómagamból állt. Jobbszárnyunkat Pisseboeuf képezte, két asztaloslegénnyel. S a balszárnyunkat Poussevent a másik kettővel. Puskásaimat, kiknek harci tapasztalatát égis dicsértem, hogy megnyugtassam újdonsült és bizonytalan társaikat, kineveztem kapitánynak fölöttük.

Csoda, hogy csakugyan minden úgy zajlott le a valóságban is, ahogy fentebb elmondtam, a nesztelenséget leszámítva, mert zaj az volt épp elég nagy, ám egy cseppet sem zavarta meg a zsoldosok mulatságát, lévén holtrészegek, és ráadásul énekeltek, kiáltoztak, és elmerülten végezték gyalázatos dolgukat. Elég sok időt hagytam enyéimnek, hogy fedezéket keressenek, ámbár még úgy is csak elmosódva láttam őket a sírok mögött, hogy közben a felhők eltűntek és a telihold erősen sütött. Eközben igyekeztem emlékezetembe idézni azt a kevéske német szót, melyet a seregben megtanultam, mert saját nyelvükön akartam szólni a fickókhoz.

Mint mindig a veszedelem kezdetén, hangosan dobogott a szívem és remegett a lábam, mikor végül felléptem egy sír tetejére és elkiáltottam magam, ahogy a torkomon kifért:

- Meine Herren, geht euch Weg und so fort!

Meghallottak, hátrafordultak, és a szájukat is eltátották, látva, hogy ott állok egy sírkövön, állig felfegyverkezve, oldalamon kard és mindkét kezemben egy-egy pisztoly. Úgy és annyira meghökkentek, hogy elnémultak. Ijedelmük láttán hirtelen megszűnt remegni a lábam.

- Wer da - kérdezte hirtelen egyikük.

- Ein Hauptmann Nemours - rivalltam fenyegetően -, und seine Truppe.

Ha nem itták volna annyira le magukat, és nem vágytak volna annyira utálatos pecsenyéjükre, melynek szaga hozzánk is elhatolt, fogadok, elmenekültek volna a fal romos részén át, ahol bejöttek volt. Hanem gyötörte őket az éhség s a nyomában járó ádáz harag. Zavaros agyukkal azt képzeltek, azért jöttem, hogy elorozzam edelüket, és egy szó nem sok, annyit sem felelve, hanem morogva, mint az eb, ha el akarják venni tőle a csontot, melyen rágódik, rávetették magukat puskájukra és szembefordultak velünk, a puska túsát gyomruknak támasztva. Rálöttem arra, aki közülük a legközelebb állt hozzám, azon nyomban leugrottam a sírről, és mögé bújtam, mialatt fűlsiketítő lövöldözés támadt körülöttem.

Amikor eloszlott a füst, óvatosan kipislantottam rejtekhelyem mögül; de csupán két halottat láttam elterülve és mögöttük a lángoló, sistergő tüzet, semmi egyebet. Ám cseltől tartva okcitánul odakiáltottam Pisseboefnek és Poussevent-nak, hogy ne mozduljanak, hanem várjanak.

- Miféle fura beszéd ez? - kérdezte Tronson, ki odajött hozzám.

- Mifelénk ez járja - feleltem, tudva, mennyire nem ismerik a párizsiak déli tartományainkat, s mert nem akartam kiejteni az okcitán szót, hisz azt ők úgyszólván egynek vették a hugenottával. - Azt akartam, hogy a zsoldosok ne értsék szavaimat. Franciául talán már tudnak.

- Ezt jól kigondolta - bólintott komolyan Tronson.

- Uram - kiáltotta Pisseboeuf okcitánul -, indulhatok felderítésre?

- Eredj, derék Pisseboeuf, és mondd meg embereidnek: eszükbe ne jusson tüzet nyitni.

Ezt azután franciául is elismételtem fennhangon, mindannyiuknak szánva, nehogy egy eltévedt golyó leterítse az én Pisseboeufömet. Hanem ami engem illetett, meg Miroult, ki újra töltötte pisztolyát, s gondolom, Poussevent-t is a jobbszárnyon, mi annál jobban ügyeltünk, a mozdulatlan testekre szegezve szemünket és ujjunkat a ravaszon tartva. De Istennek hála, nem történt semmi, és nem hallottunk más neszt, mint Pisseboeuf gyors kúszását a sírok között és a nyársról belécsurgó zsírtól gyászosan sistergő tűz ropogását.

- Miénk a város! - kiáltotta Pisseboeuf, ki szeretett nagyozolni.

Még akkor sem engedtem, hogy bárki megmozduljon, míg magam meg nem szemléltem a helyzetet, s Miroulnak, aki a nyomomba szegődött, odaszóltam: álljon őrt Pisseboeuffel a leomlott falrészén, nehogy a négy zsoldos visszatérjen, mivel a mi golyózáporunk nyomán mindössze ketten maradtak holtan a földön, és „a város, mely a miénk”, nem volt egyéb, mint ez a nagy lánggal égő tűz, melyen, hadd mondok ki végre, éremlyegve, nem egy gyermekcse sült a nyárson, hanem egy nagy leány.

Aztán megadtam a jelt, és a csapat körém gyűlt. Szedjék össze a fegyvereket, parancsoltam nekik, ezek révén talán a zsoldosok kapitánya felismeri a gonosztevőket. Hanem amint éppen nekiálltak, hirtelen gyenge hangon elkiáltotta magát egy nő a sötétben:

- Segítség! Segítség!

Amire társaim szörnyű félelembe és rettegésbe estek.

- Uram - Guillaume ajka remegett -, a leány megszólalt, holott immár megsült.

- Ostobaság, Guillaume - intettem le. - Hogyan beszélhetne, ha egyszer levágták a fejét?

- Hisz hallja, uram! - szólt a másik, ki oly sápadtnak tetszett a holdfényben, hogy azt hittem, menten elájul.

- Uram - fordult Guillaume Tronsonhoz -, hát nem újabb csoda-e ez? Emlékszik, ugye, a

galagonyabokorra, mely Szent Bertalankor, augusztusban újra virágzott? A halott beszél, holott feje nincs.

- Nyughass, mamlasz! - felelte hetykén Tronson asztalosmester, noha láttam, ő sem érzi jól magát a bőrében. - Igaz, a párizsi fehércselédnek jól pereg a nyelve, de nyelv nélkül mégsem beszélhet.

- Kérdés! - vélte Guillaume. - Lehet, hogy szegényke azt hiszi, máris a pokolban van, mivel lángok nyaldossák, és segítségért kiált.

- Hallja, uram - ragadta meg a másik remegő kézzel a karomat -, megint szól!

És csakugyan felcsendült megint a sötétben egy igen gyenge s mintegy elfojtott, mégis jól hallható női hang. Segítségért kiáltott és most már abba sem hagyta.

- Nem a halott irányából jön a hang - mondta egy asztaloslegény -, hanem a földből.

- Mesteruram - szólt Guillaume elhaló hangon s dadogva -, szíves engedelmével elmegyek. Lehet, hogy csoda, de az ördögtől való. Ha a föld alól női hangot hallhatunk, az is megeshet, hogy hirtelen megnyílik alattunk e föld és mind belezuhanunk.

- Nyughass, akasztófáralól! - felelte Tronson sápadtan, de kérkedve. - Hát nincs benned semmi szegény? Szent Antal szakállára, aki megijed egy vékonyka lányhangtól, csak mondja meg! És fusson innen, teli nadrággal! Én többé rá sem nézek.

Mire mind elnémultak, noha csak úgy rázta őket a félsz, Miroult kivéve, és talán két puskásomat, mert ők se akartak elmaradni mögötte. És az egész csapat körém és Tronson köré tömörült, fülét hegyezve s dermedten.

- Cap de Diou! - kiáltott fel Pisseboeuf. - Nem a föld alól jön a hang, uram, hanem ama sarokból, a magas síremlék mögött.

- Szavamra, igaz! - helyeselt Poussevent, s keresztet vetett, majd hozzátette, mert nem akart gyávábbnak látszani Pisseboeufnál, ki elsőnek derítette fel a csatateret és jelentette: „Mienk a város.” - Uram, odamehetek?

- Eredj, derék Poussevent - bólintottam, egyensúlyba hozva a mérleg két serpenyőjét.

Erre Poussevent újfent keresztet vetett, majd amaz illetlen hangok egész sorát bocsátva ki magából, melyeknek csúfnevét köszönhetette, kardot rántott és bal kezében egy lámpást lóbálva, fegyvert szegezve nekiindult.

- Uram - kiáltotta egy perc múltán remegő hangon -, a kiáltozás egy nagy zsákból jön, amelyben valamiféle gonosz lélek hánykolódik. Döfjem át?

- Ne! Ne! Ne! - sikoltotta immár fennszóval a női hang, úgyhogy az én Poussevent-om egy nagy lépést hátrált, s pocakja nagyot döccent.

- Hozzá ne nyúlj, fiam! - kiáltottam. Odafutottam hozzá, letérdeltem és törömmel felhasítottam a zsákot, hisz sejtettem már, mi van benne.

- Poussevent - mondtam, óvatosan vágva el a zsák szövetét -, fogadni mernék, ez a zsák a zsoldosok éléskamrája. Nem kan vagy nőstény ördög lapul benne, hanem, mint látod, egy eleven, fickándozó leányzó! Húsból és vérből való. A holnapi vacsora.

És csakugyan, egy leányzó került elő: szájából kiesett a pecek, karja hátrakötve, lába gúzsban. Poussevent az arcába világított a lámpásával.

- Lisette! - kiáltottam elképedve.

- Ó, uram, hát kegyelmed az! - sóhajtotta. És elalélt.

És nem volt könnyű, minekutána kötelékétől megszabadítottuk, eszméletre téríteni, előbb pár csepp pálinkával üvegcsémből, majd gyengéd pofonokkal. Ám alighogy magához tért és kinyílt a szeme, megpillantván a szegény áldozatot és a lángokat, s magát képzelve a másik helyébe, vérfagyasztó sikollyal ismét elájult és mozdulatlaná dermedt. Akkor megparancsoltam: vegyék le a tűzről a halott lányt és dugják el, amire egyikünk sem gondolt addig, és jó adag mennyei nedűt öntöttem le Lisette torkán: Ez hatott. Arca visszanyerte rendes színét, s fejét mellekre hajtva, hirtelen megállíthatatlan fickándozásba kezdett nyelve.

- Aj, uram - mondta -, kegyetlenül megbüntetett a sorsom, amiért hallgattam egy széptevőmrre, ki igen szép és jó kiállású férfi volt, s akivel a piacra menet akadtam össze. Addig mesélt és ámított, házasságot ígérve, míg ki nem csalt házunkból olyankor, mikor még a haldoklók is ritkán róják az utcákat. És akkor az a semmirekellő egyetlen szempillantás alatt megköttözött, számat betömte és eladott, úgy, ahogy mondom: eladott két aranyért a zsoldosoknak, lévén felhajtójuk. „Lisette - szólt az áruló nevetve s júdáspénzét dobálva -, te csak nyerhetsz e bolton! Nem egy férjed lesz, hanem hat, kik úgy szeretnek, majd megesznek!” Ó, uram, azt hittem, ütött halálom órája, azonban a sors akaratából a zsoldosok a zsákba dugták, s előbb egy másik szerencsétlen leányra vetették rá magukat, ki már karmuk között volt, mind a hatan megerőszakolták, aztán lenyisszantották a fejét és nyársra húzták, amit nem láttam, de hallottam, mivel éléskamrájukban voltam, mint az imént oly igazul mondta, de csak egy kis lukon át lélegezhettem, melyet e szörnyetegek azért csináltak a zsákon, hogy élve őrizzenek meg másnapi lakomájukhoz.

A szerzetes, ki úgy kucorgott fülkéjében, mint nyúl a vackán, nem akart hinni rémült szemének, látva, hogy mi, akik egy kis koporsóval léptünk be a temetőkertbe, nagy lövöldözés után egy leányzóval térünk onnan vissza, és nem tudom, miféle gonosz boszorkányságnak vélte. S mivel nem akartam időmet arra vesztegetni, hogy az ellenkezőjéről meggyőzzem, és másnapra halasztva az igazság tisztázását, a rövidebb utat választottam és megint megkentem a markát; e kenet annyira megnyugtatta lelkiismeretét, hogy egy csapásra visszaváltoztunk boszorkányból jó kereszténnyé, és kegyeskedett előbb megáldani, majd kibocsátani bennünket.

Én azon nyomban haza akartam vinni Lisette-et Pierre de L'Étoile-hoz, ő azonban hallani sem akart róla. Gazdája soha nem nyitna ajtót annak, aki éjjel kopog be hozzá, amilyen óvatos - így Lisette -, és nem ébreszthetjük fel kiáltozással sem, mivel hálószobája nem az utcára, hanem az udvarra néz. Tronson és legényei közben elköszöntek tőlünk nagy hűhóval és hazatértek, s én, mást nem tehetvén, befogadtam ez éjszakára Lisette-et, egy ágyba fektetve őt Héloise-zal.

Héloise, amikor ajtót nyitott nekünk, csókokkal halmozott el úgy, ahogy voltunk, vértben; mivel akkora aggodalommal várt haza bennünket, mondta, hogy attól tízezer dajkának elapadt volna a teje. Én gondjaira bízta Lisette-et, mondván, adjon neki enni, és magukra hagytam őket, nyakig merülten a csevegés gyönyöreibe; oly sebesen pergett a nyelvük, hogy lélegzethez is alig jutottak, lévén az egyiknek annyi mesélőnivalója, a másiknak annyi kérdése. Én késedelem nélkül visszavonultam kamrácskámba (minthogy szobámat Dona Clarának engedtem át). Annyira elfáradtam, hogy kezem-lábam alig mozdíthattam, csak elnyúltam fekvőhelyemen, s a fejem szédült és zsongott az átélt szörnyűségek miatt.

Keveset aludtam és rosszul, virradat előtt verejtékben úszva riadtam föl a lelkemet felkavaró álmomból, melynek során egyedül, fegyvertelenül és vért nélkül róttam éjszaka az Aprószentek temetőjének ösvényeit, sírok mögött lapulva, mert nem hat, hanem száz zsoldos pirított nyárson lányokat itt is, ott is, és én semmit sem tehettem ellenük, hallván a fejetlen testek szívszakasztó nyögését és visszhangjaképpen a sírokon megerőszkolt élő leányok sikolyát és azoknak az elfojtott jajgatását, akiket zsákban őriztek. S amikor végre felébredtem, úgy tetszett, ébren is folytatódik álomom, mivel a fejem zúgott a fülemben visszhangzó sikolyoktól és érezni véltem az égő emberi testek iszonyatos szagát. Megtapogattam ágyamat, vánkösömöt, még a testemét is, s így fokról fokra visszatérve a dolgok valóságához, mélyen elgondolkodtam fajunk durva gonoszágán, ami igen rosszul esett nekem, mert be kellett látnom, hogy az embert csupán egy lépcsőfok választja el az állattól, s időről időre visszaesik inség esetén az állati szintre; sőt ami még rosszabb, ez ellen mit sem tehet maga szent vallásunk sem, épp ellenkezőleg, hisz cinkosává lesz a gonoszoknak azáltal, hogy a fanatikusok vakbuzgalmától megrontva, az emberi testet, ha kicsi, ha nagy, csupán „sárnak és köpetnek” tartja - nemtelen matériának, melyért, mint a Montpensier némbere mondta, „ugyan nem kár!”.

Tizedik fejezet

Másnap eljött hozzám Tronson, és bejelentette: nem viszi vissza a megölt két zsoldos muskétáját kapitányuknak, mert meg akarja magának tartani, mint őt joggal megillető részt a hadizsákmányból, hisz elvégre a bőrét vitte vásárra, és egyébként is szeretné megőrizni vitézi tettünk valamely trófeáját. Én rábólintottam, mire ő rögvest felajánlotta a zsákmány felét, de én nem kértem belőle. Van elég fegyverem, mondtam, és egyébként sem sikerült volna az ő és legényei segítsége nélkül úgy elbánnom a zsoldosokkal, hogy egy karcolás se essék rajtuk. Örömujjongva távozott s roppant büszkén. Igen elégedett volt velem, még inkább önmagával, s mivel nem szűnt meg tulajdon dicséretét zengeni és mellesleg az enyémet is az Isten leányai utca minden zugában, érényeim illata elhatolt szomszédaimhoz, és majdnem akkora tiszteletet szerzett nekem körükben, mintha vérbeli párizsi lettem volna.

Ha emlékezetem nem csal, augusztus 15-én Miroul ismeretséget kötött egy fogadóban bizonyos Rapin nevezetű emberrel, kit odáig követett, s ki d'Aumale lovag szolgája volt, és szokása volt, ahányszor gazdája a maga dolgai után járt, e fogadóban búsan felhörpinteni egy kupa bort, így csapva be éhségét, kétszeresen is: gyomráét és epekedését a fogadósnéért, ki pénzért - mindössze tíz solért - árulta bájait a vevőknek. Szegény Rapin álmában sem remélhetett ekkora vagyont, hisz voltaképpen apró tolvajlásokból élt, mivel gazdája sosem fizette meg bérét. Miroul megfigyelte, hogy e szegény ördög szemét hol e szájha csecsén legetteti, hol hátsó fertályán, ám csak a pecsenye füstje jut neki (ahogy Périgord-ban mondják), s megosztotta vele a cipőcskát, mely zsebében lapult és részegnek tette magát, egy aranyat adott kölcsön neki, majd úgy tett, mintha megfélemedezett volna róla. Ami e derék Rapint, ki mindkét éhségét elverhette, oly nagy barátjává tette Miroulnak, hogy amilyen féktelen fecsegő volt, evés-ivás közben apróra elbeszélte neki egész életét, és hangját lehalkítva, panaszkodni kezdett: „hisz tudja, kire” - úgy rettegett ugyanis mondott személytől, hogy sem a nevét, sem a rangját nem merte a száján kiejteni. Ám mivel igen figyelmes fülbe súgta-ontotta sérelmeit, Rapin végül azt is elárulta, hogy a legrosszabb mind között minden hétfőn Saint-Denis-be elmenni szürkületkor, és egy bizonyos utcában őrizni a lovakat pirkadatig, amikor gazdája végre visszatér hozzá.

- És milyen állapotban? - kérdezte Miroul.

- Szavamra - böföntett nagyot Rapin -, épp olyanban, amilyenben most én vagyok: teli bendővel és könnyű szívvel.

- Hogyan? Csak nem kamatylol abban a házban?

- Egyebet sem tesz, ezt szentül hiszem. S mialatt ő kéjben fetreng, én, szegény keresztény, a lovaimmal beszélgetek az utcán.

- Az utcán? Jól mondtad? Csakugyan az utcán? Hát nincs ennek a háznak istállója?

- De, úgy, hiszem, van és jól ellátva mindennel, hisz mindig előjön onnan egy szolgáló és szénát hoz hatásainknak.

- Szóba áll veled?

- Nem, és egy darab kenyér, nem sok, annyit sem ad. Jobban bánnak a lovakkal, mint velem. Ha

török lennék vagy pogány, akkor sem vethetnének meg jobban.

- És egyedül látogatja gazdád e házat?

- Dehogy, dehogy. Két-három ipsét is láttam őutána a kapun belépni, ezek gyalog jöttek, és állig köpenyükbbe burkolóztak, holott döglesztő volt a hőség.

- Kedves Miroul - mondtam, amikor fentieket elmesélte nekem -, ennek bordély- vagy összeesküvésszaga van. Vagy egyik, vagy másik, azaz meglehet, mindkettő. Utána kell járnunk.

Azt is tettük augusztus 20-án, hétfőn sötétedéskor. Baj és kellemetlenség nélkül kijutottunk a városból, hisz mindkét úti levelem gyanún fölül álló. Saint-Denis-ben d'Aumale lovag nyomába szegődtünk, én batáromban, Miroul a bakon (kalapját mélyen behúзва homlokába, hogy Rapin a szürkületben se ismerje fel). Láttuk belépni a lovagot egy igen takaros házba, melynek szép, tarka négyszögekből álló üveglaklaka mögött legalább egy tucat gyertya égett.

- Állj meg, Miroul, mihelyt az utca sarkára értünk.

- Szent Antal szakállára, uram! - Miroul leugrott a bakról, odajött a batár ablakához és rákönyökölt -, ebben a házban nem sokat törődnek a kiadásokkal. Emlékszik, uram, mennyit zsörtölődött bácsikája, Sauveterre, apjaurával, amiért Gertrude de Luc úrhölgy Mespechben két-három gyertyát elhasznált szépítkezés közben? Itt garmadával égetik a gyertyát, azaz a pénzt az ablakban. Uram, hová megyünk most?

- Vic úrhoz.

- Hogyan? Hát ő tudja uram igazi nevét?

- Azt nem. De tudja, hogy a királyt szolgálom, s ezt tudnia is kell, lévén Saint-Denis kormányzója.

- Uram, elmondja-e Vic úrnak, kinek a nyomában járunk?

- Nem én.

- Uram, kegyelmed rejtelmes.

- És birkatürelmű vagyok veled.

- Uram, ismerje el: jó tanácsadója vagyok.

- Azért szoktam rád hallgatni. Induljunk!

- Uram - szólt szekretáriusom, kis nevetéssel -, ha a lovag azért ment be a gyertyás házba, hogy a magáét használja, előttünk az egész éjszaka.

- És ha még egy kicsit késlekedünk, Vic urat ágyban találjuk.

Vic úr még nem volt ugyan ágyban, de éppen lefeküdni készült és ingujjban volt, mindazonáltal hajlandó volt fogadni bennünket, mihelyt inasa jelentette neki, hogy Coulondre kelmeárus szeretne szólni vele.

- Kelmeárus uram - jött eléem nyílt, kedélyes arccal -, velem van dolga? Eh, hagyjuk a ceremóniát - mondta, miközben én mélyen meghajoltam előtte. - Vállhoz a muskétát és tűz! Miről van szó? Tudom, hogy kegyelmed a királyt szolgálja és igen jól szolgálja...

És ebben a modorban folytatta két hosszú percen át, lévén azok közül a fecsegők közül, kik felszólítják az embert: mondja el röviden, amit kíván, de nem adnak rá alkalmat, sem időt, mert az ő nyelvük annyira beszédes, pergő és gyors. Egyébiránt szép és jól megtermett férfi volt, hat láb magas, mellkasa oly domború, mint egy szuszék teteje, haja fekete és sűrű, szeme jáspis, orra kellemesen nagy, szája vastag, mohó és igen nagy, gondolom, nemcsak ha beszélt, hanem akkor is, ha evett. Ermenonville ura volt, a seregben azonban - fura dolog! Sarret kapitánynak szólíttatta magát, édesanyja, Sarret grófnő nevére, s minekutána egész életében jól szolgálta IV. Henriket, altengernagyként végezte, ami igen szép és jó rang egy oly nemesúrnak, ki soha életében nem látott hajót belülről. Ahogy egyébiránt Coligny tengernagy sem. Ezért ér kétszer annyit, olvasóm, Erzsébet hajóhada, mint a mienk, noha sokkal kisebb: tengerészek irányítják, s ez nagy találmány.

- Kormányzó úr - mondtam, mihelyt Vic úr szavainak dagálya egy percre elapadt -, azt szeretném tudni, ki lakik abban a takaros külsejű házban, melynek homlokzatát egy szép, tarka ablak ékesíti s mögötte vagy tizenkét gyertya ég.

- Melyik utcában? - kérdezte Vic úr, szemöldökét felvonva, gunyoros mosollyal.

- Abban, amelyik uraságodéval párhuzamos.

- A Hurkanyúzó utca - szaladt fülig Vic úr szája. - S az utca neve igen találó. A sokgyertyás ház egy La Raverie nevű hölgyé.

- Szajha?

- Az túlzás. La Raverie vacsorákat ad, kártyáznak és meg is hálhatnak nála a vendégek, de csak a legnagyobbak, legrangosabbak, leggazdagabbak. Ő maga szép, és szolgálói is igen takarosak.

- Bekopoghatnék máris kapuján és bebocsátanának?

- Be ám. Az én ajánlólevelemmel, és száz arannyal a kegyelmed erszényében:

- Szent Antal szakállára! Száz arannyal!

- Annyit kell elveszteni kártyán, hogy ott hálhasson valaki - nevetett nagyot Vic úr.

- Kormányzó úr, nem szőnek összeesküvést a király ellen e jól igazgatott házban?

- Nem hiszem - felelte elkomorulva Vic úr -, és kétlem, hogy ezt kegyelmedtől kellene megtudnom.

- Tehát van ott kéme?

- Van hát - felelte szárazon Vic úr, s széles szája úgy bezárult, mint egy osztriga.

Erre mindketten elnémultunk és farkasszemet néztünk. Tekintete nem volt éppen nyájas. Láthatóan

azt gondolta, bele akarok kontárkodni az ő dolgába.

- Kormányzó úr - szólaltam meg végül, újabb meghajlással. - Isten óvjon tőle, hogy ki akarjam oktatni uraságodat. Épp ellenkezőleg. Kegyelmedtől szeretnék tanácsot kérni szorultságomban, ha kegyeskedik hozzám ennyire leereszkedni, lévén öfelsége híve, akárcsak én.

- Uram - enyhült meg nyomban -, ha kívánja, legjobb tanácsommal igyekszem szolgálni.

- Nagyon is kívánom. Ami szeget ütött a fejembe, az az, hogy belépni láttam La Raverie-hez valakit, akinek a nevét nem tudom, de úgy hiszem, fő-fő ligás, s nem tudom, mit művel ott: összeesküszik vagy paráználkodik? Mit tanácsol nekem?

- Kémemet La Raverie házában úgy hívják: Nagybelű. Ha a fülébe súgja: ad augusta per angusta, ő mindent elzűmmög majd kegyelmednek, amit tud. És még egy tanács, uram. Mielőtt odasietne, hagyja batárját istállómban, és csendben, gyalog menjen oda.

Amire nemcsak igent mondtam, hanem ezerszer is megköszöntem, noha jól tudtam: Vic úr csak azért fogadja be lovaimat, hogy bizonyos legyen benne: viszontlát és meghallgatja, mit tudtam meg a Nagybelűtől.

Olaszom, a hugenotta zokogott vajmi kevéssé pápista lelkemben, mialatt száz nyíretlen, csengő-pengő, szép és jó aranyat faarccal elvesztettem a kártyaasztalnál, hogy bebocsátást nyerjek a szentélyek szentélyébe - ad augusta per angusta -, úgy értem: a Nagybelű szobájába. La Raverie nem volt sehol látható a lakásban, amely lakás és amely szoba hajszára sem maradt le kényelem és előkelőség tekintetében országunk legrangosabb dámáinak párizsi palotái mögött. Úgyhogy tán megvigasztalhatott volna, hogy aranyaimat ily jól hasznosítják, ha nem sajgott volna annyira a seb, melyet lelkemen ütöttek.

Azt hittem, a Nagybelű rám veti magát, mihelyt a szobaleány ránc zárja az ajtót, mert az a fajta fehérccseléd volt, ki egy falásra bekap egy férfit. De féket vetve természet adta mohóságára, két kezem közé fogtam fejét és fülébe súgtam. Vic úr sibboleth jét.

- Hát ez is csak velem esik meg! - tört ki mogorván és bosszankodva. - Végre a kezem közé kaphatnék egy izmos fickót, s az csak szavakat akar tőlem hallani. S hozzá száz arany ára szavakat! Drágán megfizette!

Csak azt ne képzeld, olvasóm, hogy a Nagybelű nagy, erős asszony volt, s a szája akkora, mint Vic úré. Ellenkezőleg, alig láttam nála kisebb fehérccselédet, teste hallatlanul eleven és mozgékony volt, ámbár gömbölyded, amit nem vett rögtön észre az ember.

- Majd meglátom - foglaltam helyet egy karosszékekben. Amire a Nagybelű egy szökkenéssel ölemben termett, úgy elfélszelt ott, mint egy macska, és játszadozni kezdett a szakállammal. - Kedvesem - folytattam -, látni fogom-e ma éjjel La Raverie-t?

- Nem látsz te abból egy cseppecskét se, nyuszikám - felelte a Nagybelű, ki úgy locsogott, mint a patak. - Hétfőnként kolostorba vonul Lundi úrral kora este, és elő sem kerül onnan hajnalig, vele együtt. S mindketten holtfáradtak, hisz egész éjjel kamatyolnak, mint patkány a szalmában.

- Hogyan? Egyfolytában? Senki nem megy oda?

- Egyedül én jelenek meg közben, hogy vacsorát vigyek nekik. Lundi úr ilyenkor anyaszült meztelen, de gondosan hátat fordít nekem, s mivel háta fiatal és izmos, sejtem, hogy festhet az uraság előlről.

- Lundi úr? Ez a neve?

- Én nem hiszem. Bal vállán két összefonódott kezdőbetű díszlik, lemoshatatlan tintával odaróva : R és A, s mivel az R a Raverie lehet, az A, gondolom, az ő nevének kezdőbetűje.

Szemhunyorítás nélkül hallgattam mindezt végig, noha egészen elképedtem azon, hogy d'Aumale, nagy rangú úr létére, nem áttal egy szajhával fiducskodni, s mi több, életét kockáztatja, hogy a babáját megcirógassa, az ellenséges tábor kellős közepébe merészkedve.

- Fogadni mernék - mondtam -, hogy La Raverie-nek főként az úr pénze kell.

- Éppen nem! - felelte a Nagybelű, majdnem felháborodottan. - Szíve, mája, combja, hasa minden hevületével szereti őt.

- Van-e olyan szép La Raverie, amilyen nagy a szíve, kedvesem?

- Hiába is ácsingóznál utána, nyuszikám - felelte lekicsinylően a Nagybelű. - Legalább bárónak kellene lenned ahhoz, hogy ágyába fogadjon.

- Meglehet, hogy az vagyok.

- Meglehet, hogy tréfálsz. Hanem ami a szépségét illeti, tudd meg, nyuszikám, hogy ha egy mozsárban összetörnéd az udvarbéli hölgyek közül a tíz legszebbet, s a törmelékekből megpróbálnál egy olyan szépséget fabrikálni, ki mind a tízet felülmúlja, az sem érne fel a bokájáig sem úrnőmnek. Kereken kimondom, nyuszikám: La Raverie királynak való falat!

Miroullal pitymallatkor indultam vissza, egészen elcsigázva attól, hogy az éjszakát a konyhában töltöttük ülve, kezünket az asztalra támasztva s fejünket a kezünkre. Miroul olyan rosszkedvű, mogorva és kötözködő volt, amilyennek még sohasem láttam, mivel amaz aranydíszes házban minden fehérccseléd, még a leghitványabb is, pénzért árulta magát, s Miroul soha rá nem állt volna effajta alkura; oly nagyra tartotta ugyanis magát, hogy azt képzelte: őt a gondviselés becses ajándéknak szánta a női nem számára.

Vic úrnak mindent elmondtam, amit a Nagybelű szégyentelen szájából Lundi úrról megtudtam, beleértve a vállára rótt, összefonódott R és A kezdőbetűket - s ezt ugyan a kormányzó addig nem tudta, sokkal okosabb azonban híreimtől sem lett, hisz nem sejtette, hogy az A d'Aumale lovag jele. Én megőriztem a lovag nevét fogaim sövénye mögött, fentebb már felvázolt okokból, s azt sem tudtam, a

királynak elmondjam-e vagy sem. Vic úr ugyanis nyomban magával vitt őfelségéhez Rosny úr házába, hol aznap kora reggel a királyi tanács ülésezett.

Rosny úron és a királyon kívül jelen volt Biron marsall, Turenne vicomte és a derék, udvarias La Noue, akit még a ligások táborában is „a hugenotta Bayard lovagként” emlegettek némelyek. Megannyi, komoly, megnyúlt arc, a királyt kivéve, ki rendes szokása szerint most is felette vidámnak látszott, vagy úgy tett, mintha az lenne. Láttomra így szólt: „Ni, Szakállas”, de nem folytatta, csak intett: üljek le arra a ládára, mely kissé távolabb helyezkedett el, egy ablakfülkében. Őfelsége leült tanácsosaival együtt egy díófa asztal köré, de nem sokáig bírta, mihelyt megélénkül a vita, felülkerekedett veleszületett türelmetlensége, felpattant s fel-alá kezdett járni a teremben kurta, izmos lábán, mint szokott, hol háta mögé kulcsolva két kezét, hol hosszú, görbe orrát húzogatva jobbjával, mintha még hosszabbra akarná nyújtani, és a vállá fölött szólt hébe-hóba hátra, tréfálkozva, noha gondterhelte pillantása rácáfolt élcélődő szájára.

- Felség - mondta Biron marsall, elsőnek ragadva meg a szót -, immár kétségtelen: bekövetkezett, amitől három hónapja tartunk. A pármái herceg odahagyta Flandriát, Fülöp ismételt felszólítására, és spanyol seregével Mayenne segítségére sietett Meaux-ba.

- Végre megtudjuk hát - szólt a király, gúnyos mosollyal -, van-e vér a kövér herceg pucájában, hisz mindeddig nem mert megtámadni bennünket, spanyol segítség híján. Felderítettük-e, hány embere van a pármái hercegnek?

- Körülbelül tizenháromezer, sire - jelentette Biron. - Háromezer lovas és tízezer talpas.

- Ami a spanyol gyalogságot illeti - szólt a király -, jó, és vitéz katonák. Szívvel-lélekkel harcolnak, s az igazat megvallva tartok tőlük. Hanem a lovasságuk gyenge. És én Istenbe vetem bizodalmamat és nemességembe és a francia lovasságba, mellyel a fő ördögök is félnének harcba szállni.

Amire a jelenlevők mind helyeslően bólogtak, hisz tudták, hogy noha a pármái herceg kora legjobb hadvezére (pedig hordszékből irányította seregét, mivel mozdulni sem bírt fájdalmaiktól), a navarrai mindenki másnál jobban értette a módját, hogyan ragadja magával s lelkesítse fel lovasságát, mint az ivryi csatában is, hol ezzel el is döntötte a csata kimenetelét.

- Következésképpen - mondta Biron marsall, kinek szeme, szőre, bőre egyaránt igen fekete volt, s ki mindig tömören és határozottan beszélt -, következésképpen haladéktalanul fel kell hagynunk az ostrommal, s összegyűjtve Párizs körül elszórt csapatainkat, meg kell támadnunk a pármái herceget és a kövér Mayenne-t.

Nagy és súlyos hallgatás követte szavait. A jelen lévő bátrak szíve nehezebb lett az ólomnál, ha arra gondoltak, hogy hiába állták ki az elmúlt négy hónapban azt a sok bajt, fáradságot. Hisz magától értetődött, hogy mihelyt a király eltávozik Párizs falai alól, a jó város mindenfelől kap majd élelmet szárazon is, vízen is, s majd előlről kell kezdeni mindent: az ostromot is, és fájdalom, a kiéheztetést is, hogy megadásra kényszerítsék.

- Nos, La Noue? - fordult a király nagy kapitánya felé, mintegy szólásra híva őt fel. Én úgy bámultam a kapitányt, hogy majd kiesett a szemem, mert akármilyen furcsa, noha együtt harcoltunk Ivrynél, soha nem láttam őt közlelő. Talán azért sem láthattam, mert amikor én III. Henrik udvarában tartózkodtam, La Noue a spanyolok foglya volt.

Ekkor negyvenkilencedik évében járt. Termete szögletes volt és csupa izom, arca férfias, pillantása nyílt, igaz tüköre tiszta és egyszerű lelkének; melynek hűségét a királyhoz és a hugenották ügyéhez ország-világ ismerte, s ez a hűség oly szilárd és kikezdetlen volt, mint lotaringiai vasból készült bal karja; a hús-vérből valót Fontenay-le-Comte-nál veszítette el.

- Sire - hajolt meg La Noue őfelsége és Biron előtt, és azt mondta szelíd hangján -, bármennyire tisztelem is a marsall urat, véleményem ellenkezik az övével. Úgy gondolom, nem szabad itt hagynunk Párizst és ezáltal elveszítenünk e hosszú, kínos ostrom minden hasznát, hanem be kell várnunk, míg a hercegek hada valami folyón kel át, s akkor kell rájuk támadnunk.

- Eretnekség! - kiáltotta Biron marsall. Ő aztán nem sokat törődött az udvariassággal, mint ezt nyers hangja, villámló szeme mutatta. - Eretnekség, La Noue úr, melyet a hadviselés minden törvénye elítél! Pro primo: áthághatatlan princípium, hogy ellenségünket a lehető legmesszebb kell megkeresnünk, s így meggátolnunk, hogy ő túlságosan bemerészkedve a mi földünkre, ott vesse meg a lábát. Pro secundo: mert ha a király itt marad Párizs alatt, s csapatai szétszórta helyezkednek el körös-körül, nem lesz ideje összegyűjteni őket, amikor megtámadják. És végül ez esetben hogyan kellene attól tartania, hogy mindennek a tetejébe két tűz közé szorul: a hercegek serege és a városból kirontó ostromlottak hada közé?

Ezek igen jó argumentumok voltak, engem meg is győztek, de Vaskezű La Noue-t, amennyire láthattam, nem, ahogy Turenne vicomte-ot sem, ki egymaga háromezer gaszkon puskást és háromszáz lovast hozott a királynak, s e segítség kölcsönözte tekintélyre támaszkodva úgy vélekedett, hogy a királyi sereget osszák két részre, fele maradjon Párizs alatt, a másik fele pedig támadjon rá a hercegekre.

- Pedig tény és való - szólt a király mosolyogva, ingamozgását egy percre leállítva -, hogy ha meg akarom verni a pármái herceget; aki nagy hadvezér, ahhoz egész seregem is inkább kevés, mint sok. Rosny úr? - kezdte újra sétáját.

- Sire - felelt Rosny józanul -, osztom Biron marsall véleményét.

- Én kitarok a magamé mellett. - La Noue jobbjával megragadta vasból való karját és a térdére helyezte, miközben arca enyhén összerándult. - Sire, a pármái herceg azért engedett vonakodva II. Fülöp parancsának, mert nincs ínyére egyszerre két nyúlra vadászni, odahagyni Flandriát, melynek pacifikációja

szívügye, pusztán azért, hogy átjöjjön Franciaországba és felségedet elűzze Párizs alól. Ezért, sire, ha azt látja, hogy felséged önként felhagy fővárosa ostromával, kitér majd támadásai elől, és úgy vélvén, hogy olcsón teljesítette, amit elvártak tőle, visszatér érintetlen hadával Flandriába.

Megvallom, ugyancsak megingattak addigi véleményemben La Noue argumentumai, melyek ráadásul profetikusként bizonyultak, s láttam, talán a király fülébe is sikerül bolhát dugnia velük, ha őfelsége nem kívánja annyira a lelke mélyén, hogy egyszer s mindenkorra leszámolhasson a spanyol hadsereggel és hírneves vezérével; jól tudta, a Liga és Mayenne spanyol segítség nélkül nem soká állhat neki ellen. Amiben hosszú távon igaza volt, de a közeljövőt tekintve tévedett. Nem kétértelmű csapdája-e mindenfajta politikának, hogy bizonyos elhatározások nem lehetnek üdvösek hosszú távon is, röviden is?

Hosszú csend támadt La Noue szavai után, ám te is tudhatod, szép olvasónóm, házi perpatvaraidból, s annál inkább, mennél kevésbé tud szavaidba belekötni. Így gurult dühbe, láttam, a király is La Noue megjegyzésére, mert az ellenére volt, mégsem cáfolhatta meg, noha már elhatározásra jutott. És mivel nem akarta nyíltan kimutatni haragját, sem hallgatni, tréfára fogta a dolgot, szokása szerint, ám tréfája oly kajánra és nem ide illőre sikeredett, hogy mind elképedtünk.

- Már látom - mondta, a nagy kapitány hosszú fogságára célozva -, hogy La Noue még most sem nyugodott meg, és úgy érzi, a spanyolok máris megragadták hátulról, hogy Flandriába hurcolják.

- Sire - pirult el La Noue napégette arca -, mind a mai napig nem akadt senki, aki bátorságomat kétségbe vonta volna.

- És ma sem vonja kétségbe senki - vágta rá a király, s hirtelen sarkon penderülve, szó nélkül kisietett a szobából, lévén igen bosszús, hogy fel kell hagynia az ostrommal, igen bizonytalan afelől, helyesen teszi-e, ha ezt teszi, igen elégedetlen La Noue ellenkezése miatt, és fogadok, igen megbánván, hogy oly ildomtalanul intette le őt.

Azt hittem, hogy a király, feladva Párizs külvárosait, hogy hadát egybegyűjtse, Saint-Denis városát is sorsára hagyja, ám nem ezt tette, épp ellenkezőleg, erős helyőrséget hagyott ott hátra, Vic úr parancsnoksága alatt, ki nyomban megkezdte állásai megerősítését, mivel attól félt, hogy a királyi sereg zömének elvonulása után a párizsi liga megtámadja. Nem kellett többé azon töprengenem, megmondjam-e a királynak, kicsoda valójában Lundi úr, mivel nem szakíthatott időt egyéb teendői - az ostromgyűrű megszüntetése és a döntő ütközetre való felkészülés - közepette elfogadásomra. Mindössze annyit izent, Rosny úr útján, hogy térjek vissza Párizsba, hol bizonyára újfent szüksége lehet majd szolgálataimra.

Tehát visszatértem, igen szomorúan, intra muros, mivel a király továbbra is nélkülözni kényszerült fővárosát, és a franciák továbbra is két pártra szakadtak. Visszatérve Isten leányai utcai hajlékomba, legalább az az öröm ért, hogy Dona Clarát épen és megerősödve láthattam viszont. Rábeszéltem: ne siessen vissza Spanyolországba, lévén az út e zavaros időkben igen veszedelmes, Franciaország-szerte kiújult a háború ligások és királpártiak között.

Visszatérésem másnapján futottam Nemours hercegnéhez, ki is öltözőszobájában, hálóköntösben fogadott, s megmosta a fejemet, amiért egy álló héten át elmulasztottam őt meglátogatni, de megennyhült, mihelyt elárultam neki, hol jártam és miért, és azt is elmondtam: mit tapasztaltam.

- Tehát, uram, unokaöcsém, d'Aumale, nem összeesküvést sző Saint-Denis-ben, hanem paráználgodik! Hát nem különös? Olyannyira híján van-e asszonyszemélyeknek Párizs, hogy kénytelen Saint-Denis-be látogatni egy szoknya végett, a király táborába? Elárulta ezt a navarrainak?

- Asszonyom - feleltem -, senkinek nem mondtam el, csak kegyednek, és kegyednek is csak azért, hogy betartsam megállapodásunkat. Meggyőződtem róla: magánügyről van szó és nem státustitokról.

- Fogadok, uram, hogy ugyanezen elővigyázat folytán mulasztja el nekem jelenteni - felelte ő szelíd, mégis csúfondáros mosollyal -, noha Saint-Denis-ből jön, hogy a navarrai elvonulni készül onnan.

- Valóban láttam egyet-mást, asszonyom, ami ily előkészületekre enged következtetni, de azontúl, hogy véleményem szerint Nemours úr ezt éppoly jól tudja s tán korábban tudta meg, mint én, nem illik szerény szerepemhez, hogy effajta híreket hordjak-vigyek egyik táborból a másikba.

- Uram - emelte rám hamiskásan csillogó szemét -, kegyelmed egy jeles tulajdonsággal bír: állhatatos a gondolkodása. Azonban némi költségbe verte magát avégett, hogy kiderítse, mit mivel éjszakánként unokaöcsém. Szándékomban állt ezt kegyelmednek megtéríteni.

- Ő, úrnőm - tiltakoztam. - Piha! Ez lehetetlen.

- Uram, ezt úgy értem, hogy költségei fejében kellő fizetségnek tartja a Nagybelúvel eltöltött éjszakáját? - kérdezte ő, kissé ferde mosollyal.

- Semmiképpen, asszonyom - képedtem el e váratlan támadásra. - Ez az éjszaka nem ajándékozott meg az alváson kívül semmiféle kellemetességgel.

- Nos, uram, ez esetben száz arannyal tartozom kegyelmednek - felelte ő vidoran.

- Úrnőm, én csak és csupán azért említettem meg azt a száz aranyat, hogy kegyedet elszórakoztassam. Nem fizethetők vissza, ahogy úrnőm iránti odaadásomnak sincs ára.

Ez szemmel láthatóan kissé meghatotta, mert egy darabig csak nézett, szó nélkül, rajtam feledve szép szemét. Aztán szelíd és cinkos mosoly ült ki arcára, és azt mondta, sötö voce:

- Uram, nem fél, hogy e csodálatos nagylelkűség netán gyanakvásra készítet aziránt, hogy kegyelmed nem kelmeárus, akinek kiadja magát?

- De, kegyelmes hercegné - térdepeltem elébe -, ha nem táplálna régóta effajta gyanút, megengedte volna-e, hogy megcsókoljam a kezét?

- Ez beismerés? - kérdezte ő.

- Nem, asszonyom - borítottam el csókokkal a kezét. - Fizetség.

- Ugyan, uram! -, kacagott könnyedén. - Kegyelmed megbolondult. Hagyja már abba! Megharagít! Még ha báró vagy gróf lenne is, máris engedékenyebb voltam a kelleténél. Távozzon, uram! És kétszer egy héten hűségesen keressen fel! Meglehet - tette hozzá, szinte szóról szóra azt mondva, amit a király -, ismét szolgálatára szorulok.

Igen mélyen aludtam augusztus 30-ára virradóra, amikor valaki ökölrel kezdte verni utcai kapunkat, s mert e dörömbölésnek nem akart vége szakadni, átmentem Miroul szobájába, ám mivel nem leltem ott, azt gondoltam, annyira el van foglalva Héloise ölelgetésével, hogy csak saját sóhajait hallja. Tehát magam léptem oda a kémlelőnyíláshoz, ez éktelen láрма okát kiderítendő, s amint kinyitottam, a rácson át megpillantottam Tronson asztalosmester derék, örömtől sugárzó képét.

- Halleluja, komám! - kiáltotta, amint megpillantott -, a navarrai eltakarodott a pokol fenekére! Hajnalhasadáskor, a falon őrködve, mit látok? Serege mindenhol elröpült, Saint-Denis-t kivéve. Halleluja, komám, halleluja! Vége szenvedéseinknek! Legyen örökké áldott Jézus és a Boldogságos Szűz! Nagy körmenet lesz, pontban kilenc órakor indul az Isten leányai utcából és a Miasszonyunk-székesegyházhoz vonul, hol hálaadó misét, tedeumot tartanak! Tartson velünk, az áldóját!

Ott voltam, óriási, örvendező sokaság közepette, s ott láttam, ragyogva, Mendoza nagykövetet, Gaetano legátust, Lyon érsekét, Pierre d'Epinaot, Montpensier hercegnőt, és Nemours herceget, de édesanyját nem; a hercegné nem kedvelte a tolongást. Én könyékkel törve utat magamnak, elég közel jutottam a szószékhez, hogy meghallgassam a híres olasz Panigarole prédikációját, ki bálványa volt a hölgyeknek, főrangúaknak és nemteleneknek egyaránt, mert a szeme is olyan volt, mint a hangja: szintiszta bársony. Ő sosem alacsonyodott le odáig, mint Boucher, nem gyalázkodott, nem átkozódott, hanem, éppen ellenkezőleg, csupa szépet mondott, úgyhogy, Héloise szavával, „aki őt hallgatta, máris a paradicsomban érezte magát”.

A nép, ha nem is éppen a paradicsomban, de legalább a harmadik mennyországban találta magát, és aznap és a következő napokon nem győztek imádkozni s buzgón hálálkodni párizsi Miasszonyunknak az ostrom megszűnéséért. Úgyannyira, hogy egészen megfeledeztek szegény loretoi Miasszonyunkról, holott alig két hónapja, ugyanebben a székesegyházban Boucher ünnepélyesen, a jó nép füle hallatára, egy lámpást ígért neki, meg egy majd százötven librát nyomó ezüsthajót, ha közbenjár mennyei fiánál Párizs felszabadítása érdekében. S haj! Az óhaj teljesült, az ígéretet mégsem tartották meg, lévén az ember ritkán szavatartó, mint mondtam, még babonáiban is. Azért nevezem ezt „babonának”, mert úgy vélem: azt képzelné, hogy loretoi Miasszonyunk nagyobb becsben áll az égi hatalmagnál, mint párizsi Miasszonyunk, ez az ostoba népi képzelet terméke és semmi köze a hithez.

Ha nem restelném még meg is toldani e babonát, hozzátehetném, hogy loretoi Miasszonyunk bosszút állt e sérelméért a párizsiakon, és rájuk küldte a forró lázat, mely annyit ölt meg közülük négy hónap alatt, az orvosok és patikusok állítása szerint, mint amennyit az 1580-as pestis hat hónap alatt. Ily módon ugyanannyi párizsi hullott el az ostrom után, mint alatta, a magisztrátus becslése szerint mintegy harmincezer ember, azaz a háborús halottak száma összesen hatvanezerre rúgott Párizsban. Hallatlan szám és igazán borzasztó, még ha figyelembe vesszük is, hogy jó városunk - a legkeresztényibb város - ekkor háromszázezer lelket számlált.

A forró láz okozója az a sok rossz eledel volt - köztük gyalázatos és undorító eledel is -, melyeket a jó nép befalt beleit maró, szörnyű éhségében. A legtöbben az öregek közül estek a láz áldozatául, lévén az ő testük gyengébb, természetes ellenállásuk kisebb a betegségekkel s az éhezéssel szemben. Mindazonáltal Ambroise Parénak, a király kirurgusának 1590. december 20-án, Párizsban bekövetkezett halálát egyes-egyedül agg kora okozta - nyolcvanesztendő volt. A kevés hugenották egyike volt, ha ugyan nem az egyetlen, akit az ostrom alatt is megtűrték Párizsban a papok és a Tizenhatok; egy ujjal se nyúltak hozzá, hisz általános tiszteletnek örvendett bölcsességéért, tudásáért és igazmondásáért, és mellel számos hatalmasság védte, akiknek orvosa volt. Olvasóm talán még emlékszik rá, hogy vacsoráztam Pierre de L'Étoile-nál vele és Ramus-vel, a nagy matematikussal, néhány nappal a Szent Bertalan-éji öldöklés előtt, melyből ő is megmenekült, akárcsak én, de szegény Ramus, fájdalom, nem.

December 20-án már egy jó hónapja volt, hogy a pármái herceg visszatért Flandriába, örökösen futva a navarrai elől, mint ezt La Noue oly jól megjósolta. S ami még rosszabb, ügyes hadmozdulatokkal elhalászta a király orra elől, vagy ahogy ő mondta, „a bajsza hegyéről” Lagny, Corbeil, Saint-Maur és Charenton városát, miáltal megnyitotta a párizsiak előtt a Szajna és a Marne folyók völgyét, bár csupán rövid időre, mert mihelyt a pármái herceg visszatért Flandriába, a király újra elfoglalta mondott városokat és még másokat is Párizs körül, úgyhogy noha nem volt immár ereje újrakezdeni az ostromot (mivel a royalista nemesség az ostromgyűrű feloldása után hazatért kastélyába, hogy ott telegen át), mégiscsak ostrom alatt tartotta jó városát, ha szabad így mondanom: a távolból, mert ámbár nem tudta egészen meggátolni élelmezését, mégis eléggé megnehezítette, s ha éhen nem haltak is éppen, éheztek a párizsiak.

Azon a télen mégis Saint-Denis városa volt a legnagyobb tüske Párizs szegény testében: kapuja és mondhatni, orra előtt Saint-Denis-t szilárdan birtokolta Vic úr a királyi helyőrséggel, sőt időről időre kiküldött egy-egy csapatot erre vagy arra és elkobozta a fővárosba igyekvő élelmiszer-szállítmányokat. Ő maga senkit nem tűrt meg többé Saint-Denis-ben, még engem sem, s ezt kereken meg is mondta karácsonykor, amikor utoljára jártam ott, hogy élelmet vigyek a hercegnőknek. Én ez elhatározását igen bölcsnek találtam,

noha személy szerint kellemetlenül érintett. Ez utolsó látogatásom alkalmával találkoztam a Nagybélúval, nem otthonában, hanem az utcán, piacra menet, és amikor megismert, elmesélte, hogy La Raverie úgyszólván fürdik a könnyekben, és mást sem tesz, csak Vic urat átkozza meg a háborút, mivel az ostrom feladása óta Lundi úr nem mehetett be Saint-Denis-be. Ezen eltöprengtem egy sort.

- Kedves Miroulom - mondtam, amint hazatértünk -, nem szoktál volt d'Aumale lovag Rapinjével találkozni A király kardjához címzett fogadóban?

- Mely nem méltó nevére, mert a király kardjának sok hüvelyke van Montmartre-től Longchamp-ig, Rapinéknak ellenben csak egy van, s ha bele akarja dugni, az tíz soljába kerül.

- Elég az élcéldésből. Figyelsz?

- Mint ligabeli kém füle!

- Újra el kell menned A király kardjához címzett fogadóba, hogy megkeresd Rapint.

- S hogy újra elveszítem egy aranyát? Rabló ez a Rapin.

- Meg kell lennie. Sejtet-e, miért?

- Negyed szavából is, uram. Mivel d'Aumale lovag nem teheti be többé a lábát, se a micsodáját Saint-Denis-be, s nem ölelheti ördögi némbereit, bizonyára belébújik az ördög, és ahelyett, hogy csendben, úti levéllel és áruhában jutna túl a falon, megpróbálja majd erőnek erejével átugrani.

- Annál is inkább, Miroul, mivel a Tizenhatok tébolyultan biztatják e kirohanásra, lévén Saint-Denis nagy túska a tenyerükben.

- Csakhogy Saint-Denis-t fal keríti, s ez a fal a vizesárok szennyese, fekete vizében fürdik.

- De befagy, Miroul. Máris jégtáblák úszkálnak rajta, láttam.

- Értem, uram. Máris futok a fogadóba és szóba ereszkedem ezzel a kis incifinci Rapinnal, bár jómagam se ki nem húzom hüvelyéből kardomat, se oda bele nem dugom, lévén gondom egész-ségemre.

- És ezt könnyen meg is teheted, hisz otthon derék fehércseléd vár.

- Uram, ez keserves. Tudja-e, uram, hogy aggódom kegyelmedért? Elutasította Héloise-t. Nem kért Lisette-ből, holott megkaphatta volna. Szereti Nemours hercegnét, de csupán egy-egy kézcsók erejéig. És úgy tesz, mintha nem venné észre Dona Clara szerelmes pillantásait. Be megváltozott, uram!

- Dona Clara nemesasszony. Nem kérne egy kelmeárusból.

- Uram, a kíséret lenne a bizonyíték a dologra.

- Nohát, Miroul, az én feltevéseim bizonyítéka Rajpinben van. Eredj és húzd ki belőle titkait!

- Uram, ez a vágás elhárítása volt.

- Ne vágj fel unos-untalan szellemességgel, Miroul! Eredj, én Miroulom, és igyekezz!

Szép olvasónóm, az én kedves szekretáriusomban az a jó, hogy nem állja ugyan meg, hogy át ne hágjon bizonyos határokat, ám ezt csak egyszer engedi meg magának, kétszer soha. És elég kicsit rápaskolni szarvaira, hogy bevonja őket, mint a csiga. Azonban mivel talán felébresztette olvasónóm kíváncsiságát életem jelen pusztasága iránt, holott azt máskor oly dúsan benépesítettem, szeretném fülecskéjére bízni, amit nem súgtam meg Miroulnak, és szeretném elmondani, miféle érzelmek töltöttek el 1591 elején, amikor éppen negyvenedik esztendőmbe léptem.

Tudom, ez a kor ijesztő, és e határkövön túllépve a férfiak gyakran megszűnnek szeretni, a nők tetszeni akarni. Ám nem ez volt ekkor aggodalmaim oka. Testem, Istennek hála, mit sem veszített erejéből, szellemem eleveenségéből, és nem hiszem, hogy lelkem képessége az érzelmekre egy hüvelyknyit, egy polturányit, egy morzsányit is csökkent volna. Még azt is hozzátehetem, hogy ugyan szálnalmas és vajmi kevésbé tiszteletre méltó embernek érezném magam, ha előbb mondanék le a szerelemről, mint ahogy az mond le rólam.

Ám mióta Pudvás Tölgyből visszatértünk, ismét kétségek gyötörtek Angelina dolgában, mert decemberben kaptam ugyan tőle egy levélkét, melyben az volt, hogy áldott állapotban van és 1591 május havára várja gyermekcséje világrajöttét, s ez a hír örökre elnémította volna kétségeimet kilétét illetően és boldogsággal töltött volna el, ha saját kezűleg írta volna a levelet. Sajnos; nem úgy volt, noha távozásomkor ezt szentül megígérte, a levél ismét Florine kezétől származott, és hogy miért, arra nézvést semmiféle magyarázattal nem szolgált. Ilyeténképpen Angelina áldott állapota azt bizonyította: ő csakugyan ő maga, hanem a levél, mely ezt tudtomra adta, egyszersmind rácăfolt e bizonyosságra.

Szép olvasónóm, kinek együttérzését szeretném elnyerni, nem találod-e nagyon is nagy kegyetlenségnek, hogy annyi hasztalan erőfeszítés után sem tudhattam: ki hát valójában az a nő, akit szeretek, s még csak azt sem: szerethetem-e őt továbbra is, e kétség ellenére. Nos, talán tudod, tapasztalatból, mennyire bajos új barátságot kötni, míg magad sem tudod, elszakadtál-e a régitől, vagy, ami még rosszabb, van-e okod elszakadni tőle. Sokszor elgondoltam magamban, hogy a szerelem országa a zűrzavar országa. Mert akinek tiszta a feje, az mindig tudhatja, mit gondol, ám hogy mit érez, ha arról van szó, szeret-e vagy sem, vagy szeret-e újra, az megfejthetetlen titok önmagunk előtt is.

Héloise-t féltékenységből utasítottam el: nem akartam osztozkodni rajta. Lisette-et L'Étoile iránti hűségem miatt. Kis áldozat mindkettő, hisz pusztán a test vágyáról volt szó. Nem mintha azt akarnám bárkivel elhitetni, hogy ezt a vágyat kevesebbre tartom annál, mely életben tart és étvágy a neve, mivel soha nem tettem magamévá ez álszent filozófiát, épp ellenkezőleg, úgy vélem, a szereleméhség nem kevésbé gyötrő, mint a kenyér éhe. Sőt merem állítani, csak abban különbözik emettől, hogy nem hal bele oly gyorsan az ember.

Dona Clara ellenben nehéz kérdés elé állított, lévén nagy rangú hölgy, s amellet igen szép, tudós,

szellemes és oly nagylelkű, hogy ha ő odaadja magát valakinek, egészen odaadja, nem tehetvén mást, és viszonzásképp joggal elvárhatja tőlem ugyanezt, holott én nem is gondolhattam rá, hogy ennyire elkötelezzem magam, ilyen mélyen és visszavonhatatlanul, hisz még nem fordultam el igazán Angelinától. Ezért mutatkoztam oly lagymatagnak, mint Miroul megfigyelte, örökké hátrálásra késznek, ezért tettem úgy, mintha nem látnám, hogy Dona Clara túljutott immár irányomban a barátság küszöbén, amit nemegyszer elárult fekete pillák beárnyékolta, szép mélykék szemének pillantása. Kalmárluhám nem riasztotta el és nem volt semminek akadály. Minthogy velünk élt nap mint nap, azonkívül társaságbeli hölgy volt, és mi több, lévén spanyol, megértette embereim okcitánul ejtett szavait; nyomban rájött: áruha, ámbár ezt sosem mondta, amilyen tartózkodó volt és amilyen büszke, mint vérbeli kasztíliai.

- Uram - mondta Miroul, amikor megjött a fogadóból -, nincs az a zsidó vagy az a lombardiai, aki jobban fektetné be aranyát, mint uram a magáét eme Rapinbe. Hallja hát híreimet! D'Aumale lovag tegnapelőtt este vacsorára látta vendégül a Tizenhatokat. Az asztalnál Rapin szolgált föl. És e vacsora folyamán megtárgyaltak egy tervet, mely szerint egy éjszaka rajtaütnek Saint-Denis-n, amint azt kegyelmed előre látta volt. S ha sikerrel járnak, utána helyben csinos kis Szent Bertalan-éjt rendeznének, felkoncolva a parlament tagjait és a politikusokat, majd nagy és zsíros zsákmányra tennének szert Párizs legjobb házainak kirablásával.

- Hogyan? Nemours herceg tudta nélkül?

- Nemours herceget nem vonták be az összeesküvésbe, ő túlságosan tiszteli a parlamentet. Megvárják, míg távozik Párizsból.

- Hát távozik? - képedtem el.

- Mayenne parancsára Nemours-nak rövid időn belül csatlakoznia kell hozzá Lyonban, az ő fősege alatt.

- Mennyi szolgálatot tett pedig Nemours Párizsban az ostrom alatt. Igazán szerető báty ez a Mayenne! És egy cseppet sem féltékeny! És milyen hálás!

- Belin úr lép Nemours herceg helyébe.

- Belin? Nem ismerem.

- Senki sem ismeri, uram, és Rapin szerint a Tizenhatok egy senkinek tartják.

- Hosszú füle van eme Rapinnek.

- És még hosszabb nyelve, ha némi itóka megolajozza.

- Ez minden?

- Korántsem. La Chapelle-Marteau többé nem prefektusa a kalmároknak. Boucher lép a helyére.

- Boucher! Boucher plébános! A vérszomjas Boucher! Uramisten!

- Uram, ha nem tartanék tőle, hogy megint azzal vádol meg, hencegek az eszemmel, azt mondanám...

- Diga me!

- Azt mondanám, hogy minekutána La Chapelle jól elkalapálta a párizsiakat, Boucher majd megnyúzza őket...

- E tréfádat elmondom L'Étoile-nak. Talán beleírja naplójába.

- De fájdalom, nevem említése nélkül, uram. Folytatom. Igaza volt abban is, hogy mikor akarják megtámadni Saint-Denis-t. Bevárják, míg az árok vize annyira megfagy, hogy elbíri a létrákat.

- Ez is elhangzott a vacsorán?

- De el ám!

- Ugyan ki gondolta volna, hogy e roppant előkelő úr, d'Aumale lovag, a Guise-ek unokaöccse, összeadja magát a Tizenhatokkal!

- Ó, uram, Rapin szerint kedves cimborái ezek az akasztófárávaló csirkefogók! Amikor felkeltek az asztal mellől, és menni készültek, a lovag e szavakkal köszöntötte rájuk a boroskupát: „Uraim, íme a tizenhetedik, ki a Tizenhatokra üríti kupáját!”

- A tizenhetedik! Nem átalált leereszkedni e söpredékhez!

- Így mondja Rapinet is nagyon meglepte a dolog.

- Miroul - mondtam, alaposan meghányva-vetve, amit hallottam -, sehogy sem tetszik nekem ez a dolog. Nemours, akiben volt mersz és erő, elmegy. A kalmárokat e megátalkodott Boucher alá rendelik. És d'Aumale szövetkezik a Tizenhatokkal. Miroul, itt vér fog folyni!

- Én is így látom, uram. És az egészben az a legrosszabb, hogy még csak nem is figyelmeztethetjük Vic urat, hisz nincs már bejárásunk Saint-Denis-be.

Egész nap ezen törtem a fejem, mélyen átérezve az ügy súlyát és nehézségeit, sőt még a rákövetkező éjszakán is, és másnap azt mondtam Miroulnak:

- Miroul, csak úgy értesíthetjük Vic urat a dologról, ha azok közé vegyülünk, kik átmásznak Saint-Denis falán, hogy kaput nyissanak d'Aumale-nak. Mi nem ezt tesszük majd, hanem ehelyett felverjük álmából Vic urat.

- Ezt jól kigondolta, uram. De hogy kerülhetünk a támadók közé?

- Tronson segítségével.

Mondott Tronson az Aprószentek temetőjében átélt kalandunk óta annyit kérkedett bátorságával, harci kedvével, rettenthetetlenségével, hogy lakónegyedének ezredese kapitánynak nevezte ki, mert amióta a Tizenhatok felfegyverezték őket, hogy a falakon örködjenek, ezek a mi boltosaink, rőfőseink, írnokaink

katonai rangokat adományoztak egymásnak. Holott, ha arra képesek voltak is, hogy a város jól megerősített falait védjék, ebben ki is merült hasznuk és vitézségük. Két percig nem álltak volna helyt a csatamezőn, tapasztalt katonákkal szemben, lévén lassúak és ügyetlenek a kard és a pika forgatásában, hisz őket nem erre nevelték gyermekkoruk óta.

Tehát elszalajtottam egy gyerkőcöt Tronson „kapitányhoz”, és megkértem, látogasson meg, s igyon meg velem egy kancsó bort, s mielőtt megjött, helyet foglalt, kezében volt a kupa, és bezárult mögöttünk szobám ajtaja, azt mondtam neki:

- Tronson kapitány, kegyelmed nem mulasztott el rámutatni, hogy amióta a béarni eltakarodott a pokol fenekére, tűrhetetlen kihívás a fővárosnak, hogy királyi helyőrség van Saint-Denis-ben.

- Azám! - bólogatott nagy komolyan Tronson, a kupát szorongatva, mely alig látszott nagyobbak egy gyűszűnél hatalmas mancsában -, nem mulasztottam el ez észrevételt tenni.

- És fagy.

- Tény, ami tény, erősen fagy - vágott mindentudó képet Tronson.

- Tehát létrákat támaszthatunk a Saint-Denis-t kerítő árok jegére, éjjel átlábolhatunk a falon és sietve kaput nyithatunk annak, aki be akar jönni.

- Ezt jól megmondtad! - így Tronson.

- Ha efféle vállalatra sor kerül, Tronson mester, arról kegyelmed bizonyosan előbb fog értesülni, mint én; nos, szívesen vállalkoznék egy létra megmászására, egy feltétellel...

- Halljuk, komám!

- Hogy komámuram arra használja fel bikaerejét, hogy e létrát tartsa, és ügyeljen rá visszatértemig, mivel ugyanazon az úton szeretnék visszatérni is.

- Miért ne térhetne vissza Saint-Denis kapuján át, ha kinyitjuk?

- Megeshet, hogy nem sikerül kinyitnunk, kapitány.

- Ezt jól kigondolta. Hanem - szegte fel önérzetesen a fejét, laposakat pislantva - nem éppen dicsőséges szerep Tronson kapitánynak egy létrát tartani a jégen, hogy el ne csússzék.

- Kapitány - fogtam halkabba a hangomat (noha kettesben voltunk) -, ugyan ki tudja meg, melyikünk tartotta a létrát éjszaka, a sötétben? Eszembe jutna-e komámuram rovására dicsekedni? Nem engedtem-e át mester uramnak a dicsőség oroszlánrészét, ami az Aprószentek temetőjében végbevitt tetteinket illeti? És kivettem-e részem a zsákmányból?

- Nem! - Hanem ami a remélhető zsákmányt illeti Tronson oly bánatosan meredt kiürült kupájára, hogy sietve teletöltöttem -, éppen ami a zsákmányt illeti, aligha számíthatok valami sokra, ha mindig csak a létrát támasztom a jégen.

- Ezt bizza rám, kapitány.

- Komám - vélte Tronson -, nem akarom elszomorítani, de meg is ölhetik Saint-Denis-ben. És akkor én nemcsak a kegyelmed halálát siratom majd meg, hanem zsákmányom nyomát is bottal üthetem!

- Ez szent igaz; kapitány! Mint vélekedne a következőkről: huszonöt arany, amikor fellépek az első fokra, és huszonöt, amikor visszatérve leérkezem a jégre?

- Ki van titkunkba beavatva?

- Miroul, én és kegyelmed.

- Tudja-e Miroul tartani a száját?

- Hallgatni fog, mint a sír.

- Akkor kezét rá! - bólintott Tronson. - Máris besorolom mindkettejüket századomba. Komám - folytatta, fenéig ürítve kupáját, s felállt, amaz elszánt arckifejezést felöltve, melyet a temetőbeli éjszaka óta annyira kedvelt -, még meggondolom és megbeszéljük. Addig is elköszönök. Koporsóim várnak rám. És Istennek hála, most sem kell kevesebb, mint az ostrom alatt, mivel az éhhalál helyére a forróház lépett.

- Sajnos! - mondtam.

- Sajnos! - visszhangozta ő, feledve, hogy az előbb éppen az ellenkezőjét mondta.

Egy héttel később, január 2-án este, farkasordító hidegben, felkeresett Tronson, és mikor kettesben maradtunk, elárulta, hogy másnapra tűzték ki a támadást, d'Aumale vezetésével, s az Isten leányai negyedből mindössze hárman vállalkoztunk létramászásra. Csak öt olyan létra van, mely felér Saint-Denis falának tetejére, és mindössze húsz ember jelentkezett önként e feladatra, mindössze húsz a harmincezres párizsi polgárseregből.

- Amiből nagy dicsőség háramlik majd ránk - szólt Tronson, s a szempillája sem rezdült közben. - És - sietett hozzátenni - nagy hasznuk is, ha győzünk. Mert minekutána elfoglaltuk és felpredáltuk Saint-Denis-t, itt helyben csinos Szent Bertalan-éjt rendezünk, felkoncolván Párizs legtehetősebb politikusait, s szép házukat pincétől a padlásig kifosztjuk.

- Kapitány - mondtam -, végül még megveti ötven aranyamat!

- Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzök. Ki szavát adta, tartsa meg! Kezet adtam rá, komám.

Január 3-án napközben, oly hideg időben, hogy ha könnyeztem volna (amire meg is lett volna az okom, hisz megint franciák készültek más franciákat halomra ölni), a szememben fagyott volna meg a könny, elsétáltam Miroullal a mi bástyáinkon a Saint-Denis-i kapuig (hol mindössze egy árva őrszemre leltem, s az is azon siránkozott, hogy hajnal óta ottfelajtották), s így megszemlélhettem Saint-Denis falait, melyeken egy lelket sem láttam. Amiből arra következtettem: éjjel is ugyan-olyan néptelen lesz odaát a fal, mint a mienk, mert ugyan ki gondolná, hogy belebújhat annyira valakibe a kan ördög vagy a nőstény ördög,

hogy csatát kezdjen ilyen hidegben - hisz az ember lehelete zúzmarával vonta be bajszát.

Metszően hideg, jeges szél fűtyült ráadásul az ember fülébe, különösen fenn, a falakon, hol a házak nem fogták el a szelet.

Az ég ugyan ólomszürke volt, de elég világos, igyekeztem eltájékozódni a Saint-Denis-t kerítő falon túl látható házormok és -tetők között (lévén a mi falunk magasabb az övéknél), és úgy véltem, felismerem azt, (tudniillik azt, a házormot), mely La Raverie házát koronázta, mert amikor e házat annak idején pitymállatkor elhagytam a Hurkanyúzó utcában, megjegyeztem, hogy élénk rózsaszínűre pingálták. És abban a feltevésben, hogy onnan nem messze valamiféle lépcső vezet le a falról az utcába, kiszámítottam, hogy mondott falat attól a kaputól, melyet fővárosunkról neveztek el, ugyanazon okból, amiért a vele átellenes kaput a mi falunkon Saint-Denis-i kapunak, jobb felé mintegy százölnyire kell megmásznom.

Este oly melegen öltöztem fel, amilyen melegen csak bírtam, s Miroul nemkülönben, mindazonáltal vigyáztunk rá, hogy öltözkünk ne gátoljon a mozgásban. Annyira előrelátó voltam, hogy selyemkesztyűt vettem egyujjas prémkesztyűm alá, így biztosítva harc esetére ujjaim becses mozgékonyágát. Ugyanezen okból nem öltöttem mellvértet, sem páncélinget, sem sisakot, hanem gyapjúsípkát s arra nagy kalapot, és mindössze egy karddal és egy pisztollyal fegyverkeztem fel, nem számítva az olasz módra a hátamon viselt két kardot, melyet annyira megszoktam, hogy meg sem éreztem.

Tronson, tetőtől talpig páncélban - ami annyi volt, mint ágyúval löni verébre, hisz feladata mindössze annyiból állt, hogy nekem a létrát tartsa - este tizenegy óra tájban jött értünk, és szörnyű képet vágva halkan közölte velünk - noha zárt ajtók mögött beszélgettünk -, hogy d'Aumale lovag ezer talpast és kétszáz lovast gyűjtött össze a Saint-Denis-i kapunál (ez oly nagy szám volt, hogy megfagyott hallatán a vér ereimben, s inkább nem hittem el), és hogy haladéktalanul indulnunk kell, mivel a támadók csak akkor rontanak ki falaink mögül, ha az önkéntes létramászóknak már sikerült bejutniok Saint-Denis-be és kaput tárnak nekik.

Amint a mi Saint-Denis-i kapunkhoz megérkeztünk, Tronsonnal az élen, ki nehézkesen lépkedett páncéljában, tulajdon szememmel győződhettem meg róla, amennyire a félhomály megengedte, hogy az asztalosmester nem hazudott, volt ott vagy ezer ember, ha nem több, felerészben német zsoldosok. Ettől elszorult a szívem, mert ők egyaránt híresek voltak arról, hogy milyen vadak a harc után, és arról, hogy milyen bátrak a harcban, úgyhogy ha a vállalat nem vall kudarcot, s elfoglalják a várost, határtalan könyörtelenséggel bánnak majd el a városka szerencsétlen lakosaival, nem téve különbséget ligapártiak és royalisták közt, hisz az effajta különbségtétel meg sem járta az eszüket.

Lovasokat nem láttam, és amikor ezt halkan szóvá tettem, csodálkozva, Tronsonnak, ő azt felelte, visszavonták őket a saint-denis-i főutcáról a temetőig, mert az embereknek megtilthatták, hogy beszéljenek, azt ellenben senki meg nem gátolhatta, hogy kétszáz ló egy rakáson ne nyerítsen és ne dobrokoljon, ami idejekorán riaszthatta volna az ellenséget, lévén a két fal oly közel egymáshoz.

Ez a szó, „ellenség”, egy francia szájából, franciákra érve, kik ez órában az igazak álmát aludták, mit sem sejtve az őket fenyegető szörnyűségekről - hogy házukat ki fogják rabolni, feleségüket, lányukat megbecsteleníteni a szemük láttára, fiaikat felnyársalni s végezetül őket magukat hahotázva halomra gyilkolni -, oly iszonyattal töltött el, hogy a hátam is beleborsódzott, annál is inkább, mert látnom kellett: Vic úr gyatrán őrködik városa falain, mivel bízik abban a hadviselési hagyományban, mely szerint télen nem csatázunk, lévén sokkal bajosabb a fegyverek kezelése nagy hidegben, s mert megbízott helyőrségében, mely nem volt éppen kicsi, hisz ötszáz gyalogost és száz lovast számlált. Ezzel alighanem tisztában volt d'Aumale lovag is, hisz éppen kétszer annyi embert csődített össze, győzelmét biztosítandó.

Tronson elvette Miroultól a vaklámpást, s elvezetett bennünket a Saint-Denis-i kapuig, hol megmutatta nekem az öt létrát - előbb nem vettem észre őket a sötétben, mivel a földön heverték, és igen halkan a fülembe súgta: most be kell várnunk d'Aumale lovagot, s addig csendben maradni, mint körülöttünk mindenki.

Haj, olvasóm! Nem számítva azt a két éjszakát s két napot, melyet majd húsz évvel korábban, 1572-ben azzal töltöttem, hogy Miroullal, Fröhlichhel, s az én szegény Giacomimmal együtt a Szent Bertalan-éji öldöklők elől meneküljek, azt hiszem, sosem éltem át gyöttrőbb órát, mint ezen az éjszakán, január 3-án, mely az év leghidegebb éjszakája volt, úgyhogy lévén mozdulatlanságra kárhoztatva, csontunk velejéig átjárt a hideg, lábunk jéggé dermedt csizmánkban, bajszunk, szemöldökünk majd lefagyott. Ami egymagában nem sokat számított volna, ha nem gyötör bennünket, Miroult meg engem, annyira az aggodalom, szemközt ezzel az ezer emberrel, kik ott szorongtak a saint-denis-i főutcán, állig fegyverben, könyékkal érve egymást, lévén az utca szűk, mindazonáltal mozdulatlanul és csendben, s ez a csend és mozdulatlanság annál ijesztőbb volt, mert az ember óhatatlanul azt gondolta: ezek mind vérre szomjaznak. Akármilyen hallgatagok és nyugodtak voltak, éreztem, micsoda baljós türelmetlenség emészti őket, míg a fővadászmasterre várnak, ki bármely pillanatban felbukkanhatott, hogy vérszomjas falkáját láncairól eloldva ráuszítsa azokra a szerencsétlenekre, kik e percben békés otthonukban szunyadoznak, nem is sejtve, hogy meglehet, soha fel nem ébrednek többé.

Az Isten leányai-templom toronyórája éppen elütötte a fél tizenkettőt, amikor megjelent d'Aumale lovag, nem várva be az éjfelet (holott Tronson mester szerint ő maga tűzte ki ezt az időpontot). Fekete lovon ült, és sötét vértet viselt - én legalább sötétnek láttam. Se tisztak, se szolgák nem kísérték, egyedül robogott előre, a mondott ezer ember és a kapu között szabadon hagyott sávon, mit sem törődve vele, hogy lova patkója csattog az utcaköveken, mintha meg akarta volna bámultatni magát seregével, mielőtt megrohamozná velük az alvó várost. És csakugyan igen szép volt karcsú, magas, izmos sziluettje - ekkor

még nem töltötte be huszonnyolcadik évét -, és igen szép volt a mén is, ki alatta ficáncolt, oly elevenen és bátran, hogy úgy tetszett, lángot lövell orrlíka.

Minekutána ilyképpen megmutatta magát, lovát s egész férfias szépségét embereinek - kik úgy mordultak fel, mint láncos eb, ki pofáját s nyakát előrszegezve rángatja nyakörvét, mivel alig várja, hogy a vadra ráeresszék -, d'Aumale szembefordult velük pompás, toporzékoló ménjén, és jobbjával falainkon túlra, Saint-Denis városára mutatott, egy szót sem szólva, majd két kezével egy határtalanul durva és közönséges mozdulatot tett, az alvó, magatehetetlen zsákmányra utalva, melyet ő és katonái mindjárt meghágnak.

Elképesztett ez az aljasság, holott mi mást várhattam attól az embertől, ki Tours-ban átengedte a Saint-Symphorien-templomba menekült nőket katonái fajtalankodásának, s nem átalált egy tizenkét esztendő leánykát megbecsteleníteni úgy, hogy kést szegzett torkának? Hanem a Saint-Denis utcát benépesítő falka izlésének nagyon is megfelelt ez a durva tréfa, s mert hangosan nem mert nevetni, a kapott parancs miatt, elnyújtott, tompa röhejt hallatott, mely mintha egyenesen a pokolból jött volna.

- Komám - súgta a fülembe Tronson -, már-már megbántam, hogy megígértem kegyelmednek: tartom a létrát.

- Kapitány - feleltem én -, az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó. És ugyan miért ne mehetne mesteruram is át a városba, visszatértem után, a zsoldosok nyomában?

- Ez, hitemre, szíinigaz! - Tronson máris látta magát, amint nagy és kettős hasznót húz alkunkból. - No persze csak akkor, komám, ha kegyelmed nem tölt órákat Saint-Denis-ben.

- Hát nem megígértem?

Ezenközben parancs jött: nyissuk ki zajtalanul a jól megolajozott nagykaput és ragadjuk meg a létrákat. Miroul fogja meg a létra egyik végét, Tronson maga a közepét s én a másik végét, az élen haladva, javasoltam Tronsonnak; én már kinéztem egy alkalmas helyet, mely minden valószínűség szerint igen messze esik a másik négytől. Ez kedvére volt komámuramnak, hisz nem szerette volna, ha a többi önkéntes észreveszi, mily kevésbé dicsőséges, ámbár hasznos kis szerepet vállalt ő magára, némi pénzmag ellenében.

Amint kiléptünk a kapun, bámulatos csendben, olyan jeges és metsző szél csapott le ránk, vesztünkre, amelyet soha életemben nem álltam még ki; ráadásul akkora erővel, hogy alig bírtunk előre jutni, hisz a létra imbolygása amúgy is nagyon megnehezített minden lépést, különösen ami engem illet, ki csak fél kézzel foghattam a létra végét, hisz a másikban a vaklámpást vittem; minthogy én haladtam az élen. A létra súlya szörnyen megkínozta jobb vállamat, noha hárman vittük, s még inkább menet közbeni meg-megcsuszamlásaink, botladozásaink a hepehupás, jéggé fagyott talajon, a nagy szélben. Ráadásul az a gondolat sem hagyott nyugodni, hogy mivel a lámpást én viszem, s az engem sokkal jobban megvilágít, mint utunkat, nagyszerű célpontot kínálnék annak a puskásnak, kinek az a jó ötlete támadt volna, hogy Saint-Denis falain, egy őrtoronyban lesben álljon. S igazán mondom, oly kegyetlenül gyötört az embertelen hideg, a szél, a fagyos föld, a létra és csetlő-botló járásunk, hogy szinte már azt kívántam, bár dördülne el az a lövés, mely ha megsebesít is, legalább riasztja Vic úr helyőrségét.

Irgalmas Isten! Remélem, hogy bűneim büntetéseképpen, melyek közül a legszámottevőbb a testé (s tudnivaló, hogy mennyire kényes vagy erre, Uram), nem ítélsz arra, hogy örökkön-örökké ezt a létrát cipeljem a pokolban, sötétben, farkasordító hidegben s a szívemben azzal a halálos aggodalommal, mely a mieink leöletése miatt marcangolt - hisz ők, merem remélni, a Tied is.

Már a fagyos földön is kényelmetlen volt előrehaladnunk, a vizesárok jegén egyenesen nyaktörő vállalkozássá vált a bennünket összekötő, merev létrával. És amikor lépteim számából (mert számoltam őket, mihelyt elértük a bástyafalat, s azzal párhuzamosan haladtunk tovább) azt gondoltam, hogy nem lehetek már messze a kiszemelt helytől, jelt adtam: hagyjuk abba veszedelmes menetelésünket, s immár apró léptekkel nyomulunk a falig, és minekutána leraktam a fal tövébe vaklámpásomat (melyet, gondolom, azért neveznek így, mert fényét el lehet takarni), sikerült hármunknak, nekem, Miroulnak és Tronsonnak a falnak támasztani a létrát, ámbár majd elvágódtunk vele. A dolog nem mehetett végbe némi zaj nélkül, úgyhogy utána elnémultunk és hallgatóztunk a félhomályban, és igyekeztünk szemünket meregetve kivenni a fal tetejét.

- Induljunk - szóltam végül, mivel nem hallottam semmi gyanúsat.

- Komám - mondta halkan Tronson, vaskos lábát az első fokra téve -, ugye nem feledkezett meg kisdéd alkunkról?

- Mely nem is olyan kicsi - feleltem, titokban a fogamat csikorgatva, nem arra a gondolatra, hogy ennyi aranytól meg kell válnom, hanem mert végezt le kellett húznom e rettenetes hidegben nemcsak egyujjas kesztyűmet, hanem a selyemkesztyűt is.

Mégis megtettem, pedig úgy éreztem, egy örökkévalóságig tart, és nem szüntem meg közben éberen lesni a legkisebb zajt is, mely a bástyafal tetejéről jöhetett; hirtelen az jutott ugyanis az eszembe, hogy a többi önkéntes már fel is jutott, hisz nekik nem kellett oly hosszú utat megtenniük és pénzt kiszámolniuk annak, aki a létrát tartja. Úgyannyira, hogy végül már-már hálás voltam Tronsonnak, amiért feltartott, mert a fagyos éjben uralkodó csend azt bizonyította: nincs őrség a falon.

- Uram - súgta a fülembe Miroul -, adja ide a vaklámpást, szükségem lesz rá, hogy csáklýámat a fal tetejére vesse, ha a létra nem érne odáig fel.

- Értem, értem - feleltem sotto voce -, te akarsz elsőnek fent teremni, hogy téged érjen a fatális golyó, ha löni talál. Miért ne hajíthatnám fel én magam azt a csáklýát?

- És közben a vaklámpást is tartaná? Uram, megmászott-e már valaha egy öt öl hosszú létrát?

- Soha.

- Nos, annyira nagy szüksége lesz mindkét kezére, hogy csak azt fogja sajnálni: miért nincs harmadik keze is, különösen a létra közepe táján, amikor az ingani kezd testünk súlya alatt.

- Nosza, eredj, én Miroulom és Isten övön!

- Ezt jól megmondta! - vélte halkan Tronson, mint Miroul fürge talpa fokról fokra szökellve eltávolodott -, komámuramnak jó legénye van, ki ért a létrákhoz és szereti gazdáját. Komám - folytatta halkan, s megragadta karomat -, egy ölelést, mielőtt elindul, jól öleljen meg, kérem.

S nyomban nekem is esett, mint egy medve, vállamat lapogatva, s cuppanós csókokat nyomva orcámra. Ez meglepett és meghatott, mert arra vallott, hogy akármennyire hencegő, fukar és zsákmányra éhes is ez a Tronson, van szíve, ami egyébiránt abból is kitetszett, hogy legényét, Guillaume-ot akkor is ellátta élelemmel, amikor nem volt munkájuk.

Tény, ami tény, olvasóm, amint Miroul oly jól megmondta előre, mihelyt feljutottam a létra közepére, mely szokatlan hosszúsága miatt hajlékony volt, inogni kezdett alattam, s annyira kilengett s oly meglepő gonoszsággal, mintha ki akarna vetni a nyeregből, akár egy makrancos ló, s csakugyan bántam, hogy Isten nem áldott meg három kézzel, mert három sem lett volna sok hozzá, hogy a fokokba kapaszkodjam, s folytassam utamat a szédülés és talán a veszedelem ellenére, melyet e hányingert kiváltó imbolygás okozott. E mászás emlékét mind a mai napig élénken őrzöm, s azóta tiszteltem a talpasokat (és más „feláldozott gyermekeket”), kiket dicstelen sorsuk arra kényszerít, hogy megmásszák a falakat és megnyissák az „ellenséges” városok kapuját a dicső lovagoknak, kik a várost beveszik.

Istennek hála, a létra felért a fal tetejéig, ám amint az utolsó fokára felléptem, oly hevesen csapott rám a szél, hogy talán le is sodort volna róla s alázuhantam volna a befagyott vizesárokba, ha Miroul el nem kapja a karomat, és át nem segít a gyilokjáróra, hol egy pillanatra leültem, a fal kínálta szélárnyékban, hogy lélegzethez jussak. Furcsa dolog, de még most is rázott a hideg tetőtől talpig, holott ennyi és ilyen heves testmozgásra kényszerültem.

- Uram, egy korty mennyei nedűt? - tartotta szám elé tulajdon flaskámat Miroul, s maga is jót húzott belőle. Ez a korty végre elég erőt öntött belém ahhoz, hogy visszanyerjem szuflámat és az uralmat lelkem fölött, s minekutána Miroul krétával keresztet rajzolt a fal tetejére ott, ahol a létra állt, hogy távozásunkkor felleljük, én keresni kezdtem a csigalépcsőt, mely a városba vezet, a létrától jobbra a gyilokjárón, ám végül a létrától kissé balra találtam meg. Miroul nem mulasztott el keresztet rajzolni itt is a falra, az utolsó lépcsőfokkal egy szinten, hogy visszatértünkör ne kelljen keresgélünk. S amint a lábamat betettem az alvó Saint-Denis-be, hol ki-kí bezárkózott már a maga házába és gyertyát oltott, az a felette különös érzés fogott el, hogy betolakodóként és ellenségként hatolok be - s csakugyan annak is nézett volna az őrárat, ha összefutunk -, holott éppen azért voltam itt, hogy megpróbáljam Saint-Denis-t megmenteni a felpredáltatástól, vérfürdőtől, és megtartani a várost királyomnak.

Eltartott valameddig, míg az utcák szövevényében kiismertük magunkat, s inkább szerencsével, semmint módszeresen találtuk meg a Hurkanyúzó utcát. Rögtön ráismerünk, hisz La Raverie tizenkét karos gyertyatartója vidáman szikrázott a tarka üveglablak mögött, ország-világnak bizonyítva, hogy ebben az egy házban többre tartják a játékot, italt és a paráználkodást, mint az alvást. Innen gyerekjáték volt eljutnunk Vic úr utcájába (melynek nevére már nem emlékszem), lévén párhuzamos az előbbivel. Istenesen megzörgöttük Vic úr háza kapuját - és ez volt e pillanatban az egyetlen zaj, mely felhangzott a fagyos éjszaka csendjében Saint-Denis-ben. Úgy vert a szívem, hogy majd kiugrott, egész idő alatt, míg válaszra vártam - és ez az idő igen hosszúnak tetszett. Attól féltem, hogy Vic úr, akárcsak L'Étoile, süketnek teszi magát éjjelente, ha valaki megpróbálja felkelteni. De Istennek hála, egy örökkévalóság után léptek zaját, majd csikorgást hallottam, megnyílt a kémlelőnyílás és azon egy pisztoly csöve nyúlt ki. Feljebb emeltem vaklámpásomat és a pisztoly mögött egy tömpe orrú, riadt lakáj arcát pillantottam meg. Mielőtt a száját kinyithatta volna, ráförmedtem.

- Semmirekellő, eredj és jelentsd, de nyomban, Vic úrnak, hogy Coulondre kelmeárus - azt mondtam: Coulondre - akar e percben szólni vele, mert nem kevesebb forog kockán, mint az ő élete, valamint helyőrségéé és a városé.

Tompa zörejjel bezárult a kémlelőnyílás, majd pár perc múlva újra megnyílt, s mivel vaklámpásom megvilágította arcomat, megjelent Vic úr, öt-hat fegyveres szolgától követve, rám ismert és bebocsátott. A kapu egy szempillantás alatt ránk zárult.

- Kelmeárus! - szólt Vic úr igen bosszúsan és csak úgy ontotta magából a szót, haragja felhúzáva ez áradat előtt a zsilipet -, mit keres itt, noha kegyelmednek éppúgy megtiltottam, mint Párizs minden lakosának, hogy Saint-Denis-be jöjjön? Vagy azt képzeli, akkor szolgálja jól királyát, ha ellene szegül tisztjei parancsának?

Mindezt úgy mondta el, hogy a lehető legjobban kidüllesztette mellkasát, nagy hangon, jáspisfekete szeme villámokat szórt, és iszonyú arcot vágott. E fogadtatás ostobasága annyira zavarba ejtett, hogy egy szót sem bírtam szólni.

- És kutyateremtette! - folytatta Vic úr, s hangja még magasabbra csapott -, hogyan bocsáthatták be kendet a Párizsi kapun, áthágva szigorú parancsomat? Uram, mi mondanivalója van számomra, míg el nem küldöm? Kicsoda kegyelmed, hogy fel mer zavarni első álmomból? És mi dolga van velem?

És máris a kapu retesze után nyúlt, hogy kilökjön, meg sem hallgatva mondanivalómat, mintegy

tulajdon szavai ellenállhatatlan áramától elsodortatva s abba nyakig merülve, amikor Miroul, látván, hogy ez az esztelen fecsegés szavamat szegi, mély meghajlással közölte:

- Uram, megmáztuk a város falait, hogy eljussunk urasághoz.

- Micsoda? Megmázták a bástyafalat! - mennydörögte Vic úr, és nagy orra elfehéredett a haragtól. - Megmázták a falamat! Hisz ez főbenjáró bűn, és háborús időkben halállal büntetendő. És ha őrszemeim tetten érik, lelőtték volna, és ezerszer igazuk lett volna!

- Szerencsére őrszemnek a nyomát sem láttuk - feleltem szárazon, fejem felszegve, mert immár elfogyott a türelmem. - Így sikerült kegyelmedhez eljutnunk, hogy figyelmeztessük.

- Hogy figyelmeztessenek, uram? - tájékozott haragjában Vic úr. - És ugyan mire, kérem én? Csak nem merészeli beleártani magát mesterségembe és kioktatni? Kutyszeremtettem! Ekkora arcátlátságot még nem láttam! És mindez egy kelmeárus szájából!

- Ami nem vagyok; uram - feleltem a lehető leghidegebben. - Hogy ki vagyok, megmondhatnám kegyelmednek, de csak négy szemközt, s nem emberei előtt. Uram - emeltem fel immár én is a hangomat, és egy kézmozdulattal útját álltam szavai újabb özönének -, csak vesztegetjük az időt. E percben, amelyben ezeket mondom, húsz ligás önkéntes hágtat meg a falat, és éppen most nyitnak kaput ezer talpasnak és kétszáz lovasnak, akiket d'Aumale lovag vezet.

- Ezer talpas, kétszáz lovas és d'Aumale lovag! - kiáltotta Vic úr, és jáspisfekete szeme úgy kidülledt, hogy szinte kiugrott gödréből. - Bizonyos ebben?

- Tulajdon szememmel láttam őket!

- A kutyafáját! Hát miért nem mondta előbb? - kiáltotta Vic úr. - Ezer talpas, kétszáz lovas és d'Aumale lovag! Semmirekellők! - förmedt rá szolgálóra. - Nyergeljétek fel lovainkat és fegyverkezzetek fel! S te normann, kerítsd elő trombitásodat! Verd fel ágyából, hol lustálkodik, és itt legyen két percen belül, mert ha nem, felköttem! Uram - fordult felém gyanakodva, de immár más hangon -, bizonyos a dolgában? Nem tesz közneveltség tárgyává azzal, hogy éjfélkor rohamot intézek a Párizsi kapunál oly ellenség ellen, mely csak az úr képzeletében létezik?

- Uram - jöttem ki én is végképp a sodromból -, kockára tettem volna-e az életemet ily farkasordító hidegben, éjszaka...

Nem fejezhettem be. Heves lövöldözés hallatszott messziről, mégis igen tisztán, és pár pillanattal később, ahogy felfigyeltünk, ököllel verték meg a kaput. Vic úr kinyitotta a kémlelőnyílást, ám óvatosan félrehúzódott. Kívülről beszólt valaki, elhaló hangon:

- Uram, én vagyok itt, Balavan. Kérem, nyisson kaput. Súlyos, halálos sebet kaptam.

Vic úr kitérte a kaput, s bezuhant Balavan nevezetű katonája, kinek mellkasából minden lélegzetvételnél vértócsák szökött ki. Kész csoda, hogy idáig el bírta futni.

- Uram, a Párizsi kapu a ligások kezén van - jelentette elfúló hangon.

És elájult utolsó szava után. Nem sok választotta el attól, hogy kiszenvedjen, amint láttam.

- Kutyszeremtettem! Uram, kegyelmed igazat mondott! - kiáltotta Vic úr. - Fegyvert ragadok magam is és riasztom a helyőrségemet. Csatlakozik-e hozzánk?

- Nem, uram - feleltem, meglehetősen hidegen, mivel az iménti fogadtatás megfeküdte a gyomromat. - Van még némi elintéznivalóm, mielőtt visszatérnék oda, ahonnan jöttem.

Ezt már meg sem hallotta. Kiment a szobából, hogy magához vegye fegyvereit. Ezt látván, Balavan mellé térdeltem, de nem volt szükség rá, hogy szívverését meghallgassam. Balavan már örök búcsút vett csizmájától, ahogy Párizsban mondják.

- Uram, most hová megyünk? - kiáltotta Miroul oda nekem, amint újfent az utcán találtuk magunkat, a jeges szélben.

- La Raverie-hez.

- Minek?

- Hogy ott bevárjam d'Aumale-t, kihívjam párbajra és megöljem.

- Hogyan? Párbajra? Uram, ez örökség. A lovag huszonnyolc éves. Kegyelmed negyven. Sokkal hosszabb a karja, lévén termete is magasabb. És tizesztendőskorától fogva a nagy Sylvie tanítványa volt.

- Én meg Giacomié. És ő nem kétkezes, mint én: nagyon kényelmetlen helyzetbe kerülhet, ha nem ügyel bal kezemre!

- Uram, életemben se hallottam nagyobb esztelenséget! Figyelmeztettük Vic urat! Ez éppen elég! Nincs itt több keresnivalónk! És létránk még elunja magát!

- Hát nem meséltem el neked, hogy már kihívtam d'Aumale lovagot az ivryi csata estéjén, amiért megerősöskölt a Tours bevétel után a Saint-Symphorien-templomban R. kisasszonyt?

- Uram, R. kisasszony azóta boldog férjes asszony! Mit neki ez a gonosz?

- Mit nekünk a „tizenhetedik”? És a Tizenhatok? Meg a liga? Nem gyengül-e meg a liga, ha d'Aumale-t megöljük?

- Uram, csak nem akarja serege élén kihívni?

- Nem én! Azért állok lesben La Raverie házában, ahová futva fut majd, mihelyt azt hiszi, övé a város.

- Uram, nem várhatjuk be La Raverie-nél és nem hívhatja ki ott nyilvánosan: ez annyit tenne, mint urbi et orbi megvallani, hogy kegyelmed Siorac báró. Ha pedig elhallgatja a nevét, kiáll-e d'Aumale egy kelmeáruossal?

- Helyes az okoskodás. Kint várjuk be.

- Akkor uram, míg rá várunk, bújjunk meg egy gyalogkapu bemélyedésében, nehogy céltáblájául szolgáljunk mindkét félnek. Nem, uram! Ne ide, ez előtt a kapu előtt okvetlenül el kell haladnia a lovagnak, amikor La Raverie-hoz megy, hanem a mellette levőbe. És fedjük el lámpásunkat! Uram, mindama örültségek közül, amelyeket a szemem láttára követett el, ez viszi el a pálmát. Be kár, hogy nem parancsolok kegyelmednek!

- Ahhoz nemesnek kellett volna születned, hogy nekem parancsolgass!

- Ha annak születtem volna, nem lenne ennyi eszem!

- Miroul, arcátlan vagy!

- Bolond gazdának szájas a szolgálja. Uram, már nem hallani lövöldözést. Ez rossz jel. Ama Balavan a Párizsi kapu őrségének lehetett egyik tagja, s minekutána a ligások árja halomra ölte e maroknyi csapatot, ráront Saint-Denis városára, hisz felhúzták a zsilipet.

- Bízom Vic úrban. Ő majd gátat vet ez áradatnak.

- Vic úr! Az is bolond. Miért hívatta el trombitását?

- Mert a riadót fúvó trombita szavára megriad éjjel az ellenség; hisz nem tudhatja, hány embert zúdítt a nyakába ez a trombitász.

- Ez jó csele! Hát van esze e nagy fecsegőnek?

- Van annyi, amennyi rangjához kell és illik.

- Hallja e vágatát, uram?

- Hallom - feleltem sűgva, és óvatosan kikukkantottam a kapumélyedés alól. La Raverie tizenkét gyertyája némileg bevilágította a tarka üvegablakon át az utcát.

- Miroul, ez ő, fekete csöddörén. Menjünk, Miroul! - szóltam, heves szívdobogás közepette.

- Nem úgy, uram - susogta Miroul, és karon ragadott, hogy visszatartsa. - Hadd egyék, igyék, hadd fetrengjen gyönyörök közepette előbb. Mire előjön a házból, keze és lába nem lesz oly szilárd, mint volt.

Miroulnak igaza volt, mint rendesen, és talán abban is, hogy nemesnek születni annyi, mint bolondnak születni, amire élő példa volt Vic úr, ki elmulasztott ügyelni rá, hogy őrszemei a falon maradjanak éjszaka, s nemkülönben d'Aumale lovag, ki máris vezér nélkül hagyta embereit, azt hívén, hogy bevette a várost, mert Vic úr még nem támadott.

S hogy az ellentámadás késett, noha Vic úr oly vitéz volt, az mutatta, hogy meggyűlt a baja embereivel és trombitásával, míg sikerült riasztania őket.

La Raverie kapuja becsukódott d'Aumale mögött. Egy jó félóra telt el úgy, hogy fáztunk, és nem hallottunk puskaropogást, sem más zajt, kivéve a betört kapuk és ablakok döngését-csörömpölését a Párizsi kapu környékén, amiből azt vettük ki, hogy a ligások és a zsoldosok, - vezér híján, szokásos hőstetteiket viszik végbe: zsákmányolnak, fosztogatnak és meggyalázzák a nőket.

- Uram - nógatott Miroul -, Tronson még el talál menni, és a létra megcsúszik a jégen. Nem várhatunk tovább.

- Dehogy. Csavard feljebb a lámpást, Miroul, és ellenőrizd pisztolyod gyújtását. Amiképpen én is az enyémet.

- Tehát azt gondolja, uram, d'Aumale nem óhajt kardot rántani?

- Azt gondolom, egyszerűbbnek véli majd, hogy lepuffantson.

- Akkor minek őt kihívni?

- Mert így kívánja a becsülete.

- Amivel sokra megy, ha d'Aumale kilövi a fél szemét!

- Én készen állok. Ő nem. Hiszem, sikerül őt meglepnem.

Alighogy elhallgattam, felharsant egy riadóra hívó trombita: harcias hangja mintha fentről, a jeges éjszaka magasából zuhant volna ránk, majd rövid hallgatás után újra felharsant, immár közelebb, és egy perc hallgatás után még közelebb. Úgyhogy megértettük: Vic úr meghagyta trombitásának, fusson végig a fal gyilokjáróján, és időről időre megállva, harsogja el a nagy fenyegetését, mialatt Vic úr és emberei feltehetőleg ugyanoda tartanak az odavezető utcákon, és lecsapnak a fosztogatókra, kiket már az újra és újra felharsanó trombitászó kihozott volt a sodrúkból. És csakugyan; a trombitászó elültével nagy patkócsattogás hallatszott a kövezeten és igen heves puskaropogás.

- Vic úr nem veszi félvállról a dolgot - szólt Miroul. - Kezdem megszeretni, akármilyen nagy fecsegő is.

E nagy zajra, csattogásra, melyről fentebb szóltam, d'Aumale fekete csöddöre, kit ő egy vasgyűrűhöz pányvázott volt ki, mely kétölnyre esett La Raverie kapujától, veszettül rángatni kezdte kötőfékét, s mert a zablá szájába mart, szívet tépően nyerített.

- Erre bizonyosan előjön a mi paráznánk, ha a trombitászóra és a lövöldözésre nem is - mondtam. És hozzátettem: - Miroul - miközben a szívem vadul vert -, Miroul, eljött a mi időnk. Állj be abba a bemélyedésbe, La Raverie háza után, és mielőtt megszólalok, világíts nekem! Én egy öllel odébb várakozok, és mielőtt bezárul a lovag mögött a kapu, közé és lóva közé állok.

- Hogy elvágja a menekülés útját?

- Hogy ne merjen kapásból rám lőni, nehogy tulajdon hátságát találja el.

- Aj, uram - Miroul hangja hirtelen elcsuklott -, csak el ne késsen!

Kedves olvasóm, kit meglehet, pendelyes korod óta fegyverforgatásra fogtak, s egy jó zsíros párbaj

leírását várnád el tőlem, előre- s hátraszökevényekkel tarkítva és kalandos fordulatokkal telítve, alighanem felhúznád kissé az orrod, mert vajmi hideg és száraz lesz a fogás, melyet neked itt feltállok. Mert az egész egy szempillantás alatt zajlott le - sajnos, ami téged illet, Istennek hála, ami engem! -, egy szó el nem hangzott közben, és sokkal rövidebb időt vett igénybe, mint amennyi e mondat leírásához szükségeltetik.

Mihelyt Miroul a lelkemre kötötte: ne késsek el, elővontam és bal kezembe fogtam kardomat, a jobba pedig a pisztolyt. Elviselhetetlenül hosszúnak tetsző várakozás után végre láncsikorgást hallottam s a reteszvasak csörömpölését La Raverie kapuja irányából. A szívem hevesen dobogott. A kapu megnyílt és rögtön be is zárult. D'Aumale lovag kilépett rajta, és futva indult lója felé, mégpedig oly gyorsan, hogy kénytelen voltam szinte a ló szügyére vetni magam, hogy kettejük közé férközzek, mire a ló előrelökött, a lovagra. Akkor szinte egyszerre csattant három pisztolylövés, és én a földön találtam magam, egész hosszamban elterülve, kábán, de épen, miközben Miroul szemembe világított a lámpásával, a ló gyászosan nyerített, s jobb oldalán patakokban csorgott a vér; a lovag mellettem feküdt, szép arca helyén véres lyuk, amint ezt fél könyékre támaszkodva megállapítottam.

- Miroul - mondtam, kissé ködös tekintettel és igen vékonyka hangon, ahogy hallottam -, segíts fel! Mi a csudát csinálsz?

- Eloldozom a mént, hogy csuromvéresen küldjem vissza a ligásoknak, uralom tudja, mi végett.

Jól emlékszem Miroulnak erre a mondatára, szó szerint úgy, ahogy elhangzott, és Tronsonnak egy másik mondatára, mely valamivel később hangzott el, s majd azt is idézem, ám e két mondat úgyszólván két domb, mely kiemelkedik a ködből; minden mást, ami ez éjszakán történt, visszahozhatatlanul elnyelt a feledés, és semmire, de semmire nem emlékszem, kivéve azt, hogy a lovag halálát követő rohanásunk közben kimondhatatlan megnyugvással éreztem Miroul kezének szorítását jobbomon, mialatt a gyilokjárón futottunk. De egyáltalán nem tudtam, hogyan másztam lefelé a hosszú létrán, ami bizonyára igen gépiesen esett meg, s úgy, hogy egy cseppet sem féltem, lévén agyam még felette ködös. Mégis felszakadt egy pillanatra e köd, amikor leléptem az utolsó fokról a jégre: ismét meghallottam a közeli puskaropogás ádáz dühét és jóval közelebből Tronson hangját. És mind a mai napig tisztán emlékszem nem csupán szavaira, hanem egyszerre jóakarátú, szilárd és követelőző hangulatra, mellyel e szavakat kiejtette:

- Komámuram, emlékszik kisdéd alkunkra?

Az aranyakat azonban Miroulnak kellett kezéhez számolnia, és másnap, amint agyam kitisztult végre, ő tömte be az emlékezetemben tátongó réseket.

- Uram - mesélte, amikor kérdésekkel ostromoltam -, a ló mentette meg életét, s kis híján ő oltotta is ki. Mert amikor uram közé és a lovag közé vetette magát, és meglökte a csődör vállát, az visszalökte uramat, oly erővel, hogy nekilódította kegyelmedet d'Aumale lovagnak, ki, amilyen eszeveszetten csinált mindent, úgy is lőtt, de nem találta el kegyelmedet, mert oly gyorsan zuhant el a földön. Uram lövése egyszerre dördült el az enyémmel, én a tarkóján találtam el a lovagot, kegyelmed, gondolom, az arca közepén, mert sosem láttam ekkora lukat egyetlen golyólövés nyomán. A ló fejen rúgta kegyelmedet, amikor felkőnyökölt a kövezetről, melyen elterült volt, hogy megnézze a lovagot. Szent Antal szakállára! Azt hittem, agyonrúgta kegyelmedet, s csak akkor vidult föl a szívem, amikor uram szája megnyílt és megkérdezte tőlem, mit csinálók? És még inkább, amikor futni láttam a gyilokjárón, noha ugyancsak támolyogva, és kilelt a hideg félelmemben, amikor el kellett engednem csuklóját, hagyván, hogy egyedül vágjon neki a létrának, és akkora aggodalom szállt meg; hogy - mint Héloise mondaná - attól menten elapadt volna tízezer dajka teje...

- Hát Saint-Denis, Miroul?

- Ó, uram! - Miroul kék szeme lobot vetett, míg a barna mímelt komolysággal meredt rám. - Mint egykoron a nagy Nostradamus megjósolta volna, az esemény bekövetkezte előtt, s mint ezt én ímhol megjósolom, az esemény bekövetkezte után, tehát nagyobb bizonyossággal...

- Hogyan? Egy jóslat? Az esemény bekövetkezte után!

- Uram, hallgassa meg, kérem.

Győz vígan Vic urunk éjjel Párizs alatt, a becstelen ligán majd diadalt arat.

S ki rőfösnek hamis, de bárónak valódi, attól Aumale-t a sors se bírja már megóvni.

- Miroul, ez telitalálat! - kiáltottam. - Bravó!

És hangos, hosszan tartó hahotában törtem ki, hangosabban és hosszan tartóbban, mint fejem gyenge állapota megengedte volna, ám e hahota volt a leghatásosabb köszönet és fizetség Miroul bámulatos hűségéért. Mi több: annyiszor elisméltettem vele Nostradamus-utáztatát, míg emlékezetembe nem sikerült vésnem. Miroul el volt ragadtatva. Nem én leszek az, aki ezért követet vet rá, mindannyiunknak vannak effajta kisdéd szerzői hiúságaink. Hisz nem dorombolok-e én magam is - holott emlékeimet mindenfajta metódus és mesterkedés nélkül vetem papírra, ahogy emlékezetem diktálja őket „egyenesen vállból”, ahogy Vic úr mondaná -, valahányszor egy mondatom, mely a többinél kissé magasabbra röppent, szerencsésen a talpára esik.

- Egyszóval, kedves Miroul - kezdtem újra -, hogy világosabb legyen a kérdés: que paso Saint-Denis-ben?

- Aumale távollétében a ligások nekikezdték fosztogatni, mint sejtettük, s Vic alig ötven lovasával oly

rettenthetetlenül rontott rájuk, hogy megfutottak a Párizsi kapun át, jóvátehetetlenül szétzilálva és visszaszorítva a had ama részét, mely még nem vonult be Saint-Denis-be. S mert a minduntalan fel-felharsanó trombitaszó miatt azt hitték, mindjárt nyakukon az egész helyőrség, a zűrzavar pánikba csapott át, s a pánik, aszerint, amit hallottam, vereségbe, amikor megjelent lovasa nélkül s vérben úszva a fekete mén...

- Ezt igen szépen adtad elő.

- Ami d'Aumale-t illeti, volt időm elvenni erszényét. Az erszényt elégettem tegnap, de nem a hétszázötven aranyat, mely benne leledzett.

- Legyen tied e pénz!

- Nem! Uramat illeti. Nos, hogy a lovagra visszatérjünk, mivel a pisztolylövések nyomán arca felismerhetetlenné vált, La Raverie csak a vállára tetovált R és A betű alapján azonosíthatta. Mindazonáltal a lovak halálát illetően még hozzá kell valamit tennem...

S itt gúnyosan elmosolyodott az én kedves Miroulom, és félbehagyta szép mondatai egyikét, melyekkel addig táplált, minekelőtte fogadni mernék, gondosan kifarigcsálta őket, mialatt álmomon őrködött.

- Mindazonáltal? - ismételtem engedelmesen. Készséggel játszottam el a rám kirótt kis szerepet e komédiában, annyira hálás voltam Miroulnak.

- Párizs-szerre azt beszélük: Vic úr ölte meg tulajdon kezével d'Aumale lovagot.

- Nini! - igyekeztem jó képet vágni a dologhoz, holott valójában a megbántott büszkeség furdalta oldalamat.

- Jobb szeretné, uram, hogy kegyelmedet higgyék a lovak megölőjének? - kérdezte Miroul, visszafojtva derűlségét.

- Dehogy! - feleltem kissé borúsan. - Tudod te, miért.

- Vox populi vox dei. Uram, a nép hallatta szavát. Vic úr ölte meg saját kezűleg a „tizenhetediket”.

- Ámen.

- Uram!

- Mi kell?

- Fogadjunk!

- Mire?

- Hogy végül Vic úr is elhiszi majd e hírt.

Tizenegyedik fejezet

Nos, olvasóm, ha ráállok a fogadásra, Miroul nyer. Ezt huszonnyolc hónappal később tudtam meg, 1593. április 27-én, amikor kijutottam Párizsból, hála a fegyvernyugvásnak, mely a két párt között megkötött avégből, hogy a rendi gyűlés résztvevőinek egyike-másika Suresnes-be utazhassék, s ott a királypárti katolikusokkal eszmét cseréljen az általános és teljes békéről.

A valóságban mindkét fél álnokul ravaszkodott. A ligásokat az a cél vezette, hogy a királypárti katolikusokat elcsábítsák a navarraitól és ama király szolgálatába állítsák, akit az általános rendi gyűlés fog megválasztani, a mienk helyett. Másfelől a navarrai is csak azért állt rá az eszme cserére, mert arra számított, hogy a fegyvernyugvás ellankasztja a ligát, és oly mohó vágyat ébreszt a népben a béke iránt, hogy utána vajmi bajos lesz őt ismét befogni az éhezés és a háború fekete taligája elé. S hogy a navarrai jó előre gondolt arra is, hogy a suresnes-i tanácskozást kihasználva, diplomáciáját egy nagy kockadobással előbbre juttassa, azt mindjárt legelső találkozásunk alkalmával megértettem.

Elkísértem Rosnyt (szekretáriusai közé keveredve) a király reggeli fogadására, ahol már vagy száz alkalmatlankodó nyüzsgött őfelsége körül (akiket ő bizalmasan csak „Isten óvják”-nak nevezett, mivel ezek a kellemetlenkedők mindig azzal kezdték vagy fejezték be beszédüket, hogy „Isten óvja felségedet”), és ámbár ezek a dali udvaroncok selyemben, bársonyban pompáztak, gyöngyökkel ékesen, illatszerekkel telehintve, s én az én dísztelen kelmeárusruhámban szinte beleolvadtam a kárpitba, a király, ki nem szűnt meg körbe-körbe járni eleven és átható pillantását, nyomban észrevett. S amilyen éles volt pillantása, olyan csodálatosan éles a hallása is, úgyhogy azt is meghallotta, amit a szoba túlsó végében halk hangon mondtak, miközben egy „Isten óvja” kérését hallgatta, vagy legalább úgy tett, mintha rá figyelne. Ez az „Isten óvja” - egy nagyra nőtt, agyoncicomázott, páváskodó fajankó - arra kérte őfelségét; ruházza rá szolgálatai fejében (melyeket bizonyára eltűzött) a Le Bec-i apátságot, Normandiában, amely tisztség viselője az elhunyt d'Aumale lovag volt. Bizony, szép olvasónőm! Higgyél csak szép szemednek, úgy igaz, ahogy írtam: d'Aumale lovag, ez a templomfosztogató, a kislányok eme meggyalázója Le Bec apátja volt! S gondolom, életében nem sok imádsággal gazdagította apátságát, annál több jövedelmet húzott viszont belőle.

- Szent Mókus mála, barátom! - felelte a maga tréfás és gunyoros modorában a király az Isten óvjának. - Hát nem tudja, hogy Vic úr csakis azért ölte meg d'Aumale lovagot, mert meg akarta kapni Le Bec apátságát?

Hogy Vic úr ölte meg d'Aumale lovagot! Leesett az állam. Mégsem szóltam egy árva szót sem Rosnyknak, ki e templomból kilépve - hol az udvaroncok csak azért imádkoztak Istenükhöz, mint általában a templomokban, hogy rájuk vesse napjának egy-egy sugarát - a fülembe súgta: a király értünk küld este, mert azt akarja, hogy ne csellengjenek fülelők a környéken, amikor meghallgat bennünket. Én tehát egész napomat Rosnyval töltöttem, s igen elgondolkodónak és töprengőnek láttam. Úgy véltem, gondolatok raja

kering széles homloka alatt, s szépen ívelt ajka - mely máskor annyi életvágyról árulkodott - szorosan összezárult emésztő gondolatai miatt. Olyannyira, hogy sejtén: e gondok nem lehetnek övéi hisz úgy láttam, egészséges és erős; tökéletesen kigyógyult Ivrynél szerzett sebeiből, sőt azt hallottam, szándékában áll újra megházasodni, végre elszántam magam, és megkérdeztem tőle: mi bántja annyira, hogy ily szomorú és gondterhelt.

- A félelmeim, Siorac! - felelte ő. - A félelmeim. II. Fülöp azt követeli a rendektől, válasszanak új királyt, és a királpárti katolikusok közül némelyek hajlanak rá, hogy pártokat alakítsanak, melyek ezt vagy azt a királyjelöltet támogatják: ki az ifjú Bourbon bíborost, ki Nemours-t, ki a kis Guise-t, ki Mayenne fiát, de akárcikre esik is a választás, az feleségül veszi Clara Isabella Eugenia infánsnőt, s akkor meglesz az általános béke, a spanyolokat sem kivéve, a navarrai és a hugenották rovására.

- Kedves Rosny - mondtam mosolyogva -, orvosi mivoltomban azt merem mondani, hogy amiképpen a vér túltengése az agyban gutaütést okoz, összetömrődése a mellkasban pedig tüdőlobot, azonképpen a trónjelöltek nagy száma is óhatatlanul az igények összeütközésére vezet, s annak királyunk látja hasznát. Egyébként is, mi az, hogy választott király? Franciaország nem Lengyelország! Ki hallott Franciaországban valaha olyat, hogy a rendeknek jogában és módjában állna királyt választani? Franciaországban nem választják a királyt. Nálunk a király király. Elsőszülöttsége jogán válik azzá, mihelyt előde meghal. A halott tartja az élőt, mint a példabeszéd oly helyesen mondja.

- Mindez szép és jó - vetette ellenem Rosny -, ám ha a rendek mégis királyt csinálnak, meglehet, a királyság alapvető törvényeinek semmibevevásával és azok ellenére, ez a király maga mögött tudhatja II. Fülöp hatalmát és aranyát.

- És maga ellen mindazon vérbeli franciákat - vágtam rá -, kiknek helyén a szíve, és e szív nem spanyol, és ők sokan vannak, ha hihetnek annak, amilyen rossz szemmel nézik a párizsiak a spanyol helyőrséget városukban, holott az állítólag őket oltalmazandó tartózkodik falaik között.

- Isten hallgassa meg, kedves Siorac barátom! - sóhajtott nagyot Rosny, igen felindultan.

Késő este volt már, ha ugyan nem éjszaka, amikor a király hívatott bennünket, Rosnyt és engem, szekretáriusa, Feret útján, ki egyenesen őfelsége hálószobájába vezetett, mivel a király már lefeküdt, és mindenkitől elköszönt. Ágya fejénél egy szál gyertya égett (ami által Sauveterre bácsit idézte emlékezetembe és elérzékenyített). Gyenge fénye mellett holmi papirosokat forgatott a király.

- Barátaim, Isten hozott - mondta az ő telt, meleg hangján -, és ne csodálkozzatok, hogy ily korán ágyba bújtam (éjfél volt, de az neki nem számított). - Tudjátok jól, nem szoktam lustálkodni, sem ágyban hentelegni, de holnap hajnalban kell kelnem, és ma annyit vágtattam, hogy sajog lábam és ületem. Hahó, szolgál, két négyesőget ide! Gyorsan! E két nemesúrnak!

Négyszögön a király szögletes párnát értett. Intett, térdepeljünk ezekre a párnákra, ágya fejének támaszkodva, alkalmas távolságra párnájától, mivel ebben a szobában - az ágyon kívül, mely maga sem volt valami híres - mindössze két ócska láda állt, de sem egy karosszék, sem egy zsámoly; ellenben annál több fegyver, a falnak támasztva, tűzfegyverek is, kardok, vétek is. Fényűzésnek egyedül azt a tollforgót tarthattam, mely őfelsége kalapján ékeskedett, s nem fehér volt, hanem tarka. A kalapot magát hanyagul az egyik ládára vetették, az ágy fejénél (ezen a ládán állt a gyertyatartó is), s az igazat megvallva, ugyancsak porosnak tetszett.

- Barátaim - könyökölt föl a király, ránk villantva pajzán mosolyát -, most úgy térdepeltek itt mindketten, mint akik gyónnak. De Szent Mókus málára mondom, a gyónás kétirányú lesz. Mert nemcsak töletek várom el, hogy mindent elmondjatok, én is nyíltan feltárom előttem majd félelmeimet és gondolataimat! Rosny, ne vegye zokon - tette még hozzá -, ha előbb a Szakállastól kérdezem meg, mivel Párizsból jön, mit kér kiállt fáradalmi fejében.

- Semmi mást, sire, csak hogy felségedet szolgálhassam! Isten a tanúm, nem kérincselni jöttem: Sőt - folytattam mosolyogva - örömeim lemondok Le Bec apátságáról is, mely annak alapján, amit ma reggel felséged tulajdon szájából hallottam, engem illetne meg.

- A Le Bec-i apátságáról? - vonta fel a király a szemöldökét. Rosny tátott szájjal bámult rám. - Hát ezt hogy érted, Szakállas?

- Sire, d'Aumale-t ketten öltük meg, én és szekretáriusom, Miroul, nem Vic úr.

- Hát ez hogy lehet? - kérdezte a király. - Te akkor Párizsban voltál!

- Nem, uram. Ez éjszakán én Saint-Denis-ben voltam. És előadtam neki történetemet, kurtára fogva, gyorsan, erőteljesen, ahogy ő szerette. Olvasóm már ismeri az esetet, tehát nem beszélem itt újra el.

- Szakállas - vakarta meg a fejét őfelsége, amikor befejeztem. - Tudja-e Vic úr, hogy te ölted meg d'Aumale-t?

- Nem, sire.

- Ki tud róla?

- Senki, sire, felségeden és Rosny úron kívül.

- Nos - vágta rá szaporán a király -, nem áruljuk el senkinek. Szakállas, Vic úr olyan, akárcsak Biron marsall és sok más-kapitányunk: sokat tesz, de még többet mond. Mindazonáltal jó szolgálom. Te is az vagy. S én nem akarom, hogy jó szolgálaim hajba kapjanak. Elég bajom van anélkül is rossz szolgálaimmal. Tehát, Szakállas: hallgass, mint a csuka! Majd kárpótollak - folytatta mosolyogva - apáti jogaidért!

- Ezt megteheti, sire - vágtam rá azon melegiben -, úgy, hogy nem kerül felségednek semmibe.

- Ejha! - nevetett a király. - Úgy, hogy nem kerül semmibe nekem? Ez kész csoda. Hogyan?

- Úgy, hogy fegyvernökké lépteti elő szekretáriusomat, Miroult.

- Micsoda? Méltó rá?

- Aj, felség, senki nem méltóbb rá! Művelt. Sokat ad a szép beszédre. Nagyszerűen vív. Harcolt királyáért az ivryi csatában. És vitézül és okosan osztozott a veszedelmekben, melybe megbízatásom sodort.

- Van annyi pénze, hogy birtokot vegyen?

- Van, sire.

- Akkor vegye meg, mihelyt beköszönt a béke! És fegyvernökké ütöm. Akkor úgyis nagy szükségünk lesz effajta férfiakra a sík föld megtartására! És fájdalom, sok időbe fog telni, míg a jó francia anyaméhek újakat teremnek! Szakállas, hogy vannak unokanővéreim, a lotaringiai hercegnők?

Rosny kissé összerándult e kérdés hallatán.

- Igen jól, sire. Montpensier hercegnő eszi felséged kenyerét, és továbbra is arra készíti csuhába bújít viperáit, hogy felséged ellen prédikáljanak.

- Sire, nem megmondtam előre? - szólt mogorván Rosny.

- Ezzel szemben Nemours hercegné - folytattam - egy rossz szó nem sok, annyit sem szól felséged ellen, felséged is tudja, miért.

- A nő esze mindig a házasságon jár - bólintott a király -, s ha maga már asszony, azon, hogyan nőítse meg fiát, hogyan adja férjhez leányát.

- Hát arról tud-e, sire, hogy Guise hercegné is örömet összeházasítaná fiát felséged húgával?

- Hallottam valamit harangozni - felelte a király, finom mosollyal. - Nos, húgomasszony nem lesz kérők híján! - tette hozzá, cinkos pillantást vetve Rosnyra. Tehát igaz, amiről az udvarban susognak, gondoltam, tudniillik, hogy a király azzal bízta meg Rosnyt: tudassa unokaöccsével, Soissons grófjával, kinek odaígérte volt húga kezét, hogy e frigyből nem lesz semmi. - Hanem Guise hercegnéről miért nem beszélsz, Szakállas?

- Mert úgy gondoltam, sire, őt felesleges felkeresnem, hisz ő szereti felségedet.

- És én is őt. Első unokanővérem, és nem akad Párizsban senki, kinek a társasága annyira kedvemre való lenne, mint az övé. Nyoma sincs lelkében, mint annyi máséban, rosszakaratnak, senkit meg nem rágalmaz és senkivel nem civakodik; s ha szavai olykor gyerekesnek vagy együgyűnek tetszenek is, az is inkább tetszeni akarásának és kedvességének tudható be, semmint ügyetlenségnek vagy ártó szándéknak.

- Sire - szólt közbe Rosny, ki némi türelmetlenséggel hallgatta végig Guise hercegné dicséretét -, nincs szándékában megkérdezni Siorac úrtól, hogy áll Párizsban a liga ügye?

- De igen - felelte a király, ki sokkal jobban szerette Rosnyt, hogysen fennakadt volna zsörtölődésén. - Nos, Szakállas, hogy s mint áll a dolog?

- Sire, ha nagy általánosságban beszélünk, attól tartok, sok olyat találok mondani, amit felséged nélkülüm is tud.

- Azért csak mondd!

- Pro primo: Párizs kormányzója, Belin úr hálás felségednek, amiért oly jól bánt vele, amikor foglyul ejtette volt az arques-i csatában.

- Folytasd, fiam! Ismerem Belint. És titokban fel is vettem vele a kapcsolatot.

- Pro secundo: a hóhér sírt, amikor a Tizenhatok egyik csoportja megparancsolta neki: akassza fel Brisson elnököt. Nemours hercegné, akinek én vittem meg az akasztás hírért, szinte könnyekre fakadt. És nyomban megírta a dolgot fiának, Mayenne-nek, ki Párizsban termett és felakasztatta a gyilkosokat.

- A sírást leszámítva értesültem a dologról. Te mire következtetsz az esetből?

- Hogy Brisson elnök kivégzése után szakadás támadt a Tizenhatokon és a ligán belül is, úgyhogy Párizsban ma vannak ligások, kik éppoly megátalkodottak, mint korábban is voltak, de kevesen vannak, és mérsékelt ligapártiak, kik sokkal többen vannak, és majdnem úgy gondolkoznak, mint a politikusok. Ezek – vagyis jelenleg a nemesség zöme, a magisztrátus, a parlament és a kereskedők (kik nem kereskedhetnek többé, és ennek nagyon megadják az árát) - békét akarnak, elvetik, mert tűrhetetlennek tartják, a spanyol uralkodónak a gondolatát is, és elismernék felségedet királyukul, ha áttérne...

Mire a király hirtelen Rosnyra pillantott, s mivel az lesütötte a szemét és hallgatott, azt mondta, nagyot sóhajtván:

- Haj, Rosny! Drága, öreg barátom! Most a te tanácsodat s véleményedet akarom hallani, melyet mindig is nagy becsben tartottam. Mert jól látom én, hogy nemcsak Párizsban akarnak egyesek mindenáron ellenkirályt fabrikálni, hanem tulajdon táboromban is vannak, akik csak azt lesik, hogyan győzhetik meg unokaöcsémet, Bourbon bíborost arról, hogy álljon ama harmadik párt élére, melyről annyi szó esik, vegye feleségül a pápa dispencziójával a spanyol infánsnőt, és kiáltassa ki magát királynak. Eme rossz szolgálmat, kik annál több bajt hoznak fejemre, minél inkább lekötöztem volt őket, immár tudom, csak egy bökkenő tartja vissza; az tudniillik, hogy nem tudják, mit kezdjenek utána velem, mert egyesek közülük azt mondják: el kell fogni és őrizet alatt tartani, mások, a gonoszabbak és bátrabbak azt: meg kell engem ölni, mert oly madarat, mint én, nem tanácsos kalitkába zárni!

Hosszú, aggodalmas csend követte e beszédet, mely egészen elképesztett. Úgy véltem, Henrik eltúlozza a cselszövény súlyát, mely saját táborából fenyegeti, hisz csak néhány kelekótyáról lehet szó, annyira szereti és tiszteli őt nemessége és serege. S mialatt magamban ezen csodálkoztam, úgy tetszett,

elfogva őfelsége Rosnyra szegzett szemének felvillanását, hogy mégis érthető és szándékos ez a túlzás : mintha a király arra akarta volna rávenni általa leghívebb szolgáját, megerősítve őt félelmeiben és riadalmaiban, hogy foglaljon állást áttérése dolgában, éspedig világosabban, mint ezt Rosny eddig tette. És ha csakugyan ez volt őfelsége ügyes terve, meg kell hagynunk, tökéletesen bevált. Rosny előbb elsápadt, aztán elpirult, és szokásos megfontoltságától nagyon is elűtő hévvel felelte:

- Ó, sire, nem várhatja el tőlem, ki hugenotta vagyok, hogy azt tanácsoljam: járjon misére.

Minekutána ezt leszögezte, lelkiismeretét megnyugtató, s csakugyan elaltatta fenti szavaival, Rosny azzal folytatta, hogy igenis éppen azt tanácsolta a királynak, amit az imént fennszóval elutasított:

- Mégis azt mondanám, uram - Rosny hangja tisztán és elszántan csengett -, hogy a misehallgatás a legrövidebb és leggyorsabb út s a legkönnyebb módja annak, hogy hamuvá s füstté váljanak a gonosz tervek, melyeket felséged ellen szőnek. Mert, sire, végtére is világosan ki kell jelentenünk: nem juthat másként királysága békés élvezetének birtokába, csak két úton-módon. Fegyveres erőhatalommal, mely esetben oly szigorúságra, erőszakra és hatalmaskodásra kényszerül, mely szögesen ellentmond természetének; s azonkívül százféle veszedelembé, bajba, munkába sodródik, örökösen nyeregben ülhet, felvértezve, kezében pisztoly, s ami még rosszabb, elmondhatja: Isten veled, pihenés! Kutyák! Vadászat! Szerelmek! Szeretők! (Amire IV. Henrik elmosolyodott.) A másik úton ellenben, azaz ha vallás dolgában meghajol alattvalói nagy többségének akarata előtt, sokkal kevesebb nehézséggel találja majd szemközt magát, legalábbis itt, a földön.

- És a másvilágon? - kérdezte a király, szemöldökét felvonva, félig kétségbeesetten, félig csúfondárosan.

- Hja, a másvilágon! - felelte nevetve Rosny. - Azért nem állok jól!

Mire a király is nagyot nevetett, felült ágyán, majd megvakarta a fejét (ezt szokta tenni, ahányszor habozott vagy úgy tett, mintha habozna), s végül azt mondta:

- Minden szava szent igaz, barátom. Mindazonáltal a kegyelmed megjelölte két úton, akármelyiket választom, annyi tövist látok, hogy aligha kerülhetem el szúrásukat. Mert egyfelől bizonyos urak, tudja, kik, kik pártomra álltak, szüntelenül azt követelik: térjek át a katolikus hitre, s nyíltan vagy leplezetten, de tudtomra adják: ha nem teszem, ők megalakítják a harmadik pártot. Másrészt Turenne, La Trémoille és más hugenotta urak azzal fenyegetnek: cserbenhagynak, ha katolizálok. Sőt ennél is továbbmennek: azt mondják, gyűlést hívnak össze a reformata egyház protektorának megválasztása végett. Ezt az ellenhatalmat nem tűrhetném el. Holott képzelni sem bírok nagyobb fájdalmat, mint ha arra kényszerülnék, hogy ellenük vigyek hadat. Szívem nem viselné el, hogy azoknak ártsak, kik oly soká osztottak sorsomban, s javaikat és életüket áldozták az én életem megóvásáért.

Ez a beszéd, mely határozott is volt, ügyes is volt - hisz kimondta, hogy a király nem tűrne el egy hugenotta zendülést, ám egyszersmind azt is tanúsította, mennyire ragaszkodik hitsorsosaihoz -, hallatlan hatást tett Rosnyra. Megragadván a király kezét, csókokkal halmozta el több ízben is, forró könnyeket ontva (ami nála nem ment olyan könnyen, mint gazdájánál), és a legmélyebb megindultság hangján kiáltotta, mihelyt szólni bírt újra:

- Ó, sire! Szívből örülök, hogy ennyi jóindulattal viseltetik hugenottái iránt. Mindig attól tartottam, ha egyszer eljut oda, hogy áttérjen, márpedig jól tudtam, ezt előbb-utóbb meg kell tennie, majd ráveszik, hogy meggyűlölje egykori harcostársait és rosszul bánjon velük. Sire, közülünk mindazok, kik szerették, míg protestáns volt, szeretni fogják akkor is, ha katolikkussá lett, és mi sokkal többen vagyunk, mint az az egy-két rebellis és becsvágyó társunk, kik netán bajt szereznének, és higgye meg, sire, egykettőre rábírnak majd őket, hogy a kötelező engedelmség útjára térjenek.

Láttam, hogy ez a fenntartás nélküli, feltétlen hűségnyilatkozat, melyre őfelsége oly ügyesen bírta rá Rosnyt, nagy meglepődésére szolgál, annál is inkább, mert Rosny nem kis úr volt az udvarban, hanem általános tiszteletnek és hitelnek örvendett a király protestáns hívei körében.

- Mindazonáltal, barátom - Henrik mohó ajkára csendes mosoly ült ki, de fürkész tekintetét le nem vette Rosnyról -, nem garantálná üdvösségemet, ha áttérnék a katolikus vallásra...

- Ó, sire, ezt csak tréfából mondtam - felelte Rosny. - Mert, éppen ellenkezőleg, eltévelyedésnek vélem a túlbuzgók ama hiedelmét mindkét oldalon, hogy aki nem az ő templomukban imádkozik, hanem a másikon, elkárhozik... Az én szememben bármely vallást vallja is a magáénak valaki fennszóval, ha hisz Jézus Krisztusban, betartja a tízparancsolatot, s szívből imádja istenét, szereti és segíti felebarátját, úgy vélem, mindenképpen üdvözülni.

- Lám, Rosny, én is éppígy vélekedem régóta a lelkem mélyén, és nagyon örülök, hogy a kegyelmed pártatlan elméje megerősít e véleményemben. Hát te, Szakállas? - fordult hirtelen hozzá, ki oly nagy figyelemmel követtem nyomon ez országunk jövője szempontjából súlyos következményekkel járó vitát, hogy nem mertem arcizmomot sem rándítani, vagy akár csak a nyálamat lenyelni. - Hát te mint vélekedsz mindezekről?

- Sire - feleltem -, én egyes-egyedül azért tértem át a katolikus vallásra, hogy III. Henriket szolgálhassam, mert láttam, minden erejével azon van, hogy szembeszegüljön a liga és a Guise-ek politikájával, a protestánsok végleges kiirtásával. És ha felségednek sikerül áttérése árán, amint szentül hiszem, elérni, hogy pápisták és hugenották békében éljenek együtt, úgy vélem, bámulatos szolgálatot tesz nem csupán a mi országunknak, hanem az égnek is, mert elképzelhetetlen, hogy Krisztus, akit imádunk, azt kívánja: a keresztények öljék egymást.

- Jól beszéltél, Szakállas! - bólintott a király.

Azzal lehajtotta fejét párnájára, és elbocsátott bennünket, meglehet, kissé elcsigázottan, mindazonáltal elégedetten ez eszmecserével, és jó okkal, hisz elnyerte Rosnytól, a gáncs nélküli lovagtól, a várt biztosítékokat.

Mi sem voltunk kevésbé fáradtak, mire Rosny visszakísért lady Markby szállására. Ő maga nem láthatott vendégül, mivel rokonai eljöttek őt meglátogatni Saint-Denis-be. Rosny barátom ismét gondolataiba merült, ámbár immár megnyugodva, és hallgatott, úgyhogy más zaj nem hallatszott, csak kíséretünk lépteinek koppanása a kövezeten, mert a pompakedvelő Rosny legalább tizenkét inast és fáklyavivőt rendelt maga mellé, noha Saint-Denis utcái összehasonlíthatatlanul biztonságosabbak voltak, mint a párizsi utcák.

- Rosny úr - törtem meg végül a csöndet -, ha Henrik követi tanácsát, kegyelmed követi-e az ő példáját?

- Nem én - szegte fel Rosny büszkén a fejét. - Nekem nem kell az idegeneket kitessékelnem, országunkat pacifikálnom, sem trónomat megerősítenem. Így tehát lelkiismeretem nem kényszerít rá, hogy erőszakot tegyek rajta.

Rosny ezt már egyszer mondta nekem, legalább részben, de vigyen el az ördög, ha tudom, hol és mikor. Hogy megtudjam, ahhoz végig kéne olvasnom emlékezéseimet, amitől óvakodom, mert nem akarok abba a kísértésbe esni, hogy kijavítgassam, vagy pláne kicifrázsam őket. Ám mivel fent idézett mondat arra készíttet, hogy önmagamra kanyarodjak vissza - ki ugyancsak áttértem a katolicizmusra -, itt szeretném elmondani, hogy könnyebb más vallásra áttérnie annak, akit egyszer már kényszerrel bírtak e lépésre (mint engem egykor és még inkább a navarrait, kinek nem kevesebb, mint őt áttérést kellett eltűrnie), ha a körülmények ezt teszik kötelességévé. Az oly ember ellenben, mint Rosny, ki zsenge éveitől meglelt férfikoráig mindig egy és ugyanazon egyházhoz tartozott, nagy viszolygást érez a gondolatára, hogy egyházát elhagyja. Ez azért van így, mert pro primo: hűségünket egy adott valláshoz megnöveli gyakorlásának szigora, kizárólagossága és tartama; pro secundo: aki nem vallott más credót, csak egyfélélt, s nem kényszerült megtagadni, amit korábban hitt, sem elhinni, amit korábban tagadott, nem jut el e változások folytán annak érzetéhez, hogy e dolgok viszonylagosak. Hadd hozom fel példának a magam életéből, hogy minekutána katolikus édesanyámtól azt tanultam, hogy Máriát, Isten anyját imádnom kell, majd hugenotta apámtól, hogy nem szabad őt imádnom, s végezetül pápista gyóntatómtól megint azt, hogy imádnom kell a Szűzanyát, legbensőbb énem nem viselhette el ez ellentmondásokat másként, csak úgy, hogy tetemesen csökkent szememben tárgyuk jelentősége a kezdetihez képest.

Megtérve lady Markby lakására, szobámba vonultam és ágyamra heveredtem. Miroul már aludt a szomszédos kis kamrában. Ám mielőtt példáját követhettem volna, kopogtak ajtómon, s Miroul, ki fél szemmel alszik, akárcsak a macska, felpattant, mint jól megütött labda, s futott ajtót nyitni, egy pisztolyt rejtve háta mögé. A küszöbön lady Markby jelent meg, hálóköntösben, kezében gyertyatartó, hosszú haja kibontva, és megkérdezte Miroultól: nem süppedtem-e máris Morpheus karja közé.

- Mylady - siettem megszólalni -, higgye meg, ahogy elnézem kegyedet, haja glóriájától övezett fejét és fekete szeme fényét a gyertya lángjánál, örömet odahagynám Morpheus karját a kegyedéért.

- Lám, milyenek is a franciák - szólt a lady. - Az ember felveri őket álmukból, és ahelyett, hogy morognának érte, mint a mi derék angol uraink, bókolnak!

Azzal a gyertyát lerakta ágyam feje mellé, és nyomban szavamon fogott. Kilépett hálóköntöséből és bebújt mellém az ágyba. Miroul e látvány egyetlen részletét sem szalasztotta el.

- Uram - mondta okcitánul -, én visszavonulok. Immár több hasznát veszi majd saját pisztolyának, mint az enyémnek.

- Mit mondott ezen a madárnyelven, Pierre-em?

- Miroul ajánlja magát ladységed jóindulatába, és jó éjszakát kíván.

- Csalárd lélek, egy árva szavát sem hiszem! Miroul tréfált.

- Az okcitan nyelv hangzása ilyen tréfás. Még jó estét is mókázva kívánunk.

- Ezt csak úgy mondja.

- Én ezt csak úgy csinálom.

- Uram, kérem, vigye innen a kezét. Hát mi vagyok én? Fürdős kurva vagy lady Markby?

De hiába tiltakozott, a gyertya világánál oly fény villant fel szeme sarkában, úgy szikráztak hófehér, ragadozó fogai, hogy ez is, az is cáfolni látszott szavait.

- Mylady - mondtam -, nagyobb vétket az illendőség ellen el nem képzelhetek, mintha fel nem indulnék nagy szépsége láttán.

- Nyughassék, uram, nincs kedvem bolondozni.

- Csakugyan?

- Komoly dolgokról kívánok szólni.

- Nocsak! Komoly dolgokról! Az én ágyamban! Anyaszült meztelen!

- Mit számít, hogy mi van vagy nincs rajtam! - felelte ő gögösen. - Hát már elfelejtette, Pierre, hogy kegyelmed Elizabetha Regina saját kis francia pacsirtája? És hogy a kereszténység legnagyobb uralkodónője kezét csókra nyújtotta kegyelmednek?

- Emlékszem határtalan kegyére - feleltem, hirtelen felfigyelve, s cselt orrontva.

- S hogy mi csodálatos segítséget nyújtott ismételtlen uraságod gazdájának emberben is, pénzben

is?

- Valóban! Mivel közös volt harcuk II. Fülöp ellen. Nem kegyed mondta-e, mylady, hogy Anglia sorsa Párizsban dől el?

- Tehát nem érzünk hálát?

- Hogyne éreznénk. Erzsébet úgy jár el királyom iránt, mintha édestestvére lenne.

- Ha IV. Henrik új apát választ magának, Erzsébet már csak féltestvére lehet, ami igen nagy és bántó csalódás lenne számára.

- Hogy Henrik új apát választana magának? Ezt hogy érti, mylady?

- Vannak, akik azt beszélik, a király elhagyja genfi apját s helyette római választ magának...

- Mylady, csakugyan úgy hiszi, ez az idő, hely és alkalom a legmegfelelőbb a király áttérésének megtárgyalására?

- Jobb alkalmat képzelni sem lehet. Négyszemközt vagyunk.

- Mi több: négy kéz-láb közt.

- Ne képzelje, hogy olyan közel van hozzám. És soha nem is lesz oly közel, ha királynőm féltestvére lesz a kegyelmed királyának.

- Nem tudom, elmegy-e királyom Rómába új apát keresni. Ha rá is szánná magát, nagyon is kedve ellenére tenné és egyes-egyedül azért, hogy meghozza népének a békét, mert, mint kegyed is tudja, szenvedélyes szerelemmel viseltetik iránta.

- Veszedelmes dolog rosszat tenni, hogy jót tehessünk.

- Kegyedtől származik e mondás?

- Nem, királynőmtől. Ő azt mondja: jobb Jákobnak lenni, mint Ézsau.

- Ezt hogy értsem?

- Ej, hitehagyott hugenotta! Hát már elfelejtetted bibliádat? Ézsau eladta Jákobnak elsőszülöttségi jogát egy tál lencséért, és Jákob, másodszülött létére, elnyerte haldokló apja áldását.

- Csakhogy csalással nyerte el az áldást, mylady. Az én királyom ellenben sohasem fogja megcsalni hűn szeretett nővérét. Higgye meg, lady: ha királyom apát cserél és drágán fizeti meg a maga tál lencséjét, két dologhoz holtáig ragaszkodni fog lelkében: Erzsébettel kötött szövetségéhez és II. Fülöp ellen vívott harcához.

E szavakat annyi hévvel és indulattal ejtettem ki, hogy lady Markbyra, ha nem tévedek, igen megnyugtató benyomást tettek.

- Mindazonáltal - szölt röpké hallgatás után -, ha Henrik továbbra is igényt tart segítségére, Erzsébet elvár tőle valamiféle zálogot, jó szándéka bizonyosságképpen.

- Nocsak! Alkudozunk? Ki angol mond, kalmárt mond.

- Ki franciát mond, kígyót mond.

- Hogyhogy?

- Kegyelmetek úgy vedlik le hitüket, mint kígyó a bőrét.

- Telitalálat! - nevettem nagyot. - Halljuk, mi lesz az a zálog?

- Calais.

- Hogyan? Calais újfent angol kézen? Mylady, never, never, never.

- Szerencsére nem uraságodé a döntés joga e dologban.

- Ha jól értem, tolmácsának szán ez ügyben. De minek kegyednek tolmács? Azt tapasztaltam, négyszemközt királyommal kegyed az arcátlanságig szókimondó.

- Nem beszélhetek zálogról neki, hisz még nem határozta el, hogy apát változtat.

- Ez csakugyan megfontolandó. Magam is megfontolom, beszámoljak-e neki e dologról, avagy nem.

- Nem, uram, arra kérem, sőt, azt követelem, késedelem nélkül jelentse neki e dolgot, lévén ez egyébként is kötelessége.

- No jó. Holnap szólok neki.

- Megtartja ígéretét?

- Amit megígérek, meg is tartom. A király holnap értesül beszélgetésünkről, mégpedig verbatim. De mit művel, mylady? Átölel? Hát mégis ily közel lehetek kegyedhez? Hogyhogy? Egy hitehagyott hugenotta! És zálog nélkül?

- Uram - így ő. - Eddig csak királynőmre volt gondom. Ideje magamra is gondolnom.

- És rám is, esdve kérem!

- Igyekszem! - nevetett ő, erős fogait, szögletes állkapcsát mutogatva. - Immár csak az a kérdés, uram, a ló eszi-e meg a zabot, vagy a zab a lovat...

Ez igazi angol szellemesség volt, mert ez a nép, mely oly józan, ha érdekei védelméről van szó, hihetetlen badarságokat képes mondani, ha tréfálkozó kedvében van.

Hála Rosnyinak, sikerült másnap este bejutnom a királyhoz, kit már ágyban találtam, és aprólékosan előadtam neki fentieket.

- Szent Mókus málára mondom, Szakállas! - sóhajtott nagyot. - Mindazon tüskék közül, melyek húsomba marnak, messze a leggonoszabb Erzsébet! Hogy ostromol! A szemrehányások mekkora özönét zúdítja rám! És hány intelmet ír nekem! A nyakamra küld egy prédikátort! Kikémleltet lady Markby útján. Jaj, fiam, jobb, ha egy hím oroszlán harap meg, mintha egy nőtény! Az nem oly mérges! Az éri római „apám”! És „féltestvérem”! Figyeld meg, kérlek, hogy ez a gonosz nő hogy próbál rögtön hasznot húzni feltételezett

„mostohatestvérségünkéből”, pro primo úgy, hogy megfenyeget: megvonja tőlem pénzbeli és más segítségét, pro secundo úgy, hogy rám parancsol, adjam neki Calais-t, ha mégis igényt tartok segítségére. Calais! Áttérésem ürügyén Calais-t magának követeli! Nem hiszek a fülemnek. Szakállas - mosolyodott el hirtelen -, ideje megtanulnom hinni a pápista szentekben, s tőlük tanulni türelmet hugenotta barátaim irányában! Turenne és La Trémoille irányában, kik borsot törnek az orrom alá. És Mornay-Duplessis irányában, ki Saumurban duzzog! Erzsébet úgy kap le a tíz körmőről leveleiben, mintha ő lenne tanítónóm s én az ő nebulója.

Eztán, cselekvésre éhesen (mert Navarrai Henriknél a sóhaj és a panasz, ha nem tréfának szánta őket, a születő terv előhírnöke volt), a király egy levelet diktált le nekem, szekretáriusai már ágyban lévén, Erzsébetnek. Másolatát, sajnos, nem őrizhettem meg, csak arra emlékszem mind a mai napig, hogy az egész levél méztől csepegett, s ahány mondata, annyi túlhajtott bók a címzett szépségéről, ifjúságáról, hervadhatatlan bájáról és csodálatos vonzóerejéről - holott Erzsébet ekkor, 1593-ban hatvanadik életévét taposta, ám az igazat megvallva, csakugyan még mindig szépnek és üdének hitte önmagát, és megkövetelte, hogy ezt újra meg újra el is mondják neki, szökének hitte magát, és elvárta, hogy a barna nőket a sárga földig lepocskondiázzák előtte; végezetül azt hirdette magáról: szűz, s közben Essex hercegével hempergett. Olvasóm tudja, én mindig is azt tartottam, ha bókolásról van szó hölgyeink irányában, nem kiskanállal, lapáttal kell azt mérni. A navarrai dézsaszám ontotta e levelében a bókokat. Sosem láttam még, hogy a király ennyi kedveskedést, becézgetést, ömlengést, tömjénezést hordott volna össze, még Gabrielle d'Estrées-hez intézett áradozó leveleiben sem, melyek, ki tudja, hogy s mint, kézről kézre jártak az udvarban. Még XI. Lajos maga sem vitte ennyire túlzásba a hízolgést s a szónokias dagályt, akkor sem, ha leggonoszabb ellenségét próbálta írásával lefegyverezni. Hanem a lényeges engedményekről - tulajdon megtéréséről és Calais-ról - Henrik egy árva szót sem szólt. E tekintetben beírta azzal, hogy azt bizonygatta „hőn szeretett nővérenek”: vajmi csekély a valószínűsége annak, hogy még ha áttérne is, valaha II. Fülöppel kössön szövetséget, ki őt a liga és a Guise-ek útján húsz esztendeje ádázul üldözi.

E kedveskedő levél írása, melyet egy ládára kuporodva s az írókészséget térdemre rakva körmöltem, még korántsem ért véget, amikor sajátos módon kopogtak az ajtón, mire a király nyomban felült és intett írásának: fusson ajtót nyitni.

- Ó, szívecském, ezerszer csókolom kis kezét! - kiáltotta a király, és Gabrielle d'Estrées, kecsesen himbálva abroncsszoknyáját, belibegett és leült az ágyra, tetőtől talpig pompásan kiöltözve. Csupán amaz egy gyertya fénye világította be angyali arcát. Bizony, olvasóm, a hölgy szép keresztnéve nem csalt. Liancourt úrnő, született d'Estrées arca angyali volt, ha szíve nem is, és a megszólalásig hasonlított a Leonardo da Vinci Angyali üdvözlés című képén látható Gábiel arkangyalhoz. Minekutána leült, nem egészen a király mellé, hanem kissé távolabb, igazán királyi kegyel-keccsel nyújtotta csókra szép kezét, s a király, ha nem is éppen ezerszer, de legalább tíz-tizenkétszer lehelt rá csókot, oly heves imádattal, ami meglepett, ahogy az is, hogy miközben mi, Henrik alattvalói, lába elé térdepeltünk, hogy ujjá hegyét csókkal illessük (és rendkívüli megtiszteltetésnek és kegynek tekintjük, hogy ezt megengedi), ő maga hasonló megtiszteltetésben részesít egy asszonyt, ki a jelek szerint ugyanolyan teljhatalommal uralkodik rajta, mint ő rajtunk.

- Sire - kezdte rá Gabrielle panaszos hangon és a lehető legkecsesebb fintorral -, mennél többet gondolkozom felséged jelen magaviselete felől, annál csalódottabb vagyok.

- Miattam, drága úrnőm? - kérdezte Henrik, láthatóan elragadtatva Gabrielle magakelletésétől és fintoraitól, s alighanem majd elemésztette a vágy, hogy csókot nyomjon a mondott kis fintorra. - Asszonyom, vajmi igaztalan lenne irányomban, ha azt képzelné, akad a világon bárki, ki több és nagyobb szerelemmel szolgálná kegyedet, mint én.

- Ha csakugyan így lenne - felelte Gabrielle -, felséged nem azt mondaná: „majd megteszem”, hanem csakugyan megtenné...

- Mit, szívem? - a király mosolya most is csakoly gyengéd volt, mint előbb, hanem a tekintetében némi bizalmatlanság lopódzott...

- Hát áttérését, sire!

- Vagy úgy, áttérésemet! - bólintott a király, és elnémult, noha tovább mosolygott.

Én se nyelni nem mertem, se köhögni, se mozogni. Hallatlanul feszélyezett, hogy fültanúja lettem a beszélgetésnek, ám egyszersmind roppant kíváncsi voltam a folytatására. Egyébként sem kérhettem elbocsátásomat a királytól, mert egészen megfeledezett jelenlétemről. Gabrielle nem szentelt nagyobb figyelmet nekem, mint a ládának, melyen ültem, vagy a király írásának, ki látván, merre tartanak a dolgok, már aludni is tért a maga részéről, a földre terítve derékalját, melyet napközben összegöngyölt.

- Azám, sire, az áttérését - így Gabrielle. - Az elmúlt négy esztendőben mindig újra megígérte nekem, és mindig újra elhalasztotta...

- Mert jó okom volt megígérni és még jobb elhalasztani - felelte finom mosollyal a király.

- De immár nincs rá oka, sire! - kiáltotta egészen magánkívül Gabrielle. - Amint ezt d'O márki oly találóan mondta, sire, immár nem húzhatja-halaszthatja tovább a dolgot. Máskülönben nem telik bele egy hét, s Franciaországnak választott királya lesz.

- Ezt értem, galambom! - szegezte rá a király éles tekintetét. - De ugyan miért veszi annyira a lelkére áttérésemet? Kegyed nem oly vakbuzgó katolikus! Sőt, jól emlékszem, szerelmünk hajnalán annyira szívébe fogadta hugenottáimat, hogy csakis közülük választott szolgát és szobalányt magának.

- Sire - sütötte le a szemét Gabrielle -, nem változtattam meg kezdeti jó véleményemet felőlük: ritka erényekkel ékesek. Sire, nem én változtam. Hanem az idők. És az idő ma azt követeli, hogy felséged feláldozza hugenotta vallását a békéért és trónjáért.

- Angyalom – nézett jól a hölgy szeme közé a király -, kegyed annyira sürget e lelkiismereti ügyben, mely egyszerűen státusügy is, hogy óhatatlanul arra a gondolatra kellett jutnom, kegyed úgy véli, személyes hasznát húzhat konvertálásomból.

- Ez így is van, sire! - felelte bámulatosan megjátszott gyermeki őszinteséggel Gabrielle. - De ki más tehet róla, mint felséged, ki éppen Liancourt úrhoz adott feleségül, holott mondott úr az ágyban egy hajítófát sem ér?

- Hisz épp azért szemeltem ki férjéül, angyalom! - mosolygott a király. - De Szent Mókus málára mondom, mi köze Liancourt úrnak az én vallásomhoz?

- Az, felség, hogy ahány hugenotta papja csak van, azok együttes erővel sem lennének képesek felbontani házasságomat, a pápa ellenben megteheti, ha felséged kibékül őszentségével, azaz áttér hitére.

- Még mindig nem értem, szívem - csóválta meg a fejét a navarrai. - Kegyed ki akarja adni az útját Liancourt úrnak, holott nagy érdemei vannak: kivonta kegyedet apja fennhatósága alól, de nem vonta a magáé alá, felbecsülhetetlen szolgálatot téve ily módon kegyednek is, nekem is.

- Sire - Gabrielle arca, ha lehet, még angyalibbá vált -, ugyan mi másért akarhatja visszanyerni egy asszony szabadságát, ha nem azért, hogy új láncra cserélje?

- Asszonyom - haragudott meg a király -, ha arra céloz ezzel, hogy feleségül kíván menni Hulló Falevéhez, előbb vágtatnám ki nyelvemet, hogysem igent mondjak rá. Hulló Falevél ideszáll, odaszáll, ahogy a szél sodorja, hol az én táboromba, hol a ligébe, hol egy szép leány ágyába, hol a kegyed ágya alá, legalábbis akkor, amikor én az ágyon fekszem...

- Ó, sire - ült ki Gabrielle arcára a legmélyebb megvetés, és ez egyszer úgy láttam, nem színlelésből -, Bellegarde úr jobban megsértett hűtlenségével és hitszegésével, hogysem valaha megbocsátanék neki. És felséged is sért, sire, ha engedi feltámadni régi gyanúját emez úr ellen. Hadd korhadjon el Hulló Falevél feledésünk talajában! Egyébiránt is nagy bolondság lenne tőlem, sire, ha én, kit a legelső francia szeret, alább adnám.

- Hogyan, asszonyom - szólt a király, inkább savanyún, mint nem, és ez az „asszonyom” megszólítás is ridegebb volt a többinél -, megtisztelne és boldoggá tenne azzal, hogy férjéül szemel ki? De asszonyom, én házasember vagyok.

- Ó, sire! Alig is az! Hisz a királyné nemcsak leggonoszabb ellenségeivel szövetkezett felséged ellen, hanem még meg is akarta mérgezni, minek okáért börtönben senyved...

- Szívem, a legkevésbé sem senyved - mosolygott a király, ki birtokában volt ama ritka képességnek, hogy kitalálja a másik fél gondosan eltitkolt, sőt bevallhatatlan gondolatait. - Szép angyalom, Margot, erős és egészséges. És az is marad! Ő százéves koráig fog élni. Bármennyire nyomós oka lehetett III. Henriknek is, nekem is rá haragudni, megesküdünk egymásnak, hogy soha nem fogunk kegyetlenül bánni vele.

- Csodálom keresztényi könyörületességüket - felelte Gabrielle, ám ahogy e két szót kiejtette, ő maga nem látszott sem kereszténynek, sem könyörületesnek. - Csakhogy, sokévi házasságuk alatt Margot nem ajándékozta meg felségedet gyermekkel, márpedig a francia király nem maradhat örökös nélkül, hisz máskülönben teret nyit az ármánynak s cselszövésnek...

- Szent Mókus málára, kedves barátném! - nevetett a király. - Se öreg nem vagyok még, Istennek hála, se beteg. És e percben más dolgom van, mint utódlásommal törődni.

- Mindazonáltal egy örökös legalább annyira megszilárdítaná felségedet trónján, mint áttérése, s ha ennek megtörténte után felséged kérést intéz a pápához: oldja fel Margot-nak tett esküje alól, őszentsége meg sem tagadhatja a kérés teljesítését, annál is kevésbé, mivel a házasság meddő maradván, felséged bátran hivatkozhatna rá, hogy nem is konzumáltatt...

- Lám, ezt könnyebb nem elhinni, mint elhinni - nevetett nagyot a király. - Én nem állok oly hírben, mint Liancourt úr! Épp ellenkezőleg!

- Sire, tudja jól, a pápák és bíborosok már csak olyanok, hogy azt hiszik el, ami kedvez nekik, és azt nem, ami nem kedvez nekik.

- Ez hugenotta beszéd, szívem! - nevetett még nagyobb a király. - És ahhoz, hogy a pápa elismerje: házasságunk szűz maradt, ahhoz Margot egyetértő nyilatkozata is kellene.

- Ó, sire, azt örömmel megadja, ha felséged ennek fejében megígéri: kiengedi börtönéből és visszatérhet az udvarba.

- Lelkem, kegyed mindenre gondolt - szólt a király, ki úgy látszott „igent” mondani, hogy nem mondott semmit (Rosny szerint mindig ezt az egérutat választotta hölgyekkel szemben, ha nagyon sarokba találták szorítani), azzal újra ráhajolt „angyala” szép kezére, és megint csókot nyomott rá, s meglehet, meg is maradt volna ennél, ha Gabrielle előrehajolva nem kínálja oda neki készségesen ajkát, melyre a navarrai úgy csapott le, mint csuka a kishalra.

- Szakállas - a király, visszanyerve lélegzetét és lélekjelenlétét, hirtelen ráeszmélt ottlétemre. - Hagyd csak a levelet, majd holnap befejezem.

Másnap, pitymallatkor, felkerestem Rosny urat - tudtam, ő is koránkelő -, mert úgy éreztem, barátsága és bizalma arra kötelez, hogy elmondjam neki, mit beszéltem lady Markby-jal Erzsébet dolgában,

és Gabrielle és a király társalgását.

Előbb fülig ért a szája, akkorát nevetett, kék szeme vidáman csillogott, és széles arccsontja megemelkedett.

- Alkalmasabb szimbólumot keresve sem lennék! - mondta aztán. - Két nő perel a király vallásáért, az egyik angol, a másik francia, az egyik jobbra húzza, a másik balra! De sem ez, sem az nem érdek nélkül! Erzsébet arról álmodozott, hogy Franciaországot protestáns határvidékévé teszi, oltalmul II. Fülöp és a pápa ellen. Ami pedig Gabrielle-t illeti, mióta lemondott Hulló Falevélről, legfőbb gondja Henrik trónjának megszilárdítása, egyes-egyedül avégből, hogy maga is a királyi trónra helyezhesse ama testrészét, melynek a király megfelelő testrésze annyit köszönhet!

Azzal megint kibuffant belőle a nevetés, mert akármilyen igaz hugenotta volt is, bolondult a jó tréfákért.

- Hogy Gabrielle szándékai nem tiszták, az most mellékes - folytatta. - E percben jó irányban húz, s e célra felhasználja, mint Agrippa d'Aubigné mondja a maga költői módján, nappal és éjszaka alkalmas perceit.

- Nemigen kedveli őt.

- Szeretem, csak nem viszem túlzásba - vonta fel fél szemöldökét Rosny. - Megkeserítette a király életét Hulló Falevéllal. És majdhogya még azt is meg nem követelte Henriktől, hogy bocsánatot kérjen tőle, amiért meggyanúsította.

- Hanem igen szép, véleményem szerint.

- Ó, Siorac! Óvakodjék az anyagi arcoktól és gyermekded fintoroktól! Gabrielle nemének minden csábítási és meggyőzési eszközével bír, s még azokon felül is egynéhánnyal, mely csakis az ő sajátja. Mi több, igen mohó. Múlt évben ötvenezer aranyat adatott magának a királlyal, Liancourt úrral kötött házassága fejében.

- Eh, ne siránkozzunk - mondtam én. - III. Henrik négyszázezer aranyat adott Joyeuse márkinak házasságkötése alkalmából. A kegyencnő kevesebbe kerül, mint a kegyenc.

- Így is sokba kerül - felhőszódott el Rosny arca. - Még most is vérzik a szívem emez ötvenezer aranyért. Mennyivel jobb hasznát vehettük volna, ha máshol nem, hát hadaink ellátásában.

- Rosny úr - szóltam -, hadd váltsak témát! Szeretnék többet tudni, ha kegyelmed is úgy látja jónak, arról a kegyelmedet idézem - „nagy és nagyszabású” tervről, melyet a király gondolt ki akkorra, amikor majd szilárdan ül már trónján és birtokába jut tulajdon fővárosának.

- Siorac - Rosny hangja annyira hengegő volt, hogy már-már sértőnek tetszett -, megesküdtem királyomnak, hogy erről egy szót sem ejtek. Ám mivel őfelsége - sietett hozzátenni, látva, hogy elpirulok e kvázi-rendreutasítás hallatán - tökéletesen megbízik kegyelmedben, mint jómagam is, nem mulasztom el megkérdezni tőle, kielégíthetem-e kíváncsiságát, lévén némi valószínűsége annak is, hogy őfelsége felhasználja majd nagy terve keresztülviteléhez a kegyelmed tehetségét és titkos megbízatását.

Eztán elbocsátásomat kértem tőle, s ugyancsak meglepődtem, amikor búcsúzóul szívére ölelt, ő, ki természetből fogva nemigen hajlott a kedveskedésre. Minekutána szeretetének e jelével bekötözte, begyógyította és elcsitította kis sérelmemet, kiléptem a házból, s kit láttam szembejönni? Az én Miroulomat, karcsún és elegánsan de jóformán köszönni is elfelejtett, s barna szemével éppoly hidegen pillantva rám, mint a késsel, igen rosszkedvűen rám mordult:

- Uram, ha nincs többé szüksége szekretáriusra, pénzecskémből megveszem La Surie-t, mely éppen szomszédos uram birtokával, a Pudvás Tölgygel, és eztán majd azt művelem, így keresve vigaszt azért, mert a földkerekség legháládatlanabb gazdája ennyire megveti szolgálataimat.

- Szent Antal szakállára, Miroul! - ragadtam karon. - Ugyan korán kelt ma reggel haragod!

- Nem oly korán, mint uram, ki hajnalhasadáskor odahagyta szobáját, és nem kegyeskedett engem felkelteni!

- Aludtál, mint a bunda.

- De nem valami sokat, lévén angol szállásadónk álma vajmi zajos, ha kegyelmed oldalán alszik.

- Egyszóval aludtál. Fel kellett volna rázzalak?

- Igenis meg kellett volna tennie. Ha a királyhoz nem visz magával, az még csak hagyján. De Rosny úrhoz!

- Honnan tudta meg, hogy hozzá indultam?

- Mágikus jóserőmnél fogva.

- Hát azt honnan tudod, hogy La Surie-birtok eladó?

- Florine megírta.

- Tehát szemet vetett rá.

- Hiába. Túl nagy falat az az én kis bendőmnek.

- Lássuk közelebbről!

- Szent Bertalan-éji zsákmányom, melyet az elmúlt tizenöt esztendő alatt szépen meghizlalt az én derék bordeaux-i zsidóm, négyezer aranyra rúg.

- Ehhez még hozzájött két éve Aumale lovag hétszázötven aranya. Kamattal együtt vagy ezer arany. No meg az, amit Florine megtakarított bérén. És te a tieden.

- Uram, itt fel is hagyhat a számolással. Mindez együtt a fele sincs annak, amit La Surie-ért követel birtokosa.

- Én odakölcsönözhetném neked a másik felét.

- Hát mindenáron meg akar szabadulni tőlem? - Miroul oly keserű pillantást vetett rám, hogy egészen belezavarodtam.

- Dehogy, Miroul - feleltem, s mert a torkom elszorult, megragadtam és erősen megszorítottam mindkét kezét. - Soha nem lesz más szekretáriusom, mint te, erre esküszöm! Hanem, ha visszatér a béke, mégiscsak gyökeret kell vernetek valahol, Florine kedvéért és a tiédért.

- Hogyan tölthetném be szekretáriusi tisztemet - felelte ő, igen kedvetlenül -, ha nyakig el kell merülnöm a földművelés gondjaiba?

- Nem kell nyakig elmerülnöd. Lévéen földjeink szomszédosak, mi sem könnyebb, mint odakölcsönöznöm neked embereimet és háznagyomat, ők majd elvégzik a szántás-vetést kis uradalmadon.

Ez a szó: „uradalom” - noha úgy gondoltam, egyelőre korai lenne még elmondani Miroulnak, mit kértem számára a királytól -, a szíve közepébe talált, amennyire megítélhettem, mert egy időre elnémult, és ugyancsak erőt kellett vennie magán, mire újfent szóra nyithatta száját, s duzzogva kijelentette:

- Szívből köszönöm, uram, de bőven van időnk gondolkodni, nem holnap köttetik meg a béke. S csak nem képzeli, uram, hogy valaha is meglehet nélkülem? Hisz én vagyok szeme, füle, karja!

- Ezt úgy értsem: süket vagyok, vak és félkarú?

- Nem úgy, uram, nem, hanem úgy, hogy az én orgánumaim megkettőzik kegyelmedét. Így például, mialatt kegyelmed Rosny úrral tanácskozott - nélkülem! -, én megsétáltattam bajszeremet Saint-Denis zsivajgó utcáin. És ráakadtam egy nemesúrra, ki nemrég tért vissza vidékről...

- Diga me.

- És akit kegyelmed páratlan örömmel lát majd viszont...

- A neve?

- Oly nagy barátsággal viseltetik irányában...

- A neve?

- És ő is annyira szereti kegyelmedet...

- A nevét, kutyateremtette!

- Jean de Siorac, Mespech bárója.

- Teringettél! Tudod, hol lakik?

- Vajh tudom-e még, hogy tudom-e?

- Micsoda zsarnokság, Miroul! Hát gazdád vagyok-e vagy sem?

- Gazda-e az, ki szolgája nélkül kóborol az utcán? Könyörgök, ne feledje: Párizsban egyetlenegyszer ment egyedül ki az utcára, s az a sötét lelkű Louchart kis híján felkötötte.

- Akit azután Mayenne kötött föl, mert bűnrészes volt Brisson elnök kivégzésében.

- Amitől uram még nem támadt volna fel.

- Miroul, utoljára kérdem, hol lakik?

- Uram, hát szívtelennek vél? Nem vette észre, milyen iramban haladunk? Egyenest oda futunk. Nem tudom már, melyik régi poéta írta egymást szívből szerető emberek viszontlátásáról:

Csókra csók csattan, ölekezés, Sírás, nevetés, csivitelés!

Gondolom, a „csivitelés” szó csak a rím kedvéért került ide, hisz az madárhangot utánoz, kismadarakét, s ez meglehetősen távol esik attól a sokkal nehezkesebb és hangosabb izgalomtól, melyet emberek találkozása vált ki. Ha már az állati hasonlatoknál akarunk maradni, apám meg én, ahogy öleleztünk és összedörzsöltük szakállunkat, jobban hasonlítottunk két medvéhez, mint két fecskéhez, s ami a „csivitelést” illeti, Mespech bárója mindössze embereink hogylétéről számolt be, és pedig vitorán, s én kissé elélénkülten hallgattam, ám ez sem tartott soká, lévén Jean de Siorac jobb hugenotta annál, hogysen sietve át ne tért volna fontosabb ügyekre.

- Én Pierre-em, learatta-e már gabonáját a Pudvás Tölgyben? - kérdezte.

- Mifelénk nem aratják le oly korán a gabonát, apámuram, mint Périgord-ban - feleltem mosolyogva.

- Azt idefelé jövet magam is tapasztaltam. De mihez kezd majd búzájával, minekutána learatta, kicsépelte, zsákba rakta?

- Zömét eladom egy derék, Montfort-l'Amauryban lakó alkusznak.

- Ez hiba lenne, fiamuram! Meg kell hagynia háznagyának (amit én, sajna, nem tehettem meg, a nagy távolság miatt), hogy a gabonát ide hozza fel, Párizsba, eladni. A fegyvernyugvás felszabadította a kereskedelmet, s a jó város, okulva múltbeli inségén és éhségén, igyekszik majd oly jól ellátni magát élelemmel, hogy a jövőben elkerülje a szükségét. Tehát nagy lesz a kereslet gabonában, és jól felszökik az ára. Hanem felhozatal közben fegyveresekkel kell szekerét körülvennie, fiam, jól megerősíteni a szekeret magát is, és személyesen felügyelni a menet biztonságára.

Minekutána így elrendezte ügyeim, a lehető legelőnyösebben számomra - ahogy előtte már nyilván a magáét is -, apám megtudakolta, mi van a király áttérésével, melyről Franciaország-szerte beszélnek, még Sarlat-ban, sőt a legtávolabbi tartományokban is. Nyomban elmondtam neki, amit tudtam, s ő odaadó figyelemmel hallgatott. S én, míg hozzá beszéltem, jól szemügyre vettem, és látván, hogy nincs rajta se felesleges domborulat, se görbület, s a szeme most is csakoly eleven ráncai között, bőre most is üde, noha szakállában immár több a fehér, mint a fekete, háta egyenes, lába izmos, fejét magasan hordja, s

kezét most is oly katonásan teszi csípejére, könyökét hátraszegve, mint mindig, megcsodáltam: lám, hetvenéves, és nem sajnálta vállára venni e hosszú út fáradságait Sarlat-tól Párizsig, hogy királyát lássa, megölelje öcsémét, Samsont, kishúgomat, Catherine-t és engem. És furcsa dolog, de éppen abban a pillanatban, amikor hozzá beszélvén, elámultam ifjúságán, mely elpusztíthatatlannak látszott, oly erővel csapott le rám halála elkerülhetetlenségének gondolata, mint eleddig még soha. Torkom úgy elszorult, hogy alig bírtam elbeszélésemet folytatni, mégis folytattam, mégpedig oly vidáman, ahogy ő szokott beszélni, holott esztelen vágy fogott el, hogy karom közé szorítsam, és a fülébe súgjam: „Ó, apám, apám! Míg élek, soha ne hagyjon el!”

- A király - mondta, mihelyt én bevégeztem -, meglehet, nem oly ragyogó hadvezér, mint a párizsi herceg, de megvan benne az, ami az embert nagy státusfőfivá teszi: tudja, mikor kell cselekednie. Amikor király lett, 1589 augusztusában, nem akarta hitét otthagyni. És igaza volt. A lelkek még nem értek meg e fordulatra. Hitét veszítette volna, hasztalan. Most, négy esztendő múltán, át fog térni. Miért? Bizonyára nem azért, hogy Gabrielle kedvét töltsse, noha vele azt fogja elhíttetni, hogy biztosítsa a maga számára jövőbeni hűségét. Hanem mert az egész világ békére áhítozik, és mert hitehagyása révén elnyerheti azt, amit nem nyert el négyévi kegyetlen háború árán: alattvalói engedelmét.

- És a mi hugenottáink?

- A mi hugenottáink megbékéltek volna III. Henrikkel, noha ő buzgó katolikus volt, annak fejében, ha megadja nekik a lelkiismeret és vallás szabadságát, amit ez a nagy uralkodó meg is akart tenni. Ha ugyanezt IV. Henrikől kapják meg, megbékélnek vele, ha pápista, ha nem az.

- És Erzsébet?

- Eh, Erzsébet! Csapkod-kapkod, ellenkezik és főképp alkudozik. De sem haragja, sem alkudozása nem változtat azon, hogy szüksége van egy francia helytartóra II. Fülöp ellenében.

- Hát kegyelmed, apámuram, ily lagymatag hugenottává vált öregkorára?

- Éppen nem. De esztelen elképzelésnek tartom, hogy Franciaország királya oly vallást kövessen, melyet az ország népének nagy része megvet.

- Hajahaj! Mégsem szeretnék az ő bőrében lenni az elkövetkezendő napokban.

- No de uram - felelte Mespech bárója és kék szeme kajánul csillogott ráncai között -, kegyelmed már volt éppen ebben a helyzetben...

- Csakhogy nem rám irányult minden tekintet az országban. Kegyelmed jól ismeri a királyt, apámuram, mit gondol, mennyire veszi szívére áttérését? Keserű-e neki ez az orvosság?

- Nem az. „Veszélyes szaltónak” tekinti.

- Ez a kifejezés tőle származik?

- Tőle.

- Ez nem vall nagy tiszteletre hitünk iránt.

- Nem úgy! A király ezt másként látja. Ő nem annyira a szaltóra ügyel, inkább a veszélyre.

- Apámuram honnan tudja mindezt, hisz csak ma ért ide?

- Van néhány barátom az udvarnál, Pierre, és van a királynak más bizalmasa is, nemcsak Rosny úr.

- Pedig nem győz kérkedni vele, és megjátssza a titokzatost, a király „nagy tervéről” szólván, melyet akkorra tartogat, amikor majd visszahódítja végre országát és fővárosát.

- De hisz én ismerem e „nagy tervet”! - szólott apám. - Rosny úr nem az egyetlen, akinek a király előadta ábrándját. Elsőben le akarja győzni Spanyolországot, és minekutána porrá zúzza, leszakítani róla Ausztriát és Németalföldet. S minekutána így megszüntette a spanyol zsarnokságot, mely szomszédaira nehezedett, létre kívánja hozni az Európai Országok Szövetségét, tizenöt náció részvételével - pápistákkal és protestánsokkal egyaránt. Ezek mindegyike öt képviselőt delegálna egy szenátusba, mely Metzben vagy Nancyban ülésezne, ítélkezne a tagországok közötti vitás területi ügyekben, előmozdítaná kölcsönös kereskedésüket, és közös hadsereget állítana ki avégből, hogy ez országok keleti határán feltartóztassák a törökök, tatárok, oroszok támadását. Egyszóval tartós békét biztosítana Európában.

- Nagyszerű terv - mondtam, miután egy kicsit töprengtem rajta. - Hisz benne, apám?

- Hiszem, hogy a Habsburgok nagyratörése, kik rá akarják tenni a kezüket Franciaországra, egy választott király révén, meg akarják hódítani Angliát egy új armadával, és mindenütt gyökerestül kiirtani a protestantizmust az inkvizíció segítségével, nem vezethet másra, csak a vallásháborúk, polgárháborúk, országok közötti háborúk végeláthatatlan prolongálására. Az a francia király, aki békét akar, csakis arra törekedhet, hogy ezt a gyűlöletes elnyomást megszüntesse.

- És a többi?

- A többi! Hja, a többi! - emelte égnek a kezét Mespech bárója.

- Engedje meg, apám - vetettem egy pillantást nagy zsebórámról, melyet kalmár módra láncon hordtam -, hogy elbocsátásomat kérjem. Misére kell mennem.

- Ejha! Hát ily buzgó pápista lett, fiamuram?

- Nem inkább, mint apámuram lagymatag hugenotta. Hanem a papoknak és ligásoknak mindenütt vannak kémeik, s mivel lady Markbynál szálltam meg, ki angol, tehát eretnek, felkerülök a liga feketelistájára, akárcsak e hölgy, ha nem járok misére.

- Micsoda? Fiamuram itt lady Markbynél lakik? A király szerint a lady valóságos kemence.

- Meglehet.

- Nos, fiam, el ne olvadjon!

- Apám, épen fogom kihúzni vasamat a tűzből, mint Gargantua.
 Amire Mespech bárója, két kezét csípejére téve s fejét hátravetve, harsogó kacagásban tört ki. Nagy örömmre szolgált e legényes vidámságot tapasztalni egy ilykorú embernél.
 - Tudja-e, Pierre, hogy ha most megy misére, ott leli Fogacer-t? - mondta aztán.
 - Hogyan! - szinte ujjongtam örömömben. - Fogacer! Fogacer itt!
 - Ipse. S mi több, mindig és mindenütt egy csinos barna lánykával látni.
 - Micsoda? Egy lánykával? - képedtem el.
 - Megértem fiam meglepetését - szólt Mespech bárója, ki soha nem ébredt rá: miféle hajlamai vannak Fogacer-nak. - Bizonyára emlékszik még rá, mennyire nagyra becsülte szegény Sauveterre bácsikája Fogacer erényességét, ki inkább Mespechben maradt, vele és kis apródjával, ahelyett hogy mulatni ment volna fiamurammal, Samsonnal és Catherine-nal Puymartin úr báljára.
 - Csakugyan emlékszem rá - feleltem, kifürkészhetetlen arccal.
 - Úgy látszik, negyvenen túl Fogacer erénye megingott, ahogy némely özvegyasszonyoké is, kiket a meddőség beköszönté arra készítet, hogy férfiak után futkossanak.

Ámbár ez a hasonlat kimondhatatlanul mulattatott, nem mutattam, és elköszöntem apámtól, anélkül hogy a vacsora dolgában megállapodtunk volna.

Tartok tőle, nem sokat imádkoztam ezen a misén, annyit meregettem jobbra-balra a szememet, remélve, hogy megpillantom Fogacer-t, s mi több, szememet mintegy megduplázta Miroulé, mely hiába felemás színű, azért igen éles. Ám oly nagy volt a tolongás a templomban, hogy könnyebb lett volna egy tűt megtalálni a szénakazalban, úgyhogy azt határoztuk Miroullal: a templomhajó végében húzzuk meg magunkat és mihelyt elhangzik az ite, missa est, egyikünk az egyik kapuba áll ki, melyen a hívek sokasága kiözlök, másikunk a másik kapuba.

Kettőnk közül a szerencsésebb Miroul volt. Egy óra múlva jelentkezett lady Markby lakásán és jelentette: látta Fogacer-t távozni az őrhelyéről, de nem merte megszólítani, mert sok oly nemesúr volt körülötte, kiket Miroul jól ismert és talán felismerték volna szemüvege ellenére. Ehelyett messziről követte Fogacer-t, s így el tud vezetni hajlékához. Nyomban futottam is oda, hanem a ház oly főúrnak és tekintélyesnek tetszett, hogy nem mertem bekopogtatni. Amit jól is tettem. Miroul megkérdezte egy arra járótól, vajon ki az a nagy uraság, aki itt lakik, és azt a választ kapta: Jacques Davy du Perron őminenciája, Évreux püspöke. Ám mivel Miroul égre-földre esküdözött, hogy Fogacer-t igenis e fenséges kapun látta belépni, hazatértem, ha ugyan szabad így neveznem a házat, hol oly nagylelkűen kínáltak szállást nekem, s egy levélkét firkantottam Fogacer-nak, és nyomban el is küldtem egy lóti-futi gyerkőccel.

„Tiszteletre méltó Fogacer orvosdoktor!

Ha jelen nagy rangú állapotában még mindig szívesen látja azt, akit mi fili-nek szokott volt nevezni, s akit Montpellier-ben meddő Arisztotelész-emlein dajkált, kérem, jelenjen meg öt órára a Pajzshoz címzett fogadóban, a Dévalade utcában.

Pierre”

A lóti-futi gyerkőcök között vannak renyhék, kik csigalassúsággal róják útjukat, és olyanok is, kik ezzel szemben röpülnek, mintha kis Mercurius-szárnyak volnának a sarujukon. Azt a gyerkőcöt, ki a mi utcánkon tekergett, úgy hívták: Barnabé, lángvörös haja volt, s ámbár nem állítom, hogy ez lett volna az oka, úgy röppent át egyik házból a másikba, mint tűzvész a nagy szélben. Fogacer éppen csak papírra vetette pár sorát, s Barnabé egy szempillantás alatt már vissza is tért kapumhoz:

„Mi fili!

Honestus rumor alterum est patrimonium. Miért is nem mutatkozhatom, azt szolgálván, akit szolgállok, kétes híré fogadóban s gyanús sikátorban! Adhuc sine crimine vixi et fama mea clara est. Fogadóról tehát szó se essék. Azonban ha tíz órakor bekopogsz a Varga utca 21. számú ház kapuján, ancilla formosa bevezet hozzám, ki vagyok s maradok örökkéig hű és szerető szolgád.

Fogacer doktor”

A levélke iróniája megcsiklandozott, szívmelege meghatott. És amikor Miroulnak felolvastam, ő a hasát fogta nevéttében a latin idézetek hallatán, melyek csakugyan oly jól illettek arra az életmódra, melyet eleddig magáénak mondhatott egykori montpellier-i orvosiskolai docensem, ki napjait minduntalan azzal múlatta, hogy városról városra menekült a máglya elől, mely hajlama miatt fenyegette. Azért is töltött, mint talán még emlékeznek rá, hosszú hónapokat, még távollétemben is, menedékhelyül szolgáló birtokomon, Pudvás Tölgyben.

Amikor mondott formosa ancilla kaput nyitott, majd felfaltam őt a szememmel tetőtől talpig, mint képzelheted, szép olvasónőm, már csak azért is, mert nem fért kétség hozzá: ő az a csinos, fiatal lányka, akiről Mespech bárója azt mondta: Fogacer mindig és mindenüvé magával viszi, minthogy erénye megingott, mióta túljutott a negyvenen.

A kicsike, szerintem, legföljebb tizenöt éves lehetett. Arcbőre hamvas, mint a barack, szeme égkék, válla erős, de keble domború, noha igen szorosan borult rá a nyakig érő, gombos vállfűző. Nyaka puhácska volt és fehér, csípeje kissé sovány, hanem a hátsó fertály kerekded, talán ama szoknya alatt lapuló

párnának köszönhetőleg, melyet a párizsi nők előszeretettel viselnek. Szőke haját két szűzies fonatba kötötte, arca édesen elpirult a rászegzett két szempár tűzétől (Miroul is velem volt), mely szegénykét szinte perzselte ott, az előszobában.

- Mi fili - lépett be szögletes és pókszerű kecsességével Fogacer, fekete ruhájában végeláthatatlanul hosszúnak tetsző, karcsú természetével, s hosszú kezét még az ajtótól kinyújtva megragadta vállamat -, nem azért kérettelek ide Mirouloddal, eme Pollux hú Castorával, hogy felfaljátok az én szegény Jeannette-emet szemetekkel, avagy pláne fogatokkal. Ő itt a ház tündére, ő fut kurta szoknyában a piacra, ő főzi meg levesemet, süti meg pecsenyémet, asztalt terít és leszed, mos, porol, bogarakat öl, egeret ejt csapdába, ablakot tisztít, hátamat mossa, hajamat fésüli, szakállamat nyírja, s mind e felbecsülhetetlen szolgálatokon kívül végül, de nem utolsósorban, ő veti meg a fejem alját...

Azzal fél lábára helyezve testsúlyát, úgyhogy csípeje megemelkedett, kezét a csípőre rakva, nagyot nevetett, felvonva ördögi szemöldökét mogorószínű szeme fölött. Azonban hirtelen felhagyott a nevetéssel, nem tudni, mi okból, összezárva sebként vöröslő ajkát, majd igen különös mosolyra vonta némán a száját, hosszú, lassú, hullámos mosolyra, mintha önmagát gúnyolta volna ki, ahogy bennünket is és az egész világot.

- Jeannette - folytatta, fél kezét az én vállamon nyugtatva, a másikat jó ölnyre emettől (ekkora volt a hossza!) Miroul vállán -, van-e élestaradban holmi laktató eledel, mellyel jól tarthatod vendégeimet, közös ebédünk alkalmával?

- Gazduram - felelte Jeannette, akit ez a beszéd a legkevésbé sem lepett már meg -, van friss tojásom, Normandiából érkezett bayonneti sonkám, kecskesajtom meg egy nagy epertertám, azt ma reggel sütöttem.

- Hát borod van-e?

- Misebor, uram - felelte kis fintorral Jeannette.

- Misebor? - adta a felháborodottat Fogacer. - Csak nem a püspök úrtól loptad, te kis huncut?

- Dehogyan is, gazduram! - Jeannette hamvas arca gyönyörűséges rózsapírt öltött -, Du Perron őeminenciája sekrestyése adta el nekem e bort, jó pénzért.

- Szentséges Szűz! - kulcsolta össze ájtatosan a kezét Fogacer -, engeddd remélnünk, hogy e bor megszenteli nyelvemet, mely egészen másfélét is ízlelt már.

Amire fekete szemöldöke, melyet mintha tussal vontak volna meg, ismét halántéka felé emelkedvén, elnevette magát, ám megint gyorsan felhagyott a nevetéssel, és ismét megjelent arcán az a lassú, cinkos mosoly, mely többet látszott sejtetni a mondottaknál.

- Barátom - mondtam, Jeannette után nézve, ki könnyed, táncos léptekkel kisietett a szobából -, örülök, hogy oly jól érzi magát jelen életében, mint patkány a szalmában avagy róka a tyúkólban, holott nemrég még az egyház világi karja készült lesújtani kegyelmedre.

- Most ugyanez az egyház oltalmaz - felelte Fogacer -, és méltán, mert kigyógyítottam egyik tagját - nem árulom el, kit - egy oly kórságból, mely legalábbis meglepő egy egyházi embernél. Így jutottam fel a máglyáról, mely rám várt, ily magas rangba, lévén háziorvosa és személyes tanácsadója a fenséges püspöknek, ki, az igazat megvallva, sokkal gyorsabban jutott fel és sokkal magasabbra kénszagú személyemnél, hisz csak 1593-ban szentelték fel, és pár hónapra rá, minekutána igen jól kiválasztott pillanatban a király pártjára állt, az kinevezte őt Évieux püspökévé.

- Egek! Apátból püspök! S mindössze pár hónap alatt!

- Atyaisten! Ez ám az iram - így Miroul.

- De nem csal meg emlékezetem? - kérdeztem. - Eme Du Perron nem volt egykor hugenotta?

- Az volt, mi fili! Ám ő is kurtította a vitorlát, mint kegyelmed. És amint katolikussá lőn, III. Henrik megtette lektorának, mivel nagyra becsülte szellemét, tudását és kivételes írói tehetségét.

- Hát nincs is jobb, ha az ember kis csónak, mint a vezérhajóra akaszkodni és az ő sodrával vitetni magát! Így viszi sokra!

- Mi engem illet - vonta fel sátáni szemöldökét Fogacer -, én azt gondoltam: ha az egyház hatalma képes valakit hugenottából püspökké emelni, ez a püspök, a maga részéről, képes lehet egy ateistából, ki ráadásul pederaszt is, igen elfogadható keresztényt faragni. Tehát írtam Du Perronnak, kivel III. Henrik udvarában ismerkedtem meg, amikor a király lektora volt, megmondtam neki: szívesen lennék orvosa. Ő éppen betegeskedett. Nyomban elküldte nekem a navarrai úti levelét. Jöttem, láttam, meggyógyítottam. Viszonzásul ő is meggyógyított, mert amint megpillantottam, fenségesnél fenségesebben bíbor reverendájában, megértettem, mi nagy az öltözék hatalma, s nemcsak az igaz, hogy csuha teszi a barátot, hanem az is: szoknya teszi a nőt.

- Hát ezt hogy érti, barátom? - kérdeztem, egészen elképedve.

- Pontosan úgy, ahogy mondom! - Fogacer ismét felnevetett, harsányan és kurtán, majd elmosolyodott, s mosolya oly széles volt és cinkos, hogy cáfolni látszott feleletét.

Ezenközben Jeannette, kiről le nem vettem a szemem, valahányszor belépett a szobából és kisietett, jött és egy meglehetősen suta bókot vágva jelentette urának és gazdájának, hogy kész a vacsora, az asztal megterítve, a rántotta omlós. Vidáman asztalhoz ültünk, jobbnál jobb étvággal és kiszáradt torokkal, s nemcsak mondott rántottát faltuk be, hanem a sonkát is, melyhez foghatóan ízleteset azóta sem ettem, hogy Mespechből eljöttem, hol a nagyterem mennyezetéről lógott alá a szárított sonka, s az egészet azzal a kis miseborral öblítettük le, mely nem volt éppen rossz, mint Fogacer megjegyezte.

- Isten áldja Du Perron őeminenciáját, amiért ily finom bort választott miseborául, zamata bizonynyal nagyban előmozdítja, hogy mondott bor átváltozzék Miurunk Jézus Krisztus vérévé, amit a mi katolikus egyházunk az átlényegülés csodájának nevez, amikor a misén felmutatja az oltáriszentséget.

- Nocsak, Fogacer! - jegyeztem meg. - Ateista és teológus egy személyben?

- Az úgy van, mi fili, hogy Du Perron őeminenciája nekem diktálta le az esküt, amelyet a királypárti püspökök letéetni szándékoznak a királlyal, hogy annak utána megtérhessen a katolikus egyház kebelébe. És mivel őeminenciája megkért: írassam le e textust ama főpapok számára, kik holnap, zárt ajtók mögött, őfelségét instruálják...

- Holnap? - kiáltottam. - Azt mondta: holnap?

- Holnap, július 23-án, hajnaltól éjszakáig.

- És az udvarban még senki sem tudja?

- Az udvar még a mai napon megtudja, ebéd után. Ezért is árulhattam el az újságot kegyelmeteknek - tette hozzá, az ő hullámos mosolyával -, a titoktartás megsértése nélkül. Mire távoznak tőlem, mi fili, nem lesz Saint-Denis-ben teremtett lélek, ki ne értesült volna róla.

- És mi lett a királytól megkívánt eskü piszkozatával? - kérdeztem.

- Helyes a sejtése, mi fili: megőriztem.

- Belepislanthatok?

- A felének a negyedébe sem, mi fili. Noha nincs benne titkolnivaló, hisz csupán mesteri összefoglalása négy oldalon a katolikus hitvallásnak. Ám ha úgy kívánja, felolvashatom kegyelmednek legélvezetesebb passzusait, mégpedig az én kommentáram kíséretében.

- A kegyelmed kommentáiraival? Egy ateista kommentáiraival? A teremburáját, nem menthetne fel ez alól?

- Nem én, mi fili, vagy meghallgatja a textust kommentárral, vagy nem hall egy árva kukkot sem.

- Micsoda zsarnokság! Hát liba vagyok én, hogy istenkáromlásokkal akarjon tömni?

- Hát liba vagyok én - vont fel fekete szemöldökét Fogacer -, hogy csodákkal, misztériumokkal és képtelenségekkel tömjenek?

- Engedelmevel, tiszteletre méltó doktor, ha kegyelmed liba, abban sincsen hiba, meghallgatom - szólt Miroul.

- Íme - vont elő zekéjéből két négyrét hajtott papírlapot Fogacer, melyeken felismertem kardokat és hurkokat formázó nagybetűs keze írását. - A király hinni tartozik a mindenható Atyaistenben, ég és föld teremtményében.

- S mi itt a nehézség? - kottyant közbe Miroul, ki szeretett vitázni.

- Semmi - vont vállat Fogacer -, hacsak az nem, hogy soha senki nem tapasztalta e földön, hogy valaki semmiből teremtsen valamit.

- Isten mégis könnyen megtehetette, hisz mindenható - okoskodott Miroul.

- Honnan tudjuk, hogy mindenható? - kérdezte Fogacer.

- Hát onnan, hogy ő teremtette az eget és a földet.

- Bámulatos okoskodás! Már a premisszákat tartalmazzák a végkövetkeztetést! Hogyan teremthette Isten az eget és a földet? Mert mindenható. És honnan tudjuk, hogy mindenható? Mert ő teremtette az eget és a földet. Folytathatom?

- Éppen kérni akartam rá - sóhajtottam nagyot, és intettem Miroulnak: ne kötozködjék tovább.

- A királynak nemcsak Istenben kell hinnie, hanem Jézus Krisztusban is, ő egyszülött fiában, ki öröktől fogva az Atyától nemzetik, nemzetik, nem teremtetik, és egylényegű az Atyával.

- No és? - estem most én bele a csapdába.

- Engem zavar ez a „nemzetik” - jelentette ki Fogacer.

- Isten nem úgy nemzette egyszülött fiát, ahogy az emberek szokták, nem lévén felesége. És nem is teremtette.

- Isten mindenható - szólt megint közbe Miroul.

- Ez a „mindenható” annyira kényelmes, mindent megenged csakugyan - bólogatott Fogacer. - Mindazonáltal véssék kérem eszükbe, hogy a fiú különbözik az atyától, mégis azonos vele, hisz egylényegűek. Hát ez mit jelent?

- E misztériumokhoz nem ér föl véges eszünk - mondtam.

- Ha Istentől nyertük értelmünket, az isteni kinyilatkoztatásnak ki kellene azt elégítenie, s nem ellentmondania neki.

- Ezt a kinyilatkoztatást a Szentírás maga tanúsítja - vetettem ellene.

- Csak azért szent, mert mi annak tartjuk - vágta rá Fogacer -, és mi is csak Clovis óta. Pontosabban szólva: Clovis hitvese óta. Csak azért hisszük, mert ő is elhitte. Egyébként is kétféleképpen lehet a Szentírást értelmezni. Hugonotta módra és katolikus módra. Melyiket válasszuk? Aj, szegény királyunk!

- Miért „szegény királyunk”? - tudakoltam.

- Mert holnap erre kell esküt tennie - lengette meg Fogacer kéziratát. - Én, a király, úgy fogadom el és teszem magamévá a Szentírást, ahogy azt a mi Anyaszentegyházunk értelmezi, mert egyedül Neki van joga mondott írás igazi értelmét és értelmezését megítélni. S e ponton, Siorac - emelte fel kupáját -, e ponton vérzik el szájalmasan a protestánsok nagyszerű eszméje: a Szentírás szabad vizsgálata. Halálára ürítem kupámat, mi fili, és e halál gyümölcsére.

~ Miféle gyümölcsére?

- A türelmetlenségre. Hallgassa meg a folytatást is: Én, a király, feltétlenül helyeslem és hirdetem mindazt, amit a zsinatok határoztak, következésképp elvetem, helytelenítem és elátkozom mindazon eretnkségeket, melyeket szent egyházunk elítélt, elvetett és elátkozott. E helyt, Siorac, másodszor is elégetik vagy halomra gyilkolják a katárokat, valdenseket, huszitákat, lutheránusokat, kálvinistákat és az amerikai indiánokat. E helyt szegény királyunk - mert igazán szánom őt! - tökéletesen jogosnak ismeri el az üldöztetést, melyben neki és övéinek volt és van része fél évszázad óta.

- De királyunk csak azért fogadja el a türelmetlenséget, hogy harcoljon ellene - mondtam.

- Térdet hajtva hóhérai előtt? Kétlem, hogy a jó utat választotta. Ezek semmitől meg nem fogják kímélni, mert a király, Siorac... Ni, Jeannette, tölts újra e jó miseborból! A királynak hitet kell tennie a purgatórium mellett is, honnan a rab lelkek nem szabadulhatnak ki másként, mint a hívők imája, adománya és az értük mondatott misék útján. Itt, mi fili, ha hegyezi a fülét, tisztán hallhatja a pénzecskek vidám csengését-pengését a szent erszényekben. Köszönöm, Jeannette, érzem, hogy mondott bor bennem...

- Éppen nem isteni vérré válik - szólt Miroul.

- Remélem is, nem szeretném magam keresztre feszíttetni. A purgatórium után Henriknek hitet kell tennie a szentek mellett - ami mélységesen vulgáris, pogány és babonás hit -, és tisztelnie kell, így, ahogy mondom, fent említett szentek szent relikviáit, melyekből, mint mindenki tudja, naponta újabbakat és egyre többet fabrikálnak; el kell ismernie, hogy a Megváltó egyházára testálta a bűnbocsánat hatalmát, melynek használata igen üdvös a keresztényekre nézvést, és - merem mondani - még inkább a papokra nézvést, kik a bűnbocsánatot osztogatják, éppen nem gratis pro Deo. Végezetül magától értetődik, hogy szegény Henrikünk kötelezi magát mindazon képek tisztelésére, melyek Jézus Krisztus templomaiban találhatók, boldogságos édesanyjáról, ki örökkön-örökkéig szűz marad és más szentekről, egyszerűen azokat a képeket: freskókat, szobrokat, üvegablakokat, melyeket a mi derék hugenottáink miszlikbe aprítottak a templomokban - miáltal ugyan olykor nagy veszteség érte a művészetet, de nem a hit tisztaságát, hisz a Biblia szigorúan elítéli a bálványimádást. Röviden szólva - folytatta Fogacer, úgy lökve előre nyitott tenyérrel egyik végeérhetetlen karját, mintha prófétálni készülné, mialatt a másik kezével egy szelet jóízű sonkát fogott marokra s tömte széles szájába, ami pár pillanatra némaságra kárhoztatta. - Egyszerűen - mondta, amint lenyelte -, a mi szegény Henrikünk áttérésével megerősíteni kénytelen mindazon visszaéléseket, hozzátételeket, kitalálásokat, csalásokat és szemfényvesztő praktikákat, melyek által a katolicizmus megrontotta, sok évszázad alatt, az ősi kereszténység szépségét és tisztaságát, mely kezdetben kristálytisza forrás vala, s lön végül Rómában széles folyam, mely sarat hömpölyget hullámain, és amit hatalomban nyert, azt tisztaságban sokszorosan elvesztette. Hej, Pierre, micsoda bukás ez a királynak! Mindennek a megtagadása! S be gyáva meghunyászkodás a tévelygés előtt!

Tirádája végeztével Fogacer újra hallatta harsány, nyelésforma rövidre fogott nevetését, és elmosolyodott. Mosolya, mint már mondtam, nem volt egyenes, sem merev, hanem úgy hullámozott-tekergett, mint egy kígyó. Közben félrehajtotta fejét, s ravaszul csillámló mogorószínű szemét rám szegezve, úgy felvonta fekete szemöldökét, hogy szinte halántékáig ért.

- Fogacer - szóltam végül -, el vagyok képedve. Érzem, csúfondárosága alatt oly komolyság rejtőzik ezúttal, mely szíven üt, mert hugenotta mivoltom mélyen belém gyökeredzett, úgyhogy, ámbár helyeslem a király áttérését, kegyelmed is tudja miért, mégis nagy fájdalom az nekem. De hogyan veheti ennyire a szívére e dolgot kegyelmed, Fogacer, ki a legszentségtörőbb ateizmust vallja magáénak?

- Mert a hugenották testvéreim - felelte Fogacer -, lévén üldözöttek, akárcsak én. És nincs inyenre, hogy közülük a legelső megtagadja önmagát, urbi et orbi, ahogy nem szeretném én, aki senki és semmi vagyok, megtagadni erkölcsömet. Istennek hála, pederasztva vagyok és az is maradok az idők végezetéig, avagy legalább testi létem végezetéig.

Mire kinyitottam és eltátottam a számat, aztán becsuktam, és mit sem szóltam, hanem újra szemügyre vettem Jeannette-et, ki ártatlan szemhéját alábocsátotta hamvas arcára, majd Miroulra bámultam s ő rám, majd ismét Fogacer-ra emeltem tekintetem, ki sorra szemügyre véve mindannyiunkat, Jeannette-et, engem és Miroult, láthatóan igen jól mulatott magában.

- Pudvás Tölgy kalmárbárója - mondta végül, és felállt -, mint órájáról látom, melyet oly kecsesen hord láncán, mindjárt dél van. Ez órában meg kell jelennem Du Perron őminenciájánál, hogy megvizitáljam nyelvét, megnézzem szeme fehérét, megszámláljam érverését, s aggodalmasan megtudakoljam, hogy s mint áll székletével, egyszerűen elvégezzem mindazon hókuszpókuszokat, melyekre mesterségem kötelez. Szíveskedjék megengedni, hogy távozzam.

Aznap este előadtam apámnak vacsora közben Fogacer beszédét, úgyelve, hogy Noé köpönyegét vessem ateizmusára és dacos pederasztaságára - apám egyiket sem tűrte volna el, és a másodikat még kevésbé, mint az első, mivel semmi elnézést nem mutatott a test oly bűnei iránt, melyek őt soha meg nem kísértették. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy apám nem lett volna nagyon is szigorú az istentagadással szemben, olyannyira, hogy egykor, ha csak egy szóval is, de megrótt azért, hogy véget vetettem Cabassus abbé elviselhetetlen gyötrelmeinek, megadva neki a kegyelemlövést, mialatt kis lángon perzselődött.

- Furcsa - szólt apám -, hogy Fogacer, noha katolikus (e megállapítás titokban mosolyra készített), jobban átértette, mint Rosny vagy én magam, a hittagadás határtalanul szálnalmas aspektusát. Mi bennünket illet, heves békevágyunk előbb eltakarta előlünk az aktus gyászos voltát. Ám ha jobban meggondoljuk és

nyíltabb szemmel vizsgáljuk meg a dolgot, noha a navarrai király áttérése rövid távon a liga bukását vonja maga után, tágabb perspektívában Róma fényes győzelmével jár és a hugenották ügyének, sőt merem mondani, az emberi szellemnek súlyos visszaesésével.

- Apám, nem tulajdonítunk mi túlzott fontosságot a purgatórium, a Mária-kultusz; a szentek légiói, a hamis relikviák, a festett bálványképek, korrupt bűnbocsánatok és más efféle csalások és hazugságok elismerésének, ha az fél szívvel s fél szájjal mondódik el?

- Nem, fiam, nem - felelte erősen apám -, a protestantizmus nem merül ki abban, hogy lerántja a leplet azokról az orcátlan hozzátoldásokról, melyekkel a katolicizmus bemocskolta az ősi keresztény hit tisztaságát. A protestantizmus mindenekelőtt egy újfajta gondolkodásmód, állhatatos elutasítása a tévelygésnek, a babonának, a rossz hagyománynak; egyszóval: tántoríthatatlan szándéka annak, hogy bármely dolgot szabadon megvizsgálhassunk, a visszaéléseket jóvá tegyük, és jobb megoldások felé haladjunk előre mindenütt, ahol lehet. Ezért a hugenotta nemcsak a legkövetkezetesebb keresztény. Ha pénze van, ő fog a legügyesebben bánni vele. Ha földje, ő műveli meg a leggondosabban. Ha boltja, ő a legvállalkozóbb szellemű kalmár. Ha király, ő fog minden uralkodó közül a leginkább örködni országa felvirágoztatásán és népe jólétén. Vagy ennél is többre tör, mint a mi Henrikünk, aki ki akarván lépni a történelem véres kerékvágásából, nagyszerű tervet kovácsol a béke megörökítésére, s létre akarja hozni Európa keresztény országainak szövetségét.

Sosem hittem volna, hogy Mespech bárója képes így megrészegülni tulajdon retorikájától, és ámbár úgy véltem, a hugenották olyatén beállítása, miszerint ők a kiválasztott nép, veszedelmes önhittség, mégis felfogtam, hogy e képben sok igazság van, úgyhogy egyszerre mulattatott is és meg is hatott.

- De apámuram - mondtam -, attól, hogy a király misét hallgat, még megmarad szívében-lelkében ama hugenottának, akinek ismerte.

- Igaz, Pierre-em, ám ha fia születik, a fiút, ha akarja, ha nem, már pápista hitre nevelik a papok, és úgy idomítják majd, hogy nagy a veszélye: IV. Henrik halála után örököse semmivé teszi apja művét.

- Tehát immár ellenzi, apám, a király áttérését?

- Nem én! - emelte égne a karját apám. - Henrik jogát a trónra nem ismeri el másként a nép óriási többsége, csak ha felszentelik Franciaország királyának, és ez nem történhet meg máshogy, csak úgy, hogy katolikussá lesz. Áttérése tehát szükségszerű, ám ez a szükségszerűség roppant jövőbeli veszéllyel terhes. A kegyelmed kemencéjének igaza volt, Pierre-em: „veszedelmes rosszat tenni, hogy jót tehessünk”.

- Ezt nem lady Markby mondta, apám, hanem Erzsébet királynő.

- Teringettél! A vén nőtény oroszlán tisztán lát.

Minduntalan Erzsébet királynő szavaira kellett gondolnom július 25-én, mikor feketébe öltözve, mint szekretáriusai, Rosny úr nyomában haladtam, ki a király kíséretét szolgáltatta: mögöttük, ott tolongtak a hercegek, nagyurak, a Korona tisztségviselői és a nemesek, s körülöttük mindenfelől a testőrök és a svájciak. Előtte dobosok haladtak és harsonások, s a dobpergés, harsonaszó diadalmas hangja nagy sokaságot vonzott oda. Noha már reggel volt, kilenc óra, iszonyú volt a hőség Saint-Denis-ben, és valaki, akinek volt érzéke a színpadiassághoz, nem érthette be azzal, hogy utcahosszat gárdistákat állítson ki, hanem jó illatú virágokkal szóratta tele a kövezetet. Az ablakokban is virágot lengettek, sőt még a háztetőkön is, ahová felkapaszkodtak. A legügyesebbeknek azonban, a gárdisták sorfala között, s egy-két ütleg és kardlapozás árán mégis sikerült besurranniok Saint-Denis apátsági templomába, abban a reményben, hogy végignézhetik e látványosság legszebb jelenetét.

A király megállt a templom előtt. Rosny könyékkel mellkassal tört utat magának, s én árnyékaként követtem, mígnem pár ölnyre megközelítettük őfelségét, ki kilépve tisztségviselői közül, egymaga haladt tovább, lassú léptekkel, a kapu felé.

Ekkor igen jól láttam őt, és ámbár most is oly vidám és derült arcot vágott, mint máskor, én úgy sejtettem: ez csupán álorca, a napégette bőr alatt sápadtság fakítja Henrik arcvonásait. Mint egykor, 1572-ben, Margot-val kötött esküvője napján, melyen huszonegy évvel ennek előtte én is részt vettem, Henrik kiöltözött. Arannyal áttört fehér selyemzekét viselt, hozzá ugyanolyan színű selyemből készült nadrágot, harisnyát és cipőt, köpenye, kalpagja és rajta a tollforgó ellenben fekete volt. Nem tudom, szándékos volt-e királyom részéről ez a kontraszt a ragyogó fehérség és gyászos feketeség között, ama vegyes és ellentmondó érzelmek külső jeleként, melyek e percben lelkében dúltak. Mi engem illet, mindenekelőtt a tollforgó feketesége döböntett meg; hisz soha máskor nem láttam a királyt, ki egyedüli díszként effajta tollakat viselt kalpagján és azokat sűrűn váltogatta, hol fehér, hol tarka, hol olyan színű forgót tűzve ki, mely a szeretett hölgy kedves színében pompázott, ily mélabús, tintafekete tollakkal ékeskedni.

Amikor frigyre lépett Margot-val, a király hugenotta volt, s így nem léphette át a templom (akkor a párizsi Miasszonyunk-székesegyház) küszöbét, úgyhogy a szertartás egy nagy dobogón zajlott le, melyet a templom előterében állítottak fel, s mely körül ezrével gyűltek össze az emberek, s úgy morogtak, mint láncra vert ebek, lévén igen ingerültek a katolikus királykisasszony és a pokolra való eretnek gyalázatos násza miatt. Ezen a vasárnapon azonban, melyről beszélek, a király igenis belépett a kitárt kapun át az apátsági templomba, ám csupán egy ölnyt haladhatott előre, mert szemközt találta magát Bourges püspökével, a gallikán egyház prímásával, ki úgy ült ott, a kapuval szemben, tíz-tizenkét főpap kíséretében, mintha a behatolótól védelmezné. Méltóságosan trónolt fehér damasztal bevont székén, fején a püspöksüveg, kezében a pásztorbot. A király széles mozdulattal lekapta kalpagját, úgyhogy a tollbokréta a

földet söpörte, és ismét kiegyenesedve várta, hogy az érsek szólni kegyeskedjék; ő pedig, amint ott ült, fején a mitrával, gondolom, határtalanul élvezte e pillanatot, melyben a francia egyház hatalma teljében mutatkozik meg a király előtt.

Egy hosszú percen át csend volt. A király semmi jelét nem adta türelmetlenségének, s az érsek nem nyitotta szóra száját. Amikor végül mégis megszólalt, hangja telin és erősen csengett, s mivel a templom boltozata visszaverte a hangot, a templom előtt is tisztán lehetett hallani.

- Fiam - kérdezte -, ki vagy?

- Én a király vagyok - felelte Henrik.

- És mit kívánsz? - Az érsek óvakodott felségnek szólítani Henriket, talán, hogy megmutassa: az egyház szemében ő csak áttérése után lehet király.

- Azt kívánom - így Henrik -, hogy a római katolikus apostoli egyház kebelébe fogadjon.

- Öszintén kívánsz? - Az érsek arca kifürkészhetetlen volt.

- Igen, akarom és kívánom - szólt a király.

Akkor kivált a főpapok közül Du Perron őminenciája, előrelépett, és az érsek széke mellé lerakott a földre egy négyszögletes, vörös selyemkendőt. Intésére őfelsége e selyemre térdepelt. Ez a térdeplő helyzet eszembe idézte, hogyan térdepeltünk mi ketten, Rosny meg én, a király ágya mellett, és azt gondoltam: az sokkal inkább rendjén volt, mint hogy a király térdepeljen egy alattvalója előtt, még ha az az egyház fejedelme is.

- Fiam, mondd el hitvallásodat! - parancsolta Bourges őminenciája.

- A mindenható Isten színe előtt vallom és esküszöm - a király hangja szilárd volt és erős -, hogy a római katolikus apostoli hitvallásban élek és halok, e vallást oltalmazom és védem bárki ellenében, vérem árán is, és megtagadom mindazon eretnkségeket, melyek mondott egyházzal szemben állnak.

Minekutána fenéig itta e poharat, a király elővont zekéjéből egy kétrét hajtott papírlapot, gondolom, az a hitvallás volt rajta in eactenso, melynek egyes passzusait Fogacer felolvasta nekünk, s amelyet a király aláírt. Az érsek előrehajolt, ám mitráját most sem emelte le, és ülve maradt, átvette a mondott papirost, egy pillantást vetett rá, ruhájába süllyesztette, s megragadva a szenteltvízhintőt, melyet egy klerikus nyújtott át neki, megáldotta a királyt. Eztán egy feszületet tartott elé, hogy megcsókolja - a megtért bűnösnek elsőbben e bálványt kellett csókkal illetnie -, s végre felemelkedve székéről, feloldozta és megáldotta Henriket.

Ám szegény Henrikünk még nem jutott túl minden megpróbáltatáson. Mert mihelyt az érsek feloldozta, a főpapok felsegítették és bevezették - nem éppen könnyen és akadálytalanul, lévén a tolongás igen nagy - a templom belsejébe, egészen a szentélyig, hol a király újra elmondta esküjét, mély csendben, ami annál meglepőbb volt, mert a hívők, hogy lássák és hallják a királyt, fűtőkben lógtak még a gyóntatószékek tetejéről is; tátott szájjal figyelték a jelenetet, s úgy bámultak, hogy majd kiesett a szemük.

E második hitvallása után a király az oltár mögé ment, a gárdisták, az apátság szerzetesei és a klerikusok nyomában, ott az érsek ismét lába elé térdepeltette, meghallgatta gyónását, feloldozta bűnei alól, és visszavezette a szentélybe, hol immár egy lilomokkal telehintett vörös selyembaldachin várta. A király megint letérdepelt, ám most egy imazsámolyra. És ily helyzetben ismét hallgatott és áldozott.

Amikor Henrik visszatért vacsorázni az apátsági palotába, megparancsolta: bocsássák be a népet. Az ujjongó sokaság kis híján felborította az asztalt, melynél a király ült. Mindazonáltal, ahogy az utolsó falatot lenyelte szegény Henrik, kénytelen volt visszatérni a templomba, baldachinja alá, imazsámolyára, és végighallgatni Bourges őminenciája szájából egy végeérhetetlen prédikációt, amaz egyház nagyobb dicsőségére, melynek kebelébe - ő, a szegény, rühes bárány - bebocsátást kért, immár a helyes útra térve, gyógyultan, a szent nyáj tagjaként. Majd imára kulcsolt kézzel és a türelmetlenség legcsekélyebb jele nélkül, vecsernyét hallgatott, ő, aki máskor három percig nem maradhatott nyugton eddigi élete során. Vecsernye után mindazonáltal elköszönt a főpapoktól, egyenként arcon csókolva őket. Egy híján tizenketten voltak, mint az apostolok. Felsorolom név szerint őket: Bourbon bíboros, a király unokaöccse, ki örömet maga ragadta volna meg a kormánypalcát, ha hagyják, Bourges érseke, ki a miséket mondta, továbbá Nantes, Sées, Digne, Maillezais, Chartres, Le Mans, Angers, Bayeux és Évreux püspökei.

A király lóra szállt, azon ürüggyel, hogy Montmartre templomában kíván imádkozni, és oly sebes vágta csapott, hogy Rosny úr és kísérete (s ennek egyik tagjaként jómagam) soha utol nem értük volna, ha nem tudjuk, hová tart ily ádáz iramban.

És mire mi megérkeztünk Montmartre templomába (melyhez a királyt kedves emlék fűzte: az ifjú apáca), ő már ki is lépett a kapun, az odaözönlött sokaság éljenzésétől kísérve, mely, mialatt a király elvégezte gyors imáját odabent, kint a téren örömtüzeket gyújtott.

A király ismét nyeregbe pattant és mint az örült, elszáguldott. Mi követtük, nem sejtve, hova tart. Ám csapán a Szajna folyó legközelebbi hajlatáig nyargalt, ahol is megfékezte lovát, leugrott róla, egy szempillantás alatt levetkőzött, anyaszült meztelen a vízbe ugrott, s oly nagy örömmel úszkált benne, mint a nebuló, ki megszökött felvigyázói elől.

A nemesurak megálltak egy csomóban a füves lankán, mivel senki nem merte őt követni a vízbe. Vajmi könnyű lett volna pusztán arckifejezésük alapján megkülönböztetni a katolikus urakat a hugenottáktól, mivel az előbbieket hangosan fecsegték és igen vidáman voltak, az utóbbiak némák és elkámpicsorodottak.

Egyikük odalépett Rosnyhoz, kit láthatóan jól ismert, és halkán és igen morcosan megkérdezte tőle:

- Tudja-e, mit mível a király?

- Hisz látom, ahogy kegyelmed is: úszik.

- Ó, nem! Lemossa magáról a vétket, melyet azáltal követett el, hogy misét hallgatott.

Tizenkettedik fejezet

A király áttérését követő napon levelet kaptam birtokom majordomusától, kijelentette, hogy megkezdte az aratást Pudvás Tölgyben, és odavár, hogy a learatott gabonával belátásom szerint rendelkezzem. Mivel a fegyvernyugvás tovább tartott ligások és királpártiak között, annyira, hogy a párizsiak csapatostul tódultak ki falaik mögül vasárnaponként, hogy lássák, amint a király misét hallgat a Tizenhatok, a pápai legátus és Feria herceg nagy bosszúságára -, Miroult beküldtem Isten leányai utcai lakásunkra Pisseboeufért, Poussevent-ért és lovainkért. Apám, hallván, hogy Montfort-l'Amauryba készülök, csatlakozni kívánt hozzám, hogy viszontlássa nem csupán Samsont, ki állítása szerint most is boldogan él görebei között és Gertrude oldalán, hanem húgomat, Catherine-t is, ki éppen ott tartózkodott Quéribusszel.

Nagyon megörültem társaságának és az erősítésnek, melyet kisdéd kísérete jelentett, élén az óriás termetű Fröhlichhel, az én derék berni svájccimmal, kire nem pillanthattam úgy rá, hogy eszembe ne jutott volna, mint menekültünk kétségbeesetten Szent Bertalan-éj hajnalán Párizs utcáin. Erre Fogacer is megkért: hadd jöjjön velünk, mivel imádta Angelinát, s jelenlétében megjátszotta a gyereket és kis huncutot, avégből, hogy Angelina megmossa a fejét, ami mindennél nagyobb gyönyörűségére szolgált. Én örömet ismertem is mondtam, hanem Du Perron őminenciája annál kevésbé, mert ő, ha egyet szellentett, már azt hitte: csak egy hajszál választja el a haláltól, és igen sokáig kérette magát, míg elbocsátotta orvosát. De végül beadta a derekát, s én megengedtem, hogy Fogacer magával hozza Jeannette-et.

- Még mit nem! Egy lánykát e veszélyes útra! - fortyant fel apám. - Teringettél! Kegyelmed is elhozza vajon az útra kemencéjét avagy châteauduni rőfösnéjét?

- Mylady Markby nem hagyhatja ott az udvart, sem az én szép rőfösném boltját. És micsoda sértés lenne az Angelinára nézve, ha magammal vinném őket? Jeannette majd az én batáromban utazik.

- No de akkor is - morogta apám.

Mindazonáltal valamelyest jobb belátásra tért, amikor látta, milyen csinosan, jó házból való kisasszonyhoz illően öltözködik Jeannette, és tapasztalta: amilyen szép, olyan hallgatag; e két tulajdonság nem téveszthette el hatását apámra.

- Fiam - mondta, amikor kettesben lovagoltunk, egy-két lóhossznyira megelőzve a csapatot -, crede mihi, experto Jehanno, nincs kellemesebb, mint az olyan leányzó, ki csak azért nyitja ki a száját, hogy egyék vagy csókolózzék. Ki nem állhatom a locska-fecskék! Meg kell vallani, a kegyelmed Fogacerja, ha kissé későn szánta is rá magát, szerencsés kézzel választott. A kicsike olyan, mint a hamvas barack, az embernek kedve lenne egyenest ágáról leszakítani s megízlelni.

- Ugyan - húztam el a számat (noha titokban jót mulattam) -, nem tudom már, ki mondta, hogy nemcsak a barátot teszi a csuha, az asszonyt is a ruha. Jeannette arcocskája csakugyan csábító, ám kegyelmed is tudja, mi mindent nem raknak magukra a mi úri hölgyeink, hogy itt meg ott kikerekítsék, ami rászorul, úgyhogy bajos őket másként megítélni, mint anyaszűz meztelen. Levetkezve Jeannette csalódást okozna kegyelmednek.

- Az én szímatom azt súgja: nem! - vágta rá apám.

- Az enyém meg azt: igen! - nevettem nagyot. - És óvakodjék kikezdeni Jeannette-tel, apámuram, Fogacer féltékeny, mint egy mór.

Mihelyt megérkeztünk Pudvás Tölgybe, Florine elárasztotta Miroult csókjaival, és végeláthatatlan fecsegésbe kezdett La Surie-ről. Szomszédom, a birtok tulajdonosa még élt, ámbár betegeskedett, s maga sem tudta, el akarja-e adni a földet vagy sem. Mihelyt szóba hozták a dolgot, kitért, mihelyt vevő jelentkezett, felemelte az árát, mivel titokban ott szerette volna bevégezni az életét, ami hamarabb sikerült neki, mint hitte volna, lévén adáz ligás, s a navarrai áttérésének a hírére megütötte a guta. Örökösei, mihelyt könnyük felszáradt, sürgősen s mindenáron el akarták adni, nem lévén hőbb vágyuk, mint pénzhez jutni s mielőbb megosztozni rajta. S olyannyira ácsingóztak a pénzre, hogy e jó föld ára (éppen nem kicsi udvarházzal, mely ráadásul be is volt bútorozva) húszezer aranyra zuhant le.

Annyira elfoglalt családom, feleségem, gyermekeim, öcsém, húgom, sógorom becézgetése, ölelgetésük, csókolgatásuk, akkora szívbeli gyönyörűséggel hallgattam szavaikat, hogy akkor és ott helyben nem gondolkodtam el Florine közlésén, ám amikor este, vacsora után visszavonultunk könyvtáramba (ahogy ezt Mespechben megszoktuk volt) apámmal, Samsonnal, Quéribusszel, Fogacer-val és Miroullal, előhoztam a kérdést, és azt mondtam Miroulnek: mivel ő is túl van a negyvenen, akárcsak én, ideje megvásárolnia azt a birtokot, mely hasznát is hajt majd, tekintélyt is ad neki, s a legkevésbé sem szakítja el a kettőnköt összefűző köteléket; hogy én ismerem La Surie földjeit, s ezek jók voltak már előző tulajdonosuk életében, még jobba tehetők okos gazdálkodás által; hogy bővíben vagyok munkásnak, ekének, szekérnek, lónak és van egy jó majordomusom, s ez mind az ő rendelkezésére áll; hogy örömet kölcsönadok neki tízezer aranyat, a vásárlást előmozdítandó, s azt ő majd pár év alatt földje hozamából letörleszti, természetesen kamatmentesen.

Miroult annyira elképesztette, hogy a földvásárlás ügyét én ily areopagosz előtt hozom szóba, hogy meg sem bírt mukkanni, s mert sokáig nem szólt, apám, félreértve hallgatását, igen komolyan kijelentette:

- Miroul, ezerszer is megköszöntem az égnek, hogy egykor besurrantál mespechi hajlékunkba, mert noha akkor igen megharagított ez a betörés (Miroul, e mondat hallatán, fülig pirult, mert mint afféle kiéhezett

kis csavargó, ki a tetejében még árva is volt, azért mászta meg Mespech falait, hogy ellopja sonkánkat), ez bizony ama rejtett áldások egyike volt, melyet az Úr küld olykor nekünk, lévén az ő útjai kifürkészhetetlenek. Hisz Pierre fiam az azóta eltelt huszonöt esztendő alatt bölcs tanácsok és felbecsülhetetlen szolgálatok sokaságát köszönhetted neked.

- És mi több, az életemet! - tettem hozzá hévvel. - És nem is egyszer, hanem tízszer! Vagy hússzor! Avagy még többször, annyiszor, hogy össze sem számolhatom.

- Miért is szándékomban áll, hálám jeléül, ötezer aranyat kölcsönözni neked La Surie megvásárlására - szólt Mespech báró.

- És én kétezeret! - vágta rá abban a minutában Samson.

- És én is kétezeret! - csatlakozott hozzá Quéribus.

- És én ezret! - így Fogacer. - Igaz - tette hozzá az ő hullámos mosolyával -, hogy e percben nincs egy árva sol sem a zsebemben, ám aki egy lila ruhás urat szolgál, mint e percben én, s így már-már egyházi embernek számít, annak megvan az az előnye, hogy hitelt kaphat.

Amire apám a hasát fogta, úgy nevetett, és vele neveltünk mi is, Quéribus, Samson meg én, sőt Miroul is rákezdett nevetni, de ugyanakkor könnyek árasztották el arcát, úgy megindult nagy-nagy szeretetünk láttán. Hanem amint felhagytunk a nevetéssel, és Miroul meghatottsága is felengedett, az én szekretáriusom azt felelte, előbb remegő, majd mindinkább megszilárduló hangon:

- Ó, uraim! Be nagy hálára köteleztetek! És elsősorban is Mespech bárója, mert ha ő nem oly jóságos, én nyakamon kötéllel, számban egy szelet sonkával végezhettem volna be életemet. Másodjára Siorac báró, kinek csak a kölcsönt adtam vissza, életét megmentvén, hisz mindent neki köszönhettem együtt töltött éveink alatt: a betevő falatot, hajlékot, ruhát, lovat, utazást és a vidám tudást, mellyel felruházott: gratum hominem semper beneficium de lectat. Tehát jó szívvvel és nagy szeretettel és hálával elfogadom a kölcsönt, mellyel egyikük is, másikuk is ki kívánja egészíteni az árat, melyet tőlem La Surie-ért kérnek: tizenötezer aranyat (és amikor a birtok nevét kimondta, mohó szája úgy kikerekedett, mintha a legzamatosabb gyümölcsöt ízlelgetné), ám arra kérem Quéribus urat, Samson de Siorac urat és a tiszteletre méltó Fogacer doktort, ne vegyék zokon, ha nem élek csodálatos bőkezűségükkel. Történetesen van egy kis vagyonom - folytatta, némi büszkeséggel -, mivel gazdám nekem engedte át a hadizsákmányt, melyet pedig megtarthatott volna magának, hisz őt szolgáltam. Tehát máris La Surie gazdájának érzem magam.

- Fiamuram - mondta Mespech bárója, amint szobájába kísértem, gyertyával a kezemben -, rajtam, a kegyelmed édesapján és talán egy-két hölgyön kívül senki nem szereti úgy kegyelmedet, mint Miroul, és senki nem tesz többet fiamuram jólétéért, mint ő, lévén alkalmas helyzetben, mint állandó kísérője. Igen jól tette tehát, fiam, hogy birtokhoz juttatta, és még jobban, hogy megkérte a királyt: emelje őt nemesi sorba.

- Hogyan? A király beszélt erről apámmal?

- Nagyon megdicsérte érte fiamat, s igen jónak ítélte, hogy magának nem kért semmit, sem pénzt, sem rangot (holott több kérelmező szívja a vérét, mint ahány bolha a kutyaét), hanem csakis Miroulnak kért nemességet.

Minekutána meggyújtottam a magam gyertyáját apám gyertyáján, összedörzsöltük szakállunkat, és elköszöntem tőle, igen elégedetten vele, Miroullal és magammal, szobámba tértem. Az ágyon egy levelet találtam; a gyertya fényénél nekiálltam elolvasni.

„Férjemuram!

Ámbár azt mondják, nem szép panaszkodni, és ha asszony teszi, egyenesen bűn - bár ezt Ameline plébános mondja és ő férfi -, rászántam magam, hogy e papírra bízzam, mennyire fáj nekem, hogy mióta férjemuram hazatért, külön hálunk, s kegyelmed beéri egy igen kemény nyoszolyával, holott annyival kényelmesebben hálhatna az enyémben. Mivel, amennyire tudom, nem vagyok még oly öreg, sem rozoga avagy oly házsártos hitves, hogy sértő módon menekülni kényszerülne előlem, holott egy fedél alatt hálunk, úgy vélem, személyemet illető gyanúja még nem oszlott egészen el, ami mérhetetlenül meglep, hisz 1591 májusában egy fiúgyermekkel ajándékoztam meg, fényes bizonysgául annak, hogy nem vagyok meddőségre ítélve, mint az Újtestamentum-beli fügefa avagy az a személy, akivel immár oly régóta összetéveszt. Könyörögve kérem, ne kicsinyelje le az erőfeszítést, melyet azért tettem, hogy kételyeit eloszlassam, mivel ez a levél igen megalázza büszkeségemet. Kérem, higgyen nekem, férjemuram, s maradok, akárhogy dönt is, az idők végezetéig igen alázatos és hű szolgálója

Angelina”

Ha ezt a levelet 1590-ben kaptam volna meg, akkor, amikor Angelina Florine tollával jelentette nekem, hogy áldott állapotban van, én lettem volna e földön a legboldogabb ember. Olvasóm bizonyára emlékszik még rá, hogy ellentétben Larissával, ki nagy üggyel-bajjal hozhatott csak össze csúf macskakaparásával egy grammatikailag is, ortográfiailag is hibás levelet, Angelinának már a legelső levele elragadtatásba ejtett, lévén kézírása oly finom, stílusa teli bájos fordulatokkal, úgyhogy egy saját kezével írt levél cáfolhatatlanul bebizonyította volna nekem, sokkal inkább, mint termékenysége, hogy nem történt személycsere, Pudvás Tölgy úrnője ma is az én imádott hitvesem, s nem az a szerencsétlen leány, kinek magatartását fokról fokra megutáltam. Ám hogy Angelina nem juttatta el korábban hozzám e bizonyítékot, ellenkezőleg, az eltelt három esztendő alatt teljes némaságba burkolózott, melyet csak itt-ott törtek meg

kurta, Florine kezétől származó levélkék, ez egészen elképesztett. Mintha könyörtelenül meg kívánt volna büntetni, valami furcsa büszkeség sugallatára, amiért kételkedni merészeltem benne, holott ez igazán természetes volt azok után, hogy Larissa halálát követően oly szeszélyesen és szertelenül viselkedett.

Nyoszolyámra ültem, és jó ideig töprengtem, gondolatban felidézve gyötrelmeim és kétségeim esztendeit, és ez annál fájóbb volt, mert Angelina könnyen megtakaríthatta volna nekem e szenvedést, és akkor ő maga sem szenvedett volna. Nem értettem - és ettől határtalanul szomorú és gyászos hangulatba estem -, hogyan adhatott nekem s kaphatott tőlem viszonzásul annyi halálos sebet hiába az a lény, akit a legjobban szerettem és aki a legjobban szeretett, holott elég lett volna egy toll meg egy ív papíros, hogy ezt elkerüljük. S most mit tegyek? tettem fel magamnak a kérdést: szemére hányjam mulasztását vagy sem, megkockáztassam, hogy nagyon is érzékeny büszkeségét megbántsam vagy sem, felelevenítsem-e sebeinket, nyíltan szólva róluk, s arra jutottam: a legokosabb, ha felkeresem szobájában és szó nélkül magamhoz ölelem, mert nem tudhatom, nem rontja-e meg törékeny békekötésünket egy elhamarkodott szó. És ezt is tettem végül, észbe véve, mennyire nem ismerem őt, annyi együtt töltött év után sem. Minél közelebb áll szívünkhöz valaki, gondoltam, annál kevésbé lehet tisztázni azokat a félreértéseket, melyek idők folyamán szükségképpen támadnak közte s köztem. És hogy ez bölcsesség volt-e részemről, avagy ellenkezőleg: fáradság és gyávaság, azt mind a mai napig nem sikerült eldöntenem.

Noha nem sikerült egyszerre összeszednünk és az örökösök kezéhez lefizetnünk a birtok árát, Miroul mégis nyélbe üthette az üzletet a következő héten, úgy, hogy én kezességet vállaltam: a hátramaradó summát három hónapon belül megadjuk, s mivel az örökösök siettükben vagy gondatlanságukban vagy mert nem is konyítottak a birtok ügyeihez, lábon hagyták a gabonát is; számításom szerint Miroul egyedül a búza árából kifizethette fele adósságunkat, annyira megdrágult egy véka ára Párizsban, s ehhez nem kellett egyebet tennünk, csak learatni La Surie-n is, Pudvás Tölgygyel egy időben. Igaz, ehhez mozgósítanunk kellett és nyeregbe ültetnünk nemcsak az én embereimet, hanem apám és Quéribus embereit is, lévén ez ínséges időkben a tolvajlás oly elterjedt és a búza oly kevés és drága, hogy mihelyt kévébe kötötték a learatott gabonát, fegyveres haramiabandák rohanták meg a földműveseket, hogy kifosszák őket. Sokan voltak a rablók, minket mégsem mertek volna megtámadni, hanem pikával a kezükben éjjel meglepték egy bérlőnket és elragadták szekérre rakott termését, sőt a szekeret és a szekeret vontató állatokat is. Ez okozta vesztüket, mivel az egyik lónak elveszett egy patkója; könnyen követték nyomukat, ráleltünk a szekérre, felismertük a lovakat, és a gazokat átadtuk a montfort-i királyi bírónak, ki azon melegében felkötötte őket. Eztán elhatároztuk: az egész termést - az enyémet, La Surie gabonáját és a bérlőkét is - egybe hordjuk Pudvás Tölgy udvarára, falaink oltalma alá, hol nem kelthetik fel az útonállók rablókedvét.

Minekutána az aratást elvégeztük és javában folyt váram udvarán a cséplés, Miroul szólott, hogy bejárná velem lovon La Surie szántóit és erdejét. Hajnaltól késő estig nyeregben voltunk, úgyhogy fájt az ülepünk és reszketett a lábunk, annál elégedettebb volt a lelkünk, mivel megállapítottuk: a menyasszony még szebb, mint gondoltuk. Vacsora után visszavonultam abba a kis szobába, hol birtokaim jövedelméről a számadást végeztem. Kopogtak, szabad, mondtam, mire belépett Miroul, és engedélyt kért, hogy leülhessen, annyira elcsigázott, ámbár a gyertya fényénél inkább ragyogónak láttam arcát, semmint fáradtnak.

- Könyörgök, uram! - szólott Miroul -, ha számvetés után még visszatér a könyvtárba, vegye fel gallérját! Úgy látszik, a király hatással van kegyelmedre. Eddig még sosem tapasztaltam, hogy ennyire ne adjon a küllemére...

- Eh, a fene álljon bele abba a kegyetlen szabóba, ki a karika divatát kiagyalta - vontam vállat. - Télen kényelmetlen, nyáron kibíráhatatlan. Hanem Miroul, fogadni merek, nem azért jöttél, hogy a cicomáról beszélj.

- Valóban nem, uram - felelte ő komoly képpel -, nem hagy nyugodni egy kérdés, azt szeretném kegyelmeddel megbeszélni.

- Halljuk!

- Úgy van az, uram - felelte Miroul, nála ugyancsak szokatlan tartózkodással -, hogy kissé resteltem szoba hozni a dolgot, mert attól tartok, kinevet.

- A teremburáját! Előbb a gallér! Most a restelkedés! Elég az előbeszédből, a tárgyról szólj, Miroul.

- Nos, uram, íme a kérdés: ha valaki földet vásárol, szokásos és illő-e fölvennie a nevét.

- Én Miroulom - feleltem, ugyanolyan komolyan, ahogy ő beszélt (noha ez az eszmecsere, amelyet előre láttam, ugyancsak nevetésre ingerelt) -, nem tudom, illő-e, nem bírván oly szellemi mérleggel, melyen le lehetne mérni az effajta árnyalatokat. Ám bizonyosan szokásos. Akarsz egy-két idevágó példát hallani?

- Nagyobb gyönyörűséget alig szerezhetne mással, uram.

- Íme három példa. Miután nagyatyám, Charles Siorac, roueni patikárius elegendő vagyonra tett szert ahhoz, hogy megvehesse a Volpie nevezetű malmot, ettől fogva csak úgy nevezte magát: Charles de Siorac, La Volpie ura. És ámbár apám nevetett e nemesi de szócskán, megtartotta, noha akkor még nem volt rá joga, de megszerezte azt is, amikor kapitánynak nevezték ki a normandiai légióban.

- Uram - Miroul csak úgy itta szavaimat fülével is, felemás szín szemével is -, én nem egy de szócskát akarok a Miroul elé illeszteni, hanem de La Surie urának mondani magam. Megtehetem?

- Hogyne tehetné, Miroulom.

- De nem szeretném, ha kinevetnének érte.

- Nem sokáig fognak nevetni, akik kinevetnek. Amikor fájdalmasan nélkülözött montpellier-i

professzorom, a tiszteletre méltó Salomon doktor megvette Frontignanban a maga szőlejét; mondott szőlőbirtok nevét felvéve d'Assas úrnak nevezte magát. Úgyhogy azok az emberek, akik nemigen kedvelték őt, utalva arra, hogy marránus, csak úgy nevezték gúnyból: Salomon doktor, aki d'Assasnak mondja magát. Idők múltán azonban e rosszmájúakat is lefegyverezte tudása és jósága, és végül mindenki d'Assasnak hívta.

Eztán elhallgattam és Miroulra néztem.

- Uram - tiltakozott Miroul, kit nem elégitettek ki történeteim -, három példát ígért!

- Igaz.

- Ki a harmadik?

- Michel de Montaigne.

- Hogyan? Ő sem volt nemes?

- Azzá lett, amikor III. Henrik rábeszélésére hagyta magát Bordeaux polgármesterévé kinevezni, mert e tisztséggel együtt jár a nemesi rang. Ám addig nem volt az. Apját, aki kalmár volt, Eyquemnek hívták, és akkor vette fel a Montaigne nevet, amikor az ilyen nevű birtokot megvásárolta, a feledés homályába temetve az Eyquem nevet, s fiának eszébe sem jutott azt onnan kiemelni.

- Uram, nem szeretném tovább zavarni - szolt Miroul. Lerítt róla, alig várja, hogy tőlem elköszödjön, gondolom azért, mert sürgősen el akarta ismételni lelkesítő szavaimat Florine-nak. - Kérem, kegyeskedjék elbocsátani!

- Örömmel - bólintottam.

Azzal felálltam, erősen magamhoz öleltem és csókot nyomtam mindkét orcájára. Ennek utána az ajtóig kísértem, kinyitottam előtte, és félreállva, hogy kiléphessen, komolyan utána szoltam:

- Jó estét, de la Surie úr.

Az én embereimmel, apáméival és Quéribus fegyvereseivel - kik sokkal többen voltak - oly erős kíséretet adhattam gabonát szállító szekereim mellé, Párizsba menet, hogy a legkevésbé sem kellett félnünk az utakon garázdálkodó haramiák támadásától. Előbb azonban Saint-Denis-be mentünk, hol megkértem lady Markbyt, engedje meg, hogy az ő csűrében hagyjam rakományomat, amire ő igent mondott. Nem akartam ugyanis bevonulni Párizsba a Saint-Denis-i kapun át, míg bizonyos nem lehettem felőle, hogy baj nélkül megtehetem; a fegyvernyugvás ugyan kizárta a fegyveres támadást, de nem a tolvajlást. Minek okából mihelyt beértem Párizsba, siettem felkeresni Tronson kapitányt. Eladó búzám van, mondtam neki, ám csak apránként, egy-egy kisebb szekérnyit akarok eladogatni belőle, és csakis azokon a napokon, amikor ő van őrségben a Saint-Denis-i kapunál.

- És mi ebből az én hasznom? - tudakolta Tronson, és szembogara összeszűkült.

- Szekerenként kap egy zsák búzát.

- Komám, ilyen zsák vagy olyan zsák, nem mindegy. Azt mondom: nyolc pint.

- Legyen nyolc pint.

- Ez jó, ám nem elég - vélte Tronson. - Azt is kikötöm, hogy csak azoknak adhatja el gabonáját, akiket én kijelölök.

- Miért?

- Mert cserébe ők is megkenik a markomat, lévén a búza oly ritka portéka.

- Kapitány - nevettem nagyot -, kegyelmed mindenből sápot akar húzni. Azonban vannak barátaim, s őket ki akarom vonni a vám alól.

- Hányan vannak?

- Hárman.

- Ez sehogy sincs ínyemre - ingatta a fejét Tronson, s pocakja megemelkedett. - Ez kész veszteség nekem.

- Kapitány, mehetek más kapun át is Párizsba, nemcsak a Saint-Denis-n, és köthetek alkut más kapitányokkal is.

- Szó sincs róla! Áll az alku. Nem bánom, kivételt teszek barátaival.

- Kezet rá, kapitány!

- És ígyunk is rá! Hé, Guillaume! Ide egy flaska cahors-i bort, az enyémből. Komám! Kegyelmednek jó a szeme! Fogadok, tíz perc és némi beszéd árán többet nyertem, mintha tíz koporsót készítettem volna el.

Mivel ez alku során nem akartam kelmeárusi minőségemben szerepelni, majordomusomra bízam elintézését és az üzlet megkötését, s én magam csak kis pokolbéli legyecskémet, Alizont, Pierre de L'Étoile-t és Nemours hercegnét láttam el gabonával, gratis pro Deo, noha az ingyenbúzára egyedül Alizon szorult rá helyzeténél fogva; mivel forgalma sapkában, vállfűzőben, farpótlékban, körgallérban és más cicomákban jóformán nullára csökkent, az ostrom és az általános elszegényedés következtében; a javak nem cseréltek többé gazdát.

Az én szegény Pierre de L'Étoile-om láthatóan nagyon szenvedett ama körülménytől, hogy a fegyvernyugvást követően felesége visszatért hozzá, s szegény Lisette-et nyomban kiseprűzte. Ami kettős hatással volt az én derék L'Étoile-omra: megvénítette és még jobban megtöltötte száját szebbnél szebb erkölcsnemesítő beszédekkel korunk romlásáról. Mindazonáltal Pierre de L'Étoile félrevont és szépen megkért: fogadjam szolgálatomba Lisette-et, ki oly könnyen hitelt ad a férfiak bókjainak, hogy megeshet vele, amilyen gyermektegy, ismét hálójába keríti ama gazemberek egyike, kik testét kiárúsítván, közmegvetés

prédájává teszik. Ez az ő szemében alig volt keservesebb sors, mint nyárson sülni, a zsoldosok eledeleként.

Tehát magammal vittem Lisette-et Isten leányai utcabeli hajlékunkba, boldoggá téve Héloise-t, aki végre hozzájutott egy magafajta személyhez, akivel elcseveghetett naphosszat munka közben, meg is osztozva e munkákon, annál kevésbé Dona Clarát, ki azt gondolta: a kicsikét jó falatnak számom magamnak. És az igazat megvallva, olvasóm, a kis hamis oly hálás volt nekem, amiért megmentettem a nyárstól, és oly karcsú, mégis gömbölyded, a szeme oly tiszta, a bőre oly üde, hogy talán engedtem volna étvágyamnak, mert erősen megkívántam, ha nem félttem volna, hogy még bonyolultabbá teszem életemet, mint amilyen addig is volt.

Tíz zsák búzát küldtettem majordomusom útján Nemours hercegnének, egy levélkével megtetézve, melyben sírig tartó tiszteletemről biztosítottam, és arra kértem: kegyeskedjék délután fogadni. Amire igent mondott ugyan, ám levele oly rideg volt, hogy azt gyanítottam: rossz néven vette hosszú távolmaradásomat. És csakugyan, mihelyt beléptem elfogadótermébe, szorosan összezárva ajkát végigmért, ami kétségbe ejtett, mert mihelyt szétnyílt a mondott ajak, gyönyörűnek láttam.

Mindazonáltal megfigyeltem: kiöltözött a kedvemért. Gyöngyökkel telehintett kék selyem vállfűzött és abroncsszoknyát viselt, és hosszú, hajlékony, finom nyakát nem szorította be spanyol gallérba, hanem szabadon hagyta, lévén felsőruhája mélyen kivágott, csak tarkóján viselt egy magasan felálló velencei csipkéből készült félgallért, amelyet Erzsébet királynő is, amikor Londonban találkoztunk volt. Sűrű szálú, csodálatosan szép, dús hajának fehérsége az ember eszébe idézte hajdanvolt szőkeségét, s a kacérság netovábbjaként kék fátolszövettel takarta el félig, melynek színe pontosan megegyezett nagy-nagy szemének égkekjével. Gyűrűkkel ékes kezét látszólag hanyagul nyugtatta térdén, ám e nemtörődomségnek ellentmondott tartása: derekát ugyancsak kihúzta, s állát felszegte, gondolom, azért is, hogy kifeszítse, mert ha tokája nem volt is, azért már kissé megereszkedett az az áll, s még inkább, hogy megalázzon így kimutatott göggyével.

Tudom, itt el kellene mondanom apróra, hogy szép olvasónőmet kielégítsem, milyenek voltak gyűrűi és frizurája; nos, az előbbiek igen nagyok és szépek voltak, hajviselete pedig, mint Michel de Montaigne mondogatta, míg vízzel keverte borát, e keverékre: jól kiókumlált. Hanem aki ezt kívánja, nem jól ismeri a férfiembert. Bármilyen gonddal tálalják is elébe szépségüket előkelő hölgyeink, hogy észrevegye, az ember inkább az egészre ügyel, semmint a részletekre, s inkább a nőre, semmint a cicomákra, melyeket magára aggat. Mindazonáltal az egészet igazán átérzi. És nem ezt akarja-e alapjában véve a nő is? Ám minthogy itt most szép olvasónőmhöz szólok, oly bizalmasan, amint azt nekem megengedi, szeretném jó előre figyelmeztetni, hogy a jelenetben, melyet alább olvashat, Nemours hercegné oly oldaláról mutatkozik majd meg, mely bizonyára meglepi vagy akár meg is botránkoztatja, mivel kitetszik belőle: a hercegné oly szenvedélyesen szerette fiát, Nemours herceget, ahogy senki mást, még tulajdon unokáját, Guise herceg sem talált kegyelemre nála, mihelyt hőn szeretett fia riválisává tolta fel magát. Ám mivel ő is, mint mindannyian, ellentmondások szövevénye volt, magán- és közügyekben egyaránt egyszerre lényeglátó és vak, később tapasztalhattam: igenis szerette unokáját, noha ez eszmecserénk során mindennek elmondta. No de eleget beszélünk immár lelki mivoltáról. Térjünk vissza inkább őrá magára, hiszen itt ül karosszékeiben, bő abroncsszoknyája szépen hullámszik kihúzott dereka körül, s egyszerre kétfajta pillantást vet rám: egy megalázóan göggyet, és (emögé elbújtatva) egy figyelmes pillantást, lesve a hatást. És ezzel, úgy látszik, elégedett, mert kissé erőlködni kell, hogy megmaradjon ama hidegségnél, mellyel fogadott:

- Uram - vonta fel szemöldökét és szegte fel állát -, remélem, ezúttal nem mer térdre omlani előttem és felfalni a kezemet, mint máskor nagy merészen tenni szokta, holott ez nem illik rangomhoz, sem kegyelmed állapotához.

- Fenséges hercegné - hajoltam meg mélyen előtte -, kedvem éppen lenne hozzá, csak merszem nincs, mert kiolvasom elítélő tekintetéből, hogy fejemre vontam rosszaságát, ami mélységesen elszomorít.

- Uram, éppen nem úgy fest, és ha ezt akarja velem elhitetni, meg kell tanítania hazudni beszédes kék szemét is, nemcsak a száját. Én, igenis kis gyönyörteli csillogást látok e szemben, ami szerintem a szemérmertlenség netovábbja.

- Mert csakugyan gyönyörűséget érzek, asszonyom, kétszeresen is. Először azért, mert oly hosszú idő után ismét elmerülhetek romolhatatlan szépségének bámulatában, másodszer, mert megró távolmaradásomért.

- Távolmaradásáért? - kiáltotta a hercegné. - Ki beszél a kend távolmaradásáról? Bánom is én, ha távol marad, kelmeárus uram! Száz évig is elmaradhat, azzal sem törődnek.

- Asszonyom - horgasztottam le a fejem -, bocsásson meg, de én nagyon megszenvedtem, hogy nélkülözni kellett szépségének látását.

- Uram, kegyelmed csúfot űz belőlem! Élete éppen nem szűkölködött különböző szépségek látásában, sem Párizsban, sem Saint-Denis-ben, sem Châteaudunben: ezt biztos helyről tudom. Ezért nem talált rá egy percet, az elmúlt három hónap alatt, hogy meglátogasson egy hölgyet, kire, akármilyen magas a rangja, a rossz nyelvek azt mondhatnák: öreg.

- Öreg, asszonyom! - kiáltottam, s mert jól tudom: vannak pillanatok, amikor engedelmeskednünk kell a hölgyeknek, máskor viszont nem szabad engedelmeskednünk, térdre borultam a hercegné előtt, s kezét megragadva, vad csókokkal borítottam el. És szép olvasónőm, mondanom sem kell, nem kellett magamon erőt vennem és nem komédiáztam. Jobban senki sem szerethette Nemours hercegnét, mint e percben én, és ezt ő is érezte, ama mély és éteri rokonszenv révén, mely megnyilatkozik szavak, sőt

pillantások nélkül is.

- Hagyja abba, uram! - szólt rám. - Hagyja abba, mert igazán megharagszom! - mondta, oly kevésbé haragos hangon, hogy ezt maga is észrevette, s mivel éppen nem volt kétszínű, hangos kacajra fakadt, mint egy südő lányka. Kissé meglegyintette fejemet, s mintegy véletlenül visszajött hajamra, mialatt másik kezét továbbra is csókjaimmal borítottam, ám immár nem oly vadul, mint előbb, mert attól tartottam: rangjának és erkölcsének féltése fel találja ébreszteni szemérmességét és megtörik a pillanat varázsa.

- Asszonyom - szőttem tovább cinkos komédiánk szálát, nehogy rátörjön a restelkedés -, megbocsátja végre távolmaradásomat?

- Csak akkor, uram, ha megmagyarázza.

- Asszonyom - szóltam, s óvakodtam felemelni a fejem, nehogy elvonja rólam kezének gyönyörűsége, könnyű súlyát -, mesterségemből folyó ügyeimet intéztem.

- Más szóval - felelte ő, kissé csípősen -, felkereste unokahúgát, a szép châteauduni rőfösnét.

- Ez elkerülhetetlen volt, hisz üzlettársak vagyunk. De nem sokáig maradtam nála.

- És azután Saint-Denis-be ment, eladni selymeit, bársonyait lady Markbrynnek, ki házába fogadta.

- Csakugyan volt oly jó.

- Vagy még jobb?

- Asszonyom, azt mondtam: jó.

- Ej, uram! Lévéen szó oly hölgyről, kit a király csak úgy emleget: „kemence”, ki tudja, meddig tart jósa és hol kezdődik az annál is jobb.

- Asszonyom, ez telitalálat. Elmondhatom a királynak?

- Micsoda? Királynak meri őt nevezni? Nem a navarrainak?

- Asszonyom, áttért.

- És kegyelmed találkozik vele! Van képe találkozni vele! Ez árulás!

- Emez árulásnak köszönhető, hogy élelmezhettem úrnőmet az ostrom alatt.

- Tehát neki köszönhetem az udvaromban tornyosuló gabonászsákokat?

- Nem, asszonyom, ez az én ajándékom.

- A kegyelmedé? Csak nem képzeli, uram, hogy ámbár pénzem most nincs, mert intendánsaim nem küldik meg földjeim hozadékát a háború ürügyén, elfogadok ekkora ajándékot egy nagy mafla kelmeárustól?

Ez utóbbi szavait jóváteendő, kissé megcirógatta a hajamat, de oly gyors és könnyed kézmozdulattal, hogy utóbb magam sem tudtam, csakugyan megtörtént-e a dolog, noha abban a pillanatban e simogatásra tarkómtól a lábam ujjáig megboroztam a gyönyörűségtől.

- Asszonyom - szóltam -, esdve kérem, fogadja el bűzámat, mint legalázatosabb szolgájának s imádójának szerény ajándékát.

- Uram, az „imádó” túlzás! És az ajándék nem szerény, a mai árak mellett. Ej, uram, elég legyen! Keljen fel végre, üljön le arra a zsámolyra lábam elé, ahogy ez „alázatosságához” illik, amelyben egy cseppet sem hiszek, szeme minduntalan rácsófol. Honnan jó ez a búza?

- Birtokomról.

- Hogyan? Birtoka van, és nem vette föl a nevét?

- Nem látom, mi haszna lenne felvennem.

- Mi haszna? Ki ne tudná, hogy manapság egy birtok az az olcsó szappan, melynek révén a szerencsés kalmárok kivakaródnak nemtelenségükből...

- Én jól megvagyok az enyémmel.

- Mint alázatával is, bizony, és ámbár roppant alázatos és nemtelen, Coulondre mester, átállt a király pártjára!

- Asszonyom, nem én álltam át a király pártjára, hanem a nép! Kegyed is tudja, hogy meg kellett tiltani a népnek, itt Párizsban, a fegyvernagyvadás ideje alatt, hogy kicsődüljön Saint-Denis-be, megbámulni a királyt misehallgatás közben és megéljenezni. Vox populi vox dei.

- Mit jelent ez a halandza?

- A nép szava Isten szava.

- Remélem nem, Istennek hála! - kelt föl a helyéről Nemours hercegné. És fel-alá sétálva a teremben, amit eddig sohasem tett a jelenlétemben, így folytatta: - Hisz végtére ki kell mondani, uram, az igazat. A király áttérése tönkrejuttatja családomat.

- Asszonyom, immár kegyed is azt mondja: a király.

- Hát nem az? És nem sokkal inkább az, mint ama sárgacsőrű kis Guise, akiből királyt akar faragni a legátus és Feria herceg? Mint lányom, Montpensier hercegnő mondja: szép kis király!

- Asszonyom, saját unokájáról beszél!

- Unokám vagy sem - tört ki hevesen a hercegné -, menyemnek, Mayenne herceg hitvesének igaza van, ha azt mondja: taknyos kölyök, jól meg kellene vesszőzni! Tudja-e, uram, hogy amikor nagynénjénél, Montpensier hercegnőnél hál, összeszarja udvarhölgyei ágát? Az ő korában! Szép király, csakugyan! Se hadserege, se pénze, se orra!

- Hogyan, asszonyom? Nincs orra?

- Orrnak nevezi-e, uram, azt az icipici toldalékot, mely e szerepre hivatott szaros kis unokámnál?

- Az igazat megvallva, asszonyom, az ifjú Joinville herceget egyetlenegyszer láttam életemben, úgyhogy megbocsátható, ha nem emlékszem az orrára.

- Nincs mire emlékeznie, uram! Nem tudom, hogyan törli meg az orrát Joinville hercege, hisz nincs mit megfognia a zsebkendővel. És ámbár Mayenne hercegné joggal nevezte őt „taknyosnak”, olyan pici likakon át sem fér a takony...

- Asszonyom - szóltam közbe, egészen elámulva azon, hogy a hercegnét, ki mindig oly tartózkodó volt, most ilyen indulatosnak látom -, ez csak olyan szólásmondás.

- Éppen nem! Ez maga a való igazság. Gondolja uram: Franciaország ennyit érdemel csak? Hogy egy nevetségesnél nevetségesebb orr kerüljön trónjára? Annál is inkább, mert ha igaz az, amit a szólásmondás tart: orról ismerzik meg a hímvessző, féltő, hogy ez a király soha meg nem ajándékoz bennünket trónörökösrel.

- Ó, asszonyom - feleltem, nevetve is, elképedve is a hercegné szabadszájúságán -, végső soron nagy megtiszteltetés az a kegyed családjának, hogy a rendek egy Guise herceget választottak meg királyuknak.

- De nem akármelyiket hercegeink közül! - kiáltotta magából kikelve Nemours hercegné. - Istennek hála, vannak szemrevalóbb tagjai is családomnak, mint bolond unokám!

- Csak nem idősebb fiára, Mayenne hercegre gondol? - kérdeztem, némi malíciával.

- Mayenne fiamra! Hisz ő nős! És higgye meg, ezt ő maga bánja a legjobban, mivel ilyformán nem veheti el a spanyol infánsnőt, mint Joinville herceg.

- Asszonyom, Mayenne herceg fia nőtlen.

- Piha! - fitorította el arcát a hercegné. - Még húszéves sincs, és már pocakos, mint az apja! Uram - villant fel a szemében a harag egy szikrája -, csak nem szándékosan kerüli másik fiam, Nemours herceg említését?

- Asszonyom - álltam pillantását a világ legártatlanabb arcával -, nálam jobban senki nem csodálja Nemours herceget és vitézségét, ahogyan Párizst védte az ostrom alatt. Fájdalom, ő most Lyonban van, és amint hallom, nem viselkedik ott valami bölcsen, máris magára haragította a város vezetőit.

- Így jár, aki nem hallgat édesanyjára! - sóhajtott a Nemours hercegné, oly naivan, hogy az szíven ütött. - Amikor a fiam Párizs kormányzója volt, én nem szüntem meg újra és újra elmondani neki: legyen oly messzemenően tekintettel a törvényszéki urakra, amint csak lehet. Fiamuram, intettem őt, ügyeljen rá, bánjon illő tisztelettel a parlament bugrisaival és taláros álnemességükkel! Máskülönben örökösen akadékoskodnak majd, és hacsak nem öleti halomra őket, ami nem volna éppen keresztényi cselekedet, soha nem lesz nyugta tőlük. De mit csináljunk most? Az én Nemours-om Lyonban van, távol tőlem, megfelelkezik tanácsaimról, és úgy viselkedik, mint akinek elment az esze. Meglátja, uram, tönkreteszi majd Lyont is, magamagát is. Ó, fiaim, fiaim! - fakadt ki, s egyszerűen könnyek szöktek elő szeméből, elárasztva szép arcát -, végül még mindannyiunk vesztét okozzák, családomét és utódainkét is!

- Asszonyom, én úgy látom, nem áll oly rosszul a szénája! Végére is a király leghőbb vágya, mint mindenki tudja, hogy megegyezésre jusson a kegyed fiával, Mayenne hercegével.

- Uram, én minden erőmmel ezen vagyok, s ahányszor csak találkozom Mayenne-nel, erre biztatom. Szerencsétlenségemre ő sem hallgat rám. És csak azért nem, mert rettenetesen féltékeny öccsére, Nemours hercegre, azt képzelvén, hogy én jobban szeretem öccsét, mint őt. Ami nem igaz, nem és nem - állította oly hévvel, hogy kis híján elmosolyodtam, csak nem mertem. - A király folytatta - a burgundiai tartományt ajánlotta fel Mayenne-nek, csatlakozása fejében. A burgund nagyhercegség nem kis adomány! Nos, tudja-e, mit kér, mit követel ehelyett Mayenne? Az ország hadainak fővezérségét! Más szóval, ő akar a király után a második ember lenni „szolgálati jutalmaképpen”. Jól hallotta! Szolgálati jutalmaképpen, holott e szolgálatok - ő, örültség netovábbja! - abból állnak, hogy szüntelenül hadakozott a navarrai ellen, III. Henrik halála előtt is, után is.

- Mégis létrejön a béke, asszonyom. A nép így akarja. - Én magam is békét akarok, és világosan meg is mondtam a királynak, mik a feltételeim: Burgundia Mayenne-nek, s húga keze Nemours-nak.

- Hogyan, asszonyom - adtam az elképedtet -, jól hallottam? Kegyed felkereste Saint-Denis-ben a királyt? Saját személyében?

- Ej - toppantott a hercegné -, álkelmeárus uram, ne legyen oly rideg és kétszínű irányomban! Kegyelmed is jól tudja, mióta a király misét hallgat, a játszmát máris elvesztettük, tehát meg kell alkudnunk a helyzettel, és ami azt illeti, ki keresi fel a királyt, ki nem: mindannyian felkerestük, szép sorban. Menyem, Guise hercegné egészen Dreux-ig merészkedett el, melyet a király ostromolt, hogy udvaroljon neki. Hát képzelte volna? Mialatt a király a ligát ostromolja, Guise hercegné őt cirógatja! És eközben - sápadt el hirtelen haragjában a hercegné - orratlan takonypócat becsempészi a király hűgának ágyába.

- Hát a spanyol házasság?

- Nem hisz az én menyem abban, pedig mennyit fáradozott érte! És ugyan ki oly ostoba, hogy hinne benne? D'Elboeuf úr bizonyosan nem, ő elment megnézni, hogy ütogeti a labdát a király Saint-Denis-ben, párizsi halaskofák és komámasszonyok között, kik hangosan hahotáznak, és azt kiáltozzák: „Ez a király sokkal szebb, mint a mi kis párizsi királyunk! És mennyivel hosszabb az orra!” Közben a király megpillantja d'Elboeuf urat, félbeszakítja a játékot, bezárkózik vele két jó órára egy flaska bor társaságában, és d'Elboeuf máris átáll az ő pártjára.

Azzal visszaroskadt karosszékébe Nemours hercegné, és ismét elfakadt sírva.

- Asszonyom - ültem erre én is vissza a zsámolyra, mert tiszteletadasképpen felálltam, amíg ő fel-alá járkált. - A király nagylelkű, fényes családjának egyetlen tagjára sem fog szigora lesújtani.

Mindenkinek meg fog bocsátani, még a kegyed leányának, Montpensier hercegnőnek is, a sok szidalom ellenére, melyekkel őt fizetett prédikátorai szájával elhalmozta.

- Haj, az én lányom, Montpensier hercegnő! - emelte égnek szép kezét Nemours hercegné. - Ő csak a bajkeverő! Pedig kezd már ugyancsak remegni abroncsszoknyája alatt, és nem mer többé mérgezett levélkéket küldeni csuhásainak! S tudja-e, ki vette át e szerepet? Feria herceg! Lám, miféle kezekbe került Párizsban a hatalom: egy olasz meg egy spanyol kezébe! Boldogságos Szűz, micsoda megaláztatás! A herceg még hagyján, ő vérbeli arisztokrata, hanem a legátus! Tudja-e, uram, hogy egy hurkaárus fia? S hogy csak egyszer étkezik naponta, négy órakor, s eztán úgy megdöngönyözteti magát, mint egy öszvért, hogy emésztését megkönnyítse! Igaz - tette hozzá, mert eszébe jutott, hogy ő Lucrezia Borgia unokája, s olasz vére felülkerekedett a nemtelenek iránti megvetésén -, Feria herceg meglehetősen ostoba, a legátus ellenben, lévén vérbeli olasz, igen ravasz és éles eszű. De mit tehet? Semmit, amíg II. Fülöp el nem küldi Mayenne-nek a megígért negyvenezer embert és egymillió aranyat, márpedig soha el nem fogja küldeni, mert nem bízik Mayenne-ben, aki viszont benne nem bíz, és egyébként sem lesz bolond kikaparni a tűzből a gesztenyét a kis Guise-nek. Ej, uram, vegyük a dolgokat úgy, ahogy vannak: ki-ki csak magára gondolt, az egyik jobbra húzott, a másik balra, s így megosztottságunk és bizalmatlanságunk miatt mindenünket elvesztettük.

- Mindazonáltal azt hallottam, asszonyom - mondtam, hogy még inkább kiugraszam a nyulat a bokorból -, hogy a ligások felbátorodtak most, mivel a pápa megtagadta a király áttérésének elismerését.

- Ó, a pápa, a pápa! - szólt a hercegné, mélységes megvetéssel -, higgye meg uram, nálam egy pápa nem sokat nyom a latban. A családomban is akadt egy pápa, ha nem is éppen a legjobbak közül való.

- Azonban a jelenlegi pápa nem akarja visszavonni a király kiátkozását, asszonyom.

- A püspököket mégsem merte kiátkozni, kik a királyt a katolikus egyház kebelébe fogadták, mert óvakodik maga ellen ingerelni a francia egyházat, annál is inkább, mivel immár a király joga országunkban a püspököket kinevezni. És ha a pápa meg találná makacsolni magát és haragot tartana vele, attól kellene félnie, hogy egy szép napon létrejön a gallikán egyház, s az nem lesz többé idősebb leánya. A pápa retteg II. Fülöptől, ez a dolog nyitja. És ha a kegyelmed Henrikje elég erős lesz ahhoz, hogy Fülöppel szembeszálljon, a pápa el fogja őt ismerni.

- Asszonyom - hajtottam fejet a hercegné előtt -, csodálom éleslátását! Ugyan ki meri mondani, hogy az asszonyoknak nem való a politika?

- Csakis az ostobák, uram, akiknek egy csepp eszük sincs. Egy családot elkormányozni, ahogy én próbálom a magamét, vagy egy országot, az egyre megy. Legalábbis, ha ez a család elég rangos mondott országban.

- Asszonyom, kegyeskedjék elbocsátani és megengedni, hogy szavait elmondjam királyomnak.

- Szép kis engedelemkérés! - felelte ő nevetve. - Előadtam volna-e mindezt kegyelmednek, ha nem számítottam volna rá, hogy továbbadja neki? És uram - tette hozzá, egyszerre gögösen és pajkosan -, mondja meg a királynak, üsse kegyelmedet legalább márkivá: akkor nem szégyellném annyira, hogy eltűröm kezem nyaldosását-faldosását kegyelmedtől.

E mondását jóváteendő, mielőtt odanyújtotta volna nekem mindkét kezét, oly vidám szikra villant meg nagy kék szemében és oly elragadó mosolyra fakadt, hogy egyszeriben feleannyi időnek látszott, amennyi volt, s egészen elkápráztatott egyfelől szépségének ez a hirtelen felvirágzása heves tetszenivágyása folytán, másfelől politikai bölcsessége, mely egy ponton mégis megbicsaklott, azon éppen, mely a legtöbb nőt tévútra viszi: a házasság dolgában, melyről álmodik, a maga avagy fiai számára. Hisz nem volt-e napnál világosabb, hogy a navarrai nem adhatja hűgát feleségül sem Nemours-hoz, sem a kis Guise-hez, mert igazán nem kívánhatja, hogy e nyughatatlan családból kerüljön ki valaki, aki oly közel áll a trónhoz, mint sógora?

A búza ára egyre emelkedett Párizsban, a jóemberek ugyanis attól féltek, hogy a fegyvernyugvás véget érven, ismét háború lesz és ostrom, én tehát nem siettem gabonámon túladni, annál is kevésbé, mivel Saint-Denis-ből Párizsba küldött szekereimet Tronson kapitány emberei őrizték, kiknek lelkesedése a liga iránt ugyancsak megcsappant a király áttérése óta. December közepére így is elfogyott az egész készlet, s elvégezvén számadásomat, konstatáltam: Pudvás Tölgy termése tízezer aranyért kelt el, La Surie-é négyezerért. Ez utóbbi summát nyomban odaadtam Miroulnek, ki azt haladéktalanul elvitte Montfort-l'Amauryba, elhalt szomszédunk örököseinek. Mi engem illet, mivel azt hallottam, őfelsége bajban van, nem bírja a svájciai zsoldját kifizetni, mihelyt La Surie ura visszatért, siettem Saint-Denis-be, őfelségét felkeresni. Rosny kalauzolt be hálószerobájába, lefekvése után, s én felajánlottam: kölcsönadom neki a pénzt, mivel szerencsés vásárt csaptam.

- Szent Mókus málára mondom, Szakállas! - nevetett a király -, te aztán furcsa egy udvaronc vagy. Ahelyett, hogy pénzt kunyerálnál tőlem, még te akarsz nekem adni! Hát olyan gazdag vagy? Honnan van tízezer aranyad?

- Gabonából, felség. Vettem magamnak a fáradságot, s itt, Párizsban adtam el a termést.

- A jó hugenotta vér csak nem tagadja meg magát! - vetett gunyoros pillantást Rosnyra őfelsége. - Hanem a Szakállas ügyesebben kötött boltot, mint kegyelmed, Rosny. Kegyelmed mindössze háromezer aranyat kapott búzájáért.

- Mindazonáltal készséggel felajánlom kölcsönbe felségednek, ha kívánja - felelte Rosny, ki nem

tűrhetette, hogy bárki túltegyen rajta bőkezűség dolgában.

- Gárdistáim megkapták a bérüket - így a király. - D'O úr összekaparta a szükséges summát. Mindazonáltal elfogadom arányaikat, barátaim. Nagy szükségem lesz rájuk, egy küldetés végett, mellyel a Szakállast akarom megbízni.

- És miért nem engem, sire? - kérdezte bosszús képpel Rosny.

- Mert titkos megbízatás - a király a legkevésbé sem ütdött meg Rosny kérdésén -, és te nem jelenhetsz meg úgy egy ligapárti városban, Rosnym, hogy nyomban le ne gyilkoljanak, lévén szép és zárkózott arcod általánosan ismert országunkban.

- Egy ligapárti városban, sire?

- Meaux-ban. Mint tudod, a várost Vitry úr őrzi, a liga nevében, százötven lovassal.

- Eh, mindössze egy század! - fitorította el orrát Rosny.

- Egy igen erős század - felelte a király. - S egy kitűnő kapitány. És pompás falak: míg a várost megadásra készítenők, beletelne egy egész hónap is. És még úgy sem lenne bizonyos a siker. Ami nagy kár lenne, lévén Meaux igen gazdag város, mindössze egynapi vágta távolságra a fővárostól. Mi több, uralja a Marne folyó völgyét, és keletről védi Párizst.

- Sire, Mayenne bízta Vitryre e várost? - kérdeztem.

- Csakis és egyedül Vitryé. Miért is jobb őt megnyernünk, mint megtörnünk.

- Megnyernünk, sire? - csodálkozott Rosny.

- Aki megnyeri Vitryt, megnyeri századát is, és aki megnyeri Vitryt és századát, azé Meaux. És aki megnyeri Vitryt és Meaux-t, az véletlenül megnyerheti Orléans-t is, hol a parancsnok de la Châtre úr, Vitry úr szívbeli jó barátja. Nos, én elcsíptem fent mondott Vitry levelét Mayenne-hez, melyben felrója és elpanaszolja, hogy a liga huszonhétezer aranyával tartozik csapata meaux-i ellátásáért, hol ő embereit fogadókba szállásolta be; hogy egy árva solt nem kapott mondott ligától; hogy elege van abból, hogy Mayenne-t saját költségére és kárára szolgálja; mi több, aggályai is vannak, mivel a király áttérése alaposan megváltoztatta a dolgok állását.

- A jó apostol! - szólt Rosny. - Ha Mayenne küldene neki huszonhétezer aranyat, nyomban elnémítaná aggályait.

- És gondolja, Rosny, hogy Mayenne kifizet ekkora summát? - nevetett a király.

Éppen folytatni akarta, amikor kopogtak az ajtón egy bizonyos módon, melyet már jól ismertem. Az inas pattant, mint dobozból a rugóra járó ördög és futott az ajtóhoz. Ezt látva-hallva, a király felült ágyán, s fülét hegyezve, mint vadat álló vadászeb, csillogó szemmel, kurtán meghagyta nekünk, távozzunk a kis rejtékajtón át, mely ágyától jobbra esett, ám, ami engem illet, én jöjjek el holnap este, amikor is megadja instrukcióit. És csakugyan meg is adta őket, nem a mondott napon ugyan, hanem egy nappal később, de ez instrukciókat nem óhajtom itt elbeszélni, hisz az olvasó alább úgyis láthatja eredményüket.

E megbeszélés végén előadtam a királynak, mi mindent mondott nekem Nemours hercegné. Ő félig nevetve, félig komolyan hallgatott végig, majd bólintott:

- Jó unokanővérem, Nemours hercegné nem ostoba, s okkal sír: az ő családjának ügyei egyre rosszabbul mennek, az enyémeik egyre jobban. Áttérésem, Szakállas, megfosztotta ellenségeimet a vallás köpönyegétől. Most itt állnak pucéran. És mit látunk? Becsvágyó embereket, kik nem viseltetnek oly szenvedélyes szeretettel alattvalóink iránt, mint én, s csak a maguk hasznára gondolnak. Ezért is hajlik a közvélemény egyre inkább felém.

- És II. Fülöp, sire? - kérdeztem.

- Hja, II. Fülöp - bólogatott a király -, ez a nagy bökkenő! Hanem diplomáciájával is csak úgy áll a dolog, mint legyőzhetetlen hajóhadával: lassú, nehézkes, ügyetlen. Ezért arathattak győzelmet felette (az Armadára gondolok) Drake könnyű, gyorsjáratú hajói. Esetünkben nem lett volna szabad a kis Guise-t megválasztatnia Fülöpnek a rendekkel, hanem inkább Mayenne fiát. Hogyan remélheti, hogy Mayenne kikászolódik ágyából, megrázza pocakját és kardot ránt, ha még csak arra sem számíthat, hogy a francia király apja és az infánsnő apósa lesz? Szakállas - emelte rám okos tekintetét Henrik -, védd jól eszedbe, hogy amint bejutsz Vitry elé, és négyszemközt maradtok, el kell vetned álarcodat. Ne Coulondre kelmeárusnak mondd magad, hanem annak, aki vagy: Siorac márkinak.

- Hisz nem vagyok márki, felség - tiltakoztam elhűlve.

- Hogyan, Szakállas? - vonta fel a király szemöldökét az ő szokott, csúfondáros és gunyoros módján -, csak nem merészelsz ellentmondani királyodnak? Márki vagy. Abban a minutában azzá lettél, melyben én márkinak szólítottalak, e címet adományozván neked. Az okiratot majd megkapod később.

- Ó, sire!

- Ide figyelj. Pro primo: ez igazán a legkevesebb, amivel szolgálataidat megjutalmazhatom, Szakállas. Pro secundo: mivel Vitry maga is márki, nem állna szóba magánál alacsonyabb rangú úrral. Pro tertio: szívből örülök, ha hozzájárulhatsz, hogy jó unokanővérem, Nemours hercegné legközelebb könnyebb szívvel hagyja, hogy felfald a kezét...

Másnap rövid levélkét küldtem egy lóti-futi gyerkőccel Quéribusnak, hogy megizenjem neki: hamarosan távoznom kell Saint-Denis-ből, s mivel az ismeretes okokból én nem kereshetem őt fel szállásán, arra kérem, ő látogasson el hozzám, azaz lady Markby hajlékába, amiért igen hálás leszek neki. Két órával később - gondolom, ennyi idő kellett neki a kiöltözéshez - az én Quéribusom csakugyan megérkezett, öt-hat embere kíséretében, mert úgy érezte volna, csorba esik méltóságán - akárcsak Rosny -,

ha bárki tisztességes kíséret nélkül pillantotta volna őt meg az utcán. Pompás, gyöngyökkel telehintett ruhában jelent meg; haja gondosan fűrtökbe göndörítve, arca kikenve-kifenne, s karcsú derekával, eleven mozgásával, táncos lépteivel legalább tíz évvel látszott fiatalabbnak koránál - mert negyvenéves volt. Hajjai! Öregedett ő mégis, csak másként: oly áhítatosan ragaszkodott elhunyt királyunk fényűzéséhez, szokásaihoz, beszédéhez, hogy úgy tetszett: ő az utolsó udvari kislovag, s igen rosszul alkalmazkodott az új uralom egyszerűbb és eredményesebb módszereihez.

- Fivéremuram - mondtam neki -, úgy tudom, igen jó viszonyban volt Vitry márkival, minekelőtte a márki kilépett mostani királyunk szolgálatából, amikor ő került a trónra, és átállt a ligához. Mint vélekedik róla, barátom?

- Katonaember az illető - felelte Quéribus, III. Henrik idején dívó hanyag eleganciával és pöszögéssel. - És a katonák mind egyformák, Pierre-em. Vegye példának Vic urat! Vitry úr nagyon hasonlít hozzá. Csak nem oly bőbeszédű és nem hirdeti oly öblösen minduntalan tulajdon dicsőségét.

- Hasonlít rá?

- Hasonlít, viselkedése és magatartása egyaránt. Mindketten katonásan, azaz áperthe szólnak, modoruk egyformán nyers, ám mindez csupán álarc és köpönyeg, mert valójában ravaszak, mint a róka, nagyon értik, hogyan lehet a káposztát is, a kecskét is megkímélni, és igen jó udvaroncok, nem szűnvn meg tüntetően kimutatni töretlen hűségüket királyuk iránt.

- Akit Vitry mindazonáltal nyomban elhagyott trónra léptekor, s Mayenne-hez pártolt. Netán buzgó katolikus?

- Éppen nem. Azok közül az emberek közül való, kiknek hite ugyan vajmi langyos, és nagyon nem szeretik a papokat, azonban félnek az egyháztól. No meg alighanem azt hitte akkor, hogy Mayenne, a kecske, felfalja a káposztát, azaz a navarraikat.

És az én dali udvari kislovagom jót nevetett saját mondásán, derekát kihúzva és kezét szája elé kapva, mint elhunyt királyunk szokta.

- Hogy érti azt, hogy nyers a modora?

- Mindent katonásan csinál. Ha Venus feltüzeli, elkapja az első, fogadóbéli szolgálot, ki a keze ügyébe kerül, feldobja az asztalra, úgy megkeféli, mint egy zsoldos, és odavet neki fizetség gyanánt három solt.

- Három solt? Ez nem vall nagylelkűségre.

- Nem is az. Nagyon is számon tartja aranyait.

- Nagy híve a ligának?

- Egyáltalán nem. Gyűlöli a Tizenhatokat, és egy szép napon, amikor Mayenne megorrolt rájuk Brisson elnök kivégzése miatt, ő hangosan odaszólt a hercegnek, a Tizenhatok füle hallatára: „Istenemre! Uram, csak egy szót szóljon, s én valamennyit felkötöm még a mai napon. Ha kell, akár tulajdon kezemmel!”

- Nősz?

- Az. És szereti a feleségét, noha megcsalta La Raverie-vel.

- La Raverie-vel? - adtam a tudatlant.

- Hogyan? - Quéribus hangja a felső régiókba siklott, udvari kislovagok rendes szokása szerint. - Hát sosem hallott La Raverie-ről? Lelkemre, meg kell halni bele! - kiáltott fel, azzal a kifejezéssel élve, melyet III. Henrik hozott divatba, amikor még csak Anjou hercege volt, mint olvasóm is emlékszik tán rá. - La Raverie, fivérem, oly néember, kinek az erkölce pihekönnyű, s ki bámulatosan szép.

- Gondolom, pusztította Vitry aranyait.

- Szó sincs róla. Szerette Vitryt, bolondul a katonákért. Fivéremuram - folytatta cinkos mosollyal -, azt hiszem, kezdem sejteni, mire irányulnak kérdései. Tehát nyomban elraktározom őket feledésem tarisznyájába, és elköszönök kegyelmedtől. Történetesen találkám van mára egy jó családból való hölgygel - susogta a fülembe, igazán feleslegesen, hisz csak ketten voltunk a szobában -, ki régóta üldöz figyelmével, mivel a bolondulásig belém szeretett...

Mihelyt az én Quéribusom eltávozott táncos lépteivel, pompázatosan ragyogó tollazatával s nyomában szürke, nehézkes kíséretével, elhatároztam: kimegyek a piacra, hátha sikerül véletlenül találkoznom a Nagybelűvel, mivel tudtam: rendszeresen ő jár bevásárolni, már amikor La Ravérie Saint-Denis-ben tartózkodik, mert volt a hölgynek Párizsban is egy háza, és hol ott időzött, hol itt: A szerencse rám mosolygott. Vagy egy óra hosszat lézengtem már a piacon, amikor megpillantottam a leányzót, és váratlanul mellette termettem.

- Hahó, nyuszikám - mondta. - Ugyan mivel akarod telebeszélni a fejemet? És mit akarsz megtudni?

- Mindent, amit Vitryről tudsz - feleltem, sötö voce.

- Ó, mióta eltávozott Meaux-ba, asszonyom vigasztalhatatlan. Oly szórakoztató volt.

- Igazán? Szája vagy hímveszeje?

- Mind a kettő. Emlékszem, egy szép napon, Párizsban, asszonyom papagája hallgatott, s Vitry úr megkérdezte, tud-e a madár beszélni.

- Hogyne tudna - bólintott asszonyom -, hanem pénzt kell neki mutatni.

- Hát az hogy lehet? - csodálkozott Vitry.

Azzal elővont zsebéből egy aranyat, hüvelyk- és mutatóujja közé fogva a pénzdarabot, felmutatta a papagáj előtt, s az nyomban fecsegni kezdett.

- Ebugatta, asszonyom - nevetett nagyot Vitry úr -, akármilyen legyen, ha madarát nem a párizsi

prédikátorok szoktatták ily szép illemre. Hisz pontosan azt csinálja, amit ők. Fecseg, mihelyt pénzt lát.

Én tovább faggattam, de ezenkívül csak ágybéli titkokkal szolgálhatott, egyebet nem tudván emberünkről, s ezeket én, mint Quéribus mondta, nyomban „elraktározom feledésem tarisznájába”. Mégsem tértem haza üres kézzel kutatóútamról, hisz a márki tréfája, amit a hölgy papagájával kapcsolatban eresztett meg, arra vallott, hogy a márki nemigen kedvelheti a buzgó prédikátorokat, sem azt vagy azokat, akik pénzelik őket. S mert e szavak inkább politikusra vallottak, semmint ligásra, kezdtem igen valószínűnek tartani megbízatásom sikerét.

Az az ördögi az írásban, hogy gyorsabb a postagalambnál, s ámbár Meaux jó egy napi vágára van Saint-Denis-től, krónikám egy szempillantás alatt átröpítheti olvasómat egyik városból a másikba, úgyhogy alig tűnt el a szeme elől a Nagybélú kis gömbölyded alakja s Saint-Denis piactere, máris Meaux városában találja magát, a kormányzó lakában, ahol éppen szót próbálok érteni hatalmas, hetvenkedő és páváskodó személyével.

- Siorac márki? - mért végig ugyancsak lekicsinylőleg tetőtől talpig Vitry úr. Aminek következtében egyenrangúként vettem szemügyre, s nem voltam sem elégedett, sem elégedetlen a látottakkal, annyira hű leírását adta emberemnek Quéribus.

A főpap kenetes hírből áll, a katona nyers, a kalmár nyájaskodó. Akadnak olykor nyers főpapok, mint például a megboldogult Guise bíboros, aki egyébként nem jutott jó végre érdességével, de kenetes katonát sohasem láttam, s Vitry sem volt kivétel e szabály alól. Mintha fejszével és sebtében faragták volna ki a legkeményebb fából. Válla széles, teste csupa izom, állkapcsa, álla négyszögletes, de annak is félreszabott, szemöldöke vaskos, szeme fekete, s Nemours hercegné is csodálattal adózott volna orrának, melyet úgy szegzett rám, mint egy pisztolycsövet.

- Siorac márki? - ismételte meg kérdését Vitry úr, oly fenyegető tekintettel, állal, orral, mintha nyomban rám akarna rontani. - III. Henrik udvarában találkoztam egyszer-kétszer egy kis Siorac lovaggal, ki a medicinába is beleértotta magát, ám Siorac márkit nincs szerencsém ismerhetni.

- Az a kislovag én voltam - feleltem rezzenetlen arccal. - Elhunyt királyunk báróvá ütött, s a mostani márkivá.

- Hát oly nagyra becsüli az orvostudományt? - vonta fel egyik busa szemöldökét Vitry.

- Nem, uram - vágtam rá oly arcot vágva, hogy megértse: nem hagyom magam megsérteni -, tettem egy-két szolgálatot öfelségeiknek, némelyiket éppen abban az álöltözékben, amelyet most is viselek.

- Mi engem illet - húzta ki termetét és vállát Vitry úr -, én csakis katonaként szolgáltam.

- Ki ne tudná? - hajoltam még könnyedén. - Az egész világ ismeri Vitry úr vitézségét, s én magam is megtapasztalhattam, mivel Rosny úr vezetése alatt részt vettem az ivryi csatában.

- Haj! - Vitry úr fülébe kellemetlenül csengett ez a név: Ivry, hol a liga, mint láttuk, csúfos vereséget szenvedett. - Meleg nap volt - tette hozzá, láthatóan fájlalva, hogy nem lehetett a győztesek oldalán.

- Meleg - mondtam -, s ámbár a királyra nézvést szerencsésen végződött, mégis gyászos. Mi engem illet, örömet odaadnám mindazokat a babérokat, melyeket ott arattam, ha nem kellett volna végignézniem, mint harcolnak franciák franciák ellen, az idegenek nagyobb hasznára.

- Hej, Siorac - Vitry úrra láthatóan sokkal nagyobb hatást tettek ivryi „babérjaim”, mint orvosi érdemeim -, itt csakugyan kényes pontra tapintott. Elviselhetetlennek tartottam, hogy s mint pöffeszkedett pimaszul Párizsban a spanyol.

- Pimaszságban nem is vetekekedhet senki más vele, csak ama szaros semmirekellők bandája, akiket a Tizenhatoknak neveznek.

- Azokat mind egy szálig fel kéne kötni! - vágta rá ingerülten Vitry.

- És mit szóljunk a szidalmak azon özönéhez, mellyel a papoló papok árasztják el a királyt!

- Mi több: pénzért! - gerjedt föl még jobban Vitry úr haragja. - Ez az egészben a legrosszabb! Higgye meg, Siorac! - kiáltotta keserűen -, nem sok spanyol aranyat látunk mi, ligások! És ami mégis ez oldalra gurul, nem azokhoz jut, akik harcolnak, hanem holmi gazembereknek, kik egyik vagy másik városban a király ellen intrikálnak vagy holmi prédikátoroknak, kik jobban értenek a sértegetéshez, mint a latin nyelvhez.

- Meglehet, az úrnak igaza van - kaptam a szón -, mert azt hallottam: FERIA herceg negyvenezer aranyat küldött Mayenne-nek avégből, hogy Belin urat eltávolítsa Párizs kormányzójának tisztéből. Ami egyébiránt mindeddig nem sikerült: a parlament nagyon ragaszkodik Belinhez.

- Az istenfáját! - szorult ököibe Vitry úr keze. - Negyvenezer arany? És minek fejében?

- Semminek - vágtam rá. - Kegyelmed is tudja, akárcsak én, Vitry úr, hogy az ivryi csata óta Mayenne hol az ágyban hentereg, hol a bendőjét tömi, de sem kardját ki nem vonta hüvelyéből, sem a kisujját nem mozdította, hacsak azért nem, hogy hol a spanyollal tárgyaljon, hol a királlyal.

- Micsoda? Tárgyal a királlyal? - kiáltotta Vitry.

- Hja, márki, a király áttérése mindent megváltoztatott. A szél megfordult, s ezt Mayenne jobban megérzi, mint akárki. És - tettem hozzá, sokat sejtető pillantással - előbb, mint mások.

- Az istenfáját! - káromkodott Vitry.

- És ha Mayenne ki talál békülni a királlyal, azok a derék nemesurak, kik őt költséget s fáradságot nem kímélve szolgálták, hoppon maradnak.

- Nem hiszek a fülemnek! Az a nagy disznó alkudozik a királlyal?

- És nem is kicsi a tét! A király Mayenne-nek ígérte Burgundiát és négyszázezer aranyat.

- Négyszázezer aranyat! - kelt ki végképp magából Vitry. - Én a tizedével is beérem!

Ez meggondolatlan szó volt. A király utasítása szerint ötvenezer aranyat ígérhettem Vitrynek, magamban nyomban eltökéltem: tízezerrel kevesebbet adok neki.

- Hát igen! - vettem rá egy jelentéssel terhes pillantást, és elnémultam.

- Márki! - szólt Vitry, röpké hallgatás után. - Szíveskedjék velem jönni kis dolgozószobámba, ott kényelmesebben folytathatjuk.

Követtem mondott szobácskába, hol előbb reteszre zárta az ajtót, majd felszólított: foglaljak helyet a két karosszék egyikében, melyek egy asztalkát fogtak közre. Az asztalon gyertyatartó állt, s Vitry meggyújtotta a gyertyát. Fényes nappal volt ugyan, de ez eldugott zugnak nem volt ablaka. És olvasóm, e helyt tárgyaltuk meg Vitry, valamint Vitry százada, Meaux városa és a Marne völgye sorsát.

- Vitry - mondtam -, kegyelmed oly lelkiismereti aggály miatt fordított hátat királyunknak trónra léptekor, mely igencsak becsületére válik. Hanem mivel azóta a király áttért a katolikus hitre, mondott aggály elesik, s immár semmi akadály, hogy kegyelmed visszatérjen hozzá.

- Fájdalom! Ez nem oly egyszerű! - hunyta le félszemét Vitry, mint némely vadászsólyom, mielőtt felröptetik. - Mayenne herceghez szegődtem, és esküvel fogadtam meg a párizsi parlamentnek, hogy megőrzöm Meaux városát. Tehát ha a királyhoz csatlakoznék, bemocskolnám becsületemet.

Hohó, nem úgy van az! - gondoltam magamban, titokban a fogaimat csikorgatva. Lám, milyen is ez a nyers és egyenes katon! Nem óhajtja bemocskolni a becsületét. Hanem egyszerűen el akarja adni.

- Márki - mondtam -, ha egy lator kegyelmedre bízta mástól orzott javait, és e javak törvényes birtokosa azokat kegyelmedtől visszakéri, nem azt parancsolja-e a becsület, hogy ez utóbbinak adja vissza? Annál is inkább, mivel a király kész nagy előnyöket biztosítani kegyelmednek, ha átáll hozzá.

- Mifélekét? - Vitry szeme résnyire szűkült, s leginkább azokra a vízszintes lőrésekre emlékeztetett, melyek mögé a csatakigyókat szokás állítani, hogy egy vár bejáratát tűz alá vegyék.

- Szép sorjában előadom őket, márki - feleltem, látván, hogy ez a nagy macska máris meresztgeti a bajszát, a tejescsuporra sandítva, melyet eléje tartok. - Mindazonáltal - tettem hozzá - meg kell mondanom, hogy az udvarban két álláspont van márki úr személyét illetően. Egyesek azt tanácsolják a királynak, vegye ostrom alá Meaux-t, mint előbb már Dreux-t, és kényszerítse megadásra a várost és védőit. Mások azt tanácsolják őfelségének - és én is közéjük tartozom -, hogy tekintettel márki úr tehetségére, vitézségére és elhunyt királyunkhoz való hűségére, szelíd eszközökkel nyerje meg kegyelmedet.

- Lássuk e mézet! - szólt Vitry, ki kissé összerezsent, amikor Dreux bevételére céloztam. Dreux öt hónapja esett el, kétheti ostrom után, és úgy, hogy Mayenne a kisujját sem mozdította megsegítésére.

- A király - kezdtem - visszaadná testőrkapitányi tisztét, melyet oly eredményesen töltött be III. Henrik alatt. Másodsorban negyvenezer aranyat adományozna kegyelmednek, azon költségei és kiadásai fedezésére, melyeket százada fenntartására fordított, mióta kilépett őfelsége szolgálatából.

- Ez nem sok! - vélte Vitry.

- De több, mint amennyit Mayenne valaha is adott kegyelmednek.

- Ez, fájdalom, nagyon is igaz! - sóhajtott Vitry. - Az a fukari Mayenne! Könnyebben nyeli el zsebe az aranyat, mint ahogy kiadja magából.

- Harmadsorban a király kegyelmednek szánja Meaux kormányzóságát, ha ez nincs a lakosok ellenére, s ha mégis, akkor egy más, Meaux-val egyenértékű városát.

- Ami azt a negyvenezer aranyat illeti, az nem sok - toltá előre hegyes orrát Vitry. - És kézhez is kell kapnom őket. Nem élek meg pecsenye füstjéből, márki, az ígéretnél táplálódóbb ételekre vágyom.

- Becsületszavamra kezeskedem, hogy megkapja, márki. Tizenháromezer aranyat itt helyben kezéhez fizetek. S a többit megkapja, mihelyt nyíltan és nyilvánosan átáll a király pártjára.

- Meggondolandó - állt fel Vitry.

- De holnapig meg kell gondolnia, uram, mert hajnalban indulok vissza Saint-Denis-be.

- Márki - szólt Vitry -, kegyeskedjék megosztani velem estebédemet! Hitvesem önagysága nagy öröme szolgálna kegyelmeddel megismerkedni.

- De nem ebben az álruhában - feleltem, kissé restelkedve.

- Ej, mit! Odakölcsonzom kegyelmednek egyik zekémet - így Vitry, aki örömet megjártozta a jó cimborát, mihelyt nem forgott semmi érdeke kockán.

Zekéje csakugyan tűrhetően illett rám, noha hasban kissé bő volt, s minekutána letettem azt a gyűlöletes zsebórát, melyet láncon viseltem, hogy polgárnak lássanak, s hajamat is rendbe szedtem - szakállamat, fájdalom, nem vághattam le, mivel úgy gondoltam, amögé kell továbbra is rejtennem arcomat megbízatásaim során -, elviselhető külsővel jelenhettem meg a vacsorán, melynek során Vitry úrnő, ki igen fiatal volt, igen kis termetű és igen csinos, kérdések sokaságával árasztott el az udvarra vonatkozóan. S mert megértettem: ég a vágytól, hogy oda visszatérhessen, hogy lásson és őt is lássák, mi ily fiatal korban nagyon is természetes, igen készségesen válaszoltam meg kérdéseit és úgy, hogy még jobban felgerjesszem vágyát. Mialatt beszéltem, megfigyeltem, milyen pillantásokat vet Vitry e kis fehérszemélyre, s mivel azt gyanítottam: amilyen hirtelen és szenvedélyes, azok közül való, akiket a legkönnyebben vezet orruknál fogva piciny asszonykájuk, fogadni mertem volna: a hölgy befolyása, no meg az előnyös ígéretek hamarosan a mi kikötőnkbe hozzák s ott horgonyozzák le ez elveszett hajót.

És csakugyan, hajnalra királyom „megnyerte a várost”, mint Pisseboeuf mondta volna. Vitry felkeltett, és katonás modorában, nagy hangon, szögletes gesztusokkal bejelentette: minthogy a király áttért és több ígéretet tett neki, melyekért én kezességet vállaltam, a becsülete azt parancsolja, álljon át a

királyhoz és adja vissza neki Meaux városát. Hanem ami ez utóbbit illeti, van ám itt némi bökkenő, mivel a ligások pártja, noha immár meggyengült, ahhoz még mindig elég erős, hogy bajt keverjen, ha ő egyszerűen bejelenti nekik: átadja a várost a királynak. Tehát óvatosan kell eljárnunk, mintegy lábujjhegyen, s mivel tárgyalásaink során vette észre, nagy a tapasztalatom, az én tanácsomat kéri, hogyan s mit kell tennünk avégből, hogy a város oly szelíden folyjék át a király oldalára, mint tej a köcsögből.

Ezen eltöprengtem egy darabig. Végül összedugtuk a fejünket, és kiesztünk egy tervet, mely, úgy tetszett, majdnem bizonyossá teszi győzelmünket.

Vitry elrejtett a szomszédos kamrában, mely egy titkos lépcsőre nyílt, majd összehívta tíz órára házába a város minden notabilitását, és így beszélt hozzájuk:

- Uraim, nem kenyerem az ékesszólás, sem a színlelés; katonamód szólok kegyelmetekhez: kertelés és köntörfalazás nélkül. Azért léptem ki a király szolgálatából, mert hugenotta volt. Most áttért a katolikus hitre, tehát szándékomban áll szolgálatába visszatérni. Jól tudom, vannak, akik azt kiáltozzák: a király nem szívből, csak színből tért meg. Én nem vagyok elég jártas a hittudományban, hogy ezt eldöntsem. Csupán annyit jegyzek meg: maga Bourges érseke fogadta el a király hitvallását. Ő tehát őszintének tartja. Nos, én, Vitry márki, nem hiszem magam sem tudósabbnak, sem jobb katolikusnak Gallia primásánál. Uraim, Meaux város magisztrátusa, tisztjei és polgárai, bizonyára valamennyien tanúsíthatják: mindig illő tisztelettel bántam kegyelmeikkel, soha nem ütvén bele orromat - akármilyen nagy is - a város ügyeibe, mivel azt tartottam: azért vagyok itt, hogy kegyelmeidet szolgáljam, nem azért, hogy parancsolgassak. Tehát most sem mondom egy szóval sem, hogy adják át Meaux-t a királynak, noha tudom, sok és nagy előnyük származna belőle.

- Mifélék? - kiáltotta egy szenátor, s kiáltását nyomban többen is visszhangozták.

- Van itt nálam egy papiros - vonta elő Vitry mondott papírt a zsebéből -, erre a király pontosan felírta mindet szekretáriusai egyikével, de bocsássanak meg, uraim - tette hozzá ügyesen -, máris indulni készülök a királyhoz, Saint-Denis-be kompániámmal, s mivel némiképp sürget az idő, nem áll szándékomban felolvasni...

Ezen a ponton zűrzavaros kiáltozás szakította félbe szavait. Egyesek méltatlankodtak, hogy elmegy és védtelen hagyja a várost, mások Isten nevében arra kérték, olvassa fel nekik a papirost, s ez utóbbiak egyre többen lettek és egyre hangosabban kiáltoztak, úgylátva végül már csak az ő hangjukat lehetett hallani.

- Uraim, uraim! - intette le őket bámulatosan megjátszott kedélyességgel Vitry. - Már látom, ki kell elégítenem kíváncsiságukat, s fel kell olvasnom a király ígéreteit jó Meaux városát illetően.

- Honnan tudhatjuk, hogy ez az írás csakugyan a navarraitól jött? - kiáltotta a ligások egyike.

- Uram - fortyant fel Vitry -, saját kezemmel döföm le azt, aki hazugnak mer bélyegezni!

Mire többen felnevettek és mind lehurrogták a föligást, ki ugyancsak lehervadt, s mert érezte: veszedelmesen ellene fordul a szél járása, sietve visszabújt csigaházába.

- A király Isten előtt ígéri - kezdte rá Vitry, amikor helyreállt a csend -, hogy mindenki bocsánatot nyer, a ligások is; hogy tiszteletben tartja Meaux város lakosainak ősi privilégiumait és vallását; hogy Meaux maga választotta kormányzót kap; s hogy tíz esztendőre mentesíti az adófizetés alól a várost. S végezetül: nemességet adományoz a magisztrátusnak.

Bevégezvén az olvasást, Vitry visszadugta a papirost oda, ahonnan elővette, s mert a jelen levő notabilitások gyülekezete szinte kővé meredt és mélyen hallgatott, nem akarván hinni fülének, ily kedvező feltételek hallatán, igen katonásan így folytatta:

- Uraim, kegyelmeitekre bízom, hogy megtanácskozzák: mi a teendő. Íme, a város kulcsai, melyeket rám bíztek. Használják fel őket jól és okosan.

Azzal elkészült a gyülekezettől, minekutána egyik kapitánya rátűzte a király fehér szalagját, és nagy léptekkel távozott. A város vezetőinek eszükbe sem jutott visszatartani, annyira letaglózta őket a meglepetés. Ám amikor az utcáról nagy patkócsattogás hallatszott fel, mind az ablakhoz rohantak (amit úgy lestem ki, hogy résnyire nyitottam a kamra ajtaját), és mindjárt megértettem, hogy úgy megy minden, mint a karikacsapás, mert hallottam, hogy jajonganak és sóhajtoznak, mondván: a kormányzó eltávozott egész századával, s helyőrség nélkül Meaux itt áll csupaszon és védtelen. Majd vita következett, hanem a ligások lapítottak, hallgattak, mint a sír, úgylátva szinte érthetetlennek tetszett: hogyan is részesíthette valaha Meaux Mayenne-t előnyben a navarraival szemben. Mert aki csak szót emelt, mind azt bizonygatta nagy hévvel: Meaux Vitry úr nélkül úgy ki van téve a rablók kénye-kedvének, mint a gyümölcsös kert kerítés nélkül, s hogy sokkal okosabb most mindjárt megadni magukat a királynak, s elnyerni tőle a hallatlan kellemetességeket, melyeket ő e megadás fejében ígért, semmint hagyni, hogy erőszakkal tegye magáévá a várost, mint leányzót az útfélen; s elveszteni sok ember életét és becsületét. És máskülönb is, most, hogy a királyt a gallok primása maga fogadta be egyházunkba, immár nem a vallásért küzdene az, ki vele szembeszállna, hanem sokkal inkább inkább cinkosa és segítője lenne a spanyol összeesküvésnek, mely megosztani törekszik a franciákat avégett, hogy uralma alá hajtsa őket.

S mivel világosan megértettem, mire megy ki ez az újszülött ékesszólás, melyet minden jelenlevő kész volt helyeselni, elhagytam leshelyemet, s nesztelen léptekkel leosonva a titkos lépcsőn, Vitry úrnőhöz siettem, ki batárjában várt már rám, utazóládáival egyetemben.

- Asszonyom - lihegtem a futástól kifulladás -, kegyeden a sor, hogy eljátssza szerepét e színjátékban. Méghozzá jól.

Erre felállt, bundácskát vetett bájos vállára (lévén ez a decemberi nap meglehetősen hűvös), kilépett a városháza kapuja elé, s apró termete ellenére roppant méltóságteljesen levonult a lépcsőn, majd felszállt batárjába, mindezt elég lassan cselekedvén, úgyhogy hamarosan egész sereg ember tolongott körülötte, és a város vezetőinek megvitték a hírért, hogy a márkiné is elhagyja a várost. Mire mindannyian kirentették a tanácssteremből, és a márkinéhez futottak.

- Mi baj, uraim? - dugta ő ki csinos fejecskéjét a batár ablakán. - Hát úgy felfingerelték férjemet, hogy itt hagyja kegyelmeidet, holott annyira szerette valamennyiőket?

- Nem, asszonyom - felelte a vezetők egyike -, szó sincs róla! Vitry úr a királyhoz akar átállni, és mi, minekutána a kérdést megvitattuk, úgy döntöttünk egyhangúan, követjük példáját, s visszahívjuk, hogy kitűzze ránk is a király fehér szalagját és tovább kormányozza városunkat. Miért is esdve kérjük, asszonyom, menjen utána és térítse vissza hozzánk.

Amire a kis márkiné előbb kelletlen arccal nemet mondott, éspedig oly makacsul, hogy e derék férfiak végre már összetett kézzel és könnyes szemmel kérelték. Végezetül úgy tett, mintha könnyörgésük meghatotta volna, és igent mondott, intett a kocsinak, ki a lovak közé cserdített; utolérte Vitryt, ki a várostól alig kétfélföldnyire egy ligetben várta, s vele együtt tért vissza a városba. A márkiné mosolygott, kihajolva batárja ablakán, Vitry maga pedig szép fehér hátasán lovagolt mellette, igen elégedetten, hisz Meaux kormányzói tisztén kívül, mely az övé maradt, még zsebre vágta őfelsége gárdakapitányi kinevezését is és negyvenezer aranyat.

Ámbár Vitry csatlakozása nem az első volt a király áttérése óta, hisz Bois-Rosé már ősszel átadta őfelségének Fécamp-t és Lillebonne-t, Balagny pedig novemberben Cambrai-t és Cambrésis-t, a legnagyobb visszhangot mégis Vitry lépése váltotta ki Párizsban, részint mert Meaux oly közel esett a fővároshoz, részint mert Vitryt jól ismerték a párizsiak: d'Aumale-lal együtt falaik legvitézebb védelmezője volt az ostrom alatt.

Visszatérésének még nagyobb súlya lett a közvélemény szemében, amikor urbi et orbi ismeretessé váltak azok a rendkívüli előnyök, melyekkel a király, veleszületett jó szívével fogva és okos könyörületből Vitryt és Meaux városát megjutalmazta, amiért keblére megtértek. A harcos és győzedelmes uralkodó könyörülete példásnak tetszett. És fent mondott előnyök is. És ez is, az is igencsak arra bátorította a lanyhuló buzgalmú ligásokat, hogy a király pártjára álljanak. Januárban az aixi parlament - egykor Mayenne lelkes híve - elismerte IV. Henriket. Februárban de la Châtre úr kezére adta Berry és Orléans vidékét. És pár napra rá Lyon, végképp ráunván Nemours hercegre, börtönre vetette őt, és fejet hajtott az uralkodó előtt.

- Mi fili - mondta Fogacer, miközben nála ebédelt La Surie urával (akit a király közben fegyvernökké ültet), s Jeannette szakadatlanul töltögette kupánkba Du Perron őminenciája miseborát -, te, aki annyira a tetteiben élsz, távolodj el tőlük kis időre, és vedd szemügyre, kérlek, magasabbról és távolabbról az emberi komédiát! Mely sehol nem oly szórakoztató, mint éppen a hatalom berkeiben. Volt idő, ha ugyan emlékszel még rá, amikor III. Henrik pederasztasága igazolt minden árulást. Majd, a közelebbi múltban, a navarrai eretnoksége igazolt minden hitszegést. És manapság, figyeld meg, kérlek, figyeld meg, mi fili, ugyane navarrai áttérése szolgál mentségül a legönzőbb csatlakozásokra.

- Ezt nem bánom - feleltem, ám óvakodtam elárulni neki, hogy én működtem közre a legzajosabb csatlakozások egyikében. - Élvezem az eredményt, s nem nagyon firtatom okait. Hanem kegyelmed, tiszteletre méltó Fogacer orvosdoktor, ki naponta felügyelvén Du Perron őminenciája beleinek jó működésére, úgyszólván egyházi embernek számít már, mit tud a király megkoronázásáról?

- Elméletben ez régóta elhatározott dolog - szolt Fogacer -, hanem a gyakorlatban három nehézségbe is ütközik. Az első az volt, hogy mivel Reims a liga kezén van, előbb nem tudták eldönteni, hol menjen végbe fent mondott koronázás, míg Du Perron őminenciája elő nem állt azzal a javaslattal, hogy a chartres-i Miasszonyunk-székesegyházba helyezték át színterét, lévén ez általános tiszteletnek örvendő szentély, hová a párizsiak gyakorta elzarándokolnak gyalog, ha sem a párizsi, sem a loretoi Miasszonyunk nem kegyeskedett imáikat meghallgatni. Hanem akkor egyszeriben nagy-nagy veszekedés támadt, mert Chartres püspöke személyesen óhajtotta volna a szertartást celebrálni, lévén ő a hely püspöke, és így őt illeti meg a jog, hogy temploma fölött rendelkezék. Annyira, hogy szerinte legfeljebb a pápának vagy a pápa legátusának lett volna joga a helyére lépni. Másrészt, és igen természetesen, a bourges-i érsek is igényt tartott a szertartás celebrálására, azt hozván fel argumentumként, hogy ő egyfelől érsek, s mi több, a gallok primása, másfelől Franciaország Nagy Alamizsnása, s végezetül: ő térítette át a királyt. Ám Chartres püspöke nem tartotta alábbvalónak saját pásztorbotját az érsekénél, s így a vita elmérgesedett, s a földi perpatvar, aminek indult, már-már égi lett, mivel a püspök kiátkozással fenyegette meg azt, aki oly vakmerő, lett légyen bárki, hogy behatoljon az ő templomába, és helyette ott végbevigye a koronázást.

- Szent Antal szakállára! - nevettem nagyot. - A chartres-i püspök, amint kiátkozza a gallok hercegérseket.

- Ez lett volna még csak érsek, akarom mondani érdekes! - vélte La Surie úr.

- De nem került rá sor, mivel a király Du Perron őminenciáját kérte fel a vita eldöntésére.

- És el is döntötte?

- Aki ezt hinné, rosszul ismeri e ravasz rókát. Fennhangon azt mondta: a kérdés politikai természetű, tehát a király tanácsára tartozik. Titokban azt tanácsolta Henriknek; adjon a chartres-i főpapnak igazat, mert Franciaország minden püspökét szerfelett elkedvetlenítené azokat sem kivéve, akik már mellé álltak -, ha kétségbe vonná, hogy tulajdon egyházmegyéjükben és templomukban ők a gazdák.

- Fogadok, az érsek sírva fakadt - így én.

- Fogadok, kapott némi kis ajándékot, mint Vitry úr, sebét begyógyítandó - toldotta meg szavaimat La Surie úr.

- Fogadatok csak, fogadatok, barátaim! - Fogacer ajkára megint kiült lassú, hullámos mosolya. - Mi engem illet, ki az egyházhoz tartozom, s mondhatni, az éhez, erről egy szó nem sok, annyit sem mondhatok. Szabadon szólhatok ellenben a harmadik nehézségről.

- És mi az?

- A kenet.

- A kenet? Hát az mi? - kérdeztem.

- Ó, mi fili, mennyire meglátszik e kérdésen, hogy kegyelmed most is hugenotta, ha pápista színekkel mázolta is be magát. A kenet a szent olaj, melyet Reimsben őriznek avégett, hogy a király fejét megkenjék vele felszentelése alkalmából. Reims nélkül nincs kenet! És kenet nélkül hogyan rendezzék meg illő fénnel a felszentelést?

- A három nehézség közül ez a legsíkosabb - kottyant közbe La Surie úr.

- Mégis meglelték a megoldást - felelte Fogacer. - Hisz csakugyan ki képzelhetné, hogy más kenet nem létezik a keresztény világban, csak a reimsi?

- Hát van másik is? - álmélkodtam.

- Hogyne volna. Anyaszentegyházunk tartalékai kimeríthetetlenek. Halljátok, barátaim! Száztizenkét esztendővel annak előtte, hogy Clovis keresztény hitre tért, Szent Márton egy szép napon annyira elgondolkodott és oly mély töprengés jött rá, hogy legurult a lépcsőn, s annyira összetörte magát, hogy mindenki azt hitte: ütött végórāja. Hanem éjszaka egy angyal szállt alá az égből, s megkenete és bedörzsölte a szentet csodatevő olajjal, úgyhogy másnap Szent Márton felkelt az ágyból, frissen, mint egy koncér és fickándozva, mint egy potyka.

- Tiszteletre méltó doktor - jegyezte meg La Surie úr -, képei nem jól illenek össze. Megeshet, hogy egy potyka van olyan friss, mint egy koncér, de a koncér nem úgy fickándozik, mint egy potyka.

Mire jót neveltünk.

- Fogacer, csak nem akarja azt állítani, hogy megőrizték a csodatevő olajat? - kérdeztem.

- De bizony! A noirmoutiers-i templomban őrzik, Tours mellett, hol a hívő lelkek illendőképpen tisztelik, s ahová nagy szertartásosan elmentek érte és elhozták Chartres-ba, hol immár a királyra vár.

S minekutána ezeket elmondta, Fogacer mindkettőnkét jól szemügyre vett, előbb rám, majd Miroulra függesztve mogyorószínű szemét, miközben fekete szemöldöke, melyet mintha tussal rajzoltak volna, halántéka felé húzódott; roppant diadalmas arcot vágott, hogy alkalma nyílt egyházi történeteinek nekünk ily szépen elmesélni. S ez alkalomból ismét megfigyelhettem, mennyire hű maradt egykori tutorom a tanításhoz, mellyel táplált. Mert argumentumainak száma mindig három volt, miáltal Arisztotelész szillogizmusaira emlékeztettek, mintha a hármas számnak mágikus ereje volna; s mintha csak az beszélhetne jól, ki három lábon jár. Engem is megfertőzött az a skolasztika, annyira, hogy ha be akarok bizonyítani valamit vagy meg akarok győzni valakit, azon veszem észre magam, hogy három argumentumot, három példát vagy három tényt citálok. Kettő soványnak tetszene, négy túl vaskosnak.

- Márki úr - mondta nekem La Surie úr, mihelyt visszatértünk mylady Markby lakába, és visszavonultunk az én szobámba -, végtelenül hálás vagyok kegyelmednek, amiért coram populo La Surie úrnak nevez, mindazoknak, kik Miroulként ismertek, eszébe idézve, hogy immár saját birtokom van, és a király fegyvernökké ütött. Mégis arra kérem, uram, ha kettesben vagyunk, nevezzen Miroulnak és engedje meg, hogy én uramnak szólítsam.

- Ó, én Miroulom - feleltem nevetve is, meghatottan is -, rég megtettem volna, ha nem félek, hogy meg találsz sértődni. Hanem ami az „uram” megszólítást illeti, az nagyon is périgord-iul és inas módon hangzik. Szólíts Pierre-nek, vagy Pierre-emnek, ahogy családom más tagjai is.

- Igazán megtehetem, uram? - Miroul hangja elfült és elhalt.

- Hát persze! És ne feledd, kérek, hogy immár nemesember vagy, s te is úgy szereztél nemességedet, ahogy én: veszedelmek közepette és karddal.

- Ó, Pierre-em, hányszor álmodoztam róla, hogy egykor így szólíthassam, mivel titokban abban reménykedtem, hogy egykor az lehetek kegyelmednek, ami s aki Sauveterre úr volt Mespech bárójának.

- Ó, én Miroulom - lábadt könnybe a szemem, s jó erősen magamhoz öleltem őt -, ezt szépen mondtad! Légy tehát Sauveterre-em, noha Istennek hála, te nem leckéztethetsz meg engem azért, mert bolondulok a szoknyákért!

- Ej, amilyen az úr, olyan a szolga!

- Vagy amilyen a szolga, olyan az ura! Ugyan ki paráználkodott az én Isten leányai utcai lakásomon? S kit aggasztott az én önmegtartóztatásom? De szót se többet úrról és szolgáról, Miroulom! Ha nem fogadhatlak is fivéremül, mint apám és Sauveterre tették a normandiai légióban, mivel mindketten családostak vagyunk, asszonyunk és gyermekeink vannak és külön birtokunk, legyünk legalább lélekben fivérek!

- Én Pierre-em! - mondta Miroul, ki, mihelyt úgy érezte, mindjárt könnyekre fakad, Noé köpönyegét borította megindultságára -, eszmecserénk méltó lezárásaképpen ide egy latin idézet illenék. Jut-e ilyen eszébe?

- Egy kukk sem!

- Nekem sem! - nevette el magát Miroul.

A királyt február 27-én, Chartres-ban szentelték föl, fényűző szertartás közepette. Rosny úr meg is ütközött rajta, mivel, mint maga mondta nekem, igaz hugenottaként az egészet „holmi játszadozásnak” tartotta. Ám ez egyszer nem adtam igazat nagy eszű barátunknak. Amint azt Jeanne d'Arc oly jól megértette VII. Károly esetében: ha egy király kénytelen országa ama felét, melyet elvitatnak tőle, visszahódítani, felszentelésének ünnepélyessége nagy jelentőségű aktus. Megerősíti népe szemében legitimitását, mely nyomban megkettőződik, hála az egyház, az ősi rítusok és a csodatévő kenet által elnyert szentségnek.

Tizenharmadik fejezet

A király, Chartres-ból visszatérve, március 8-án este hálósobájába rendelt. Őfelsége talált egy-két órát arra, hogy minekutána jó éjt kívánt nemeseinek, és minekelőtte fogadta volna olvasóm által is ismert vendégét, megbeszélje velem legtitkosabb vállalatait.

- Szakállas - mondta Henrik -, Feria herceg keresztülvitte Belin menesztését, éppen abban a pillanatban, amikor ő titokban a kezünkre játszotta volna a főváros egyik kapuját. Belin bűne az, hogy kijelentette: „Én vérbeli francia vagyok és sosem leszek spanyol.” Ezt nem tűrte Feria herceg, ki a legünnepélyesebb hülye az egész ibér félszigeten. Egyszóval Feria és a pápai legátus felszólítására Mayenne Belint Brissackal cserélte fel, ki fő-fő ligás hírében áll. Mindazonáltal Mayenne úgy jött el Párizsból, hogy elhozta bútorait és képeit, ami nem vall arra, hogy gyémántkemény hittel tekintene a liga párizsi jövője elé. Nos, Szakállas, ismered Brissacot? Csakugyan olyan ádáz ligás, amilyennek mondják?

- Sire - feleltem -, Brissac, az én véleményem szerint, inkább Guise-párti volt, mint ligás. Jól emlékszem még rá: csak azért csatlakozott Guise-ékhez, mert megharagudott elhunyt királyomra, ki azt találta mondani róla, mivel Brissac nem állta meg a helyét bizonyos földi és tengeri ütközetekben: „Brissac szárazon is, vízen is rossz.” Ezért aztán Brissac kijelentette, a barikádok napján, mely III. Henriket elűzte tulajdon fővárosából, s amelynek Brissac volt a hőse: „Őfelsége azt mondta: rossz vagyok szárazon is, vízen is, most kénytelen lesz belátni, hogy ráleltem elementumomra: az utcán jó vagyok.”

- Ami egyaránt vall neheztelésére és szellemességére - vélte Henrik. - Azt beszélük, Brissac gyáva.

- Meglehet, felség, hogy nem erős oldala a vitézség. Ellenben ravaszabb a rókánál, álnokabb az ördögnél, és bámulatosan meg tudja játszani a naivat és ostobát. Általában a jezsuiták eszközeinek tartják, énszerintem azonban ő csak a maga érdekét nézi, és nem eszköze senki másnak, csupán önmagának és önnön becsvágyának.

- És mire alapozod, Szakállas, e briliáns arckép egyes vonásait?

- Találkozásunk sajátos körülményeire.

- Ismer téged?

- Ő nem. Én ismerem őt. Elmondhatom történetemet?

- El, ha rövidre fogod - vetett a király egy pillantást az ajtóra -, az ott felhangzó kopogtatás majd beszélgetésünk lélekharangja lesz.

- Íme. Minekutána elhunyt királyunk elmenekült Párizsból a barikádok napján, Brissac felkereste Stafford lordot, és igyekezett őt rábeszélni, hogy maradjon a fővárosban és ne kövesse őfelségét Chartres-ba, amint az kötelessége lett volna, mint Erzsébet királynő nagykövetének.

- Hát ezt honnan tudod, Szakállas?

- Jelen voltam, sire. Minden szót hallottam.

- Jelen voltál? A nagykövet elfogadótermében?

- Nem, sire. Egy szomszédos szobácskában voltam, mylady Markby abroncsszoknyája rejtekében.

- Szent Mókus málára, Szakállas! - nevetett a király nagyot -, különös tehetséged van mindenütt helyedre találni. Mit felelt Stafford Brissacnak?

- Keményen nemet mondott rá, sire. Mylord Stafford rögtön felfogta, hogy ha Párizsban marad, ezzel elismeri Guise-t. Nem ingatta meg őt Brissac kérése, sem burkolt fenyegetése. Rendíthetetlen volt: Amire Brissac hangot váltott, fenyegetésből bájolgásba csapott át, s hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon, maga kísérté ki Párizsból Stafford lordot és övéit.

- S mit gondolsz: mit tesz most Párizsban, hogy ő lett a kormányzó?

- Azt gondolom, miután Mayenne távozott, Brissac a széljárásra ügyel majd, s a Tizenhatok és a liga tövises útja helyett azt az utat választja, melyen rózsára lelhet.

- Akkor fel kell őt keresned, Szakállas, és el kell érned, hogy ráleljen mondott rózsákra.

- Nekem, sire?

- Azám!

- Párizsban?

- Azám!

- Máris?

- Azám!

- És miből lesznek azok a rózsák, sire?

- Ez státustitok, Szakállas, s egyedüli tudója e pillanatban Saint-Luc úr.

- Ej, sire - szóltam mosolyogva, de mosolyom alig juthatott át fogaim sövényén -, ha megengedi, hogy Rosny úr módján zsörtölődjek egy sort, hadd kérdezzem meg: miért Saint-Luc? És miért nem én?

- Azért, Szakállas, mert Saint-Luc úr, noha egyik főkegyence volt az elhunyt királynak, feleségül vette Jeanne de Cossét, Brissac húgát, kit Brissac szívből szeret, s ámbár természettől fogva óvatos, mint a kígyó, tökéletesen megbízik sógorában.

- Sire, Saint-Luc úr is elmehet Párizsba. Minek kellek oda én?

- Vége a fegyvernagyvásnak, Szakállas. Saint-Luc az orra hegyét sem dughatja úgy be Párizsba, hogy nyomban meg ne gyilkolják. Te ellenben, Szakállas, te bemehetsz a Saint-Denis-i kapun, motozás nélkül, hála asztalos komádnak. Tehát elviszed Brissacnak Saint-Luc úr levelét, melyben ő a falakon kívül ad neki találkát, valamint az én úti leveletem. Ürügyet e találkára egy örökség szolgáltat, melyen Saint-Lucné asszonynak osztotnia kell fivérével, Brissackal.

- Már értem, sire. Saint-Luc a rózsakert, Brissac a virágok kedvelője, s én vagyok a kertész, kinek a dolga Brissac urat rábírní, hogy eljöjjön megtekinteni, amit a rózsák ígérnek.

- Azonban, Szakállas?

- Sire, én nem mondtam, hogy azonban.

- Azonban ezt gondoltad. Tehát foglald szóba! - tréfálkozott Henrik.

- Sire, úgy gondolom, megbízatásom nagyobb és bizonyosabb sikerre számíthat a virágok mondott kedvelőjénél, ha legalább e rózsák egyikének leírásával csigázhatom fel étvágyát. Amelyet azután majd tovább csigáz, ha a többit is megismeri.

- Ez csakugyan ésszerű. Jer közelebb.

Alighogy a király a fülembe súgta mondott leírást, mely ugyancsak meglepett, sok kis koppantás hallatszott az ajtó felől, mintha ujjal dobolna valaki rajta, s a király ezt úgy hallgatta, mint a szférák zenéjét. Az inas futott ajtót nyitni, jómagam pedig eltűntem a rejtékajtón át.

Március 10-én, egy csütörtöki napon vonultam be Párizsba La Surie urával és embereimmel délután hat óra tájt, azon ürüggyel, hogy selymet és bársonyt hozunk. És ámbár csütörtökönként rendszeren Tronson „kapitány” állt őrt a Saint-Denis-i kapunál; ezen az estén nem ő volt ott; egy ügybuzgó hadnagy tetőtől talpig megmotozott, de semmit nem talált, mivel Saint-Luc levelét és a király úti levelét egyaránt kesztyűm bélésébe varrtam volt be, s az az ostoba levétette ugyan velem a kesztyűt, de nem nézte meg közelebről. Véleményem szerint ezt nem lett volna szabad megkockáztatnom, hanem előre kellett volna küldenem La Surie urat, ki azután a bástya tetejéről jelezte volna: beléphetek-e a kapun vagy sem, aszerint, hogy Tronson áll ott őrt vagy más.

Késedelem nélkül felkerestem másnap Tronsont, s megkérdeztem tőle, nem tudná-e úgy intézni, hogy én négy szemközt tárgyalhassak Brissac úrral, mivel hírt hoztam neki Saint-Luc úrtól, holmi örökséget illetően.

- Ezt könnyen megtehetem - vélte Tronson. - Brissac úr hallgat a Tizenhatokra, s ámbár én nem tartozom egészen a Tizenhatok közé, csak egy levélkét kell kérnem tőlük, és Brissac úr máris fogadni fogja komámuramat.

- Mikor?

- Holnap, pontosan délben, és mindössze tíz aranyába kerül a dolog.

- Kapitány - nevettem el magam -, megesett-e már kegyelmeddel, hogy valakinek gratis pro Deo tett szolgálatot?

- Komám - felelte igen komolyan Tronson -, nem vagyok éppen ostoba, és megfigyeltem egyet-mást. Kegyelmed jön, kegyelmed megy. Kegyelmed kelmét árul. Kegyelmed bejáratos Nemours hercegnéhez. Fia úti levéllel látta el kegyelmedet. A navarrai nemkülönben. Tehát ismét itt van, a falak mögött, és nem Nemours hercegnét kéri meg rá, amit könnyen megtehetne, hogy hozza össze kegyelmedet Brissackal. Hanem engem. Én ebből arra következtetek, hogy a hercegné, meglehet, kérdéseket tenne fel kegyelmednek. Én nem. Tapintatom bizonytal megér kegyelmednek tíz aranyat.

- Kapitány, bölcsessége bámulatos. Nyissa meg erszényét, hadd guruljon bele öt arany. A másik ötöt akkor adom meg, amikor Brissac lakására indulok.

- Örömet hallom ezt a csengést-pengést - felelte Tronson.

És csakugyan, másnap, virradatkor elszalajtott hozzám egy lóti-futi gyerkőcöt azzal az izenettel, hogy Brissac délben fogad, és ő maga, Tronson, tartja szerencséjének, hogy a grófhöz elkísérjen. És én, aki roppant türelmetlen voltam, hogy oly sok idő választ el mondott találkozótól, azt gondoltam ki, hogy ez időt eltöltendő felkeresem derék L'Étoile-omat, ki, amint beléptem, nyájasan megölelt, és elhalmozott kérdésekkel a királyra vonatkozóan. Mindazonáltal félbeszakította a kérdésözönt (minekutána az ajtó becsukódott hitvese és annak két szolgálója mögött, mivel a piacra indultak), hogy Lisette felől tudakozódják.

- Igen jól van - feleltem -, noha erősen hiányolja kegyelmedet, és mindenkor a legtisztább szeretet hangján emlegeti.

- A legtisztább tán nem a leginkább ideillő szó - vélte L'Étoile. - Mindazonáltal igen érdekesnek találtam a kicsikét, sőt ha hiszi, ha nem, az is megesik, hogy visszakívánom az ostromot. Különösen attól a pillanattól fogva - tette hozzá jámbor képpel -, amikor sikerült hitvesemet vidéki házunkba elküldenem, s így nem kellett aggódnom miatta.

- Ki tudja, nem kezdődik-e újra a háború, most, hogy az ostrom is újrakezdődik - mondtam én mosolyogva.

- Nem, nem! - rázta meg a fejét barátom. - A gyümölcs megérett. A király áttérése megérlelte. Egyik

pillanatról a másikra lehullhat ágáról, egyenesen a király szájába.

- Nocsak! - adtam az álmélkodót. - Még akkor is, ha a város kormányzója olyan föligás, mint Brissac?

- Brissac úgy föligás, ahogy én főpap! - kiáltotta L'Étoile, égnek emelve mindkét kezét. - Nem, nem, kedves barátom, Brissac egyes-egyedül Brissac pártján van, és pontosan tudja mindig, merre kell tartania, hogy több vaj jusson kenyérére.

- Példát is tud rá?

- Amennyit akar. Íme egy a sok közül: 1591 decemberében Brissac Falaise-t tartotta megszállva jó csapatokkal Mayenne nevében. Megérkezik a navarrai és felszólítja: adja meg magát.

- Miurunk kínhalálára esküdtem meg - feleli nagy jámboran Brissac -, hogy nem kapitulálok.

Erre a navarrai előhossa ágyúját. Brissac tárgyalásba bocsátkozik az ostromlókkal, és saját szabad elvonulása fejében kezükre adja a várost, amelyet aztán fel is prédálnak.

- Ennyire gyáva lenne?

- Én inkább úgy mondanám: nem óhajtja életét és jövőjét kockára vetni, ha más kiútja is van. A falaise-i ügy egyébiránt nem gátolta meg Mayenne-t abban, hogy négy évvel később ki ne nevezze Brissacot Franciaország marsalljává.

- És ragaszkodik e rangjához?

- Nagyon is ragaszkodik. Annál inkább, mert sosem bocsátkozott harcba.

- Kedvelik őt a Tizenhatok?

- Hogyne. Hálásak, amiért szemére hányta Mayenne-nek, hogy annak idején kivégeztette Brissac elnök gyilkosait. Igaz csak miután Mayenne már kivégeztette a vétkeiket, lévén így bizonyos benne, hogy hiába beszél.

- Ó, be alattomos! Hát a parlament előtt van-e respektusa?

- Van, éspedig nagy. Minden áldott nap elmondja ezeknek az uraknak, hogy amíg ő itt a kormányzó, nem kell attól tartaniok, hogy a Tizenhatok letartóztatják vagy kivégeztetik őket.

- Egyszóval, kedves L'Étoile barátom, valóságos Janus.

- Annyi különbséggel - jegyezte meg L'Étoile -, hogy nemcsak két arca van, mint Janusnak. Hanem legalább három-négy.

- Mégis sajnálom Belint - mondtam. - Ő a király kezére játszott volna a várost.

- Éppen nem, kedves barátom! Belin szándéka csakugyan ez volt, ám nem sikerült volna soha végbevinnie. Szegény Belin! Neki csak egy nyelve van. Nem képes hazudni, sem tettetni. Ő azt mondta: „Vérbeli francia vagyok, és soha nem leszek spanyol.” Ha Brissac akarná átadni Párizst a navarrainak, ő előző este azt mondaná Feria hercegnek: „Nagyherceg úr, esdve kérem, számítson engem ő katolikus felsége leghívebb szolgálói közé.”

- És azt gondolja, Brissac átjátszaná Párizst a királynak?

- Kedves, örök barátom - felelte sotto voce L'Étoile, s jól a szemem közé nézett -, hát nem ezért jött ide kegyelmed?

Mire eltátottam a számat, afeletti ámulatomban, hogy ily gyorsan és jól megfejtette, miért kérdezősködöm oly buzgón. És mert felálltam, minekutána egy pillantást vettem órára, mely a nyakamban függött, még hozzátette:

- Az én nyelvemtől ne tartson! A Tizenhatok adászsága óvatosságra és némaságra szoktatott. És még egyet - folytatta, kissé pirulva. - Megbántanám, ha távollétében felkeresném Isten leányai utcai lakását?

- A legkevésbé sem - mosolyogtam rá. - A lányok az Isten leányai utcában sem mind Isten leányai...

L'Étoile-tól Tronsonhoz mentem, a műhelyébe, s lovamat La Surie úrra hagyva, hogy a magáéval együtt hazavezesse, gyalog indultam el az asztalosmesterrel Brissac szállására.

- A kormányzó laka - tette karomra hatalmas mancsát - az a sötétzöldre pingált ház amott, háromölnyire. Kopogtatója embert formáz és aranyozott bronzból készült. Megbocsásson, komám, de egyedül fog bekopogni. Én nem akarom odáig kísérni, nem kívánom jobban beleártani magam e dologba. Mint megboldogult apám mondogatta: „Fiam, sose dugd ujjad oly fazékba, melyben nem tudni, mi fő.” Ide húzódjék be, komám, ebbe a kapualjba. Nagy testem eltakarja, aranyait nyugodtan becsúszthatja ide, erszényembe. És ne szóljon - fogta halkabbra a hangját - a tizenötök meg egyről azzal, akihez megy. Nem hozzájuk folyamodtam. Mióta inog a föld alattuk, ezek a fickók még a levegőre is gyanakszanak, amelyet belélegeznek, és ha megpillantanak egy kötelet, máris fuldokolni kezdenek. Ellenben ismerem eme kopogtatóemberke egyik szekretáriusát, olykor üzletet kötök vele.

- Nocsak! - feleltem félhangosan. - Vele is? Komám, kegyelmed lesz hamarosan Párizs legvagyonosabb kereskedője.

- Szavamra, nem arra visz az utam - vonogatta hatalmas vállát Tronson, s igyekezett gyászos és bús képet vágni. - Nyakunkon a béke, komám, és békeidőben negyedannyi koporsó kell csak. Isten vele, ne kopogtasson be, míg el nem távoztam.

Tudván, hogy Brissac úr a jezsuiták emlején nevelkedett, jó előre sejtettem, hogy kopogtatóján az emberalak nem formázhat Venust. És nem is csalódtam: egy glóriás szent nő mellszobrocskáját tapintották ki ujjaim. Mondom: mellszobrát, alkotója a többi alighanem feleslegesnek ítélte egy oly tiszta szűz esetében, kit közelebbről megismerve, fátyla miatt Szent Genovévának néztem. Igen természetesnek is tetszett, hogy Párizs kormányzója az ő pártfogása alá helyezkedjék. Mi engem illet, ki, mint Fogacer mondta, sebtén

átmázolt hugenotta vagyok, mindig bizonyos rossz érzés környékez a pápista bálványok láttán, és azon töprengtem, hogyan vehették a lelkükre Brissac ligapárti látogatói, hogy szentségtörő kézzel megragadják szegény szentet, és hátát kegyeletlenül hozzáverjék a kemény tölgyskapuhoz. Mégis ezt tettem magam is.

Emlékirataimban már lefestettem „egy ízben Brissac urat a maga testi mivoltában, ám mivel szép olvasónőm talán nem emlékszik már általam készített arcására, újra elmondom e helyt, hogy igen szép férfi lett volna, ha mindig jobb arcélét mutathatta volna látogatójának, lévén szép álla, szép orra, formás homloka, s a fölött dús, hullámos hajzata, mely már erősen mákos volt, tarkóját kivéve, hol egészen őszbe csavarodott, de nem sárgás és nem is szürke volt, hanem szép ezüstös. Szerencsétlenségére szemből nézve sokkalta rosszabb volt az összhatás, mivel bal szeme kissé lejjebb csúszott arcán, minek folytán két szembogara kétfelé nézett; s ez kínos érzéssel töltötte el a nézőt, amit még fokozott az a körülmény, hogy amint megszólalt, felső ajka ugyancsak baloldalt kissé megemelkedett a másik feléhez képest, majd lebiggyedt. Ez a fintor, megtoldva Brissacnak azzal a szokásával, hogy fejét hátravetette és vontatottan, orrhagon beszélt, megvető arckifejezést kölcsönzött neki, s ez vajmi rosszul illett udvariasságához, mely kifogástalan volt, aprólékos, olykor egyenesen túlzott.

- Ó, kelmeárus uram! - jött elém két kezét nyújtva, s kissé ostoba képet vágva -, be örülök, hogy megismerhetem és vendégül láthatom! Kérem, foglaljon helyet! Tudom, mi nagy becsben tartja kegyelmedet kedves barátnőm, Nemours hercegné, és boldogan segítek kegyelmednek, ha tehetem.

En udvariaskodására bókok özönével feleltem, amint illett szerény állapotomhoz. A lelkem mélyén tudván tudtam: Nemours hercegné, amilyen tapintatos, soha nem beszélt neki rólam, ő ellenben tisztában van vele, hogy efelől nem bizonyosodhatom meg a hercegnénél, hisz az a tény, hogy nem a hercegné útján kértem tőle kihallgatást, kellőképpen tanúsítja, hogy előtte titkolni akarom eszmecezerénket. Tehát nyilván azért célzott Nemours hercegnével való kapcsolatomra, hogy értésemre adja: nem titok előtte, hogy én a hercegnét az ostrom ideje alatt élelmeztem, a király nevében; s következésképp ő, Brissac bizonyosra veszi: őfelségétől hozok üzenetet.

- Gróf úr - mondtam -, minekelőtte visszatértem volna ide, Párizsba, találkoztam bizonyos személyekkel Saint-Denis-ben, kik gróf urat szívből szeretik, és aggódnak jövőjéért. Attól félnek, javai veszélyben foroghatnak, ha nem azt az utat választja, melyet érdeke diktál.

- Uram - meresztette tágra kancsal szemét Brissac, egy szempillantás alatt száműzve e szemből mindenfajta kifejezést -, a beszéd, melyet volt szíves hozzám intézni, arabusul hangzott fülembe. Igen hálás lennék kegyelmednek, ha pontosabban fogalmazna.

- Gróf úr, szavaimat megvilágítja majd Saint-Luc úr levele, melynek átadásával megbíztak.

- Ki bízta meg? Saint-Luc úr? - kérdezte Brissac, és hirtelen megváltozott arckifejezése: nem volt már sem ostoba, sem álmos.

- Nem ő, gróf úr, hanem valaki, ki igen magas rangot tölt be országunkban, s akit nem nevezhetek meg, de a lehető legnagyobb érdeklődéssel viseltetik Saint-Luc úr, valamint gróf úr ügyei iránt.

- Ha nem nevezheti meg, nem ismerhetem meg - vágott ismét naiv, együgyű és értetlen képet Brissac. -. S ha nem ismerhetem meg, érdeklődése legfeljebb meghat, de nem érint. Meg kell vallanom, uram - sóhajtott nagyot, s tanácstalanul pillantott körül a szobában -, hogy szavai meghaladják eszemet. Megkérhetem - folytatta, ugyanolyan együgyű és jámbor képpel, mint előbb -, hogy adja át nékem Saint-Luc úr levelét?

- Íme, gróf úr - vontam elő zekémből az írást. Brissac úr feltörte a pecsétet, s a papirost kettéhajtva a levél olvasásába merült. És ez annyira lekötötte figyelmét, hogy elfelejtette arcvonásait gondosan elrendezni, mint azt oly ügyesen tette, míg beszélt. Úgyhogy arca, mely az imént leginkább egy lomha, tenyeres-talpas, nagy ebére emlékeztetett, most egyszeriben olyan lett, mint a rókák legravaszabbikáé.

- Uram - vágta zsebre a levelet, s emelte rám szép, kancsal szemét, melyből újfent kihunyott az életnek még a szikrája is -, meg kell vallanom, egy kukkot sem értek a levélből. Hőn szeretett sógorom, Saint-Luc úr valami örökségről szól, és arra kér, hogy evégből keressem őt fel Saint-Denis-ben. De hogyan juthatnék oda? Hisz ismét háború van a navarrai és a Szent Liga között!

Ez utóbbi nevet igen kenetteljesen ejtette ki:

- A főváros körül most jele sem mutatkozik mondott háborúnak és van nálam egy gróf úr nevére szóló úti levél, a navarrai aláírásával, ez szolgál majd gróf úr oltalmául, ha kimegy falaink mögül. - Azzal elővettem zekém zsebéből az úti levelet, és átnyújtottam neki. Ő igen figyelmesen elolvasta, azonban nem vágta zsebre, mint előbb a levelet, hanem jobb keze hüvelyk- és mutatóujja közé csíptetve a térdére tette.

- Meg kell mondanom, nem tudok hová lenni ennyi érthetetlen újság hallatán. A navarrai király úti levelet küld nekem! És Saint-Luc úr arra kér, keressem őt fel Saint-Denis-ben, hogy megvitassuk mondott örökség dolgát, melyhez igen nagy érdekem fűződik. Boldogságos Szűz! Egészen belezavarodtam! Miféle örökségről van szó voltaképpen?

Úgy véltem, túlzásba viszi a tettetést, és az ostobáskodást, még ha e komédia célja nyilván az is, hogy rábírn: fedjem fel jobban kártyáimat. Ezt is tettem, mindazonáltal ügyelve, hogy ugyanúgy szóljak, ahogy ő: köntörfalazva.

- Ezt meg nem mondhatom pontosan, gróf úr - kezdtem rá -, hisz nem olvastam Saint-Luc úr levelét, és nem ismerem a családi ügyeit. Mindazonáltal úgy vélem: van ilyen örökség is, olyan is. Megesik, hogy a vérség törvényei alapján öröklünk világi javakat. Ám az is megesik, általánosabban szólva, hogy e javakat tetteinkkel avagy érenyeinkkel nyerjük el. E tekintetben úgy vélem, gróf úr katonai talentumát az előző

uralkodó nemigen ismerte el, annál inkább Mayenne herceg, ki gróf urat Franciaország marsalljává nevezte ki. Csakhogy e megtiszteltetés vajmi ingatag, hisz Mayenne úrnak, nem lévén francia király, nem állt hatalmában bárkit e címmel felruházni. Ellenben okunk van remélni, hogy az a személy, ki Saint-Luc úr protektora, s ki gróf úr iránt is érdeklődéssel viseltetik - ezért is küldte el közvetítéssel nagyságodnak e levelet -, kellőképpen elismervén érdemeit, megerősíti mondott tisztségben, mihelyt alkalma nyílik rá. Ez egyébiránt csupán az első, de nem az utolsó lenne a nagy előnyök között, melyeket Saint-Luc úr terjeszt majd gróf úr elé, és amelyeket részletesen felsorolni egyedül ő jogosult.

Brissac úr szeme felcsillant, míg beszéltem, ám mihelyt elnémultam, ismét a lehető legbambább nyugalommal meredt rám.

- Uram - mondta -, megvallom, éppoly tökfilkó vagyok, mint voltam, s most sem látok világosabban. Annyit megértettem – folytatta, meglepett pillantást vetve az úti levélre, melyet a térdén tartott -, hogy szabadon behatolhatok Saint-Denis-be és távozhatok onnan. De kiléphetek-e Párizs kapuján jó lelkiismerettel, hogy Saint-Luc urat felkeressem? Nem hiszem. Gyóntatóm, egy igen tudós és tiszteleltre méltó jezsuita páter, ki mindent oly fényes elmével ítél meg, mellyel én nem bírok, a navarrai király áttérését semmisnek tekintí, felkenetését palinódiának. Úgyhogy a navarrai király az, ami volt is: eretnek és visszaeső bűnös, és mindazok, kik őt szolgálják vagy megközelítik, ipso facto kiátkozás alá esnek. Rettegnék ily szörnyű kockázatot vállalni - tette hozzá jámbor hangon, szemét lesütve -, drágább lévén nekem lelkem üdve minden evilági kincsnél. Igaz, kérhetnék engedelmet e látogatásra a pápa párizsi legátusától, ám bizonyosra veszem: nem állna hatalmában megadni, sőt e lépésem csupán jogtalan gyanút keltene az egyház és a Szent Liga irányában táplált, megingathatatlan hűségem felől.

Minekutána ily kereken nemet mondott ajánlatomra, ámbár igen választékos nyelven, élő cáfolatával annak az együgyű arcnak, mellyel mindezt előadta, nagyon különös dolgot cselekedett, s ez mélyen elgondolkodtatott. Nem visszaadta nekem a király úti levelét, mely a körülményeket tekintve feleslegesnek látszott, hanem zekéje zsebébe rejtette.

Szép olvasónóm, mivel örömet képzellek olyannak, kinek nyelvén mindig az van, ami a szívéen, attól félek, fenti sorok olvastán meglehetősen rossz véleményt alakítottál ki magadban Brissac grófról, bizalmatlannak tartod, túl óvatosnak, ravasznak, álságosnak, és szép szavai ellenére nagyon is a saját érdekeit és csak azokat nézőnek. És csakugyan: ha egy effajta férfi próbálná meg vonzalmadat elnyerni, tettetett szelídséggel és mézes szavakkal, melyekkel éppen nem fukarkodik, nem győznék óva inteni spanyol csizma rejtette patás lábától. De hál' istennek, nem a te drága személyedről van itt szó, hanem státusügyekről, s ott különbet is megéltünk már.

És ha kész vagy elismerni, hogy Isten útjai kifürkészhetetlenek, azt is be kell látnod, hogy az eszközök, melyeket célja elérésére felhasznál, nem mindig ízlésünk szerint valók. XI. Lajos király alighanem a legnagyobb csaló volt a föld kerekén, mégis mind a mai napig valamennyien ez átkos hibájának üdvös politikai eredményeit dicsőítjük. Lévén szó itt az országról s királyunkról, hasonló elnézést kérek tőled Brissac gróffal szemben. Ott, ahol Belin csődöt mondott erényei miatt. Brissac sikert aratott vétkei folytán, mégpedig baj és kár nélkül, s úgy, hogy egy csepp vér ki nem ontatott. Ez nem csekély érdem! S ha veszed magadnak a fáradságot, szép olvasónóm, és elgondolod: mennyi és milyen bámulatos elővigyázatra, cselre és ravaszságra volt szüksége ahhoz, hogy túljárjon a papoló papok, a Tizenhatok, Feria herceg és a pápai legátus, megannyi ügyes, éber és roppant gyanakvó ember eszén, végül is be kell látnod, hogy a jezsuitáknál jezsuitább csak Brissac tudott lenni.

Mint később megtudtam, a gróf, ez a ravasz kígyó, eleinte kétségeket táplált szerepem, látogatásom, Saint-Luc úr levelének valódisága és a király szándékai iránt, s még az is eszébe jutott: hátha őfelsége csak azért akarja őt Párizsból kicsalni, hogy foglyul ejtse. Ezért mondott ily nyersen nemet nekem, a liga iránti megingathatatlan hűségére hivatkozva, s meghintve engem is szentelt vízzel. Valójában csak arra várt, hogy ágensei megerősítsék: Saint-Luc úr igazán találkozni akar vele, merő jó szándékból, és máris futott vele találkozni.

Március 14-én, délután három órakor kilovagolt Párizsból a Saint-Denis-i kapun át, három poroszka lovon ülő fiskális társaságában. Ezek, úgy értem, a fiskálisok, amint a kitűzött helyre megérkeztek, összedugták a fejüket Saint-Luc úr jogi képviselőivel, az állítólagos örökség ügyét megtárgyalandó, mialatt a sógor félrevonta Brissac urat, s részint megerősítette az ígéretet, melyet én tettem volt marsalli rangja dolgában, másrészt pénzben kifejezett előnyöket ajánlott fel neki a király részéről, amiről senki közelebbit meg nem tudott, azonkívül, hogy úgy aránylottak Vitry úrjutalmához, ahogy jelentőség tekintetében Párizs Meaux-hoz.

Ezt Rosnytól tudtam meg, ám hogy a folytatásra is fény derüljön, olvasóm, gyűrűnknek vándorútra kell kelnie, Rosny kezéből, Saint-Denis-ből Párizsba, Pierre de L'Étoile kezébe, ki e viharos napokban valósággal szemem-fülem volt a fővárosban.

- Kedves Pierre - mondta nekem, amikor Isten leányai utcai lakásomon felkeresett, ahol nap mint nap megjelent, bejelentés nélkül, akkor is, ha nem voltam otthon -, Brissac sejtette: az, hogy ő három órát töltött Párizs falain kívül, bolhát dug a ligások fülébe. Miért is mihelyt patkója és lába Párizs kövére lépett, futott a pápai legátushoz, térdre borult előtte, s könnyek tengerét ontva a lehető legalázatosabban bocsánatot kért nagy vétkéért, melyet azáltal követett el, hogy szóba állt egy eretnek cinkosával. Ezt csak azért cselekedte, kegyetlen lelkifurdalások közepette; mert egész vagyona forgott kockán. A legátust meghatották könnyei és bűnbánata, nyomban feloldozta a grófot, és amikor este, vacsoránál találkozott

Feria herceggel (mint bizonyára tudja, a legátus csak egyszer eszik egy nap, s utána úgy megdögönyözik, mint egy öszvért...).

Ekkor belépett a szobába Lisette. Egy tálcán három kupát hozott, meg egy borosflaskát. L'Étoile elnémult, szemét a leánykára függesztette, s egy mozdulatát el nem szalasztotta. (S az igazat megvallva, én is ezt tettem, míg ő kitöltötte nekünk a bort, és úgy találtam, mozdulatai kecsesek és simák.) A leányzó óvakodott szép szemét L'Étoile-ra emelni, noha cinkos mosoly bujkált a szája szögletében.

- Hol is tartottam? - kérdezte L'Étoile, mihelyt Lisette távozott, távozásával elsötétítvén a szobát.

- Amikor félbeszakította önmagát, a legátus éppen asztalhoz ült Feria herceggel, vacsoráját elköltendő.

- Nos, valóságos dicshimnusz zengett neki Brissacról, égig dicsérve jámborságát és alázatosságát. „Szent igaz - felelte Feria herceg -, Brissac úr nagyon derék férfiú, és engedelmes híve egyházunknak. Az ember azt tesz vele, amit akar, ehhez elég jezsuita gyóntatótyját felhasználni, ki nagyobb hatalommal bír fölötte, mint anya újszülött kisdede felett.” „Talán mert a gróf, úgy lehet, soha nem is nőtt ki a pendelyéből” - mosolygott a legátus. „Szavamra, én is azt hiszem - bólintott Feria herceg -, s hogy eminenciádnak is megmutassam, mi nagy elme Brissac gróf, elárulom, hogy egy szép napon, amikor tanácsot tartottunk hajlékomban, ő, ahelyett hogy a vitára ügyelt volna, szórakozásul legyet fogdosott a falon.”

Amire a herceg és a legátus fergeteges hahotában tört ki, mint kémeim mesélték.

- No, ha Brissac fogdossa is a legyet, bekapni ők kapják be - vélte La Surie úr.

- Ezt jól megmondta, fegyvernök uram - mondta L'Étoile, ki tudta, micsoda meg-megújuló gyönyörűséget szerez Miroulnek azzal, hogy így szólítja.

- Kedves L'Étoile barátom - vettem egy pillantást zsebórámról -, szopogassa el kényelmesen borunkat, és kérem, érezze magát otthon az elkövetkezendő órákban. La Surie úr és jómagam elígértünk Tronson mesterhez, és nem szeretnénk elkésni.

Tronson „kapitányt” műhelye közepén leltem, ott állt, hatalmas karját pocakján összefonva. Éles szemmel figyelte munkásait, kiknek száma, úgy tetszett, alaposan megcsappant.

- Komámuram - mondta -, szíveskedjék e hétfőn őrt állni velem és segédjével a Saint-Denis-i kapunál, s egy-két borosflaskát magával hozni, éjszakai virrasztásunkat felvidítandó, hogy ne essünk mélabúba, amire amúgy is hajlamos vagyok most, hogy vevők híján embereim felét szélnek kellett eresztenem.

- Felét? - kérdeztem.

- Jól hallotta! A béke, komám; a béke! Lám, mire jutunk a békével! Az öregek mind megtértek az Úr kebelére az ostrom alatt, kit az éhség vitt el közülük, kit a forróház. Az utolsó nagy csata, melyet megértünk, az volt, melyben d'Aumale-t megölték Saint-Denis-ben, és annak szép ideje. S mit látunk manapság? Ha nem volnának gyermekágyas asszonyok és csecsemők, végleg bezárhatnám a műhelyt. És ez a fajta bolt gyatrán fizet. Az a férj, ki testamentumába beleíratta, hogy őt tölgykoporsóba temessék, a feleségének fenyőfa koporsót rendel, s ha ezt a szemére lobbantom, azt feleli, hogy ez immár harmadik vagy negyedik hitvese volt, s ő nem hajlandó tönkremenni oly nőszemélyek kedvéért, kik annyira csenevésznek, hogy a harmadik gyerekszülésbe belehalnak. És mit mondhatok rá? Igazsága van. Ami meg a zsákmányt illeti, ugyan hol maradt az a szép kifosztása a politikusok házainak, mellyel Aumale és a Tizenhatok kecsgettettek bennünket? Ugyan már! A politikusok! Ki merne egy ujjal is hozzájuk nyúlni manapság? Komám, csütörtökön részt vettem a Szent Genovéa koporsóját kísérő körmeneten, mert híre járt, hogy felfegyverzik a résztvevőket, s én azt reméltem: egy jó kis lövöldözés fellendíti boltomat. E yue paso? - mint Feria mondja. Mindössze egy asszonyt nyomott agyon a tolongás a templomban. Azaz úgyszólván semmi. Mivel a jelen levő kétezer fegyveres között legfeljebb háromszáz akadt, ki a Tizenhatokat pártolta volna, azok meg se mertek mukkanni, még akkor sem, amikor az erekljevivők egyike fennszóval arra kérte Szent Genovét, könyörüljön meg rajta, s engedje meg, hogy még mielőtt meghal, végignézzék, mint akasztják fel a Tizenhatokat. Egy évvel ezelőtt ott helyben ledöfték volna! Komám, egy hét sem telik bele, s itt terem a király, lefogadom öt aranyba. És lévén mondott király, szerencsétlenségemre, határtalanul kegyes, még annyi öröömöm sem lesz belőle, hogy fenyőfába öltöztethetem régi ligás cimboráimat...

Így ringott ide-oda a viharban az én nagy hasú párizsi asztalosmesterem, de soha el nem sülyedt, lévén kevéssé állhatatos hitében, ha egyáltalán volt hite. Ezzel szemben nagyszájú papolóink, kiknek erszényében immár spanyol arany csengett-pengett, úgy folytatták prédikációikat, mintha mi sem történt volna, hirdetvén a pápai legátus evangéliumát. 20-án elmentem meghallgatni Boucher-t, ki híven legvadabb perceihez, nyíltan és minden teketória nélkül gyilkosságra szólította fel nyáját, s mondhatni, vértől habzó szájával dicsőítette Jacques Clément-t, ki elhunyt királyomat megölte, „mely tett oly szép volt és nagylelkű, hogy nemességre kellett volna emelni érte őt és egész családját”; e hőstetthez más nem is fogható, csak Judit, ki oly bátran megölte Holofernést; róluk kell példát venni s a népet megszabadítani, kés által, az eretnek és visszaeső bűnös navarrai királytól, e bűzhödt bakkecskétől s kurafitól; hogy ez, ha jól meggondoljuk, igen szent, igen hősi és igen dicséretes tett lenne; s hogy ő nem győz csodálkozni: miért nem akad hívei közt egy férfi, ki elég bátor Barrére példáját követni, ki merényletet követett el a béarni ellen, egy hónappal annak szentségtörő áttérése után, sajnos, eredménytelenül; hogy sürgős szükségünk lenne egy új Barrére-re, s ő, Boucher, e parókia plébánosa kezeskedik érte: ez a hős holta után egyenest a paradicsomba jutna, Istenhez és az ő dicséhez közel...

21-én, hétfőn La Surie ura és én elmentünk este őrt állni asztalos komámmal a Saint-Denis-i

kapuhoz. Tronson, ki jóformán egyedül ürítette ki a három üveg bort, melyet magunkkal hoztunk, sajátos ékesszólásának újabb mutatványával traktált, minekutána megkérdeztem tőle, miért fosztották meg sánckasaitól a kaput, melyet őrzünk, úgyhogy immár csak a fája választott el bennünket a királytól.

- Brissac úr parancsára történt - törölte meg a száját vaskos keze fejével a mester. - „Kapitány, mondta nekem reggel, távolítsa el a sánckasokat a Saint-Denis-i kapuról, s pedig nyomban. E parancs, tette hozzá, nem tűr halasztást, mivel körül akarom sáncolni a kaput, nagyobb biztonságunk végett.” Az ám, gondoltam magamban, de a között a pillanat között, amikor a kasokat eltávolítjuk, és a között, amikor kövel-habarccsal megépítjük a sánct, eltelik némi idő, s ezalatt megnyílhat a kapu, s ugyan ki előtt? Erre jól a szeme közé akarok nézni Brissacnak, csak hogy nem tehetem, mivel kancsít, s én nem tudom, melyik szemébe nézzek: a ligásba vagy a királypártiba? Amondó vagyok, komám, ha Brissac, mint hírlík, azzal szórakozik tanácsuléseken, hogy legyen fog, a legnagyobb légy, amelyet elcsíp, Feria lesz. Annál is inkább, mert miközben a kaput felszabadítom, mit hallok? Hogy Maurin komám ugyanezt teszi, Brissac parancsára, az Újkapuval. Nocsak, gondoltam magamban, felmeredő szőrrel és égnek álló bajusszal, az Újkapu! Haha!

- És miért áll égnek a bajsza? - kérdeztem.

- Barátom - oktatott ki mérhetetlenül önhittén Tronson -, bora nem a legrosszabb, de látni való, hogy kelmed nem Párizsban született! Az Újkapu - tette hozzá - az, amely a Tuileriák kertjére nyílik. Tehát a Louvre-hoz legközelebb eső kapu.

- Ezt magam is jól tudom - adtam a sértődöttet.

- Ám amit nem tud, az az, hogy amikor a mi légyfogónk oly ügyesen épített barikádokat Párizsban az elhunyt Guise herceg akaratából, elhunyt királyunk az Újkapun át menekült el Párizsból, mivel, mint már mondtam, ez esik legközelebb a Louvre-hoz.

- Ezt is tudom - vontam vállat -, ám ettől még nem áll fel hátamon a szőr.

- Akkor, komám, megzavarta szép eszét a bor, noha nem ivott valami sokat belőle. Hahó, ide azt a flaskát, könyörgök! Annyit beszéltet, komám, hogy kiszárad a torkom.

La Surie ura odanyújtotta neki az üveget, s ő jól kortyolt.

- Komám - kezdte újra, önteltebben, mint valaha -, nem lenne-e mókás, ha a felszabadított Újkapu megnyílna, s IV. Henrik éjjel ugyanazon a kapun átjutna be Párizsba, amelyen III. Henrik elmenekült volt fővárosából?

- És ki jön be akkor a Saint-Denis-i kapun? - kérdeztem. - Hisz az is szabad!

- Honnan tudnám? A király vitéz kapitányainak egyike - vélte Tronson. - Vic úr, Vitry úr, Biron úr, d'O úr...

- És mit tesz akkor komámuram?

- Ezt meghánytam-vettem magamban - felelte komoly képpel Tronson, s száját megtörölve, így folytatta: - Apám arra tanított: „Fiam, sose dugd be az ujjad oly fazékba, melyben nem tudod, mi fő.”

- E tanácsot már hallottam komámuram szájából - mondtam.

- Hallhatta s eztán is hallhatja, mert bölcs tanács. Másrészt, ha megfőtt az étel, és a fedőt is leveszi a fazékról, mégiscsak bele kell nyúlani, nemde?

- Az ám.

- Nos, apám azt is sokszor elmondta: „Fiam, sose evezs ár ellenében, csónakod így nem jut messzire.” S nem lenne-e nagy kár, Coulondre mester, ha született francia, s mi több: Párizsból való párizsi létemre felkoncoltatnám magam Feria hercegért?

- Óvakodjunk összekeverni azokat, akik a koporsókat készítik, azokkal, akik hagyják megölni magukat - így La Surie ura.

- Aranyat ér minden szavad, Miroul - bólintott Tronson.

- Egyszóval, komám, ha a Saint-Denis-i kapu megnyílik ma éjjel, kend nem fog fegyvert?

- Hogyne fognék. De felveszem a fehér szalagot is - felelte Tronson. - Elítél-e érte?

- Dehogy, dehogy.

- Ha a király nem áttérni az én vallásomra - folytatta Tronson, némi döllyfel -, miért áttálnék én megtérni a ligától a királyhoz? Mint vélekedik erről, komám, magunk közt szólna?

- Így igaz - feleltem -, s ami engem illet, én azt teszem, amit a kapitányom.

- És én is - csatlakozott La Surie ura.

- Ez a beszéd! - vélte Tronson. - Komám, igyunk ez alkura!

Ez a borközi beszélgetés a Saint-Denis-i kapu fölé épült kis kapuerődben folyt le, honnan egy hosszú és szűk lőrésen át a várárookra látni, és a másik oldalon, a város felé esőn, a saint-denis-i főutcára; egy meglehetősen nagy ablakon át, melyről még szólni fogok, mert másnap oly szerep jutott neki, mely hitem szerint méltó rá, hogy országunk annaleseiben megemlítsessék.

Az erős verejték-, vizelet-, bőr- és fegyverzsírszagot nem számítva semmi egyéb nem volt a kiserődben, csupán egy fogazott tartó a muskétáknak, egy rossz asztal és négy támlátlan székek. Világításul az a vaklámpás szolgálat, melyet Tronson hozott magával. Egy igen szűk kis csigalépcsőn lehetett (és lehet ma is) a kapuerődbe feljutni. E lépcső továbbfut a bástyaig, hol két őrszem posztolt: az egyik egy kis őrtoronyban, a másik fel-alá sétálva. Ez utóbbi rohant le a csigalépcsőn, hogy jelentse: a gyilkjárón többen is közelednek, s a hangjukból ítélve azt hiszi: a spanyol helyőrségből valók.

Felragadtuk fegyvereinket, s magunk elé engedve Tronsont, ki nagy szuszogva mászta meg a csigalépcsőt, kezében a vaklámpással, felmentünk a gyilkjáróra, hol Brissac úrral találkoztunk össze,

valamint két spanyol kapitánnyal; vagy hat vallon katona követte őket.

- Te vagy az, Tronson? - kérdezte orrhangján, vontatottan Brissac.

- Én vagyok itt, gróf úr - felelte Tronson, és vaklámpája ellenzőjét felemelve, megvilágította saját arcát.

- Világíts rá azokra is - parancsolta Brissac, rám és La Surie urára mutatva.

Tronson engedelmeskedett. Brissacnak egy arcizma sem rándult, amikor a lámpafény arcomba világított.

- Megbízhatóak, Tronson? - kérdezte.

- Akárcsak jómagam.

- Jól ügyeljete, katonák - fordult hozzánk Brissac. - Feria herceg hírére vette, hogy a béarni valamire készül ma éjjel Párizs ellen. Ezért is járjuk körbe a falakat a kapitányokkal.

- Teljes a nyugalom, gróf úr.

- Mint látja, kapitány - szólt Brissac -, katonáink éberesen őrködnek.

- Látom - felelte a spanyol kapitány ridegen.

- Félelemtől felforrat agyakból származnak mind e hírek mozgolódásról, árulásról - ragadta újra meg a szót Brissac. És spanyolul hozzátette: - Son palabras de mujeres.

- Quizas - mondta rá a kapitány.

- Tronson, hajnali négy órakor erősítést kapsz Langlois tanácsos úrtól, ki embereit is magával hozza. Úgy engedelmeskedj neki mindenben, mint nekem!

- Úgy lesz, gróf úr.

És amennyiben a vaklámpás fényénél láthattam, Brissac bal szeme, az, amelyik kissé lejjebb állt arcán, rákacsintott Tronsonra.

- Vamos - szólt Brissac.

És a két spanyol kapitánytól közrefogva, kik mintegy őrizni látszottak őt, Brissac eltávolodott tőlünk a bástyán, s velük a vallon katonák.

- Vallonok! - mondta Tronson, amikor a kapuerődbe visszatértünk. - Íme, II. Fülöp és a spanyol zsarnokság! Elfoglalja Flandriát, és besorolja katonáinak a vallonokat. Elfoglalja Nápolyt, és olasz katonákat hozat onnan. És ha Párizst is elfoglalná, az infánsnő és a kis Guise révén, francia katonákat vinne el innen más országokba megszállónak. Isten ne adja! Jobb szeretem a saját műhelyemet! Hé, Miroul, ide azt a flaskát!

- Fialat az éjszaka - intett óva La Surie ura -, és ha megint szopik egyet, ez az emlőcske hamar kiürül, Tronson mester.

- Elhallgass, gonosz nyelv! Szorongassuk csak meg azt az emlőt - nyújtotta ki a karját, hogy hatalmas mancsába ragadja a flaskát. - Hadd igyak egyet Brissac, a földkerekség legravaszabb rókája egészségére! Értettem én, mire céloz, nem kellett nekem a kacsintása sem. Istenemre! Még fel sem emelte a lábát, már láttam a talpát.

- Bizonyára eme kifejezést is édesapjától tanulta, Tronson mester - tudakozódott La Surie ura.

- Természetesen.

- És mit kell rajta értenünk?

- Hogy Brissac még a száját sem nyitotta ki, s én már felfogtam, mit akar.

- Annál is inkább, mivel Langlois tanácsos úr hírhedt politikus, s Brissac azt parancsolta: neki engedelmeskedjünk.

- Az ám - szopta tele magát Tronson.

Mondott Langlois valamivel négy óra előtt jelent meg a saint-denis-i főutcán, mint ezt zsebórámról láthattam, húsz emberrel, kik ugyancsak fehér szalagot viseltek, mint ő is. Legnagyobb meglepetésemre felfedeztem köztük Pierre de L'Étoile-t, teljes harci készültségben, igen elszánt arccal. A teremburáját! Sosem gondoltam volna, hogy a főhivatalnok úrba ennyi vitézség szorult, s kész saját életét kockára tenni, ha üt az óra! Hisz elvégre még nem volt mienk a város, a spanyol helyőrség négyezer - vallon, kasztíliai és nápolyi - katonát számlált.

Felráztam Tronsont, ki közben elaludt, mivel a kelleténél több bort talált beszopni, s ő levitte hatalmas, imbolygó testét a csigalépcső aljára, két-három ízben kis híján a nyakát törve.

- Tronson - kérdezte Langlois, ki, amint láttam, kis, száraz, elszánt emberke -, közénk tartozik-e?

- Szívvel-lélekkel.

- Hát emezek?

- Emezek is.

- Hát emberei?

- Ők azt teszik, amit én parancsolok - tért némiképp magához Tronson, valamit visszanyerve iménti magabiztosságából.

- Akkor parancsolja meg nekik: húzzák el a reteszeket, nyissanak kaput, és bocsássák le a felvonóhidat.

- Ki parancsolja ezt nekem? - kérdezte, mintegy ijedten, Tronson.

- Én, Langlois, valamint L'Huillier, a kalmárok prefektusa és Brissac, Párizs kormányzója.

- Tanácsos úr - böföntett nagyot Tronson -, én ismerem uraimat, és engedelmeskedem nekik.

Azzal elővont nadrágjából egy nagy kulcsot, melynek híján vajmi bajos lett volna kinyitnunk a vastag

tölgykaput. Csakis petárdával robbanthattuk volna fel, ami nyakunkra hozta volna a spanyol helyőrséget. Mondott kulcsot lóbálva az én Tronsonom megindult, kacsázva, mint egy gácsér, a kapu felé, s ámbár oly némák voltunk mind, mint hal a vízben, úgy éreztem, megsűrűsödik a csend, amikor a zár nyelve, félelmetesen könnyedén egyet csikordult és visszacsapódott.

- Megolajozták-e a kapu forgóit? - kérdezte Langlois.
- De meg ám, Brissac úr parancsára - felelte Tronson.
- Hát a felvonóhid láncát?
- Azt is.
- Akkor rajta! - intett Langlois.

Az éjszaka világos lett volna, ha nem telepszik ránk rétegesen a köd, olykor földre szállt felhőt formázva mely pillanatokra finoman szitáló esővé alakult, de csak az arcunkat áztatta el, nem vert bennünket. Ha behunom a szemem és magamba merülök, mind a mai napig tisztán fel bírom idézni azt a különös érzést, no meg a várakozás és aggodalom benyomását, melyet e harmincvalahány fegyveres keltett. A legkülönbébb emberek: munkások, kézművesek, kalmárok vagy vagyonos polgárok, mint L'Étoile, kik néma csendben vártak, a végsőkre elszántan, hogy kiűzzék városunk falai közül a spanyolokat, és bebocsássák királyunkat.

A kapu két szárnya kitárult, síri csendben emberi kezek által mozgatva, melyeket azonban nem láthattam. Lassan tekeredtek le a láncok, s a felvonóhid nesztelen bocsátkozott alá a várárookra. Párizs úgy tárta fel ölet az éjszakában a király előtt, mint szerelmes asszony.

A következő percekben még két fehér szalagos csoport csatlakozott hozzánk, huszonvalahányan lehettek összesen, úgyhogy immár hatvanra vagy többre rúgott létszámuk. Csupa elszánt lélek.

- Tronson - szólt Langlois, az ő száraz és parancsoló hangján -, add oda lámpásodat eme társunknak, ki egy zsebórát hord a nyakába függesztve, és küldd őt ide hozzám!

Mihelyt kézhez vettem a lámpást, engedelmessé váltam. Langlois végigmért, és azt kérdezte:

- Komámuram, mi a neved?

- Coulondre vagyok, kelmeárus Châteaudunból. Az Isten leányai utcában van szállásom, a hasonló nevű parókia területén.

- Hány óra nálad?

- Pontosan négy - feleltem, a lámpás egy sugarát órámra irányozva.

Alighogy kimondtam, megkondult az Isten leányai-templom toronyórája, és négyet ütött.

- Induljunk - mondta Langlois, és gyors, szaggatott léptekkel megindult a kis felvonóhídon. Én mellette haladtam, egyet lépve, míg ő kettőt, és igyekeztem útját lámpásommal bevilágítani, ami bajos volt, mert kétölnyire sem lehetett ellátni. Nem mintha az ég lett volna sötét, hanem, mint már említettem, a földre ereszkedett fehér ködcsomók zárták el előlünk a kilátást. Alig vehettük ki jobb és bal felől a Saint-Denis-be vezető kövesút szélét; ezen az úton tartottam a városba, ha olvasóm még emlékszik rá, azon a fagyos éjszakán, melyen d'Aumale lovag halálát lelte.

- Fogd kissé vissza magad - tette kezét karomra Langlois úr.

Megálltam, magasra emeltem a lámpást, s mindketten mozdulatlanul és némán meregettük szemünket, hegyeztük fülünket, míg arcunkat a ködös áztatta, de nem láttunk mást, csak gyapjas fehérséget, és nem hallottunk mást, csak tulajdon szívünk verését.

- Már itt kellene lenniük - vélte Langlois.

- Talán a köd miatt késnek.

- Várjunk - bólintott ő.

És ámbár szentül hiszem, nem vártunk többet egy percnél, ez a perc egész örökkévalóságnak tetszett. Végül úgy rémlett, a köd fehérsége mélyén fehérebb folt jelenik meg, mely a szemünk láttára lett egyre fényesebb és táncosabb, majd hirtelen mozdulatlaná vált.

- Ki van itt? - kérdezte egy elfojtott hang.

- Éljen a király és a béke! - felelte Langlois. Gondolom, ez volt a fehér szalagosok jelszava aznap éjjelre. A fényfolt közeledett, s egyszerre fáklyává vált, mely megvilágította Vitry úr nagy orrát, erős állát, s úgy látszik, engem is, mert Vitry felkiáltott, ámbár igyekezett hangjának zengését tompítani:

- A kutyaisztenit! Siorac márk! Te itt? Hát minden lében te vagy a kanál? - tette hozzá, s sietve megölelt.

- Én és Langlois tanácsos úr.

- Gárdakapitány uram, alázatos szolgája vagyok - szólt Langlois.

- Eh, tanácsos úr, köztünk nincs helye ceremóniának.

S mivel jó cimborának akart mutatkozni, és főként a mágisztrátus érzékenységet mindenáron kímélni, mindkettőnkbe belekarolt, és nagy léptekkel vonszolt a felvonóhid felé.

Egy pillantást vetve magam mögé, itt-ott fáklyákat észleltem, s inkább sejtettem, mint megláttam egy hosszú menetoszlopot.

- Hogyhogy nem hallatszik léptük nesze a kövezeten? - kérdeztem halkán.

- Rongyokba bugyolálták cipőjüket. A fáklyákat pedig csak most gyújtottuk meg az imént.

Áthaladtunk a Saint-Denis-i kapun, s mialatt a hadoszlop bevonult a városba, előkerült őrhelyéről FERIA herceg néhány katonája - jól felismerhetőek voltak a fejüket borító, salátástál formájú spanyol sisakokról -, meglehetősen riadt képpel s fegyverrel a kezükben.

- Márki - kérdezte Vitry -, kik ezek az emberek?
- Feria nápolyi katonái.
- Nápolyiak - kiáltotta Vitry olaszul -, térjete vissza állásotokba, és maradjatok veszteg! Nem ellenetek háborúzunk.

A nápolyiak megfogadták a szavát. Egyetlen lövés el nem dördült, sem az ő oldalukon, sem a miénken, s ők szépen elkostródtak.

- Komám - tette a vállamra vaskos kezét Tronson -, a vaklámpás nem a parókiáé, hanem az enyém.
- Itt van, fogja!
- Úgy hallottam - sügta a fülembe Tronson -, Vitry úr márkinak szólította. Ez a valódi neve?
- Nem a nevem, a rangom. Siorac márki vagyok.
- Istenuccse, kitaláltam! - diadalmaskodott Tronson. - Még fel sem emelte a lábát, én már láttam a talpát!

- És azt is kitalálta, hogy Miroul La Surie ura és fegyvernök?
- Hát persze - felelte Tronson.
- Hencegésben senki nem tesz túl a párizsiakon - jegyezte meg La Surie ura, okcitánul.
- Siorac - fordult hozzám Vitry, mialatt a saint-denis-i főutcán haladtunk s mögöttünk a hadoszlop -, árulja már el, mit akar tőlem ez a hírnök! Nemcsak a hangja és lélegzete akadt el a futástól, hanem ráadásul gaszkon és okcitan nyelven is beszél.

- Hisz tudok én franciául - szólt közbe a hírnök, kinek a haja olyan vörös volt, mint a pipacs. - Csak azért beszéltem anyanyelvemen, mert annyira boldog vagyok.

- Istenuccse, ki ne lenne az? - így Vitry.
- Diga me - mondtam a hírnöknek, ki nem tudván eldönteni, vajon okcitanul szóljon-e hozzám vagy franciául Vitry úrhoz, eltátotta a száját.

- Fogadok, jó hírt hoztál - szólt közbe La Surie ura.
- Jót ám! - lelte meg végre a hangját a hírnök. - Saint-Luc úr bevonult hadával az Újkapun, melyet sógora, Brissac úr nyitott meg előtte, s a nagy Châtelet előtt várja kegyelmeteket. D'O úr ugyane kapun át vonult be, és birtokába vette a Saint-Honoré kaput is, melyet egy tanácsos játszott a kezére.

- Neret tanácsos - sietett közbeszólni a kis Langlois, ki nem akarta, hogy a magisztrátus érdemei e tárgyban feledésbe merüljenek. - Márki úr - sügta aztán a fülembe -, bocsánatát kérem, hogy oly bizalmasan bántam kegyelmeddel, nem ismervén rangját.

- Tanácsos úr, mi ketten, kegyelmed meg én, mátol fogva barátok vagyunk - feleltem. - Hogy is felejtethném el azt a percet, melyet kegyelmeddel éltem át, amikor Vitry úr előbukkant a ködből s felénk indult a fáklyafényben?

Kissé meggyorsítottuk lépteinket. Sehol nem ütköztünk ellenállásba vagy egyéb akadályba. A párizsiak egyre-másra nyitották ki ablakaikat, s megéljenezték Vitryt, holott Meaux átadása óta a prédikátorok mindennek elmondták volt őt.

Köd szitált, szürkén virradt ránk a hajnal. A nagy Châtelet-nél találkoztunk Saint-Luc úrral és Brissac gróffal. Kart karba öltve, vidáman beszélgettek, és a volt kegyenc, Saint-Luc, kinek haja szőke maradt (ámbár talán a hajművészet is segített ebben a természetnek), felkiáltott, amint Vitryt megpillantotta:

- Egyetlen puskalövés nélkül?
- Csak a hangomat kellett hallatnom - felelte Vitry. - Az is elég volt, hogy elriassza Feria nápolyi katonáit a Saint-Denis-i kaputól.

- Itt a ligapártiak vitézkedni próbáltak - mondtta Saint-Luc, az előző uralkodó alatt dívó pöszögéssel. - Kettőt megöltem közülük, a többi megadta magát.

- Remélem, felkötötte őket? - dugta előre nagy orrát Vitry.

- Nem én! A király nem akarja. Olvassa inkább el levelét, melyet a nép közt kiosztatott.

Olvasóm, megőriztem e levelek egyikét, melyek azon a hajnalon és az elkövetkező napokon kézzel kézre jáltak Párizsban. Íme:

„A királytól. Őfelsége, azt kívánván, hogy alattvalói egyesüljenek és valamennyien jó barátságban és egyetértésben éljenek, különösképpen jó városának, Párizsnak polgárai és lakosai, azt akarja, hogy a zavargások óta megesett, múltbeli dolgok feledésbe merüljenek. Megtiltja prokurátorainak, tisztségviselőinek és tisztjeinek, hogy bárki ellen bármi jogcímen nyomozást indítsanak, azokat sem kivéve, akiket a Tizenhatok néven emlegettek. Fent mondott felség királyi szavára és hitére ígéri, hogy a római katolikus apostoli vallásban él és hal, s tiszteletben tartja fent mondott alattvalói és polgárai mindennemű javát, privilégiumát, állapotát, rangját, hivatalát és javadalmát. Kiadatott Senlisben, 1594. március hó huszadikán, uralkodásunk ötödikében.

Henrik”

- Be különös stílus - csodálkozott Vitry. - Mit jelent az, hogy az „ötödikében”?
- Az ötödik évben - vágta rá Brissac, kinek bal szeme, nem tudom miért, úgy tetszett, e szürke hajnalon nem süllyed oly mélyen arcába és nem kancsít annyira, mint szokott.

- Istenuccse, ez igaz! - kiáltotta Vitry a maga harsány hangján. - Öt év! Öt éve uralkodik királyunk, fővárosa nélkül! - tette hozzá, egészen megfélelkezve róla, hogy ő volt éppen azok egyike, kik a királyt Párizstól távol tartották.

- Meg kell vallani - pöszögte bájosan Saint-Luc -, hogy ez a Párizs nagy kacér! Öt évig váratta a királyt falai lába előtt, s csak most lesz övé.

- De most majd szívébe zárja! - vélte Langlois.

E percben újabb hírnök jött, és jelentette: a király is bevonult az Újkapun át, és d'O úrral találkozik a Saint-Honoré kapunál, hol megállapodás szerint a kalmárok prefektusa, L'Huillier úr adja majd át neki a város kulcsait. Ezt hallván Saint-Luc és Vitry nyomban eltökélte: ők is odasietnek, csapataik parancsnokságát hadnagyaikra hagyván, s példájukat haladéktalanul követte Brissac, Langlois, La Surie és jómagam. Útközben Saint-Luc azt mondta az ő kedves, ostoba hangján Brissacnak, rám mutatva:

- Fivéremuram, ne higgyen a ruhának. Eme polgár, akit itt lát, Siorac márkí.

- Hisz jól ismerem - mosolygott Brissac.

Többet nem is szólt, lévén kevés beszédű ember, kivéve azokat az alkalmakat, amikor nyelve azon buzgólkodott, hogy szándékait elrejtendő hazug látszatokat keltsen.

Szívem feldobogott, amikor megpillantottam a királyt fehér lován, vértben, ajkán mosoly, szemében tűz, haja már őszül halántékán. Észre sem látszott venni a ködszítálást. Mellette, egy szép spanyol kanca hátán ült d'O úr, kit nem kedveltem, nem ismervén más erényét, csak egyet: a hűséget.

- Sire, itt vagyok lába előtt - csókolt kezét a királynak Brissac.

- Üdvözölöm mint Franciaország marsallját - szólt öfelsége, megerősítvén Brissacot mint azt az ő nevében megígértem volt neki, ama méltóságában, melyet a gróf azzal nyert el, hogy a király ellen lázadt.

Akkor előlépett a kalmárok prefektusa, L'Huillier úr, ki az én drága L'Étoile barátomat idézte emlékezetembe, az arcáról leolvasható keserű méltóság és felháborodott tisztesség révén. Díszruhájában volt, és két kézzel nyújtotta a király felé egy négyszögletes, vörös bársonykendőn a kulcsokat.

- Sire - mondta -, kegyeskedjék átvenni jó városának, Párizsnak kulcsait, mely a mai nappal engedelemmel és alázattal adja magát felséged kezére.

Amire Brissac, mint Párizs kormányzója, jónak látott hozzáfűzni két szót, s ő, aki máskor oly ritkán szólt, most sajna, két szóval többet talált mondani a szükségesnél:

- Adjátok meg Caesarnak, ami Caesaré - mondta az ő elnyújtott orrhangján.

- Adjátok meg, de ne adjátok el - háborodott fel L'Huillier.

Mire többen is elmosolyodtak körös-körül, hisz mindenki tudta: Brissac óriási summát zsebelt be Párizs átjátszásáért.

- Mintha ez a L'Huillier merő ecet volna! - súgta a fülembe La Surie ura.

A király úgy tett, mintha nem hallotta volna a kalmárok prefektusának megjegyzését, kegyesen megköszönte a kulcsokat, s megígérte: méltóképpen fogja használni őket, jó városa polgárainak és lakosainak nagyobb üdvére. Majd elküldte egy tisztjét a földiakónushoz azzal az izennel, hogy azon nyomban misét óhajt hallgatni a Miasszonyunk-székesegyházban, Saint-Paul urat pedig Feria herceghez menesztette, megparancsolva a hercegnek: pontban délután három órakor hagyja el Párizst helyőrségével, fegyvereivel és málháival egyetemben a Saint-Denis-i kapun át. Hamarosan elküld neki egy salva guardiát, és fegyveres kíséretet ad mellé Flandria határáig.

Ezek megtörténte után észrevett, amint Saint-Luc úrral beszélgettem, odaintve kengyeléhez, meghagyta nekem:

- Szakállas, eredj és tudasd jó unokanővéreimmel, a lotaringiai hercegnőkkel, hogy pontban hat órakor meglátogatom őket a Montpensier-palotában.

És hirtelen elmélázó és álmodozó arcot öltött ő, ki annyira nem hajlott rá, s kancellárjához fordulva úgy mondta, mint akinek a szeme káprázik:

- Kancellár uram, véleménye szerint csakugyan elhihetem, hogy ott vagyok, ahol vagyok?

- Sire - felelte a kancellár -, gondolom, felségednek nincs eziránt kétsége.

- Magam sem tudom - így Henrik -, mert minél jobban meggondolom, annál jobban elámulok rajta.

Azzal útnak indult, az uraságoktól és gárdistáitól követve, igen-igen lassan, a saint-honoré-i főutcán, mert a párizsiak mind előcsődültek házukból, hogy őt megbámulják, úgyhogy tengernyi sokaság vette körül. Voltak, akik egészen közel merészkedtek, s lábát csókolgatták a kengyelben meg a lovát, és azt kiáltották: „Éljen a király! Éljen a béke! Éljen a szabadság!” és más hasonlóan örvendező szavakat. A jó nép nevetett, sírt, táncolt, ölelkezett, s közben ugyanaz a finom eső szitált az égből ugyanabból a ködből, mely időközben fehérről piszkos színűre váltott. Soha nem köszöntöttek még ekkora örömmel ehhez foghatóan szürke napot.

Az éljenzés zaját-lármáját még növelendő egyszerre megkondult Párizs összes harangja, ami, első pillantásra, igen meglepőnek látszott, hisz e templomok plébánosainak zöme ligapárti volt. Vélhetőleg híveik némelyike elérkezettnek látta az időt rá, hogy lerázza akadémikuskodó uralmukat, és akaratuk ellenére szólaltatták meg a harangokat.

A város jókedve örjengéssé fajult, amikor a menet jobbra kanyarodván, a Miasszonyunk hídjára, világossá vált előtte, hogy a király a székesegyházba igyekszik misét hallgatni. Olyannyira, hogy a király, hallván, mint kettőződik meg az éljenzés, fennhangon azt mondta:

- Látom, e szegény népet zsarnokian elnyomták.

Amikor a templom előtt a király leszállt lováról, a nép oly szorosan fogta körül, hogy a szó valóságos értelmében felemelte. Gárdakapitányai, ezt látva, szét akarták oszlatni a sokaságot, a király azonban nem engedte.

- Hagyjátok! Hagyjátok! - szólt rájuk. - Megértem én őket: alig várták már, hogy egy eleven királyt lássanak.

Mi engem illet, mivel nem volt kedvem „kényszerre járni”, ahogy a misehallgatást III. Henrik alatt neveztük, legalábbis nem többször a szükségesnél, elváltam a menettől a templom előtt, s La Surie úrral együtt, ki nem tágitott mellőlem, kivergődtem a tomboló sokaságból. Haza akartam menni, hogy méltóbb öltözkébe vágjam magam, s igaz arccal mutakozzam meg a lotaringiai hercegnők előtt.

Pisseboeuföt és Poussevent-t nem találtam otthon. Dona Clara parancsa ellenére a kíváncsi nézőkhöz csatlakoztak. Héloise és Lisette ellenben nem merte tilalmát áthágni, mert attól féltek, mint Héloise mondta, hogy holmi semmirekellők, amilyenből mindig akad elég ott, ahol sok a nép, meglopják őket vagy meglapogatják vagy annál is rosszabbat tesznek a leányokkal. Úgyhogy mivel La Surie úr is, én is, minekutána a sokaságban megmártóztunk, szükségét éreztük, hogy ugyanezt vízben is megtegyük, két szobaleány is állt rendelkezésünkre, a dézsákat megtölteni, s bennünket lecsutakolni, nagy nevetgélés és fecsegés közepette, ami azokat a régmúlt napokat idézte emlékezetembe, amikor még Barberine fürdetett bennünket, Samsont és engem, Mespechben, a nagy lánggal égő kandalló előtt.

- Szavamra, gazduram - jelentette ki Héloise -, a király jó király, mert amikor a saint-honoré-i főutcán meglátott egy katonát, ki belépve a pékségbe, erővel akart onnan egy kenyeret elragadni, úgy megharagudott, hogy nekirontott és kis híján megölte.

- Nem ronthatott neki - vélte La Surie -, lovon volt.

- Hát ezt honnan tudod, Héloise? - kérdeztem én. - Ki sem tetted a lábad a lakásból.

- Jó szomszédasszonyunk mesélte.

- Azt is beszélnek - szólt közbe Lisette, hogy ő is előadja a magáét -, hogy az Aprószentek szomszédságában egy bugris a sarokház ablakából igen pimaszul méregette a királyt, száját összezárva, fején kalap, s voltak, akik mindjárt meg is akarták ezért büntetni, ám a király megtiltotta, hogy egy ujjal is hozzáérjenek, s nevetve azt mondta: ha e jóember ebben leli örömét, ő nem kívánja megfosztani tőle.

- Miroul - mondtam okcitanul -, meglásd, estére száz mondást tulajdonítanak majd a királynak, amihez hasonlót sem gondolt.

- És meglehet, száz csodát is - felelte nevetve Miroul.

- Gazduram, mindjárt megsértődöm - fitorította el orrocskáját Lisette. - Kegyelmed a mi rovásunkra tréfálkozik Miroullal vidékük nyelvén.

- Dehogy, dehogy, galambocskáim! Héloise, vedd elő ágyam alól a poggyászt, nyisd ki a kulccsal, mely nadrágom zsebében lapul, és terítsd nyoszolyámra a ruhát, melyet benne találsz.

- Szerettem volna én megtörölni uramat! - szabódott Héloise. - Oly sima a bőre.

- Uram - vélte okcitanul La Surie -, kegyelmed kegyetlenül bánik e lánykával. Ha csak uramra gondol is, már szétveti a lábát.

Mire neveltünk.

- Fene egye mocskos beszédüket! - Héloise szeme elfeketült a dühtől. - Miért nem beszélhet úgy, uram, mint más jó keresztény?

S abroncsszoknyáját haragosan meghimbálva, hogy csak úgy suhogott, kisietett.

- Én Pierre-em, ez kiátkozás volt a javából, nyelve eretneksége miatt! - mondta La Surie. - Héloise lép majd a pápai legátus örökébe, ki hamarosan Párizsra rázza pápista cipője porát.

- Ezt hallottad?

- Ezt biza!, s hogy a király Saint-Paul urat küldte hozzá, s könyörögve kérte: maradjon, ő azonban nemet mondott.

Lisette megtörölt, s én szobámba siettem. Ott találtam Héloise-t, ki egészen megbékélve simogatta gyöngydíszes, kék selyemzekémet.

- Gazduram - mondta -, immár nem tagadhatja: Dona Clarának igaza volt. Kegyelmed nemesember, s ruhája után ítélve herceg!

- Add kicsit alább, Héloise, csak márki vagyok.

- Jézusom, be kár és sajnos, hogy nem kért belőlem! Életem végéig uraságoddal dicsekedhettem volna.

- A tied volt Miroul, s ő fegyvernők.

- Az mégsem oly nagy dolog - vélte ő. - Márki úr, levághatom a szakállát? És kigöndöríthetem haját, most, hogy immár nem kalmár többé?

- Hát értesz hozzá?

- Dolgoztam én is fürdőben.

- Nocsak! Mint Alizon.

- Én azonban nem árultam pénzért a micsodámat! - szegte fel a fejét Héloise. - Amit különben nem rovak fel neki, hisz kicsinyét kellett táplálnia.

Mikor aztán Héloise csinosan körbenyírta szakállamat, kibodorította hajamat, s én magamra öltöttem tetőtől talpig szép udvari öltözkémet, azt mondta:

- Márki úr, most, hogy immár nem kalmár, illatszert kell használnia.

- Nincs illatszerem.

- Igenis van.

- Ó, kis haszontalan, te átkutattad a bőrdörmömet!

- Még használtam is finom parfümjét olykor-olykor - vágta ő rá, s oly kíváncsi orcátlansággal nézett velem farkasszemet, hogy hirtelen kedvem támadt őt karomba venni és ágyamra fektetni, hisz kettesben voltunk. Amit aztán mégsem tettem meg, ő azonban így is kiolvasta szememből a vágyat, és büszkeség töltötte el miatta.

- No jó, hints meg illatszerrel, kis huncut.

Alaposan meglocsolta, ami nagyon nem tetszett Dona Clarának. Összeakadtunk az utcán, amint kapunkon kiléptem. Dona Clara rosszkedvű és gögös arcot vágott.

- Piha! - húzta el a száját. - Kegyelmed valósággal bűzlík! Be kellemetlen udvari szokás ez! Minek egy nemesúrnak úgy kiillatosítania magát, mint ribancnak a bordélyházban?

- Istenem, asszonyom, és én még azt reméltem: szépnek talál majd!

- Ne áltassa magát! Nem szép. A kék nem áll jól kegyelmednek. Hová siet?

- A Saint-Denis-i kapuhoz, melyen honfitársainak át kell haladniuk, hogy a várost kiürítsék.

- Hisz alig láttam még ma kegyelmedet!

- Alig látott, asszonyom? Vagy alig szagolt meg?

És elszeleltem. La Surié ura, gesztenyebarna bársonyban tündökölve, szinte futni kényszerült mellettem.

- Pierre, nem viszi kissé túlzásba a szurkálódást Dona Clarával?

- Ki szurkál kit?

- Miért futunk, én Pierre-em?

- Látni akarom Feria herceg arcát, Miroul, amikor megválik Párizstól!

És meg is láttam, olvasóm, mert amint a Saint-Denis-i kapuhoz értem, Rosny úrral futottam össze. Könnyezve mondta:

- Ó, barátom! Alig merem elhinni, hogy itt vagyunk! Immár meghalhatok. Láttam királyomat, fővárosa uraként.

Azzal jó erősen megölelt, ő, ki máskor olyannyira tartotta a távolságot maga és mások között (hacsak nem hölgyekről volt szó), és így folytatta:

- Jöjjenek! Jöjjenek velem! A legjobb kilátás a saint-denis-i főutcára a kapuerőd ablakából nyílik, mely a kapu fölött van. Csak a csigalépcsőt kell megtalálnunk, mely odavezet.

- Azt bízom rád! - feleltem. - Jól ismerem ez őrhelyet. Itt töltöttem az elmúlt éjszakát.

A király már ott volt, egy zsámolyon, az ablaknál, melyet megnyitottak előtte. Vitry idejében értesítette, hogy a spanyolok máris indulnak, szép rendben. Gárdistái kettős kordont vontak a saint-denis-i főutcán végig, a kíváncsiakat távol tartandó, s a tolongás akkora, hogy nemcsak az ablakokban szorong a nép, vannak olyanok is, akik egyenest a háztetőre másztak fel, kötéllel a kéményhez erősítették magukat, s most türelmesen és vitézül várnak a szakadó esőben.

A kiserőd tömve volt tarka ruhás urakkal, de minthogy Rosny úr nem viselhette el, hogy ne ő legyen az első, érdemeihez illően, könyékkal tört magának utat, s én mindig a nyomában, ahogy La Surie is, mígnem egyszerre ott találtuk magunkat a király mögött, s lévén az ablak alacsony, ahogy kissé kihajoltunk, megpillantottuk Feria nápolyi katonáit, négyes sorokban. A sokaság, kit alig tarthatott féken Vitry gárdája, odakialtottta nekik, hogy a kapuerőd ablakából a francia király tekint le rájuk, mire lekapták kalapjukat, ahogy a kapuerőddel egy vonalba jutottak, egyik sor a másik után, és amikor a kapuhoz értek, mélyen lehajtották a fejüket, hogy átférjenek alatta.

Amennyire láthattam, őfelsége integetett, és udvariasan üdvözölte a kapitányokat. A nápolyiak után a kasztíliaiak vonultak el, mereven és zordonan. Csupán fukaron mért, kis biccentéssel üdvözölték a királyt, mire megharagudott a sokaság, és azt kiáltozta: jól teszik, hogy elmennek, az ég is haragszik rájuk, mint ez a csontig hatoló eső mutatja. A kiáltás elhalt, amint megjelent spanyol lován Feria herceg, ki felpillantván, észrevette a királyt, s kalapját leemelve köszöntötte, de igen komoran és fukaron, spanyol módra. A király válaszul ugyanúgy köszönt, mint ő (ami megneveztette a nézőket) és messze zengő hangon kiáltotta:

- Herceg úr, ajánljon gazdája jóindulatába, de ne jöjjön ide vissza!

E szólás nyomban szájról szájra járt, jócskán elváltozva útközben, és futótűzként terjedt tova egész Párizsban; e nap legízletesebb gyümölcsként forgatták és forgatták szájukban az emberek.

Feria hercegnek, kit a király bizalmas körben csak „az ünnepélyes idiotaként” emlegetett, olyan hosszú volt a képe, mint lováé, s amennyire megfigyelhettem, fekete szeme ugyan szép volt, de kifejezéstelen, s a gög szinte ráfagyott arcára.

Mögötte a vallonok következtek, őket senki sem gyűlölte, úgyhogy a látványosság minden érdekét elvesztette volna, ha a vallonok mögött, de a szajhák és ribancok csapata előtt, kik mindig a katonaság nyomában járnak, nem jelent volna meg vagy negyven-ötven szerzetes és pap, kik nem bíztak a király kegyelmes szívében - mivel tulajdon ádázságuk rőfjével mérték azt fel -, s ezért spanyol gazdáik málháival elmenekültek Párizsból. A sokaság a sárga földig leteremtette őket, s indulata szinte az égig csapott, amikor felfedezte a többi közt Boucher-t, kinek szónoklatai hallatán egész Párizs reszketett, s meglehet, tőle indult ki Brisson elnök kivégeztetésének a sugallata is.

- Hé, Boucher! - kiáltották a legszelídebbek is. - A kötél elől futsz-e vagy a spanyol aranyak után?

Nagy nehezen vergődtem ki a tolongásból, és talán nem is sikerült volna kikeverednem La Surie nélkül, ki mint afféle nagy kóborló és kövezetkoptató, mindenki másnál jobban ismerte Párizst és sikátorait. Hála neki, öt órákor megérkeztem a Montpensier-palotába, s mivel a király követeként jöttem, nyomban

bebocsátottak a Sántához, ki kócosan, félmeztelen, arcán elkent piros foltokkal, villámló tekintettel járt fel-alá a szobában, s az öklét rága, minekutána vagy két-három zsebkendőt már szétharapdált; rongyai ott heverték a padlón.

- Mit akar tőlem a király? - vijogta. - Gyönyörködni kíván szenvedésemben? Vagy száműzni? A tőkére fektetni fejemet, mint szegény Stuart Máriáét? Jaj, egek, ezt nem élem túl! Franz, megparancsolom neked, fogd ezt a törőt itt ni, és döfd most azonnal a szívedbe!

Nem merném kijelenteni, hogy ez a parancs, melyet én tisztán szószoki fordulatnak tartottam, annyira ellenére lett volna Franznak, mint néma képe mutatta, ám mivel ő nem mozdult és meg se mukkant, én vettem át a szót:

- Asszonyom, felesleges ily végső eszközökhöz nyúlnia - mondtam. - A király azért jön, hogy megbocsásson kegyednek és kibéküljenek. Ellátta volna-e egyébiránt élelemmel az ostrom alatt, ha ellenséges indulattal viseltetne úrnőm iránt? Nem közeli rokona-e a hercegnő? S nem híres-e őfelsége páratlan jóindulatáról? Hisz Margot királynét sem végeztette ki, noha ő meg akarta mérgezni a férjét!

Úgy hiszem, meggyőztem, ám mivel ragaszkodott gyűlöletéhez, mely immár sok éve életének értelme volt, most, hogy dühének láváját nem öklendezhette a királyra, hisz ő megbocsátónak mutatkozott, Brissacra zúdította, s lángot lövellő pillantással így kiáltott fel:

- Ó, az a Brissac! Miért is nem kaphatom a tíz körmöm közé! Kinyomnám mindkét kancsi szemét! Ó, a gonosz! Ó, az áruló! Át merte adni Párizst, melynek őrzetével bátyám, Mayenne hercege bízta volt meg! Elárulta bátyámat, Mayenne-t, aki őt marsallá nevezte ki! Haha! Mondhatom, szép kis marsall! Utolsó a harcban! Első az árulásban! Azt mindig tudtam, isten bizony, hogy gyáva! De hogy a tetejébe még hitszegő is! Ki gondolta volna?

Leállítottam egy percre e tűzokádást, elbocsátásomat kérve, s futottam Nemours hercegnéhez, ám nem tértem be hozzá, csupán háznagya útján izentem meg neki: a király várja őt hat órára leányánál, a Montpensier-palotában, és elküldtem La Surie urat hasonló üzenettel Guise hercegnéhez. Jómagam visszatértem a Montpensier-palota elé, ám tisztes távolban maradtam, hogy meg ne lássanak, onnan figyeltem, hogy érkezik meg előbb La Surie ura, majd hintáján Guise hercegné, utána a magáén Nemours hercegné s végül őfelsége. Nyomban mellé léptem, és elbeszéltem neki, hogyan fogadta a dolgot Montpensier hercegnő. Ő jót nevetett beszámolómon, és meghagyta: kövessem, ahogy La Surie is, ki elpirult afeletti örömeiben, hogy őfelsége emlékszik a nevére.

A három hercegnő már várta a királyt, azonban úgy láttam, nagyon eltérő hangulatban. Ketten közülük fiuk megházásításáról ábrándoztak, a harmadik ellenben nem kívánt mást, csak tovább rágódni keserűségén, melyet igyekezett elleplezni.

A király sorra kezet csókol mindhármuknak, nagyokat bókolva - hisz sosem fukarkodott hölgyek irányában a bókka! Kérésükre helyet foglalt egy karosszéken, és megszólalt:

- Kedves unokanővéreim, nem kell kegyeteknek bemutatnom Siorac márkit, hisz régóta ismerik, mint Coulondre kelmeárust, ki állapotához illő ruhában élelmezte kegyeteket az én parancsomra az ostrom alatt.

- Rögtön felismertem - mondta elbűvölő mosollyal Nemours hercegné.

- Én is - így Guise hercegné.

- Én nem - biggyesztette el a száját Montpensier hercegnő.

Mire a király nevetni kegyeskedett, bemutatta La Surie urat is, és vidám arccal, ajkán mosollyal így folytatta:

- Nem lepi meg kedves unokanővéreimet, hogy itt látnak Párizsban?

- De még mennyire! - húzta el kissé a száját Montpensier hercegnő.

- S még inkább az, hogy nem volt rablás, fosztogatás, sem akasztás, nemde? - tette hozzá a király. -

Még azokat sem kötöttük fel, akik rászolgáltak.

Nemours és Guise hercegnék erre csak egy mosollyal válaszoltak, ám Montpensier hercegnő, ki némiképpen érintve érezte magát, ámbár nem a kötéltől tartott, inkább a vérpadtól, megint elbiggyesztette a száját, úgyhogy a király egyenesen feléje fordult, s úgy kérdezte:

- Nos, mit szól mindehhez unokanővérem?

- Mi mást mondhatok; sire, mint hogy felséged nagy király, igen jószívű, igen kegyes és igen nagylelkű - felelte a hercegnő.

- Úgy hiszem, húgom - mosolygott Henrik -, nem mondta ki egyenesen, amit gondol. Mert egy dologban bizonyos vagyok: kegyed rosszat akar Brissac úrnak.

- Én, sire? - szorította kezét ártatlan kebelére az úrnő. - Miért akarnék én rosszat neki?

- Pedig azt akar! - nevetett a király, de nem keserűen, és szava is inkább tréfás volt, semmint szemrehányó. - Haragszik rá azért, amit tett. Tudom! Nos, húgom, egy szép napon, amikor éppen ráér, kössön békét Brissac úrral.

- Sire, máris békét kötöttem vele, ha felséged erre kér!

- Sire - szólt közbe Nemours hercegné, ki úgy érezte, itt az ideje viszonzni a király jóságát, s meglehet, egy kissé udvarolni is neki -, csak azt sajnálom, hogy nem fiam, Mayenne maga engedte le felséged előtt azt a felvonóhidat s bocsátotta be városunkba.

- Haj, szép unokanővérem! - sóhajtott a király. - Bár úgy akarta volna Isten, hogy ezt ő tegye meg! Hanem az én unokafivérem, Mayenne, mindig későn kel. Túlságosan megvárakoztatott volna... S nem érkeztem volna ily korán meg Párizsba.

- Sire - válaszolta Nemours hercegné -, kérem, higgye el nekem, én egész erőmmel azon voltam, hogy gyermekeimet rábíriam: béküljenek ki felségeddel.

- Hiszek kegyednek, nővérem - szólt jóságosan a király. - Egyébiránt ezt tudtam is, Siorac márki elmondta nekem. Ám, noha gyermekei kissé vonakodva élnek irántuk való jóindulattal, még semmi sincs elveszve. Ha úgy akarják, lesz még idejük rá.

S mert úgy érezte, a beszélgetés a kelleténél komolyabb fordulatot vett, a király befőttest kért Montpensier hercegnőtől.

- Ó, sire, csak nem űz gúnyt belőlem? - felelte a hercegnő. - Bizonyára azt hiszi, már befőtünk sincs.

- Ugyan, dehogy - rázta meg vidáman a fejét a király. - Egyszerűen éhes vagyok. Rég ebédeltem.

Mire Montpensier úrnő behozatott Franzcal egy üveg barackbefőttest, s kinyitván az üveget, belemerítette kanálát; hogy megkóstolja.

- Kedves húgom - állt fel a király karosszékéből, hogy megállítsa félúton a hercegnő kezét. - Mit képzelsz?

- Hogyan? - ámult el a hercegnő. - Hát mindazok után, amit tettem, nem vesz gyanúba?

- A legkevésbé sem, kedves húgom!

- Nos, megadom magam! Felségedet lehetetlen nem szeretni! - kiáltotta a hercegnő.

A királlyal együtt távoztunk a Montpensier-palotából. Másnap felkerestem saját lakában Nemours hercegnét, ki egy jó óra hosszat váratott előszobájában. S amikor végre bevezettek hozzá, nem kis öltöztöjében találtam rá, hanem nagy elfogadótermében, tetőtől talpig felöltözve, s nem lenge éjjeli köntösében, melyben nemegyszer láttam e korai időpontban.

- Márki - mondta, minekutána kezét csókoltam neki, ámbár nem mertem elé térdepelni, mint szoktam -, elnézését kérem, amiért ennyire megvárattam, de nem bocsáthattam be öltöztöszobámba s nem bocsátkozhattam Siorac márkival oly bizalmaskodásba, melyet Coulondre kelmeárustól eltértem, mivel ez semminő jelentőséggel nem bírt, szerény állapota folytán.

- Akkor csak sajnálhatom, asszonyom, hogy márki vagyok - feleltem -, mivel rangom megfoszt attól a meghittségtől és jóságtól, mellyel kegyelmesen megajándékozta volt a kelmeárust.

Mire ő elmosolyodott, majd komolyan folytatta, ám e komolysághoz elbájoló kedvességet kevert:

- Uram, jóindulatom a kegyelmedé, ha mátol fogva bizonyos távolságot kell is fenntartanom köztünk, mivel a kegyelmed rangja, sajnos, a magaméra figyelmeztet.

Eztán családomról faggatott, s mivel a nemességet mindennél többre tartotta, elégedetten hallotta, úgy tetszett, azt is, hogy apámat II. Henrik üttötte báróvá, amiért oly vitézül harcolt Calais-nál a hercegné első férjének (Francois de Guise-nek) a vezénylete alatt, s még inkább, hogy anyám vérbeli Caumont volt; lévén e nagy périgord-i család nemessége oly ősi, hogy az a hercegné szemében kiegyenlítette ama ballépését is, hogy a megreformált valláshoz csatlakozott. Igaz, a hercegné vajmi langyos érzéseket táplált az egyház, a pápaság és a liga irányában.

Nemours hercegné az én családomról magától értetődően tért át a magáéra, s megint elpanaszolta, mi eszeveszettek is fiai, s hogy se Mayenne, se Nemours nem hallgat tanácsaira, s nem akarnak békét kötni a királlyal, amíg még megtehetik.

- Akármilyen nagy csirkefogó is Brissac, neki volt igaza - szólt a hercegné. - A király áttért, a nép őt akarta, nem volt mit tenni. Leányom, Montpensier hercegnő kötni való bolond. Előbb azt kiabálta: megöli magát, aztán azt: megöli Brissacot. És úgy vélem, megint újrakezdi majd cselszövényeit az új király ellen, ahogy az előző alatt is tette.

- Azt gondolja, asszonyom, hogy leánya önnagysága nem volt őszinte, amikor azt mondta a királynak: megadja magát, s eztán szeretni fogja?

- Márki - intett le némi fensőbbiséggel a hercegné -, kit szolgál e percben? Engem vagy királyát? Azért kérde-e véleményemet, hogy neki jelentse?

- Ó, asszonyom - kiáltottam, s ellenállhatatlan erőttől kényszerítve a lába elé vettem magam -, csak nem képzeli, hogy kikémleném? Hát ennyire nem hisz odaadásomban kegyed iránt? S csak nem gondolja, hogy továbbadnám öfelségének egyetlen szavát is, ha megtiltja nekem, hogy azt tegyem?

- Nem, uram - enyhült meg egy csapásra, s keze hajamra tévedt, noha nyomban elvonta onnan, és megkért: keljek fel. Majd így folytatta: - Elhamarkodottan szóltam. Valójában soha nem gyanúsítottam effélével kegyelmedet. És semmiféle ellentmondást nem látok királyhűsége és irántam való hűsége között, hisz szilárd elhatározásom: ezentúl én leszek öfelsége leghívebb és legodaadóbb alattvalója. Hanem ami az én bolond lányomat illeti, azt mondom: ő nem lesz az soha, soha. Úgy szó cselt, ahogy más lélegzik. Szíve meghazudtolja száját: sem ő nem adja meg magát a királynak, sem a liga.

- De asszonyom, a liga vereséget szenvedett...

- Ó, márki, ne áltassa magát! A liga nincs leverve. A ligát hajthatatlan, vakbuzgó emberek alkotják, kik sosem teszik le a fegyvert. Higgye meg: hallani fog még róla, mivel éppen olyan, mint a híres lernai hidra: ha levágják a fejét, újra kinő.

- Két fej, asszonyom.

- Hogyhogy kettő?

- Vágja le a fejét, s kettő nő ki helyette. Így szól az eredeti rege.

- Márki - kacagott szívből a hercegnő, mint egy süldő leányka -, csak nem mer megcáfolni?

- Asszonyom - nevettem el én is magam -, roppantul fájlalom, de kénytelen vagyok vele. S ha elgondolom, mennyi lángot okádott országunkra az elmúlt ötven esztendő alatt egyetlen fejéből e hidra, mi lesz itt még, ha mindig két új feje nő, ahányszor levágunk egyet?